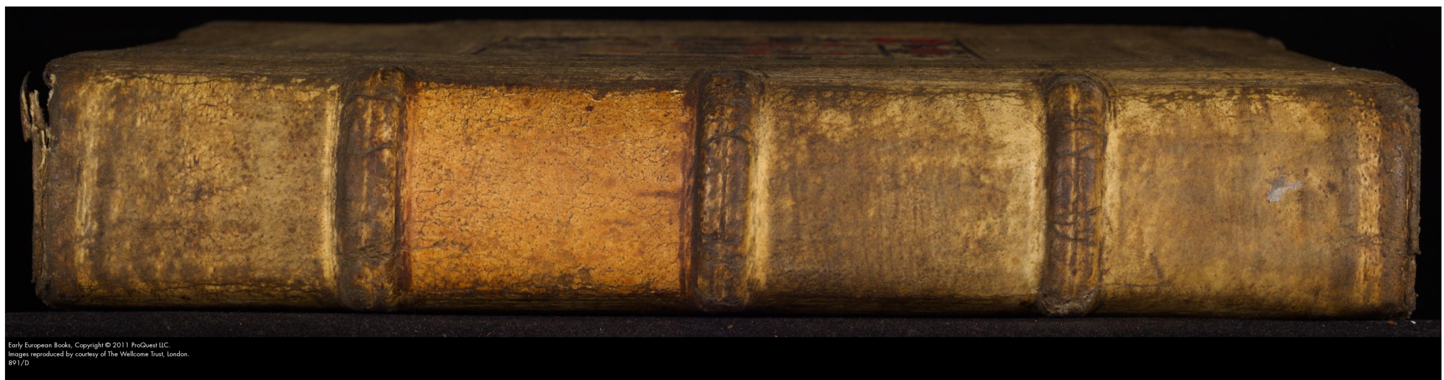
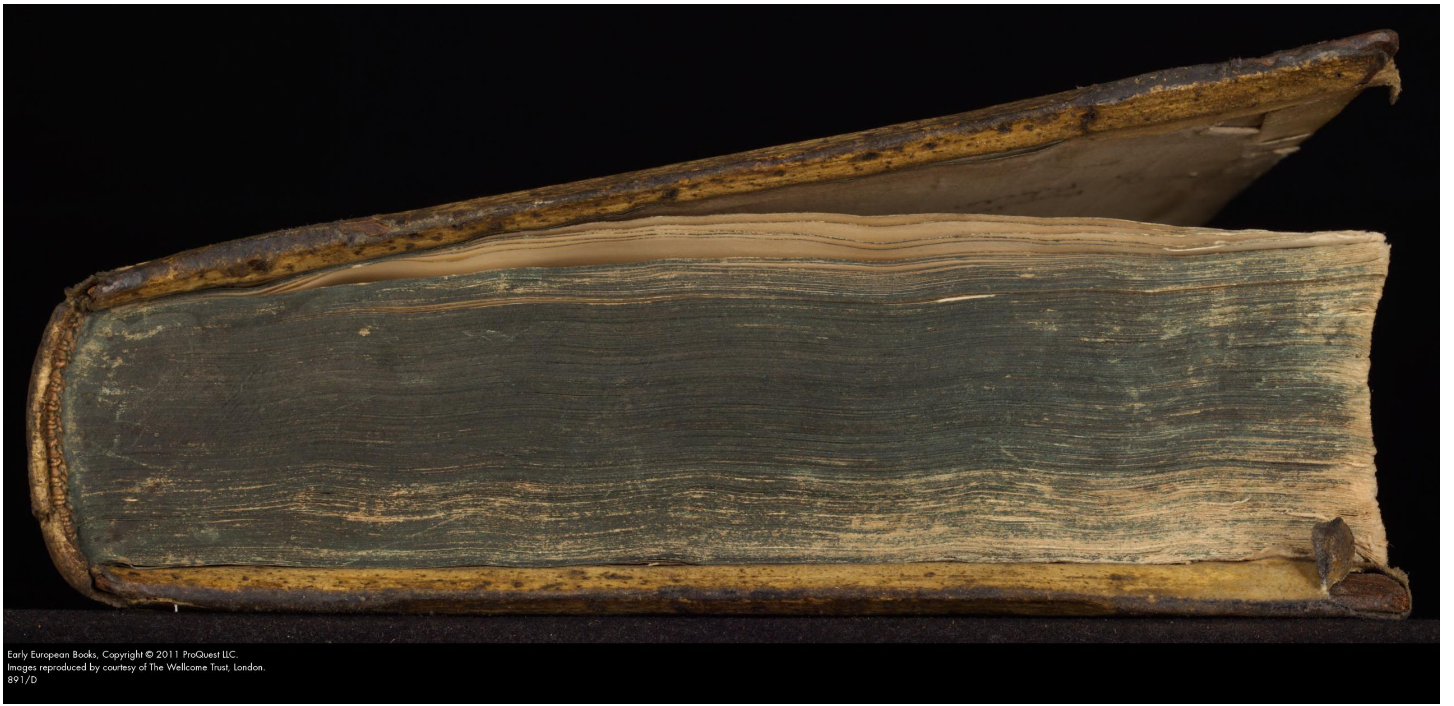

FIDES
IVSTICIA

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of The Wellcome Trust, London.
891/D

George Vernon

1, BLONDUS Flavius. de Roma Triumphante libri decem
Brescia. 1503.

2, HUMBERTUS de Romanis ... Sermones ad diversos status.
Hagenau. 1508.

1) Proctor-Isaac 13859
2) Proctor 11637

Blondi Flauij Forliuiensis de Roma triũphante libri decé

diligentissime castigati: & ita suo nitori restituti: ut in iis plus q̃ duo mille errores corrigantur: Habes etiam totius operis tabulas: in quibus omnia cognitu necessaria miro ordine collecta comprehenduntur.

F I NI S

AD SANCTISSIMVM PATREM ET DOMINVM Pium secundum Pont. Max. Blondi Flauii Forliuiensis in triumphantis Romæ libros

1458

Votquot hactenus scriptores & uates opera sua principibus inscripsere : id solum Beatissime pater quæsiuere : ut ab illorum potentatu & magnitudine laboribus suis apud omnes auctoritatem: & ab inuidis tutellam munimēq; pararent: prudenter id quidem: quandō ita ueteri consuetudine fieri uidemus : ut omni in re : sed in litteraria in primis minus uulgo cognita: quod princeps probat: gratum habet cæteri etiam laudent: cupiāt: tueantur. Ego autem & si meæ triumphāti Romæ multarū lucubrationum operi: tuo nomini dicato tibi inscripto : auctoritatem a tuo pontificatu: a tuoq; potentatu protectionem non renuo: aliud tamen & quæro & expecto: quod plurimi sum facturus. Eo pater sanctissime post Leonem utrunq; primum & secūdum pōtifices Romanos dicēdi & scribendi ornatu polles: ut quales post illorū tempora non uidit ecclesia : apostolicas denuo litteras romano principatu romana dignitate dignas iam tādem orbis christianus acciplat quiq; ad tuum ueniunt cōspecctum oratores & omnium gentiū nationum urbium uiri prestantiores : sedere in Petri sede : uicariu Ihesu christi itelligāt: orationis uerbo℞ & sentētia℞ dignitate ac grauitate ostendentem: se unum esse cuius eloquētia: omnium maximā æquet muneris pontificii amplitudinē. Si itaq; meū opus accipis: & probasse uideris: abesse nō poterit: qui a tā eloquente laudatū summo pontifice. Laudandū quoq; cæteri omnes existiment. Qua fretus cōfidētia non uerebor facere editionem: multis hoc tempore ut mea fert opinio profuturam. Exciti enim a te ingentes Italiæ Gallia℞ Hispaniarum & Germaniæ populi in magnā præclaramq; expeditionem quā paras i Turcos: Græciā: cōstantinopoli: Mesiasq; dura & crudeli tyrānide prementes: nōnulla in ipso opere edocebuntur : aliqñ alias simili in rerum difficultate gesta: ut ipsa priscorū uirtutis imitatio generosi quibusq; animi sit ad rem capessendam stimulos additura. Tuq; interea dū priscæ urbis Romæ triūphos lectitabis : clarissimū quem pio tibi optimus piētissimusq; deus noster ex deletis inanitis Turco℞ opibus ex liberataq; primū omnium Europa: post hierosolima & terra illi adiacente sancta daturus est triumphum expectabis breui: ut auguror & confido: cum summo applausu summa omniū gloria ducēdū. Vale.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS IN ROMAE TRIVMPHANTIS LIBROS PROEMIVM.

Rdenti uirtute præstãtiq; ingenio ferme oẽs quos de gestis rebus deque cæteris mortaliũ uitæ partibus latine scribendi libido cœpit:ut ad urbem sese uerterint genteq; Romanã factum uidemus:probabili id certe ac necessaria ratione.ea enim fuit ciuitas ut Cicero in qt ex nationũ conuentu instituta:quæ propter uirtutẽ omnibus nationibus imperauit:peculiaris cuius fuit dignitatis: ut reges.ut nationes exteræ:ut gentes ultimæ non minus eã amauerint q̃ timuerint:quæ firmissimum uel ea ratione habuit imperium quod eo obedientes gauisi sunt:romanis magistratibus sua consilia : sua studia in id maiori exparte conferentibus:ut hi qui in eorum imperio erant q̃ beatissimi essent. Qua ratione Cicero ipse non indigne eam urbem terrarum orbis:atq; omnium gentium arcem appellauit:& Plinius proprie scripsit:romam terrarum commertio patentem undiq; : & tanquã ad mortales adiuuandos natam esse.quod imperii maiestati orbi terrarũ cõmuuicata societas festæ pacis:omniumq; etiam quæ prius occulta fuerant promiscuus usus sit effecta.Romani enĩ maximã orbis ptẽ suæ subactã ditioni ita pacauerunt:cultãq; bonis moribus : & artibus reddiderunt. Vt disiunctæ mari montibusq; & fluminibus separatæ gẽtes:ac linguis litteraturaq; differentes populi:per latinæ linguæ cõmunionem:per que cõmunes omnibus romanos magistratus una eadẽq; ciuitas sint effecti.quodquidem maximũ humani generis beneficiũ dei potius q̃ hominũ opus fuisse uidet : licetq; dicere & Cicero de responsis differens inquit:debere q deos esse intellexerint etiam intelligere:eorum numine hoc tantum imperium esse natum & auctum & retentum.Nã ut ab italia incipiã:Roma annis iã trecentis condita hetrusci romaniq; silua intercedente cimina nũc Viterbio imĩnẽte paulo plus minus triginta milibus ab urbe distante nullum inter se comercium habuerũt.Liuius enim patauinus sic habet in nono . Silua erat cimina magis tum inuia atq; horrenda q̃ nuper fuere germanici saltus nullus ad eam diem ne mercatorum quidem abdita ea itrare aut ferre quicquam præter ducẽ ipsum audebat.Et proximos romæ ad tertium lapidem sabinos lingua moribus & istitutis differentes a romanis fuisse eodẽ docẽte constat:qui pariter ostendit:circa Mutinã Bononiãq; & proxima loca nũc totius italiæ amœnissima siluas omnia obtinuisse.remotiores uero ab urbe regiones Cãpaniã Lucaniã Appuliam: Calabros & Brutios maiori ex parte græcis subditas .nec latinis nec sabinis : neq; etiã hetruscis per linguarum diuersitatem satis cõmunicasse

nulli dubiũ uideri credimus :cũ cæteræ omnes præsentis Italiæ regio nes:quæ ultra Bononiã & Mutinã sunt roma ab initio crescẽte gallo rũ fuerint:quã gentẽ auctor ẽ in cõmentariis. C. cæsar priusq̃ romano subiicerent imperio nullas sciuisse aut uidisse litteras : nisi quas græci aduenæ pro miraculo habiti uel pauculas ostendissent:pariter hæc de Hispanis:pariter de Britãnis nũc Anglis:p̃iter d̃ oibus germanis:licet asserere. Eas uero oẽs maximas præclarissimasq; totius Europæ gen- tes:romani litteris moribusq; & omni uirtutum munere:ita cultas red didere : ut nullis post italiã dignitate & gloria nũq̃ postea cesserint. Et omnis Aphrica romano subdita populo per quingẽtos ferme ãnos lit teris moribusq; romanis effloruit:adeo ut per tẽpora beati Aurelii Au gustini gente aphri concilia ecclesiæ ibi habita ab octingentis episco- pis litteras edoctis latinas celebrata fuerint. Nec minus asia q̃ aphrica romanis litteris moribus institutisq; ornata atq; pacata fuit:adeo ut plures in ea uiros uirtutum fama celebres quingenti romanorum ditõ nis anni genuerint:iis omnibus quos prius a condito orbe aut postea a mille iam & centum annis natos in ipsa aut nutritos fuisse possent ostendere. Romanæ igitur gentis & urbis laudes:romanorum institu- ta & uitæ exẽpla:non italæ magisq̃ externæ gentes litteris utentes lati nis haud secus q̃ parentum & progenitorꝝ gesta & legunt auide : & at tentissima exaudiunt diligentia:ut idoneos ad scribendum inuitare: ac impellere uideantur. Qua nos aducti ratione romanorum inclinatio- nis imperii historia duobus iam & triginta libris digesta:urbis Romæ ædificia tercio uolumine reddidimus instaurata:italiamq; facta prisco rum nouis urbium & locorum omnium nominibus collatione quãtũ octo libris fieri potuit illustrauimus:& demũ senectutis nostræ iertis grato atq; honesto munere cũ ipso Cicerõe i legibus fungi uoluimus. neq; passi sumus:sicut Varro de agricultura scripturus. sese nõ passu rũ ẽ ꝓfessus. Sibyllã solã ea quæ se uiua & se demũ mortua ꝓdessẽt hoĩbus ceciuisse. & q̃ñ uidemus Ciceronẽ Plautium defendentem di cere. Marcum catonem in originibus scripsisse : semper se preclarũ ac magnificum putauisse:clarorum uirorum atq; magnorum nõ minus otii q̃ negotii rationem extare oportere :operã hanc nostræ senectutis magnæ illi & gratæ hominibus laudi præstabimus : quã idem Cicero murenam item defendens esse dixit. Vnum hominem elaborare in ea scientia quæ sit multis profutura. Itaq; cœpimus tentare : si speculum exẽplar:imaginẽ doctrinam omnis uirtutis & bene:sancte ac fœliciter uiuendi rationis: Vrbẽ Romam florẽtem ac qualem beatus Aurelius Augustinus triumphantẽ uidere desiderauit: nostrorũ hoĩum ingenio & doctrina ualentiũ oculis & menti subiicere ac ꝓponere poterimus. Idq; immẽsum opus quinq; p̃tita distributiõe tractabimus:ut quæ ad

religionē spectauere primū. Quæ rei. p. administratōis fuerunt secū dū. tertiū militiæ disciplina: mores uero ac uitæ instituta quartum. Et triumphi ipsius ratio quintum obtineant locum. Præfati tamen hoc initio libet: nos de Romanorum gentiliumq; alioꝝ religione ea ratōe ac intentione dicturos: ut deorum appellationes cum templorū ædiū phanorumq; uocabulis edocentes: simul loca urbis Romæ i quibus ea fuere ostēdamus: inde rituum quos dii gentiū sicut propheta inqt demonia suis sacrificiis adhiberi iusserint spurcitia impietate atq; etiā maxima leuitate ostensa: Christianæ religiōis sanctimoniam bonæ uoluntatis hominibus gratiorem esse faciamus. Sed iam nostræ diuisionis executioni partium incumbamus.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE LIBER PRIMVS INCIPIT.

Religio

Eligionem deorum culturam esse Nonius Marcellus scribit. Eādē diuinarū rerum scientiā a philosophis maioribusq; cæteris appellatam fuisse Plutarchus i Pauli æmilii uita est autor: & Aulus gelius M. ciceronē dicit i oratione de accusatore cōstituendo asserere: religiosa dici delubra maiestatis uenerationisq; plena & Massuriū sabinū uelle religiosum esse id quod pp sanctitatē aliquā remotū ac sepositū sit a nobis a relinquēdo dictū. Seruiusq; sulpicius religiosum esse uoluit: propter sanctitatē aliquam a relegando appellatum: & Pompeius festus religiosos dicit qui faciēda & uitanda discernunt. Qualis uero fuerit religio Romanoꝝ si hoc initio passis ut aiūt uelis narrare ꝑgemus: eorū potius fatuitatem notare: q̄ celebris famæ populi uirtutes sicut ꝓfitemur laudare uoluisse uidebimur: hinc duximus paululum a proposito digrediendum: & gentium fama notissimarū quæ ante conditam urbem Romam fuerint religio qualis erat ostendēdū: quo pateat: prudētissimos tantæ urbis ac rei. p. fundatores si traditos in tam necessaria re mores secuti sunt: magis q̄ nullam habuerint meliorem propositam miseratione prosequendos: q̄ q̄ talem acceperint religionem: culpandos esse. Ne etiam ignominiæ quā a Romanis auertere cupimus notam cæteris inuramus gentium populis: quorū plerosq; cōstat ingenio doctrina & bonis uitæ ac moꝝ institutis excelluisse: nonnulla religionis & theologiæ gentilium rudimenta: partim ab ipsis gentibus: partim a doctissimo christianæ religionis theologo: Eusebio Pamphili relata altiuscule repetemus. Ex quibus id in primis multifaciendum apparebit: nullas fuisse barbaras etiam gentes nullos uel moribus & uita efferatissimos populos qui de deo non bene senserint: & quod fuit consequens: immortalitatem non

Religiosa d lubra

non crediderint animarũ. Cui sentenciæ Cicero in legibus concordat: animum esse ingeneratũ a deo asserens: ex quo uel agnatio nobis cum celestibus uel genus uel stirps appellari potest: nullam enim gẽtẽ esse dicit: neq; tam immansuetam: neq; tam feram quæ etiam ignoret qualiter habere deum deceat: tamen habendum non sciat. Vnde idem de aruspicum responsis orationem habens sic inquit. Quis autem cũ suspexerit in cælum deos esse non sentiat: & ea quæ tanta mente fiunt ut uix quisq̃ arte ulla ordinem rerum ac uicissitudinẽ persequi possit casu fieri putet tribuitq; eam uim Cicero in legibus huic opinioni ut dicat illud bene dictũ a Pythagora doctissimo uiro: quia maxime & pietas & religio uersentur in animis: ideo nos rebus diuinis operam dare Augustinus autem i dei ciuitate platonicos dicit affirmare animas hominum demones esse: & ex hominibus fieri putare lares si meriti boni sunt: Lemures si mali seu laruas. Manes autem incertum utrum boni uel mali. Diuinitus itaq; insitum esse inquit Eusebius non solũ utile atq; conducibile quid dei nomine significatum: uerum ẽt rerum omnium creatorem sic appellari cum tamen uerbo ita omnes natura duce conueniant: re autẽ creaturas pro creatore coluerunt: præter populum unũ aut admodũ paucos: sicut uerissimis hebreo℞ litteris ostenditur: qui a rebus uisibilibus ad intelligibilia oculos mentis sancte reducentes nõ creaturæ alicui: sed ipsi rerum omnium creatori: cunctorumque largitori bonorum: dei appellationẽ attribuerunt. cæteri autem omnes tenebris animos inuoluti ad tantã impietatẽ deducti sunt: ut pecudũ more honestum & conducibile bonorũq; omniũ supremũ uoluptate corporis terminarẽt. Qua ratione eos qui genera uoluptatũ uel adinuenerunt: uel auxerunt amplificauerũtq;: & hos quidem maleficos ac mortales uiros. quasi bonorum largitores: saluatores ac deos suos appellauerunt: piam huius nois nationẽ natura eis insitam ad eos transferentes quos bonorum inuentores putabant: Tantũq; ea mẽtis insania ualuit ut nec peccare se arbitrarent̃ nec erubescerẽt diuinis honoribus maleficos atq; potentes propter regna tunc primum constituta colere & admirari. Cumq; mores hominũ legibus stabiliti non essent: nec supplicia peccatoribus iminerẽt: adulteria: nephãda matrimonia: maribus ereptam pudicitiam: homicidia: paricidia: confecta scelere bella: quasi res pulcherrime gestas diis suis attribuebant. Et earũ rerũ memoriam posteris suis quasi perutilem relinquere studebant. Alii postea sensim uirorũ mulierũq; mẽbris: & inexpertæ rationis ferarũ natura sanctissimam dei appellationẽ inquinarunt. deoq; talia attribuerunt quæ si de hominum aliquo dicantur legibus & consuetudine ciuitatũ grauissimo supplicio punirent̃. Alii argutiores doctrina habiti theologiã excogitarunt quadripartitam: qua deum patrem omnium atque regem

Demones
Lares
Lemures
Laruae
Manes

Theologia quadriptita

imprimis locandum putarunt:deinde aliorum deorum multitudinem tertio loco demones:quarto heroas deputantes quos oẽs lucẽ esse dicũt præter malignos demones:qui tenebræ appellant᷑.demones enim alios bonos alios prauos arbitrati sunt:& bonis quidẽ regionẽ lunæ atq; aeris:prauis uero infernæ habitationis locum attribuerũt: quos Empedocles pœnas peccatorũ dare confirmat:quoniam æther eos & pontus expellat:terra nullo modo suscipiat:sicq; ab alio i aliud depulsi elemẽtũ atrociter uexent᷑.Bonos uero demones nõ deos sed deoꝝ ministros ea rõne dixerunt.ꝙ oraculis præsint & magicã homines artẽ docuerint: per quam a maleficis hoībus ita illigentur:ut neq; recedere quidem possint cũ uoluerint. quorum aliquos Pythagoras dixit non spõte iuitatos sed necessitate q̃dã carminũ ipulsos accedere: alios q̃dã accedẽdi cõsuetudine & maxĩe si natura bõi sunt facilius accedere. alios si negligẽtius quispiã in ea re se habuerit cum inuiti aduenerint: ut noceant adniti.His præmissis ex quibus apparet:cupiuisse & pro uiribus quæsiuisse barbaras etiam gentes aliquam dei creatoris sui notitiã habere:ad particularẽ singuloꝝ ex ipsis theologiæ & religiõis historiã ueniamus.Eruntq; primi ægyptii:quos constat omnium primos cũ in cælũ oculos sustulissent:motũ ordinẽ & quãtitatẽ cælestium admiratos,solẽ & lunã deos putasse:soli uero osiris idest multi oculi:lunæ isidis tã q̃ priscæ:quoniã sempiterna priscaq; sit:nõia indidisse.Ritus uero qui his adhibebatur colẽdis castus primo purusq; fuisse uidet᷑. nullam habens admixtam crudelitatem: quod nulla tunc sicut postea factitatum est cædebantur animalia:nullus effundebatur i sacrificio sanguis innoxius:sed fruges terræ quibus ipsi uescerentur offerebãt:herbas enim integras quasdã cũ radicibus & foliis ac fructibus sumentes simul cõcremabãt.ex qua fumigatione exalationeq;:antedictis cælestibus litabãt.Vñ asserit Macrobius.ægyptios Saturno & Serapi ampla extra urbes cõstituisse tẽpla i quibus solis pecudũ sanguine imolabãt. Cũ cæteris in ciuitate thure & precibus.In tẽplis uero ignem perpetuum tanq̃ diis simillimũ seruabant.Ab eaq; exaltatõne quam græci themasim appellabant thisia quoq; est dicta:quod latine sacrificium appellamus.Paruo deinde post tempore alius adolendi modus ꝑ mirrhæ:casiæ:croci:primitiarum oblationem inuentus est: cui fœdissimus & crudelitatis plenus subrepsit modus:occisis animalibus eorum sanguine deorum aras cruentandi.Huiusmodi autem primos & antiq̃ssimos hominũ constat nec templorum extruẽdis molibus: nec simulachrorum dedicationibus operam dedisse. quippe qui nec pingere nec fingere aut celare:sed nec ædificare scirent. Qui uero in ægypto procedente tempore coaluerunt doctrina & litteris cultiores: cum theologiã idest diuinarum rerum sciẽtiam & sermonem tractare cœpissent: maioribus

Demões ma ligni

Boni demones

Egiptii primi solẽ & lunã deos putarunt.

Osiris

Isis

Mos sacrificandi Osiri & Isidi

Tẽpla Saturni & Serapis extra urbes

Ignis ꝑpetuus i templis seruabatur

Thisia

homines erroribus intricare cœperunt: deos asserentes suos mortales homines fuisse: sed uirtute ac beneficiis quibus uitam communẽ excoluerunt immortalitatem consecutos: quorum nõnulli reges fuerint nominaq; habuerint: alii noua quædam: alii a cælestibus translata. Solẽ enim dixerũt primũ oium apud ægyptũ regnasse solis cælestis cognomine: deinde Saturnũ q sorore Cybele in uxorẽ ducta Osirim & Isidẽ: aut ut plurimi dixerũt Iouẽ & Iunonẽ genuerit: eosq; uniuersũ orbem imperio subiugasse: ac quinq; deos procreasse. Osirim. Isidẽ. Tiphona. Appollinẽ. & Venerẽ: Isidẽq; cererẽ esse: quæ osiri idest dionysio cõiũcta est. Qui cũ regno successissent: plurimum humano generi cõtulerint. Cõdidisse enim i tractu thebaico cẽtũ portaꝝ Vrbẽ quam alii Iouis urbẽ: alii Thebas dixerũt. Fuit uero hæc Thebana cẽtũ portaꝝ ciuitas de q̃ Ammianus marcellinus scribit: Gallũ poetã in patria nostra Foroliuio genitũ prætorẽ ægypti ab Augusto cæsare cõstitutũ abstulisse obeliscos cõcasq; peregrini marmoris qbus ẽt nũc urbs Roma & Italia ẽ ornata. Proseqturq; Eusebius ex porphirio: erexisse Osirim diis oibus aurea tẽpla: quorũ singulis certas statuerit cerimonias: & proprios qui earum curam haberent consecrauerit sacerdotes: unde profectum sit: ut diuersis distincti honoribus homines alii colerent: alii colerentur. Paulopost osiride insidiis laniato. alia quidem eius membra ab Iside uxore nõ mediocri labore inuẽta diuinis honoribus sepulta. Penis uero uirilis mẽbri i Nilũ ab insidiatoribus ꝓiecti: constituto dolo sacra ac cerimonias maioris aliquanto cultus statuta fuisse. Vnde græci primũ post romani acceperint: ut Dionysii orgia & dies festi cum honore uirilis membri fierent cuius simulacrum in mysteriis ferẽtes phallum græci priapum nostri appellauerunt. Multa hic omittimus superflua de aliorum deorum origine. Simulacrorũ autẽ originẽ hanc ægyptii fuisse perhibent. Cadmum enim ferũt ex Thebis ægyptiis in Boeotiam profectũ Semelen aliosq; filios procreasse: Semelẽq; ab ignoto cõpressam septimo mẽse pueꝝ pepisse hũc mortuũ a Cadmo deauratũ & quasi deũ ingenti cultu & sacrificiis decoratũ fuisse: parentemq; eius prædicatum Iouem: ut stuprum Semeles leniretur. Adorationis uero animaliũ quã fecerũt Aegyptii causam hanc afferũt effigies aialiũ ab Aegyptiis imperatoribus ducibusq; i galeis sculptas ferri solitas in prælio: qbus principes insigniores forent: parta deinde uictoria: ea animalia quorũ imaginẽ duces gestassent: quasi offensionẽ belli ipsa ad hostes reppulissent: in deos relata fuisse. Alia quoq; affertur cultus animaliũ causa. Bouẽ enim adorari ferunt: ꝙ partũ & arãdi opera cõducat. Ouẽ ꝙ pariat & tegumentorũ materiã præbeat: ac lacte & caseo nutriat. Canem quia una cũ homiuibus uenet᷑: & ad custodiẽdos hoies sit natus: quapropter deus q apud eos anubis uocet᷑

Osiris
Isis
Tiphon
Apollo
Venus
Thebe ciuitas. c. portarum
Gallus poeta

Templa aurea singulis diis erecta ab Osiride

Dionisii celebrationes

Simulacrorũ origo
Semele cõpressa ab ignoto

Initiũ adorandorũ aialium

Anubis

Felles
Ibis
Aquila
Hircus
Priapus ap̄ grecos colitur.

caninum habet caput. Felles apud eos colitur: quia ad scuta facienda cōducit. Ex auibus Ibis apud eos utilis dicitur ad serpentū: locustarū: & erucarum interitum. Aquila quia est regia: Hircusq; eadē ratione: in diuinis suscipitur: qua & priapus apud græcos: quia per genitalis mēbri instrumētum: species animaliū cōseruatur: Quapropter sacerdotes omnes ægyptiorū huius dei mysteriis initiant̄. Vnde panas aiūt & Satyros huius rei causa cunctis hoibus esse uenerandos: quia simulachra eorū in tēplis: mēbra in morē hircorū habent: quod animal sua tētigine perpetua semper ad coniunctionē est promptū. Lupi etiam apd̄ eos sunt sacri: quia canibus sunt simillimi. Crocodilli Aegyptiis honori sunt quia eorū terrore ab Arabia atq; Lybia latrones in Aegyptum natare non audeant. Prædicta autem animalia quando obierunt Aegyptii linteamine cōtegentes plangētesq; & pectora cū gemitu tondētes in sacrariis sepeliūt: cōdiuntq; loculis. quoꝝ si quis spōte aliquod interfecerit morte multactur: Fellē autē & Ibidē seu spōte seu iuitus quisq̄ necauerit: morte punit̄. In quacunq; autem domo canis mortuus fuerit: omnes qui eā Inhabitāt: uniuerso capite raso luctu maximo afficiūtur: nec uino aut tritico cæterisq; ad uictū necessariis: quæ in ea domo recondita fuerant: uti amplius licet. Vnde Helius Lampridius scripsit Cōmodum antoninū imperatorē romanū Isidis sacra romæ raso capite coluisse. Et Helius Spartianus dicit in cōmodianis ortis in porticu Pescenium nigrum imperatorem Romanū cū turba pictum fuisse: de alias musæo sacra Isidis ferentē. quibus cōmodus adeo deditus fuerit ut & caput raderet & anubim portaret. & Antoniū caracallā iperatorē romanū (idem scribit Helius spartianus) cum habitaret. Hedessæ: atq; inde carras Luni dei gratia uenisset: interfectū fuisse: p cuius imperatoris narrādæ mortis occasionē idē Spartianus ridiculā rem narrat. carretiis ciuibus inoleuisse opinionē: fœmineo noie lunam qui nuncupassent addictos mulieribus semp seruire. Qui uero marē deū esse crediderit: eū uxori semper dominari neque ullas muliebres insidias pati: prosequitur uero eusebius. Iside deo boue albo naturaliter mortuo & magnifice sepulto: ægyptii quousq; alium inuenerint similē: in ppetuo luctu sunt: quem simulac inuenerint: ad urbē nili statim adducūt: quo solo tempore mulieribus ipsum uidere cōceditur: obuiam namq; ꝓdeuntes sublatis uestibus genitales partes ei ostendunt: nec unq̄ postea hunc deum mulieribus uidere licet. cuius bouis adorandi insania romanos ēt tenuit. Nam scribit lampridius: titū uespasianū imperatorē optimum: in consecrando apud memphim boue api: diadema gestasse: de more priscæ religionis. Et gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus ad siluinā scribens. Ad tauri inqt ægyptii sacra semel maritum admitti. & idem doctor ad pamachiū exclamat: ut sciremus quales deos sem

Panes & Satyri uenerantur
Lupi
Crocodilli
Egyptii aīaliū interitu afficiuntur
Cōmodus Imperator
Pescenius niger
Antoninus Caracalla
Mos inquirendi bouis

per Aegyptus recepisset: Nuper alæ Adriani amasio urbs eorũ Antenous appellata est. Sed iã phœnicũ quos primos litteras inuenisse cõstat theologiã uideamus. Hi chaos nescio quid turbidũ principio rerũ fuisse asserentes: spiritum dicunt sua principia concupiscentem fecisse cõnexionẽ: q Cupido sit appellatus: & ex aquosæ mixtura putredinis semina creaturarũ oĩum generatione cuiq; ꝓdisse: ac ĩprimis aĩalia sensu carẽtia: ex quibus facta sint animalia intellectualia: quæ nominent Theophasumus idest cæli conspectores: post effulsisse moth idest solẽ & stellas & cæli astra. Mundo talibus inchoato principiis dicunt: aerẽ igneum emisisse fulgorem: ex quo mare: terra: uenti: nubesq; prodierint paulopost sole oĩa suo calore separãte: ex cõflictu qui factus sit in aere tõitrua & fulgura emanasse. quo sonitu animalia ex limo quasi ex somno tam ex terra q̃ ex mari mares & fœminæ eruperunt: & uentos cũ ꝑ nomina essent discreti atq; recogniti deos fuisse habitos: quibus adorationes infusionibus atq; fumigationibus factæ fuerint. ex uentoq; colpia & nocte muliere sæculum & primogeniũ uiros fuisse progenitos. quorũ primus alimenta ex arboribus primũ docuerit homines ex iisq; natos uirũ itẽ & mulierẽ: genus & generationes dictos: phœnicẽ habitasse. cũ uero æstus esset factus phœnices palmã ad solẽ extẽdisse quẽ nomine Beelsemon idest cæli dominum & deum uocant: Isq; sit quem græci Iouẽ postea appellarũt. Et cũ post hæc multa habeat phœnicũ theologia parui nunc faciunda: additur in illa Missonẽ tantu elementa litterarum primum omnium conscripsisse: esseque illum quẽ Aegyptii thor. Alexandrẽses thot: græci mercuriũ uocãt. Et ab Cælio muliereq; Beruth uocata: bibli habitantibus: natum esse terreniũ aut indigenam: cui cælus postea cognomen fuerit: a cuius nomine supremum corpus mira uarietate formosissimum cælũ fuerit appellatũ: cuius soror fuerit terra. Hiiq; patri suo altissimo a bestiis deuorato: sacra & cerimonias instituerunt. Cælusq; patris regnũ possidens terram sororem duxit uxorẽ: quæ ei tres peperit filios: Betillum quem & Saturnũ dicũt: Dagõa qui & frumentarius appellatur: ac postremo Athlãta. Saturno autẽ in sidus cæleste mutato simulacrum Aegyptii facientes: quattuor oculos in posterioribus duos: & alios in anterioribus posuerũt: q uicissim cõtracti quiescebant: alas quoq; quattuor in humeris fixerunt: duas extẽsas quasi uolaret: duas remissas: quasi staret: significabaturq;: ĩpm dormientem uigilare: & uigilantem dormire. Pariter per alas quiescentem uolare & uolantem quiescere. Cæteris etiã diis phœnices duas fecerũt alas in humeris: q̃si Saturno cõuolarẽt. Vanã uero atq; ridiculã phœnicũ theologiã fuisse: unica arguitur leuitate: ꝙ serpentem illi diuinã esse naturã dixerunt: quoniã absq; manuũ ac pedũ ac omnino alicuius organi exterioris adiumento: eximiam celeritatem exequatur: uarias

Phenices primi litterarũ inuentores: Phenicũ theologia

Theophasumus: Moth

Caeli ortus

Cælus Terra Saturnus siue Betillus Athlas Dagon

Serpētes apud phoenices colebantur
Ophion
Graecorum theologia
Cadmus ex phoenicia profectus
Dionisius
Exercitus dionisii
Silenus
Mitra
Ferula
Bacchi cognomina
Theatrū & musica Dionisi inuentū
Herculis ortus
Esculapii ortus
Apollo Admeti regis armenta pauit
Athlātii populi
Caelus

que figuras & formas gradientes inuoluto reuolutoq; ad quam uelint celeritatem gressu facillime præstent. longæui etiam sint nec solum senectam cum pelle deponentes reuirescant sed crescant etiam in adolescentiam redeuntes: ita nisi percussi pereant uix naturali nece confici. Vnde fœlicem demona appellant serpentem: cui diuinissimo ut dicūt animali Ophioni appellato: sicut cæteris diis imolabant. Quam admiratus insaniam beatus ecclesiæ doctor Ambrosius ut sacratissimam dei nostri Ihesu christi religionem christianis hominibus redderet gratiorem. Hunc Ophionem qui & latine serpens dicitur: qualis a gētilibus italicis phœnices imitatis colebatur: in sua mediolanensi ecclesia conseruari uoluit: qui etiam nūc integer conspicitur. Grecorū uero facile omnium sapientissimorum doctissimorumq; theologia: non minores prædictis habuit fatuitates. Cadmum ferunt Agenoris filiū ex phœnicia ad quærendū europā quæ fuerat a Ioue rapt a: a rege missum fuisse nec inuenientem iu boeotiam tandem peruenisse: ac Thebas ibi ædificasse. cūq; Hermionē Veneris filiā uxorē duxisset: Semelē & sorores eius ex ea genuisse. Postea ex Ioue & Semele natū esse Dionysiū: q uitis & uini usum homines docuerit. Atq; inuenerit coctionem ex aqua & ordeo cōfectam: quam appellauerit ceruisiā: hūcq; cum exercitu non solum uirorum sed mulierum quoq; orbem lustrasse: iniquis iniustisq; hominibus ubiq; punitis. Eius uero exercitus mulieres hastis thyrso ornatis armatæ fuerunt. Et musæ omnes deū hunc secutæ uirginitate atq; omni genere doctrinæ florentes: tripudiis & cantu eum permulcebant. Pædagogum is habuit Silenum: cuius uirtutem fuit cōsecutus. Mitra huic deo ligabatur caput: propter dolores qui effumante uino caput aggrediuntur: ferula ei in manibus est. Quia cū nō permixtum aqua uinum bibunt homines in furorem uersi alter alterū baculis cæderent: unde aliqui moriebātur: itaq; pro lignis ferula uti persuasit. Bacchus a bacchis mulieribus est uocatus: Leneus quia græce uini torcular latine appellatur. Bromius a bromo idest ignis sonitu: qui cum ille ab ortu ederetur insonuit. Satyri eum secuti sunt: qui saltando & tragice canendo uoluptatem ei afferebant. Ab hoc ferūt theatrum primo & musicam fuisse inuentam. Herculē græci asserūt Ioue & Alcimena genitum: qui duos dracones a iunone ad necem immissos puer guttu re illiso peremerit. Aesculapiū appollinis & coronidos filiū adeo i medicina excelluisse: ut ab incurabili morbo multos liberauerit ea re Iouē commotū eum interemisse: cuius morte irritatus Apollo: cyclopas q fulmen illud Ioui sumministrauerāt intefecerit. Vnde iratus Iuppiter Apollinē ad seruitiū Admeti regis impulerit. Alia quoq; fuit græcorū theologia quam ab Athalantiis populis acceperint. Athlantii enim inquiunt cælum apud se primū regnasse; qui filios quinq; & quadragita

habuerit:quorū duo de uiginti Ops castissima mulier ei genuerit:ob qd meritū Ops quæ & terra in deorū numerū sit relata. Filias quoq; Athlātē habuisse Basilian & Cybelen quā & Pandoram uocant: Basiliam post celi mortē Hyperioni fratri nuptam duos peperisse liberos Solē & Lunā Cybelen autē Hyperiona interemisse. solemque ad fluuium eridanum præcipitasse: Lunāq; cū hæc sic facta percepisset: de alto sese loco deiecisse. Mater uero furore concita crinibus solutis tympanis & ululatibus bacchans circumuagabatur: demum postq̄ nullibi poterat inueniri deificata fuit. & aræ templaq; illi constructa sunt. Cuius sacra cum cymbalis & tympanis fiunt. Sol uero atq; luna ad luminaria sunt translati. a phrygum quoq; theologia acceperūt græci. phrygesq; dicūt Meona antiquissimū apud eos fuisse regem. A quo nata Cybele fistulā quā syringā dixerūt inuenerit: & montana mater appellata ē. Cybelen Atydi adulterio iunctam. cū uero cognita res esset īterfecto Atyde ac sociis eius a patre: cōmotam furore p̄ uniuersam regionem magnis ululatibus uagatam fuisse: tympanis dolorem suum cōsolantem. cūq; Apollo Cybelen adamasset Atydis corpus ab ea sepultum: quæ diuinos honores consequuta erat: unde adolescētis mortē phryges plāgūt & aris structis Atyda Cybelenq; ī deos colunt. Prosequitur phrygum theologia: ex Athlāte astrologo natas filias septē athlantidas appellari quibus plures dii & heroes sint nati. a seniore quarū Maia Ioui cōiuncta Mercurius fuerit procreatus: Saturnūq; filiū Athlātis auaricia & impietate præditū: sororē Cybelen duxisse uxorē: a qua Iouē suscepit quāuis aliū Iouem cæli fratrem Cretæ regem contendunt fuisse. qui decem filios procreauerit: quos curetas appellarunt. Saturnū uero in Sicilia Italiaq; regnasse. a quo natus Iupiter oppositā patri uitā duxit: alios etiam habuisse duos Saturnum ex Rhea filios Iouem & Iunonem ipsum Iouem tres uxores Iunonem Cererē & Daphnē duxisse. a quarum prima Curetes genuerit: ab alia Persephonen: a tercia Mineruam. Multa p̄ter hæc de diis: quos susceperit græcia dici possent: cū unicus poeta Hesiodus triginta deorū milia in terris fuisse cōmemoret. quod quidem illi faciliter concedere poterunt qui statuas æneas marmoreasque & ligneas sicut & ipse p̄ diis habendas esse crediderint. Satis multa dixisse uidemur de diis quos ante urbem conditam diuersæ orbis p̄uinciæ coluerūt. quos quidem deos Romani condita urbe non colere non potuerūt: præsertim cū troianos eorum progenitores huiusmodi deorum superstitionibus plenos sicut ostendemus habuerint auctores: quāquā & ipsa re constat: & nonnullos ex græcis sensisse uidemus Romanos ī deorū susceptōe multas Aegyptiorū phœnicūq; & græcorū ieptias ipietatesq; omisisse. Sed p̄ter deos deasq; alia neq̄q̄ meliora a gētibꝰ barbaris ad Romāos reducta fuisse uidemus: fatorū & fortūæ

Ops
Basilia
Cybele seu pandora.
Hyperion
Basilia deificata
Meon rex
Syrinx
Phryges Cybelē atydaq; pro diis colunt
Phrygū theologia
Athlantides
Curetes
Iouis uxores
Persephone cereris & Iouis filia

animos potius perturbasset & nõ tãtũ homines ex bonorum expecta tione gaudẽt quãtum timore impendentium malorum consueuerunt torqueri. non enim satis multum infortunii Romanis fuit deos deas que & fato ũ oraculorũ auguriorũq; & cæterorũ quæ diximus malorũ initia a gẽtibus barbaris accepisse: nisi ritus quoq; sacrorũ ĩfandos ab iis pariter habuissent:qbus tñ populus romanus pro sua prudentia minus flagitiose q̃ traditi erant ẽ usus. Siquidẽ orgia Orpheus adinuenit Thracibus:quæ dionysio a bacchis mulieribus celebrantur:& hæ carnes crudas comedentes sacro furori initiabantur:& furẽtes ac bacchantes uiros simul atq; fœminas in templis deorum noctu ꝑnoctare cogebant. Cererẽ romani ut castissimam coluerunt:adeo ut periculum castitatis facturæ uittas eius matronæ palam in templo tangerẽt. Vnde Poeta. paucæ a deo uittas cereris contingere dignæ. sed uideamus quæ fuerint merita:propter quæ deificata ẽ. Eam ferũt filiæ luctu mœstam cum a bambone nobili coribanthum muliere hospitio suscepta potionem multis confectam ex rebus:quã citrona appellant sumere recusasset indoluisse bambonem:atque sublata ueste genitalia membra cereri ostendisse:quæ hoc spectaculo delectata citrona susceperit. Atq; biberit. Vnde dea metuerit appellari. Matris uero deoꝝ sacra phrygii quotãnis crudelissimis certaminibus faciebãt:sed romani sacerdotes utriusq; sexus uiꝝ & fœminã ex phrygia cõsecrãtes urbem solẽni pompa tympanorũ sonitu perlustrabant. Maiora sunt quæ sequũtur: & quorũ pauca romani uel modestissime duxerint imitanda. Rhodii hominem saturno sacrificabant. Quã crudelitatem cum postea duxerit mitigãdã aliquẽ mortis supplicio damnatũ ad saturnalia usq; seruabãt:quẽ ipso in festo grauatũ uino imolabãt. In salamine isula diomedi hõ imolabat̃:q ab adolescẽtibus ter circũ arã ductus: tandẽ a sacerdote hasta ꝑcussus & rogo iꝑositus cremabat̃. Dionysio omachip apd̃ chios hõ crudeliter discerptus sacrificabat̃. Lacedæmõiiq; hoiem marti sacrificare soliti fuerũt. Et phœnices i belloꝝ aut pestilẽtiæ calamitatibus amicissimos homines saturno solebant imolare. Et in creta curetes saturno pueros sacrificabant. In laodicea syriæ palladi uirgo imolabatur:arabesq; singulis annis puerum imolantes sub ara sepeliebãt Omnesq; græci priusq̃ in suscepta prodirent bella hominẽ imolabant quod de Iphigenia bello troiano factũ prædicãt. phœnices in magnis calamitatibus atq; periculis sui principis: dilectissimũ ex filiis in redẽptionis præmium iugulabant. Vnde saturnus rex regionis: q posteaq̃ hominẽ exuit:in Saturni stellam translatus est:cum unicum filium ex anobret nympha haberet: leud dictum: quia maximo & periculoso bello ciuitas premebatur: regio indutum ornatu: super constructã ad hoc præparatamq; aram imolauit, aristomenes messenius ioui: quem

Orgia

Ceres romæ culta.

Vitae Cereris

Bambo mulier

Citron genus potiõis

Matris deorum sacra

Imolatõ ĩhumanorũ corporũ apud uarios pꝑpulos

Aristomẽes

appellant Ithometem trecentos simul sacrificauit homines in quibus Theopõpus lacedæmonius fuit. Cũ fame atheniẽses propter ãdrogei cædẽ angerentur: & ad auxilia deoꝝ cõfugissent: Apollo iussit ut sin gulis ãnis septẽ mares totidẽq; fœminas i cretã sacrificãdos mitterẽt: quod & diligẽtissime multis sæculis obseruatũ fuisse tradit᷑. Scythæ quoscunq; aduenas cœperint (capiunt autẽ multos) qui fluctibus & tẽpestate ad eos depellunt᷑: dianæ statim imolãt: In pella ciuitate thessaliæ homiuũ Pelleo & Chironi singulis imolant ãnis. Dionysius alicarnasseus in p̄io de ãtiq̄tate italica refert: Iunonẽ & Apollinẽ quoniã decima hominũ eis imolata nõ fuerat: magnas italis calamitates induxisse: ut nullus in arboribus fructus ad maturitatẽ usq; primã p̄mã ferit: nec spicæ semine iplebant᷑: nec hærbæ pecori sufficiẽtes germinãbãt: Fontes deficiebãt: mulieres abortu p̄iclitabant᷑: aut nati filii manci & distorti erant: cæteraq; hominũ multitudo crebrius q̄ solebãt uexabãtur. Cũq; responso accepto nolẽt dii imolationẽ animalium hostiis faciendã: magna oẽs ambiguitate tenebãtur. Tuncq; ciuitatum primates: post reliqua multitudo: Italiã migrare cœperunt: & quasi amentes furentesq; pellebant uicissim: ac pro certamine pellebantur: & multis Italiæ ciuitatibus derelictis græcia & barbaria italis ẽ repleta. Herculemq; ferũt ara primum in saturnio ædificata: intemeratas hostias imolasse: & ne quasi primo ritu neglecto sup̄stitiõe inani incolæ turbarent᷑ simulacra uiui hominis in Tyberi fluuiũ deiiciebant hostiarũ ornata modo. idq; postea idibus maiis a populo romano factitatũ est. Ea enĩ die põtifices: uirginesq; uestales: p̄tores: aliiq; ciues: quos sacris adesse fas est: aĩalibus de iure põtificio imolatis trigĩta hoĩnũ simulacra: quos appellant argeos: a ponte sublicio in Tyberim dimittebãt. Gẽtilium externorũ religione q̄ntũ ad romanorũ honestãdã rẽ oportere uisum ẽ ostensa: ad nostrũ redibimus propositũ. Inter multa uero quæ romana sup̄stitio nobis dicẽda exhibet: nihil nõ respuẽdũ: ac omnino abominabile ẽ: præter unum: quod uiro xp̄iano in meliorem partẽ amplectendum: cõuertẽdumq; existimo: sacris scilicet ut appellarunt: ac religioni romanã gẽtem accuratissime intentam fuisse. Vnde p̄clarissima ẽ illa Ciceronis de aurisp̄icũ respõsis sentẽtia. Quã uolumus patres cõscripti: licet ipsi nos amemus: tñ nec numero Hispanos: nec robore gallos: nec calliditate pœnos: nec artibus græcos: nec deniq; hoc ipso huius gẽtis: ac terre domestico natiuoq; sensu Italos ipsos: ac latinos: sed pietate & religione atq; hac una sapiẽtia q̄ deorũ imortaliũ numine oĩa regi: gubernariq; prospeximus oẽs gẽtes nationesq; supauimus Et Liuius. xlvii. Gn. cornelio prætori multa indicta: q̄. cũ. M. æmilio Lepido pontifice maximo iniuriose contenderet: sacrorumq; q̄ magistratuũ ius potẽtius fuit. Sed q̄d beatus Aurelius scribit Augustinus

Iupiter ithõmethes

Atheniẽses vii. mares totidẽq; feminas in cretã sacrificãdos mittebant

Aduenae a scithis dianae imolantur

Herculis institutum

Argei

dũ ille a Romanis cõmitterent̃ suorũ sacrorũ insaniæ dũ tãta fierent mala :calebant aræ numinum sabeo thure:sertisq; recentibus halabãt clarebant sacerdotia:phana renitebant :& uno eodẽq; tempore sacrifi cabatur:ludebatur:furebatur in templis. Igitur de religione romanoꝝ tractaturi:ptes primũ ꝓponemus : in quas eam diuidi oportere iudice mus. Tribusq; multarũ: & diuersarũ rerum aciebus armata religionis prædictæ cognitio nobis tractãda occurrit. Nã prima in pte deos eorũq; originẽ:sacra:cerimonias:ritus:adorationes :libationes & hostias ipsarũ postea rerũ cã a gẽtibus instituta erectaq; templa:ædes: sacella phana:aras:delubra:simul ostendemus. Deinde secũdo loco quærẽde utilitatis:opulentiæ & amplitudinis artes sub religionis:& deorũ numinis integumento confictas:pontifices:flamines : sacerdotes : salios uestales:sodales:phanatichos:bacchides:& maximã eiusmodi hoium turbã docebimus. Tertiam dehinc aciem:ludi:spectacula: lectisternia: supplicationes:& multa huiusmodi ad populorũ delectationẽ luxũq; & ad seditionũ:tumultuationũq; cõcitationẽ: auersione excogitata sub religionisq;:& deorũ prætextu populo data cõplebunt. Deos & si Romulus coluit:qui Lupercal in palatio mõte instituit:sacra diis aliis albano ritu:græco Herculi:ut ab Euãdro instituta erant:sicut Liuius docet fecit:tamen Numa pompilius artifex religiõis industrius fuisse uidetur:quẽ Liuius dicit ne luxuriarẽtur ocio animi : omniũ primum rem ad multitudinẽ imperitam:& illis sæculis rudem : efficacissimam ad deorũ metũ incutiẽdũ ratũ esse:simulasseq; se cum ægeria colloqui & monitũ quæ acceptissima diis essent sacra instituere :sacerdotes suos cuiq; deorũ cultui præfecisse. Vnde Cicero pro domo sua ad põtifices. Equidẽ sic accepi põtifices in religionibus suscipiẽdis caput esse: interpretari quæ uoluntas sit deorum imortaliũ:& in eadem oratione. Cũ multa diuinitus põtifices a maioribus nostris inuẽta atq; instituta sunt:tum nihil præclarius q̃ ꝙ uos :& religionibus deorũ imortalium & summæ rei.p.præesse uoluerũt:ut amplissimi & clarissimi ciues rei pub. bene gerendo:pontifices:religiones sapienter interpretando rem p. conseruarent. Quanti etiam deos fecerit Romani Cicero in uetustissimis pontificii iuris legibus ostendit : quarum capita nonnullarũ hic ponemus. Ad diuos adeunto. caste pietatem adhibento. opes amouento:q sæcus faxit deus ipse uindex erit. Separatim nemo habessit deos ne ue nouos. sed ne aduenas nisi publice aduectos priuatim colunto. cõstituta a patribus delubra habento. Lucos in agris habento. & larũ sedes. diuos. & eos q̃ celestes semper habiti colũto. & illos quos in cælũ merita uocauerũt. Herculẽ Liberũ. Aesculapiũ . Castorẽ . Pollucẽ Quirinũ. Ast illa propter quæ datur homini ascensus i cælũ : mentẽ uirtutem. pietatem. fidem , earumq; laudum delubra sumpto nec ullo

Diuisio totius operis

Lupercal

Numa põpilius religionis artifex

Põtificũ dignitas

uicio℞ sacra solénia obeunto. Quod aũt ex hominũ genere cõsecratos sicut Herculẽ & cæteros coli lex iubet: idicat qdẽ oium aios imortales eẽ: sed fortiũ bonorũq; diuinos. Bene uero qđ mẽs: pietas: uirtus fides cõsecrant manu: qua℞ oium Romæ dedicata publice tẽpla sunt ut illa q habẽt (habent aũt oẽs boni) deos ipsos in ais suis collocatos putent: & idem Cicero in uerrem actione septima. Tuq; Ceres: & libera qua℞ sacra sicut opiniones hoium ac religiones ferunt longe maximis atq; occultissimis cerimoniis continent: a qbus initia uitæ: atq; uictus: legũ morũ mãsuetudinis: humanitatis exempla hoibus & ciuitatibus data: ac dispersa esse dicunt. Præterea ipse Cicero pro murena. Cũ ois deo℞ imortaliũ potestas aut translata sit ad nos: aut certe cõicata nobiscum. Satis itaq; hoc initio primæ diuisionis nostræ partis fũdamenta iecimus: q per Ciceronẽ & iuris põtificii documẽta deo℞ uenerationis: & locorũ i qbus adorarent principium cãmq; ostendimus. Sed plura ad eã rem a. M. Varrone afferemus. Is uir sancto℞ religionis nostræ doctissimo℞ Hieronymi. & Augustini iudicio doctissimus ẽ auctor deos ex Samothrace in Phrygiã aduectos: Aeneã ex Phrygia ĩ Italiã detulisse: dictosq; q̄ p eos spiremus: & corpus mẽtẽ ac rõnẽ habeamus: quos fuisse uult Apollinẽ: & Neptunũ. unde Virgilius cũ sociis: natoq; penatibus & magnis diis: & Iã pater Aeneas sacra & sacra altera patrẽ Afferet: iliacos excipe uesta deos. Plutarchus ĩ uita Nũæ põpilii. Ea quæ de deo℞ sacris Nũa põpilius statuit q̃ similia sunt prorsus Pythagoræ documẽtis. Nã primũ pricipiũ ille neq; sensui neq; pturbatõi subiectũ: sed mẽtẽ inuisibilẽ: & increatã eẽ cẽsuit. Hic aũt romanos ꝓhibuit existimare imaginẽ dei: aut hois speciẽ: aut aialis habere formã: neq; fuit apud eos picta neq; ficta dei prius species. Sed ĩ prioribus. clxx. ãnis tẽpla qdẽ ædificabant: sacraq; tuguria errigebant: simulacrũ uero nullũ corporeum faciebant. perinde atq; nephas esset deterioribus meliora assimulare: neq; aliter atq; intelligentia p̄cipi deus possit: sacra quoq; a Numa instituta ritũ: sanctimoniãq;. Pythagoræ uehemẽter attingunt. Erãnt. n. sine sanguine: eorũq; plurima ex farina & libo rebusq; uillissimis cõposita. Affirmat etiam Varro deos ab antiquis Romanis plus annos. clxx. sine simulacris fuisse cultos: eorumq;. xx. selectos: cætoros appellauit plæbeios: suntq; selecti. xii. mares: octo fœminæ. Ianus. Iuppiter. Saturnus. Genius. Mercurius. Apollo. Mars. Vulcanus. Neptunus. Sol. Orcus. Liber pater. Tellus. Ceres. Iuno. Luna. Diana. Minerua. Venus. Vesta. Et præter hos utriusq; sexus deos alia: fuit deo℞ dearũq; tanq̃ matrimonialis cõiunctio: q̃ cõprecationẽ appellauerunt: ut qui scilicet rem diuinã uni fecisset alteri: quoq; supplicasse uideret: & latiã Saturnus. salaciã Neptunus. horam Quirinus. mariã Vulcanus: miricen Quiritius. netienẽ Mars: cõprecatõnẽ suã habuit.

Dii ex samothracia in phrygiã ex phrygia in italiã delati Virgilius

Opinio numæ de deo.

Sacra instituta a numa.

Dii selecti: & plaebeii.

Comprecatio.

Boni dii
Mali dii

Attulit tñ aliã deoꝝ diuisionem Varro a labeone sumptã: qui asseruit deorũ partem esse bonã: partẽ malã: qui cultus diuersitate internoscã tur: cum mali cædibus hominum: & tristibus supplicationibus: bonis obsequiis lætis atq̧ iucũdis q̃lia sunt lectisternia: atq̧ ludi: & conuiuia placarent. Et cũ deos ut diximus selectos a Iano cõmẽdare icepissent quẽ tũ bifrontẽ: tũ q̃drifrontẽ tanq̃ geminũ faciebãt. De aliis minoribus tractauit: quoꝝ seriẽ a conceptione ad decrepiti hoĩs sepulturã ꝑduxit in hũc maxime modũ nostris hoĩbus ꝑridiculũ. Quum mas & fœmina cõiunguntur adhibetur deus iugatinus: cũ domũ est ducenda que nupsit officiũ id exhibet Domiducus. Vt autem in domo sit deus Domitius: ut maneat cũ uiro dea Mãturna præstat. perductaq̧ i mariti domũ uirgo sup̱ priapũ nimiũ masculinũ imanissimũ: & turpissimum fascinum more honestissimo & religiosissimo matronarũ sedere iubet̃ nec prius mariti cubiculũ igredi ꝑmittit̃: q̃ aula & cætere domus partes cubiculo cõtinentes nucibus spargantur: quibus a multitudine cõculcatis compressæ uirginis eiulatus inter strepitum nequeat exaudiri. dũq̧ fuerint peragenda secreta: ut sine difficultate uirginitas auferatur dea Virginẽsis: & deus pater Subigus: & dea mater Præma. deaq̧ Partũda: & Venus Priapo & ipsi deo præstãt obsequiũ: Subsequiturq̧ illico dea Mena Iouis priuigna: cruori mẽstruo præsidẽs: & liber accurrit pater: quẽ sic nocatũ eẽ uolũt: q̧ mares i coeũdo ꝑ eius beneficium emissis semibus liberent̃: nec tardius præstat officiũ dea libera & Venus dicta illud idẽ mulieribus q̧ liber uiris prestans auxiliũ. Vñ credidit a Labeone doctus Varro duobus iis mari & fœminæ numinibus: honores in tẽplis marmore aut ære: Libero uirilis corpis: pudendã ptẽ fœminã liberæ: excisos adornatosq̧ fuisse. Malũ uero fuit obscurissimos a Romanis deos esse habitos Vitumnũ & Sentinũ: quorũ alter uitã in Embrione: alter sensum puerperio larg iebat̃. Vt autẽ nulla ps hoĩum præsidio numinum careret: dei per singulos aderãt actus: tanq̃ opifices in uico argentario: ubi unũ uasculum ut perfectum exeat: per multos artifices trãsit. Mulieri enim fœtæ ptu tres dei custodes adhibebantur ne Siluanus deus illã uexaturus ingrederetur. Intercido Pilũnus & Deuerrinus: eorũq̧ significãdorũ cã: tres hoĩes noctu domus limina circuibant: Primus intercidoni subministraturus securi limẽ cædebat. Pilo secundus ꝓ pilumno feriebat: & scopis tercius deuerrebat tandẽ Lucina quã parturiẽs iunocauerat: Ops quoq̧ dicta opẽ afferebat: Et ne aggrippæ eẽnt q nascerẽt̃: quos sic dictos fuisse cõstat qa ꝑuerso ordĩe pedibus primũ uẽtre egrederẽt̃: deæ puersa & ꝓsa aduocabãt̃: post q̃s Vagitinus deus os puerpii apiẽs succedebat: & ptũ ad lucẽ Diespiter ꝑducebat: præstoq̧ aderat leuana quæ ptũ de terra leuabat expositũ: sed rumina ueniebat mãmis præfecta mulieꝝ quas prisci

Ianus bifrõs quadrifrõs.

Deus iugatinus.
Dõiducus
Domitius
Manturna
Virgo super priapũsedet
Nuces spar guntur

Dea uirginensis
Subigus
Prema.
Pertunda
Venus
Mena
Liber pater
Libera dea

Vitumnus.
Sentinus.

Siluanus
Intercido
Pilumnus.
Deuerriuus
Lucina
Dea puersa & prosa.

Vagitinus.
Diespiter
Leuana
Rumina

rumas appellauere:ut lac copiosissime preberetur:quousq; adueniente tpe Potina dea potionem:Edulica escã pbere possent. Nec paruũ erat Cuninæ deæ opus:quæ & si cunas ipa nõ agitabat ut leuiter moueret curabat. Maiora deiceps diceda sunt numinũ collata hoibus beneficia Mercurius ide qsi medius inter hoies curres Hermes græce ab hermonia idest sermone appellatus loq præstabat:quẽ effigiabãt:alas i capite & pedibus habentẽ: q sermo hominũ p aera uolitet. Et Mineruã quã dixerũt tpibus Ogygi regis ad lacũ tritonis uirginali primũ apparuisse habitu:unde tritonia sit dicta. Artesq; quarũ fuit inuentrix puerũ edocebat. Pauoribus hominũ ut arcerent pauentia:spei eorũ quæ fortassis euenirẽt uenilia uoluptatibus qbus fruerent uolupia:actibus qbus se imiscerent ageronia:stimulis qbus agerent stimula:strenue gestis quæ cõtigerẽt strenua:deæ pẽrãt. Fessis dea fessona:ut quiescerẽt. Hostibus que pellẽdis dea Pellõa præbebat auxiliũ. Nũeria quoq; dea quibus dã bñ numerate:Caneria bñ canere:Mars & bellona ut bñ belligerarẽt Victoria ut uincerẽt:Honorinus deus ut honorarẽt Pecunia ut pecuniosi essent. Esculanus & filius eius Argẽtinus dei ut haberẽt æneã argẽteã que pecuniã præstabãt. & ut summũ quoq; deũ iprobi segnesq; haberẽt dea erat Murcea:que pter modũ nõ moueret:ac faceret hoiem ut inquit Pompeius murcidũ:ac nimis desidiosũ & inactuosũ. Paruæ ẽt existiatõis neq; iter malos aut bonos deos posita fuit Fortũa barbata quæ cultoribus suis malas speciosius uestiẽs:se spnẽtes male barbatos glabrosq; reddebat. Cũ contra maiori deæ fortũæ quã oĩpotentẽ appellauerũt:& deabus fatis multo maiorẽ quã oportuerit ui potentiãq; sicut supra ostẽdimus tribuerit. Themin uero parũ coluerit quã Festus deã fuisse dicit:quæ pciperet hoibus id petere qd fas esset. Eamq; id eẽ existimabant quod & fas est. Et ne plures q̃ expediat pquiramus deos uitæ hoium fortunisq; adhibitos:Neniam gentiles uoluerunt deã mortuos hoies in funere comitari:unde & modulatões inter eiulãdũ plãgẽdũq; adhibitas nenias uocauere. Sed & suã sata segetesq; & cætera hoibus usui futura deorũ habuerũt turbam. Saturnũq; deũ in primis maximũ Iouis genitorẽ pdicant nata ex sese deuorare q semina unde nascãt reuertãt. Vnde pp agriculturam falcem manu tenet effigiatus:& ne solus tanto munere fatiget:deã seiã ferũt satis frumentis qdiu sub terra sunt. Cũ uero super terram hærbescentes segetẽ faciũt deã Segetiã:frumẽtisq; collectis atq; recõditis ut tuto seruent deã Tutellinã eẽ ppositã:pserpinã pariter frumẽtis germinãtibus:deũ Nodatũ geniculis nodisq; culmorũ iuolutis:folliculorũ deã Volutinã: & cũ folliculi patescũt ut spica exeat deã patelenã. Cũq; segetes nouis æquãt aristis deã ostilinã:& deã florã frumẽtis florẽtibus:lactescẽtibusq; deũ lacturcum:maturã maturescẽtibus:& cũ rũcãtur idest a terra auferunt deam

Potina
Edulica
Cunina
Mercurius
Minerua
Tritonia
Fauentia
Venilia
Volupia
Ageronia
Stimula
Strenua
Fessona
Pellona
Numeria
Caneria
Murcea
Bellona
Victoria
Honorinus
Pecuni a
Acsculanus
Argentinus
Fortũa barbata
Themis
Nenia
Saturnus ex se nata deuorat
Seia
Segetia
Tutellina
Proserpina
Nodatus
Volutina
Patelena
Ostilina
Flora
Lacturcus
Matuta

Runcina Diana Rusina Iugatinus Collatia Vallona Spinensis. Fructesta

runcinā pfecerūt. Et ne iculta agrorum uiderent a diis spreta: Diana sylua rū: rurū dea Rusina: iugorum mōtiū deus Iugatinus: colliū dea Collatia ualliū dea Vallona curā habuit. Nec deus spinensis ut spinas ex agris eradicaret: nec dea rubigoq; ut nō accederet spnebat. Qui potius deæ Fructestæ: ut fructus uberrimos daret supplicabat. Quia uero Romanis a pricipio urbis cōditæ & multo tpe postea pcissimus fuit uini usus pua ac oino minima deorum turba uineis uinisq; pfecta est: qnqdē solus Bacchus tāti muneris curā habuit: q multinomius Liber pater appellatus: cū bellasset in india & multas secū habuisset fœmias: quæ bacchæ dicebāt nō tñ uirtute nobiles: postea Bacchus: qñq; Priapus. quādoq; Bromius: qñq; Brotinus fuit dictus. Et quia custodiæ huiusmodi solus erat pfectus: oi spreta uinearum cura: unicæ uidimiæ cū iam uuæ mature scerēt intēdebat: tātaq; id actū ē turpitndine ut modū pigeat pudeatq; referre: quē oino fuimus suppressuri: nisi qa nostris conducere xpianis arbitramur talia scire: quo nostræ religióis grauitatē: & sanctā mūdiciē lætioribus ais āplectātur: eruntq; uerba p beatū Aureliū Augustinum a Marco Varrone Labcōeq; paululū imutata. Quū fieret libero patri sacra i Italiæ cōpitis pudēda uirilia cū honore plaustellis iposita: primo rure trāsferunt icōpita: post i urbē. In oppido aūt lanuino: qd nūc ciuitas idiuinia uocatū: uiro sūmo pspero subest cardinali columnensi: uni libero totus mensis tribuebat: cuius diebus oēs uerbis flagitiosissimis utebantur: donec illud mēbrū per forū transuectum esset: atq; in loco suo quiesceret. Cui mēbro ihonesto matrē familias honestissimā iponere publico i loco coronā necesse erat. Sic ab agris fascinatio repellebat & matrona facere cogebatur i publico. quod nec meretrici si matronæ spectarēt permitti debuit in theatro. ne domos etiam suas romani spernere uiderent tres illis deos dederunt hostiarios Forculū foribus: Cardinē cardini: Limentinum limini. Et ne maris cura esset abiecta: præter Neptunū Iouis fratrē uniuerso præfectū mari: pterq; Anphytritē quā deam Placidus grāmaticus fuisse uult deā maris Neptuni matronam Veniliam dixerunt deā undæ maris quādo uenit ad littus: salatiamq; item deam eidem quando reddit in salum esse prepositam. Romani tamen duce Romulo in asyllo agentes: eos primum colendos acceperunt ex supradictis diis: quos troia auectos Albani primum: postea Laurentes per trecentos annos coluerant. qui uidentur illi fuisse quos supra selectos diximus appellari: & tyberinum paulopost Romulus: deinde Faunum & Picum Pauorem: & Febrē ipsumq; Romulum Titus tacius rex: & alias sensim turbas supradictas: demūq; suos cæsares Romani in deorū numerum retulerunt. Quin etiam albani patres primum: post romani urbis conditores fabulas pro miraculis acceperunt quæ ante bellum troianum græcis troianisque fuerunt communes:

Bacchi cognomina

Socra liberi patris

Matrōa honestissima i publico priapū corōat

Forculus Cardo Limentinus Amphytrite

Venilia Solacia

Tyberinus Faunus Picus Pauor Febris Romulus

Minotaurum bestiam fuisse inclusam labyrintho: quē cum intrassent hoies: inextricabili errore exire non poterant. Centauros equorū hominumq; natura coniunctos. Cerberum tricipitem inferni canem. phrixum & Hellen eius sororem ariete uectos: mare tranasse. Gorgonē serpentibus crinitam se aspicientes in lapidē conuertisse. Bellerophontē equo pegaso pennis uolante uectum fuisse. Amphionē citharæ suauitate lapides attraxisse. Dedalum & Icarum filiū coaptatis sibi pennis Creta in Italiam aduolasse. Oedipum in sphinga monstrū quadrupes i dissolubilia hoibus cum uitæ piculo proposuisse. Anthæum qui terræ contactu fortior resurgeret ab Hercule fuisse prostratum. Sed iā satis multa de ineptis deorū fabularumq; adinuentionibus. ad sacra cerimoniasq; ueniamus: plurima simul edocturi minutiora: quæ in gētiliū religione non minima habebātur. Vlpianus de uerborum significatione dicit: sacrum locum esse locum consecratum. Sacrarium i quo sacra reponunt. & idē infra: sancta proprie dici quæ nec sacra neq; prophana sunt: sed sanctione quadā sunt confirmata: ut sanctæ leges. Martianus uero sanctum esse uult quod ab iniuria hominum est defensum diciq; a sagminibus hærbis quas legati populi Romani ferre solebāt: ne quis eos uiolaret: Cicero in legibus: sacrū sacroue cōmendatum qui depreserit raseritq; patricida esto. idemq; de aruspicum responsis: nego unq̄ post sacra cōstituta quorum eadem est antiquitas quæ ipsius urbis: Festus pompeius. Curiona sacra quæ in curiis fiebant: & infra fornacalia sacra erant: cum far in fornaculis torrebant: quod ad fornacem quæ in pistrinis erat sacrificium fieri solebat. Plutarchus in Pauli æmilii uita Sacra faciente æmilio fulmen arā percussit: sacraq; combussit. Macrobius in saturnalibus. Herculis sacris nō licet mulieribus interesse quia Herculi per italiam transeunti mulier uinum petēti: se aquam dixit nō posse præbere. Et Macrobius in saturnalibus dixit: sacra celebritas est cum sacrificia diis offeruntur: uel cum dies diuinis epulationibus celebrantur: uel cum ludi in honorem aguntur deorum: uel cum feriæ obseruantur: & infra idem: sacrum est quicquid deorum habet. Virgilius Sacra dionææ matri diuisq; ferebā: sacra Ioui stigio quæ rite icepta parauit: tibi enim tibi maxima Iuno mactat sacra ferens. Et sanctum uult Trebatius idem quod religiosum. interdum neutrum idest incorruptū Virgilius sancta ad uos aīa atq; istius inscia culpæ descēdam: hinc sanctæ leges: & sanctum uirum integrum moribus. Nominaq; sacrorū locorum sub cōgrua proprietate proferre pontificalis obseruatio est. Helius spartianus Adrianum cōmēdat imperatorem: q̄ sacra romana diligentissime curauit: peregrina contempsit. post eamq; cognitionē sacrorum de cerimoniis est dicendum quas: supra diximus trebatiū uoluisse idem esse q̄ sacra. Sed liuius libro quinto dicit: Lucium albinū

Sacer locus
Sacrarium
Sancta
Sanctum
Sagmina
Curionia sacra
Fornacalia sacra
Mulieribus non licebat sacris Herculis interesse.
Sacra celebritas.
Cerimōiae

de plebe unū uirgines:sacerdotes:sacraq; :plaustro cere inuexisse:inde cerimoniis enatum sit nomen:& in septimo:ceretibus q; tarquiniensibus in populatione agri romani consenserāt:ob memoriam seruatorū sacrorū pax & indutiæ in centum annos datæ. Festus pompeius cerimoniarum causam:alii ab oppido Cere dictam existimāt: alii a caritate putant. Adorationis & imolationis originem Plinius in naturali historia sic ponit. Numa instituit deos fruge colere:& mola salsa supplicare:atq; :ut autor ē Cecinna:far torrere:quoniam tostum cibo salubrius Is fornacalia iustituit farris torrendi ferias : & æque religiosas terminis agrorū. Nonius autem marcellus:ador frumenti genus quod epulis:& imolationibus sacris putatur pium. unde adorare propiciare religiones. Festus pompeius. Ador farris genus edor quod appellabatur : & fiebat tostum:unde in sacrificio mola salsa efficitur unde adorare. Festus item:imolare est mola:idest farre molito & sale hostiam persperasm sacrare:& idem infra. Mola uocatur far tostum:sale aspersum:quod eo molito hostiæ asperguntur. Macrobius saturnalium. Cum hostia ceditur fari non est fas. intercisa & porrecta licet:rursus cum adoletur non licet:plurima item nunc minutiora religionis gentilium uocabula unico doceamus contextu:uidelicet:sacrificiū:consecratio: ornamentorū : uasorumq; uocabula:dehinc superstitio:sacrilegiū :dedicatio:piaculū : iusiurandum:elemosina:abstinentia:uirginitas:ieiuniū:gestus inter faciendum rem diuinam:& demū hostiæ:qd sibi uoluerint Nonius marcellus inter sacrificare & litare hoc dicit interesse. Sacrificare est ueniam dari petere. Litare est propiciare. Et Macrobius litare significat sacrificio facto placauisse deos. Litare ē sacrificium rite facere. Cicero in legibus. Nocturna mulierum sacrificia non sunto:præter illa quæ pro populo rite fient. Et Varro de lingua latina. Romano ritu sacrificium mulieres quum facient capite sunto copertæ. Festus pompeius : arcanū sacrificii genus quod in arce fit ab auguribus:adeo remotum a noticia uulgari:ut ne litteris quidem mandaretur:sed per memoriam successoribus reliquebatur:& infra. Iuuenilia fingebant Dianæ simulachra qa ea ætas fortis est ad tolerandā uiā : Diana enim putabatur dea uiarum Item stata dicuntur sacrificia quæ certis diebus fiebant:Item sacrificium quod fiebat in monte palatino palatuar dicebatur. Liuius in.xxx. Ppilippi regis legati in senatum introducti sunt : gratulantes de uictoria:his petentibus ut sacrificare in capitolio:donaq; ex auro liceret ponere:in æde Iouis optimi maximi permissum ab senatu centum pondo coronam auream posuerunt. Iam consecratio qua fieret ratione Cicero pro domo sua ad pontifices sic docet. Video esse legem ueterem tribunitiam. quæ uetat iniussu plæbis ædes:terram : aram consecrare. Ornamentorū religionis uasorūq; modus fuit priscis castissimus. Sed

Cerimōiae.

Adoratōnis & imolatōis origo.

Ador. Adorare.

Imolare

Mola

Sacrificare. Litare

Mulieres cā pite cooperto sacrificāt.

Arcanum sacrificium

Stata.

Palatuar

Consecrare.

ornamenta unde habuerunt originē. Liuius in Numæ gestis rebus sic docet. Flaminem Ioui assiduū sacerdotem creauit: insigniq; eum ueste & curruli regia sella adornauit. Salios inde. xii. Marti gradiuo legit: tunicæq; pictæ insigne decreuit: & super tunicam: æneum pectori tegmē: quali sacerdotes christiani: sed aureo & argenteo & iaspidibus ornato: pectorali appellato utuntur. Et Festus albogalerus a galea nominatus Est enim pileus capitis quo diales flamines; idest Iouis sacerdotes utebantur: & flaminio uestimēto Flaminia utebatur: Dialis uxor & Iouis sacerdos. tutulū flaminiæ eodem erat colore. Item mortuæ pecudis corio calceos fieri flaminibus nephas habebat: quoniā suā morte extincta omnia funesta extimabantur. Itē tutulū dicebāt flaminiarū capitis ornamentum. Vitta purpurea innexa crinibus & in altitudine extractū. Itē Flaminias sacerdotissas: Diali addictas: scalas ultra tres gradus ascendere non licet: non comit caput: neq; capillum depectit flamen solus habet galerum ꝙ maximus est. Cicero in legibus: in delubris omnibus textile nec operosius q̄ mulieris opus menstruum: color autem albus præcipue decorus deo ē: cum in cæteris: tū maxime in textili. Tincta uero absint: nisi a bellicis insignibus Plinius in naturali historia: antiquior fuit plasticæ q̄ fundēdi eris ars. ex ea enim dii fiebāt: & domus ciuium ornabantur: & dii fictiles erant. hæc enim tunc deorum effigies erāt laudatissimæ: nec pœnitet nos illorū qui tales eos coluere: i sacris quidem: tum non mirrhinis: ut hodie cristallinisue: sed fictilibus libabant. Seneca epistola. xxxi. ex Virgilio. Exurge modo & te quoq; dignum finge deo: finges autem non auro nec argento: non potest in hac materia imago dei exprimi: quin cogita illos cum propicii fuissent fictiles fuisse: Persius satyricus: Dicite pontifices in templo quid facit aurum: Nēpe hoc quod Veneri donatæ a uirgine puppæ. Cicero in legibus aurum & argentum in urbibus: & priuatum in fanis inuidiosa res ē tum ebur corpore contractum. Iam æs atq; ferrum duelli istrumenta non fani: Festus pompeius de hac modestia religionis taliter scribit: ut nostræ ætatis sacerdotibus ingentem inurat notam: qui ne dum equo uehuntur: sed equitum turmas cum pari famulatu alunt: inquit enim. Sacerdotis proprium est: ut nec equo uehatur: nec plus q̄ tribus noctibus ab urbe absit: nec pilleū deponat: ex quo flamen dictus. & idē dicit pura sacerdotes uestimēta ad sacrificia habuisse: idest nō obsita. nō fulgurita: non funesta: non maculam habentia. Fuit etiam unum sacrificantibus uestimēti genus: quo sacerdotes cuiusq; ritus: & templi: & dei pariter utebantur. quale ē camisiū lineū albū: quo christiani utunt sacerdotes: & cum esset latum adeoq; oblongum: ut distinctum p solū traheretur: postea cinctum pendentem supra cingulum faciebat undiq; sinū: qui ritus fuisse perhibetur Gabinus. Liuius i quinto. G. Fabius

Flamen. Salii. Albogalerus Flaminia Tutulum Color albus decorus do Sacerdotes equo nō uehebantur. Sacrificantibus unū uestimēti gēus Ritus Gabinus.

Strophium. Praefericulū Palenae. Infulae. Inarculum. Acerra Achamum. Anclabris mensa Audabra. Secespita

ritu gabino succinctus a capitolio obsesso in quirinalem collem sacra ferens iuit & rediit. & Virgilius. Ritu succincta gabino: & Cicero de aruspicum responsis: Strophium quod grecæ ophium dicitur: pro insi gni positum fuisse dicit: quod ponebatur i capitibus sacerdotū: & alii coronam fuisse dixerunt: quod ornamentum nostri Ioanni baptistæ in hymno attribuunt uespertino: Strophium bidentes. Sed iam instrumē ta & uasa religionis a Festo incipiamus ostendere: Præfericulum uas æneum sine ansa patēs ad summum uelut peluis. quo ad sacrificia ute bantur. Patenæ uascula paruula sacrificiis faciendis apta: Infulæ sunt fulcimenta lanea: quibus sacerdotes & hostia templaq; uelantur. Inar culum uirga erat ex malo punico inaurata: quam regina sacrificans i ca pite gestabat. Acerra arcula thuraria in sacrificiis. Achamum poculi fi ctilis genus quo in sacrificiis utebantur. Nonius marcellus: Anclabris mensa ministeriis apta diuinis: uasa quoq; ea quibus sacerdotes utunt anclabra appellabantur: Festus. Secespita cultrum ferreum: oblongū: manubrio eburneo: rotundo solido: uincto ad capulum argento: & au ro fixum clauis æneis ære cyprio: quo flamines: flaminiæ uirgines: pō tificesq; ad sacra utebantur: dictum autem ē secespita a secando. Cice ro in Verrem actiōe tertia. Credo tum quum sicilia florebat apibus & copiis magna artificia fuisse in ea insula. Nam domus erat ante istum prætorem nulla paulo locupletior: qua in domo hæc non essent: etiam si præterea nih il esset argenti. Patella grandis cum sigillis simulachri deorū: Patera qua mulieres ad res diuinas uterentur: Thuribulū: hæc autem omnia antiquo ope & summo artificio facta. Festus pompeius Simpulū uas paruulum non dissimile cyatho quo uinū in sacrificiis libabat. unū mulieres rebus diuinis deditæ simpulatrices dictæ. Strup pi uocantur in puluinaribus fasciculi de uerbenis facti: qui pro deorū capitibus ponebātur. Suffibulum uestimentū album: prætextū: qua drangulum: oblongum: quod in capite uestales uirgines sacrificantes habebant: idq; fibula comprændebatur. Damnarunt & ipsi ēt Ro mani gentiles sacrilegia: per se ipsa a uerbo nota: & superstitiones. cu ius uerbi uim originem habuisse uult Aulus gellius ab iis: qui filios su perstites esse nimis importune a diis efflagitarent: cū tñ omnis impor tuna ineptaq; religio possit superstitio appellari. Liuius in quarto: in ea rerum afflictione multiplex religio: & plæraq; externa iuasit nouos ritus sacrificandi: uaticinando inferentibus in domos quibus quæstui fierent capti religione animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit: cernentes in omnibus uicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deum exposcendæ. Datum tamen negotium ædi libus ut aiaduerterent: ut ne q nisi Romani dii: neu quo alio more q̄ pa trio colerentur. Idem Liuius. xxix. Pyrrhus locros classe preteruectus

Patella gran dis Patera Thurribulū Simpulum. Simpulatri ces. Strupi Suffibulum Superstitio. Piaculum

thesauros proserpinæ itactos ad eam diem spoliauit classis postera die fœdissima tempestate lacerata omnesq; naues: quæ sacram pecuniam habuerant i littora nostra eiectæ sunt: pecuniam omnem conquisitam i thesauros Proserpinæ referri iussit: nec tamen ei postea aliqd prospere euenit: pulsusq; ita regno Lydiæ: atq; honesta morte argos ingressus occubuit. Dedicatio quid fuerit Cicero pro domo sua ad pontifices sic ostendit: postem teneri in dedicatione templi oportere uideor audisse: ibi enim postis est: ibi aditus est. Liuius. ix. G. Flauius scriba libertino patre genitus ædilis. Aedem concordiæ in area Vulcani summa nobilium inuidia dicauit. G.q; barbatus. pont. coactus consensu populi uerba præiuit. Itaq; ex auctoritate senatus lata lex: nequis templum aramue iniussu. S. aut tri. pl. partis maioris dedicaret. G. Iunius bubulcus dictator: Aedem salutis quam consul uouerat: censor locauerat: dictator dedicauit: Idē. xxiii. duumuiri creati sunt: Fabius maximus T. attilius crassus: ædibus dedicandis. Menti attilius: Fabius ueneri *erycinæ utraq; in capitolio est: & infra. Gn: Domitius prætor urbanus* dedicauit ædem fortunæ primogeniæ in colle quirinali: & in insula Iouis ædem dedicauit. G. seruilius duum uir. Valeriusq; sic habet. Oratius puluillus cum in capitolio Ioui. opt. max. ædem dedicaret: iterq; nūcupationem solemnium uerborum postem tenens mortuum esse filiū audisset: neq; manum a poste remouit. Iurisiurandi & sacramēti religio apud Romanos magni fuit momenti. Et qdem iurisiurandi religio duplex fuit: una cū quis requisitus aliquid diis in testes uocatis spopondisset aut firmasset, ceu Marcus attilius regulus sese carthaginem nisi captiuorum permutatio fieret reditur ū iureiurando spopōdit. formaq; huius iurisiurandi erat talis. Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iouem hæc uerba dicentes: si sciens fallo: tum me diespiter salua urbe arceq; bonis eiiciat: ut ego hunc lapidem. De quo Cicero legum primo periurii pœna diuina exitium: humana dedecus: & infra: pœna uiolati iurisiurandi esto. Altera iurisiurandi religio erat cū uerbo iterloquēdum per deorum numina sponte qs iurasset: quale erat cū ædepol: mehercules: & mediussfidius dicebant duorumq; primo pisitorum loco facilis erat expositio: Cum per apollinis ædem primus: alter per Herculem se mentientem periurio obligasset. Tertii expositio altiorem habet indaginem. Sanctus Fidius & Semipater dii fuerūt sabinorum: quos domo demigrātes i collem qrinalē cū cætera suppellectile detulerunt idq; numen uerbis trinum: re unicum esse dixerunt: unde licet tribus ipsis templum esset i qrinali colle dicatum: unius tamē sancti uocabulo appellabatur: obtinuitq; eiusmodi nois opinio sanctitatis magnam uim habere iusiurandum: quo in trino & unico numine mediū esse qs fidiū affirmaret. Sacramētum aūt esse dixerūt quo milites scribendi a

Dedicatio.

Mos iurisiurandi.

Dii sabiorū

Mediussfidius.

Sacramētū.

ſacerdotibus adigebãť:nec prius militare:aut poſtq̃ eo abſoluti eſſent in hoſtem pugnare poterant:unde eſt illud Catonis : qui filium militia per ſacramenti relaxationem dimiſſum : cum hoſte manum conſerere uetuit :ſacramenti ætimologiam originemq; ſic refert Varro de lingua latina. Sacramentum a ſacro:qui petebat & qui inſiciabatur uterq; qui genta æris ad pontificem deponebat:de aliis item rebus alio certo numero:qui iudicio uicerat ſuum ſacramentum a ſacro auferebat : uicti ad ærarium redibant. poſuimus mixta inter ſe ſuperius quæ de iureiurã do & ſacramento dicenda erant:ut ratio conſtet qua ducti opinamur : ſacramentum fuiſſe in quibus rebus alia q̃ dei inuocationis:quæ p iuſiurandum fit obligatio rerum erat: ſicut ex uarrone ſupra oſtendimus & hinc orta eſt ſacramenti militaris adactio : in qua præter inuocatos iureiurando deos in fidei ſuæ teſtes :alia item erat occulta obligatio ſtipendiorum & patriæ rerumq; amiſſionis:quam fidem fallens icurrebat Vnde in uita beati Martini turonenſis eſt:ſacramentis militaribus implicitus:qui autem iureiurando aliquid affirmat:ſolum deum:ſi fefelliſſet habebat ultorem, & tamen Romani aliquãdo ut ſua dignitas ſeruaretur pœnam ipſi & incommoda periurio adiunxerunt. Liuius. xxii. poſt prælium cannenſe:cum egreſſi caſtris eſſent : unus ex iis minime romani ingenii homo:uelut aliquid oblitus: iuriſiurãdi ſoluendi cauſa cum in caſtra rediſſet ante noctem comites aſſequitur:qui poſtea reductus ſenatu iubente. Item liuius.xxxi. G. Valerius flaccus quem præfectum creauerãt:quia flamen Dialis erat : iurare in leges non poterat magiſtratus autem plus quinq; dies niſi qui iuraſſet in leges non licebat gerere. datus eſt qui iuraret pro fratre. L. Valerius prætor : plebſq; ſciuit : ut perinde eſſet ac ſi ipſe iuraſſet Contra Numantinos rebelles miſſus. Q . Pompeius eſt ſuperatus: & pacem cum illis factam iureiurando ſanxerat. quam Senatus:cum accepiſſet: ad iuſiurandum reſoluendum idem remiſſus eſt. Miſſus item. G. Mancius iterum peiorem pacem fecit. quam. S.P.Q .R. quum non approbaret: Mancinus ẽ numantinis deditus:qui nudus ante portam ad iuſiurãdi obſeruationem expoſitus deridebatur:nec ab hoſtibus nec a ſuis recipiebatur: Suetonius de Veſpaſiano. Equiti romano iuriſiurandi gratiam fecit :ut uxorem in ſtupro graui comptam dimitteret: quoniã ſe nunq̃ repudiaturũ iurauerat. Cicero pro Roſcio comedo . At quid intereſt inter periurum & mendacem:qui mentiri ſolet peierare conſueuit. Vnico apud gentiles in loco elemoſina uerbũ inuenimus quod apud chriſtianos frequẽtiſſimũ habetur. Helius enim ſpartianus de Antonio caracalla ſcribit. Non tenax in largitionem:non lentus in elemoſinam : & pariter unico in loco eſt exorzizatio . Vlpianus de extraordinariis cognitionibus . Medicus fortaſſe ſi ut uulgari uerbo i poſterum utar ſe exorzizauit.

Flamẽ dialiſ iurare in leges nõ poterat.

Magiſtratuſ i leges iurat

C.Mãcinus

Elemoſina.

Exorzizó

Plinius abstinentiam commendans romanorum inquit. Non degustas se eos uina: aut nouas fruges: priusq̃ sacerdotes primicias libassent: q̄d quidem diximus: quia & hoc eodē primiciarũ uocabulo nostros sacerdotes uti uidemus: & omnibus sacris Cereris libationem uini esse ꝓhibitā Macrobius scribit: ieiunii & uirginitatis ac castimoniæ ob religionē priscis usus fuit: Liuius in primo. Amulius rheā siluiā neptē uestalem legit: ut spem partus adimeret. Hieronymus ad siluinam: flamen unius uxoris ad sacerdotium admittitur. Flaminia quoq; unius mariti uxor eligitur. Ad tauri egyptii sacra semel maritus assumitur: ut omittam uirgines Vestæ: & Apollinis: Iunonisq; Achiuæ: & Dianæ: & Mineruæ: quæ ꝑpetua sacerdotii uirginitate marcescūt. Liuius. xxxv. ꝓdigiorũ cā libros sibillinos ex. S. C. decemuiri cū adiissent: renunciarūt ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoq; anno seruandū Et Ouidius in fastis dicit. Numam Pōpilium quādo orationē fecit ꝓ frugibus: usu uenereorū: carniūq; esu abstinuisse. Helius spartianus d̄ diuo Iuliano imperatore. Sæpe autē nulla existente religione oleribus leguminibusq; cōtētus sine carnibus cœnauit. Et Hieronymus celeber ecclesiæ doctor contra Iouinianum de ieiunio tractans: quasi nō & superstitio gentilium castum matris deum obseruet & Isidis. Sed iam uideamus hostias. quarum duo genera esse inquit Trebatius: unū quo uoluntas numinum per exta requiritur: alterū in quo sola eius hostiæ anima deo sacratᷣ. Virgilius de Priamo: Mactat lectas de more bidentes: pecorūq; reclusis pectoribus inhiās spirātia cōsuluit exta: de altero uero quū fecit entellū uictorem Eryci mactare taurum. Hāc tibi Erix meliorē animā pro morte Daretis persoluo. hostias Placidus grāmaticus inquit ab hostimento idest æquamento: & quādoq; uictimas dici ꝙ ictæ ui cadant: uel quia uinctæ ad arā producunᷣ: cū Gellius dicat: hostiam pro cæsis hostibus a quolibet sacerdote. Victimam eius qui uicerit manibus debere imolari: & Festus pompeius maximam hostiā esse dicit ouili pecoris non ab amplitudine corporis: sed ab aīo placidiore. Et infra solitaurilia: hostiarū trium diuersi generis imolationem significat: tauri: arietis: uerris: ꝙ omnes solidi integriq; sunt corporis Plinius obseruatū a sacrificātibus: si hostia quæ ad aras ducitᷣ fuisset uehementius reluctata: ostendissetq; se inuitam altaribus admoueri: nō esse admouendā: quia inuito deo eā offerri putabāt: quæ aūt stetisset oblata: Hanc uolenti numini dari. Virgilius. Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram. Vnde uictimarii postea sunt introducti māsuefaciendis bestiis. Virgilius. Et statuā ante aras aurata fronte iuuencū Et plinius item. Vituli ad arā humeris hominum allati non litāt nec claudicantes: nec tractæ bestiæ ad aras: & infra. Suis fœtus sacrificio die quīto: ꝑtus pecoris die octauo: bouis trigesimo: capræ nō imolanᷣ

Primiciæ prius a sacerdotibus libātur

Sacris cereris uinū nō libatur

Ieiuniū instituū cereri.

Hostiarum duo genera

Hostiae. Victimae

Maxima hostia.

Hostia uehemētius reluctata non sacrificatur

Victimarii.

Caprae nō imolantur Mineruae

Hostiae mà iores corni bus auratis imolantur.

Mineruæ quia oliuas rodunt. deorum honori auratis cornibus hostiæ maiores dũtaxat imolantur: perbelle ut erant meritæ delusit. C. gallicu la imperator. quẽ scribit Suetõius admota altaribus uictima succictũ habitu poparũ: elato alte malleo culctrariũ mactasse. Cicero oratiõe in legem agrariam rulli prima. Erant hostiæ maiores in foro constitutæ quæ ab iis prætoribus de tribunali sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatis ad præconem & ad tibicinem imolabantur. Nonius marcellus: furuum bouem idest nigrum imolabant auerno. Quædam itẽ degustatões quas liba appellabant in hostiæ locũ offerebantur. Festus pompeius: Muger mucosus sal in pila tũsum & in ollam fictilem coniectum & in furno pcoctum: quo dehinc in aquam misso uestales uirgines utebant̃ in sacrificio. & infra. Punicum genus libi translatum a pœnis: id etiam appellant probum: quia erat cæteris suauissimum. Pastillum in sacris genus fuit libi rotundi: & suffimenta uocabãt quæ faciebant ex faba milioq; molito mulso asperso: ea diis eo tempore dabantur quo uuæ calente prælo premebantur. Summanalia liba farinacea in modũ rotæ facta. Festusq; dicit panibus redimi caput equi imo lati idibus octobris in campo martio quia sacrificium fiebat ob frugũ euentum & æquus potius q̃ bos imolabatur q; bos frugibus pariendis ẽ aptus: & Macrobius deã Carnã esse dicit. cui mense iunio sacrificat̃ petit̃ q; ab ea ut intestina faciat salua. huic sacrificat̃ pulte fabacea & lardo: quia his rebus uires corporis roborentur. & infra in sacrificio quod Proteruia dicitur siquid superfuerat igne comburebatur. Vnde iocus ille Catonis in eum qui omnia bona simul cum domus incẽdio amiserat: proteruiã eum fecisse. & flamen uulcanalis Kalendis maiis rem diuinam facit Maiæ Vulcani uxori: & sus pregnans imolatur Herculi: & Cæreri. xii. Kalendas ianuarias faciunt sue pregnante & panibus & mulso. Sed aliæ fuerunt hostiæ detestabiles. Festus enim scribit uer sacrum uouendi mos fuit italis. magnis enim periculis adducti uouebant quæcunq; proximo uere nata essent apud se animalia imolaturos. sed cum crudele uideretur pueros & puelles immeritos iterficere: perductos in ætatem adultam uelabãt atq; ita extra fines suos exigebant: & Plutarchus in problematibus. Mense maio circa plenilunium de ponte sublitio simulachra in tyberim iaciunt. quæ appellant argeos quod antiquis temporibus barbari ea incolentes loca græcos quos cæperant eo pacto interfecerunt. Herculem postea admirati græcũ hominem ab huiusmodi cæde abstinuerunt: docti ab eodem ut ueterẽ supstitionẽ omittentes: simulachra in fluuium iacerẽt: idem i Pauli æmilii uita aliud refert sacrificium: multitudine hostiarum cæteris maximum Vt religiosus sacrorũ cultor ubi lunam deductam prospexit. undecim tauros ei mactauit. Inde prima luce Herculi sacra faciens litauit: ad-

Bos furuus. Liba Muger. Punicum. Probum Pastillum. Suffimenta. Sũmanalia. Caput equi panibus redimi solitũ. Carna Proteruia. Flamen Vulcanalis. Hostiae detestabiles Argei. Genus sacrificii maximum.

usq; uiginti hostias. Sacro igitur centũ boum: & ludis deo notis aciem p priores strui iussit: de quo sacrificio hecatombe appellato Iulius capi tolinus i puppieni uita sic habet: tantũ sane lætitiæ i balbino qui plus timuerat ut hecatombem faceret: quod tale sacrificium est. Centũ aræ uno loco ex cespite construuntur: & ad eas centum sues. centum oues mactantur: iam si imperatorum sacrificium sit: centum leones: centum aquilæ: & cætera huiusmodi animalia centena feriuntur: quod quidem Græci fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent: & a multis impera toribus frequentatum est. Ostendemus etiam aliquos ex multis uariis q; moribus quos Romani i faciẽda re diuia obseruauerũt. Macrobius ex pauliniano asserit: eum qui sacra facturus sit: se in primis reum fa teri. Nam reum dicit primam uocem esse sacrorum: sicut & apud nos cõfessio peccatorũ cæteros diuinæ rei actus præcedere debet: & subin de uoluisse maiores damnari qui promissa uota non soluit. Plinius in historia naturali dicit. In adorando dexteram ad osculum referri con suevisse totũq; ea corpus circũagi: sicut salutifero crucis signaculo ad oraturi se communiunt christiani: Macrobius in saturnalibus. Vitula ri in sacris est uoce lætari. Varro pontifex in sacris quibusdam uitulari solet. Virgilius. lætumque choro pæana canentes: & Hyllus de diis Vitulam dicit putari deam: quæ lætitiæ præest. Vnde uitulatio sacrum lætitiæ est post uictoriam. Virgilius Cum faciam uitula ꝓ frugibus ip se uenito. & item Macrobius. Terram dicunt opem. cuius ope huma næ uitæ adiumenta quæruntur: huic deae sedentes uota concipiũt ter ramq; de industria tangunt. Festus põpeius dicit: mos erat Romae in omnibus sacrificiis precibusq; populo Romano Quiritibusq; qđ est a curibus quae ciuitas Sabinẽsiũ potentissima fuit. Ignis uestae si quã do interstinctus esset uirgines uerberibus afficiebãt a põtifice quibus mos erat tabulam fœlicis materiae tamdiu terebrare: quousq; exceptũ ignem cribro aeneo in aedem ferret: & ignem ex domo flaminia efferri non licet nisi diuinae rei causa. Omen uotum est mẽtis & uocis. Vnde a sacrificantibus bona habentur omnia: idest ut circumstantes & bona mente uelint: & mera oribus proferant: quale est apud christianos cum sacerdos ab altari ad populum cõuersus sumissa uoce pro eo dicit orã dum: Plinius dicit quandam genibus inesse religionem obseruantia gẽ tium: haec enim & supplices attingunt: ad haec manus tendunt: haec aras adorant. Sed iam nimis diu huiusmodi inneptiis immoramur. Tẽ pla itaq; & caetera quae illi sacra dixerunt loco praesertim notiora di stributionis nostrae superius factae: partem alteram descripturi eorum uocabula & ritus primo ostendamus: in ipsorum uero uarietate uoca bulorum tẽplum: aedes: delubrũ: phanũ: tuesca: ara sunt notiora: de tẽ plo sic habet Varro de lingua latina: omne templum debet eẽ cõtinno

Hecatombe

Facturus sa cra reum se primo fate batur

Vitulari

Vitula dea

Vitulatio

Ops.

De igni ue stæ

Omen.

Genibus re ligionẽ ines se

Templum.

sceptũ:nec plusq̃ unũ introitum habere.& præter id:tẽpla esse dicunt singulis attributa diis. Delubra uero multarum ædium sub uno tecto sacra sunt loca. Vnde curia hostilia templum est:sanctum non est: & i urbe Roma plæreq; sunt ædes sacræ.templa eadem sancta.phani significatio magis ab opposito q̃ proprio & attributo uocabulo est nota: ꝓphanum enim inquit Macrobius:est quod extra phanaticã causam:sit quasi porro a phano idest religione remotum. Virgilius ꝓcul o procul este ꝓphani. Trebatiusq; ait prophanũ quod ex religioso uel sacro in usum hominũ est conuersum. Virgilius Faune precor miserere inqt: tuq; optia ferrũ Terra tene:colui uestros si semp honores: Quos contra æneadæ bello fecere prophanos. Aliquotq; loca ꝗ ædificia alicuius dei sunt dicuntur tuesca quod ibi mysteria fiũt: ut tueantur tuesca dicta. Macrobius in saturnalibus. Delubrum Varro inquit: locum esse i quo (præter ædem) sit area assumpta deum causa: ut est in circo flaminio uel in quo dei simulacrum sit affixum:& dedicatũ sicut cãdelabrũ ubi cãdela:ita delubrum ubi deus: Virgilius. At gemini lapsu delubra ad summa dracones effugiunt:sæuæq; petunt tritonidis arcẽ. Sub pedibusq; deæ clipeiq; sub orbe teguntur. Itẽ:nos delubra deũ miseri qui bus ultimus esset ille dies: Altare Festus pompeius ab altitudine dici uult:ꝗ antiqui diis superis in ædificiis a terra exaltatis sacra faciebant: diis terrestribus in terra:diis inferioribus in terra defossa:& infra terrentum locus in campo martio dictus ꝗ eo loco ara ditis patris in terra occultaretur:primam aram Romæ fuisse quam Herculi Euander in foro boario extruxit Ouidius sic dicit. Cacus auentinæ timor atq; infamia siluæ: noti sunt uersus & infra Instituitq; tibi quæ maxima dicitur arã. Et Varro aras primitus fuisse appellatas existimauit ꝗ eas qui sacrificent teneant. Vnde Macrobius dicit solam non posse orationem litare:nisi is qui deos precatur etiam manibus aram apprehendat. Virgilius. Talibus orantem dictis arasq; tenentem. Audiit omnipotens:item Tãgo aras medios ignes:ac numina testor:fuerunt & aræ apertis in locis Plutarchus in problematibus. Aedem oræ maiores perpetuo apertam esse uoluerunt:quæ & ora ẽ appellata: quia circumspecta est cum rebus humanis præsit prouida dea:quam res humanas curãtem & cõseruantem secordem & negligentem minime putant esse debere. Aedemq; Vulcani Romulus extra urbem posuit:nam :cũ incendiis urbs esset exposita: Vulcanũ quidem colendum:sed tamen urbe excludendũ existimarunt.laribus etiam locum sacrum attribuerunt: quod dixere larariũ:eosq; Aeneã Troia aduexisse satis cõstat. Virgilius. Cum penatibus & magnis diis. Cicero pro domo sua ad pontifices. Quid est sanctius:quid omni religione munitius q̃ domus uniuscuiusq; ciuium hic aræ sunt:hic fori:hic dii penates:hic sacra & religiones continẽtur.

Delubra
Phanũ
Prophanũ
Tuesca
Delubrum
Cãdelabrũ
Altare
Terrentum
Prima ara romæ
Aedes ore semper aperta est
Aedes Vulcãi extra urbem
Lararium
Domus uniuscuiusq; religiosa

Eos autem deos penates in larario domus custodes :canem semper ap positum habuisse. Et inde caninis fuisse pellibus contectos Plinius asserit: seruiumq; regem eos boum ouiumq; effigie primum signasse : ut in prædicta locorum sacrorum institutione. prudentius cæteris gentilibus egisse uideantur Persæ: quos Asconius pedianus secũda i uerrem actione affirmat credidisse: nulla diis tẽpla esse condenda: cum uni deo soli quem adorarent: uix mundus ipse sufficiat. Econtra uero romani ea in re eximiam curam uel potius supfluam susceperunt: quos non solũ sideribus: sed quibuscunq; etiam hominum passionibus: templa & loca sacra erexisse uidemus : quorum partem ordine ex liuio afferemus.

Dii penates caninis pellibus ɔtecti.

Tarquinius superbus Iouis. opt. maximi templum ex præda suessæ pometiæ ædificauit. Exinde ædes Mercurii dedicata. post ob Veturiæ matris & uxoris Corionali factũ fortunæ muliebri tẽplũ ẽ ædificatũ. Camillusq; dictator tẽplũ i auẽtino Matutæ matri dedicauit. expiãdæ ẽt uocis nocturnæ: quæ nuncia cladis ante bellum gallicũ audita neglecta esset: iussum templum in noua uia Allocutiæ. Et terminus in capitolio inuentus moueri se non passus templum ibi habuit ædesq; monetæ Iunonis in area quæ ædiũ Manlii fuerat ædificata. Aedes paulo post salutis a. G. Iunio censore locata est. Carulius subinde consul ædẽ fortis fortunæ de manubiis faciendam locauit: & templũ fuisse rostra Cicero in oratione in uatinium testem sic indicat: produxeris iudicem i rostris illo inq̃ in augurato templo. Nunc ad ritus transeundum est. Festus pompeius ritus: mos: consuetudo. Rite autem bene & recte. Liuius in primo pontificem deinde numa. M. furium ex patribus legit: eiq; sancta omnia exscripta signataq; attribuit: q̃bus hostiis: quibus diebus ad quæ templa sacra fierent: atq; unde in eos sumptus pecuniæ erogarentur: cætera omnia publica priuataq; sacra pontificis scitis subiecit : ut esset quo consultum plæbs ueniret: nequid diuini iuris negligendo primos ritus peregrinosq; absciscendo turbaretur. Cicero in legibus ritus familiæ patriæq; seruanto : itaq; ut cadat in cunctis anfractibus descriptum esto. certasq; fruges certasq; baccas sacerdotes publice libanto: quæ cuiq; diuo gratæ sint hostiæ prouidento: quo quæq; priuatim & publice modo rituq; fiant discunto. ignari a publicis sacerdotibus ex patriis ritibus optima colunto. Ritibusq; ascribẽda sunt ea quæ a liuio tradita sunt. lacu albano emittendam fuisse aquam si uehiis potiri uellent uates prædixisse. & pariter a delphis legatos attulisse. & Iunonem interrogatam nunquid uellet Romam ire: cũ affirmasset: fuisse aduectam : templumq; illi dicatum in auentino. Et ancilia cælo demissa cum fuisset : iussu numæ seruata : illis salios inde solemnibus usos esse: de qua re sic habet Festus: Mamurii Hetrusci nomẽ frequenter cantu Romani frequentabant. hac de causa. Numæ põpilio e

Tẽplũ iouis op. max.
Tẽplũ mercurii
Tẽplũ fortunæ muliebris
Tẽplũ Matutae
Tẽplũ Allocutiae
Terminus.
Aedes Mõetae
Aedes salutis
Aedes fortis fortunae
Rostra templum fuit.
Rite.
Põtifici oĩa publica priuataq; sacra subiecta

Tẽplũ Iunonis in auentino
Mamurius

Ancile

cælo decidisse fertur ancile idest scutũ breue quod ideo sic appellatur quia ex utroq; latere erat recisum:ut summum infimũq; eius latus me dio pateret:unaq; edita.uox:omnium potentissimam fore ciuitatem q̃ diu id in ea mansisset.Itaq; facta eiusdem generis plura ideo miscerentur:ne internosci cæleste posset:probatum opus est maxime Mamurri hetrusci:primo loco petiit ut suum nomen intra carmina salii canerent de quo ancili:sic habet Cicero in philippicis.qui ita conseruandus est: ut id signum quod cælo delapsum uestæ custodiis cõtinet:his ad maiorem rerum intelligentiam præmissis.loca simul cum ipsis ritibus ostẽdere pergamus:nec erit abre multa repetere:quæ in Romæ a nobis instauratæ descriptione posuimus.Erit enim a Ioue principiũ quẽ oia in oibus esse uoluerunt ut dicat Virgilius deũ nãq; ire per omnes terras q; tractusq; maris cælũq; profundũ. Id tamen tantum numen a parici dio:adulterio:stuprisq; suã magnitudinẽ esse nactum confitẽtur:adeo ut in ludis scænicis deorum uenerationi institutis:corruptorem pudicitiæ Ioue turpissimi histriones canerent.agerentq;:ut populo placerent & Adolescens ille Terentianus suum laudat adulterium Iouis dei exẽplo qui per auri impluuium:Danaen Acrisii filiam corruperit: sed eius ritus sacra & sacerdotes discutiamus:in æde ipsius Iouis .opt.maximi quæ in capitolio fuit ubi nunc facinorosis supplicium sũmitur: & ad quam triumphi tantis ducebant apparatibus:sacerdotes fuerunt ppetui epulones Iouis appellati:quos asserit Augustinus mensæ ad aureã eius statuam positæ perpetuos fuisse conuiuas:ut minorum ibi potius & parasitorũ contubernia:quã dei sacra celebrarentur: fuitq; moris eo in contubernio sermones & confabulationes quotquot inciderent: nõ minus cũ Iouis statua:q̃ ipsos iter se ipsos epulones deblacterare. Vnde Seneca cordubensis in superstitiosos inuehẽs in capitolium inquit perueni:puduit publicatæ dementiæ: qd nõ sibi uanus furor attribuit officii:alius munera deo subiicit.alius horas Ioui nunciat.Alius lictor: alius unctor:qui uano motu brachiorum imitetur ungentem. sunt q ad uadimonia sua deum aduocant.sunt qui libellos efferãt:& illũ causam suam doceant. Doctus archimimus senex iã decrepitus quotidie in capitolio mimmum agebat:quasi dii libenter spectarẽt quem turba desiderat.omne illic artificum genus opantium diis immortalibus desidet.sedent quædã in capitolio:quæ se a Ioue amari putãt. antedictiq; epulones & subditi eis editui cisternas & specus ĩ capitolio habuerũt subterraneas quæ appellatæ sunt fauissæ:ĩ quibus signa collapsa & æs aurumue sacrorum reponebant:libet uero quasdam de legibus Iouis sacerdoti impositis a Plutarcho sũmere.Sacerdotẽ Iouis cane & capra abstinere adeo uoluerunt:ut nec tangere:nec nominare debeat:quia capra fœdum & libidinosum sit animal & comiciali addictum. Canis ue

Epulões Iouis

Fauissae

Sacerdos iouis cane & capra abstinet

ro tumultuosum animal quod omnibus sacris locis arcet:& in primis Iouis templo:ne sacerdoti ad ianuam sedenti:& profugos in templum reos excipienti:sit latrando infestus : sedentes enim ibi quicunq; mane adibant:eo die ab omni uerberatione & uiolatione tuti reddebantur:& confugientes ad eum locum conseruabantur :etiam si ligati erant soluebantur:loraq; non per ianuam sed per tectum abiiciebantur: & infra Sacerdotibus Iouis nec magistratum capere nec petere permittebatur & tamen lictore utebantur ac sella curruli:quia regiæ potestati par sacerdotii dignitas habebat. Vnde nõ uulgares nec ignobiles homines ad sacerdotium promouebãt.At de matre magna deũ uideamus: quæ cum Berecynthia.Cybele: Vesta:Ops:& Proserpina sit dicta:cellã habuit prope tẽplũ Vestæ:apud tyberim & prope põtẽ nũc sanctæ Mariæ prout in Roma ostendimus instaurata. fuitq; magna deũ mater de qua Liuius.xxix.Oratores Romani:Pergamũ ad regẽ uenerunt. Is legatos comiter acceptos: Pessinontem in Phrygiam deduxit sacrumq; iis lapidem quem matrem deum esse icolæ dicebant tradidit:& deportare Romam iussit:quem Tybri aduectũ Scipio Nassica optimns uir a senatu iudicatus per portam capenam duxit in urbẽ:& quũ Nassica templũ ei uouisset : Metellus incœpit:Augustus perfecit.Ouidius.Illa sedens plaustro porta est inuecta capena.sparguntur iunctæ flore recente boues. Nassica excepit:templi nõ extitit autor.Augustus nũc ẽ ante Metellus erat.Eius deæ:quam uirginem & matrem fuisse mentiti sunt:simulacrum manu gestabat timpanum:turres habebat in capite.Vnde Virgilius qualis Berecynthia mater inuehitur curru phrygias turrita per urbes.& contra eam posita erat sedes :seruiebantq; illi sacerdotes galli molles turpissime eunuchati : quos Plinius samia testa uirilitatem amputare affirmat.& Festus pompeius dicit eos appellari à flumine gallo quod accolunt.Et Liuius in.xxxvi.Liuius.L.Scipionis legatus classem in Europã ad sextõ oppugnãdã traiecit. Iamq; subeuntibus muros phanatici galli primum cum solẽni habitu ante portam occurrerunt iussu sanctæ matris deum uenire memorant ad deprecandum Romanos ut parcerẽt ciuibus urbiq;:nemo eorum uiolatus est:mox uniuersus Senatus cũ magistratibus ad defendẽdã urbẽ progressus:& idem in.xxviii.Consul.M.Fuluius sangarium amnẽ transgressus ponte perfecto preter ripã euntibus galli matris magnæ a pessinonte occurrere :cum insignibus suis uaticinantes phanatico carmine deã Romanis uiã belli & uictoriam dare:imperiumq; eius regionis Hi itaq; galli sacerdotes eunuchi molles apud deam se iactãtes faciebãt cimbalorum ferramenrorumq; iactorum ac manuum sonitũ.leoq; adiungebatur solutus & mãsuetus.Molles uero dicit beatus Aurelius Augustinus contra omnẽ uirorum mulierumq; uerecũdiã cõsecratos

Sacerdotes Iouis lictore & sella curruli utebantur

Cybele

Sacerdotes Galli.eunuchi

madidis unguento capillis:facie dealbata:fluentibus membris:incessu fœmineo :p plateas uicosq; a populis unde turpiter uiuerẽt quæritasse:nec immerito quæritur & deflet ipse sanctus uir:hoc crimẽ hoc dedecus habere inter illa sacra professionem : quod in uiciosis hominum moribus uix habet inter tormenta confessionem. Castrati autem sunt ob memoriam Atys: quẽ formosissimũ adolescentem quũ illa ꝑcrax & impudica perdite & afflictim amasset ob zelum muliebremq; animi impotentiã eunuchauit. ideq; Augustinus de seipso dicens sic Berecynthiæ sacra commendat. Veniebamus nos etiam aliqñ adolescentes ad spectacula:ludibriaq; sacrilegiorũ : spectabamus arrepticios. audiebamus symphoniacos:ludis turpissimis:qui diis deabusq; exhibebãtur oblectabamur cælesti uirgini Berecynthiæ matri omnium : ante cuius lecticã die solẽni laudationis eius talia per publicum cantabãtur a nequissimis scænicis:qualia nõ dico matrẽ deorũ :immo uero qualia nec matrẽ ipsorum scænicorũ decæret audire. Melius uero & prudẽtius q̃ uiri in Ioue suo:mulieres in Matuta dea egerũt:refert nãq; Plutarchus in problematibus. Ancillis ædem Matutæ igredi fas non esse:unamq; tantũ mulieres introducere:quã alapis cedunt. hancq; unã ita pulsant ut seruas significent aditu prohiberi:Apudq; eam deam filiis suis mulieres bona non optant sed nepotibus tribuũt:quod Ino quæ & matuta:miti quodam & humano ingenio fuisse. & sororis filio mammã præbuisse:in filiis uero infœlix fuisse uidetur. Sed & uetustiora hoc principio tractemus. Euander carmentem matrem quæ latinas litteras primo dicitur inuenisse ex Arcadia in Italiam ducens. Attulit secum sacra quæ sunt lupercalia: Vnde. Ouidius. Nam iuuenis nimium uera cum matre fugatus:Deserit Arcadiam Parrasiũq; larem:& alio loco. Quis uetat Arcadio dictos e monte lupercos. Faunus in arcadia templa lycæus habet. Liuius in primo. Romulus i palatino mõte lupercal fecit ludicrũ:& a palantia urbe palatiũ appellat. Vnde nudi iuuenes lycæũ pana uenerantes:per luxũ atq; lasciuiã currerẽt. Et beatus Augustinus his uerbis hoc exponit. Varro asseruit Circen socios Vlixis mutasse in bestias:& arcades qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum cõuersos fuisse in lupos. Vnde romanorum lupercalia ex illorum semine sunt exorta. Ouidius tamẽ aliam affert lupercorũ originẽ : qui diffuse narrata Romuli & Remi i Tyberim expositorum historia romanos dicit beneficii memores quod lupa nutriendis infantibus præstitit:templum illi ad ficum ruminalem extruxisse:quod lupercal sit appellatum Venit ad expositos mi℞ lupa fœta gemellos:illa loco nomen fecit: locus ipse lupercal:Magna dati nutrix præmia lactis habet. & nos eius tẽpli locum fuisse ostendimus :ubi ad superiorem circi maximi partem cælius mons desinit:i sancti Gregorii ædibus:in uiã appiã uergẽtibus

Castrati galli

Turpissima decantabãtur ante lecticã Cybeles

Ancile aedẽ Matutae ñ ingrediebãtur

Ino.

Bõa matres nõ filiis sed nepotibus apud matutã optãt.

Carmentes.

Lupcalia sacra.

Palatium

Lupcalium origo.

Templũ Lupercal.

ſed ad rem eius templi ſacerdotes luperci:ſicut uult Varro appellati: diuinam rem ſuam nudi agebant. nec in templo ſolum ſed per uicos urbis ac compita diſcurrentes:quin etiam præter ſacerdotes quicunqꝫ mares & fœminæ ſacrificio uolebãt cõmunicare:nudi p tẽplũ: urbẽqꝫ cateruatim lycæũ neſcio quod carmẽ canẽtes procedebant. & Feſtus pompeius creppos dicit lupercos eſſe dictos a crepitu pelliculariu: quem faciunt uerberantes. Mos enim erat romæ i lupercalibus nudos diſcurrere:& pellibus obuias quaſqꝫ fœminas ferire: Vnde notum eſt Marcumantonium:cuius immiti ingenio inſaniam addiderat. C.cæſaris uictoria ut pani lycæo lupercalia celebraret nudum nudatis omnia mẽbra matrõis & uirginibus ſociatũ:curru per urbẽ fuiſſe uectũ :quẽ puellæ pariter nudæ traherent:quo die Cæſari coronã regni iponere ẽ adnixus : Hercules quoqꝫ cum Euandrum caci timore liberaſſet: ob memoriam uaccarum quas eo mactato ceperat bouem æneam in foro obtinuit quod inde boariũ appellarũt.fuitqꝫ ad id forũ ab ipſo deo tẽplũ ædificatũ ara maxima appellatum : eo in loco uel prope contiguo ubi eccleſiam ſancti Gregorii ad uelabrum eſſe uidemus. Liuius i ſecũdo. Ara maxĩa Herculi ab Euãdro dicata hic ſacra Romulus prima ex omnibus peregrina cæpit: Herculi uero rem diuinam facientes ſcribit Plutarchus alium neminem ex diis nominare. quia ſemideus ſit habitus :uel qđ ſoli dum ageret in humanis:Ara ab Euãdro dicata ẽ. Canem amoueri uolunt:quia Cerberus Herculi fuit infeſtus:uel quia licinio puero cane occiſo ab ipothematibuſ prælio đcernere coactus:multos ea pugna ex amicis:fratrẽ quoqꝫ perdidit. & Ouidius de Hercule imolat atqꝫ illic taurum tibi Iuppiter unũ. Victor & Euandrum ruricolasqꝫ uocat. Conſtituitqꝫ ſibi quæ maximã dicitur aram. Hic ubi pars urbis de boue nomẽ habet :Auguſtinus autem de hoc templo habet iſraſcripta:eius dei quem ſolũ uirtus in æthera ſuſtulerit indigna: quæ tamen uel ideo toleranda erunt: quia deam nobis nunc primum notã efficiunt larentinam:perpetui meretricii infamia nobiliſſimam. Herculius editus ocioſus atqꝫ feriatus luſſit teſſeris ſecum utraqꝫ manu alternante:in una conſtituens Herculem : in altera ſeipſum : ſub ea conditione ut ſi ipſe uiciſſet: de ſtipendio templi cœnam ſibi pararet amicamqꝫ conduceret : Si autem uictoria Herculis fieret: hoc idem de pecunia ſua uoluptati Herculis exhiberet. deinde cum a ſeipo tanqꝫ ab Hercule uictus eſſet: debitam cœnam & nobiliſſimam meretricẽ Larentinã deo Herculi dedit. at illa cũ dormiſſet in templo: uidit i ſomnis Herculem ſibi eſſe commixtum ſibiqꝫ dixiſſe: ꝙ inde diſcedens cui primum iuueni obuia fieret apud illum eſſet inuentura mercedẽ:qua ſibi illa credere deberet ab Hercule pſolutã. ac ſic accidit:eũti quũ primus iuuenis ditiſſimus carrutius occurriſſet:eamqꝫ dilectam ſecum diutius

Luperci

Mares & fœminae nudi in lupercalibus

Creppi

Bos aenea.

Forũboariũ

Ara maxĩa.

Mos ĩ sacrificãdi ĩherculi

Larẽtina nobiliſſima meretrix

Carrutius.

habuisset: illa herede defunctus est. quae amplissimam adepta pecuniã ne diuinae mercedi uideretur ingrata: quod acceptissimum putauit numinibus. populum Romanũ etiã ipsa scripsit heredẽ. atq; illa non cõparente inuentum est testamentum: quibus meritis illã ferunt honores meruisse diuinos: Sed festus dicit Larentia esse festa Accae larẽtiae: quẽ Aulus gelius scribit Romuli nutricẽ fuisse: quae ex duodecim filiis unũ morte cum amisisset: Romulus in eius locũ sese Accae larẽtiae filium dedit: seq; & caeteros eius filios fratres aruales appellauit: & exinde mansit collegium frũm aualiũ numero duodecim: cuius sacerdotii insigne est spicea corona & alba infula: & Varro scribit fratres Aruales dictos q; sacra publica faciũt ut fruges ferant arua. Et Valerius tradit Accam larentiam fuisse sepultam in uelabro celeberrimo urbis loco. Venerem minus miraremur obscoenos habuisse in sacrificiis ritus: nisi diceret Augustinus: romanos non erubuisse aliquando Vestam uenerem appellare: forsan ea ratione q; tres fuerunt Veneres. Vna uirginũ quae etiã Vesta: cui puppas donasse uirgines Persius poeta innuit: aliã cõiugatarũ: in cuius sacris Adonis amicus eius apri dẽte extinctus deplorabatur. Alia meretricum: cui phoenices donum dabant de prostitutione filiarum anteq̃ eas iungeret maritis. alias fuit uero templum Veneris erycinae ductum extra portam collinam nunc sallariam: ubi ingẽtia in uinetis fundamenta cernũtur: De quo Ouidius. Templa frequẽtari collinae proxima portae. Nunc decet. Et Veneris illius primae uirginis Agustinus tale refert uidisse sacrificium. Ante illud delubrum ubi simulacrum illud locatum conspiciebamus: uniuersi undiq; confluentes: & ubi quisq; poterat: stantes: ludos qui agerentur intẽtissimi spectabamus: intuentes alternato conspectu: hinc meretricum pompam: illinc uirginũ: deam illã suppliciter adorari: ante illã turpia celebrari. Nũ ibi pudibundos mimmos: num uerecundiorem scoenam uidimus: cuncta obscoenitatis implebantur officia: sciebatur uirginali numini quid placeret: & exhibebantur: quod de templo donum matrona doctior reportaret: nonnullae prudentiores auertebant faciem ab ipuris moribus scaenicoꝝ: & artem flagitii furtiua intentione discebant. At post impudicae & turpis deae obscoenitates: deae unius rituum prudentiam ostendamus. Romae coli dicit Plinius in aede Voluppiae deam Angeroniã ore obsignato & Macrobius addit. id a principio sic institutũ fuisse: q; qui angores suos dissimulando supprimãt: perueniãt deae beneficio ad maximam uoluptatem. Ad turpes ritus redeamus. Templum fuit ante urbem conditam Iunonis Lucinae a luco dictum in quo erat: qui ab exquiliis ad ripas tyberis pertinebat: eoq; luco tarquinii reges in noualia purgato agrum ibi seminarium habuere: cuius segetem messi maturã populus Romanus pulso Tarquinio superbo & regno illi abrogato

Larẽtia meretrix prodeacula Larentia

Fratres Aruales

Tres Veneres.

Phoenices đ prostitutõe filiarũ donũ ueneri dabant

Templũ ueneris erycinae

Sacra ueneris obscena

Angeronia.

Templũ Iunonis Lucinae.

in tyberim furcis abiecit. unde insula urbi inclusa fieri cœpit. Isq; campus marti consecratus postea dictus est campus martius: ut non sit dubitandum id Iunonis Lucinæ templum fuisse ubi nunc est sancti Laurentii in lucina ecclesia. Refert uero Ouidius ei templo sacerdotem ex lupercalibus præfuisse. ad quem quum irent mulieres cõcipere nequeuntes: iis ante se denudatas prostratasq; flagello uerberans hircinis cõfecto pellibus ut conciperent efficiebat. Morte sub exquilio multis inciduus annis Iunonis magnæ nomine lucus erat & infra. Gratia lucinæ dedit hæc tibi nomina lucus. Aut quia principium tu dea lucis habes. Augur erat nomen longis intercidit inanis. Ille caprum mactat iussæ sua terga puellæ: Pellibus ex sectis percutienda dabant. Eiusq; moris meminit Iuuenalis: Condita in pixide lyde. Nec prodest agili palmas prebere luperco. Eademq; Iuno Iouis soror & coniunx maiorem primariamq; habuit ædem Ioui tarpeio proximam. Ouidius. Si thorus in prætio est: dicor matrona potentis. Iunctaq; tarpeio sunt mea tẽpla Ioui in qua idem fiebat qui & Ioui cultus: cum dicat Seneca contra superstitiones scribens: præter alios actus isanos fuisse per singulos dies quasdam mulieres quæ Iunonis & pariter Mineruæ suam ibi cellã habentis simulacris propius accedentes: & digitos ornantium mõ mouẽtes: capillos earum disponere simulabant: cum aliæ essent quæ tũc speculum tenentes: dearum oculis illud supponerẽt inspiciendũ. Et Varro de lingua latina dicit. Iunonem ꝙ una cum Ioue iuuat terrã esse: Iunonemq; lucinam inuocari: ꝙ partus a principio ab ea i lucem edit. Cicero autem pro murena Iunoni sacra fecisse consules sic ostendit. Nolite a sacris Iunonis sospitæ cui omnes consules facere necesse est domesticũ & suũ cõsulem auellere. Operosum fuerit singulos deorum ritus sicut in aliquibus supra fecimus distincte scribere: præsertim quum tales fuerint quos non nisi erubescentes possumus scribere. sicut. M. Ciceronẽ uel hac una re diuino uirum ingenio erubuisse: & suis q extant libris se uiuo per urbem Romam disseminatis indignitatem rei dãnasse uidemus. Nam in libro quem de natura deorum accuratissime scripsit hæc per. Q. Lucium balbũ dialogo respondentem dicit. Vides ne igitur ut a phisicis: rebus bene ac utiliter inuẽtis ratio sit tracta ad commentitios deos: quæ res genuit falsas opiniones erroresq; turbulentos & superstitiones pene aniles: & formæ enim deorũ & ætates uestitus: ornatusq; notescunt genera: præterea cognationes: coniugia omniaq; traducta ad consuetudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur. Accipimusq; deorum cupiditates: ægritudines: iracundias. Quare ad ritus alios ueniemus: qui totam ciuitatem multis diebus feriatã tenebãt. sacra fuerunt Cereris qñ Proserpia eius filia ab Orco fuit rapta, & paulopost iuenta: quarũ dearũ nõis iterꝑtationẽ

Cãpus Martius

Mulieres cõcipe neqne untes ad tẽplũ Iunõis lucine uẽiebant.

Vnde Iuno

Cõsules Iunoni sacrificabãt

Cicero deos suos dãnat

Cereris sacra.

Ceres
Proserpina.
Celebratio Cereris & Proserpiae.

hanc Varro de ligua latina ponit. Ceres q egerit fruges: proserpina Luna: q ut serpens mō sit a dextris mō a sinistris: earumq dearū sacra licet ab Atheniensibus Eleusina a loco dicta maiore celebrarentur apparatu: Romani tamen in lunæ defectu & Romæ & ubicūq ageret maximo æneorum tinnitu ea celebrauere: ad cuius moris strepitum ppulchre Iuuenalis allusit: quū mulierē notare uolens garrulam atq contētiosam dixit. Vna laboranti poterit succurrere lunæ. seruatum autem a Romanis extra urbem eum morem Plutarchus in uita Aemilii sic ostendit. Luna obscurari cœpit ac deficiēte lumine multisq coloribus mutatis: tandem nusq apparuit. Romanis ut moris est tinnitu æris lumen eius reuocantibus: & ignes multis facibus ad cælum tollentibus nihil simile a Macedonibus factum. Termino sacra fiebant q in eius tutela fines agrorum esse putabant. deniq Numa pompilius statuit: eum qui terminū exarasset & ipsum & boues sacros esse. Terminusq quo loco colebatur super eum foramen patebat in tecto. quod nefas esse ducebant terminum intra tectum consistere. At uero ædes ipsi gētiles templaq sicut & nostri rite cōsecrantes Augusta appellauere: unde uult Ouidius Augustum fuisse dictum quasi rite a populo sacerdotibusq dicatum: eademq ab origine auguria sunt dicta quasi ea Iuppiter manu sua dare & augere sit iussus. Is uero augurandi mos latam in urbe Romana habuit prouinciam: ut augures tanto præficiendi sacerdotio ex maioribus præstātioribusq urbis eligi cōsueuerint. Vnde gloriatur in bruto marcus Cicero se a. Q. Hortensio uiro clarissimo i collegium augurum fuisse cooptatum. &. Q. mutium scæuolam augurē uidemus inter primarios omnium ætatum uiros connumerari: quem i templo uestæ quo nihil in urbe Roma habitum est sanctius arā ipsam amplexantem syllæ carnifices interfecerunt. Cuius sanguine ignis ille uirginū cūra perpetuus: pene fuit extinctus. Eratq sicut Paulus Aemilius solitus fuit dicere summa eius sacerdotii potestas: quod nec Senatus cogi: nec cōueniendi locū poterat habere: nisi quādo & ubi augures præscripsissent: locū uero inaugurandi ostēdimus fuisse in curia ueteri: ubi nūc sancti Petri ad uincula est ecclesia: quā titulo cardinalatus nunc obtinet uir sūmus Nicolaus de cusa: germania oriūdus: philosophia theologiaq egregie & mathematicis eloquētiaq eximie ornatus: licet aliquando alibi inaugurarentur. Nam Festus pompeius tesca uel tesqua dicit esse loca augurio designata: & postmurium esse pōtificale pomerium ubi pontifices auspicabantur: artem uero inaugurandi ab ipsis seruatam facile ostendere possemus: nisi fomentum addere uereremur quorundam ex nostris insaniæ: qui nimium auguriis credere uident: Vt mustelæ occursum bestiolæ omniū mūdissimæ & hoi amicissimæ: ut corui crocitatū: noctuæ ac bubonis cantū territi expauescant,

Termino sacra fiebant

Augustum.

Auguria unde

Qu. Mutius scæuola augur interfectus

Sūma augurū potestas

Locus inaugurandi in curia ueteri

Tesca uel tesqua.
Postmuriū.

Melius Cicero qui Nonio optimam spem habere licere dicenti q̄ septem aquilæ i castris Pompeii essent captæ iquit recte moneres si aduersus picas nobis pugnandum foret:& non isulse consul ille qui pullarios nunciantes pullos nō addicentes sacris pasci nolle:iussit illos ut biberent proiici in profluentem :& labieno in castris Pompeii diuinationibus auguriisq; innixo dicenti:Pompeium superaturum : deridens respondit Cicero.eos hac spe ductos castra nuper amisisse: sed omnium maxime grauiter & uere sensit doctissimus Varro:qui deos dixit otiosos & feriatos fore si sua consilia Corniculæ crederent : aut.Coruo hominibus indicanda.& tamen ut leuitatem eorum arguamus :q se auiū uolatui aut occentui committunt : augurandi particulam ex Varrone docebimus:augures cum se in suppremam curiæ ueteris partem recepissent:uestem induti sacerdotalem:lituum quæ uirga erat :manu tenentes eleuata:spacium in cælo ambitu quem prospicerent designabāt Idq; templum appellauere:q tribus modis dicitur : a natura : ab auspicando:a similitudine in cælo quia tuemur templum . id quattuor modis sinistra ab oriente:dextra ab occasu:antica ad meridiem :postica ad septentrionem . In terris dictum templum locus augurii intra fines qua oculi conspiciunt idem tuemur a quo templum . Et de lituo sic habet Liuius in primo Numa pompilius augurio creatus rex : inde ab augure:cui deinde honoris gratia publicum id sacerdotium perpetuum fuit deductus in arcem : in lapide ad meridiem uersus consedit. Augur ad leuam eius capite uelato sedere cœpit:dextra manu baculū sine nodo aduncum tenens: quem lituū appellarunt regiones ab oriēte ad occasum determinauit: dextras ad meridiem partes : leuas ad septentrionem . oculis enim intentissimis aues augurium facientes (nam aliquæ nullius erant augurii) : sinistrorsum an destrorsum : & canentes ne an tacitæ aduolarent diligenter obseruabant.bonum inde aut malum futuræ quam animo meditarentur rei ex eorum disciplina uel potius insipientia elicientes.Nec mouere debebit quēquam quod multi scripserunt occentum soricis. Fabio Maximo dictaturam abstulisse quum id potius augurum inuidia sit factum: dictaturam alteri cupientiū demandari : aut quod Liuius in primo refert : si Actius nauius quia cotem nouacula discidit auguriis sacerdotioq; tantus honor accessit:ut nihil belli domiq; postea inauspicato fieret: consilia populi: exercitus uocati:summa rerum:ubi aues non addixissent : dirimebantur.profecto enim id fuit quod Augustinus in ciuitate dei dixit scripsisse Porphirium:a demonibus fuisse diuinationes augurum:aruspicum uatum:atq; somniorum:& miracula magorum.multa igitur de augurū disciplina & auguriis iterato dicturi ab eo icipiemus quod nostris omnibus ne hanc extimescant uanitatē plurimū prodesse debebit.Pliniū

Cicero auguria deridet

Augurandi mos.

Templum

Sinistra

Dextra.

Antica

Postica

Lituus

Occētus soricis

scilicet scribere: in augurum disciplina fuisse: nulla auspicia pertinere ad eos qui ingredientes obseruare ea neglexerint:& ne in primario eius modi rerum uerbo erretur Nonius Marcellus docet. Auspicium esse auium inspectionem: Augurium rerum omnium coniecturam. Liuius in decimo Rogatio promulgata: ut quum quattuor augures: quattuor pōtifices tunc essent: placeret augeri sacerdotum numerū:& quatuor pontifices: quinq; sacerdotes de plebe omnes legerentur: inter augures enim constat imparem numerum debere esse: uocatæ tribus: ingenti cō sensu accepta est rogatio. Ita octo pontificum: nouem augurum numerus factus &.xxvii. Liuius in locum. M. marcelli. L. Aquilius petus augur creatus inauguratusq;. Cicero in legibus Sacerdotum genera duo esse dicit: unum quod præsit cerimoniis & sacris: Alterum quod interpretetur fatidicorum & uatum effata incognitaq;: quorum causa. S.P.Q.R. asciuerit: Interpretes autem Iouis: opt. maximi publici augures signis & auspiciis postea uidento: disciplinam tenento. sacerdotesq; uineta uirgeta:& salicta publica auguranto: quiq; agent rem duelli quiq; populare auspicium præmonento: olliq; obtemperāto: diuorumq; iras prouidento: hisq; parento: cæliq; fulgura regionibus ratis denotanto: urbemq; & templa & agros liberata & effata habento: Quæq; augures iniusta: nephasta: uiciosa: dira: defixerint irrita infectaq; sunto: quiq; nō paruerit capitale esto. Quid uero maius si de iure quærimus q̃ posse a summis imperiis a summis potestatibus comicia tollere: consilia uel instituta dimittere: uel habita repudiare: quid grauius q̃ rē susceptā dirimi: si unus augur aliter dixerit: qd magnificētius q̃ posse discernere ut magistratu se abdicent consules: quid religiosius q̃ cum populo: cum plebe: agendi ius dare: aut non dare: quid legem si non iure rogata sit tollere: Iam uero permultorum exemplorū & nostra est plena res publica & omnia regna: omnes populi: cunctæq; gentes: augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidisse uiderūt. Omnes magistratus auspicium iudiciumq; habento: ex his quæ senatus esto eius decreta rata sunto. omnibus magistratibus auspicia dātur & iudicia: ut esset populi potestas ad quem prouocatur: auspicia ut multos iutiles conatus impedirent mora: sæpe enim populi impetū iniustum auspiciis dii immortales represserunt: Auspicia seruanto: auguriis parento. Est autē boni auguris meminisse maximis. r. p. temporibus præsto esse debere: Iouiq; optimo maximo se consiliarium atq; administrū datum. Et. M. Varro augur consul adest: tum quum exercitus imperatur: ac præit qd eum dicere oporteat: Cicero philippicarum secundo. quod enim ipse me augurem a toto collegio expetitum. Cn. pompeius &. Q. hortensius neq; enim licebat a pluribus nominari: Festus pōpeius scribit qnq; genera signorum obseruasse augures. ex cælo: ex auibus: ex bipedibus

Auspicium. Augurium.

Sacerdotū duo gēera.

Augurū potestas

Signa quinque: quae augures obseruabant.

ex quadrupedibus:ex diris auspicium ab aspiciendis auibus dictum est. Ex auibus ille appellabantur funebres quæ in auguriis aliquid fieri prohibebant: Oscinum augurium a cantu auium. oscines aues : auspicium ore faciētes. Superuacanea dicebatur ab auguribus auis quæ ex sūmo acumine uocē emisisset: dicta ita ꝙ oia supra uagatᷣ aut canit Puls potissimū dabatᷣ pullis in auspiciis: quia ex ea necesse erat aliqd decidere ꝙ tripudium faceret idest terripauium pauire enim ferire est bonum enim augurium esse putabant si pulli per quos auspicabantur comedissent: præsertim si eis edētibus aliquid ab ore decidisset : sinaūt omnino non edissent arbitrabantur periculum imminere. Plutarchus ī problematibus, Metellus pontifex maximus prudens & ciuilis post sextilem mensem augustum uetuit auspicari: quod adultis & perfectis auibus auspicando anteq̄ æstas aduenerit sit prudentiæ. Autūno aūt aues partim inutiles sunt: partim morbidæ: partim pulli imperfecti : & aliquæ propter anni tempus alio deuolant: & idem : qui prius auspices nūc augures i captandis auguriis luminaria semp accēsa ēt iterdiu habere uoluerunt: ut scilicet an uentus esset ītelligerēt quo ꝓhibēte aues dubiæ & ꝑplexe uolāt: nec aliqd certi cursus ostendere possunt: sed cū flāma cernitᷣ recta & constans de auium qeto uolatu iudicant: & infra. In auguriis uulture plurimum utuntur: quia Romulo in condenda urbe. xii. apparuerūt: uel quia ut Herodotus uultur nemini nocet animali quæ nisi cadauera comedit: nec aues mortuas attigit: & uultures omnes fœminæ zephyro ut arbores impregnantur. Vnde purior cæteris auibus. Item augures si ulcus haberent augurandi causa sedere prohibebantur: quia integros & sanos corpore & mente eos esse oportet q sacra peragunt. Cæteris sacerdotibus simulac ad iudicium ducti ac dānati sunt alium substituunt : Augurem uero donec uita suppetat licet maximorum criminū: cōuictū sacerdotio nō mulctāt: quia nō honoris nec magistratus: sed scientia atq; artis cuiusdam: potius nomē ē augur quæ non potest auferri: sicut nec medico medicina ars : nec musico cātandi peritia. alium uero non instituūt. ꝙ sacerdotum numerum ab initio constitutum merito tuentur. Caduca auspicia dicunt cum aliquid in templo excidit. Cliuia auspicia dicebant quæ aliquid fieri prohibebant. Omnia enim difficilia cliuia. Vnde & cliui loca ardua. pedestria auspicia arbitrantur quæ dabantur a uulpe: lupo: serpente: equo cæterisq; animalibus quadrupedibus. piacularia auspicia arbitrabantᷣ quæ sacrificantibus tristia portendebant: cū aut hostia ab ara effugisset: aut percussa mugitum dedisset: aut in aliam partem corporis quam oporteret cecidisset: pestifera auspicia esse dicebant cum cor in extis aut caput in iecinore non fuisset. præpetes aues dicuntur quæ se ante auspicantem ferunt: nam præpetere dicebant anteire & Plinius aues edocet

Auspicium. Aues funebres Oscines Auis supuacanea Puls. Tripudium

Lūinaria ac censa in auguriis caprādis

Vultores feminae zephyro imp̄gnantur

Augur nunq̄ sacerdotio multatur

Caduca auspicia Cliuia auspicia Pedestra auspicia Piacularia auspicia

Pestifera auspicia Perpetes aues Prepetere

Cornices. Corui Bubo

auspiciis adhibendas. cornices sunt inauspicatæ garulitatis. corui in auspiciis soli uidentur intellectum habere significationum suarum. pessima eorum significatio cũ glutiunt uocem uelut strãgulati: Bubo funebris & maxime abhorrens publicis præcipue auspiciis: deserta incolit. Itaq; in urbibus aut omnino in luce uisus dirum ostentum est. priuatorũ domibus insidere scio non fuisse feralem. capitolii cellam intrauit propter quod urbs lustrata Anser peruigil capitolium seruauit a gallis. Gallinæ nigræ digitis imparibus ad rem diuinam idoneæ. Est inter aues ardeolarum genus quod leucos uocant: altero oculo carere tradunt optimi augurii cum ad austrum uolant: solui enim pericula metusq; nigidius ait. Galli gallinacei horum sunt tripudia solistima. hi magistratus nostros quotidie regunt: domosq; ipsi suas claudunt: ac reserant. hi fasces Romanos pellunt aut retinent: iubent acies ac prohibent. uictoriarum toto orbe partarum auspices: hi maxime terrarũ imperio imperitant. Similem uero huic uerborum leuitatem prior Plinio Liuius in quinto dixit. auspiciis hanc urbem cõditam esse. auspiciis bello ac pace: domi: militiæ: omnia geri quis est qui ignoret? Quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauis tardius exierit? si hoc cecinerit auis? parua sunt hæc sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam rem hanc fecerunt Et nono libro. L. papirius dictator a pullario monitus ad auspicium repetẽdum Romam profectus. Item decimo. papirius cursor consul pullarium in auspicium immittit: & cum pulli non pascerentur pullarius auspicia mentiri ausus: tripudium solistinum consuli nunciauit. locatus in prima acie qui mentitus fuerat interfectus est. consul dii in prælio sunt inquit. habet pœnam noxium caput ante consulem. hoc dicente consule: Coruus clara uoce occinuit. Vnde & ipse Cicero oratione in catilinam. tertia: hanc fatuitatum disciplinam laudibus effert. Aruspices ex hetruria iidem iusserunt simulacrum Iouis facere maximum: & in excelsum contra atq; fuerat ad orientem collocare ac se sperare dixerunt: si illud signum quod uidetis solis ortum: & forum curiamq; conspiceret: fore ut ea cõsilia quæ clam essent patefierẽt Et de auspicum responsis idem Cicero. Quanta maiorum nostrorum fuerit sapientia perspicere possunt: qui statas solemnesq; cerimonias pontificum rerum bene gerendarum auctoritate. augurum fatorum: ueteri predicatione Apollinis: uatum: libris: & portentorum explanationis hetruscorum disciplina contineri putarunt. Vnde Ciceronis sentẽtiam secuti sunt posteri qđ Flauius uopiscus in Aureliani principis rebus gestis sic ostendit Die tertia iduum Ianuarii fuluius Sabinus prætor urbanus dixit. Referimus ad uos. p. c. pontificum suggestionem & Aureliani principis litteras: quibus iubet ut inspiciant fatales libri: quibus spes belli terminãdi sacrato deorum animo continetur. Scitis eni

Gallinae nigrae

Ardeole

Galli galliacei

Aruspices ex hetruria

Fatales libri

ipsi quotienscunq; grauior extitit aliquis motus: eos semper inspectos neq; prius mala publice esse finita q̄ ex iis sacrificiorum processit auctoritas. Tunc surrexit primæ sententiæ Vlpius syllanus: atq; ita locutus est: Sero nimis de re.pu. Pontifices rettulerūt: qui puri: q mundi q sancti qui uestitu animisq; sanctis sunt. Commodi templum ascēdite: sub sellia laureata consternite. Veteranis manibus libros euoluite. Varia.r.p. quæ sunt eterna perquirite: patrimis matrimisq; pueris carm̄ idicite. Nos sumptum sacris: nos apparatum sacrificiis: nos aris tumultuarias indicemus hostias hæc interrogati plæriq; senatores sentētias dixerunt. Itum est deinde ad templum: inspecti libri: proditi uersus: lustrata urbs: cantata carmina: amburbium celebratum: amburbialia ꝓmissa atq; ita solēnitas quo iubebatur modo expleta ē. litteræ aūt quas supra Flauius Aurelianum scripsisse dicit: fuerūt hæ: Aurelianus augustus Senatui āplissimo salutē. Miror uos.p.c. tādiu de apiendis libris sybillinis dubitasse: proinde quasi i christianorū ecclesia nō in templo deorum omnium tractetis: Agite igitur & castimonia pontificum cerimoniisq; solemnibus iuuate pricipem necessitate publica laborātem. Inspiciantur libri: quæ facienda sunt celebrentur. profuit tamen multis in rebus Romanum hunc principem religionis cultum seruantem deos timuisse. Nam cum uerus Apollonius thianeus philosophus ipsi Aureliano desolationem thianæ meditanti sic dixisset. Aurelianæ si uis uincere nihil est quod de ciuium meorū nece cogites. Aureliane si uis imperare a cruore innocentum abstine. Aureliane clæmenter te ages: si uis uincere. urbem ille liquit intactam. Sed iam aliquos particulares uideamus effectus: quos ab auguriis prouenisse dixerunt. Plinius siculo bello ambulante in littore augusto. piscis e mari ad pedes eius exiliit: quo argumento uates respondere: Neptunum patrem adoptantem eū sibi Sextum pompeiū repudiasse. Et infra: Picus martius in capite prætoris Vrbani lucii tulonis in foro iura pro tribunali ferentis sedit ita placide: ut manu prehenderetur. Respondere uates. Exitium imperio portendi si occideretur: at si dimitteretur: prætori. dimissa est: & prætor breui mortuus prodigium impleuit. gallinam cum lauri ramusculo cecidisse in sinum Liuiæ drusillæ: quæ fuit imperatrix. & hucusq; seruatum ut ex ea lauto imperatores fuerint laureati: fuerunt quoq; minores auguribus subditi sacerdotes Extipices: quos ab ispicēdis extis dixerunt: omentis enim extisq; & fibris animalium sua inspectis disciplina: futura hominibus prædicebant: eosq; sic descripsisse Virgilium supra ostendimus: pecorumq; reclusis pectoribus inhians spirantia cōsulit exta: cuius insaniæ ab historicis poetisq; infinita summi possent exempla: ex qbus nonnulla ponemus. Syllæ cuius tempora sicut inqt Augustinus talia fuerunt: ut superiora quorum uindex esse uidebatur

Litterae Aureliani imperatoris

Apollonius Thianeus.

Piscis e mari ad pedes augusti exiliuit.

Picus Martius

Galliua cū lauri ramusculo i sinū Liuie decidit

Extipices

illius comparatione quærerentur: Cum primum ad urbem contra marium castra mouisset adeo læta exta imolanti fuisse scribit Liuius: ut custodiri se postumius aruspex uoluerit capitis supplitium subiturus: nisi ea quæ in animo Sylla haberet diis iuuantibus impleuisset. & Suetonius de Cæsare dixit: cum somniasset se matri stuprum intulisse coniectores eũ ad amplissimam spem incitauisse. sed & Cornelius tacitus de Vespasiano scribit. Iudeam inter syriamq; carmelus est: ita montem uocant: sacrificãti in eo Vespasiano cum spes occultas animo uersaret: basilides sacerdos inspectis extis quicquid ẽ inquit Vespasiane ꝙ paras siue domum extruere: siue prolatare agros: siue ampliare seruitia: datur tibi magna sedes igentis termini. quod ad imperium euectus impleuit sed unica. M. Varronis quã præmisimus respondeat sentẽtia. non solũ otiosos sed sordidissimos fuisse deos: si in iecorum & uiscerum sterquilinio sua occuluerunt consilia: hominibus ab insanis sacerdotibus manifestanda: ut optabilius fuerit ualuisse apud maiores Ciceronis ꝓ A. cluentio sententiam. pietate & religione & iustis precibus: deorũ mentes: non contaminata superstitione: neq; ad scælus perficiendum cæsis hostiis posse placari: Vbi enim fuisse deos alibi: q̃ in stercore existimabimus: quando ea acciderunt: quæ Plinius enumerat: iis qui quæsiuerunt ostensa. M. enim marcello cum periit ab Anibale caput iecoris defuit. defuit &. G. Mario cũ imolaret uticæ. Item. C. principi Kalendis Ianuariis cum iniret consulatum quo anno interfectus est. Claudioq; successori eius: quo mense interẽptus est ueneno Pyrrho regi quo die periit: præcisa hostiarum capita. Sed & præbendis quoq; lætis & prosperis dii in stercore iacuerunt. diuo namq; augusto spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die: uictimarum iecinora replicata intrinsecus ab una fibra reperta sunt. responsumq; duplicaturum intra annum imperium Gemina itẽ diuo Augusto apparuere iecinora: quo die apud Actium uicit. Sed & magici fuerunt & mathematici: quos accuratissime Cicero & Plinius impugnant: quibus & Liuius consentire uidet̃: cum regem Tullum quia Iouem mala religione sollicitabat: fulmine cũ tota domo flagrasse dicit. Et Augustinus in ciuitate dei dicit aduersus magicas artes Romanorum esse leges præserti duodecim tabulaꝝ. Et asclepiadẽ imprimis dicit Plinius adimere magicæ uanitates: ut abrogaret hærbis fidem: eumq; probare bonis argumentis dicit si magia fuisset uera potuisse Romanos contra Cimbros & Theutonas: contra Aphros: contra Gallos: & cæteros prouidisse: si hærbarum arte magica fames tolleretur: & portæ urbium seruarẽtur. Et Helius spartianus de Didio iuliano imperatore scribit fuisse illi eam amentiam: ut per magos plæraq; faceret: quibus putaret odium populi dliniri: quasdã enim non conuenientes romanis sacris hostias imolauerũt: carmina ꝓphana

Laeta exta Sylle castra ad urbẽ cõtra Mariũ mouenti.

Carmelus

M. Varrõis in deos cõtumeliosa sententia

Snia de diis placandis.

Tulli regis mors.

Aduersus artes magicas

cantauerunt:& ea quæ dicunt ad speculum fieri in quo puer præligatis oculis incantato uertice qua respicere dicitur: Mathematicos uero Suetonius asserit a Tyberio imperatore expulsos fuisse sed deprecantibus:& se artem deserturos promittentibus ueniam dedisse. Cornelius autem tacitus mathematicos dicit genus hominũ potentibus ifidũ sperantibus fallax:quod in ciuitate Romana & uetitum semper & retentum fuit:quos postea Vittellium imperatorẽ asserit expulisse. Sed & alios habuerunt prisci sacrificulorum præstigiorum & precatõnum ac uariarum obseruationum mores:a quibus partim in urbe Roma uetitis:partim a superstitiosis in usu habitis:plurimæ oriebantur insaniæ. Liuius.xxii. interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ gallus & gallina: græcus & græca in foro boario sub terram demissi sunt uiui:& item infra. Liuius. xxv. Tanta religio & ea maxima ex parte externa ciuitatem incessit:ut homines aut dii alii uiderentur effecti: nec iam in secreto modo:sed in publico etiam ac foro capitolioq; mulierum turba erat: nec sacrificantium nec precantium deos more patrio. Sacrificuli ac uates cœperant hominum mentes:quorum numerum auxit rustica plebs ex incultis diutino bello in festisq; agris egestate & metu in urbem compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis:quem uelut ex concessæ artis usu exercebant. M. æmilius prætor edixit:ut quicunq; libros uaticinios predicatõisue:aut artis sacrificandi haberet:eos libros omnes litterasq; ad se ferret: Maioremq; in prædictis auctoritatem habuit præcatio:cui faciendæ scriptor (sicut scribit Plinius) præibat aliquis:& alius adhibebatur custos:nẽ erraretur in uerbis: alius item præponebatur qui linguis faueri a circũstantibus iuberet:quemadmodum apud nos seruatur cum sacram lecturus in ecclesia lectionem alta dicit uoce: iube domine benedicere: cui boni hominis fit responsio:ut digna in eius corde & labiis sacrorũ dogmatum sit enuntiatio:dicebant.n.gentiles:fauete linguis omnes:& tu Tibicen cane ne aliud interea exaudiatur: uestalem itaq; precatõnẽ fuisse asserit Plinius:qua aquam illa cribro attulit:Et parietes ab incendiis precationibus fuisse circunscriptos: & uestales creditum mancipia fugitiua nondum urbem egressa retinuisse in loco:præcationibus. Vnde & traditum morem dicit primum anni diem lætis præcationibus inuicem faustum ominari.obseruationes cum fuerint propemodum infinitæ:nonullas ponemus. Sanguinem gladiatorum ex uulnere morientium bibebant:ut procul a comiciali essent:quod tamen scribit Plinius cum spectaretur aut fieret in harena horrorem attulisse. Et obseruatio illa erat qua Augustũ scribit Suetonius adeo tonitrua & fulgura expauisse:ut semper & ubiq; pellem uituli marini circũferret ꝓ remedio:& qua cæsar post unũ ancipitẽ uehiculi casum semp domũ

Mathematici a Tiberio expulsi

Precatio

Fauete linguis oẽs.

Obseruatio

Ad comicialẽ morbũ sanguis gladiatorũ bibebatur caesorum

Pellis uituli marini

egrediens carmine ter repetito securitatem itinerum nuncupabatur: sicut nos domus limitem transgressuri signaculo crucis præmissio diuinam ab aduersis tuitionem imprecamur: publicaq; illa fuit obseruatio cum in oppugnationibus ante omnia euocabantur a Romanis sacerdotibus dii: sub quorum tutela urbs aut oppidum id erat: promittebantq; illi uel illis diis eundē aut ampliorē locū Romæ alibiq;. ioq; Romæ deus tutelaris ignorabatur: ne posset ab hoste aliquo euocari. publica ēt obseruatio illa erat de qua Cicero in Vatinium. Ioue fulgurante cum populo agi nefas esse. & laurum in sinu Iouis poni: quotiēs læticiam nouam uictoria attulerit. in prophanis usibus pollui laurum & oleam fas non esse: & ne propitiandis quidem numinibus accēdi ex his altare: aram ue debere: Ft Plutarchus in problematibus scribit: cū i cæteris Dianæ templis ceruorum cornua affigere mos esset: in ea tantūmodo quæ erat in auenntio boum affixa fuisse: quod Antronius horatius in fabinis bouem insigni specie & magnitudine natam: a diuino quodā monitus siquis imolasset: totius Italiæ imperio eius ciuitatem potiturā: Cornelius sacerdos eo ad tyberim lauandi specie iusso imolauerit: & Romæ impiū Italiæ peperit. Et præstigia dānans Suetonius de Vespasiano dicit. Nunciata fuisse ex urbe præstigia: Neronem diebus ultimis monitum per quietem ut tensam Iouis optimi ex sacrario in domum & in circum deduceret: quorum etiam præstigiorum iudeos scribit pœnas dedisse: cum in oriente percrebuisset uetus & constās opinio: esse in fatis: ut eo tempore iudeæ præfecti rerum potirentur. Iudeiq; id ad se trahentes rebellarunt: & urbe amissa ad exterminium sunt adducti: quorum tamen præstigiorum aliquid certioris euentus habuisse est uisus Iosephus nobilis iudeus: qui cū Vespasiani iussu coniiceretur in uincula: constantissime asseuerauit: fore ut ab eodē absolueretur: Verum iam imperatore: quod & postea factum fuit. Q đ autem supra Cicero in legum libris: diuorum iras prouidento: hisq; parento dixit: ad prodigia spectat. de quibus eodem libro: prodigia & portentia ad hetruscos & aruspices si senatus iussit deferunto: hetruriæq; principes disciplinam discunto: quibus diuis decreuerint procuranto: iisdemq; fulgura & ostenta pianto. prodigia autem Nonius marcellus dicta uult ꝙ porro sint adigenda: & infra: prodigia semper esse pessima. ꝙ deorum sint iræ uel minæ. Liuius. viii. M. Rutilio tertium & Manlio torquato tertium coss. prodigium lapidibus pluit & libro. xxii. ꝙ autem in piceno lapidibus pluisset nouendiale sacrum editum est: urbs lustrata: hostiæ maiores quibus edictum est diis donum ex auro pōdo xl. ad lanuinū Iouem portatum: & signum æneum auratum Iunoni in auentino: lectisterniū cere & Romæ a iuuentute. Supplicatū fortunæ i algido: & ide Romæ omnibus diis & genio maiores hostiæ. Attilius

Publica obseruatio

Tutelaris deus

Aliae obseruationes

Cornua ceruorū in Dianae tēplis

Praestigia

Iosephus iudeus

Prodigia

seranus prætor uota suscipere iussus: si in decem annos. r. p. eodem stetisset statu: & infra Liuius. xxiii. prodigia eo ãno multa nunciata sunt quoq; magis credebant simplices ac religiosi homines: eo plura nũcia bantur. Et. xxiiii. uerum ex ingenio fateri coactus sic habet: prodigia procurarunt quæ nunciata erant & alia ludibria oculorum auriũq; cre dita pro ueris: ostẽtaq; proximo loco Romanis fuerũt: quæ Vlpianus de uerborum significatione dicit labeonem diffinisse: cum contra naturam alicuius rei genitum factumue est aliquid. duoq; eorũ genera eẽ cum quis contra naturam nascitur tribus manibus aut pedibus homo alterum cum quid prodigiosum uidetur: quæ græci phãtasmata dicũt. Plinius subsedit i cumano arbor: graui ostento: pauloante Pompeii ma gni bella ciuilia: paucis ramis eius eminentibus. Ostentumq; est: cum arbores in capitibus statuarum uel in atriis enascunt: uel in arboribus ipsis alienis. In capitolio bello persei enata palma uictoriam triumphos q; portendit: quæ tempestatibus prostrata. eodemq; loco ficus enata est in messale &. G. cassii censorum lustro: a quo tempore pudiciciam prostratam Piso grauis auctor ẽ. Mõstra subsequuntur: Nonius dicit deorum monita esse. Et festus monstrum dictum uelut monestrum q; moneat aliquid futurum: prodigium uelut prædicium q; prædicat: por tentum q; portendat: Ostensum est q; ostendit. Tenitas esse inquit festus deas sortium dictas: q; tenendi habeant potestatem. Videmusq; bina fuisse sortium genera. Vnum quas sortes uirgilianas appellauere: cum aperto Virgilii codice destinati in ordine & numero uersus q forte occurrissent: in augurium accipiebãtur: De quo Helius spartianus i Adriani uita. Quoquidem tempore cum solicitus de imperatoris erga se iudicio uirgilianas consuleret sortes: in hos incidit uersus. Quis pcul ille autẽ ramis insignis oliuæ Sacra ferens: nosco crines incanaq; menta: Romani regis primam qui legibus urbẽ. Fundabit: curibus par uis & paupere terra. Alterum fuit sortium genus uetustissimum a sacerdotibus confictum: respõsisq; oraculorum adsimile: quod inscripta foliis arborum tabellisq; diuersorum euentuum eulogia: ad deorũ pul uinaria erant a sacerdotibus ita disposita: ut cum illi aut orati uoluissent aut sponte constituissent: certo decussa artificio: in id spei aut timoris populos & principes uiros inducerent: quod sibi conducibile aut delectabile existimarent. hinc illud est apud Liuium libro. xxii. pro digii a sacerdotibus procurandi loco habitum: sortes attenuatas idest sponte sua in altare tanq̃ e cælo delapsas: unamq; excidisse ita scriptam Mauros cælum suum cõcutit. Cernere autẽ ex Liuio quales adhibitæ fuerunt procurationes: ex quibus omni sacerdotio maxima accessit delectatio: & utilitas iucundissimum est. Decẽbri enim mense quæren dis uoluptatibus sũmæ idoneo: huius procurãdæ sortis gratia: ad ædẽ

Ostentum.
Phantasma.
Monstrum.
Prodigium.
Portentum.
Tẽitæ deae.
Duo genera sortium.
Virgilianae sortes.
Sortis gẽns ãtiquissimũ
Procuratões

Saturni romæ imolatum est:lectisterniumq; impatum:& cum lectum senatores strauerũt:& conuiuiũ fuit publicũ: ac per urbem saturnalia die ac nocte clamata.populusq; eum diem festum perpetuũ habere ac seruare iussus. Vota quoq; prisci impetrandis a deo cõcupitis emisere quæ ut implerent constantissime sunt adnixi. Liuius in Tulli regis rebus gestis:In re trepida duodecim uouit salios: phanaq; pallori & pauori:& libro quinto dictator.M.furius camillus ueios capturus decimã Ioui pythio uouit & Iunoni hospitiũ promisit.& Hãnibalem Liuius bellũ meditantẽ romanum:facit secũdis se uotis obligasse.Qua de re plura dicere omittemus quia apud priscos pariter & apd nostros & pari forma est acta.Multa superius a nobis sunt ostensa per quæ prisci futura scire:prouidere & auertere conabantur:unũ hoc loco libet ostẽdere: per quod certiora & oculis subiecta: sacrorum auxilio occultari posse credebãt:Ad uallem egeriæ quam fuisse tenemus ad sextum decimum ab urbe lapidem.ubi cinthianũ ẽ summi uiri Prosperi cardinalis columnæ oppidum:lacus illi subiectus sicut semper alias nunc nemorensis est dictus:quo in loco templum erat fortunæ uirilis. Eius sacerdotẽ uirgines q̃primũ uiripotentes esse inciperent:a parentibus ductæ adibant.Isq; eas omnino nudatas undiq; inspiciens:uicia corporis apparentia indicabat. Et admonitæ uirgines cum fortunæ thura imolassent:uicium illud maritum qui contingebat perpetuo celari impetrasse tenebant.

Vota

Vallis Egetiae.

Fortuna uirilis.

Virgines nudae inspiciebantur a sacerdote

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE SECVNDVS LIBER INCIPIT.

ONFECTAS Iam & sub religionis uelamine a priscis gentilibus ad luxum:fastum:opesq;:quærendas uario excogitatas modo artes: põtificũ scilicet flaminũq; & sacerdotũ institutõnes primum:post cætera quæ religionis fuere secundo hoc uolumine ostendemus. Põtifices Varro de lingua latina scribit dictos esse a ponte sublitio: quem sæpe fecerunt. additq; Festus maximum esse dictum põtificem q̧ maximarum rerum:quæ ad sacra & religionem pertinẽt iudex sit: uindexq; contumaciæ priuatorum magistratuum .põtifices uero alii duorum fuerunt generum: ex patriciis maiores. & minores ex plæbe. Quãtæ autem dignitatis fuerit pontifex maximus Liuius libro.xlvii. ostendit q̧ Gn.Cornelio prætori mulcta indicta est:quia cum.M.æmilio lepido pontifice maximo iniuriose cõtenderat:sacrorum.n.s.q̃ magistratuũ ius

Põtifex maximus

Põtificũ duo genera.

potentius fuit. Eademq; pontificis maximi dignitas ab eius modo creandi apparet. Liuius enim. xxv. scribit comitia pontifici maximo creando sunt habita. Res ingenti certamine acta. creatus est Licinius crassus qui ædilitatem curulem petiturus erat: ante hunc intra. cxx. annos nemo præter. p. cornelium pontifex maximus creatus fuerat: qui sella curuli non sedisset. Cicero autem oratione in legem agrariam rulli secunda dicit. comitiis pontificum non nisi decem: & septem tribus fuisse uocatas. Et Suetonius tranquillus de. C. cæsare pontificatum maximum petiit: non sine profusissima largitione: in qua reputans magnitudinem æris alieni cum mane ad comitia descenderet prædixisse matri osculanti fertur: domum se nisi pontificem non reuersurum Atq; ita potentissimos duos competitores: multumq; ætate & dignitate antecedentes superauit: ut plura ipse in eorum tribubus suffragia q̄ uterq; in omnibus tulerit. Vnicum tamen uideo Romanorum imperatorem non ad luxum & fastum sed ad clæmentiæ & pietatis instrum̄tum quæsiuisse pontificatum: Suetonius enim scribit: Titum uespasianum qui iure optimo appellatus est deliciæ humani generis: pontificatum maximum ideo se professum accipere: ut puras seruaret manus. fidemq; præstitisse: quod nunq̄ post hac auctor fuerit cuiusq̄ necis: nec conscius: quamuis interdum ulciscendi causa non deesset: qua in re intelligi potest primas fuisse pontificis maximi partes: manus ab effusione humani sanguinis continere: quo posthabito respectu: alii omnes Romani imperatores uoluerunt pontificatu maximo exornari. Flamines Varro dicit dictos: q caput uinctum habent filo: & cognomē accipiunt ab eo deo cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta ut Martialis uolcanalis. obscuriora partim ut dialis a Ioue: furialis a furida cuius in fastis feriæ erāt furinales. Et Liuius dicit. Numa pompilius flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniq; eum ueste & curruli regia sella adornauit: huic duos flamines adiecit. Marti unum: Alterum quirino: q autem flamines etiam a pontifice maximo crearentur. Liuius xxvi. ostendit. C. flaminius flamen captus a. p. Licinio pontifice maximo ut animum eius cura sacrorum & cerimoniarum cœpit: ita repente exuit antiquos mores: ut nemo in tota iuuentute patrum primoribus probatior haberetur. Creatos etiam fuisse flamines a dictatore urbium & opiddorum ostendit. Cicero in miloniana oratione. Milo lanuuium ex quo erat municipio & ubi tum dictator profectus est ad flaminem prodendum. item infra: interim cum sciret Clodius iter solemne: legitimum: necessarium miloni esse lanuuium ad flaminem prodendum q erat dictator lanuuii milo. Maximum flaminē fuisse dialem iter. xv. flamines dicit Festus: & cum cæteri discrimina maiestatis suæ haberēt pro minimo habitū pomonalē: q Pomona dea leuissimo fructu agrorū

Flamen.

Flaminés a pōtifice creabantur

Flamies. xv

Flamen pomonalis Pomona dea

Nefas flamini Diali annulũ gestare.

pomis præsideret. Et flamini diali annulum quidem gerere non licebat solidum: aut aliquem in se habere nodum: & flamini iurare diali fas nõ erat: quod parua in re ei fidem non habere absurdum esset: cui diuina summa credita essent flamenq; dialis cum flaminicam haberet uxorẽ ea mortua sacerdotio se abdicabat. quia cum uno & eodem tempore uxor cum eo sacraretur multa essent ĩ sacris quæ illa mortua agi nequirent: & statim alteram superducere cum difficile tum iniquum atq; impium uidebatur. Palatualem flaminem ad sacrificandum ei deæ constitutum fuisse: in cuius tutela palatium esse putabatur Festus asserit. cum Plutarchus in problematibus affirmet. Iouis sacerdoti quem flaminem dialem uocauere farinam frumentumue tangere non licuisse: quia frumentum res corrupta ac pene putrida: farina ex frumento contrita & nondum in panem redacta res sit imperfecta. Hederam flamẽ dialis si attigisset piaculum ei erat: nec iter facere poterat ubi umbracula ab ea arbore desuper imminerẽt: quia arbor sterilis: & hominibus omnino inutilis: quæ propter fragilitatem semper alteri inhæret: solaq; uiriditate & umbra delectat. Vnde non temere in domibus nasci prohibetur. De pontificum flaminumq; uerbo & officio satis multa sunt dicta: sacerdotes. Varro inquit uniuersos a sacris dictos esse: Fuerunt enim pontifices: flamines & cæteri omnes rebus præfecti sacris appellati pariter sacerdotes: per ea quæ autem Cicero oratione ĩ legem agrariam rulli secunda habet uidemus: & si pontifices populi suffragiis: flamines uero a populo uel a principe uel dictatore uel pontificibus creabantur: neutros tamen potuisse sacerdotium ita populi suffragiis habere: quin ipsos oportuerit a collegio põtificum cooptari. Comitiis pontificum non nisi. xvii. tribus uocabantur: atq; hoc idem de sacerdotiis: Gn. Domitius tr. pl. uir clarissimus tulit: q; populus per religionem: sacerdotia mandare non poterat: ut minor pars populi uocaretur: Ab ea parte qui esset factus: iis a collegio cooptabatur. Vnde tractus mos apud nos uidetur: eos qui a principibus siue populo & aliquo collegio ad dignitates eligũtur: oportere nihilominus a Romano pontifice & eius collegio cardinalium confirmari. collegium uero quid fuerit appellatum in oratione de aruspicum responsis idem Cicero sic ostendit. At uero domum meam. p. Lentulus consul. ponti. maximus. L. lentulus flamẽ. Martialis. L. claudius rex sacrorum. sex. cæsar flamẽ quirinalis. L. cornelius. Q. albinouanus. Q. terentius pontifices minores: omnes liberauerunt. sicq; ex quinq; sacerdotiis maioribus collegium constabat. Ad quam ut uidetur imitationem collegium Romanæ ecclesiæ cardiualium ex tribus maioribus sacerdotiis est confectum. Episcopis uidelicet septem urbi Romæ propiquioribus presbyterisq; parrochias urbis pricipales: & diacõibus parrochias: Itẽ alias minores

Palatualis flamen

Sacerdotes. unde

Pontificũm & flaminũ cooptatio.

Comitia põtificum

Lex Gn. Domitii de sacerdotiis.

Collegiũ qd

administrare solitis: sed unum præterire hoc loco nolumus: a quo omnis gentilium Romanorum religio causam uidetur originemq; habuisse. sacerdotes ipsos utriusq; sexus a maximo ad minimum sacerdotia habuisse quorum prouentus erant tanti & tales: q ex illis nedum rem sustentabant familiarem: sed fomenta inde ad fastum eis luxumq; proueniebant. cum tamen sacerdotes ipsi uxorem filiosq; & familias ex sacerdotio æque ac patrimonio alētes: publicis omnibus præter admodum pauca muneribus fungerentur. Et militiæ ac mercaturæ aut opificio p ut cuiq; contigerat libebatq; uacarent: eaq; sacerdotia fuerunt qualia nos christiani ppriore uocabulo beneficia appellamus. Sacerdotiorum autem sicut & beneficiorum duo fuisse genera uidemus: unũ q sacris esset addictum locis: quæ rei. pu. aut principum: aut pontificum collegii collationis essent: alterum q ædis aut sacelli iuris esset a patrefamilias ea ratione erecti dedicatiq; ut & sacrorum cura: & fructuum ipsius sacerdotii perceptio ad solam gentem familiamq; suam perpetuis successionibus deuolueretur: quæ sacerdotia priscis gentilitia: beneficia a nostris iuris patronatus appellata sunt. Liuius nono: gēs potitia cuius ad aram Herculis familiare sacerdotium erat. Et Cicero legum primo de sacris: hæc sit una sententia ut conseruentur semper & deinceps familiis prodantur. & perpetua sint sacra ut ne patrisfamilias morte sacrorum memoria occideret: ut esset ea adiuncta ad quos eiusdem morte pecunia uenerit: & Cicero de aruspicum responsis. Multi sunt etiam in hoc ordine qui sacrificia gentilitia illo ipso in sacello: statuto anniuersali factitarunt. Et Cornelius tacitus de Othone. At recens ab exilio reuersos adolescentes auitis & paternis sacerdotiis in solatium reposuit: idemq; tacitus de Vitellio. extructis in campo martio aris: in ferias Neroni incessit: cæsæ publice uictimæ coronatæq; facem augustalem subdere: quod sacerdotium ut Romulus Tatio regi: ita Cæsar tiberius Iuliæ genti sacrauit. primi generis sacerdotiorum publice instituto rum quincuplex fuit prouentus: sacra enim construentes fundantesq; loca: uarias fundorum possessiones stipendiaq; adiungebant. a quibus sacerdotum alimonia pueniret: Vnde Liuius Numam pompilium facit cum flamines & uestales instituissent: de quibus supra est dictum stipendia eis de publico statuisse: quodquidem alios omnes sacrorum fundatores locorum imitatos fuisse nullus addubitabit. Alioquin magni & amplissimi ciues Romani nũq aut sacerdotia cumulare studuissent: aut pro ipsis sacerdotiis tantopere contendissent. Et Liuius trigesimo cũ Fabium maximũ filium in locũ patris mortui pōtificem creatũ dixisset: duo ipsum sacerdotia habuisse addit. De Cæsare autē Suetoniũ dicere uidemus anno: xvii. ætatis: flamen dialis designatus a. L. sylla sacerdotio mulctatus. Sylla enim q animos Cæsaris & eloquētiā

Sacerdotũ prouentus

Sacerdotiorũ duo genera.

Gentilitia sacerdotia.

Quĩcuplex sacerdotiorũ prouentus

suspitioni maximæ duceret: haberiq; oportere palam prædicaret: ner-
uos illi adimere in sacerdotii mulcta perrexit: a quibus fomenta poten
Stipes tiæ & amplitudinis accepisset: Stipes secunda prouentus sacerdo
tiorum pars dicta erat: quod nostri oblationes elemosinasq; appellant
De hisq; Cicero legum primo præter ideæ matris familias: eosq; iustis
diebus: ne quis stipem cogito: quod autem Cicero familias dicit aliud
a prædictis tribus generibus: pontificum: flaminum & sacerdotum sin
gulorum dei alicuius cultui dedicatorum: genus indicat: quod proce-
dente tempore multiplicatum est. Multi enim utriusq; sexus in eandē
familiam ad alicuius dei cultum conuenientes ex unis eisdemq; sacer
dotiis ac stipum & legatorum redditibus conuiuebant. uariisq; uoca-
bulis & cognominibus censebant̄. Cicero pro. A. cluētio habito. Mar
Martiales latini. tiales quidam latini appellabantur ministri publici Martis. atq; ei deo
ueteribus institutis religionibusq; latinarum consecrati: quorum cum
satis magnus numerus esset: cumq; item in Sicilia permulti Venerei
sint. Helius spartianus scribit Adriano imperatori in numerum deorū
relato flamines & sodales senatum constituisse. Et Suetonius de Gal-
ba ob res in Aphrica gestas & in Germania ornamenta triumphalia ac
cepit & sacerdotium triplex inter. xv. uiros sodales inter augustales co-
optatus. Helius spartianus clipeum Adriano magnificentissimum po
Faustinianae puellae. suit & sacerdotes instituit. puellas alimentarias in honorem Faustinæ
faustinianas constituit. Meruit flamines & circenses: templum & soda
les antonianos Faustinæ uxori in radicibus tauri mōtis nouas puellas
faustinianas instituit. Dati sodales & satellites & flamines ipsi mortuo
Sodales. Sodales autem fuerunt quales nostri appellant societates secularium
Satellites sattelites quales multos per orbem habemus sanctæ Mariæ teutonico
rum in Germania: & sancti Iacobi de spata in Hispania. flamines noti
sunt: & infra Cicero stipem sustulimus: nisi eam quam apud paucos
dies propriam ideæ matris excipimus: implet enim animos superstitio
ne: & exhaurit domos: Vnde constat priusq̄ ea lex ferretur consueuis-
se omnes qui sacerdotia haberent illa quæstu per stipem petitam facto
Solutiones. pinguiora reddidisse. Tertia sacerdotiorum opulentia a solutionibus
proueniebat quas inferiora impetraturi superioribus impendebāt: qua
le apud nos est: cum pōtifici Romano fructus primos antistites & his
minores ac subditi sacerdotes. pro habitorum modo beneficiorum pe
cuniam dissoluunt. Suetonius enim de Claudio imperatore dicit: eum
sextercium octogies pro introitu noui sacerdotii impendere: coactum.
Donatiões. Quarta iam pars ad sacerdotiorum exuberantiam prouentuum dona
tiones & legata fuere: Nam uiuentes ut deos haberent propicios mul-
ta sacerdotibus largiebantur: fœlicitati autem ut appellabant animarū
consulturi, & si multa alia testamento legabant epulum raro: aut fere

nunquam prætermittebãt: Quod qua fieret ratione in multis quæ per Italiam extant marmoreis sepulchris apparet. Rauennæ enim apud sacram Petri apostoli ædem quæ seraphici Francisci uocabulo & fratrũ eius ordinis habitatione notior est: Marmoreo in sepulchro a c. assensi oppido tribus distante passuum milibus pridem auecto hæc legati in epulũ est inscriptio. Diis manibus Flauiæ quinti filiæ salutari coniugi carissimæ: Lucius publicius Italicius decurio: ornamentum sibi uiuẽs posuit. hic collegio fabrum militiæ rauennatis sextercia triginta uiuẽs dedit: ex quo redditu quotannis decurionibus collegii fabrum militiæ rauennatis in æde Neptuni quam ipse extruxit die neptualiorum præsentibus sportulæ numi bini diuiderẽtur: & decurionibus uigintiocto centeni quinquaginta quotannis darentur: ut ex ea summa sicuti soliti sunt arcam publiciorum Flauiani & Italici filiorum: & arcam in qua posita est Flauia salutaris uxor eius rosis exornent: de nũmis. xxv. sacrificentq; ex. xxii. & de reliquis ibi epulentur. ob quam liberalitatem collegium fabrum militiæ rauennatis inter benemeritos quotannis rosas supra se & Flauiam salutarem uxorem eius mittendas ex. xxxv. sacrificiumq; faciendum de. xxii. per magistros decreuit. p. Helius cissus sibi & ligariæ artimialdi uiuens posuit in agro pedes. xv. infra pedes. xxv. hic locus heredem non sequitur. Aliaq; sepulchra macerarata & alibi in piceno extare uidemus: quibus similia epulorum legata elegantibus litteris iscripta sunt. Vnde q; a pluribus factum esse cõstat: omnes tenemus testamento legasse epulum quotannis ad sepulchrum rosis & uariis respersum odoribus pro hereditatũ facultatibus exhibendum: cui quidem epulo non magis cognatos affinesq; q̃ magistratuum quos gesserant: opificiorũq; quæ exercuerãt collegia ut legionis in qua militassent ordinum ductores & cõmilitones interesse iubebant. idq; & si sacerdotibus pro diuina re facienda cõuocatis & cõmodo & delectationi multis cedebat modis maiorem breui post offerebat utilitatem. cum enim contingeret aut herede absq; legitimis successoribus defuncto: aut uetustate ipsa epulum absoleri in obliuionemq; deduci: hereditatis portio pecuniã legato subministrare solita per septem uirum diligentiam redigebatur in pontificum collegii potestatem ex his que sacerdotia quæ a nostris appellari diximus beneficia collegio pontificum distribuente fomenta nouasq; institutiones habuerunt. septemuiri. n. epulonum apud priscos haud secus q̃ nostræ religiõis episcopi legatorum ad pias causas exequutionis curam habebant: cum tñ omnia templa præsertim maiora suos particulares epulones habuerint Sicut de Iouis templo supra ostẽdimus: in quo Aurelium Augustinũ diximus affirmare: epulones perpetuos fuisse: qui ad auream Iouis mẽsam statuæ appositã ppetui erant conuiuæ. ut mimorum ibi potius' &

Epulum ad sepulchrum

Septemuiri epulonum

parasitorum contubernia q̄ dei sacra celebrarentur. Festus autem scribit epolones dixisse maiores eos qui postea epulones appellati sint. datumq; fuisse nomen his quod epulas Ioui cæterisq; diis instituendi potestatem haberent. fueruntq; epulones a quibus scribit i nono Liuius tibicines fuisse a commessatione solita prohibitos: unde tibur cōcesserunt. & nemo erat qui sacris præcineret: sed tiburtini sopitos remiserūt curru: & ius uescendi illis restitutum est. Eundem uero morem epulandi in sacris locis ad legatorum executionem fuisse etiam a christianis p multa tempora seruatum Augustinus in dei ciuitate his uerbis ostendit. Quæcunq; igitur adhibentur religiosorum obsonia in mortuorum locis: ornamenta sunt ad memoriam: non sacra uel sacrificia mortuorum tanq̄ deorum. Quicunq; epulas suas eo deferūt (quod quidem a christianis melioribus non fit) & in plærisq; terrarum nullatenus est cōsuetudo: cum apposuerint orant. Septemuiri autem epulonū quantæ fuerint auctoritatis: ex uerbis Auligelli licet cognoscere: qui eos facit maioribus sacerdotibus pares: Flaminibus: auguribus: quindecimuiris sacrorum: his uerbis: Virgines uestales. xx. fuerunt: quas pontifex maximus ex omni ciuitate capiebat quæ non essent filiæ flaminis auguris. Quindecim uiri sacrorum: aut septemuiri epulonum. fuisse autem ditissimos septemuiros epulonum. quod plerumq; uidemus illis accidere: qui multas etiam alienas tractant pecunias: unum extat argumentū q eius collegii unus sepulchrum habuit Romæ extans: quod insigne uidemus: pene integrum & falso ab imperitisq; remi appellatum: portæ urbis olim trigeminæ: post ostiensi & nunc sancti Pauli proximum. id enim monumentum in Pyramidem supra urbis mœnia quibus est inclusum surgens: litteras iscriptum est semicubitales. septemuirum epulonum eius auctorem nostro etiam sæculo cōseruantes. Quinta sacerdotiorum opulentiæ pars: fuerūt damnatorum & ui aut iure patria pulsorum bona: quæ ipsis in patriam aliquando reuersis: aut populus aut magistratus nunq̄ posse restitui cupiebant. Idq; facile intelliget qui uitam & orationem Ciceronis perleget. in qua domum suam a pontificibus compellente Clodio tribuno plæbis in templum libertatis consecratam: ab eisdem obtinuit liberari. Partibus quiq; emolumenti & redditus prouentuumq; sacerdotiorum siue beneficiorum generaliter explicatis: unicam legatorum replicare & diffusius tractare libet: ex q̄ apparebit: priscos gentiles fœlicitatem beatitudinemq;. ut appellabant animarum in campis elysiis ducendam per temporalium bonorum in legata: post mortem dandorum distributionem: diligentius q̄ nostros uitam per dei contemplationem æternam quæsiuisse. Sed prius q de campis elysiis diximus aliqua ex parte ostendamus. Tibullus in elegis. Ipsa Venus campos ducet in elysios. Hic choreæ cantusq; uigent

Tibicines a cōmessatōibus prohibiti tibur cōcesserūt.

Septemuiri epulonum autoritas.

Sepulchrū septemuiri epulonum

Dānatorū bona ad sacerdotes p ueniebant.

Cāpi elysii.

passimq; uagantes. Dulce sonant tenui gutture carmen aues. Fert casiam nõ culta seges: totosq; per agros: Floret odoratis terra benigna rosis. At iuuenum series teneris immixta puellis. Ludit: & assidue prælia miscet amor. Illic est cuicunq; rapax mors uenit amanti. Et gerit insigni mirtea serta coma. Econtra autem quia inferna etiam sicut nos pœnarum loca crediderunt. Tibulus de eis sic habet. At scelerata iacet sedes in nocte profunda. Abdita: quam circum flamina nigra sonãt Thesiphoneq; impexa feros ꝓ crinibus ãgues Sæuit. & huc illuc impia turba fugit. Tum niger in porta serpentum Cerberus ore. Stridet. & æratas excubat ante fores. Virgilius autem de elysiis campis. Deuenere locos lætos & amœna uireta: Fortunatorũ nemorum sedesq; beatas. Largior hic campos æther & lumine uestit. Purpureo: solemq; suum sua sidera norunt: Pars in gramineis exercent membra palestris: Contendunt ludo: & fulua luctantur harena. Pars pedibus plaudunt choreas. & carmina dicunt: Nec non threicius longa cum ueste sacerdos Obloquitur: numeris septem discrimina uocum. Iamq; eadem digitis: iam pectine pulsat eburno: & infra. Nulli certa domus lucis habitamus opacis. Riparumq; thoros: & prata recẽtia riuis. Incolimus. De inferis uero eadem & multo maiora: q̃ Tibullus habet Virgilius. sed iã ad legata reuertamur. Valentiniano secũdo imperatore Romano eius nominis secundo apud Mediolanum agente: Tumultus in urbe Roma ingens fuit inter christianos gentilesq; ex huiusmodi causa concitus. Erant per id temporis christiani in urbe adeo aucti: ut gentilium sectam opibus & numero æquarent: enitebaturq; unaquæq; pars & quotidie uariis quærebat modis & artibus alteram superare. Accidit autẽ christianos aram quæ in curia ueteri ubi nunc sancti Petri ad uincula celebris est ecclesia: gentilium superstitionis erat: suo cultui dedicare. quod cum audiuere pagani ad arma tumultumq; est concursum. nostris quod intentauerant conseruare: illis impugnare ac in suam redigere idolatriã adnitentibus: sed q; erat propinqui & imperium obtinentis tunc ẽt integrum imperatoris metus ingens: obtinuerũt utriusq; partis graues uiri rem ad principis iudicium ferendam. Missusq; est Mediolanũ a gẽtilibus uir nobilitate eloquẽtia ac dignitate isignis Simachus patricius: ex cuius oratione quam habuit extãte ista sumimus Isq; inter cætera quæ diffuse dixit alio tempore & loco diligentius narranda a Valentiniano postulauit. Vestalibus reddi legatorum ius percipiendorũ quod paulo prius q̃ ea dedicaretur de qua diximus a christianis ara eisdẽ uestalibus iussu imperatoris sublatũ erat. Simachusq; inter orandũ pluries dictũ sæpe repetiuit. Tanti iam pridem fuisse urbi Romæ legata uestales potuisse capere ac distribuere: ut neminem illæ in populo in urbe ipsa sinerent mendicare. Constansq; & perseuerãs in

Tumultus romae sub Valẽtinião

Simachus

fide catholica Valentinianus quã Beatus Ambrosius ecclesiæ doctor in illo roborabat ita in sententia perstitit: ut nec arã nec legata uestaliũ Simachus pro gentilium secta obtinere potuerit. Sed iam satis pontifices: flamines: sacerdotes eorumq; ad lasciuiam: ad opes: ad amplitudinem fomentum. sacerdotia: quid apud priscos gentiles fuerint docuimus: cætera nunc ostendere pergamus: quæ eorundem superstitio habuit.

Agonalia.

Agonalia Iani sacra ad nonam diem Ianuarii festa erant: quorum nominis origo quicuplex reddebatur: q̄ minister sacrorum hostiam feriturus: ne iniussus ageret: cultrum tenens eleuatum continuo sacerdotes agendi tempus rogabat: una: & q̄ pecudes non uenirẽt: sed agerentur alia: tertiaq; pro agnalibus ab agnis qui immolabãtur corrupte agonalia appellarentur: & quarta q̄ pecudes uisa in aquis cultri quo feriendæ erant umbra animis angerentur. quintam meliorem Ouidius in fastis existimauit. agonalia scilicet uerbo græco a ludis similibus appellari: obseruatũq; esse eo in sacrorũ ritu hostiam nõ uictimã imolari:

Hostia. Victima.

cum hostia sicut docuimus pro cæsis hostibus a quolibet sacerdote: uictima eius qui hostes uicerit manibus debeat imolari. fiebant huiusmodi sacra ad templum Iani: quod pene integrum ad sanctum Gregorium in uelabro patentibus quadrifariam portis Romam instaurantes extare docuimus.

Februa.

Februa a Romanis triplici ratione piacula sunt appellata: aut uetere uocabulo a lana quam regem sacrificulum aut flaminem dialem imolaturi peterent sacerdotes: aut pari uetustate uocabuli a farre frugibus mixto: aut a ramis de pura arbore cæsis: quibus sacerdotes consueuerint coronari. Ouidius ĩ fastis. Februa Romani dixere piacula patres. Pontifices ab rege petunt & flamine lanas: Quæ ueterum lingua februa nomen habẽt. Quæq; capit lictor domibus purgamina certis. Torrida cum mica farra uocantur idem. Nomen idem ramo qui cesus ab arbore pura. Casta sacerdotum tempora fronde tegit. Macrobius in saturnalibus pœnas a nocente saturnalibus exposcere piaculare est & infra.

Flamini nõ licuisse uidere feriis opus fieri.

Regi sacrificulo flamini non licet uidere feriis opus fieri. & ideo per preconem nunciabatur: ne quid ageretur: quãq̃ Festus petios dicit appellatos: qui taliter flamines ꝓcedebant: & præcepti negligens

Petii.

mulctabatur: ꝑter pœnam opus qui fecisset: porcũ pro piaculo dabat. Plutarchus in ꝓblematibus. Eos quos ĩ agro externo obiisse falso nũciatũ esset: cũ postea reuersi fuissent: nõ ianua in domum recipiebant: sed tegulis dimittebant: quod piacula omnia sub diuo fieri cõsueuerũt Plinius ĩ naturali historia. Mirtea uerbena Romani Sabiniq;: cum propter raptas uirgines dimicare uoluissent: depositis armis purgati sunt: quo ĩ loco Veneris cluacinæ signa sunt. pugnare. n. cluere prisci dixere

Cluere

& uulgata priscis temporibus opinio obtinuit. februa esse omnia quibus malefactorum conscientia purgaretur: delerenturq; peccata aut

manes animabus defunctorum placidi redderentur. Vnde inter februa fuit habita aquæ aspersio: qua sicut & nos gentiles utebantur quamq̃ mos ipse prius a græcis q̃ a Romanis originem habuit: Vnde Peleus traditur absoluisse Patroclum: & ab Acasto absolutum fuisse Peleum a cæde Phoci fratis sui: cum iterim Aegeus Medeam aque aspersione lustrauerit: quam opinionem Ouidius damnat his uersibus. Ah faciles nimium qui tristia crimina cædis. Fluminea tolli posse putatis aqua. Virgilius tamen facit Aeneam cum iusta misseno soluisset. sparsisse eũ rore leui dixisseq; nouissima uerba. Cicero legũ primo. Caste iubet lex ad deos ire: animo uidelicet in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis sed cum obseruetur ut casto corpore: multo etiam animis id obseruãdum magis. Nam illud uel aspersione aquæ: uel dierum numero tollit. Animæ labes ne diuturnitate uanescere: ne manibus ullis elui potest. Et Macrobius in saturnalibus. Constat diis superis sacra facturum corporis ablutione purgari: cum uero inferis litandũ est: satis actũ uidetur si aspersio sola attingat: Aeneas Virgilianus: donec inquit me flumine uiuo abluero: & infra. Annam cara mihi nutrix huc siste sororem. Dic corpus ꝓperet fluuiali spargere limpha: & alibi. Sparserat & latices simulatos fontis auerni. nec non cum missenum sepulturæ mãdari refert: Idẽ ter socios pura circuntulit uuda: Spargens rore leui. Et cum Aeneam facit apud inferos ramum Proserpinæ consecrãtem. Occupat. Aeneas aditum corpusq; recenti spargit aqua. Fuit etiam prope portam capenam nũc appiam aqua Mercurii appellata: ad quam cum conuenisset populus Romanus: unusquisq; lauri ramo alterius caput ea aspergebat aqua: Mercurium inuocans: ut aspersi peccata præsertim periuria mendaciaq; dilueret. Maiora autem certioraq;. Fuerunt februa per duodecim dies continuos februarii celebrata: unde mensem illum nomen inde nactum fuisse multi existimauerũt. hisq; diebus cum pro impetranda mortuorũ animabus quiete: omnis populus piaculis: sacrificiisq; circa sepulchra accensis facibus cæreisq; esset intentus: interdictum erat uirginum uiduarumq; matrimoniis: & uestem induti atram omnes consuetum domi dimittebant ornatum. Sed paulo post q̃ horrida cessauerant februa: dies succedebant lætissimi caristia appellati: q bus diebus agnati affinesq; alternato conuenientes officio: primũ defunctos enumerabant: quos ab anteactis charissimis amisissent: exinde superstitibus pariter enumeratis finem eiulatibus defunctorũq; complorationi imponendum constituebant: & genio in commessationibus conuiuiis cæteroq; applausu pro uiribus supraq; indulgebant. Romuli cædis casus: feriatam una die tenebat urbem: per Kalendas quæ inde Caprotinæ sunt appellatæ: q; ea die ad paludem capreæ i Roma istaurata descriptam: fuerit a patribus discerptus. Sed & terminalia dies

Aquæ aspersio

Mos sacrificaturi, supis & inferis.

Aqua Mercurii

Februa.

Caristia

Caprotinae

Terminalia

suos habuerunt festos: inde dicta q; deo termino sexto ab urbe Roma miliario uia laurentina: ferme ubi sancti Sebastiani passionis est locus: magno populi concursu celebrantur. estq; is terminus quem cum dedicaretur capitolium ferunt. cæteris diis Ioui cedentibus remansisse. Idq; M. uarro scribit optimum fuisse uisum Romanis augurium: quasi uero intelligi potuerit: Romani imperii terminos quocunq; producentur inde remoueri repelliq; nequire. Diximus Romam instaurantes equuriam fuisse uiam qua rhedis a monumento augusti nunc augusta appellato: ad circum flaminium nunc agonem currebatur: quæ quidem uia ecclesiæ continens esset sanctæ Mariæ nunc in equuria appellatæ. Sed quantum attinet ad præsens opus: equuria diebus quoq; duobus ultimis februarii nomen fuit. In quibus marti deo is agitandi rhedas & equos ritus: in sacrificium tribuebat: Pulchrũ uero fuerit loca p quæ is rhedarum equorumq; a marte sicut illi predicebant impulsorum: cursus fiebat mente ingenioq; inspicere. campi martii proprium i quo deligendis magistratibus comitia haberentur: locum fuisse ostendimus: cui columna cocleis antoniana fuit apposita: eoq; cõtinebat campo augusti forum templo martis contiguum: quod ipse princeps quo tempore arma in Brutum cassiumq; cœpit uotum: postea q̃ augusti nomẽ accepit opere sumptuosissimo exædificauit: cuius quidem templi columnationes adeo fuere sublimes ut dicat Ouidius. Signa giganteis sunt hæc delubra triumphis. Vnde uidemus eas quæ extant columnas stabulo summi uiri Dominici capranicensis cardinalis firmani: superemi-nentes multis frustis esse compactas: q; nullas ditissimus potentissimusq; princeps habere potuerit integras tam sublimes. ut autẽ demus inditia eius templi reliquiarum cum dictis columnis extantia: sunt plateæ præsbyterorum appellatæ continentes: quibus ecclesia imminet sancti Stephani parua. sed marmoribus picturisq; ornata: & a columna antoniana qua in occidẽtem solem uergit paruis paucisq; ciuium ædibus separata. hisq; in ciuium domibus & præsbyterorum plateæ preter columnatum aliæ tanti templi reliquiæ nunc uisuntur: sed ad rem scribit Plinius fuisse in foribus templi illius martis: Apollinem eburneum ingentis magnitudinis. & Ouidius quem augusto adulari oportuit dicit. in summo eius fastigio diuersa fuisse signa ex ære eximii operis: hinc Aeneam qui Anchisam genitorem Troie excidio humeris asportaret: & alios gentis Iuliæ ac Cæsarum progenitores. Inde ipsum Cæsaremaugustum de patris sui interfectoribus superatis occisisq; triumphãtem: ut iam mente & animo perspicere liceat perornatissimum undiq; campum martium: & post per forum augusti omnium urbis preter magnum Romanum speciosius. deinde ad fores templi martis ut diximus ornatissimas: uiam fuisse equos agentibus & spectantibus

Equuria uia

Colũna Antoniana

Forum Augusti.

Tẽplũ Martis.

Apollo eburneus

pulcherrimam. Nec soli deo marti optime de Romano populo merenti: sed infami quoqꝫ mulieri floræ habiti sunt honores: eam nobilissimũ sui temporis scortum & amasse Pompeium & ab ea fuisse dilectũ Plutarchus est auctor: quæ sicut & Larentina cum pecuniæ ingentis meretricio quæsitæ populũ Romanũ istituisset heredẽ: in dearum numerũ ẽ relata: illiqꝫ ludoꝝ honores dati: floralia appellati: ad cliuum capitolinum mense Maio celebrabãtur: quosquidem ludos meretrices egisse nudatas cũ alibi tũ maxime ɔstat apud Senecã ubi epistola. xcviii. scribit. Catone sedente populum Romanum negasse permissum sibi postulare florales ludos nudatarum meretricum: ut iam æquiore sit tolerandum animo: nostri temporis prostitutas eo ꝓpemodum loco tabernas habere & casas: ubi floræ meretricis dedecus quotannis ludorum gloria honestabatur. Quia uero domum flora apud Pompeii theatrũ habuerat: non indecenter aut accidit aut de industria factum uidetur: ut qui amore iuncti fuerant: honorum quoqꝫ monumẽta habuerint cõiuncta. campusqꝫ ex deiectis domibus meretricis in eius memoriam decusqꝫ floræ appellatus: nunc etiam id retinet nomẽ. estqꝫ omnium præsentis Romanæ urbis camporum arearumqꝫ publicarum comerciis & populi frequentia celebratissimus: præsertim posteaq̃ in Pompeii theatro pridem sicut Romam istaurãtes diximus collapso: speciosissimas ornatissimasqꝫ ædes quidam flora & eius sodalitio dignus: sed nec nostris nec cuiuspiam litteris per famam quam semper simul cum uirtutibus spreuit cõseruandus: magno sed in solo alieno extruxit impendio: benemerenti ursinæ genti commodum allaturo. Lustria fuerunt dies festi martis dei ritibus consecrati: in quibus ad septimum Kalendas Maii tubæ: aquilæ aliaqꝫ Romana signa militaria lustrabantur: ut originem inde potuerit habuisse Mos per ætatem quoqꝫ nostram seruatus: cum per diem natalẽ martyris Georgii: uexilla & oẽm põpã castrẽsem ex urbibus deferentes in nemora nostri milites ẽt ipsi lustrare uidentur Saturnaliaqꝫ & ipsa fuerunt dies festi Saturno dicati: quorum feriationẽ omniũ longissimã & luxuriẽ maximam Senecæ uerbis libet ex epistolis describere. December est mensis cum maxime ciuitas sudat: Ius luxuriæ publicæ datum est. igenti apparatu sonant omnia tanq̃ quicq̃ iter Saturnalia iterſit & dies rerum agendarum: adeo nihil iterest: ut mihi uideatur non errasse q dixit: oli mensem fuisse Decembrẽ nũc annũ Nec tñ parum similia esse uidentur quæ eodem mense per xp̃i dei nostri natalitia committuntur a nostris. Et bacchanalia libero patri Baccho dicata temporis lõgitudine: per autumnum saturnalibus paria: maiore luxu celebrata sunt. Nudi enim uiri: cum nudatis omnia membra mulieribus: matronis: uiduis & uirginibus: ad sacra conueniebãt: quæ non nisi nocturna erant: caput omnnes pariter femoraliaqꝫ pampinis

Flora

Floralia

Cãpus floræ

Lustria

Saturnalia

Bacchanalia

& uuarum racemis cincti:alios item uuarum racemos manu tenebant & tumultuario inuicem commixti cetu: in sublime saltantes: uariaq; gesticulatione brachia ceruicem caputq; mouentes:carmen Baccho in conditum decantabant.nec prius erat saltationis modus: q̃ defatigati & toto corpore uacillantes:partim resuppinarentur proximioribus in hærentes:partim in pauimentum phanatici amentesq; procumberent: ut recte senserit. M. Varro talia nisi ab amentibus fieri non potuisse. Quid uero incestuum constuprationumq; i huiusmodi nocturnis cõ uentibus sit commissum. Liuius. xl. libro his uerbis scribit. hispala ori-ginem bacchorum expromit. primo sacrarium id fœminarum fuisse. Esoponem sacerdotem omnia tãq̃ deum monitu immutasse: noctur-num sacrum ex diurno:quinos singulis mẽsibus dies initiorum fuisse: ex quo inde promiscua sacra sunt:& permixti uiri fœminis & noctis li centia accesserit:nihil ibi flagitii: nihil facinoris prætermissum: plura uirorum inter sese q̃ fœminarum stupra:si qui minus patientes dedeco ris sint:& pigriores ad facinus pro uictimis imolari. nihil nefas duce-re:uiros uelut mente capta: cum iactatione phanatica corporis uatici-nari:Matronas baccharum habitu crinibus passis:cum ardentibus fa-cibus decurrere ad tyberim:dimissasq; in aquam faces:quia uiuum sul phur cum calce insit integra flamma efferri. Prosequiturq; Liuius pau lo infra institutum fuisse: ne quis maior uiginti annis initiaretur capta tàs ætates & erroris & stupri patientes. Consules in rostra ascenderũt & contione aduocata:cum solemne carmen precationis quod fari pri-us q̃ populum alloquantur magistratus consueuerunt peregissent: ita cœpit Bacchanalia tota iam pridem Italia & nunc per urbem etiã mul-tis locis esse non fama modo accepisse uos:sed crepitibus etiam ulula tibusq; nocturnis:qui personent tota urbe certum habeo. Primum igi-tur mulierum magna pars est:& his fons mali huiusce fuit:deide simil limi fœminis mares stuprati:& constupratores phanatici uigiles uino strepitibusq; nocturnis attoniti. Maiores nostri ne nos quidem nisi cũ aut uexilo in arce posito comitiorum causa:aut exercitus eductus eẽt aut plæbi consilium tribuni edixissent: aut aliqui ex magistratibus ad contionem uocassent:forte temere coire uoluerunt. Et ubicũq; multi-tudo esset ibi & legitimum rectorem multitudinis cẽsebant debere eẽ Senatusconsulto cautũ nequa Bacchanalia in urbe neq; in Italia eẽnt nec parum ad ea tollenda momentum habuisse uidetur Lentuli corne lii surræ factum:quem constat ad urbis incendium cædemq; ciuiũ pri mã saturnaliũ noctẽ cũ cõiuratis destinauisse Ludos etiã scænicos & theatrales flagitiossimos ad deorũ cultũ institutos:& ea ratione ipsum item theatrũ a principio ædificatũ fuisse scripsit Aurelius Augustinus dicens:ludos scænicos spectacula turpitudinum & licẽtiam uanitatis

Lẽtulus Cor nelius sura

non hominum uiciis sed deorum iussis Romæ institutos: cum propter sedādam pestem corporum dii eos sibi iusserint exhiberi: quos postea asserit obscœnis uocibus & motibus histrionum fuisse actos. præserti cum fugalia celebrarētur: uere taliter appellata: q pudor inde & honestas dedita opera fugarentur: ut merito ipse Augustinus exclamet: quāto iustius & honestius in Platonis templo libri eius legerentur: q̄ in tēplis molles abscinderentur demonum: consecrarentur secarenturq; insani: & quicquid aliud uel turpe uel turpiter: crudele uel crudeliter in theatris & deorum sacris celebrari solet. Qualiter autem omnes ludi fierent scænici difficile fuerit docere: q singulis pene uicibus: ex histrionum ingenio ac industria uariarentur. & satis constat omnes fabulas a Plauto Terentioq; & aliis comicis confictas in scæna & theatro ab histrionibus eorumq; ministris personatis deorum cultui spectante populo fuisse actas. Unde scribit in uita Ciceronis Plutarchus. Esopum cum in theatro repræsentasset atreum consultantem de iudicio thyestis: ex ingēti dolore mentis impotem: quendam ex ministris q ipse non obseruato tempore celerius aduentasset: sceptro percussisse ac iterfecisse. Cætera quæ his scænæ actionibus competant in Roma docuimus instaurata: Faciet autem ludorum mentio propter scænicos subortа: ut cætera de ipsis dicturi: ferias prius in quibus fiebant doceamus: quanq̄ non solum ludos sed & funebria & spectacula & pompas eodem pene contextu dicere oportebit: quæ omnia suos dies feriatos habere ut rite fierent oportebat. Feriarum Festus pompeius inquit alias sine festo fuisse: ut nundinas: alias cum festo ut saturnalia: quibus adiungebantur epulationes ex prouentu fœtus pecorum: frugumq;: q̄q̄ & idem Festus alio loco uim uerbi exprimens dicit: ferias a feriendis uictimis esse dictas. Nundinas aliqui Romulum: aliqui Tatium instituisse dicunt: quas Hortēsius lege sanxit nephastas esse: ut rustici qui nūdinandi causa in urbem ueniebant: lites componerent: legesq; acciperent. Nephasto enim die prætorem loqui non licebat. Feriarum publicarum quattuor eē genera uoluit Varro: aut enim statiuæ sunt: aut cōceptiuæ: aut iperatiuæ: aut de qbus diximus nundinæ. Statiuæ omnis populi communes certis & consuetis diebus ac mensibus: & in festis obseruationibus annotare: in quibus sunt agonalia & lupercalia superius a nobis descripta: conceptiuæ quæ quotannis a magistratibus uel a sacerdotibus accipiuntur i dies uel certos uel incertos: ut sunt latinæ sementinæ paganalia: compitalia. Impatiuæ sunt quas cōsules uel prætores pro arbitrio indicunt. Erāt præterea feriæ propriæ familiarum: ut Claudiæ: Aemiliæ: Iuliæ. Corneliæ: & aliarū. Erant singulorum ut natalium: funerum: & expiationum: atq; frugum susceptiones: quæ feriarū pars latius patebat: q tribus temporibus feriæ & dies festi erant. ꝑpter

Fugalia.

Ludi scæni ci

Feriarū uarietas

Feriae unde Nundinae.

Nephastus dies

Feriarū quatuor genera

Statiuae Cōceptiuae Impatiuae

Feriae familiarum

Rubigalia. fructus quibus metuebant. Rubigalia primo a numa instituta āno regni sui undecimo ad septimum Kalendas Maii: quia tunc segetes rubigo occupat: Floralia. Floralia quarto Kalendas Maias anno urbis quingentesimo sextodecimo ex oraculis sibyllæ ut omnia bene deflorescerēt. Vinalia. Vinalia priora in Kalendis Martii degustādis uinis. Vinalia altera ad. xiii. Kalendas septembris quod festum tempestatibus leniendis institutū est. Semētine feriae. Sementinæ fuerunt feriæ a sementibus. faciēdis paganicæ agri culturæ causa. Quirinalia stultorū feriae. Et demum feriæ stultorū appellatæ sunt quirinalia: ꝙ eo die sacrificabatur ab his qui solemni die aut non potuerant rem diuinā facere: aut ignorauerant: quibus omnibus in diebus feriatis nihil omnino quod non eius diei religio exposceret fieri licebat. quamq̄ scæuola sicut & hebreorum consuetudo habet: licere uoluit feriis ea fieri: quæ neglecta nocerent: utputa qui bouem fossa extraxisset: tignum domus ruinosum tibiis sustentasset. post ferias uero & nundinas quoad expediens fore uisum est descriptas: funebria nobis ideo sunt dicenda ut in eis qui exhibebantur ostensis ludis: alios cum spectaculis pompisq; describendos ordine afferamus: Funebria. funebria mortuis primum a Numa pompilio instituta fuisse. Liuius sic ostendit. Nec cælestes modo cærimonias sed iusta quoq; funebria: placandosq; manes. ut idem pontifex doceret. Ipsa uero funebria q̄ parce haberi deceret Cicero legum primo sic dicit: deorum manium iura sancta sunto: hos lœto dato: diuos habento: sumptum in illis luctumq; minuunto: Et infra minuendi sunt sumptus lamentationesq; funeris. Quibus autem modis & causis minuerentur lamentationes ipse Nonius Marcellus sic ostendit. Luctus diminutio. Minuebatur populo luctus: ædis dedicatione cum a censoribus lustrum cōdebatur: cum uotum publice susceptum soluebatur: priuatis autem cum liberi nascerentur: cum honos in familiam ueniret: cum pater aut liberi aut uir aut frater ab hoste captus domū rediret: cū puella desponsaretur cum propiore quis cognatōe quam is qui lugebatur nasceretur: cum in festo cæteris consensissent. Sequitur Cicero i legibus. Mulieres genas ne raduntoːne ue lessum funeris ergo habento. Lessus. Erat. n. lessus lugubris eiulatio. sequiturq; Cicero hæc laudabilia & locupletibus fuisse cum plebe cōmunia: quod quidem maxime rectum esset tolli fortunæ discrimen in morte. Coronam tamē uirtute partam: & ei qui peperisset & eius parēti sine fraude esse lex repositam iubet. Qui ob paupertatē publice sepulti fuerint. hinc refert Liuius: Valerio publicolæ post tres consulatus defuncto ob paupertatem funus publice duci oportuisse: pariter Menenio agrippæ conciliatori plæbis cum patribus. &. Q. Fabio maximo in funus æra fuisse collata quadrigesimoq; octauo Liuius pariter. M. portium catonem filii in prætura mortui funus tenuissimo ut potuit (erat. n. pauper) sūptu fecisse. Et. M. æmilium lepidum q princeps senatus sextis iā censoribus

lectus erat: ante q̃ expiraret præcepisse filius lecto se strato sine linteis sine purpura efferrent: in reliquum funus ne plus q̃ aeris denos consumerent. sed post hãc priscorum moderationem tam multa funeribus sepulchrisq; ornamenta: tam ingẽtes sumptus posteri adhibuere: ut cæteram omnem priuatæ impensæ insaniã superuenerint. de quibus omnibus ordine est dicendum. prius tamen mores parãdi cadaueris: post funeris sepulchriq; impensam ostendemus. Qui coniunctiores erãt: uxor filii: aut fratres paterue: aut genitrix: defuncto oculos claudebãt & post parum patefacto undiq; cubiculo: introductis ex familia uicinisq; qui inspicere uoluissent: terni quaterniq; mortuum altissimis uocibus nomine ter inclamitabant: quo tacente qui aduenerãt conclamatum esse in publicum efferebant. quod autem nonnulli aliquando pro mortuis post conclamationem habiti: in rogumq; elati: ad flammæ contactum palpitantes liberari neq̃ssent: aqua omnes feruenti lauare mos fuit qua tanq̃ expergefacti se uiuere ostenderent. Exinde euerricator quem Festus iquit iure accepta hereditate: iusta facere defuncto debuisse: certo scoparum genere adhibito domum purgabat: cupressi ramo domus hostio in funeris indicium superposito. quod eam arborem diti sacram constat succisam nequaq̃ a radicibus pululare. Si autem defunctus uir fuerat alicuius uel minimæ dignitatis: preco ciues ad funus cõuocabat. Erantq; uerba ut inquit Varro. Olli ollus fato functus est. polinctores exinde cadauerum curatores: & uespillones urẽdi humandiue periti: suum & ipsi præstabant officium. Nam quod Plutarchus in problematibus habet: in æde libitinæ quæ & Venus omnia ad funus pertinentia publice parata erãt. Qua ex re homines frugalitatis admonitos intelligere uoluerunt: Venerem sicut aduenientibus uiam ita decedentibus sepulturæ instrumẽta præbere. uespillones aut sic appellauere maiores: quod pauperum maximus in ciuitate numerus: cũ mane solemni & sumptuoso funere efferri nequirent: uespere ab illis obscuriore per umbram modo deportarentur: appellabaturq; id populare pheretrum Sandapila quod Suetonius in domitiani gestis rebus sic edocet cadauer eius populari Sandapilla per uespillones asportatum. Sed cum mortui in domo fieret comploratio lugentes pelles insidebãt: mulieresq; quẽ nũc Romæ seruãt morẽ genas olim unguibus lacerasse. Hinc constat: ꝙ lege id prohibitum fuisse scribit Cicero. funebres interea tibiæ carmen ferale decantabant: aderantq; mulieres precio conductæ preficæ appellatæ: efflendo fortia defuncti facta miris in cælum & confictis & falsis sæpius q̃ ueris laudationibus extollentes: quarum & aliarum id genus muliercularum ineptæ eiulationes & uoces nenia appellata sunt: quæ sic diffinit Festus. Nenia carmẽ quod in funere laudandi gratia canitur ad tibiam. Sunt qui eo uerbo finem

Oculi claudebantur mortuis

Cõclamare.

Euerricator

Cupressus i foribus mortuorum

Olli ollus fato fũctus est.

Polinctores. Vespillones

Sandapila.

Lugẽtes mortuos pelles insidebanti

Tibie funebres.

Preficæ

Nenia

significari putant quia uolunt nenia ideo dici q uoci similior quærimonia flentium sit:quidam autem nenia dictum nomen ab extremi intestini uocabulo:quod græce extremum significat:prætexta uero Pulla uti : quod genus uestimenti est oblongum talare & atrum illi a quo funus fieret:& nulli licuisse alio:festus e auctor: Mulieres uero defuncti propinquas in luctu albis uestibus : indutas sicut & ipsum mortui corpus fuisse Plutarchus i problematibus asserit: redditq; causam primo cadaueris:quod iam quasi emeritum & graui certamine liberatum ad sepulchrum deduci splédidum oportuerit.Et propinquos decuisse dicit defuncti corpus indumenti colore & specie imitari . infectæ enim coloribus uestes superfluitatem præ se uisæ sunt ferre ac sumptū : nec satis decuisse atro aut purpureo coloribus dolosis sed potius alio amiciri coniunctos exemplo defuncti qui purus & omni commixtione uacuus tinctorio corporis ueneno liberatus esset:Sepeliendi corpora duplicem fuisse morem uidemus : Cicero enim legum primo antiquissimum dicit fuisse genus sepulturæ illud quo apud Xenophontem cyrus utitur:q corpus terræ redditur & ita locato & sito quasi operimentum matris obducitur gentemq; corneliam usq; ad memoriam suam hac sepultura fuisse humatam & Liuius i primo dicit : Aeneæ ultimū operum mortalium fuisse apud numicum amnem ubi situs sit: Iouemq; indigetem appellari.Et libro.cxix.Liuius dicit: uictum ab Hircio & Cæsare Antonium in gallias confugisse : ac Hircium qui post uictoriā ex uulnere ceciderit:Et Liuius pansam ex uulnere defunctum in campo martio sepultos esse . In legibus item Cicero . Caii marii reliquias apud Anienem dissipari iussisse Syllam uictorem : acerbiore odio icitatum q̄ si tam sapiens fuisset q̄ uehemens :quod suo corpori cum timeret:accidere primus e Patriciis corneliis igni uoluit cremari : & tamen sequitur Cicero declarare Ennium de aphricano:hic est ille situs uere. sitosq; dici illos qui conditi sint : eumq; morem ius pontificale confirmare. Et Plinius quin defunctos sese multi fictilibus soliis condi maluere.Nonius marcellus.membrum abscidi mortuo dicebatur:cum digitus eius decidebatur:ad quod seruatum iusta fierent : reliquo corpore combusto.Et item Plinius: hominem fulgure exanimatum cremari fas non est:condi terra religio tradit . Et infra cremare corpus non fuit ueteris instituti.Terra condebantur. Ante Syllam dictatorē nemo crematus est . Is quia Marii cadauer ludibrio fuit extractum cremari uoluit.Quod autem Plinius dicit.Syllam primum fuisse crematum : de Patriciis uerum fuit:sed prius consueuisse corpora mortuorum cremari:infra ex Virgilii uersibus undecimi libri ostendemus:& Terentius i andria ostendit . Additq; Plinius linum inuentum est : quod igni non absumitur.In rogum funebris eius lini tunica corpori obducta fauillā

Praetextā pulla

Vestes albae in lugendis mortuis mulieribus

Sepeliendi corpora duplex mos

Siti

Sylla primū crematus .

ab reliquo seperat cinere:nasciturq; i desertis a dustisq; sole indiæ ubi non cadūt ibres assuescitq; uiuere ardēdo rarum inuenitur:difficile textu propter breuitatem:æquat precia ingentiū margaritarū. Et Suetonius in Galliculæ uita. Cor iquit ueneno tactū igni nō cōburi.usum āt cōburēdi corpa nō diu durasse:Macrobius inuit:qui scribit urēdi corpa mortuorū usum suo sæculo non fuisse:quem Adriani pricipis temporibus satis constat floruisse. Additq; quo tempore igni corpa dare fuit honor si quando uenisset ut plura simul cremarētur:solitos fuisse funerum ministros denis uirorum corporibus addere singula muliebria. Itaq; citius & facilius arsisse. Non licuisse autem mortuos in urbibus sepeliri Cicero sic ostendit in legibus ciuilibus caueri:hominem mortuum in urbe non sepeli:ne ue urito:credo propter ignis periculum : i urbe tamen sepulti sunt clari uiri:quibus ante hanc legem habitus est honor ut publicolæ aut. C. fabritio:Heliusq; spartianus:Antonium pium inquit intra urbes sepeliri mortuos uetuisse. idq; obstinatius seruasse athenienses scribit Seruius sulpitius ad Ciceronē de morte Marci marcelli his uerbis. Ab atheniensibus locum sepulturæ intra urbem impetrare non potui q religione se impediri dicerent : neq; tamen id ante cōcesserant:Et Plutarchus in problematibus dicit:eius qui triumphasset demum combustus esset:licebat ossa capere: & in urbem deferre ac locare mortui honoris causa:quorum posteris in forum delatis facem subiiciebant:ut statim sublati inuidia honore sine inuidia uterentur: sed iā satis ea sunt dicta:quæ circa corpus fiebant:cætera sunt dicēda quæ honori corporis uel potius suorum in eo adhibebantur. primæq; erunt laudationes funerariæ de quibus Cicero in legibus. honoratorum uirorum laudes i contione memoranto:easq; ad cātus ad tibicinem prosequuntur:Liuius. xxvii. Marcellus filius. M. marcellum patrem consulem interfectum laudauit. Et Suetonius tranquillus. C. cæsarem scribit annos natum duodecim Auiam & postea Tiberium annos agentē nouem patrem defunctum pro rostris laudasse. Pliniusq; orator ad Romanum de Virginio ruso defuncto scribens. triginta annis gloriæ suæ ipsum superuixisse & posteritati suæ iterfuisse scribit: qui laudatus fuerit a consule cornelio tacito:ut supremus fœlicitati suæ cumulus accesserit laudator eloquentissimus:quod autem supra in legibus scribit Cicero ad Tibicinem & cantum mortuorum laudes prosequendas eē:seruat in plærisq; locis urbi Romæ propinquis nostræ ætatis consuetudo Secundus mortuo honor non uerbis ut superior. Sed re & multa grandiq; impēsa adhibitus fuit : gladiatorum munus:quod quale fuerit postremus fere scriptorum ex priscis quorum scripta ad nos peruenerunt Helius spartianus i Maximi siue Pupieni & Albini gestis rebus ad aliū tamen propositū sic habet: unde tractū sit:ut proficiscentes ad bellum

Nō licuisse mortuos i urbibus sepeliri.

Laudatiōes funerariae

Gladiatorū munus in funeribus.

imperatores gladiatorum munus & uenatus darent: breui dicendum est. multi dicunt apud ueteres hanc deuotionem factam contra hostes ut cum sanguine litato specie pugnatorum uim quandam fortunæ satiarent. ituros quoq; ad bellum Romanos debuisse pugnas uidere & uulnera & ferrum & ruentes inter se cohortes: ne in bello intuētes hostes timerent: aut uulnera aut sanguinem horrerent. Sed: quod Spartianus dicit: ueteres consueuisse. Liuius. xxviii. sic ostendit. Scipio carthaginem ad uota soluenda diis: munusq; gladiatorum: quod mortis causa patris patruiq; parauerat edendum rediit. Gladitorum spectaculum fuit: non ex eo genere hominum: ex quo lanistas comparare mos est seruorum qui sanguinem uenalem habent. Volūtaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit: Nam alii iussi ab regulis suis: ad specimē insitæ genti uirtutis ostendendum. Alii professi se pugnaturos in gratiam ducis. Alios æmulatio & certamen ut prouocarent: prouocatiue aut abnuerent traxit: quidam qui disceptando controuersias finire nequiuerant aut noluerant: pacti inter se ut uictorem res sequeretur: ferro decreuerunt: neq; obscuri generis homines. sed clari illustresq;: patet itaq; ex superioribus Liuii uerbis gladiatores: ex lanistis & seruis redimi consueuisse: & magno quidem precio: cum infra ostensuri simus huiusmodi perditissimorum hominum uitam incertissimum discrimē precio exponētium: dum nudi acutis mucronibus decertant: raro quempiam ultra sextam uictoriæ palmam reportasse: quam quidem palmam Festus Lemuscatum appellari solitam dicit: nisi forte credemus: misera tū eosdem populum Romanum cum bini & nudi quandoq; quaterni aut multa simul patria unico concursu digladiarentur a cæde & uulneribus reuocasse: cum scribat Cicero in legibus. Etenim si in gladiatoriis pugnis & infimi generis omniū conditiōe atq; fortuna timidos ut supplices & ut uiuere liceat obsecrātes etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumq; nos magis miseret q nostrā misericordiā nō reqrunt: q̄ q illam efflagitant: & infra patebit: multa eorum paria ad dictam excarnificationē sæpenumero fuisse exhibita. Sed ad rem scribit. xvii. Liuius decimū Iunium Brutum fuisse primum qui munus gladiatoriū in honorem defuncti patris dedit: unde mirari soleo: qua ductus ignoratione Valerius maximus scripserit gladiatorum munus primum in foro boario Appium claudium Fuluiumq; consules dedisse. Et Plinius Caio principi. xx. paria gladiatorum fuere in ludo. in his duo qui contra comminationes aliquas nō conuiuerent ob id inuicti: & infra. G. Terentius luctatius primus triginta paria gladiatorum in foro per triduum dedit. Macrobiusque in saturnalibus scribit. lapidandum Vatinium testem gladiatorum munus dedisse: eodē quo lapidabatur tempore. ut populo moriens & diis

Margin notes: Gladiatores spontanei. — Lemuscatū. — Brutus primus editor gladiatorū; Cōtra Valeriū maximū

ſimul herebi placeret. Suetoniusq; ſcribit. Auguſtum cæſarem gladia tores ſine intermiſſione edi uetuiſſe. & Tiberium munus gladiatorum in memoriã patris & aui. Druſi diuerſis temporibus ac locis. Primum in foro. Secundum i amphitheatro: rudiariis quoq; quibuſdam reuoca tis auctoramentum centenum milium dedit: Rudem uero uirgam fuiſ ſe conſtat: qua prætor gladiatores ſexagenarioſ ab eo munere eximebat quos cum probi fuiſſent q multa reportaſſent: lemuſcata Tiberius ad maiorum ludorum ſuorum magnificentiam: reuocatos centenis nu- mum milibus donauit. Gallicula uero munera gladiatoria partim in amphitheatro tauri. partim in ſeptis aliquot edidit: quibus inſeruit ca- teruas aphrorum campanorumq; pugilum ex utraq; regiõe lectiſſimo rum cũq; populus ad ea ſpectacula frequentiſſimus conueniſſet ſepta q; qui locus ſemper tecto caruit & pariter theatrum per æſtatẽ frequẽ tiſſimam lineis & quandoq; biſſinis intecta eſſent uelis: Gallicula ipſe perniciosus ſordidiſſimuſq; princeps reductis eiuſmodi uelis æſtuan tem in ſpectaculo populum ui contineri iuſſit. Claudius uero princepſ & ipe ineptus poſt munera gladiatoria multipliciter data: cum aliud re quirenti populo daturus auaricia diſtineretur: quæſtoribus uim attulit ut pecuniam ſternendis uiis paratam in id munus impenderent: ſcribit q; Suetonius Claudium quocunq; gladiatorio munere uel ſuo uel alie no gladiatores etiam forte prolapſos iugulari iuſſiſſe. Cũq; par quod- dam mutuis ictibus cõcidiſſet: cultellos ſibi paruulos ex utroq; ferro i uſum ſuum fieri ſine mora iuſſiſſe. Helius ſpartianus ſcribit Adrianũ per ſex cõtinuos dies gladiatorium munus exhibuiſſe. Et Antoniũ piũ ex publico ſumptum gladiatoriis muneribus iſtituiſſe: pariterq; Iulius capitolinus Marcum antonium philoſophum gladiatoria ſpectacula omnifariam temperaſſe: quodquidem optimi principis temperamentũ adeo ualuiſſe uidemus: ut poſt Maximum ſiue Pupienum & Albinũ de quibus ſupra diximus nemo id funeſtiſſimum horridumq; munus ediderit. Vnde quod ſcribit Caſſiodorus facile credimuſ. Theolericum regem gothorum ſecta arianum & tamen chriſtianum idipſum munuſ Romanis optantibus ita denegaſſe: ut nunq̃ poſtea editum fuerit uel petitum. Tria nunc ſimul dicenda nobis occurrunt: funebrium appara tibus ſolita adhiberi. Nam ludi funebres ſimul cum gladiatorio mune re fuerũt quandoq; editi: quæ funera ſcribit Feſtus ſimpludearia maio res appellauiſſe: hiſq; ludis & uiſceratio quandoq;: & epulum addita fuere: quos quidem ludos illis ſimiles fuiſſe tenemus: d̄ quibus paulo inferius cum ſpectaculis dicturi ſumus. ſcribit. xxiii. Liuius. M. æmilii lepidi qui bis cõſul augurq; fuerat filii tres Lucius: Marcus: Quintus ludos funebres per triduum & gladiatorum paria duo & uiginti per triduum in foro dederunt. Et. xxxi. Liuius ludi funebres eo anno per

Rudis

Ludi funebres.

Simpludearia

quatriduum in foro matris causa Valerii leuinii & Publii a Publio & Marco filio eius facti:& munus gladiatorium datum ab his paria.xxv. pugnarunt. Et.xl.ac.xli. Liuius Publii licinii funeris causa uisceratione data gladiatores.cxx.pugnauerunt.& ludi funebres per triduum facti:post ludos epulum: quo cum toto foro strata triclinia essent: tempestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula statuere in foro.Eadem paulo post q̃ deserenasset sublata.Quid autem inter uiscerationem datam & epulum interfuerit et si infra in morum partibus diffuse certiusq; dicturi sumus:tamen paucis hic docebimu:scum Publii licinii præstantis ditissimiq; ciuis curatores funeris : præter ludos & gladiatores oculis tantummodo populi Romani satisfacturos: cibum quoq; intenderent præbere.honoratioribus epulo opipare: & laute dato gratificaturi plebem prius:& multitudinem inuerecundam quæ ad stipem facile confluerent uisceratione pauerunt: quæ uisceratio etsi ab initio uerbi originem habuit quando animalibus cæsis rem diuinam facturi uiscera iis qui sacrifitio intererant dispartiebantur. tamẽ

Visceratio. postea in consuetudinem tractum est:uisceratio nem quoq; appellari: cum carnes siue crudæ: siue coctæ : quandoq; panis:uinumq; cum

Epulum illis domum perferentibus singulis præbebantur . Epulum fuit estq; quod & conuiuium:appellatus ciborum etiam uariorum lautus decensq; apparatus.Sed triclinium hic ueteri latinoq; more: aliter q̃ mul

Triclinium. tis retro sæculis sicut & nostro per abusionem factum uidemus a Liuio positum est:non enim pars aliqua domus:sicut nunc utimur:triclinuim fuit .sed coacta in locum unum parandæ paucorum cœnæ supellex necessaria.Et quidem triclinii uerbum habuisse originem cõstat a tribus lectis qui contigui sternerentur: super quibus cõuenientes ad conuiuium sicut turci nunc & græci faciunt accubarent : hinc Horatius.Sæpe tribus lectis uideas cœnare quaternos.E quibus unus auet qua uis aspergete cunctos :Præter eum qui præbet aquam. Et Iuuenalis.Ergo duos post.Si libuit menses neglectum adhibere cliẽtem: Tertia ne uacuo cessaret culcitra lecto.Vna simus ait. Et Virgilius ide thoro pater Aeneas sic orsus ab alto.Sed postea sicut in multis factum eẽ uidemus triclinium mutatæ rei formæ uerbum remansit : & apparatus ad mensam factus triclinium est dictus : quod auleis tapetisq; quosdã alios uelis purpureis aut bisinis : argenteis nõnullos eburneisue cratibus & laminis obduxisse:infra i partibus morum allatis singulorum qui usi sunt nominibus ostensuri sumus: qua in clausura poculorum : patinarum craterarun.uinariorum:aquariorum & uasorum ex argento auroue & cristallinorum mirrhinorumq; abacus omnis cõtinebatur ubi igitur toto foro strata erãt triclinia:quæ multa tãto i spacio eẽ oportuit:tẽpestas cũ procellis coorta coegit plærosq; tabernacula statuere.

Sepulchra deinceps dicenda ſunt:de quibus Cicero legum primo. Iam
De ſepulcris
tanta religio eſt ſepulchrorum:ut extra ſacra & gentem inferri fas ne-
get lex eſſe.idq; apud maiores noſtros. Tarquinius in gente popilia iu
dicauit:& infra : decretum a pontificum collegio non eſſe ius in loco
publico fieri ſepulchrum.Item in legibus : duæ præterea leges ſunt de
ſepulchris:quarum altera priuatorum ædificiis : altera ipſis ſepulchris
cauet . Nãq; rogum buſtumue nouum uetat propius ſexaginta pedes
adduci ædes alienas:inuito domino incendiũ ueretur acerbum: quod
autem ueſtibulum ſepulchris buſtumue uſu capi uetat. tuetur ius ſe-
pulchrorum hæc in. xii . tabulis ſecundum naturam quæ norma legis
eſt:reliqua ſunt in more & infra:pœna eſt ſi quis buſtum :etiam id cre
Buſtum.
do appellari tumbam:aut monumentum inquit:aut columnam uiola-
Tumba.
Monumẽtũ
uerit:iecerit fregerit:imprimis ſepulchrorum magnificentiam eſſe mi-
Columna.
nuendam:quam legem eiſdem pene uerbis noſtri decemuiri i decimã
tabulam coniecerunt. Vetat etiam lex ex agro culto eoue qui coli poſ
ſit ullam partem ſumi ſepulchro:extruiq; uetat altius q̃ ꝙ quinq; die-
bus abſolueretur : nec e lapide extrui pluſue poni q̃ ꝙ capiat laudem
mortui inciſam quattuor heroicis uerſibus:quos longoſ appellat Enni
Verſus lõgi.
us. Cicero etiã philippicorum octauo maiores quidem noſtri ſtatuas
multis decreuerunt:ſepulchra paucis : ſed ſtatuæ intereunt tempeſtate
ui:uetuſtate:Sepulchrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt:quod nul
la ui moueri:neq; deleri poteſt:atq; ut cætera extingũtur: ſic ſepulchra
fiunt ſanctiora uetuſtate. Nonius marcellus. Monumentum ad memo
riam poſteritatis:& infra. Monumentum eſt ꝙ & mortui cauſa ædifica
Monumẽtũ
tum eſt:& quicquid ob memoriam alicuius factum eſt:ut phana : por
quid
ticus:ſcripta:& carmina: ſed monumentum quamuis cauſa mortui ſit
factum non tamen ſignificat ibi ſepultum. Martianus in digeſtis . Mo
numentum ſepulchri id eſſe diuus Adrianus reſcripſit:quod munimẽ
ti cauſa ideſt muniendi eius loci cauſa factum. Florentinus de religio-
ne : & ſumptu funeris . Monumentum generaliter res in poſterum
memoriæ cauſa prodita : in qua ſi corpus uel reliquiæ inferantur fiet
ſepulchrũ:ſi uero nihil corũ inferatur:erit monumentum memoriæ cã
factũ quod græci cænotaphium appellant Cicero Athicophanum fie
Cænotaphi um
ri uolo neq; mihi hoc erui poteſt:ſepulchri ſimilitudinem effugere . Pli
nius Cornelio tacito de uilla Virginii ruffi & eius ſepulchro libuit ẽt
monumentum eius uidere:& uidiſſe pœnituit:eſt enim adhuc imperfe
ctum nec difficultas operis i cauſa modici ac potius exigui. At ille mã
dauerat caueratq; :ut diuinum illud etiam immortale factum uerſibus
ĩſcriberetur. Hic ſitus eſt Ruffus pulſo qui uindice quõdam. Imperiũ
aſſeruit:non ſibi:ſed patriæ . Et montano Plinius . eſt uia tiburtina in-
tra primũ lapidem monumẽtum Palantis:ita inſcriptum:huic ſenatus

ob fidē pietatemq; erga patronos ornamēta prætoria decreuit. & sextercium centies quinquagesies: cuius honore contentus fuit. Seruius sulpicius Ciceroni de obitu. M. marcelli. Nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio achademiæ locum delegimus. ibiq; eū combussimus posteaq; curauimus: Vt eidem Athenienses in eodem loco monumētum marmoreū faciendum curarent: sepulchra autem & funeralibus expletis: & quandoq; postea floribus odoramentisq; fuisse sparsa multis legimus in locis: Plinius in historia naturali Scipioni florum honos a populo Romano: funus ei e publico stipe collata & ipsi flores quacunq; delatus. Cicero oratione pro. L. planco indignabundus. Sepulchrum. L. catilinæ floribus ornatum hominum audacissimorum ac domesticorum. hostium conuentu epulisq; celebratum ē. hinc Virgilius Octauio augusto & eius sorori in Marcello adulatus. Heu miserande puer: si quæ fata aspera rūpes. Tu Marcellus eris māibus date lilia plenis. Purpureos spargam flores animāq; nepotis: His saltem accumulē donis. & fungar inani. Munere. idemq; mos cum i plærisq; regionibus Italiæ tum maxime in subiectis apēnino collibus romandiolæ alicubi ætate nostra seruatur. Adhibita etiam sunt post funeralia in templis & publicis in locis ornamenta. Plinius Cæsar post dictator in ædilitate in funere patris funebri omni apparatu harenæ argenteo usus est: ferasq; etiam argenteis uasis incedere tunc primo uisum. Et Macrobius templorum ornamenta clipei: coronæ: & huiusmodi donaria: quod nostra quoq; ætas in nobilibus & honoratis uiris seruat. Iulius autem capitolinus de. M. antonio philosopho. iussit ut filii septennis mortui q erat Cæsar imago aurea a circensibus per pompam ferretur. & ut salarii carmini insererent. Quid gentiles nostri circa mortuorum corpora egerint satis hactenus & habunde uidemur dixisse. pauca nūc dicēda sunt nobis de his: quæ bonorum siue malorum animis tam defunctorum q̄ uiuorum contingere existimabant. Cicero legum primo cum multa de pœnis disseruisset transgressoribus legum inferendis hæc habet. Sed nimis aliquos sæpe uidemus pœnas euadere. Non enim recte existimamus quæ pœna diuina sit: & opinionibus uulgi rapimur in errorē. nec uera cernimus. Morte aut dolore corporis aut luctu animi aut offensione iudicii hominum miserias ponderamus: quæ fateor humana esse & multis bonis uiris accidisse. Sceleris est pœna tristis & præter eos euētus: qui sequuntur per se ipsam maxima est: tantum dixerim duplicem pœnam esse diuinam: quod constat ex uexandis uiuorum animis & ex fama mortuorum: ut eorum exitium & uiuorum iudicio & gaudio comprobetur: idemq; Cicero oratione in Pisonem. Deinceps post morté de tranquillitate bonorum pœnis impiorum habetis explicatis nolite enim putare patres conscripti: ut in scæna uidetis homines con-

Florum honos & odoramentorū i funeribus

Quæ bonorū & malorū aīs tā uiuorum q̄ mortuorū cōtingerēt.

sceleratos impulsu deorum terreri: furiarum tædis ardentibus sua quẽ q; fraus suum facinus: suum scælus: sua audacia de sanitate: & mente deturbat: hæ sunt impiorum furiæ: hæ flammæ: hæ faces. Et philippicorum. xiii. illi igitur impii quos cecidistis etiam ad inferos pœnas paricidii luent. Vos uero qui extremum spiritum in uictoria effudistis piorum estis sedem & locum consecuti. Breuis autem a natura uita nobis data est. At memoria bene redditæ uitæ sempiterna. Cicero item in oratione pro Roscio amerino. Nolite enim putare quemadmodum in fabulis sepenumero uidetis eos qui aliquid impie scelerateq; commiserint agitari & perterreri furiarum tædis ardentibus: sua quemq; fraus: & suus terror maxime uexat: suum quemq; scelus agitat: amentiaq; afficit: suæ malæ cogitationes amentiæq; animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ domesticæq; furiæ. Et in Vatinium testem. Cicero cum inaudita & nepharia scelera susceperis: cum inferorum animas elicere: cum puerorum extis deos manes ad te citare soleres: Noniusq; marcellus. Lemures dicit sunt laruæ nocturnæ terrificationes imaginum: & bestiarum. Festus autem quem christianum fuisse uidemus: sic scribit. Mundum gentiles ter in anno patere putabant diebus his: postridie uulcanalia: & ante diem tertium nonas Octobris: & ante diem sextam idus Nouembris. inferiorem enim eius partem consecratam diis manibus arbitrantes clausam omni tempore præter hos dies: qui supra scripti sunt credebant: quos dies etiam religiosos iudicauerunt: ea de causa q; his diebus ea quæ occulta & abdita religionis deorum manium essent in lucem adducerentur & patefierent: nihil eo tempore in re publi. geri uoluerunt. Itaq; per hos dies non cum hoste manus conferebatur: non exercitus scribebatur: non comitia habebantur: non aliud quicq̃ in re publi. nisi q; ultima necessitas exegisset administrabatur. Suetonius de. C. gallicula. satis constat prius q̃ mortuus transferretur ortorum custodes umbris inquietatos. In ea quoq; domo in qua occubuerat nullam noctem sine aliquo horrore transactam: donec ipsa domus incendio consumpta sit. Et de Nerone. sæpe confessus est agitari se materna specie umbrisq; furiarum accedentibus. Quin & facto per magos sacro euocare manes & exorare tentauit. peregrinatione quidem græciæ eleusinis sacris quorum initiatione impii: & scelerati uoce preconis summouentur: interesse non ausus est. ut supradictis omnibus addere non uereamur: quod beatus aurelius Augustinus in ciuitate dei sic scribit. Et quoniam creberrima fama est multiq; se expertes uel ab eis qui experti sunt de quorum fide dubitandum non esset audisse confirmãt Siluanos & Faunos quos uulgo incubos uocãt improbos semper extitisse mulieribus: & earum appetisse ac peregisse concubitus: & quosdam demones quos deogalli assidue hanc immũdiciã & tẽtare

Lemures

& efficere plures talesq; asseuerant: ut hoc negare impudentiæ uideat non audeo diffinire. Sed ad gentiles redeundum est. Cum supradicta suorum animis uiuẽtium: ac mortuorum animabus accidere crederẽt: eis post sepulturæ & funebrium munera parentabant: nõ dissimiliter nostris quando ad septimum diem: aut aniuersarium: diuina ĩ animarum suffragia celebrant officia. Cicero ĩ philippicis. ut parentalia cum supplicationibus miscerentur: & infra: ut cuius sepulchrum nusq̃ extet ubi parentetur: ei publice supplicetur. Plutarchus in problematibus. Cum cæteri Romani februario mortuis inferias mittere & parentare cõsueuissent: Decius & Brutus ut Cicero scribit id decembri faciebant quia Saturno is mensis consecratus est: quem in inferorum deorum numero habẽt. Et cum saturnalibus & uoluptati ac genio omnes nimium indulgeant: hi nõnullas diis etiam inferis & mortuis uoluptates impartiebantur: & infra: Plutarchus. Faba parentando absumitur: quia in ea animas mortuorum pythagorici esse dixerunt. Flaminicãq; ob id ea non uesci Varro tradit: quando in flore litteræ lugubres repe riantur. Satis iam supraq; ostendimus quid uirorum cuiuscũq; status funebribus sepulturis & animarum statui curãdum esse gẽtiles opinati sunt: maiora nunc Cæsaribus suis imperatoribus a populo Romano excogitata & tributa ostendemus: quid enim maius ne dixerim dementius: q̃ homines id quærere: ut hominem & plerunq; sordidissimum se se deum facere existiment: & intentent notum esse non dubitamus: atq; adeo uulgatum: ut a nobis particulariter scribi non oporteat: principum Romanorum plurimos in numerum deorum fuisse relatos: sed quo id fieret modo: quis adhiberetur in re ordo: apud latinos nondum inuenimus. Nuper uero Marcus barbus patriciæ gentis uenetus ecclesiæ trauisinæ antistes uenerãdus a nostro omnibono brẽdulẽsi uincẽtino græcis latinisq; litteris apprime erudito munus nobis attulit: quale bonarum artium studiis innutritos & qui detulit & qui misit in nascẽtem Romam triũphantem conferre decuit. Ea est traducta ex Herodiano scriptore græco Seueri imperatoris deificatio quam ipsius omnibo ni uerbis pene totam inserimus. Mos est Romanis consecrare imperatores: qui superstitibus filiis uel successoribus moriuntur. Et eiusmodi honorem deificationem appellant: luctus quidem per omnem urbẽ ostenditur festa celebritate permixtus. corpus enim defuncti pro ritu hominum sumptuoso funere sepeliunt. sed cæream imaginẽ defuncto simillimam fingunt: quam sub uestibulo prætorii proponunt in eburneo lecto magno atq; sublimi uestibus aureis istrato: & imago illa sub ægrotãtis specie pallida percũbit: & ab utraq; lecti parte ad multũ diei sedẽt leua quidem senatus omnis uestibus atris indutus. Dextra uero mulieres quæ uirorũ uel parentum dignitate honorẽ & gloriã sortitæ

(margin: Parentalia.)

(margin: Deificatio Impatorũ.)

ſunt:earum autem quælibet conſpicitur:neq; aurum geſtãs neq; moni libus ornata:ſed ueſtibus albis exilibus iduta mærentium ſpeciem pre bens. At qui ſeptem dies hæc quæ dicta ſunt continue geruntur: & in troeuntes medici paſſim ad lectum accedunt:& ægrotum diu contem plati grauius utiq; habere pronunciant. poſtq̃ uero diem obiiſſe uiſus eſt:lectum humeris tollẽtes equeſtris ac ſenatorii ordinis nobiliſſimi delecti iuuenes per ſacram uiam deferũt: & ad uetus forum magnum proponunt:ubi magiſtratus Romani imperium deponunt: utrinq; ue ro gradus quidam in ſcalarum modum conſtructi ſunt:& in altera par te puerorum chorus ex nobiliſſimiſ atq; patriciis conſiſtit in altera:mu lierum ex his quæ digniores eẽ uident᷑: & utriq; hymnos i defunctum canunt & laudes uerendo & lamentabili carmine conditas. poſt hæc lectum ſuſcipientes per urbem deferunt in campum martium: ubi for ma quædam quadrangula æquis lateribus qua latiſſime campus pa tet ædificata eſt in tabernaculi modum:quod materia fixum eſt alia q dem nulla præter q̃ lignorum ingentium. Id quidem interius totum ẽ aridis fomitibus plenum:exterius aureis ueſtibus & eburneis ſignis ta bulisq; pictis ornatum. Infra uero alterum breuius poſitum eſt forma & ornatu ſimile. tertium autem & quartum perficitur: & ſub ultimo quod eſt minimum aquila iacet. ædificii formam turribus quiſpiam comparet:quæ in portubus eminentes noctu per ignem naues in tu tas ſtationes dirigunt. pharos eas uulgo appellant. Ad ſecundum igi tur tabernaculum deferunt lectum:ibiq; & aromata & omne ſuaue olẽ tium genus ſiue fructus ſint:ſiue herbæ ſucciq; imponunt: ac coacer uatum fundunt. Nam neq; gens ulla neq; ciuitas: neq; cum dignitate quiſq̃ uel honore: qui non ſuprema hæc munera in honorem pietatis ambitioſe mittat. Vbi uero aromatum aceruus ingens aggeſtus fuerit & locus omnis expletus:eqtatio fit circa ædificiũ illud:& omnis eque ſter ordo circumuehit᷑:moderatione quadam & curſus replicatiõe:uer ſus interea pirrhichios decantando:currus etiam circumuehũtur per ſonatis quibuſdam purpura amictis onerati:qbus ſimilitudo quædam ſuper inducta eſt Romanorũ ducum aut ĩpatorũ:ex his quorum fama nominiſq; celebritas integrior extat. His itaq; confectis qui ad imperiũ ſucceſſurus eſt facem tabernaculo admouet: & reliqui deinceps ignẽ undiq; circumponunt:omniaq; illico utpote arido fomite:& aroma tum congerie plena igni ualido corripiuntur. Ex tabernaculo autem ul timo atq; breuiſſimo uelut a pinnaculo quodam:Aquila ſimul cũ ſub iecto igne dimittitur ætherem petitura: quæ a Romanis de terris in cæ los imperatoris animam uehere creditur:cum aliis diis perpetuo mãſu rã hoc honore filii patrẽ cõſecrãtes ad pretoriũ deducũtur. Hanc uero funebrium magnificentiam aliqua ex parte Virgilius imitatos fuiſſe

troianos facit Aeneide undecimo:cum mandarentur sepulturæ corpora in prælio defunctorum. Aurora interea miseris mortalibus almam. Extulerat lucem referens opera atq; labores. Iam pater Aeneas iã curuo in littore tarchon. Constituere pyras huc corpora quisq; suorum. More tulere patrum:subiectisq; ignibus atris. Conditur in tenebras altum caligine cœlum. Ter circum accensos cincti fulgẽtibus armis. Decurrere rogos:ter mœstum funeris ignem:Lustrauere in equis ululatusq; ore dederunt. Spargitur & tellus lachrymis:spargunt & arma. It cælo clamorq; uirum clangorq; tubarum Hinc alii spolia occisis direpta latinis. Coniiciunt igni:galeasq; ensesq; decoros. Frenaq; feruentesq; rotas pars munera nota:Ipsorum clypeos & non fœlicia tela. Multa boum circa mactantur corpora morti. Setigerosq; sues:raptasq; ex omnibus agris. In flammam iugulant pecudes:tum littore toto. Ardentes spectant socios:semiustaq; seruãt. Busta:neq; auelli possunt:nox humida donec. Inuertit cælum stellis ardentibus aptum. Superiorem quoq; referendi in numerum deorum morem aliqua ex parte imitari uidemus funeris. Romanorum pontificum curatores :ædificata enim forma tabernaculi in turris phariæ formam: castrum doloris nostri appellant sericinis undiq; pendentibus ornatur:& sedet ad sinistram longus atra ueste indutorum ordo. lectusq; sub tabernaculo amplissimus aureis cõtegitur:super quem uideri uolunt mortuum iacere pontificem :non autem medici sicut in superiori per septem dies ad simulacrum hic cõueniunt:sed stantes hinc inde ad lectum serui & ipsi atrati uentilabrum ꝑ inde muscis abigendis frequenter agitant : ac si in lecto iaceret uel ægrotans uel defunctus pontifex quem multis ante diebus condiderãt sepulturæ. Sumpsisse etiam uidemus nostros & multorum supra sæculorum nobiles & honoratos morem ornandi defunctorum suorũ:præsertim arma tractare :aut magistratus amplos administrare solitorũ funebria :equitibus nonnullis atra ipsis & simul equis ueste intectis circa ducẽdum funus obequitare iussis:qui & ipsi cum uirgilianis. lustrauere in equis ululatusq; ore dederunt. Reliquum est nobis in religionis partibus:ludos : spectacula: & pompã sicut supra polliciti fuimus ostendere. ludi qua causa fuerint instituti. Cicero legum primo etiam Platonis auctoritate ostendit : suntq; hæc legis uerba. Ludis publicis : quod sine curriculo & sine corporum certatione fiat. popularem lætitiam cantu & fidibus & tibiis moderanto. Eaq; cum diuino honore iũgunto : & infra : iam ludi publici cum sint: cauea circoq; conclusi sint corporum concertationes cursu & pugillatione luctãtum: curriculisq; equorum usq; ad certam uictoriam : i circo constitutis cauea cantu uoce & fidibus dũmodo ea moderata sint:ut lege prescribit. Assentiorq; Platoni:nil tam facile in animos teneros atq; molles influere : q̃ uarios

De ludis

canendi sonos : quorum uix dici posset quanta sit uis in utranq; partem:namq; & incitat languentes. & languefacit excitatos : & tum retrahit animos:tum contrahit. De ludorum ueteri ornamento. Q. asconius pedianus. Olim cum in foro ludi populo darentur: signis ac tabulis pictis:partim ab amicis:partim e græcia accomodatis utebantur ad scænæ speciem : quia adhuc theatra non erant. nec am̄phiteatra. De ludorumq; laudibus Cicero pro Murena hæc habet : Nā quid ego dicam populum ac uulgus imperitum ludis magnopere d̄lectari minus est mirandum. Quamq̄ huic satis est:sunt enim populi ac multitudinis comitia:quare si populo ludorum magnificentia uoluptati est: nō est mirandum eam. L. murenæ apud populum profuisse: Quid tu admiraris de multitudine indocta. Lucius otho uir fortis equestri ordini restituit:non solum dignitatem sed etiam uoluptatē. Itaq; lex hæc quæ ad ludos pertinet est omnium gratissima : q; honestissimo ordini cum splendore fructus quoq; iocunditatis ē restitutus. Quo modo autem ludi fieri possint:quos dīs nō placere crederetur: de aruspicum respōsis Cicero docet. At si ludus constitit : aut tibicen repente conticuit: aut puer ille patrimus & matrimus : si tela non tenuit :aut tensam : si lorum emisit. aut si ædilis uerbo : aut si nutu aberrauit ludi sunt non recte facti. eaq; errata expiantur : & mentes deorum immortalium ludorum instauratione placantur:quomodo autem funesti : & perniciosi esse possent ludi : eodem loco infra sic ostenditur. Si ludi ab lætitia ad metum traducti sunt : si non interemissi : sed perempti atq; sublati sunt:si ciuitati uniuersæ scælere eius qui ludos ad ludum conferre uoluit funesti extiterunt:dies illi profesti pene funesti: ludosq; a Romulo rege primum fuisse introductos Liuius in primo sic ostendit: cum de Romulo multa dixisset sic sequitur. Ludos ex industria parat Neptuno equestri solemnes:cōsualia uocant:quibus quidem consualibus scribi Plutarchus in problematibus consueuisse asinos & equos coronis exornari:quia cum Neptuno equestri dies festus ageretur: & cum institutat nauigatione multa nauibus aducherentur otium : & remissio illis animalibus data erat. Tullusq; hostilius secundo loco ludos dedit nouendiale sacrum feriatis nouem diebus:quia lapidibus pluisse nunciatum erat. Et Tarquinius priscus rex. Tertio loco ludos instituit Troianos de quibus in Roma instaurata diffuse descripsimus Virgilius Troiaq; nunc pueri troianum ducitur agmen:de quo ludo Suetonius in Cæsaris rebus gestis: Troiam iussit turma duplex maiorū minorūq; puerorum:quem ludum retinere ætatem nostram pueri nos ipsi uidimus Arimini:munus a Carolo malatesta præstāti doctoq; principe datum:non autem pueri sed uiri luserunt nobiles:qui ad nuptias Galaotti malatestæ ex omni Italia inuitati erant : numero ad triginta in equis

Consualia

Troiāi ludi

desultoribus uelocissimisq; singuli arma induti ex corio fabrefacta p-
pulchre uariis ornata coloribus: ferreũ ensem nequaq̃ acutum manu
gestabant: decurrentesq; in circuitum galeas in id tumentiores factas
& humeros cæsim inuicem cædebant: & proximum prisco ludus no-
men retinet pro troiano agmine torniamen. primiq; libera iam Roma
ludi fuerunt capitolini: quos Liuius in quinto datos fuisse dicit q; Iup
piter op. max. suam ædem seruasset. Anno postea in urbe pestilentissi-
mo scribit Liuius in quinto ex libris sibyllinis duumuiri sacris facien-
dis lectisternium in urbe Roma primum fecerunt per dies octo: Apol
linem: Latonam: Dianam: Herculem: Mercurium: Neptunũ tribusq;
amplissimis cum parari poterant stratis lectis placarũt. priuatim quoq;
sacrum celebratum: tota urbe patentibus ianuis promiscuoq; usu reꝝ
omnium in propatulo posito: notos ignotosq; passim aduenas in ho-
spitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne ac comiter ser-
mones habitos: iurgiis & litibus temperatum: uinctis quoq; dempta in
eos dies uincula. Simile nos pueri uidimus accidisse ad annum unde
quaterdecies a christi dei natalibus centenũ: cũ ingenti laborantes pe
ste singularũ pene urbium & oppidorum Italiæ populi albam & lineã
induti uestem: cateruatim uicinas adirent ciuitates: ubi publice & pri-
uatim hospitio accepti: diuinam carminibus in id compositis misericor
diam implorabant. nullum tunc litigium: nullæ fuerunt priuatæ dissen
siones: simultates & inimicitiæ: quas non populi publico gaudio com
posuerint. Supradicto etiam quinto libro scribit Liuius. Ludiones ex
hetruria acciti ad tibicinẽ modos saltantes haud indecoros more hetru
sco dabant: imitari deinde eos iuuentus simul inconditis uersibus in-
ter se iocularia fundentes cœpere. Et paulo post Liuius: histriones im-
pletis modis: satyras scripto iam ad tibicinem cantu: motuq; congru-
enti egisse. Liuiumq; qui ab satyris ausus est primus argumento fabu
lam istruere carminum auctorem puerum ad canendum ante tibicinẽ
statuisse: inde ad manum cantare histrionibus cœptum: diuerbiaq; tan
tum ipsorum uoce relicta. Postq̃ ludus in artem uerterat: iuuentus fa-
bellarum actu relicto histrionibus: ipsa inter se more antiquo ridicula
intexta uersibus recitare cœptaq;: quæ exodia postea appellata: inser-
taq; fabellis potissimum atellana sunt: quod genus ludorum ab oscis
acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa. Et insti-
tutum est: ut actores atellanarum nec tribu mouerentur: & stipendia
tanq̃ expertes artis accipiant. paulo post sequitur Liuius. Ab sano res
initio ad hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam uenit. Con-
tinuauimus supra tribus in rebus Liuii textum in ludionibus histrio-
nibus & atellanis: ut eorum uocabulorũ originẽ doceremus: de primis
duobus sic habet Valerius maximus. Ludii hetruscorum disciplina g

Ludi capitolini.

Lectisterniũ

Ludiones:

Exodia:

apud eos histriones: turpes & leuissimi histriones meliore instituto ad scænica & mutationes: solusq; inter latinos Festus dicit histriones dictos q primum ab histria uenerunt. Macrobius autem in saturnalibus Recitabantur ultra comœdias mimmiiambi a mimmis & histrionibus Vnde Laberius uir senatorius a Cæsare coactus quos fecerat ipse homo sexagenarius mimmiiābos recitauit: & tamen in prohemio suum deplorauit infortunium. Is tamen libertate ingenii multa in Cæsarem dixit Ledoria: quale ē in Syri serui personam: porro quirites libertatem perdidimus: dixit etiam: deceperunt se multi: frugalitas miseria est rumoris boni: quæ cantabant histriones & saltabant: hinc Ilas Palladis discipulus cum iam magistrum superaret: id q eleganter cantauerat a populo coactus est salta e: histrionesq; inter turpes uiros nō habitos fuisse ostendit Roscii amerini cum Cicerone amicitia & oratio: in qua populum Romanum reprehendit Cicero: q Roscio cantante tumultuatus sit: qui scripsit librum i quo histrioniam oratoriæ cōparauit. Habebant autem histriones mercedem ex publico diurnam mille denarios: sine pregalibus. Vnde Esopus ex hoc quæstu filio ducenties sextercijū reliquit. ludorum & eorum a quibus maiori ex parte edebātur origine dicta: uarias ipsorum aut partis maximæ species breuiter cōplectemur. Fuerunt namq; de quibus est dictum troiani & capitolini: fuerunt scænici: quos Liuius i. xxiiii. primum ab ædilibus currulibus factos eo anno memoriæ proditum dicit. Fuerunt Apollinares d qbus Liuius. xxv. censuerunt patres Apollini ludos uouendos faciendosq;: & quando ludi essent facti duodecim milia æris prætorii ad rem diuinam & duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum: ut decemuiri sacrū græco ritu facerent. hisq; hostiis: Apollini boue aurato: & capris duabus albis auratis. Latonæ boue fœminea aurata. ludos prætor in circo maximo cum facturus esset edixit: ut populus: q eos ludos spectaret stipem Apollini quantum commodum esset conferret. hæc est origo ludorum Apollinarium: uictoriæ non ualitudinis. ergo factos populus spectauit coronatus. matronæ supplicauerunt: uulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni cerimoniarum genere fuit. Ludi Appollinares senatus decreuit ut i perpetuum uouerentur: quos ad nostram quoq; ætatem peruenisse constat: siquidem hi sunt quos per extremos carnispriuii dies: in circo flaminio ubi nunc agonis est appellatio fieri quotannis uidemus. principio enim mutationis prudenter factæ a gentilium superstitione ad ritus christianos: ut aliquid Apollinarium apppellationis ipsi ludo remaneret: prope sancti Apollinaris ecclesiam: ea etiam ratione instituta. is locus ludis est retentus: nec multum uariat tempus: quando hi sicut: & illi ad finem Februarii utplurimum eduntur: & quando hostiæ illorum sicut decuit sunt

Histriones.

Mercés histrionū diurna

Apollinares

omissæ:retinet consuetudo aliquod uictoriæ simulacrum faciendi sicut eos uictoriæ ergo inchoatos Liuius asseruit: quale proximis diebus fuit spectaculum omnibus nobis gratissimum: qui ecclesiasticæ Romanæ reipublicæ membra curiã sequimur Romanam cum in eodem circi flaminii agone prælii similitudo quædam fuit: quod præclarissimum æternaqꝫ dignum memoria æstate proxima gestum est: ad danubium qua fluuius influit sauus. cum Maumeth turchorum imperator: supra centum milia in exercitu habẽs: ad bellogradum oppidum aliquamdiu oppugnatum: machinisqꝫ & bombardis prope solo æquatum fusus: & suis quibusqꝫ melioribus ad sexdecim milia occisis fugatus: Bombardas & uim pene infinitam machinamentorum ac armorũ amni terraqꝫ amisit. Lætum quippe nobis & dulcissimum fuit ĩspicere personatum quẽdam Ioannem caruaial: Hispanum cardinalem sancti Angeli indumento & ornamentis referẽtem: christianorum & Romani pontificis exercitui in illam ducendo Barbariem præesse. sed lætius erat uidere alia in persona Ioannem capistraneum ordinis sancti Francisci fratrem: qui multis continuata annis opinione sanctitatis tanto impleta miraculo: milites adduxerit Iesu christi uexilla sequutos: qui celeberrimo Ioanne conyat uayuoda transiluano duce: pauca hominũ milia supradictam in barbaris cædem edidere: fueruntqꝫ ad id circi agonis spectaculum ex nostratibus: ingenio: & doctrina cultiores nonnulli: quibus ea die Romanam rem lacertos adhuc mouere: Romanũ celebrari nomen apparuit: Cum tantas adhuc res aduersus scythas tanais olim & rypheorũ montium accolas turchos: maxime partis Asiæ & Europæ dominatores sub Romanis signis Romaniqꝫ legati nomine geri: non magis ob spectaculi quod ante oculos erat ostensionem: q̃ ob recentis uictoriæ refricatam memoriam uideretur. Equidem his in ludis apollinaribus suffectis etiam quod habet Liuius propemodum seruatur: ut uulgo apertis ianuis epulentur. Namqꝫ die illa urbaniores quiqꝫ Romani aut conuiuia celebrant: aut cibaria in id consuetudine introducta uicinis amicisqꝫ missitant: cum tamẽ plæbs infima ad tabernas uinarias in propatulo comedant. Isqꝫ cibus est pulte casto aromatibus confectus. ludi etiam fuerunt seculares: quos Festus dicit centesimo quoqꝫ anno fieri solitos. Vnde miror Plinium dicere Stephanionem primum togatum saltare in illis instituisse: Et utrisqꝫ sui temporis saltauisse. Et Suetonius scribit Domitianum fecisse ludos seculares computata ratione temporum ab iis quos Augustus ẽderat. Fuerunt & ludi Romani de quibus Liuius decimo. Coronati primum ob res bene gestas bello: ludos Romanos spectauerunt: palmæqꝫ tunc primum trãslato ex more regio uictoribus datæ. Et libro. xxv: ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti & diem unum istaurati &

Praelii similitudo: qua rex turchorũ ad bellogradũ fusus fuit.

Ioãnes Caruaial

Ioannes Capistraneus

Seculares ludi

Ludi romani

congii olei in uicos singulos dati:ludos plebeios scribit Quintus asconius pedianus secunda actione in uerrem exactis regibus pro plebis libertate datos fuisse:aut pro reconciliatione plebis post secessionem in auentinum: quos postea.L.Sylla post uictoriam instituerit.Et Liuius in .xxvii. Aediles plebis ex mulctatitio argento signa ænea ad ædem Cereris dedere:& ludos pro temporis eius copia magnifici apparatus fecerunt.Circenses ludos describere aggressum subiit animum recordatio:ipsos & alios quosdam commodius ostendi posse:si ludos simul & spectacula prout sæpenumero dabantur ostendemus. specum autē Plutarchus i problematibus dicit locum esse unde despicitur: & inde spectacula esse dicta. Vt itaq; a promiscuis incipiamus. Cicero galuisio Circenses erant quo genere spectaculi ne leuis sim equidem tenor nihil nouum:nihil uarium:nihil q non semel spectasse sufficiat: quo magis miror hoc.milia uirorum currentes equos insistētes curribus homines uidere. Ed ad Marcum mariū Cicero omnino si quæris ludi apparatissimi:sed non tui stomachi.Deliciæ uero tuæ noster Esopus:eiusmodi fuit:ut ei desinere per omnes homines liceret.Is iurare cum cœpisset uox eum defecit:in illo loco:si sciens fallo. Nec id quidem lepo ris habuerunt quod solent mediocres ioci. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hylaritatem.quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clitemnestra:aut in equo troiano craterarum tria milia:aut armatura uaria peditatus:& equitatus in aliqua pugna? quæ popularem admirationem habuerunt:delectationem tibi nullam attulissent:nō.n. te credo græcos & oscos ludos desiderare.reliquæ sunt uenationes binæ per singulos dies magnificæ:nemo negat:sed quæ potest esse homini politico delectatio? cum aut homo imbecillus a ualentissima bestia laniatur:aut præclara bestia uenabulo transuerberatur? Extremus elephantorum dies fuit:in quo admiratio magna uulgi atq; turbæ delectatio nulla extitit:quin etiam misericordia quædam consequuta est: atq; opinio:huiusmodi esse quandam illi belluæ cum genere humano societatem.Siue autem Plinius ab hac Ciceronis epistola siue aliunde sumpsit:de elephantis hæc diffusius scribit:quæ simul cum plurimis ab eo efferemus. Elephantes in circo pugnarunt claudii pulchri ædilitate curruli:aduersus tauros:Pompeii altero consulatu:dedicatione templi Veneris uictricis in circo uiginti getulis ex aduerso iaculantibus: mirabili unius dimicatione:qui pedibus confossis repsit genibus i cateruas:abrepta scuta iaciens in sublime. Vniuersi eruptionem tentauere non sine uexatione populi circunductis claustris ferreis. Qua de causa Cæsar dictator simile edens spectaculum principiis harenam circundedit. Nero autem equitatum disposuit. Sed Pompeiani amissa spe eruptiōis supplicauere populo inenarrabili habitu oris sese quadā

Ludi plebei

Circenses

Spectacula unde

Venationes

Elephantes.

lamentatione complorantes tanto populi dolore:ut oblitus imperato-
ris ac munificentiæ honori suo exquisitæ:Flens uniuersus consurge-
ret.durasq; deneganti Pompeio pœnas quas breui habuit imprecaret
pugnauere & Cæsari dictatori tertio consulatu uiginti contra pedites
quingentos.Iterumq; totidem turriti cum sexagenis propugnatoribus
eodem quo priore numero peditum:& pari equitum ex aduerso dimi-
Leounm pugna
cante.Leonum simul pugnam Romæ primus dedit Seæuola præfe-
ctus in curruli ædilitate:Pompeius magnus in circo iubatis.cccxv.Cæ
sar dictator.cccc.Senatuscõsultum fuit uetus.ne liceret aphricanas pã
theras in Italiam traducere.Contra hoc tulit ad plæbem.Cn.aufidius
tribunus plæbis:permisitq; circensium gratia importari. Scaurus ædili
tate sua primus uarias misit. Cl. Pompeius deinde.ccccx. Augustus.
cccc.xx.Idem postea in theatro Romæ ostendit tygrin mansuefactam
in cauea.Claudius nero quattuor pariter mansuefactas. camelus equo
similis collo:pedibus & manibus boui:camelo capite:albis maculis ru
tilum colorem distinguentibus:Cæsar ludis circensibus primum dedit
Pompeius ludis ostendit primus chaum quem chaliraffas uocabant:
effigie lupi pardorum manibus.Idem cœphas ex æthiopia:quorũ pe-
des posteriores humãis:& cruribus priores manibus fuere similes hip
popotamũ & crocodillos quattuor.M.scaurus ædilitate sua tempora-
rio theatro dedit.Domitius enobarbus ædilis currulis ursos numidi-
Vela theatro superin ducta
cos centum & totidem uenatores æthiopes in circo.Fuerunt quoq; in
spectaculis ludisq; plurima quæ infinitum & simul superfluum fuerit
hic referre:sed pauca quædam non solum spectacula:sed ob ipsa diuer
sis edita temporibus prædictis addere non piget: Lentulus spinter pri-
mus in theatro uela superinduxit appollinaribus ludis.Cæsar ẽt dicta-
tor totũ forũ Romanum & uiam sacram intexuit: & Cliuum capitoli
num in munere gladiatorio.Marcellus sorore Augusti octauia natus
piter in auunculi ædilitate Kalẽdis Augusti:ut litigãtes in umbra eẽnt
Cæsar postea dictator in ædilitatis munere patris funebri oĩ appatu ha
renæ argẽteo usus ẽ. Nero pompeii theatrum operuit auro in unum
diem quo Tyridiati regi armeniorum ostẽderet.Claudius pulcher scœ
nam prius uarietate colorum adornauit.G.Antonius argẽto. Petreius
auro.Catulus ebore & auro.De Cæsare aũt i dictatura scribit Suetoni
De spectaculis a Caesare dictatore aeditis
us.Edidit spectacula uarii generis.Munus gladiatorium: Ludos ẽt re-
gionatim urbe tota:& quidem per omnium linguarum histriones. Itẽ
circenses athletas:Naumachiam in foro depugnauit:Furius leptinius
stirpe prætoria &.Q.calperius senator quõdam actorq; causarum pir
rhicham saltauerunt:& Asiæ Bithyniæq; principum liberi cum ludiis.
Venationes editæ per quinq; dies:ac nouissime pugna diuisa i duos ac
tus: quinquagenis peditibus elephantis uicenis:trecentis equitibus:

hinc & inde immissis. Nam quo latius dimicaretur sublatæ metæ: inq; earum locum bina ex aduerso constituta erant repagula. Athletæ stadio ad tempus extructo in regione campi martii cucurrerunt per triduum nauali prælio in monte cælio defosso lacu: biremes ac triremes quatriremes tyriæ & ægyptiæ classis magno pugnantium numero conflixerunt. ad quæ spectacula tantum undiq; confluxit hominum: ut pleriq; aduenæ inter uias tabernaculis positis manerent: ac sæpe pro turba elisi exanimatiq; sint plurimi. Et in his duo senatores. De Augusto autem Suetonius. Spectaculorum assiduitate & magnificentia omnes antecessit: fecit nonnunq̃ uicatim. Athletas quoq; extructis ĩ campo sedibus ligneis. Nauale prælium circa tyberim. Ad scænicas quoq; & gladiatorias operas: & equitibus Romanis aliquando usus est. Spectandi confusiorem morem correxit: ut quotiẽs quid spectaculi ubiq; ederetur: primus subselliorum ordo uacaret senatoribus. Romæ legatos liberarum sociarumq; gentium uetuit in orchestra considere: cum quosdam etiam libertini generis inibi deprendisset. Militem secreuit a populo: multis e plæbe prius ordinem assignauit: prætextatis cuneum suum & proximum pædagogis: fœminis uero gladiatores quidẽ quos promiscue spectare solemne fuerat: nisi ex superiore loco spectare concessit. Solis uirginibus uestalibus locum in theatro seperatum contra prætoris tribunal dedit. Athletarum spectaculo muliebrem sexum omnem semouit. ipse cum spectaret nihil agebat: Cæsaris reprehensionem timẽs qui solitus fuerit epistolas lectitare. & scribere: & rescribere. Spectauit studiosissime pugiles: & maxime latinos: non legitimos atq; ordinarios: non quos etiam commiscere cum græcis solebat: sed & cateruarios oppidanos inter angustias uiarum pugnantes temere: ac sine arte. Athletis confirmauit priuilegia. & ampliauit: histrionum licentiam adeo compescuit: ut Stephaniõem legatarium cum in puerilem habitum ei circumtonsam matronam ministrasse compisset: per trina theatra uirgis cæsum relegauerit. Et de Gallicula Suetonius. scænicos ludos & assidue & uarii generis ac multifariã fecit: quosdam nocturnos: accensis tota urbe luminibus. Mirmillonem e ludo rudibus secum batuentem & sponte prostratum confodit ferrea sicca: ac more uictorum cum palma discurrit: Et Claudius circo maximo marmoreis carceribus auratisq; metis: quæ utraq; & tophea & lignea fuerant exculto: ꝓpria senatoribus constituit loca promiscue spectare solitis: ac supra quadrigarium certamẽ Troiæ luxit. Exibuit thessalos equites: qui feros tauros per spacia circi agebant: insiliebãtq; defessos: & ad terram cornibus detrahebant. Germanorũ legatis in orchestra sedere permisit simplicitate eorũ & fiducia commotus: q in populari deducti cũ aiaduertissent parthos & armenios sedentes in senatu ad eadẽ loca sponte transierũt

De spectaculis ab Augusto aeditis

De gallicule spectaculis

Claudii spectacula

nihilo deteriorem uirtutem aut cōditionem suam prædicantes. Ad athletarum spectaculum iuitauit & uirgines uestales: quia olimpia quoq; Cereris sacerdotibus spectare licet. Titus uespasianus princeps optimus amphitheatro quod nunc coloseum appellant dedicatio. Thermisq; iuxta celebriter extructis: in quibus nunc sunt uineæ fratrum sanctæ Mariæ nouæ: munus edidit apparatissimum largissimumq;: & nauale præmium i naumachia ueteri: quam fuisse docuimus prope ecclesiam sancti Petri ubi depressus est locus: post sancti Michaelis ecclesiam. Et gladiatores: atq; uno die quinq; milia omnis generis ferarum.

Titi uespasiani spectacula

Domitianus & eius frater spectacula magnifica assidue & sumptuosa edidit. non in amphitheatro modo: uerum & in circo: ubi præter solemnes bigarum & quadrigarum cursus: prælium etiam duplex equestre & pedestre commisit: ac in amphitheatro nauale quoq; uenationes gladiatoresq; & noctibus ad lycnos: nec uirorum modo pugnas: sed & fœminarum. naualis pugna pene iustarum classium effosso & circumstructo circa Tyberim lacu: ubi nunc circa sancti Siluestri monasterium & uiam flaminiam depresso in loco uineas esse ortosq; uidemus. Nūc q̄a Helius spartianus Hadrianum scribit fabulas omnis generis more antiquo in theatro dedisse: uerba libet aliqua apponere qđ supra a nobis desideratum fuisse non dubitamus. Scænā: Orchestram: Mirmillones: Panthomimos declarat Placidus grāmaticus non incelebris. Scænam esse dicit cameram hinc inde compositam: quæ in umbræ locum i theatro erat: in quo ludi actitabantur. Item scænam dici arborum in se incubantium quasi concameratam densationē: ut subterpositos tegere possit. Item scænam uocari compositiōem alicuius criminis: quæ digna sit agi in theatro exclamatiōibus tragicis. Vlpianus autem iureconsultus titulo de his qui notentur infamia scribit. Scæna est ut labeo diffinit quæ ludorum faciendorum causa quolibet loco: ubi quis consistat moueaturq; spectaculum sui præbiturus: posita sit i publico priuatoq; uel in uico: quo tamen loco passim homines spectandi causa admittantur.

Scaena.

Nosq; a Cassiodoro i Roma ostendimus istaurata: theatrum græca appellatione uisorium interpretari: q; turba conueniens eminus uideatur & uideat: Et scænam theatri frontem binis plurimisue contignationibus constratam: in quibus histriones recitabant: Mimmiq; mirmillones & cæteri ludii: uarios de quibus supra est dictum ludos gesticulationesq; edebant. in scæna autem cum hemicicli formam haberet: gradus sediliaq; fuere: de quibus primarii magistratus honoratioresq; spectarent eorumq; sedilium pars intima Orchestra est dicta: quando autem theatra primum facta sint: ut in prædicta diximus instauratione urbis & infra in rei publi. partibus dicturi sumus. Mirmillones erant pugiles se ad duellum sed semiludicrum ꝓuocantes. Quos quid fuerint Festus

Theatrum.

Orchestra.

Mirmillōes.

Pompeius sic edocet. Retiario pugnanti aduersus Mirmillonem cantatur: Non te peto: piscem peto: quid me fugis galle. Quia Mirmilloneum genus armaturae gallicum ē: ipsiq; mirmillones ante galli appellabantur: in quorum galeis piscis effigies inerat: quod genus pugnae īstitutum est a Pitaco uno ex sapientibus septem graeciae: Panthomimi autem ab omnium uarietate ludorum in quos se gerebant appellati Nam scaenae seruientes omnes edocti ludos erant. Sed ad principem Hadrianum reuertamur: Is cum doctissimus esset fabularum recitationem omnis generis in theatro ad scaenam scilicet & Orchestram dedit: histriones aulicos publicauit. In circo multas feras & saepe cētum leones interfecit. Antonius autem pius. & si modestissimus fuit princeps. munera dedit: in quibus elephanti crocutæ rhinocerotes crocodilli atq; hippopothami & omnia ex omni orbe terrarum animalia etiam tygres fuere. Centum etiam boues una missione dati. Temperauit autem scænicas donationes: ut quinos aureos scænici acciperent. Ita tamen q; nullus editor decem aureos supergrederetur. Spectacula mirifica fecit: in munere autem publico tam magnanimus fuit: ut cētū leones una missione simul exhiberet sagittis interfectos. Commodus Antoninus qui proprie ē appellatus omnibus incommodus: huiusmodi spectaculorum infamiam per habitus gestationem: melius q̄ cæteri omnes ante se principes declarauit: qui penulatos iussit spectatores nō togatos ad munus conuenire: quod funeribus solebat: funebris enim uestis est penula ipse pariter in pullis uestimentis præsidens. Gordianus uero cum esset ditissimus: clausam indigētibus probis uiris p summam sordidamq; auariciam liberalitatem suam exhibēdis ferarum muneribus patefecit. Aedilitatis enim suæ tēpore: duodecim populo Romano spectacula per singulos duodecim dies dedit: ita ut gladiatorum nonnunq̄ quingenta paria: & nunq̄ minus centum quinquaginta feras libycas uno die quandoq; mille ediderit. Erat ei silua in qua habuit ceruos ducentos: britannos equos feros triginta: oues feras mille albas: decem aureas capreas: quas scilicet ipse inaurari fecerat: strutiones mauros miniatos trecentos: onagros triginta: apros centum quinquaginta: ibices ducentas: dammas ducentas. Hæc omnia populo diripiēda concessit: die muneris quod sextum edebat. Et Philippus ipse arabs primus Romanorum principum: cui desuper ingens datum ē munus ut fieret christianus: cum millesimus annus ab urbe condita suo & filii consulatu incidisset: sæculares ludos & munera edidit circensia. In q bus feræ sunt datæ: quas Gordianus in triūphū persicū parauerat: elephāti duo & triginta: tygres uiginti: leones mansueti sexagita: Leopardi māsueti tigita: belbi idest hyenæ decē: gladiatores fiscales paria mille Rhinoceros unus: Archoleontes decē: Camelopardali decē: equi feri

Pāthomimi

Hadriāi spectacula.

Antōius pius.

Cōmodus Antoninus

Gordianus

Philippus arabs ipator

quadraginta. Quando autem ludos omnes & spectacula quo fierent modo magis particulariter q̃ supra est factum describere: nec possibile est: neq; etiam expedit: aliqua de utrisq; ex Cassiodoro afferemus: cui ultimo omnium uati contigit ut ea inspiceret: & scriberet. Is detestabile actum certamenq; infœlix: sicut debuit detestatus: q͛ homines cum feris uellent contendere: quas fortiores se non dubitarent inuenire: solam habuisse eos in præsumptione spem dicit: & unicum in deceptione solatium qui feram si non effugissent: nec sepulturam interdum poterant inuenire: cum adhuc superstite homine periret corpus: & anteq̃ cadauer efficeretur truculentissime absumeretur. Ex paucisq; huiusmodi spectaculis quibus referendis contentus fuit: hoc primum est. Expositus in theatrum amphiteatrumue sanguinem habens uenalem infœlicissime auarus quispiam: unicaq; cum redemptoribus erat pactus flexibili ptica armabatur: dumq; populus plenis desuper spectans sedilibus qua temeritate infœlix ille leonem aut ursum fame in id maceratũ ptica a se abigere consideret: inuicem disputant: emissa derepente fera in eum præceps fertur: qui cum pari cursu in illam delatus esset: hianti hore imminentem non quidem pertica prout spectantes credebãt aut cæsim aut punctim ferire aggrediebatur: sed flexibili adminiculo ligni innixus: saltu bestiam transuolabat: quæ tanq̃ pudore quodam superata: uictorem suum ultra impetere negligebat: isq; parietibus adhærens theatri: mœstum & suæ indolentem saluti populum ut educeretur orabat. Alius pugnæ cum bestiis committendæ scutum fragile cannis cõtextum deferre pactus: in spectaculum lætus prodiit. Sed cauea emissam uoracem bestiam cum prope mordicus apprehẽsuram expectasset illico in terram prostratus: cannarumq; inuolucro tectus deterruit: quæ & ultra contingere non est ausa: sicq; q͛ ait Cassiodorus: haud secus q̃ spinæ ericium in orbem collectum debilis cannarum munitio hũc seruabat. Tertium scripturi spectaculum: uerbi expositionem præmittere cogimur: quod licet Romana plæbs nunc passim utatur: paucis alibi etiam doctissimis notum esse uidimus. cancellum idest crates rarior lineolis compacta: lineis altrinsecus superpositis: inter quas semipedalia ut plurimum foramina relinquãtur: seruatq; usus eiusmodi claustra uineis pro ualuis foribusq; apponi: itaq; cancello oblongiore trinis aperto portis pariter inter se distantibus: in patenti area amphiteatri posito: erant qui constituta mercede. Vrsum ibi leonemue expectarent quem irruentem euasurus: ab uno ad aliud hostiolum se uertebat: sicq; cancellosis ut ait Cassiodorus se postibus occulens: modoq; faciem modo terga bestiis mõstrans: inter leonum dentes unguesq; uolitabat Alius labẽti rota feris occurrẽs: illas irruẽtes motus celeritate fallebat. Sunt uero hæc spectacula ex his quæ Marcus Cicero ad Marcũ mariũ

Genera spectaculorũ ex Cassiodoro sũpta

Cancellum

quod supra diximus scribit. Sed quæ potest esse homini politico dele- lectatio: cum aut homo imbecillus a ualentissima bestia laniatur: aut præclara bestia uenabulo träsuetberatur? Quam Ciceronis sentētiam secutus Seneca: eaq; spectacula detestatus sic subiungit. Nuper in lu- do bestiariorum unus e germanis cum ad matutina spectacula parare- tur secessit ad exonerandum uentrem: nullum enim aliud illi dabatur sine custode secretum: ibi lignum illud quod ad emundandum obscœ na adhærens spongiæ positum est totum in gulam farsit: & ibi præclu sis faucibus spiritum elisit. Et infra. cum adueheretur nuper quidam i ter custodias ad matutinum spectaculum missus: tanq̄ somno premen te nutaret caput: eousq; dimisit donec radiis insereret: & tādiu in sedi- li se tenuit: donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. secundo nau- machio spectaculo unus e barbaris lanceam quam in aduersarios acce perat totam iugulo suo mersit. Satis iam supraq; ludis & spectaculis ostendendis immorati sumus. Supplicationes tensas pompamq; ulti- mas religionis ptes simul explicemus: sicut eas sæpenumero simul ha bitas fuisse uidemus. Fueruntq; his similes: quas nos lætanias proces- sionesq; appellamus. supplicationes uero referēdis gesta re aliqua gra tiis: ad deorum templa & sacra omnia loca institutas: prius q̄ pompas inchoasse cōstat. Liuius quinto captis ueiis a Camillo senatus i qua- triduum quot dierum nullo ante bello supplicationem decreuit. For- ma autem supplicationis quæ fuerit Liuii uerbis ex. xxvi. apparet. Post uictoriam de Hasdrubale nunciatū: Discursum inde ab aliis circa tem pla: ut diis gratias agerent. Senatus. q. M. Liuius. C. Claudius icolumi exercitu ducem hostiumq; legiones cecidissent: supplicationem i tridu um decreuit: omnia templa per totum triduum æqualem turbam ha- buere: matronæ cum amplissima ueste: cum liberis peride ac si debela tum foret omni solutæ metu: diis imortalibus gratias ægerunt. & infra libro. xxx. prætor ex templo edixit. ut editui ædes sacras tota urbe ape rirent: circumeundi salutandiq; deos agendiq; gratias per totum diem populo potestas fieret: decretumq; ut quinq; dies circa omnia puluina ria supplicaretur: Victimæq; maiores imolarētur centum uiginti: poste ris uero florentis rei. pu. temporibus: eam ui habuit supplicatio: ut cui ea decerneretur rem bellicam administranti: is breui post imperator ap pellaretur. Cicero philippicorum. xiii. Et enim cui his uiginti annis supplicatio decreta est: ut non imperator appellaretur aut minimis rebus gestis: aut plærunq; nullis: & ad triumphum facilius obtinendū ualuisse impetratam supplicationem. Cicero. M. Catoni scribens sic inuit. q si triumphi prærogatiuam putas supplicationem. quo in præ- stantissimo senatus & populi Romani uiris clarissimis decreto hono- re idem Cicero summum nactus est decus: cui priuato uigiti dierū pro

Detestatio ludorum

Supplicationes

sua reductione supplicatio præter consuetudinem decreta fuit: de qua idem tertia oratione in Lucium catilinam sic dicit: q meo nomine supplicationem decreuistis qui honos togato habitus est ante me nemini: & ad Marcum catonem. Tu idem mihi supplicationem decreuisti togato. sed ad tensam ueniendum est quam Festus pompeius eē dicit uehiculum argenteum quo exuuiæ deorum ludis circensibus in circum ad puluinar uehebantur. Et Asconius pedianus actōne in uerrem secūda. Tensæ sunt sacra uehicula: pōpa ordinum & officiorum. Tēsas alii a diuinitate dici putant: alii q ante eas lintea tenduntur: quæ gaudent manu tenere & tangere qui deducunt. & tertia i Verrem Cicero quam tu nunc tensarum atq pompæ eiusmodi curam egisti: & quinta actione. qui religiones deorum immortalium retinere uult: eiq phana spoliare omnia: qui ex tensarum orbitis prædari sit ausus. Et septima: omnesq dii qui uehiculis tensarum solemnes cœtus ludorum ire iussistis. Et de aruspicum responsis oratione Cicero Lentulum appellans pontificem maximum: te appello Lentule: cuius sacerdotii sunt tensæ curricula præcentio: ludi: libationes: quod itaq hic Cicero dicit sacerdotii esse pontificis maximi: tensas: & ludos: causam prebet nobis ostendendi: quod supra diximus. supplicationes pompam & tensas & insuper ludos uno eodemq actu fuisse coniunctos. primum enim quantum ad tensarum ornamentum spectat Liuius nono. Triumpho Lucii papirii dictatoris de samnitibus: longe maximam speciem captiua arma præbuere: tantum magnificentiæ in his ut aurata scuta dn̄is argentariorum ad forum ornandum diuiderētur: inde natum initium fori ornandi ab ædilibus cum tensæ ducerentur: quas inter alios sacerdotes: salii in primis præcedebant: eosq a Numa institutos duodenario numero scribit Liuius: quibus tunicas pictas insigne decreuit: & super tunicam æneum pectori tegmen: cælestia quæ arma quæ ancilia uocantur deferre ac per urbem ire cantantes carmina cum tripudiis: solemniq saltu iussit. Et Marcus Varro Salios a saltādo appellatos dicit. Macrobiusq scribit Appium claudium qui inter salios uir triumphalis consenuit pro gloria dicere solitum: q collegas saltando excelleret. Hæc de supplicationibus tensisq. pauca de pompis dicenda sunt: quæ tamē supradictis duobus aliquando fuere communia. Festus pompeius: Ciceria dicit appellata fuisse effigiem quādam argutam & loquacem ridiculi gratia quæ in pompa uehi solita sit. Cato in Marcum cecilium quid ego cum illo disseptem amplius: quē ego deniq credo in pompa uisitatum ire ludis pro Ciceria atq cum spectatoribus sermocinatum? Et infra Festus. Manduci effigies in pompa antiquorum iter cæteras ridiculas formidolosas ire solebat: magnis malis: ac latæ dehiscens: & ingētē dentibus sonitum faciens: de qua Plautus ait. quid si ad ludos me pro

Marginal notes: Tensa (beside "& ad Marcum catonem"); Supplicatores (beside "Et de aruspicum"); Salii. xii. (beside "salii in primis"); De Pompis (beside "nuit pro gloria"); Ciceria (beside "pradictis duobus"); Manduci effigies. (beside "fra Festus. Manduci")

manduco locem:qua propter dire crepito dentibus. Petreia autem ap- pellabatur quæ pompam præcedens imitabatur anum ebriã :ab agri ui cio scilicet petra abundantis appellata.fuit autem ducẽdæ pompæ gra uitas seruata. Nam cum circensium die pompa duceretur ad placandũ propter pestem deos:puer superne spectans sacrorum ritus uidit & pa tri narrauit:quare constitutum:ut uiæ tegerentur uelis per quas :pom- pa esset ducẽda. Vnde Cæsarem dicit Suetonius uoluisse imprimis sta tuam inter regias: suggestum in orchestra:tensam & ferculum circensi pompa. Et Augustum cum accidisset uotiuis circensibus ut correptus ualitudine lectica cubaret tensas manu dedicasse.pompam unam Liui us.xxvii.talem scribit: tacta de cælo ædes in auentino Iunonis reginæ prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent:do noq; diuam placandam esse: ædilium currulium edicto in capitolium conuocatæ:quibus in urbe Roma itraq; decimum lapidem ab urbe do micilia essent:ipsæ inter se quinq; & uiginti delegerunt:ad quas ex do- tibus stipem conferrent. Inde donum peluis aurea facta. Lataq; in auẽ tinum pureq; & caste a matronis sacrificatum:confestim ad aliud sacri ficium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies:cuius talis ordo fuit: Ab æde apollinis boues fœminæ albæ duæ porta carmentali in urbem du ctæ.post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. Tum se ptem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen i Iunonem re ginam canentes ibant:illa tempestate forsan laudabile rudibus ingeniis nunc abhorrens:& incõditum si referatur.uirginum ordinem sequebã tur decemuiri coronati laurea:prætextatiq;:a porta iugario uico in forũ iuerunt:In foro pompa constitit:& per manus reste data uirgines sonũ uocis pulsu pedum modulantes incesserunt. Elegantiorem uero põpã galienos duos principes duxisse Iulius refert capitolinus:Conuocatis patribus decendia celebrauit:magno genere ludorum: noua specie põ parum:exquisito genere uoluptatum:iam primum inter togatos patres & equestrem ordinem albatos milites ex omni populo præeunte:ser- uis etiam prope omnium & mulieribus cũ cæreis:fascibus etiam præ- cedentibus capitolium petiit:præcesserunt etiam altrinsecus centum al bi boues cornibus auro iugatis:& dorsualibus sericeis discoloribus p̃ fulgentes. Agnæ cãdentes ab utraq; p̃te ducẽtæ præcesserunt & decem elephãti q̃ tũc erãt Romæ. Mille ducẽti gladiatores pompaliter orna- ti cum auratis uestibus matronarũ:mãsuetæ feræ diuersi generis ducẽ tæ:ornatuq; maxime affectæ:carpenta cum mimmis & omni genere hi strionum. pugiles faculis nõ ueritate pugnantes. Cyclopea ẽt luserunt oẽs apenarii:ita ut mirãda quædã & stupẽda mõstrarent. Oẽs uiæ ludis strepituq; & plausibus resonabãt. ipse medius cũ picta toga & tu nica palmata iter patres:ut diximus:oibus sacerdotibus p̃textatis:capitoliũ

Petreia

Viae tegebã tur uelis

Ordo põpe

petiit.hastæ auratæ altrinsecus quingentæ: uexilla centena præter illa quæ collegiorum erāt:dracones: & signa templorum omniumq; legio num ibant.Ibant præterea gentes simulatæ ut getæ:sarmathæ: thraces persæ:ut non minus q̄ ducenti globis singulis ducerētur:sed iam de re ligione satis multa:ad alia transeundum est.

BLONDI. FLAVII. FORLIVIENSIS. TRIVMPHANTIS. ROMAE. TERTIVS. LIBER. QVI. Et. ADMINISTRATIONIS. REI PVBLICAE. PRIMVS. INCIPIT. FOLICISSIME.

a DMINISTRATIONEM. rei.p. Romanorum ostensuri:opus supra uires humanas aggressi uidemur:q præpotentis omnium populi atq; sapientissimi mille & amplius annorum cōsilia:cogitationes:& demum gubernationem prope diuinam totidē pene iam quot ab origine in finē suū habita & conseruata fuit annis destitutam collapsam & obliuioni magna ex parte datā:pau cis enitamur libellis in notitiam lucemq; educere. Sed forte neminem arbitror tam iniquum existimatorem:qui non potius intentatos etiā su pra uires conatus laudet:q̄ infinitæ rei īpossibilē a nobis explicationē desideret:exigatq; absolutam.Illud autem polliceri ausim :scriptā a me rei pu.Romanæ administrationē tanti futurā:tā multis abū daturā uel institutis uel exemplis:ut quæcunq; a græcis & aliarū gentiū nationū q; ac ipsius urbis Romæ doctissimis sapientissimis eloquentissimis ui ris:siue ut appellant politica siue de re publica:siue de principū princi patuumq; regimine scripta sunt:minora atq; inferiora duci possint :hisq; non disputata a nobis & edocta quod nesciremus: sed prudenter ex cogitata a maioribus probe gesta:& cōstanter conseruata tātū:tam amplum tam gloriosum peperisse & auxisse imperium ostendemus .administrationem uero esse dicimus ciuilē gubernationē:in qua nec rei militaris nec morū & consuetudinis singulo℞ neq; honoris & premiorum publice tributorum:triumphi:orationis:trophei:partim ratio aliqua habeatur.Sed præmittendam fortasse quis dixerit:& causam & rōnē condendæ urbis:& ipsam ædificationē ab initio ad culmen atq; etiā iclinātis imperii principia breui narratiōe perductā.Cui parti uidemus satisfecisse in Roma:quam descripsimus instaurata:ædificandæ autē ipsius urbis causam:regis Romuli & confluētis ad eum multitudinis tuitionē quæsitā:nō absurde dici posse uidemus. rationēq; si cām & sup cælestem quā singularem fuisse ab effectu cōstat dispositionē postponere

Administratio

Causa Romae aedificandae.

uolumus:hanc dicere possumus:quam apud Titum liuium Camillus libro quinto militibus Romam a gallis captam linquere meditantibus in dissuasionem adducit saluberrimos esse in quibus sit ædificata colles Flumẽ opportunũ quo ex mediterraneis locis:fruges aduehantur: quo maritimi cõmeatus accipiãt̃:mare uicinũ ad cõmoditates: nec ex positũ nimia ꝓpiquitate ad ꝑicula classiũ externaꝝ nationũ.Italiæ medium ad incremẽtũ urbis.nactam bonũ locũ argumẽtum fuisse ipsam magnitudinẽ tam nouæ urbis:trecentesimus nãq; sexagesimus quitus annus urbis tunc agebatur. contrarium tamen dixesse uidemus milites Romanos apud eundẽ Liuiũ in septimo.Qui.n.in præsidio suasse læ & cãpanorũ manserant illecti dulcedine agri agitarũt consilia eodẽ scelere adimendam esse campanis capuam : per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent.An.n.æquum esse dicebant dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui : se militando fessos in pestilenti atq; arido circa urbem solo luctari.Et quidem Romanæ urbis aerem autũno semper grauem:ac prope pestilentem fuisse multi ex priscis scripsere.Sed unico Iulii Frontini testimonio cõtenti erimus:qui de aquæ ductibus tractans sic dicit.De aquis in urbem a Traiano pricipe optimo introductis:nec pereuntes quidem aquæ otiosæ sunt.alia munditiarũ facies:purior spiritus & causæ grauioris cæli quibus apud ueteres aer urbis infamis erat remotæ sunt. Sed ad gubernationem : ea bipartite a nobis tractanda erit:ut urbis ipsius & illi continentium primo intrinsecum:post Italiæ & prouinciarum imperio subditarum externum regimen ostendamus.intrinseciq; regiminis tot erunt partes quot magistratus ab urbe fuisse duxerimus ostendendum.a quibus etiam nascet̃ ratio externi regiminis describẽdi.& omnes has partes sub maiori alia diuisione tractari oportebit:ut regum primo deinde stãtis & integræ rei pub.post principum siue imperatorum tempora seorsum singulas suas habuisse gubernationis formas doceamus. Quãq̃ de ipsa qua primo posuimus loco regũ temporis administratione pauca sunt quæ ad nostrã facere intentionẽ iudicemus.Satis enim constat omnibus uel mediocriter eruditis:septem fuisse reges:qui per quattuor & quadraginta ac ducentos annos urbis Romæ imperiũ tenuerũt.apudq; eos magna fuit senatoꝝ & quorundã ex magistratibus auctoritas:a quibus & aliis postea additis magistratibus:iberæ urbis Romæ rescribere magistratus aggressuri:rei ipsius nomen diffiniamus. Magistrare inquit Festus est moderari. Vnde magistri non solum doctores artium: sed etiam pagorum:societatum:uicorum:collegiorum:equitum dicuntur: quia oẽs hi cæteris magis possunt. Vnde & magistratus qui per imperia potentiores sunt q̃ priuati:quæ uox duabus significationibus notatur.nã aut psam personam demonstrat:ut dicimus magistratus iussit:aut honorẽ

Reges uii romanorum

Magistrare. Magistri

Magistratus

ut cum dicitur Titio magistratus est datus. Sed Cicero legum secũdo Dicam de magistratibus: id est enim profecto q constituta religione rẽ publicam cõtineat maxime. Magistratus habet hãc uim: ut præsit præ scribatq; recta & utilia & coniuncta cum legibus: ut eni magistratibus leges: ita populo præsunt magistratus. Vereq; dicitur magistratũ legẽ esse loquentem: legem autem mutum magistratum: quod cũ dico legẽ a me intelligi nil aliud uolo q̃ imperium: sine quo nec domus ulla: nec ciuitas: nec gens: nec humanum uniuersum genus stare: nec rerum na tura omnis: nec mundus ipse potest. Igitur a senatoribus incipiamus: quos centum numero Romulũ creasse Liuius i primo scribit: patresq; ab honore: & patricios eorũ progenies: & senatores ob ætatẽ eẽ dictos De quibus quid regum tẽporibus egerint: quãtũq; eorũ auctoritas ua luerit: pauca sunt dicenda. Mortuo. n. Romulo centũ patres in decem decurias diuisi sunt: & uiginti singulis quiq; diebus regebãt: fuitq; ãno uno id interregnũ. Ita patres centũ: gratiã inierunt: summa potestate populo facta: decreueruntq; ut cũ regẽ populus iussisset: id sic ratum esset si patres auctores fierent: quod quidẽ bonũ graueq; initium usq; adeo ualuit: ut semper postea quãdiu res. p. stetit: in legibus magistra tibusq; rogãdis fuerit obseruatũ. Tullus rex postea allegit in senatũ al banorum patres: Et Tarquinius priscicus centum alios patres addidit: qui deinde minorũ gentiũ appellati sunt. Ciuitate aũt post creatos con sules libera: quot numero senatores usq; ad. C. Cæsaris tẽpora per sin gulas ætates fuerit: Satis fuerit nũc ostẽdere: ut aliorũ magistratuũ ori gine pariter ostensa: ad singulorũ officia & gestas res gerẽdarũue facul tatẽ ac potestatẽ redeamus. Secundo libro Liuius de primis cõsulibus tractans dicit. Deinde quo plus uirium in senatu frequentia ẽt ordinis faceret cædibus regis diminutũ patrũ numerum: primoribus equestris gradus electis ad trecentorum summã expleuit: traditũq; fertur: ut i se natum uocarentur: qui patres quiq; conscripti erant: cui sniæ cõcordat q Moyses primo machabeorũ de Romanis scribit in hæc uerba: & qa curiã fecerũt sibi: & quottidie consultant trecenti uiri cõsiliũ agentes. Itaq; quod inquit eodem loco Liuius. Dum nullum fastiditur genus i quo eniteret uirtus creuit imperium Romanũ. Festusq; Põpeius diffe rentiam ponit: quæ in senatorũ noiatione sequuta est. Allectos fuisse dictos q propter inopiam senatorũ: ex equestri ordine in senatorũ sunt numerũ allecti. Nam patres dicebantur qui erant patricii generis: con scriptiq; qui in senatu erant scriptis annotati. Libro autem. xxii. Liuius ea narrans quæ post cladem ad cannas acceptam prouisa sunt scribit: Octuaginta senatores aut qui eos magistratus gesserãt unde in senatũ legi deberẽt: cum sua uoluntate milites in legionibus facti essent fuisse allectos. Et infra. xxiii. G. Terentius consul ex appulia accersitus. M.

Sẽatores. C.
Patres
Patricii.

Decuriae dẽcem.

Interregnũ

Minorũ gẽtium

Allecti

Patres Conscripti.

Fabiū buteonem dictatorem in sex menses dixit: qui & censor tū fuit: tum legit qui ædiles: tribuni plæbis: quæstoresue fuerant: tum ex his q magistratum cœpissent: qui spolia ex hoste fixa domi haberent: aut ciuicam coronam accepissent. Ita. clxxvii. cum ingenti approbatione hominum in senatum lectis extemplo magistratu se abdicauit: quo autē modo senatores aut indemortui locum aut amoti subrogarentur: infra in censorum magistratus descriptione ostendemus. Ad consules ueniendum est: quorum primos fuisse constat qui regibus eiectis creati sunt. Iuniū Brutum & Tarquiniū collatinū: consulē autē nominatum esse inquit. M. Varro de lingua latina q̄ populū & senatum consuleret. Et Nonius marcellus q̄ consulat senatū: cōsiderasse. n. existimo Noniū: consueuisse a tribunis potiusq̄ a consule populum consuli. Cicero aūt legum secundo. Consules regio præsunto imperio. hisq; præeunto iudicando consulendo prætores: iudices apparento. Militiæ summum ius habento. nemini parento: iussa iis populi suprema lex esto. Eūdē magistratum ni interfuerint decem anni ne quis capito: ciuitatem annali lege seruanto: Duella iusta iuste gerunto: sociis parcento: se & seruos cōtinento: populiq; sui gloriam augento: domum cū laude redeunto. Magnam consulis officii & auctoritatis partē Cicero in superiori lege exposuit. Idemq; oratione pro Rabirio perduellione ad quirites habita inquit. Summum in consulibus imperiū summū in senatu consilium: & pro Plācio: honorū populi finis est consulatus: quem magistratū octigenti fere consecuti sunt. Sicut autē consules exactis regibus primi regiū magistratū in populū cœperunt: ita Publius Valerius moderatiōe sua publicolæ cognomen assecutus: imperii quidē regii potestatē & insignia omnia sub cōsulū titulo cū collega retinuit: modestia tū usus fasces securibus uacuefecit: & numerum fasciū pro dimidia diminuit: legē tulit de prouocatione ad populū: qua interposita ciuis nec uerberari nec necari poterat: ædes suas ex summa uelia ad fori infima trāstulit. Licet uero supra Cicero in legibus dixerit: nemini cōsules debere parere: eos dictatori paruisse cōstat: qñquidē Liuius octauo dicit cōsulibus iussis ante tempus abdicare se magistratu: quo maturius noui cōsules aduersus tātam molē belli crearentur. M. Valeriū coruinū. M. attiliū regulū consules fuisse: cū aūt cōsules principio conditæ crescētisq; rei p. ex patriciis creari solitos: Plæbs ex suo quoq; corpore creari magnis obtinuisset contentionibus: Alia prope durior conditio ipsis creandis iniecta ē: ut non nisi ex præclara stirpe oriundi consules fieri possent: & licet id nulla esset lege præscriptū: difficultates tamen interpositæ erāt ut petituri consulatum: quæsturam: & ædilitatē prius gessissent: Ludosq; & alia magnæ impensæ munera populo edidissent: de quibus infra suo loco dicendū erit: primusq; Cicero sicut oratiōe pro Murena dicit

Consules

Valerius publicole

Cōsules Dictacori parebant

claustra illa nobilitatis effregit: ut aditus ad consulatum postea sicut apud maiores fuerat non magis nobilitati q̄ uirtuti pateret. Vnde in cōsulatu suo orationem habens secūdam i legem agrariam Rulli nō īdigne gloriatus est: se fuisse unum ex omnibus nouis hominibus: de quibus tūc meminisse possent: qui consulatū petierit q̄primū licitum fuerit: consul factus sit cum primum petierit. Quo in consulatu procuratorem cum consules haberent perpetuum: Cicero fecit annuum: nō.n. cōsulibus multa uel publice uel priuatim gerere & administrare minutiora per seipsos licebat: quæ huic ꝓcuratori exequēda cōmittebātur. Et quia consules ut senatum consulerent creatos supra fuisse ostendimus: summa eis solis cōtingebat auctoritas: cū senatus permitteret iuberetue: ut curarēt ne quid res.p. acciperet detrimēti: sicut Plutarchus in Pauli æmilii uita. Senatusconsulto summa rerum consulibus datur ne quid detrimenti res.p. accipiat: quod non crebrius a senatu agi solitum q̄ cum ingentis metus & grauis periculi discrimē rei.p. immineret & Cicero in miloniana oratione. Quāq̄ qs hoc credat. Gn. Pompeius cum senatus ei commiserit ut uideret nequid detrimenti res.p. caperet Quo uno uersiculo satis armati semper consules fuerunt: & idem Cicero oratione i legē agrariā Rulli prima. Omnes qui se saluos uolūt sequētur auctoritatē consulis: soluti a cupiditatibus: liberi a delictis: cauti in periculis: non timidi in cōtentionibus: Dictatorem Romæ primū fuisse. T. largum Liuius secundo libro dicit. Cui auctoritas summa: sine prouocatione esset. Et cum is multiq; post eum patricii generis fuerint: tandem primum de plæbe dictatorem fuisse. C. Manilium Liuius libro septimo ostendit. Dictatorem diffinit Marcus Varro ꝗ a consule dicebatur. cuius dicto audientes essent omnes. Et Plutarchus in Pompeii uita dictatorē scribit cæteras potestates dissoluere præter tribunitiam. Pompeiusq; de iuris origine. proditi sunt dictatores a quibus nec prouocandi ius fuit & quibus etiam capitis animaduersio data est. Nā cum Po. Ro. aucto crebra bella orirētur: & quædā acriora a finitimis i ferrentur: interdum re exigente placuit maioris dignitatis magistratum constitui: Hunc magistratum quoniam summam potestatem habebat non erat fas ultra sextum mensem retineri: & his dictatoribus magistri equitū adiūgebant̄ sic quomō regibus tribuni celeꝝ. Cicero de finibus bonoꝝ & maloꝝ. Dictatorē dicit a maioribus magistrum populi appellatū fuisse. Senecaq; epistola nona cētesima. Eum quem nos dictatorē dicimus & i historiis ita nominari legimus: apud antiquos magistrum populi uocatum: hodieq; id extat i auguralibus libris: & testimonium est: quod qui ab illo nominatur magister equitū est: quod aūt Pōpeius hic & Seneca dixerunt de magistro militum: Varro sic affirmat. Magister equitū ꝗ sūma potestas eius i equites & accēsos. Hic Liuius libro

Procurator Consulum

T. Largus. Primus dictator.

C. Manilius primus dictator e plebe

Dictator uñ

Magister equitum.

Tribuni celerum

Magister populi.

tertio. Dictator Lucius quintius cincinnatus: magister equitum Serui lius hala qui melium interfecit: domus diruta æquimelium appellatũ. Et libro. xxii. Q. fabius maximus dictator. M. minutium magistrũ equitum tunc primum dixit. Sed a quibus & quomodo crearetur dictator. Liuius libro. xxvii. Decreuit senatus ut consul. M. Valerius ex sicilia uocatus priusq̃ ex urbe discederet populum rogaret: quẽ dictatorẽ dici placeret: eumq́ quẽ populus iussisset diceret dictatorem: si cõsul noluisset: prætor urbanus populum rogaret. Si nec is quidem uellet: tum tribuni ad plæbẽ ferrent. Cum consul se populũ rogaturũ negasset qꝛ suæ potestatis esset: prætorẽq́ uetuisset rogare. tribuni plæbis rogarunt plæbsq́ siuit ut Quintus fuluius qui tum ad capuam erat dictator diceretur. Sed quo die id plæbis conciliũ futurũ erat: consul nocte clã in siciliam abiit: destitutiq́ patres litteras ad. M. claudium mittendas censuerũt: ut desertæ a collega. R. p. subueniret: diceretq́ quẽ populus iussisset dictatorem: ita a Claudio cõsule Fuluius dictator dictus. Fuerũt enim & alii solo pene nomine dictatores: Claui ob sedandam pestem figendi causa: unus sicut Liuius septimo. Dictator figẽdi claui causa ad sedãdam pestem: & alter de quo idẽ Liuius. viii. Dictator feriarum causa dictus: tribus oĩs supplicatum ire placuit. Prætor tertius in urbe magistratus dignitate fuit a præessendo quod Liuius innuit dictus. Et tamen Varro de lingua latina. prætor dictus qꝛ præiret exercitum. Et Cicero legum secundo: iuris disceptator qui priuata iudicet iudicariue iubeat: prætor esto: iuris ciuilis custos esto: huic potestati parento: quocunq́ senatus creuerit populusue iusserit tot sunto. Et Liuius quinto dicit primum prætorem ex patribus qui ius in urbe diceret creatũ fuisse: penes quẽ magistratũ oĩs publici priuatiq́ iuris potestas: ut & nouum ius condere. et uetera ab rogare facultas eẽt. Idq́ ob magistratus honorẽ ius honorariũ appellatũ ẽ. Cũ tamen regia illi essent insignia: ut apparatu cõsulibus pene par uideret̃: Lictores non amplius sex habuit. Põpeius aũt de origine iuris. Prætor creatus est cũ consules auocarent̃ a bellis finitimis: neq́ esset q in urbe ius reddere posset. Hic primo Vrbanus appellatus est quod in urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo prætore: qꝛ multa turba etiam peregrinorũ in ciuitate ueniret: creatus ẽ & alius prætor. q Peregrinus appellatus ẽ. Capta deinde sardinia: mox sicilia & hispania: deinde narbonensi prouincia: totidem prætores: quot prouinciæ in ditionẽ uenerãt: creati sunt quoq́ uni Paulo æmilio ad hiberos eunti: duodecim cõcessi sunt lictores. Et equo uectus albo trabeaq́ indutus albã ministros omnes albis indutos duxit. Ad quod Iuuenalis allusit. Niueiq́ ad frena qrites. Plutarchus in Bruti uita inquit. Prætorũ uirgas securibus fuisse alligatas: qꝛ significaret̃ non oportere magistratus irã prõptam & dissolutã esse:

Quomõ dictator creetur.

Dictatores ad pestẽ sedandam.

Dictator cã feriarum.

Praetor.

Ius honorarium

Lictores præ toris.

Quare creatus praetor

Praetor urbanus.

Praetor peregrinus

Praetores totidẽ quot prouinciae

ut uirgarũ solutionis mora & tarditas iram frangeret: & impetũ moderaret. Tribuni plæbis etsi magistratus dignitatem non haberent. Maximi tamen momenti in re.p. fuerunt. Nam Plutarchus i problematibus Tribunus plæbis sicut cæteri magistratus purpura non utitur: quia tribunatus magistratus non est. Nam nec lictores habet nec in sella curruli sedet ius dicturus. Nec creato dictatore ius dimittit sicut cæteri magistratus. Sed tribunatus magistratui & imperio potius obiicitur q̃ ipse sit magistratus. Magnitudo ac fastus cõsulem decet & imperatorẽ: tribunum uero abiectum esse oportet: nec aspectu grauẽ: nec aditu difficilem: sed facilem: ac multitudini cõmodum: ac tractabilẽ. Vnde nec domus tribuni ianuam claudere moris erat. Sed noctu & interdiu semper patere: tanq̃ portus quidam ac profugium quibus opitulãdũ esset Tribunorum nominis ethymologiam. M. Varro de lingua latina hanc affert. Tribuni militum q͛ terni e tribus tribubus ramnẽsi: lucera: & tatiensi ad exercitum mitterentur: Tribuni plæbis q͛ facti ex illis qui plæbem defenderent in secessione. Sed nos de militaribus tribunis dicere in partibus militaris disciplinæ differemus. Cicero legum secundo: plæbs quos pro se cõtra uim auxilii ergo decem creauerit: tribuni eius sunto: quodq; hi prohibuissent: quodq; hi plæbem rogassent: ratũ esto Sanctiq; sunto: neue plæbem orbam tribunis relinquunto. Cumq; in eo dialogo quintus Cicero frater multa questus esset de ui tribunitia: ac multorũ ex eis insolentiam narrasset: Marcus cicero respõdens. Ego inquit frater i ista potestate ineẽ qdã mali assentior: sed bonum quoddam esse quæsitũ: modo in ea non aberremus. Nimia potestas ẽ tribuni plæbis: quis negat? sed uis populi multo seuerior: multoq; uehementior: quæ ducem q͛ habet interdum lenior est: q̃ si nullum haberet Dux enim suo periculo progredi cogitat: populi ipetus periculi rõnẽ sui non habet: atq; aliquãdo incẽditur: & quidem sæpe sedat. quod. n. est tam desperatum collegium: in quo nemo ex eis sana mẽte sit. Inuẽtum est id temperamentum quo tenuiores cum principibus æquari se putarẽt. In quo uno fuit ciuitatis salus: quãobrẽ aut exigẽdi reges nõ fuerunt: aut plæbi re non uerbo danda libertas. Causam creandorum tribunorum omittemus a Liuio & a multis diffuse narratam: quando autem creati fuerint & quot Liuius secũdo. In sacro mõte creati tribuni plæbis duo. Sed Asconius pedianus qui Liuio pene par ætate fuit: in expositione orationis. M. ciceronis ꝑ Cornelio de maiestate dicit. In mõte sacro quiq; tribuni plæbis creati: ut essent singuli ex singulis classibus. Et Liuius tertio. Quito minutio. M. horatio puluillo cõsulibus xxvi: ãno a primis tribunis plæbis creati sunt decẽ: duo ex singulis classibus. Et infra creati tribuni plæbis cõsulari potestate cõcessum ꝓmiscue ex utrisq;. Plutarchus i graccoꝝ uita scribit moris fuisse tribunoꝝ

Tribuni ple.

Ianua Domus Tribũi ñ clauditur

Tribuni uñ

Tribunorũ numerus

plæbis ut uno intercedente nil alii possent efficere. Consulemq; a tribuno plæbis in carcerem duci potuisse. Vnde Scipio nasica quando inqt consul ciuitatem prodit: qui leges saluas esse cupiunt: me sequant. Tribuniq; plæbis senatum non intrabant: sed ad fores curiæ sedentes Senatusconsulta inspiciebant: ut possent siqua displicuissent intercedere: & iis quæ placebant. T. litteram ipsi subscribebant. si quando autem acciderét tribunum plæbis cogi ad aliqua faciēda oportere. id munus collegæ præstabant. Nam cum. L. cotta tribunus plæbis æs alienum soluere recusaret: quia in ius uocari nequiret: socii & collegæ illum coegerūt cōminati se creditoribus eum concessuros si postulassent. Nec solum æs alienum tribuni a collegarum aliquo dissolui curabant: sed errata in uicem moderabantur corrigebantq;. Memmius enim tribunus plæbis accusatū Aulū gabiniū condemnari obtinuerat: lictoresq; iā manū accusato iniiciebant: cū filius gabini Sisenna ad pedes mēmii procidens: ueniā patri orabat: quē ille humi iacentem: cum diu sic eē permitteret: collegæ duodecim indignati insolentiam: Gabinium absoluerunt. Tribunoq; unum diē ab urbe abesse nō licebat. Aulusgellius ex atteio capitone narrat Labeonem antistium iure cōsultissimum uiatori eum ad tribunos plæbis uocanti respondisse. Tribunos uocationem in ius nō habere: sed solā prehensionē esse permissam. Pariterq; uarronē sensisse Gellius asserit. Vnde itercessionem & plæbiscitorum rationem: tribunis primariū fuisse munus: & prædicti asserunt uetustissimi & nos isra ostendemus. Q uæstorum aliquos urbanis præfuisse rebus: quosdam per prouincias cum maiores gerentibus magistratus: exigēdis uectigalibus fuisse missos constat. Et urbanos quidem quaestores partim aerarii pecuniarū curam gessisse: partim exercendis quaestionibus: partim legendis in senatu epistolis praefuisse uidemus. Nominisq; diffinitionem. M. Varro hanc affert. quaestores a quaerendo: quia conquirerent publicas pecunias: & maleficia quae triumuiri capitales conqrunt. Ab his postea qui quaestionum iudicia exercent quaestores dicti. Asconius pedianus in secunda actione Ciceronis in Verrē dicit. Q uaestores urbani aerariū curabāt: eiusq; pecunias expensas & acceptas i tabulas publicas referebant. Pōponius de origine iuris: Q uaestores constituti sunt: cū aerarium populi auctius eē cœpisset: ut essent q illi praeessent: dicti sunt ab eo q inquirendae & conseruandae pecuniae causa creati erāt: & quia de capite ciuis Romani iniussu populi: non erat ꝑmissum consulibus ius dicere: propterea quaestores constituebant a populo q capitalibus rebus praeessent. Vlpianusq; de officio quaestoris. Q uaestoribus creādis origo antiqssima & pene ante oēs magistratus. Granius deniq; iurecōsultus ēt ipm Romulū & Numā pōpiliū binos quaestores hūisse: quos ipi n̄ sua uoce: sed & ppli suffragio crearēt referti.

Cōsules potuisse i carcerē a tribuno duci

T. littera

Tribunus i ius non uocabatur.

Tr. ab urbe unū diē abesse non licebat

Quaestores

Consuli ius dicere de capite ciuis rōni nō licebat

Sed Plutarchus in blematibus uanũ quæstoribus attribuit officium: quos dicit magistratum ineuntes nihil prius curasse q̃ ut sacrarum au serum alimenta locarent: quia galli anserum clangore prohibiti sunt ca pitolio potiri: & addit: fuisse eas rubrica tinctas: quam imprimis reno uandam quæstores curabant. Cicero de administratione Asiæ ad quin tum fratrem docet: quod supra diximus alios quæstores cum singulis magistratibus proconsule præsertim & prætore conquirendis uectiga libus fuisse missos. Quæstorem habes non tuo iudicio delectum: sed eũ quẽ sors dedit. & ad. M. celium ædilẽ idem Cicero. Ego de prouicia decedẽs quæstorem celium præposui prouinciæ: puerum inquis: at no bilem adolescentem: & omniũ fere exemplo: & Asconius pedianus in diuinatione: oratione prima Ciceronis in uerrem. Siciliam dicit duos olim habuisse quæstores: Libitanum unum: alterum Siracusanum. De tertio autem quod prædictis attribuimus officio legendi in senatu epi stolas: & de prædicta in prouinciis attributa eis cura: apud Vlpianum prædicto loco sic habetur. Sed sicut dubiũ ẽ an Romulo & numa re gnantibus quæstores fuerint: Ita etiam Tullo hostilio rege quæstores fuisse certũ est: & sane crebrior apud uetustos opinio ẽ Tulũ hostiliũ primũ in rem. p. induxisse quæstores: & a genere quærendi quæstores dictos. Iunius & Trebatius & Fenestella scribunt. Ex quæstoribus q dam solebant prouincias sortiri: ex Senatusconsulto: quod factũ est de cimo Bruto & Cecina consulibus. sane non omnes quæstores prouin cias sortiebantur: uerũ excepti erant canditati principis. Hi & enim so lis litteris in senatu legendis uacabant. Hodieq; obtinuit indifferenter quæstores creari tã patricios q̃ plæbeios. Ingressus ẽ enim & quasi pri mordiũ gerendorũ bonorũ sententiæq; in senatu dicẽdæ. de Aedilibus dehinc dicendũ quos alterum fuisse gradum constat illis qui consula tũ præturamue petere instituissent. Vnde Cicero scribens furnio præ turam ambienti. Non est annus hic tibi designatus: ut si ædilis fuisses post bienniũ tuus ãnus esset: ut omnia te meriti dignitate malim q̃ am bitione maiorẽq; fructũ ponere in ppetuitate laudis: q̃ in celeritate præ turæ. Ad qd uero ædiles crearentur: Idem Cicero legum secundo: Sun toq; ædiles curatores urbis: annonæ: ludorũq; solemniũ. Ollisq; ad ho noris amplioris gradum prius accessus esto. & Liuius in quinto: quan do creati fuerit: eodẽ ãno cõsul alter ex plæbe prætor unus ædiles cur rules. Et ĩ libro nono. C. Flauius scriba patre libertino ædilis currulis fuit: cũ peteret neq; eius nomen a tribubus acciperetur: quia scriptũ fa ceret tabulam posuisset & iurasset se scriptũ non facturũ. Decimo autẽ Liuius qd aliquãdo ædiles egerit. ædiles currules fœneratoribus multa ctatis ex eo qđ ĩ publicũ redactũ ẽ: Aenea ĩ capitolio limina & triũ mẽ sarũ argentea uasa in cella Iouis: Iouẽq; in culmine cũ quadrigis. Et ad

Questores primi sub Tullo hostilio

Questores prouĩciales

Ediles

ficum ruminalem simulachra infantium conditorum urbis sub uberibus lupæ posuerunt:semitamq; lapide quadrato a capena porta ad arcem strauerunt. Et infra Liuius.ab ædilibus mulctatitia pecunia pecuariis damnatis ludi facti. Pateræq; aureæ ad ædem Cereris positæ. Eodemq; anno ab ædilibus currulibus qui ludos fecerũt dãnatis aliquot pecuariis:uia a martis silice ad bouillas perstrata est. Et.xxxiii.ædilitas insignis eo anno fuit: multos pecuarios damnarunt: & ex ea pecunia clipea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Vt autem ludis faciẽdis absq; ærarii onere possent sufficere:ædiles feras ludis spectaculisq; ædẽdas ex prouinciis aduehi prouincialium incommodo curabãt. Vnde gloriatus ẽ Cicero ad quintũ fratrẽ pro prætore Asiæ scribẽs. Asiã eo onere sua ipsorũ fratrũ uirtute liberatam esse. His uerbis. Quantũ uero illud est beneficium tuum:q; iniquo & graui uectigali ædilitiorũ magnis nostris simultatibus Asiam liberasti: etenim si unus homo nobilis quæritur palam te quod edixeris ne ad ludos pecuniæ decernerẽtur:talenta sibi ducẽta eripuisse:quanta tandem pecunia penderetur: si omnium nomine quicunq; Romæ ludos facerent qđ erat iam ĩstitutũ erogaretur. Hinc prius scripserat ipse Cicero. M.cælio ædili:de pantheris per eos qui uenari solentagetur:mandatum diligenter:sed mira paucitas est. Oppida etiam præter ipsam urbem Romam:ædiles habuisse: indicat Cicero ad Brutum. Nam cõstituendi municipii causa hoc ãno ædilem filium meum fieri uolui:& fratris filiũ:&.M.cæsium. Is enim magistratus ĩ nostro municipio nec alius ullus creari solet. Fuerunt alii minores magistratus:præfectus urbis. Triũuiri multiplices: aliiq; q & si stante re.p.originẽ habuerunt: maxime tamen sub principibus sunt mutati. Quibus ad perpetuoꝝ imperatorũ tempora reseruatis:de cẽsoribus dicere aggrediemur:cum tamen prius multa sub eum cadẽtia magistratum & regimen urbis Romæ in primis declarantia ordine docuerimus. Eruntq; hæc uocabula:curiæ:tribus: classis: census: lustrum: & ab his diuersimode dependentia. Titus Liuius urbis conditæ initia descripturus ab eisdem rebus ita orditur: ut rem sibi & omnibus sui sæculi notissimam minus aperte: q̃ nostra exigeret intentio narret:incipitq; Romulum fœdere cum sabinis ad lacum curtium icto: & ex duobus populis facto uno.in curias triginta populum diuisisse: quibus nomen a sabinis est inditum. & paulopost eodem tempore: tres equitum centurias fuisse additas:Ramnẽsem a Romulo:a Tito tatio tatiẽsem:& lucerã:cuius nominis causam sibi asserit fuisse incertã. Sed Asconius tria ipsa nomina fuisse hetrusca dicit:& luceram a lucumonibus qui essent duodecim magistratus. Festusq; cum illud idẽ affirmet: addit existimasse etiam quosdam nõ magis a lucumonibus lucerã dici q̃ a luco:ĩ quo urbs Roma aut eius pria ps asyllũ fuit cõditũ. Sed ubi

Aediles etiã in oppidis

Magistratus minores

Curiae triginta.

triginta curias fuisse Liuium diximus scripsisse erratum in numero librariorum uicio non dubitamus: quod ipsa tribuum trigintaquinq; supputatio ostendet. Nã tribus idem fuisse quod Liuius primo curias appellauit cum alias constat: tum Asconius pedianus secunda in Verrẽ actione sic ostendit. Tribus quinq; & triginta in principio fuerunt tres tatiẽsis a Tatio. ramnensis. a Romulo: luceres a Lucumone siue a luco quẽ asyllum uocauit Romulus. Post đ nominibus sabinarũ multæ sunt dictæ quibus precatricibus: parentum bellum maritorumq; est finitum: dictæ a tributo dando: aut quia primo fuerũt tres. Igitur ut supputationem continuemus a Marco Varrone incipiamus: qui septem simul sic ostendit. Ager Romanus primũ diuisus in partes tres: a quo tribus appellantur: Tatiensium a Tito tatio: Ramniũ a Romulo: Lucerũ a lucumone. Sũt. n. uocabula thusca: & ab hac diuisione ptes urbis quattuor tribus dictæ: Suburrana: pallatina: exqlina: collina: & octauã Liuius in secũdo sic ostendit additã. Appius Claudius cui postea Appio claudio fuit nomẽ cũ pacis ipse auctor: a pacis turbatoribus ꝑmeretur magna cliẽtũ comitatus manu Romã trãsfugit. His ciuitas data: tribus addita nouis tribubus: uetus Claudia appellata: Appius iter patres lectus ultra has tribus. viii. Festus Põpeius decẽ nobis enumerat his noibus. crustumia tribus: a crustumia hetruscoꝝ urbe. lemoia tribus: a pago lemoia appellata: q ẽ a porta capena uia latia. Metia tribus a quodã castro sic appellat̃: uffentia tribus ab uffẽte fluuio dicta q apđ terracinã labit̃. Pupinia tribus ab agro pupinio ꝓpe tibur. popilia tribus a popilio traxit originẽ: romulia tribus dicta q̃ ex eo agro cẽsebãt̃ quẽ Romulus cœperat ex uehiẽtibus. Scaptia tribus a noie urbis scaptiæ appellat̃. Sabatina a lacu sabate dcã. Tormẽtina tribus a cãpo tormĩto appellata. Vt reliquũ sit septẽ tm̃ & decẽ fuisse qbus nomẽ Romulus ĩposuerit curiaꝝ: mulieꝝ. s. sabinarũ: cuius regionis primariũ fuit oppidũ cures: a quibus originẽ Numa Põpilius duxit. Vñ Virgilius. Curibusq; sabinis. Fueruntq; hæc noia Stellatina: Armẽsis: Pontia: Publia: Mathia: Scatia: Aniẽsis: Terẽtina: Sergia: Quirina: Trinitica: Volitina Veiẽtina: Fabiana: Scaptẽsis: Voltinea: Narniẽsis. Scribit aũt Liuius libro octogesimo: aucta iam ciuitate libertinos in trigesimã quintam tribum fuisse distributos. M. Cicero prima oratione ĩ legẽ Rulli agrariã: respondit a romulia tribu se initiũ esse facturũ. nam usq; ad armensem nomen habere properat. Et oratione pro Plantio. non enim tribum Terentinam triniticam credo: ac Volitinam: quid Planco cum Lemonia: cum Vientina: quid cũ Crustuminia: testis de Volitina. Hec autem a Cicerone attulimus ut necessarium fuisse doceamus: tribuum nomina hoc nostro dicendi regimen urbis initio ostendi: quod multotiens ipsa occurrent: quãq̃ id etiã distincte sciri oportuit: cũ infra demonstraturi

Tribus & curiae
Tribus. xxxv
Tribus unđ dictae.
Crustumia tribũs
Lemonia
Metia
Vffentina.
Pupinia
Popilia
Romulia
Scaptia
Sabatina
Tormẽtina.
Stellatina
Armensis
Pontia.
Publia.
Mathia.
Scathia.
Aniensis.
Terentina.
Sergia
Quirina
Trinitica
Volitina
Veientina.
Fabiana.
Scaptensis
Voltinea
Narniensis.

sumus uniuersosq; ex oi iperio siue urbes totæ fuerit: siue singuli præstantes uiri in ciues Romanos asciti sunt:oportuisse i dictarum tribuum aliqua conscriptos addictosq; esse:de qbus tā i ciuilibus:q̄ i militaribus qbusq; rebus eorum rō sumi posset:erantq; libri trigintaquinq;: i quibus tam multa scribebantur hominum milia apud censores :adeo i gentes & forma magni ut elephantini a beluæ similitudine dicerentur: quos libros singulo lustro ob mutationes hominum morientibus suf fectorum:aut aliter additorum:oportuit inouari:quāq̄ & similes libros elephantinos.Senatusconsulta apud eosdem censores habuisse patebit.Curiarum siue tribuum noibus expositis de censu classibusq; simul dicēdū est:quas partes nostræ itentiōe iprimis necessarias Liuius eleganter sed nostro iudicio obscure describit.De Seruio.n.Tullio dicit.Censum istituit:rem saluberrimam tanto futuro iperio.ex quo pacis bellíq; munera non uiritim ut ante:sed pro habitu pecuniarum fierent. Et qdem saluberrimam esse hanc istitutionem ætate nostra uidemus: apud Venetos:Genuenses:& Florentinos:quas solas i toto orbe ciuitates eam seq cōstat. Itaq; Seruius rex ut censum declararet:classes prius distixit numero quiq;:quas priusq̄ ipsius Liuii uerbis afferamus de pecuniæ singularum summa:ad quam referebantur fortasse non ipertinenter aliqua differemus.Qui cētum milium eris iqt Liuius aut maiorem censum haberet:hoc exponentes dicimus: æs per ea tempora nōdum fuisse signatum:Liuius eni i primi belli punici.descriptione dicit. Post cladem naualem a Fuluio consule acceptam Romæ stati ducentas naues fuisse refectas.quo tempore nummi primum argētei sunt cusi:& nummus decima pars denarii aurei fuerit:a qua temporum supputatōe Plinius parum differre uidetur:q argentum dicit signatum fuisse anno urbis quito octogesimo quigentesimo.Q.Fabio consule:anno quito ante bellum primum punicum .placuisseq; denarium pro decem libris æris.Hanc nos difficillimam numerorum siue pōderum uetustissimam cōsuetudinē ad nostri tēporis collatōem iuiti hoc loco tractamus:quā ifra suo loco tractare cōstituimus:sed quantū ad præsentem facit classium census & tributorum dilucidatōem:dicimus denarios sp aureos appellatos pondere nostris fuisse simillimos:qbus magna ex pte orbis pene totus nūc utit̄.Quandoqdē Venetus Florētinus:Senensis.Lucēsis.Mediolanēsis.Ferrariēsis.Mātuanus : & extra Italiā Germanicus.Hūgaricus.Polonius.Ex gallis quoq; & Hispanis maior ps necnō apud barbaros reges & natōes cusi denarii aurei:quos ducatos siue florenos uulgo appellant:ita Romano sunt similes: ut q; apud Romanū pontificem maximum caput orbis xp̄iani habitum unicā obtineat ducatus camere appellatōnem. si itaq; Seruii regis temporibus cētū milia æris primā constituebant classem decem libræ ipsius

Libri elephātini.

Census

Classes quique.

Quo tpe primū nūmi argētei cusi

Aurei.

Prima classis cētū miliū aeris

æris denario attributæ aureo. ita cumulari supputariq; debebunt. ut decem milia ducati nostri temporis diuitiæ fuerint: quibus possessor sub classis primæ titulo inter urbes primarios numeraretur. Ad Liuium iã redeundum est: qui centum milium æris aut maiorem censum haberẽt primæ classis erant. Intra centum & septuagintaquinq; milia census secũda classis. Tertia classis a septuagintaquinq; ad quinquaginta milia census. in quarta classe a quinquaginta ad uigintiquinq; miliũ æris census. Quita classis iferiorem superiori censum habebat. Sed Liuius prædictis quinq; classibus cẽturias & arma attribuit: de quibus i parte rei militaris cũ dicturi simus: nihil ultra nũc scribendum duximus. Ad censoresq; redibimus: quorum primi fuerũt Papirius & Sempronius Marco Gegano maretino: & Quito capitolino consulibus creati: ut censum prædictum ex instituto Tulli regis rite haberẽt: a qua re cum laude executioni data censorum nomen eis est iditum: constitutumq; ut is magistratus posset quiquẽnio retineri: de quorum magistratus officio Cicero legum secundo. Censores populi sobolis familias pecunias q; censento: urbis templa: uias: aquas: ærariũ: uectigalia tuento: populiq; partes i tribus distribuunto: & pecunias i ciuitatis ordines partiũto. Eqtum pedítumue prolem distribuunto. Celibes esse prohibento. Mores populi regũto. probũ i senatu ne relinquũto. Bini sunto: magistratũ qnquẽnem habẽto. Reliqui magistratus annui sunto: eaq; potestas sp esto. Ordo uitio careto: cæteris specimẽ esto: ut uicio careat ordo: & ut censorem quærant interpretem. Varro agriculturæ secundo. censor dictus ad cuius censionem idest arbitrium populus censeretur. Pompeius de origine iuris: censores constituti sunt cum cẽsus iam a maiori tẽpore augendus esset: cõsules nõ sufficerent. Plutarchus in Pauli æmilii uita. Cẽsura maxime oium magistratuũ reuerẽtiæ est: plurimæq; potestatis: tum in aliis rebus: tũ maxime ad morũ emendationem. Nam e senatu remouere potest: equitibus auferre equos: notare infamia: censum agere: Lustrum cõdere. & idẽ i ꝓblematibus: Altero ex cẽsoribus mortuo: alterũ se magistratu abdicare oportebat. Mortuo .n. Liuio druso: collega eius scaurus magistratu se abdicare minime uolebat: donec tribuni plæbis iussu: in carcerem ductus est. Asconius pedianus actione i Verrem prima. Censores quinto quoq; anno creari solebant. Hi ꝓrsus ciues sic notabant: ut q senator esset eiiceretur senatu: q eques Romanus equum publicum perderet: qui plæbeius ne in tabulas referret: & esset ærarius: ac per hoc non esset in albo centuriæ suæ: sed adhuc non esset ciuis: tãtummodo ut pro capite suo: tributi nomine æra præberet Et Aulus gellius de noctibus atticis. notas cẽsorias nonnullas sic colligit. Si quis agrum passus fuerit sordescere. Si quis equũ habuit gracilioré aut parũ nitidũ. Si quis intempestiue usus esset ioco. Eumq; q in

Secũda classis
Tertia
Quarta
Quinta
Papirius & Sẽpronius primi cẽsores
Cẽsores unde.

Cẽsura maxime reuerẽtiae ac ꝓpotestatis.

auditorio censorum sonore nimis oscitasset: Nota censoria correctum fuisse. Eumq; etiam: qui cum esset obeso uentre perpinguis & equum traduceret strigosissimum: causam iterrogatus: uentrem suum respōdit & corpus a seipso: equum a Statio seruo suo curari: mulcta graui idicta equum amisisse. Scribit Liuius. xiiii. Fabricium censorem mouisse sena tu. p. Cornelium Ruffinum consularem: q; is decem pondo argenti fa cti haberet. Sed maiora ac meliora licet longiuscula de censoribus nō duximus postponenda: ex quibus maxime sapientissimi Romanorum forma regiminis de qua agimus nota fiet. Liuius. xiiii. censores uacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarii: ad mores hominum regendos animum aduerterunt. Castigandaq; uitia quæ uelit diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt nata bello erant. Primum eos no tarunt qui post cannensem pugnam rem. p. deseruisse. Italiaq; excessis se uelle dicebantur. Pricipes eorum. M. cecilius metellus: qui quæstor tum forte erat. Iusso deinde eo cæteris eiusdem noxæ causam: dicere: cū purgari nequissent ꝓnūciauerunt uerba orationemq; eos habuisse ad uersus rem. p. quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secūdum eos citari nimis callidi exsoluendi iurisiurandi iterpretes. Qui captiuo rum ex itinere regressi clam i castra Hannibalis soluti quod iurauerant implesse rebātur. His superioribusq; illis equi adempti: qui publicum equum habebant: tribuq; moti ærarii omnes facti. neq; senatu mō aut equestri ordine regendo cura se censorū tenuit: nomina omnium ex iu niorū tabulis excerpserūt: qui quadriēnio nō militassent: quibus neq; uacatio iusta militiæ: neq; morbus causa fuisset. Et supra duo milia ho minum in ærarios relata tribuq; omnes moti: additumq; cēsoriæ notæ: triste scilicet consultum: ut ei omnes quos censores notassent pedibus mererent: mitterenturq; i Siciliā ad cannensis exercitus reliquias. Et li bro. xxvi. Liuius. M. Liuius salinator erat multis annis ante ex consula tu populi iudicio damnatus: quam ignominiam adeo ægre tulerat ut rus migraret: & per multos annos & urbe & omni cetu careret homi num. Octauo post damnationem anno. M. claudius marcellus &. M. Valerius Leuinus consules reduxerunt eum i urbem: sed erat ueste ca pilloq; & barba promissa. L. uecturius &. P. Licinius censores eum ton deri & squalorē deponere: & i senatū uenire: fungiq; aliis publicis mūe ribus coegerunt: sed tum quoq; aut uerbo assentiebatur: aut pedibus i sniam ibat. Item Liuius. xxix. censores iterim Romæ. M. Liuius &. C. claudius senatum recitauerūt: Pricipes eorum delectus. M. Fabius ma ximus. notati septem. nemo tamen qui sella curruli sedisset. Equitum deide census acceptus est: & ambo forte censores equū publicū habe bant: cum ad tribū polliam uentum est: in qua. M. Liuii nomen erat: & preco cunctaretur citare ipsum censorem: cita inquit Nero. M. Liuium

& sine ex residua simultate:siue incentiua iactatione seueritatis infla-
tus .M.Liuius quia publico iudicio esset damnatus : equum uendere
iussit:item.M.Liuius cum ad tribum Narniensem & nomē collegę uē
tū est:uēdere equū.C.claudiū iussit:duarū rerū causa:unius ꝙ falsum
aduersus se testimonium dixisset: alterius ꝙ non sincera fide secum in
gratiam redisset:æque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius
non sine damno factum est.Exitu censuræ cum i leges iurasset. C.clau
dius:& in ærarium redisset:inter nomina eorum quos ærarius relinque
bat.Dedit collegæ nomen.Deinde.M.Liuius in ærarium uenit & præ
terᵉmetiam tribum quæ se neq; condemnasset:neq; condemnatum aut
consulem aut censorem fecisset:populum omnem trigintaquattuor tri
buum ærarios reliquit:ꝙ & innocentem condemnassent:& condemna
tum consulem censoremq; fecissent:neq; inficiari possent : aut iudicio
semel:aut comitio bis a se peccatū esse.Duos prædictis contrarios mo
ribus censores Liuius.xxxii.sic scribit.Creati censores.p.Cornelius Sci
pio aphricanus.C.lelius petus in magna inter se concordia & senatum
siue alicuius nota regebant:& portoria uectigalium capuæ puteolisq;:
item castrū uulturnum:quo in loco oppidum est ad frumentum loca-
runt colonosq; eo trecentos:is enim numerus a senatu finitus erat : &
sub hastis capuæ agrum uendiderūt:& infra.xxxvi.Liuius:cēsurā mul
ti & clari uiri petierūt.M.portius cato.M.athilius glabrio :q antiochū
ad thermopilas ætholosq; deuicerat :in hunc maxime ꝙ multa consul
fecerat:quibus magnam partem hominū obligarat:fauor populi se in-
clinabat.Publius Sempronius Gracchus &.C.Sempronius Rutilius
dum eidem dixerūt :ꝙ pecuniæ regiæ prædæq; aliquantum captæ i an
thiochi castris:neq; in triumpho tulisset:neq; in ærarium detulisset: ua
ria testimonia legatoꝝ tribunorumq; militarium erant.M.cato ante ali
os testes aspiciebatur:cuius auctoritatem perpetuo tenore uitæ ptā to
ga cādida eleuabat.Is testis quæ uasa aurea atq; argētea captis castris i
ter aliam regiam prædam uidisset : ea se in triumpho negabat uidisse.
Censores.T.quintus flamminius.M.claudius marcellus creati.Liuius
etiam primo quadragesimo.Censores.M.portius &.L.ualerius senatū
legerunt:septem mouerunt senatu.unum insignem.L.quintium flami
nium consularem:ꝙ scortū puerū aut scortū mulierem habuerit:quo-
rū alterius suasione hominem placētinū securi percussisset:& tertio se
xagessimo.Liuius.l.Domitius metellus.cn.Domitius enobarbus cen-
sores duo & trigita senatu mouerunt:& libro duodecentesimo.cn.Len
tulus &.l.Gellius censores asperam censuram egerunt:quattuor & se-
Nota censoria xaginta senatu amotis.Notam uero censoriam exterminio ciuibus nō
fuisse.Cicero i oratione pro.A.cluentio sic ostendit.G.Retam cum.A.
l.Metello &.Gn.Domitio censoribus ex senatu eiectus esset censorem

postea ipsum esse factum:& cuius mores a censoribus erant rephensi: Hunc postea & populi Romani & eorũ qui in ipsum animaduerterãt moribus præfuisse. De modestia uero & grauitate quam in petẽdo cẽ suram seruari oportuerit: Plutarchus in Pauli æmilii uita sic habet: cũ Appius Claudius & Scipio patre genitus Aemilio paulo censuram pe terent. Appius nobilitati innitebatur. Scipio populi fauores adhibuit. Descendentem igitur in forum stipatum hominibus ingenerosis qdem & seruilibus ac maxime turbulentis popularibusq; : qui ambiendo & clamando cuncta uiolenter exequebantur:ut cõspexit Appius magna uoce o Paule inquit æmilii nonne inquit etiam apud inferos ꝗ: siquis il lic nostrarum rerum census esset idignaris:q; filium tuum Iullius ton- sor:& Licinius declamator ad censuram perducunt? Non etiam fuisse ipunitam nimiam censorum seueritatem ex Valerio habetur. C. Grac chus. Q. claudius ob nimis seuere gestam censuram ad populũ die di cta a tribuno plæbis perducti sunt: Claudium primæ classis cẽturiæ cõ demnabant. Gracchus absolutus alta uoce dixit: se parem cũ illo subi- turũ cõditionẽ: cũ quo omnia concorditer gesserit. Post censorũ magi stratus descriptionẽ ab eo dependens Lustrũ est edocendũ: quod uer- bum qd significet & unde habuerit originem Liuius i secundo sic ostẽ dit. Omnes centuriæ & eqtes i campum Martiũ conuocati: Sue. Oue: Tauro cæsis: imolarunt: quod Lustrum est dictum: sicq; a sacrificio illo census obtinuit nomen lustri: quia uero census ipse siue lustrũ singulis habebatur censorũ magistratus quinq; ãnis: maluit consuetudo Lustri appellatione: annorũ quiq; spacia quæq; appellari: Lustraq; plurima Li uius describit per censores habita: quæ non duximus particulariter re ferenda: sed unũ i ipsis attente considerãdũ igens eorũ & notabile icre mentum intra trecentos: & successiue maius intra quadrigentos & qui gentos annos factũ esse quandoqdem centuriæ omnes classium a Ser uio tullo rege istitutarũ trigita supra ducentas fuerit: & aliæ eqtum ex primoribus duodecim: uiros ad summam qngentos & tria ac uigiti mi lia i se habentes: cum anno abinde uix quadrigentesimo. Tito quinto flaminio. M. claudio marcello censoribus: ducenta & quiquagitaocto milia: octoq; trecenta hominum capita Lustro condito sint inuenta. Fueruntq; horum censorum sicut & Seruii regis temporibus iunio- res a decimo septimo in quintum quadragesimum ætatis annum: qui militarent censi: cum alii supra eam ætatem urbis custodiæ suf- fecturi: pro senioribus numerarentur. Qui tamen omnes utriusq; æta tis in centurias redigebantur. Ex quibus iudicia comitiaq; haberentur: & pariter factum fuisse: quando ciuitas in duplum triplumue aucta ẽ suo loco docebimus: ut mirã fuisse constet formã: qua tanti populi uo a creãdis cõsulibus aliisue magistratibus & a cũctis singulariter data

De petitiõe Cẽsurae

Cẽsores pu niebantur.

Lustrum

Centũriae.

& paucarũ horaꝝ spacio declarata sunt: Lustro & centuriis quantum expedit ostensis ad maiora sensim uenire possumus. Si prius satis osté dere sciuerimus: oportuisse eos qui pro ciuibus haberi ac muneribus publicis fungi uellent: in aliqua tribuum censos esse: cuius quidem cen sus ratione multi a muneribus excludebantur: quos non satis esset uni tribui ascriptos esse: si paupertate premente: aut iudicio excludente pro ærariis haberentur. Ea enim uerbi ipsius sæpe tacta superius uis erat: ut qui aut nullum: aut quintæ classis uiginti quinq; milium æris mino rem haberet censum: aut qui iudicio in id damnatus esset: ærarius red ditus a rei pub. corpore & a ciuitate ipsa omnino alienus esset. Hinc de italiæ & prouiciarum orbis Romani ciuibus Romanis: qui ciuitatem modo dignitatemq; adipiscerentur ac retinerent: altius repetendum ẽ. Italiæ quantum ad nostram hanc attinet itentionem: diuisio multiplex facienda est: cum pars ipsius urbi proxima & in qua urbs ipsa est La tium appellata: certo modo ius Romanæ ciuitatis adepta sit: quo aliæ urbes aliquando sunt donatæ: & aliquæ in ipsa Italia urbes: & oppida coloniæ fuerint: alia fuerit municipia: nonnullæ ciuitates liberæ: non nullæ stipendiariæ: quousq; eo peruentum est: ut Romani ciuis ipam inhabitantis urbem & Italici cuiusq; imparitas: a sola uirtute discerne retur. Sed prius de coloniis dicendum ẽ: quarũ deducẽdarũ causam & utilitatem Cicero in oratione i legẽ agrariam Rulli prima sic ostẽdit & opeprecium diligentiam maiorũ recordari: qui colonias sic in locis idoneis contra suspitionem periculi collocarunt: ut esse non oppida Italiæ: sed propugnacula imperii uiderentur. Qua autem ratione nos adducti prius de coloniis tractare cœperimus: q̃ d̃ municipiis aut latii: iure Aulus gellius edocet. Coloniarũ aliam fuisse docens q̃ municipio rum Romanis necessitudinẽ. Ex ciuitate. n. propagabantur coloniæ & iura habebant istitutaq; populi Romani: ut essent quasi effigies popu li Romani. Et quia q ex urbe i colonias deducebant̃: censum simul cũ re familiari transferre cogebantur: quo i tributorum collatione urbs ro ma caruisset cautum erat: ut omnes coloniæ pensionem pro qualitate darent: quæ tamen leuissima erat. Hinc est q̧ Plutarchus i Gracchorũ uita scribit Liuium drusum tribunum plæbis duodecim decreuisse co lonias: & tria milia hominum i singulis quas sine pensione cõtra ac con sueuerat esse uoluit. Vetustissimamq; coloniarũ deducendarum fuisse originẽ Liuius ostendit: q primã coloniã a Lauinia dixit uxore Aeneæ albam longam habitatoribus troianis fuisse deductam. Postea Tullũ hostiliũ regem Fidenas: & Segnias Tarquiniũ regem deduxisse. dehinc Velitras ex norbæ i pontino ex primis fuisse coloniis. Operosum uero ac oĩo supfluũ fuerit colonias referre singulas: quæ i Italia a nobis illu strata ꝑ magna pte ostensæ sunt. Fuisse aũt a Lauinia ad Cæsarẽ augu

Erarius

Latium

Coloniae

Origo d̃du cẽdarũ co loniarum.

stū quatuor supra octuagīta deductas numerauimus: nec alias postea additas oppinamur: quarū deducendarum rō parumper diuersa fuit: q̄ aliquæ ex Romanis ciuibus Roma sumptis: aliquæ partim Romanis ueteribus: partim ex latini nominis ciuibus Romanis: nonnullæ ex solis latinis deducebantur: aliquæ milites simul & equites: aliquæ utrosq̄ solos habuerint. Placentiam enim scribit Asconius pedianus equites solos sex milia latinos tamen non Romanos fuisse deductos: causam deducendi fuisse ut opponerentur gallis: ea tum loca quæ circunstant obtinentibus. Aliqua ēt loca pro coloniis habita fuisse uidemus: i quæ manentibus colonis ueteribus noui ex urbe coloni fuere deducti. Accipiebant uero coloni cū deducerent̄ pro uaria temporū rei. p. conditione: uaria quoq̄ præmia: q̄bus duo: quandoq̄ quatuor: sex: aut septē iugera agri assignabantur. Iugerūq̄ constat fuisse & nunc etiam haberi: quantū unius diei labore duo boues arare possent. Sed postea rebus auctis ampliora colonis data sunt prædia: quando uidemus Luciū Valeriū Rapponē: Luciū Valerium Flaccum: Marcum Attiliū Serranū triumuiros: milium hominum tribus q̄ Bononiā coloni sunt deducti dedisse: eq̄ti septuaginta: cæteris quiquagita: ager. n. captus fuerat de gallis qui hetruscos īde expulerant. Et aliam item deducendarū coloniaꝝ rationem fuisse uidemus: quas non credimus in quatuor octuagita numerū fuisse comprehensas. Cum ius latii urbibus uel oppidis concederetur. Sicut Asconium pedianum dicere uidemus factum esse a Pompeio Strabone. G. magni Pōpeii patre: q̄ trāspadanas colonias deduxit iure latii p̄misso: ut scilicet ferendi suffragii iure ciuitatem adipiscerent̄ Romanam. Is enim erat honor quo solo ea tunc loca ornabantur: cum tamen aliæ accederent utilitates: posse scilicet eiusmodi colonos rei. p. militare & Romanorū ciuium hereditates testamento accipere. Vnde Cicero pro Cecinna. Iubet eodem iure esse quo fuerunt Ariminenses: quos q̄s ignorat duodeci colonoiarū fuisse & a ciuibus Romanis hereditates capere potuisse? Quā q̄ uero ut prius diximus colonias deduci quā ciuitate romana mltos donari: & municipia cōstitui sit cœptū: tñ deduci colonias ipossibile fuisset: nisi illa hominū exuberātia quæ colonos suadebat emittendos: ab acceptis i ciuiaatē alienigenis prouenisset Quū. n. i urbe roma multos ex ueteribus nouisq̄ icolis paupertate premi adeo ut censui soluēdo non sufficerent itellectū erat: triū uiri deducendis coloniis a senatu creabantur: qui locis primum consideratis: in quibus rei. p. expediret propugnaculū constitui nouum: edicta proponebant dāda esse nomina ab illis qui i nouam coloniam deduci uellēt: proponebanturq̄ quandoq̄ loca (sicut supra diximus) romanis ueteribus icolis: quandoq̄ nouis: quādoq̄ utrisq̄ simul. Sic q̄ urbs paup̄ibus exoerabat̄: & rei familiaris pōdere grauati ad nouas q̄bus idigerēt

Colonorū premia Iugerum

Triumuiri ad colōias deducēdas

diuitias gratis datas cum familia accedebant:nullum enim deductum fuisse constat:qui nō uxorem & filios secum traheret:quamuis. n.agri dati mentionem tantummodo factam esse uideamus:domos tamen in loco inuentas:aut ipsis facile construendis locū & adiumenta a triūuiris accipiebant:qui tamdiu aderant:quousq; paruam ibi rem.p.ad magnæ Romanæ similitudinē legibus & moribus eisdem uidebant cōstitutam:& procedente per iperatorū tempora rei.p.& iperii amplitudine factū uidemus:ut turmæ & cohortes ac legiones quandoq; itegræ nō quidem edicto ex urbe Roma deducerentur:sed ipsis in prouinciis in quibus militabant a principibus colonias acciperēt. Sed ad modos nobis redeundum est quibus populi in ciuitatem Romanā accepti sunt: qui multiplices uariiq; fuerunt:a Liuioq; initium est sumendum:a quo non solum qui populi & quando:sed quo etiam iure accepti sunt:facile est itelligere.primos enim ponit Tusculanos qui pacem a senatu & ciuitatē ipetrauerint. Vnde Cicero i oratōne ꝑ Cornelio balbo cū hāc de tusculanis cōfirmat opinionē:tū uetustiora huius Romanorū moris fundamenta his uerbis ostēdit. Id enim sine ulla dubitatione maxime nostrum fundauit iperium:& populi Romani nomen auxit quod princeps ille creator huius uerbis Romulus:fœdere Sabino docuit ēt hostibus recipiendis augeri hanc ciuitatem oportere:cuius auctoritate & exemplo nunq̄ est intermissa a maioribus nostris largitio & cōmunicatio ciuitatis. Itaq; ex latio multi & Tusculani Lauiniq;:& ex cæteris generibus gentes uniuersæ i ciuitatē sunt receptæ:ut Sabinorū: Volscorū. Hernicorum. Liuius octauo Lanuinis ciuitas data:Aretini:Nomentini:& Pedani eodem iure quo Lanuini in ciuitatem accepti. Campanis equitibus:fundanis:formianis:ciuitas sine suffragio data. Accerranis ciuitas data sine suffragio. Quod uero superius & alibi a Liuio & aliis dicitur:aliquos in ciuitatem esse receptos :id significat tales populos cum suffragio ciues fuisse romanos. Nam Cicero pro Cornelio balbo. Q. Mutius scæuola pontifex legē tulit de regendis i suas ciuitates sociis:cū summa cupiditate ciuitatis romæ italici populi tenerentur:& ob id magna pars eorum pro ciuibus romanis se regeret:uerum ea lege ita alienati animi sunt pricipum italicorum:ut ea uel maxima causa belli italici :quod post Cruentū exortū est:fuerit:de quo quidē bello Cicero i philippicorum undecimo. Non.n.ut eriperent nobis socii ciuitatē: sed ut i eam reciperentur orabant:& alio loco eiusdem orationis ꝑ Cornelio idem Cicero. Acerbissima lege seruilia principes uiri grauissimi: & sapientissimi ciues hanc latinis idest fœderatis uiam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt. Liuius octauo Lucani atq; Appuli in fidem uenerunt:q fœdere i ciuitatem accepti sunt. Quid autem fœdus esset cuiusq; momēti. Liuius duodeuigesimo libro sic oñdit. Mos erat

Tusculani primi accepti i ciuitatem

uetuſtus Romanis cum quibus nec fœdere nec æquis legibus iūgerē tur amicitia non prius imperio in eos paccato uti:quam omnia diuina humanaq; dediſſent:obſides accepti:arma adempta : præſidia urbibus impoſita eſſent. Qui uero ſine ſuffragio ciuitatem habere deberent.iis Liuius ſine ſuffragio datam aperte dicit:ſicut ſupra acerranis & campa nis;equitibus:fundanis:Formianiſq;: quibus tamen Liuius duodequa drageſimo libro ſuffragii lationem redditam oſtendit. De formianis fū danis & arpinatibus. G.ualerius appo tribunus plæbis promulgauit: ut iis ſuffragii latio (nā ante ſine ſuffragio habuerant ciuitatem) eſſet. Ad prædictorūq; ſummam conſtare uidemus:eos ex latinis aut propin quis urbi locis:q̄ i ciuitatem accepti aut ipſa donati fuiſſe dicunt̄:habi les fuiſſe redditos:q̄ ſuffragiū i comitiis ferre militiæ i delectibus aſcri bi:& Romanorum ciuiū legata hereditateſq; teſtamento accipere poſ ſent:& cū legibus propriis inſtitutiſq; maiorū ueteribus nō Romanis domi uiuerent a cenſu Romano liberati :pēſionē ſiue ſtipēdiū Roma no populo quotannos perſoluebant. Eiſdemq; conceſſiōibus: ſiue (ut appellant) muneribus ꝑticipabāt populi alii :quibus latii ius erat datū Coloni aūt Romani:eo uno ab illis differebāt:ꝙ Romanis legibus & inſtitutis uiuere cogebant̄.leueſq; habebant penſiones:principioq; ob ſeruatū eſt ſingulis i coloniis aliquos eſſe præſtantiores uiros q̄ ciuita te Romana donati:ius petendi gerendiq; magiſtratus retinerent. Hinc eſt apud Ciceronem oratione pro Cornelio Balbo. Spoletinus Titus Macrinus unus ex his quos Marius ciuitate donauit: dixit cauſam ex colonia latina:īprimis firma & illuſtri: & infra lege apuleia. C. Marius tulit :ut in ſingulas colonias ternos ciues Romanos facere poſſet. ea- dem uero Romanorū liberalitas ad alios quoq; donatos ciuitate breui manauit. Nam i prædicta Ciceronis oratione. G. Pompeius magni pa- ter rebus Italico bello maximis geſtis. P. cæſium ciuem Romanū uirū bonū. Q. iuniū rauennatē fœderata ex populo ciuitate donauit: & co hortes duas camertiū. Municipes qd a ꝑdictis ſiue donatis ciuitate ſi- ue fœderatis:ſiue colonis differrēt:i impeditioris negocii:magis q̄ diffi- cilis aut magnæ utilitatis fuerit deſcribere. Aulus eni gellius qui poſt Liuiū:Ciceronē:& iurecōſultos ſcripſit:paucis uerbiſ quid municipes eſſent diffiniuit. Municipia dicta ꝙ cū oīno ſuis iuribus & legibus ui uerent:Munera cum populo Romano habebant cōmunia: ideſt tanq̄ Romani reputabant̄. Sicq; idem fuiſſe uidetur cum fœdere i ciuitatē acceptis. Vnde Cicero i oratione ꝓ Aulo cluētio habita ſic de eo dicit. Eqtē Romanū i municipio ſuo nobilē. Et Feſtuſ Pompeius ſic habet. municipes erant qui ex aliis ciuitatibus Romā ueniſſent:quibus nō li cebat magiſtratū capere:ſed tantū muneris partem:ut fuerūt Cumani Acerrari Arcellani:qui & ciues Romani erant : & legione merebant:

Coloni ro- mani

Municipiū.

sed dignitates non cupiebant. Et infra Municipium id genus hominũ dicunt: qui cum Romam uenissent: neq; ciues Romani essent: participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungẽdum una cũ Romanis ciuibus: præterq̃ de suffragio ferendo: aut magistratu capiẽdo: sicut fuerũt Fundani: Formiani: Cumani: Lauini: Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo municipium id genus hominum diffinitur: quorum ciuitas uniuersa in ciuitatem Romanã uenit, ut Aretini: Ananini. Tertio id genus hominum diffinitur: q ad ciuitatem Romanam ita uenerunt. uti municipia essent suæ quisq; ciuitatis: ut Viburtes: Prenestini: Pisani: Vrbinates: Nolani: Bononienses: Placentini: Nepesini: Sutrini: Lucenses: Vlpianus autem iureconsultus ad municipales: proprie quidem municipales appellãtur muneris participes recepti in ciuitatem: ut munera nobiscum facerent. Sed nũc abusiue mũcipes dicimus suæ cuiusq; ciuitatis ciues: utputa; Dãpanos: Puteolanos: proprie autem iureconsulum dixisse uidemus abusiue: nam consuetudo postea obtinuit: ut municipis uerbum solam ciuis Romani differentiam idicaret: cum. n. oibus in orbis Romani ciuitatibus & oppidis ciues Romani ueteribus icolis indigenisq; imixti uiuerent: q urbanum hominem ex indigenis nominare uoluisset: ut Romani æquiuocatõnem per uerbum ciuis euitaret: municipem eius loci dicebat. Munera q̃d proprie appellantur: de qbus supra sæpenumero diximus: & Primogenianus de munere & honore: & Martianus eodem titulo in legibus perite dixerunt: munera ad summam facientes p sonalia esse quædam: quæ corporibus cum labore & solicitudine ai: ac uigilantia darentur: patrimonialiaq; alia i qbus maxime sumptus postularetur: & alia mixta quibus utrunq; fieret. Hic breuiter & simul plene diffiniuit Martianus. & ipse iureconsultus: munus proprie dici ꝙ necessario subimus lege: more: imperioue eius: qui iubendi habet potestatem. Multa a nobis supra sunt dicta dum conati sumus ostendere: quibus modis & artibus & Populus Romanus & simul Romanum creuit imperium: qua i re unica satisfacere potuit Ciceronis i prædicta pro Cornelio balbo oratione particula: ubi hæc sunt uerba. Itaq; & ciues undiq; fortissimos asciuerunt: & hominũ ignobiliũ uirtutem: persæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt: cuius particulæ causa omissis Italiæ rebus ad externa ueniendum est. Qua in parte primus idem Cicero i eadem pro Cornelio oratione occurrit. Sylla massiliensem aristonem: & nouem gaditanos ciuitate donauit. Etenim cum cæteris præmiis digni sunt q suo labore & periculo nostram rem. p. defendunt: tum certe dignissimi sunt q ciuitate ea donantur: pro qua pericula ac tela subierunt Cornelius uero tacitus i oratione quam idignissimo attribuit Claudio imperatori inepto semperq; sopito: quibus artibus Romanum creuit

Municipes.

Personalia munera

Patrimonialia

Munus q̃d sit

imperium elegantissime sic ostendit. Maiores mei quorum antiquissimus clausus origine sabina simul in ciuitatem Romanam & in familias patriciorum accitus est: hortantur uti paribus cõsiliis rem .p. capessam transferendo huc quod usq; egregium fuerit. Neq; enim ignoro. Iulios alba: coruncanos camerio: porcios tusculo: & ne uetera scrutemur: hetruria: lucania: & omni Italia in senatum accitos: postremo ipsam ad alpes promotam: ut non modo singuli uiritim: sed totæ gentes in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies: & aduersus externa floruimus: cũ transpadani in ciuitatem recepti: cum specie deductarum per orbem terræ coloniarum additis prouinciarum quibusq; munitis omnibus ualidissimis Fesso imperio subuentum est. Nec pœnitet balbos ex hispania: nec minus insignes piros e gallia narbonensi trãsiuisse. Manent eorum posteri: nec more in hanc patriam nobis cõcedunt. Quid aliud exitio Lacedæmoniis: ac Atheniensibus fuit: quãq; armis pollerent: nisi q uictos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientia ualuit: ut plærosq; populos eodẽ die hostes dein ciues habuerit. Aduenæ in nos regnauerunt libertinorum filii magistratus mãdare nõ ut plæriq; falluntur recens: sed priori populo factitatũ est. at cum senonibus pugnauimus: scilicet uolsi & equi nunq̃ aduersam nobis aciẽ struxere: uel capti a gallis sumus: sed & thuscis obsides dedimus: & samnitũ iugũ subiuimus: attamen si cuncta bella recẽseas nullum breuiore spacio quã aduersus gallos confectum cõtinua inde ac fida pax. Iam moribus: artibus: affinitatibus mixti nostris aurum & opes suas inferant: potiusq̃ separati habeant oĩa patres conscripti: quæ nunc uetustissima credunt nova fuere: plæbeii magistratus post patricios: Latini post plebæios: cæterarũ Italiæ gentium post latinos inueterascẽt: hoc quoq; & quod hodie exẽplis tuemur: inter exẽpla erit. Quod autẽ Tacitũ peritissime uidemus dixisse Romanos ueteres illos imperii fundatores specie deductarum per orbem terræ coloniarum: additis prouinciarum quibusq; munitõnibus ualidissimis Fesso imperio subuenisse. Libet ostensis colonis ante oculos ponere: posteaq; ipsarum coloniarum simul cum prouinciis gubernatõem edocere: ut quod Tacitus supradictis continuat: constare possit: non pœnituisse maiores ex hispania balbos: & alios ex diuersis prouinciis præstantes uiros in senatum equestrẽq; ordinem & Romanam ciuitatem fuisse ascitos: qua ratione nonnullos etiam ex præstantioribus ipsis uiris prouincialibus ostendimus. Inchoandum uero est a prouinciis Italiæ continentibus: de quibus Vlpianus de uerborum significatione. Continentes prouincias accipere debemus: eas quæ italiæ iunctæ sunt: utputa galliam: & prouinciam Siciliamq; magis inter continentes accipere nos oportet: quæ modico freto ab Italia diuidit. Qua in prouincia cum duæ tantummodo

Prouĩciæ cõtinentes

fuerint coloniæ eius gubernationem diccemus. Cicero quinta in Verrem actione. Inter Siciliam cæterasq; prouincias in agrorum uectigalium ratione hoc interest: quod cæteris aut impositum uectigal certum quod stipēdiarium dicitur: ut hispanis cæterisq; pœnorum quasi uictoriæ præmiū: ac pœna belli: aut censoria locatio constituta est: ut in asiæ lege Sempronia. Siciliæ ciuitates sic in amicitiam fidemq; accepimus: ut eodem iure essent quo fuissent: eadem conditione populo parerent Romano: qua suis antea pauissent. Perpaucæ siciliæ ciuitates sunt bello a maioribus nostris subactæ. Quarum ager cum esset publicus populi Romani factus: tamen illis est redditus. Is ager a censoribus locari solet. fœderatæ ciuitates duæ sunt: quarum decimæ uenire non solēt. Mamertina & Tauronimitana: quiq; præterea sine fœdere imunes ciuitates ac liberæ: prætercea omnis ager siciliæ ciuitatum decumanus ē. Itē q; ante imperium populi Romani ipsorum siculorum uoluntate & institutis fuit. Et quarta actione in Verrem Cicero. Nos uero experti sumus italico maxime bello. Siciliam nobis non pro penaria cella: sed ꝓ ærario illo maiorum uetere & referto fuisse: frumētoq; suppeditato maximos exercitus nostros uestiuit: aluit: armauit. Sicilia breuiter expedita ad gallias prouīciamq; pariter Italiæ continentes ueniamus. Cicero pro Cornelio Balbo scribit quædam fœdera fuisse cum nonnullis barbaris præsertim ex gallia: ne quis suorum a Romanis reciperetur i ciuem. Suetonius uero. C. Cæsarem dicit quosdā e semibarbaris in curiā recipisse: & demum galliam cui præfuerat transalpinam a saltu pireneo alpibusq;: & monte gebenna: fluminibusq; rheno & rodano. Neronem q; primum scribit idem Suetonius alpes defuncto Cotio rege: ī prouīciæ formā redegisse. Et Cornelius Tacitus scribit Claudium imperatorem nationes alpium maritimarum in ius latii transtulisse. Et Plinius asserit. Narbonensem galliam uerius Italiam: q̄ prouinciam unam fuisse habitam: quæ hinc appellata sit inter omnes orbis terrarum nationes regiones Romana prouincia. In qua Liuius scribit. C. Secium pro consulem uicta salinorum gente: coloniam aquas statyellas cōdidisse: ob aquarum copiam ex calidis frigidisq; fontibus. Et Cicero in oratiōe pro Cornelio Balbo dicit: Syllam donasse ciuitate Aristonem massiliēsem. Factum autem uidemus: ut nedum ex galliis ciues: qui fuerūt ꝓpemodum īfiniti: sed quosdam quoq; imperatores habuerimus: quorum tamen primus fuit Antoninus pius: quem Helius spartianus traxisse genus scribit ex gallia transalpina nemausense. auumq; suum Titum Aurelium Flauiū per honores diuersos ad secūdum cōsulatū ex præfectura urbis peruenisse: patrē Aureliū Fuluium fuisse consulē hominem castum & itegrum. Et Cōstātius cæsar magni Cōstātini pater cū ex galliis traxisse dicat᷑ originem: eam gloriam gallis dabit: ut ipsum

Recepti ī curiā a. C. Cæsare

Impatores exteni Romanorum Autoninns Pius

Constātius.

Constantinum imperatorem præstantissimum licet in Britania nunc Anglia ex Helena natus fuerit: ciuem habuisse gloriari possint. Coloni as in galliis paucas fuisse uidemus nec sine euidenti utilitatis ratione. Cum enim omnis ulterior gallia a. C. Cæsare qui eam subegerat (sicut ostendimus) stipendiaria esset constituta: detrimēto rei. p. uectigalibus accessurum est uisum: quicquid agri colonis in ea assignandum liberta te donatum est: q̄ a grauiore stipendio coloniæ habebant: & tamen postea Neronē Claudiū Narbonē & Arelatū i gallis deduxisse colonias Suetonius scribit: Corneliusq; tacitus de Agrippina prædicti Neronis genitrice dicit: eam quo uim suā sociis nationibus ostentaret: i oppidū ubiorū i quo genita erat: ueteranorū coloniā deduxisse: cui nomē ex uo cabulo ipsius iditū fuerit: Forte. n. acciderat: ut gentē ipsam rheno i galliam transgressam Agrippa in fidem accepisset: qui fuit dictæ agrippinæ pater: in qua deducenda colonia scribit Tacitus: nō ut olim uniuersas legiones cum tribunis & cēturioribus & sui cuiusq; ordinis militibus fuisse deductas: quæ cōsensu & caritate. R. P. efficerēt: sed ignotos iter se diuersos maniplos sine rectore: sine affectibus mutuis: nū m magis q̄ coloniam efficisse: quoq; autem modo id acciderit ea prisci nominis colonia agrippina iter cæteras germaniæ cui est ascripta urbes florē tissima potentissima atq; ēt ornatissima nūc habetur. In hispania ulteriore scribit Plinius nomen fuisse colonias: municipia centum: oppida latio antiqtus donata: undertrigita. Libertate sex: Fœdere tria: stipendiaria centum uiginti. In hispania citeriori coloniæ fuerunt duodecim: oppida ciuium romanorum tredecim: Latinorum ueterum duodeuiginti Fœderatum unum: Stipendiaria centum trigintaqūq;: coloniaq; ualē tia colonia taracon: Scipionum opus fuere: e colonia calaguritana. alīd tamen eiusdem familiæ opus minime gratum i hispania fuit cum Scipio numantia funditus excisa multas urbes reddiderit tributarias. At Lusitania ultima hispaniarum pars: ad Oceanum uergens uniuersa di uiditur i conuentus tres: Emeritensem: pacēsem: scalabitanum: tota populorum. xlvi. In q̄bus coloniæ sunt quinq;. municipia ciuium romanorum latii antiqui tria: Stipendiaria triginta sex: colonia augusta emeritane fluuio apposita: Sed ad extremum re. p. uariis iactata procellis: Vespasianus imperator uniuersæ hispaniæ ius latii tribuit. Viros ex hispania præstantissimos romana habuit res. pub. quos omnes undiq; conqrere fuerit operosissimum: sed notiores non paucos afferemus: primus omnium hispanorum ciuitate romana dōatus fuit Cornelius Balbus Gaditanus ciuis: nisi forte uelimus attendere: quod Cicero in corneliana oratione scribit. Syllam priorem Pompeio nomen gaditanos ciuitate donasse. Corneliū autem. M. c. oratione prædicta a. G. Pōpeio ciuitate donatum asserit. In qua oratione Cicero donatōis huiusce hāc

Lusitaniæ diuisio

Qui ex hispanis urbe romana donati fuerit. Cornelius Balbus.

rationem affert plurimi faciendam. Cæterum cum pro sua patria pauci
post genus hominũ nati reperti sint : qui nullis præmiis propositis ui-
tam suam hostiũ telis obiecerint pro re.p.aliena:queq̃ esse putatis: qui
se opponat periculis:non modo nullo præposito præmio sed ẽt interdi
cto: unde Tacitũ supra dixisse uidemus:nõ pœnituisse Romanos ex
Traiauus i perator ex hispania
hispaniis Balbos in ciuitatem ascitos esse:ne dum uero nos postea pœ
nituisse debuit. Traianum principem ex hispaniis habuisse. Sed cum
gratissima semper & iucũdissima sit eius memoria:tũ maxime molestis
simum ẽ interiisse culpa temporũ scriptas de tanto principe historias.
Hadrianus Antoninus Pius
Cuius successor Hadrianus & si apud hadriam samnitum olim:nunc
Aprutii ciuitatẽ in Italia natus ẽ:progenitores habuit hispanos. Cuius
item successoris Marci ãtonini pii originẽ Iulius capitolinus ab hispa
nis fuisse ostendit. Cum paternum proauum Anium uerũ pretoriũ:ui
Bonosus
rum dicit ex succubitano hispaniæ municipio factum fuisse Romanũ
senatorem. Et longe post eum Bonosus pariter imperator Romanus :
qd Flauius uoposcus historicus tradit fuit hispanus. Deinde alterum
Traiano uirtutũ præstantia similem:sed religione christiana meliorem
Theodosius
Theodosium magnũ imperatorẽ habuimus:qui ultimus omninm fuit
sub quo Romanũ imperiũ floruit integrũ:quandoquidẽ sub Archa-
dio & Honorio filiis eius Romani imperii ruina incepit:quam duobus
& triginta libris defleuimus potiusq̃ descripsimus. Senecam Lucanum
eius nepotẽ:& Quintilianũ ex hispania originẽ duxisse magis constat
q̃ ut nostro indigeant testimonio. Sed ad Aphricã trãseundũ est paruo
freto a lusitaniis bethicaq;:quã hispaniarũ partẽ unicã barbari occupãt
Coloniae romanae in aphrica
diuisam. In ꝓuincia mauritania quinq; fuerunt Romanæ coloniæ. Tin
gitana ꝓuincia colonias habuit quattuor:i quis una cohortis prætoriæ
a diuo Claudio istituta. Numidia duas habuit colonias. Aphrica septẽ
Seuerus
oppida:ciuium Romanorũ quindecim:i Libya nulla fuit colonia. Se-
uerũ ĩpatorẽ scribit Helius spartianus ex lepti aphricanũ fuisse : patre
Romano equite:qui priusq̃ ciuitate donaretur :græce & latine erat eru
ditissimus. Seuerusq; ĩperator optimus:rei frumentariæ:quã minimam
repperit:ita consuluit:ut excedens uita septẽ annorũ canonem populo
Clodius Albinus.
Romano reliquerit.reliquitq; olei tãtum ut per quinquẽniũ nõ urbis
solum usibus: sed & totius Italiæ quæ oleo eget sufficeret. Clodiũ etiã
Albinum ĩperatorem scribit Iulius capitolinus ex familia nobili Adru
mẽtana aphricanũ fuisse:sed paulopost ex tegastensi aphricæ præclara
Aurelius Augustinus
Illiricum
urbe. Aurelius Augustinus uir sanctus : & adeo doctus fuit ut cætera
superet quæ afferre possimus aphricæ ornamẽta. Illirico nunc italiæ ad
histriã contiguo:manus ẽ apponenda. Et uero si eã regionẽ quibusdã
uisum est id solum complecti:quod & Dalmatia appellatur : Fuere ta
mẽ nõnulli quibus placuit:quicqd hic a sinu phanatico nũc carnario

Histriæ & Polæ ubi cõtiguo :scdm maris hadriatici orã ad achaiã nũc Moreã: & ide danubii siue histri ortu ad sauũ fluuium cõtinet :illirici uocabulo fuisse comprehensum. Vt ipa macedonia cum epiro & pãnonia cum Dalmatia intra illiricum censerẽtur. Nos uero subiectione populorum & prouinciarum a principio facta romano populo ostendenda sicut summatim supra fecimus:& illiricũ ampliore:de qua diximus appellatione:& græciam simul:germaniã quoq; omnem amplectemur ut ipsarũ certe amplissimarũ prouinciarũ colonias:& uiros præstantes in ciuitatem romanam acceptos simul percurramus. Paulus æmilius macedonia & illirico receptis tributũ iposuit:Medium illius quod regibus soluere consueuissent:ne ob auariciam pugnare Romani uiderentur. Et Plinius scribit macedoniæ Paulũ æmiliũ uictorem: una die lxxii. ciuitates direptas uẽdidisse. Et. Q. Flaminiũ cõsulem postea omnem græciam liberã esse dixisse. Idemq; asserit Plinius in illirico populos duodecim ius italicũ habuisse:cæteros in curias diuisos stipẽdiarios fuisse:præter colonias quæ fuerint multæ. additq; Domitium enobarbũ uniuersæ Achaiæ libertatem dedisse. Cicero autem qui cũ. Q. Flaminio:& Domitio enobarbo in re pu. uersatus est ad quitum fratrẽ certo modo scribens sic dicit. At græcis q; uectigales sunt non ita acerbum uideri debet. Liuiusq; priorum temporum gesta apud græcos & macedonas scribens:duodequadragesimo libro: in conditionibus paucis ætholorum permisit consul. M. Fuluius:ut pro argento impensiones uarias imperato aurum dare possent:dum pro argenteis decem :aureus unus ualeret. Gubernationi autẽ macedoniæ Cicero accurate uidetur prospexisse i oratione: quã paulo ante bellũ ciuile Cæsaris & Põpeii habuit de prouinciis consularibus:cum. n. multa dixisset de negligentia consulis illius temporis : q; uiam illam quæ per macedoniã erat usq; ad hellespontũ militaribus excursionibus barbarorum sinerent eẽ ifestam. Hæc uerba subiungit. Pacatam ipsam per se & quietam tenui præsidio atq; exigua manu:etiam sine imperio per legatos nomine ipso populi Romani tenebamus:quæ nunc consulari imperio atq; exercitu ita uexata est:ut uix se possit diuturna pace recreare: & ad orationis conclusionem sic habet:iis qui designati erunt consules syriam macedoniamq; decerno:decernam eas prætorias:ut & prætores annuas ꝓuincias habeant. Sed postea sub imperatoribus multæ ex prædictis regionibus conditiones mutarunt. Scribit namq; Suetonius Achaiã: Liciã:Rhodum:Bizantium:Samum: libertate adempta i ꝓuiciarum formam redactas fuisse. De germania habẽt ueteres scriptores pauca:quæ ad præsens propositum adducere possimus:cum enim ea prouincia : p Cæsaris augusti tempora cœperit Romano imperio esse subiecta:parti in ea contigit pauca fieri stantis rei. pu. temporum rebus gestis similia

In Illirico. xii. populos ius latii habuisse

partim quæ gerebantur scriptorum nominum barbariem abhorrentes mandare litteris non sunt ausi: quod Pomponium Mellam excusasse uidemus: partim quæ scripta fuerunt ut Plinii & Samonici interierũt. Cornelius Tacitus de germanorum legatis Romam missis: hæc habet. Intrauere Pompeii theatrum: quo magnitudinem populi uiserent illic per ocium: neq; enim ludicris ignari oblectabãtur: dum consessum cauæ: discrimina ordinum: quis eques: ubi senatus percontãtur: aduertere quosdam cultu extraneo i sedibus senatorum: & q nam forent rogitantes postq̃ audierunt: earum gentium legatis id honoris datũ: quæ uirtute & amicitia romana præcellerent: nullos mortalium armis & fide ante germanos esse exclamant: dig͂ ediunturq;: & inter patres consi dunt quod comiter uisentibus exceptum. Viros iam qui prædictis ex prouinciis romanæ accreuerunt rei.p. dicamus. Flauius uopiscus dicit

Aurelianus imperaror Dalmata

Aurelianũ imperatorem ex prouincia Dalmatia originem duxisse: aut ortum Sirmii i Pãnonia superiore familia obscuriori: uel Dacia ripensi

Probus Augustus

uel Mesia. Et probum Augustum pariter ex Pannonia: Sirmiẽsi urbe nobiliorem matre q̃ patre. Iulius uero capitolinus Maximinum iperato

Maximinus

rem ex Thracia Gothis & Halanis parentibus originem habuisse dicit Firmiusq; saturninus scribit.

Carus

Carum iperatorem illiricianis parentibus fuisse Romanũ uel Mediolanensem auo aquileiense. Domicianũ aũt scripsere multi: & inter eos Paulus diaconus: in Dalmatia natũ fuisse. Constantinum supra diximus patre Gallico natũ fuisse i Britãnia: nũc Anglia. Sed hoc in loco facti sui utinam ita felicis sicut eximii habẽda est ratio: perierunt uero quæ de Constãtino ab Amiano marcellino eleganter scripta erant. Primusq; oium ex christianis: q historias attigerit:

Cõstantius. Cõstãtinus.

Paulus diaconus Aquileiensis de Constantino sic habet. Constantius uir bonus suos omnes uoluit diuites esse modice indutos: cum amicis comedebat: obiit in Britannia Constantino filio successore relicto: quẽ ex Helena concubina susceperat. Hic fuit secũdus imperator christianus post Philippũ. Milites contra eum creauerunt imperatorem Maxentium filium Maximini herculii: qui in Lucania morabatur: fuerũt tunc quattuor imperarores: sed Constantinus superato ad pontẽ mil-

Maxentius.

uium Maxentio & Licinio in Pannonia: solus imperator Constãtinopolim anno a condita urbe Roma undecies centeno ex Bizãtio fecit:

Iulianus Constãtius.

post triginta annos obiit Nicodemiæ: filiis dissidentibus. Iulianus factus Cæsar superauit Alemanos: Cõstãtio i Persis occupato: q audiẽs Iulianũ inuasisse imperium: in eum ueniens apud Ciliciam obiit. Asia nunc reliqua nobis est: quæ sicut aliis duabus orbis partibus par amplitudine ẽ: ita huiusmodi rerũ de quibus nunc apud nos agitur copia easdem æquat. Asiæ administrationi duo ex romanis uiri optimi talia iecere fundamẽta: ut cito multũq; i ea populus ꝓfecerit romanus. q̃ntus

enim sceuola:qui in consulatu.M. Crasso collega fuit.Asiam prouinci
am minorem dictam:adeo fortiter & integre administrauit: ut senatus
iuris post eum magistratibus pro norma & exemplari decreto propo
suerit.Et Ptolomeus rex cum populum Romanum filio reliquisset tu
torem:missus.M.æmilius Lepidus pontifex maximus:patrem se poti
us quam tutorē gessit:sed colonias postea multas breui per oēm Asiā
habuere Romani:primusq; Pompeius primam in Cicilia Pompeiopo
lim ædificauit:qui & euphatinam a mitradate conditam a se uictam co
loniamq; constitutam Pompeiopolim appellauit.Idemq; in Mesopo
thamia hebetam siue meram Romani iperii terminū constituit.Secun
dus.C.Cæsar fuit a quo beritus colonia est deducta:& felix Iulia appel
lata:& pharus insula ad nili hostium canopeium deducta: & dicta est
colonia Cæsaris dictatoris.In Cappadociaq; Claudii Cæsaris fuit colo
nia.Archelaus q prīceps & i armenia superiore ad hiberiam d̄ tygranis
regnis captas tetrarchias barbaris noibus istituit.a quo scriptum fuisse
refert Plinius a cymerico bosphoro ad caspium mare:cētum esse & qn
quagita passuum milia:quæ excogitauerit pfodere: Nicanor seleucus
quo i tempore a Ptolomeo corantio sit occisus. Vespasianusq; iperator
coloniam i finibus palestinæ deduxit:quæ dicta est flauia. Anaxarbeū
i palastina oppidum præstans postea dictum est turris stratonis :quæ a
conditore Cæsare augusta primum :post Cæsarea sicut & nunc dicta ē
cuius meminit beatus Hieronymus ecclesiæ doctor . aliæ fuerunt per
Asiam Romanæ coloniæ:Q uarum obscurior est fama . In troade ale
xandria ab Alexandro macedone prius cōdita.In paphlagonia sinopes
Vltimamq; reseruauimus acchonen a Ptolomeo conditam Aegyptio
rege:q̄ Claudius imperator coloniam Romanorum deductam ptolo
maidis nomen retinere permisit:quæ urbs proauorum nostrorū ætate i
christianorū potestate cum multis annis gloriosissima fuerit: ultima
oium Asiæ ciuitatum a christianis amissa:& tū imunita soloq; æquata
sicut & manet remansit. Vlpianus autem iureconsultus de cēsibus tra
ctans:aliam nos edocuit i Asia coloniam.His uerbis. Phœnice splendi
dissima tyriorum colonia est in Syria: Vnde mihi origo est: nobilis i re
gionibus Syriæ siculorum antiqssima armipotens: fœderis quod cum
Romanis percussit tenacissima.Huic diuus Seuerus iperator ob gra
tiam i rem.p.iperiumq; Romanum ob isignem fidem ius italicū dedit.
Nec parua fuit omnibus conseruandis coloniis Romanorū pricipum
diligētia. Suetonius.n.scribit.C.Cæsarem octuagita ciuium romanoꝝ
milia i transmarinas colonias distribuisse:Et ne urbi exhaustæ ciuiū fre
quentia deesset:sanxit ne quis ciuis maior annis uigiti:minorue decem
qui sacramento non teneretur:plus triennio cōtinuo Italia abesset:neu
quis senatoris filius nisi contubernalis:aut omnes magistratus peregre

Coloniæ ro. in Asia

Phœnice

proficifceretur. in Afiaq multis ab Italia diftantibus prouinciis refer ctiffima:cum ad tuitionem colonias conftitui parum uideretur: aliam Romani duces iniere gubernationis formam: magiftratibus regionati noua appellatione inftitutis: a quibus populi in fide & obedientia con tinerentur. In celofyria.n.tetrarchiæ duæ zinderona & gabena inftitu tæ funt. Et iudea i duodecim tetrarchias diuifa eft: q magiftratus a Romanis mittebantur. In Mefopotamia præfectura fuit prope calloroen: quæ & carra eft dicta morte Craffi notiffima. Armenia uero præfectu ram habuit. Corbuloq dux ad portas ufq cafpias domuit gentes: quas quidam portas ne parthorum gentes indomitæ Perfarum regna inua derent: Alexander macedo pofuerat: interq ea duo parthorum & per farum regna fuit Palinura urbs nobilis: diuitiis folo & aquis amœniffi ma: quæ arenis ab oibus terris diuifa & exempta quadam forte i dic fu it. Sed & finum maris rubri æthiopicum primo intrauere milites miffi a Nerone pricipe id bellum cogitante. Petronius namq eques Romanus Augufti temporibus: cum ea loca primus armis penetraffet: Romanis id bellum fufcipi poffe edocuit. At poftq inacceffibiliũ pene lo corum fuborta mentio ad principum Romanorũ cogitationes potius q̃ gefta traxit: certiora de illis afferamus. Auguftus ipfe Octauius ægy ptium i prouiciæ formam redactam ut feratiorem uberioremq Annoa urbem redderet: foffas oẽs i quas Nilus exonerat oblimatas longa ue tuftate: militari opere detexit. Vefpafianufq Cappadociæ propter affi duos barbarorum incurfus legiones addidit: confularem rectoremq ipo fuit. Et. M. Antonius philofophus prouincias ex ꝓcõfularibus cõfula res: ac ex cõfularibus ꝓcõfulares: aut prætorias ꝓ belli neceffitate fecit per legatos bellum parthicum fecit: ita ut Babylonem ide mediam per ueniret: & Armeniã uidicauit. Alexander autẽ feuerus terrã quæ de ho ftibus capta eft: limitaneis ducibus & militibus donauit: ita ut eorum effet: fi heredes eorum militarent: nec unquam ad priuatos pertineret: dicens eos attentius militaturos: fi etiam fua iura defenderẽt: addiditq iis & animalia & feruos ut poffent colere quod acceperant: Iulius capi tolinus fcribit Gordianum iuniorem per hæc uerba gloriatũ fuiffe: ab Athenienfium ciuitatibus & reges Perfarum & leges amouimus: carras deinde cæterafq urbes iperio Romano reddidimus: Nifibin ufq ꝑ uenimus. Tanta autem fuit Romanorum in prouiciarum gubernatio ne: cũ iufticia: tum maxime comitas: liberalitafq: ut pricipes & populi eorũ dulce iugum libenter ferrent: quod quidem Aureliani iperatoris tẽporibus declaratum eft. Eo.n. apud Perfas Sapori feruiente: quem i equũ humeris attolebat: bractiani: hiberi & albani & taurofcythæ. Saporis litteras non receperũt: fed ad romanos duces fcripferunt auxilia pollicentes. Immifitq Galienus dicti Aureliani filius Odenatum ducẽ

Iudea i .xii. tetrarchias diuifa
Carra
Corbulo
Palinura
Petronius eques.
Liberalitas romanorũ i fubditos.
Aurelianus imperator.
Galienus.
Odenatus.

ſuum:qui Perſas cum uaſtaſſet.Niſibin:carras: & omnem Meſopotamiam in poteſtatẽ Romanam recepit:theſiphontemq; peruenit:fugatuſq; Sapor rex cum ſuis ſatrapis. Quare Galienns participato imperio Odenatum uocauir Auguſtum:& monetam eius: quia Perſas captos trahebat cudi iuſſit. Scribit Cicero in oratione contra Gabinum habita non licuiſſe faſces ſingulares ingredi Alexandriam:& eius facti rationem Trebellius pollio in alexandri ex triginta unius uita hanc affert. Apud memphiticos uates in aurea columna ægyptiis litteris ſcriptum fuiſſe:ægyptum liberam fore:cum in eam ueniſſent Romani faſces:& prætexta conſulare indumentum. Et tamẽ uidemus Romanos principes cũ Alexandriam imperio tenerent: ab ingreſſuq; abſtinerent magna in omnem prouinciam beneficia contuliſſe. Probũ enĩ iperatorem ſcribit Flauius Vopiſcus Milites in ægypto nunquã otioſos eſſe permiſiſſe:Extareq; apud ægyptum eius opera: quæ per milites ſtruxerit:in plurimis ciuitatibus:põtes:templa:porticus:baſilicas:qui ora fluminum multa patefecerit: paludes plæraſq; ſiccauerit: atq; inibi agros ortoſq; conſtituerit. Idemq; probus per iſauriam latrociniis ſemper inſamem loca quæ anguſte adeuntur priuatis donauit:addens ut eorum filii ad annum ætatis duodeuigeſimũ in militiam mitterentur:ne latroicinari diſcerent. Idemq; facta pace cum Perſis ad thracias rediit:& centũ milia baſternarũ ſeptentrionalium:ſcythis conterminorum in ſolo Romano conſtituit:qui omneſ fidem ſeruarunt. Carus etiam imperator cũ carras rebelles in meſopotamia recepiſſet:ad Theſiphontem & ipſe ſicut Odenatus peruenit:ſed cum fulmine ictus interiſſet fama ferri cœptum eſt:fatis prohibitum eſſe:ne Theſiphontem Romanũ tranſeat iperium. præclara procul dubio fuerunt geſta: quæ Romani principes ſubigẽdis Aſiæ & aliis orbis prouĩciis patrarunt:ſed memoratu dulces ac iucũdæ ſunt artes bonæ:qbus illis adminiſtrandis & i fide conſeruãdis utebantur. M. Cicero i Aſiam quæ minor dicta eſt nũc turchis ſubditam pro prætore miſſus:multa ad Aticum ſcribens notãda dicit:quorum partem hic ſubiiciemus:optamuſq; noſtris exemplar eſſe propoſita:q ad prouĩcias Romanæ eccleſiæ a Romano pontifice ſenatuq; cardinalium mittunť. Nos Aſia accepit mirabiliter:aduerſus noſter ne in minimo qdem fuit ſumptui. Scito non modo nos fœnum aut quod de lege Iulia dari ſolet non accipere:ſed ne ligna qdem: nec præter quatuor lectos & tectũ quicq̃:multis locis nec tectum qdem:& i tabernacula manere plærũq;:Sic in pronincia nos gerimus:quod ad abſtinẽtiam attinet:ut nullus terror inſumatur in quemq̃. Id fit etiam & legatorum & tribunorum & præfectorum diligentia. Nam omnes mirifice ſtudẽt gloriæ noſtræ. Aditus etiam ad me nimius:prouinciales nihil per cubicularium:ante lucem inambulo domi. Vnicam hactenus in deſcriptõe

Nõ licuiſſe faſces cõſulares igredi alexandriã

Probus imperator

Carus iperator fulmie interfectus

M. Cicero p prætor i Aſiã miſſuſ

Iudei roma nis exosi

prouinciarũ Asiæ omisimus iudeã: ut eius populi peruicaciam duritiẽ q; Romanis ueteribus cultui etiam idolorũ seruientibus: non aliter q̃ nostris christianis exosam fuisse detestabileq; ostendamus. M. Cicero in oratione pro Lucio Flacco: cum aurum iudeorũ nomine quottannis ex Italia & ex omnibus nostris prouinciis Hierosolimam exportari soleret: id decreto ne fieret prohibitum est: quis est iudices qui hoc laudare non possit: exportari aurum non oportere: at Gneus Pompeius captis hierosolimis uictor ex illo phão nihil attigit. Imprimis hoc ut multa alia sapienter in tam suspiciosa & maledicta ciuitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim credo religionem & iudeorum & hostium impedimento præstantissimo imperatori: sed pudorem fuisse: sua cuiq; ciuitati religio legi est: nostra nobis: stantibus hierosolimis pacatisq; iudeis: tamen istorum religio sacrorum a splendore huius imperii: grauitate nominis nostri: maiorumq; institutis abhorrebat. Nunc uero hoc magis quod illa gens quid de imperio nostro sentiret ostẽdit armis: q̃ cara diis esset immortalibus docuit: q; est uicta: q; locata: q; seruata.

Viri pstãtes qui ex asia in romanã remp. trãsie runt.

Viros nobis ex Asia: uel principes uel præstantes: qui i Romanæ rei pub. decus utilitatemq; transierint ostendere reliquum est: q tamen parum multi fuerunt: primusq; tẽpore occurrit: Aulus archia poeta de qno origine anthioceno. M. Cicero oratione pro eo habita. cum ex Sicilia cum eodem Lucullo decederet: uenit haracleam: quæ cum esset ciuitas æquissimo iure ac fœdere: ascribi se in eam ciuitatem uoluit: ad summamq; nihil aliud Cicero in ea oratione ostendere conatus ẽ quod & fecit: q̃ hunc archiam ciuem fuisse Romanum.

Archias poeta.

Alexander Seuerus.

Secundumq; ex Asia ciuem & imperatorem Roma habuit: Alexãdrũ seuerũ mammea genitum christiana muliere: uirum imperatoremq; optimum: quẽ Helius spartianus ex harena assyriæ oriundum fuisse dicit.

Marius faber.

Alium Trebellius pollio magis innuit q̃ affirmat ex Asia fuisse: Marium fabrum: q inter triginta annos numeratus est imperii per Galieni tempora inuasores: cuius fuit illa præstans argutaq; de se ipso id ignobilitatis purgationem oratio. Scio cõmilitones mihi obiici posse artem pristinam: cuius mihi omnes estis testes: sed dicat quisq; quod uult: ut ferrum semp exerceam: non uino non floribus: nõ mulierculis: non popinis: (ut facit Galienus indignus patre suo & sui generis nobilitate) depeream: ars mihi obiiciatur ferraria: dum exerceam gentes. ferrumq; illi tractasse me suis cladibus recognoscant. Italiaq; & omnis Alemania: omnisq; Germania cum cæteris quæ adiacent gentibus: Romanam primum ferratam putent gentem: specialiter in nobis ferrum timeant: Et Flauius uopiscus

Firmus.

Firmum imperatorem e Seleucia asiaticũ fuisse dicit. Qui primus ex Romanis: sarracenos mercatores ad idiã nauigare curauit. Multa supius longiusculo tractatu a nobis dicta de urbis Romæ ciuiũ icremento

quod omnibus iam ſicut & nobis conſtare credimus:a data nō minus prudenter q̄ liberaliter ciuitate latinis:& ipſam circunſtantibus urbem primo:poſt aliis Italiæ ciuitatibus & uiris demum externis prouenisſe: ut nunc accomode liceat repetere : quod ſupra ex Tito liuio ſumptum ſcripſimus:dum nullum faſtiditur genus:in quo uirtus eluceſceret: romanum creuiſſe imperium. Ad noſtrum itaq; ordinem redibimus : ut oſtenſis ſuperiore loco magiſtratibus rem.p.gubernantibus:& ciuium ac populi multitudinis origine propoſita:cuius multitudinis:cura gubernationis:ipſis erat magiſtratibus demandata : formam edoceamus : qua freti tā multi ac prope infiniti populum cōſtituētis Romanum ciues Romani ipſos diligebant conſules:prætores & alios magiſtratus. Appellarunt uero maiores comitia diligēdi magiſtratus ꝓdidectos formam:de qua.M.Varro ſic habet. Comitium ꝙ ibi coibant comitiis curiatis & litium cauſa. Vnde patet q; ifra dicturi ſumus ī hoc comitii loco nō cōſules:prætores:ædiles:cenſores:& tribunos:ſed in campo martio fuiſſe delectos.& Aulus gellius de noctibus atticis locum coeundi tempuſq; & actum:ipſo eodem comitii uerbo ſignificari dicit. Locus āt ita nunc euanuit:ut poſt diruta iampridem:quæ ſolo ſupereminebant ædificias effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem concoquēdis:iter ſanctorum Adriani & Laurentii imitanda baſilicas : iter quæ fora magnum & neruæ tranſitorium: decimo inſudatum eſſe anno inſpexerimus. Tempus comitiorum habēdorum id erat:ꝙ augures deſignabant:quanq̄ obſeruatio diu tenuit. Kalendis Ianuariis conſulum prætorū ædilium:cenſorū:& tribunorū comitia haberi. Sed de loco ꝙ ſupra diximus comitii litium cauſa īſtituto. Liuius ī tertiodetrigeſimo ſic habet. Eo anno comitium primo rectū eſſe rumore proditum: & tamē poſtea trigeſimo libro ſibi ſic contradicit. Sæpe comitia idicta perſicit:tēpeſtates prohibuerunt:quo ī comitii loco ſacra per regem ſacrificulum fuiſſe facta: Plutarchus ſic ī problematibus oſtendit. Regi ſacrificulo qui ſacris omnibus præeſt:nec magiſtratum gerere: nec contionem habere licet:propter nomen regium ſuſpectum:ut ſolum ī templis poteſtatem habeant:& regnum per deos ſuſtineant. Hinc ī ſacrificio:quod fit in comitio ubi rex peregit:ſtatim ex foro ſe proripit. Actum comitii deſcribere aggrediamur:qui longa & altiſſima ſed omnium gratiſſima oratione indiget. Comitia ſcribit Aſconius pedianus prima in Verrem actione fuiſſe ædilitia: prætoria : tribunitia : & conſularia. Sed Aulus gellius magis neceſſariam affert diuiſionem:quæ multa & magna indiget expoſitōne. Dicit eni cum de generibus omnium fertur ſuffragium curiata comitia:cū ex cenſu & ætate centuriata:cum ex regiōibus & locis tributa. Feſtus autem Pompeius : ſcribit. Centuriata comitia item curiata dicebantur:qa populus Romanus per cētenas turmas diuiſus

Comitium.

Comitiorū Tempus

Sacra per ſacrificulū in Comitio.

De Comitiorum actu

Error Festi.

Curiata Comitia.

Centuriata comitia

est. In quo Festus & si uerum dicit:populum Romanum in centurias fuisse diuisum:errori nequaquã paruo fomẽtum dedisse uidetur:quasi uero centuriata & curiata comitia inferat:eadem fuisse quæ & Gellius supra:& alii longe diuersa fuisse uoluerunt. Curiata nãq; comitia erũt quæ ex curiis idest tribubus absq; aliquo census & ætatũ respectu fie bant:unaquæq; enim tribus separatim centuriata suffragium per ipsas cẽturias prout a casu acciderat segregatas ferebat:ad finemq; magistra tus uota attendebant:in qua maior ipsarum tribuum pars conuenisset. In centuriatis uero comitiis classium separatio fiebat: & primam dehic secundam & post tertiam:quartam & quintã seorsum centu iabant: pa riterq; ætatũ facta sæpe ratione iuniores primo milites:post seniores se orsum centuriabantur: Quibus omnibus centuriis in suffragia missis maior cẽturiarum pars præualebat. Hæcq; comitia semper grauiora:& illa magis popularia fuerunt habita. In his nãq; centuriatis senatorii or dinis & equestris uiri præstantiores in prima: & secunda classe erant: quorum iudicia & uoluntatem aliæ minorum cẽsuum classes semper fere sequebantur. Hic uidemus Liuium quinto dicere. Camillum qui exul solus uidebatur rem publicam sicut fecit posse restituere:comitiis curiatis reuocatum de exilio: populare enim hoc beneficium fuit: ad quod uniuersus populus tanta confluebat auiditate:ut nullam grauio rem formam per classes aut ætates quæri oportuit: pariter. M. Cicero ĩ oratione đ ar uspicum respõsis dicit:domum suam populi Romani cu ius est summa potestas oĩum rerum:comitiis curiatis oĩum ætatum or dinumq; suffragiis:eidem iuri cuius fuerat restituisse. In Scipione etiã similiter contigit. De quo Liuius. xxv. P. Cornelio Scipioni cui post aphricano fuit cognomen petenti ædilitatem:cum obsisterent tr. pl. ne gantes rationem eius habendam esse: Quod nondum ad petẽdum le gitima ætas esset:Si me inquit omnes quirites ædilem facere uolũt:sa tis annorum habeo:tanto enim fauore ad suffragium ĩ tribubus discur sum est:ut tribuni repente incepto desisterent:Et infra Liuius. xxvi. Cũ subito. P. Cornelius illius qui in hispania ceciderat filius quatuor & ui ginti ferme annos natus:professus se petere in superiore unde conspici posset loco constituit:in quem postq̃ omnium ora cõuersa sunt clamo re & fauore ominati extemplo sunt. Fœlix faustumq; ĩperium:iussi de inde inire suffragium omnes ad unũ non centuriæ modo sed & tribus omnes. P. Scipioni imperium esse in hispania iusserunt. Et ĩfra. xxviii. Centuriæ omnes ingenti fauore. P. Sciipionem consulem dixerunt co mitia maiora q̃ ulla per id bellum celebrata frequẽtia. Sed pro maxima parte comitia deligendorum ordine consulum & aliorum magistratuũ fuere centuriata. Vnde Liuius. exactis regibus duo consules comitiis centuriatis creati a p̃fecto urbis ex comentariis Seruii Tullii. L. Iunius

Brutus.L.Tarquinius collatinus.& infra:Brutus collegam sibi comitiis centuriatis creauit.P.Valerium. Cicero autem Lucium Murenam defendens ambitus i petitione cõsulatus accusatum:iter alia argumenta hoc uno usus est: Murenam forma omnium grauiore delectum fuisse illo die:quo auspicato comitiis centuriatis. L.Murenam consulem renunciaui. Vnicoq; in loco magisq̃ in cæteris omnibus ostendit Liuius quid tributa a centuriatis comitiis differebant: a Valerone.tr.pl.lex lata ut crearentur plæbeii magistratus tributis comitiis:quod cum denegassent patres:irata plæbs iteresse consularibus comitiis noluit.p patres clientesq; patrũ consules creati sunt.P.Quintius.C.Seruilius.Ita q; licet plæbs non interfuerit:patres cum clientibus ex prima secunda: & tertia classibus centurias confecerunt:declarandis consulibus necessarias. Tributa comitia quæ Aulus gellius tertio diuisionis suæ loco posuit:eadem fuerunt quæ & curiata:sed ipse q multa & quandoq; nimia breuitate res attigit cognitu dignissimas:tria ibi posuit uocabula: quæ diuersis temporibus: sed nunq̃ eodem simul in usu fuerunt: si autem erunt qui contendant suas eum cuiq; ex ipsis uocabulis dedisse diffinitiones:respondemus nullum esse Liuii aut Ciceronis aut.M. Varrõis locum:in quo ea uocabula simul in usu fuisse & rem ipsam appareat. Et enim uidemus Ciceronem in epistola ad Lentulum sic scribere. In campo certe non fuisti:cum hora secunda comitiis quæstoriis istitutis sella. Q. maximi quem illi consulem esse dicebant posita esset: quo mortuo nunciato:sella sublata est.Ille autem qui comitiis tributis esset auspicatus centuriata habuit:quæ itaq; in libris Liuii: quos habemus gesta narrantibus a Ciceronis ætate plurimum distantia dici uidemus curiata comitia:Cicero ipse hic tributa uerbo proprio expressit: quandoquidem supra ostendimus a curiis mulieribus appellatas fuisse primo tribus: Vnde curiata primo comitia postea fuere tributa. Fiebãt tamen aliquando consules etiam sine comitiis per interregem: ad id a populo creatum:Liuius.Libro tertio per interregem consules creati cum prouocatione.L.Valerius.M.Horatius: actaq; res in flaminiis pratis: qui nunc circus Flaminius. Et Asconius pedianus orationem Ciceronis milonianam exponens: fiebant interim alii ex aliis interreges: qui comitia consularia propter eorum candidatorum tumultus: & corũdẽ manus armatorum:habere non poterant. Pompeiusq; sine collega factus est de qua re Plutarchus i Pompeii uita. Pompeius a senatu solus cõsul creatus per Sulpicium interregemq;:collegæq; assumendi potestas attributa:Catone omnia suadẽte ob rem.p.ut dixit. Comitia quando fierent non satis certum habebatur. Nam etsi Kalendis Ianuariis ut plurimum fiebant:in aliud tamen tempus quandoque differebantur. Macrobius scribit Kalendis Martii comitia auspicantur. Et Plinius

Tributa comitia eadẽ quae curiata

Cõsules q̃ñ q; factos siue comitiis ab iterrege

Quo tpe comitia haberentur

nundinis rustici urbem reuiseba nt:& ideo comitia habere nundinis nõ licebat:ne plæbs rustica auocaretur. Et Cicero ad quintum fratrẽ. Comitia in mensem Septembrem reiecta sunt. Et aliquando i tribunorum plæbis potestate fuit:comitia quando haberi deberent declarare. Liuius libro.v.C.Licinius &.L.Sextius.tr.pl.tulerunt:ne tribunorum militarium comitia fierent sed consulum:& libro.xxiii. Q.Fabius i eũ quem postea comitialem habuit diem comitia edixit. Et infra.xxv. Dictator primo comitiali die creauit consules. Et.xxvi.diemq; comitiis a. C.Calfurnio prætore urbano petiit. Vnde uidetur augures quod supra scribit Plinius q̃ multos dies in anno Kalendis Martii inaugurasse: quorum uno siue prætor:siue consules; siue tribuni plæbis comitia habebant. Vnde prudenter a Fabio maximo censore institutum est: ut post q̃ comitia ad multorum libidinem habebantur:& simul multi atq; omnes pariter in eis poterant:aliqua pars ciuitatis esset:quæ sua grauitate rem ipsam moderarentur:ex omnibus enim ciuibus forum exercitio & usu frequentantibus:quatuor instituit tribus: quas appellauit urbanas:unde maximi cognomen nactus est:quatuor enim illæ aliarum temeritatem tribuũ moderabantur: Vnde i petitione ipsa: Vrbanã tribũ semper plurimi fuisse habitam. Asconius pedianus pro milone: inter auctoritatem leges.P.Clodii tr.pl.quas forte præposuerat: eam quoq; qua libertini non plus q̃ in tribus tribubus suffragium ferebãt possent quoq; in urbanis tribubus:quæ propriæ ingenuorum sunt ferre:qua in petitõne quid obseruatum fuerit dicendũ duximus:est uero apud multos tritum quid Cicero de hac re Quintum fratrem admonet i hanc formam: Valde elaborandum est tibi ut tribules:ut uicini:& cliẽtes:ut deniq; liberi:postremo etiam seruitus:(nam ferme omnis sermo ad forensem famam a domesticis manat auctoribus):& infra: eximiam magnam gloriam & dignitatem:& rerũ gestarũ magnitudinem esse oportet in eo:quem homines ignoti nullis suffragantibus meritis:honore afficiant:item infra:Senatores:equites romanos:cæterorum omniũ gratos homines:& gratiosos complectere:multi homines urbani indnstrii multi libertini in foro gratiosi gnauiq; uersantur:cura ut sint cupidi:deinde habe oratores:urbis collegia:omnium pagorũ uicinorum. Ex his principes si ad amicitiam tuam adiunxeris: per eos reliquam multitudinem facile tenebis:postea totam italiam fac ut in animo & memoria tibi distributam comprehensamq; habeas:ne quod municipium:colonia præfectura nec locus esse possit nec quem in italia posse patiaris:i quo non habeas firmamenti quod satis esse posset. Perquiras etiam:inuestiges homines ex omni regione:eosq; cognoscas:appetas:confirmes:cures ut i ciuitatibus suis aliquot petãt:& tua cã quasi cãdidati sint bene hoies nosce:comiter appellare:assidue ac diligẽter petere:benignnm ac

In potestate ẽt tribunorũ plæ. fuisse:tps comitiorũ declarare

Fabii maximi istitutũ.

Tribus urbanae quatuor.

liberalem esse oportet. Vnde Cicero ipse postea Octauio scribēs iquit. Nos in omni munere candidatorio fungendo summam adhibemus diligentiam:& fortasse quoniam uidetur in suffragiis multum posse gallia cum Romæ a iudiciis forum refrixerit:excurremus mēse Septembri. Et item ad fratrem de petitōne: Tota petitio procura ut pompæ plena sit:ut illustris:ut splendida: ut popularis: ut habeat summam spem ac dignitatem. Sed hæc tibi retinēda:ut senatus te existimet ex eo ꝙ ita uixeris defensorem auctoritatis suæ fore. Equites Romani boni & locupletes ex uita acta te studiosum otii ac rerum tranquillarum :multitudo ex eo dumtaxat ꝙ oratione in contionibus atq; iudicio popularis fuisti:te a suis commodis alienum non futurum : petitionis formandæ artes & instiuta Cicero multas ac difficillimas supra ostendit:sed postquam uentum erat ad ipsum petitionis actum:resq; uariis modis quos infra docebimus in campum actumq; deducta erat:maiores prædictis in dies suboriebantur candidatis petitoribus difficultates : de quibus item Cicero pro Murena sic dicit:ꝙ si illa solemnis precatio comitiorū a consularibus auspiciis consecrata:tantam habet in se uim & religionem:quantum res.p. postulat:& infra:quod enim fretum quod euripū tot motus:tantas:tam uarias habere putetis agitationes fluctuū :quātas perturbationes & quantos æstus habet ratio comitiorum: nihil est incertius uulgo:nihil obscurius uoluntate hominum :nihil fallatius ratione tota comitiorum. Nam & tempestates aliquo certo cæli signo cōmouentur:sæpe improuiso nulla ex certa ratōne:obscura aliqua ex causa excitantur:sic in hac comitiorum tempestate populari:sæpe itelligas quo signo cōmota sit:sæpe ita obscura ē:ut casu excitata esse uideatur Et infra. Petitorem ego præsertim consulatus:magna spe: magno animo:magnis copiis :& in forum & in campum deduci uolo : præsertim cum hoc iam nouo more : omnes fere domus omnium concursant: & ex uultu candidatorum coniecturam faciunt:quantum quisq; animi & facultatis habere uideatur: Vides tu ne illum tristem:demissum? iacet. diffidit. abiecit hastas:serpit hic rumor. Magna autem est comitiis consularibus repentina uoluntatum iclinatio: præsertim cum incubuit ad uirum bonum:& multis aliis adiumentis petitionis ornatum:huiusmodi etiam petitionis difficultates & candidatorum Cicero in oratione ꝓ Plantio sic ostendit. Non eni comitiis iudicat semper populus: sed mouetur plerūq; gratia:cedit precibus. Facit eos a qbus maxime est ambitus:deniq; si iudicat non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandum:sed ipetu nonnunquam :& quadam etiam temeritate. non est eni cōsilium i uulgo. non ratio. non discrimen. non diligentia. semperq; sapientes ea quæ populus fecisset ferenda:nō semper laudāda dixerūt: primum illud debes putare comitiis præsertim ædilitiis studium esse

De difficultatibus petentium dignitates

populi non iudicium.eblandita illa non enucleata suffragia: eosq; qui suffragium ferant:quid deniq; ipsi debeant considerare sæpius :q̃ quid cuiq; a re.pub.uideatur deberi: Nostrum est autem qui in hac tempestate Populi iactamur ac fluctibus:ferre moderate populi uoluntates: allicere alienas:retinere partas:placare turbatas :honores si magni non putamus:non seruire populo :sin eos expetimus:non defatigari supplicando. Sunt item dictis difficultatum sententiis simillima quæ idem Cicero in epistola Curioni scribit. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu:propter nostram ut spero te intelligere causam. Vulgi & multitudinis propter magnificentiam munerum liberalitatemq; naturæ:iuuentutis & gratiosorum in suffragiis studium :ꝓpter eius excellentem in eo genere uel gratiam uel diligẽtiam: nostram suffragationem si minus potentem:at probatã tamen & iustam & debitam. Erat autem petentibus maximum adiumentum paucitas competitorum. Vnde Cicero Athico. Luceium scito consulatum habere i animo statim petere. Duo enim soli dicuntur petituri. Non solum autẽ libera ciuitate artes in petitione sunt adhibitæ : de quibus tam multa superius sunt dicta : sed a principibus etiam se gratos populo reddere adnitentibus:hinc scribit de Octauio Augusto Suetonius. Quotiens magistratuum comitiis interesset:tribus cum candidatis suis circuibat supplicabatq; more solemni: ferebat & ipse suffragium in tribubus: ut unus e populo:& magnæ spei ac confidentiæ fuit petitio uariis ex adiumentis prius prudentia comparatis. Cicero pro Murena. Nos quoq; scœnam habuimus competitricem: quod si ego qui trinos ludos ædilis feceram:tamen Antonii ludis commouebar. Habuit proficiscens delectum in umbria. dedit ei facultatem res .publi. liberalitatis : qua usus multas sibi tribus:quæ municipiis umbriæ conficiuntur adiunxit. Et pro Plantio idem Cicero humilitatem supplicandi omnibus plurimũ in petitionibus magistratuum ualuisse sic ostendit. Quo quidem tempore si id lateranensis facere uoluisses:aut si grauitatis eẽ putasses tuæ: quod multi nobiles sæpe fecerunt:ut cum minus ualuissent suffragiis prosternerent se populo:fracto animo atq; humili supplicarent : nõ dubito quin omnis ad te conuersura fuerit multitudo:nunquam enim nobilitas integra præsertim atq; innocens:a populo Romano supplex repudiata fuit. Et contracta undiq; studio & diligentia multitudo plurimum in petitione adiuuabat. Hinc Plutarchus in Pompeii uita. Cæsar in galliis agens ad suffragia frequentes milites ire iussit : ut sibi aliud quinquennium decerneretur. Nunc de canditatis quorum supra frequens est mentio dicendum. Eos ab indumento quod ipsum indicat uerbũ appellatos constat:de ea que re Plutarchus i problematibus sic habet. Canditatis erat moris i tunica absq; toga esse:ne argentum sinu

Petentibus magistratũ maximum adiumẽtũ comptorũ paucitatẽ fuisse

Humilitatẽ supplicãdi: i petitõibus magistratuum ꝓfuisse

Candidati.

ferentes ipsi alios corrumperent ciues:uel ꝗ imperio dignos non genere:non diuitiis:non gloria:sed uulneribus & cicatricibus commendari oportere iudicabant:quæ quidem uulnera ut ab iis quos ambiendo prensabant conspicerentur sine toga ad petendum descendebãt. Idemque Plutarchus in.M.æmilii uita dicit.M.æmilium uirum consularem q tricies singulari certamine pugnauerat:& semper hostem trucidauerat contra Galbam in umbra nutritum contendentem : cum cicatrices populo ostendisset.statim omnes tribus triumphũ ei dedisse. Veterem uero fuisse candidatorum in petitione morem:Liuius quarto libro ostẽdit:qui dicit a tribuno plæbis tunc latam legem:ne cui liceret albũ uestimentum induere petendi causa. Et tamen infra scribit. Tribunis militum consulari potestate creatis.C.Iulio Tullio.C. Seruilio hala. Cn. Cornelio cosso artem adhibitam a patriciis cuius eos icilii tunc quoq; insimulabant :ꝗ turbis indignorum candidatorum intermiscendo dignos tædio sordium in quibusdam insignium populum a plebæiis diuertissent.Ratio nunc a nobis:auctoritas ac tempus eam deferendi cãdidam uestem dicetur.Rationemq; solam fuisse constat:ut petituros insignes magistratus ostenderet alba uestis. Tempus deferendi auctoritas ostensa docebit.Nam iubentibus tribunis militaribus consulari potestate supra uidemus candidatos dignis indignos fuisse immixtos: & pariter aliquando factum est a dictatore aut patribus . Nam idem Liuius quarto libro:dictatore Publio Cornelio:& Hala Særuilio magistro militum:sicut priore anno per idignissimos ex plæbeiis candidatos:omnium etiam dignorum tædium fuerat:sic tum primoribus patrum splẽdore gratiaq; ad pẽtẽdum præparatis omnia loca obtinuere:quos quidem candidatos ad petendum ut præfertur impulsos:per diem solummodo petitionis albam detulisse uestem non dubitamus.alia autem fuit:de qua paulo post dicemus:petendi iure & ordine cõsulatum forma: cum quis quæstura & ædilitate functus:petere ad suũ libitum istituisset.Hic; anno uno a creatis scilicet cõsulibus ad aliorum ordinem creandum comitia ueste alba utebantur. Vnde uidemus Ciceronem pro Murena orantem ducere:eum quam cœpisset in Asia albam uestẽ Romam usq; uenientem detulisse.Multi obuiam prodierunt de prouicia decedenti : consulatum petenti solet fieri : & cui autem non proditur reuertenti . Quid habet admirationis tali uiro aduenienti candidato consulari : Obuiam iuisse multos? Catonem quoq; superiorem in alba ueste dum censuram peteret dixisse testimonium in Marcum attilium Glabrionem competitorem suum Liuius in.xxxiii . scribit . Quæcunq; hactenus a nobis de comitiis candidatis & petitione dicta sunt: generalia fuerunt :ad ipsam rem nunc ante oculos ponendam particulariter descendamus.Qui consulatum petituri i campum martium

Lex ne quis ꝗ petẽdi cã albũ uestimẽtũ iduerei

Cõsulatũ petẽtiũ cõsuetudo.

candidati descendebant:deductores suffragatoresq; suos circa se habebant sicut Liuius.xxxiiii. habet: potentes petebant patricii plæbeiiue. P.Cornelius.Cn.Scipio qui ex hispania prouincia nuper recesserat magnis gestis rebus.Et.L.Q uintus Flaminius qui classi in Græcia præfuerat:&.Cn.Manlius uolso:hi patricii:plæbeii autem.Cn.Lelius.Cn. Domitius.Cn.Liuius Salinator.L.Attilius ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum: duo clarissimi suæ ætatis imperatores:maior gloria Scipionis & quo maior eo proprior inuidiæ. Q uintii recentior:ut qui eo anno triumphasset: quod alter decimum iam annum assiduis in oculis hominum fuerat:quæ res minus uerendos magnificos homines ipsa satietate facit.In quintio noua & recẽtia omnia ad gratiam erat.Is obtinuit ut præferretur candidato quem Aphricanus frater ducebat:quem Cornelia gens Cornelio consule comitia habente commendabat.L.Q uintius & Domitius Enobarbus consules facti.Adeo ut ne in plæbeio cõsule:cum pro.C.Lælio niteretur Aphricanus ualuit.Et. xli.Liuius Claudius unus ex omnibus nobilis candidatus erat:opinione omnium haud dubie destinabantur.Q uintus Fabius labeo &.L.Porcius Licinius.Sed Claudius consul sine lictoribus toto foro uolitando clamantibus aduersariis: & maiore parte senatus meminisse eum debere se prius consulem Populi Romani q̃ fratrem. P.Claudii esse:quin ille sedens pro tribunali aut arbitrium aut comitiorum tantum spectatorem se præberet: coerceri tamen ab effuso studio nequiuit:magnis contentionibus tribunorum quoque plæbis: qui aut contra consulem:aut pro studio eius pugnabant: comitia aliquotiens turbaret donec: peruicit Appius ut deiecto Fabio fratrem traheret. Eam petitionis animi anxietatem Seneca epistola. Cxviiii. sic deridet: Q uam putas esse iucundum tribubus uocatis cum candidati in templis suis pẽdent? & alius nummos promittit:alius per sequestrem agit alius eorum manus oculis contexit:quibus designatus contingendam manum negaturus est:omnes attoniti uocem preconis expectant. Durauitque aliqua ex parte petitionis magistratuum umbra sub principibus.Suetonius de Cæsare.comitia cum populo partitus est: ut exceptis consulatus competitoribus: de cætero numero candidatorum pro parte dimidia:quos populus uellet pronunciaret: Pro parte altera quos ipse dedisset.Et edebat per libellos circum tributim missos scriptum breui.Cæsar dictator illi tribui: commendo uobis illum & illum ut uestro suffragio suam dignitatem obtineant. comitia nulla habuit præter tribunorum & ædilium!: & Plinius orator: anxium me & inquietum habet petitio Sexti eruci.Itaque prehendo amicos: supplico: ambio:domus stationesque circumeo:quantum uel auctoritate:uel gratia ualeam precibus experior.Locum ubi hæc comitia haberent supra

diximus campum fuisse martium sæpenumero a nobis descriptum. In eo quæ erant contra quæ aqua uirgo in urbem nunc etiam currens finitur: ut inter columnam Antonini cocleam extantem: & dictam aquam ipsa fuerint septa ad instar clausurarum: quæ armentis in campestribus fiunt sic appellata: erantq; e materia & tabulatis: de quibus M. Cicero ad Athicum scribens. Efficiemus rem gloriosam: Nam in campo martio tribus comitiis marmorea sumus & septa facturi: eaque cingemus excelsa porticu: ut mille passuum conficiatur: simul adiungetur huic operi uilla publica. quod tamen nec Cicero ipse: neque alius postea facit bello prohibente ciuili: quod breui post hanc epistolam est subortum: ad ipsaq; septa totidem fuere Ouilia minoris ambitus loca: in quibus centuriæ a tota tribu separatæ de agendis prius q̃ citarentur consultabant. Et suos quæq; tribus habuit diremptores: multitudinem in centurias diuidentes: succenturiatoresq;: quos dicit Festus explendæ centuriæ causa aliquos qui forte non adessent suppleuisse. Vnde coniicimus centurias non singulis comitiis fieri consueuisse: sed potius cum factæ essent diu permansisse: nam extat nunc lapis centurias ut apparet aliquas incisas habens uix dimidius: in sanctæ Luciæ nunc ecclesia ubi Orphi templum erat: uetusta cuius ornaměta a nouis mutationibus dignoscuntur: ecclesiaque Orphei retinet cognomentum: alique erant centuriatores appellati: quibus esset curia dicta a centuriis. colligere. Erant item unaquaque in tribu diuisores: diuidendis æqualiter omnibus quæ tribui darentur: obueniretque emolumentis præfecti: quos largitionum corruptelæ auctores sæpenumero fuisse docebimus. Iam in campum & ad septa ouiliaque ipsasque tribus & centurias usque peruenimus: candidatos ad petitionem a suis deductoribus suffragatoribusque deduci uidere uidemur. Maiore igitur conatu diligendi formã ducimus explicandam. tenenda uero quæ supra diximus fuisse i tribubus trium ordinum uiros: patriciis: equestris: & plæbeiis: fuisse etiam classes quinque a censu plurimum differentes: de centuriisque prærogatiuis sortitione & uenturia: quæq; in ipsis tribubus fiebant: & consules prætoresque cum aliis magistratibus ad pontem consedisse: qui in campo esset martio ubi cocleam columnam Antonii extare uidemus: quæ dicemus attente consideranda sunt: primum de consule. Liuius. xxxi. consul in campo martio comitiis priusq̃ centurias in suffragium mitteret. Et Nonius Marcellus scribit sexagenarios per pontem non mittendos quod suffragium non ferant: quod ꝑ ponte fiebat. Suetoniusq; de ponte apertius sic habet. De Cæsare enim & coniuratis in suam mortem sic inquit. Illum in campo per comitia tribus ad suffragia uocantem partibus diuersis ex ponte ut deiicerent atque exceptum trucidarent cogitasse. Centurias dirimitores quorum id officii erat in

Septa

Ouilia

Direptores. Succěturiatores

Centuriatores

Diuisores

Tres ordies uirorum in tribubus.

Suffragia ꝑ pontem

Prærogatiua. Praerogatiua. tribubus diuidebant. Prærogatiua quid esset: uerbum significat: ex omnibus enim qui militarēt iunioribus: et pariter ex ueteranis militia per ætatem dimissis diligebantur centuriæ: prærogatiua iuniorum siue ueteranorum appellatæ: ex ipsisq; prærogatiuæ cēturiis facto iterum delectu: prima selectorum quorumcunq; præstantiorum centuria dicta ē tāquam ab ætate & dignitate uenerabiliorum. ueturia. Et ne fraus aut corruptela posset fieri: Non cincti ad custodiam suffragiorum deputabantur: de quibus quid fuerit Plinius sic habet. Decuriæ pluribus nominibus distinctæ tribunorum iudicium propter hoc non cincti uocabantur ex omnibus selecti: ad custodienda suffragiorum sita in comitiis: alius se non cinctum: alius fractum: alius tribunum appellabat: Tiberii principatu equester ordo motus: in id constitutumq; ne quis non cinctus esset: nisi ciuis ingenuo patre auoq;: quibus sextertia quadringenta census fuissent a lege Iulia theatrali quattuordecim ordines sedendi. Sortiebatur consul: quæ pro unoquoq; candidato prærogatiua iuniorum prius in suffragium mitteretur: quam & præco citabat: cumq; acceptum esset: ad consulis cæterorumq; magistratuum præsentiam i ponte suffragium: ea centuria in montem inde citatorum appellatum dimissa: præco quid egisset: renunciabat: citabanturq; post prærogatiuas tribus eiusdem prima: deinde aliæ classes in centurias distributæ. Eratq; arbitrii candidatorum: tribuum in quibus magis uiderent prærogatiuarum sortitionem fieri: easq; quas sorte contigisset exire: & deinde alias centurias a consule uocari. Nam plærumq; accidebat eos in petitiōe ꝑualere quibus prærogatiuæ præsertim iuniorum fauissent. Vnde Cicero pro Murena. Et enim: si tanta illis comitiis religio est: ut adhuc super omnem ualuerit prærogatiuam. Vnde uidemus Heliū spartianum: de Alexandro seuero dicere, Ipsas deinde tribus & eos qui militaribus niterentur prærogatiuis purgauit. Hæc autem omnia facillime intelligere poterit: q dicta Ciceronis de Lutio Pisone philippicorū secundo: in hæc uerba cōsiderabit. Ecce Dolobellæ comitioꝝ dies: sortitio prærogatiuæ exit: renunciatur: tacet: prima classis uocatur. Renūciatur deide ut assolet suffragiatum: secunda classis uocatur: quæ omnia celerius sunt facta q̄ dixi: sed ad rem multo copiosius faciunt: quæ a Cicerone i oratione pro Planco scripta subiecimus. Neq; ego nunc cōsilium reprehendo tuū: q; eas tribus qbus hic maxime notus erat non edideris: & ifra: uocatæ tribus: latum suffragiū: descriptæ: renūtiatæ: longe plurimum ualuit Plancus. At tandem una centuria prærogatiuæ tātū habet auctoritatis: ut nemo nūq̄ prior eam tulerit: quin renunciatus sit aut ipsis comitiis consul: aut certe i illū annum. Et infra de Plāco sic habet: cuius in honore nō unius tribus pars: sed comitia tota comitiis fuerūt prærogatiua: & ubi Cicero i ꝑdictis non satis edoceat supplebit

Veturia centuria

Non cincti ad suffragiorū custodiam deputati

Mors citatorum.

Liuius infrascripta libro quito: Haud inuitis patribus Paulum liciniũ caluum. prærogatiua tribunum militum non petentem creauit: & ifra: populus nihilominus suffragia inibat. & ut quæq; intro uocata erat cẽturia: consulem haud dubie Fabium dicebat. Centuriæ quæ supererãt. Q. Fabium &. P. Decium dixere: & infra. Tumq; prærogatiua & primo uocatæ omnes centuriæ consulem eum dicebant. Item infra eo die cum sors prærogatiuæ exisset: eaq;. T. Attilium. Et libro. xxiii. Liuius in teriit prærogatiua: suffragium iniit. Creatiq; in ea consules. Q. Fabius maximus quartum. M. Marcellus: tertium: cosdem consules cæteræ centuriæ sine uariatione ulla dixerunt: & libro. xxvi. nostræ intentioni i plurimis satisfacit Liuius Fuluius: cum comitia consules haberẽt prærogatiua ueturia iuniorum Titum malium torquatum dixit: qui ad tribunal consulis uenit: petiitq; ut sua pauca uerba audiret: centuriamq; quæ tulisset suffragium reuocari iuberet: oculorum enim ualitudinem excusauit: post hæc cum centuria frequens succlamasset: se nihil mutare: tum torquatus: neq; ego uestros mores consul ferre potero: neq; uos imperium meum: redite in suffragium. Tum centuria mota auctoritate uiri petiit a consule: ut ueturiam seniorum citaret: uelle se cum maioribus natu colloqui: citata seniorum ueturia: datum secreto i ouili cum his colloquendi tempus: ita consultatione data: senioribus dimissis: iuniores suffragium ineuntes. M. Marcellum. M. Valerium consules dixerunt: auctoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Reliquũ est uobis hac comitiorũ parte: qualia centuriæ aut tribus ipsæ aliter suffragia ferrent ostẽdere: Duobus enim modis sed diuersis temporibus id factitatũ fuit. Nam uocibus primo & sententiis palam ab unoquoq; dictis: post tabellis suffragia dari mos fuit: de qua re elegantissimam disputationem Cicero legum secundo: cum Quinto fratre sic habet. In ea sum sententia qua te fuisse semper scio: nihil ut fuerit i suffragiis uoce melius. qs aũt non sentit omnem auctoritatem optimatũ tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nũq̃ desiderauit? Id oppressus dominatu: & potentia pricipũ flagitauit. Itaq; grauiora iudicia de potentissimis hominibus erant uoces q̃ tabellæ: quãobrem suffragãdi nimia libido: in non bonis causis eripienda fuit potentibus: non latebra danda populo: in qua bonis ignorantibus qd qsq; sentiat tabella uiciosum occultaret suffragiũ. Itaq; isti rationi neq; lator qsq̃ est inuentus neq; auctor unq̃ bonus. Sũt enim quattuor leges tabellariæ: quarũ prima de magistratibus mandandis. Ea est gabinia lata ab homine ignoto & sordido: sequuta biẽnio post cassia ẽ: de populi iudicio. ista ab homine nobili lata. L. cassio. Carbonis est tertia de iubẽdis legibus ac uetãdis: sedicioſi atq; iprobi ciuis. Vno i genere relinq uidebat: quod ipse Cassius excipet p duelliones. dedit huic quoq; iudicio Celius tabbel-

Mos dãdorum suffragiorum

Leges tabellariae.

iam. Eamq; optimam rem. P. esse dico: quam hic cōsul cōstituerit: quæ sit in potestate optimatum. Sic enim recitata est: de suffragiis optimatumq; plæbi libera sunto: quæ lex hanc sententiam continet: ut omnes leges tolleret quæ postea latæ sunt: quando tegunt omni ratione suffragium: ne quis inspiciat tabellam: ne roget: ne appellet: deide hoc optimo cuiq; & grauissimo ciui ostendatur ultroq; offeratur. Eoq; nunc fit illud quod a te nuperrime dictum est: ut minus multos tabella condemnet q̄ solebat uox: quia populo licere satis est. Hoc retēto reliqua uoluntas auctoritati & gratiæ traditur. Itaq; ut omittam largitione corrupta suffragia: non uides si quando ambitus sileat: quæri in suffragiis quid optimi uiri sentiant: quamobrem lege hac libertatis species datur. Auctoritas bonorum retinetur contentiōis causa tollitur. Vnde cū uocem Cicero tabellæ præponeret: sic oratione in Pisonem habita gloriatus est. Me cuncta italia: me omnes ordines: me uniuersa ciuitas nō prius tabella q̄ uoce cōsulē declarauit. Similemq; supradictæ Ciceronis disputatiōem Plinius orator Mesio maximo scribit. Meministi ne te sæpe legisse quantas contentiones excitauit lex tabellaria? At nunc ī senatu sine ulla dissensiōe: Hoc uelut optimum placuit. Omnes comitiorum die tabellas postularunt. Supersunt senes ex quibus audire soleo hūc ordinem comitiorū. Citato nomine candidati silentiū summū dicebant: ipse pro se explicabat uitam suam: testes & laudatores dabat uel cum quo militauerat: siue sub quo quæstor fuerat: uel utrūq; si poterat: adhibebat quosdā ex suffragatoribus: illi grauiter & pauca loquebantur: plus hoc q̄ preces proderat. Nonnūq̄ candidatus aut natales competitoris: aut annos: aut etiam mores arguebat. Audiebat senatus grauitate censoria. Ita sæpius digni q̄ gratiosi præualebant. Inualuit tamen & diutius seruatus est mos tabellarum. De quo Cicero ī legē agrariā Rulli secūdā: in suamq; sui ipsius gloriā sic habet. Sed tamē magnificentius atq; ornatius esse illo nihil potest: quod meis comitiis non tabellam indicem tantæ libertatis: sed uocē unā pro uobis indicē uestrarū in me uoluntatū ac studiorū tulistis. Itaq; me nō extrema tribus suffragiorū: sed primū concursus populi Romani consulem declarauit.

Comitiorū ordo

Quale autem uas fuerit ī quod suffragia mitterentur: Asconius pedianus pro Cornelio de maiestate sic habet. Dū sytella defertur: dum sortitio fit. Et Cornelius Tacitus de Vespasiano. Sorte & urna mores nō discerni: suffragia ad extimationē senatus reperta: ut cuiusq; uitā famāq; penetrarent. Et tabellas ipsas fuisse cæra delinitas: ī qbus stilo faciliter scriberetur cuiusq; uotū. Infra in accusationū partibus: dum sententias iudices ferrēt ostendemus. uetustam uero huius uerbi uim beatus Hieronymus ad Niceā Hyppodiaconū elegāter sic scribit. Rudes illi italiæ hoīes quos cassos Ennius appellat: q sibi ut in rhetoricis Cice

Vas in qd suffragia mittebātur

Tabellarū origo

ro ait:ferro uictum quæritabant:ante cartæ & membranarũ usum :aut dedolatis ex ligno codicillis:aut in corticibus arborũ mutua epistolaꝝ colloquia missitabant. Vnde & portatores earũ:tabellarios:& scriptores a libris arborum librarios uocauere: ad quarum tabellarũ imitatione: hæ quoq; & factæ & dictæ sunt. In quibus senatorum & iudicum in sententiis uota scribebantur . De cæteris uero quod dixi infra dicto loco patebit. Scriptas autẽ fuisse tabellas: Plinius Mesio maximo scribens sic indicat . Scripseram tibi uerendũ esse:ne ex tantis suffragiis in quibusdam tabellis multa essent iocularia atq; etiam fœda dictu: i una uero pro nominibus candidatorum: suffragatorum nomina sunt inuenta. Excanduit senatus:magnoq; clamore: qui scripsisset iratum principem est comprecatus:tantum licentiæ prauis negociis adiicit illa fiducia:quis enim sciet? Et tabellæ pro epistolis cum uictoriam continerent laureatæ mittebantur. Cicero i Pisonem ne tu quidem Paule noster tabellas Romam cum laurea mittere audebas. Hisq; supra tãto ut ostendimus studio peractis:consul in ponte residens eum cuius suffragia superauerant consulem futuri anni declarabat:precoq; palam enunciabat:pariterq; in deligendis:prætoræ:censoræ:ædilibus: & tribunis factum fuit:declaratiq; in consules cãdidati:cum senatui usq; ad tempus ineundi cõsulatum interessent:maxime erant auctoritatis : declarandi in comitiis consules & alios magistratus formam moresq; satis supra docuimus:quod quidem & si suapte rei natura itegre & absq; uicio & corruptela fieri potuit:malis tamẽ artibus sæpenumero factitatũ est:qbus artibus primarium largitio fomentũ dedit:unde & repulsas a petitione nonnulli q̃ñq; imeritas rettulere:ob idq; Cicero quitũ fratrẽ ad petitionem cõsulatus istruens sic admonet. Et quoniam in hoc uel maxime uiciosa est ciuitas:q; largitione interposita uirtutis ac dignitatis obliuisci solet:fac ut se abs te custodiri atq; obseruari sciant: & ad Athicũ idem Cicero. Consules flagrant inuidia. Q uod Memius cãdidatorũ pactionem in senatu recitauit:quam ipse suus competitor Domitius cum cõsulibus fecisset:ut ambo talenta quadraginta cõsulibus darent:si essent ipsi consules facti. & idẽ Cicero largitionis factæ insimulatũ Plancum defendens dũ purgare nitit̃ : quo fieret modo corruptela & largitio sic docet. Sed tu doce sequestrem fuisse:largitum fuisse:cõscripsisse :tribules decuriasse. Vnam tribum delige:tu doce quod debes :per quem sequestrem:quo diuisore corrupta sit. Deĩde habere cœpit subito præter opinionem hominũ:ut ne si cogitasset quidem quispiã largiri:daretur spacium comparandi tribus. Latum suffragium:descriptæ:renuntiatæ: longe plurimũ ualuit Plancus. nulla largitionis ne fuit : nec esse potuit suspitio. Erat aũt grauissima pœna his q largitione tribus ac centurias corrupissent per legẽ de ambitu constitutã : cuius legis metu diuersis

Tabellarii Librarii

Tabellæ laureatae

Qui modus in magistratibus declarandis.

Corruptele i magistratuum petitionibus

De pena tribus largitõne corrumpentium.

& occultis artibus largitionem ipsam fieri oportuit. Vnde dixerunt Planci aduersariorum oratores ipsum quosdam mimmorum habitu subornasse:qui ad tribus & centurias per ludi simulationem penetrantes:pecunias in largitionem detulerant:quam diluere calumniam Cicero cũ adniteretur his uerbis ĩ prædicta oratione est usus. Illud uero crimen de mimis:quos ĩ circo flaminio deprehensos esse dixistis: tunc caluit:recentiq; nũc ĩ causa refrixit:neq; enim q illi mimi fuerint nec quæ tribus:nec qui diuisor ostenditis. Asconius pedianus in Ciceronis orationem pro Milone. Annius milo &. P. plãcius hispus &. Q. Metellus Scipio consulatum petierunt:non solum largitione palam effusa: sed etiam factionibus armatorum succincti. & Cicero ipse in Verrem actione secunda:comitia haberi cœpta sunt. Cursare iste homo potens cum filio blando & gratioso circum tribus:paternos amicos hoc est diuisores appellare. Hinc uidemus Octauium Augustum populi gratiam aucupantem tollendis largitionibus curam adhibuisse. Suetonius enim de eo sic scribit. Comitiorũ quoq; ius pristinum reduxit: ac multiplici pena coercito ambitu:Fabianis & Scaptiensibus tribubus suis die comitiorũ:neqd a quoq̃ candidato desiderarent: singula milia nummum asse diuidebat. satis multa de largitiõe:repulsarũ aliquas dicamus. Nullam ĩdigniorẽ repulsam Populum Romanum unquã uidisse creditũ ẽ

De repulsis.

Ea:đ qua sic Plinius scribit. Vir optimus a senatu iurato iudicatus Scipio nassica:Bis candidatus repulsam habuit:cui exuli ĩ patria mori nõ licuit. Sed ultimæ repulsæ causa affertur:ostẽdẽs quod supra diximus necessariam fuisse petituro consulatum: & alios insignes magistratus humilitatem:& omnem uniuerso populo subiectionẽ. Cum.n.is Scipio post Iugurthæ bellũ matremq; ideam ĩ urbem aductã: & seditiones ciuium aliquãdo composita ædilitatẽ peteret:& inter supplicandũ solẽni more ut fiebat callosam stringeret manum unius quem rogabat per iocũ iterrogauit:Nunqd manibus ambulare solitus esset? quod tribus rusticæ adeo ægre tulerunt:ut repulsa illi data fuerit. Paruaq; pariter fuit causa quæ. Q. Elio tuberoni repulsam præturæ dedit:quem. L. Paulus auus &. P. aphricanus auunculus deducebant. In epulo enim Aphricani patrui suo noie dato:tricliniũ posuit punicanis pellibus edinis stratum:& triclinum mensæ apparatum omnem fuisse supra ostẽdimus:ĩfraq; diffusus in moribus & cœnis dicemus. Erat autem (ut diximus) in petitione necessaria subiectio abiectissima:quam aliquando generosi animi quosdam erubuisse uidemus. M. enim Crassus consulatũ petens:& more candidatorum campum circuiens singulos rogabat: q Scæuolam socerũ suũ deductorẽ erubescens:eũ ut abiret rogauit. Meliusq; fecisse uidetur Cicerius scriba:qui cum Aphricano supioris filio temere cãdidatus:postq̃ se ĩ cõsulatus petitõne supari aduertit:abiecta

ueste candida se pro competitore suffragatorem exhibuit. nec fuerunt omnes repulsæ ad perniciem notatorum. Q. enim Cecilius Metellus consulatus repulsam habuit: & paulo post duas prouincias consuli sibi demandatas Achaiā & Macedoniā Populo Romano subiecit. Lucius quoq; sylla aliquando priusq̄ eo dignitatis quo euectus est ascenderet: præturæ repulsam habuerat: pariter. M. porcius cato post repulsam dignitatem in re publica maximam est adeptus. at cætera iam i quartū uolumen q̄ hoc satis creuerit differamus.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER QVARTVS QVI ADMINISTRATIONIS REI.P. SECVNDVS INCIPIT FOELICISSIME

c OMMVNICATA Orbi ciuitate Romana: Comitiis magistratuum petitione: largitōe: & repulsis quātū oportuit expeditis: ad alias rei.p. administrationis partes summatim supra ichoatas reuertamur. Senatores unde originem & prima habuerūt incrementa quotq; numero usq; ad. C. Cæsaris tempora fuerunt superius tertii libri initio diximus. reliquas nunc senatorii muneris partes discutere aggrediamur. C. Cæsarem scribit Macrobius tam multos in senatu admisisse: ut quatuordecim gradus eos non tenerent. Et Suetonius addit: ipsum decem prætoriis uiris consularia ornamenta p̄buisse. De Augustoq; idem Suetonius habet. senatorem affluentem numerum deformi & incondita turba. (Erant enim supra mille & quidem dignissimi quos abortiuos uulgus uocabat) ad modum pristinū: & splēdorem reduxit: duabus lectionibus: prima ipsarum arbitratu: quo uir uirum legit: secunda suo & agrippæ: quo tempore in senatum lorica sub ueste munitus: ferroq; cictus præsedit. quosdam ad excusandi se uerecūdiam compulit: seruauitq; etiam excusantibus insignia uestis: & spectandi in orchestra epulandiq; publice ius. Vespasianū uero dicit Suetonius amplissimos ordines & exhaustos cæde uaria & contaminatos: ueteri negligentia: purgasse: suppleseq; recēsito senatu & equite: submotis indignissimis: & honestissimo quoq; italicorum & prouincialiū allecto: quē Vespasianū Cornelius Tacitus dicit multos præfecturis & p̄curatōnibus plærosq; senatorii ordinis honore præcoluisse. & Helius Spartianus Hadrianū dicit senatus fastigiū in tantū extulisse: difficile faciens senatores: ut cū Arceniū ex p̄fecto prætorii: ornamētis cōsularibus preditum: faceret senatorem: nihil se amplius habere qd̄ in eū cōferret oñderit. Iuliusq; capitolinus hēt Marcū antōinū philosophū

Senatorum numerus p C. caesarē auctus.

Senatores ad numerum i pristinū per Augustū reducti.

Ordo senatorum per Vespasianū suppletus.

multos ex amicis in senatum allegisse cum ædilitiis aut prætoriis dign tatibus. Qui princeps etiam lege cauit: ut senatores peregrini quartã partem bonorum in Italia possiderent. Et Helius Lampridius dicit Cõmodum Antoninum qui uere dictus est omnibus incommodus: Libertinos in patricios atq; in senatum allegisse. Iulius uero capitolinus scribit de Helio pertinace qui postea fuit imperator: Eum adiutorem uexillis regendis Claudio Pompeiano datum: cum in eo munere approbatus esset: lectum fuisse in senatum. Cæteris autem omnibus Romanis imperatoribus præclarius egisse uidetur Heliogabalus: quem Helius Lampridius scribit: matrem suam in senatu rogari fecisse: quæ cum uenisset rogata a consule subsellium scribendo astuit: idest senatusconsulti faciendi testis. Fecit autem idem spurcissimus uir i colle qrinali senatulum idest mulierum senatum: & semiramiana facta sunt consulta senatus: de legibus matronalibus quæ quo uestitu icideret: quæ cui cederet: quæ ad cuius osculũ ueniret: quæ pileto: quæ equo: quæ sagina rio: quæ asino ueheretur: quæ carpento mulari: quæ bouũ: quæ sella ueheretur: & cui eborata esset aut argentata. Et quæ aurum uel gemmam in calciamentis haberet. contrario autem modo & forma i hac re: sicut i cæteris magna usus est modestia & grauitate: Alexander mammea genitus christiana: quẽ Helius spartianus scribit: senatores non nisi ex sũmorum i palatio uirorum suffragiis fecisse: dicens magnum uirũ oportere esse q faceret senatorem. Nec idigne sic dixit Alexander: cum magna fuerit dignitas auctoritasq; senatus. Cicero philippicorum sexto. Siquidem auctoritas senatus: decus: honestatem: laudem: dignitatẽ desiderat. & idem oratione pro Rabirio: summum i senatu consilium. Vnde Helius spartianus Antoninum pium dicit senatui tantum detulisse imperatorem: quantum etiã si priuatus esset. deferri sibi uel ab alio pricipe optauit. & Iulius capitolinus de Antonino philosopho. ne qsq̃ pricipũ senatui amplius detulit: quem Spartianus dicit Alexandrum supradictum claui qualitate ab equitibus Romanis discreuisse. Alias ẽt senatores habuere consuetudines: quibus a cæteris ordinibus separabantur: nam Aulus gellius scribit. senatores qui currulem magistratum gesserant: curru honoris gratia in curiam uehi consueuisse: i quo sedes erat super qua considebant. & plurimi ex ipsis senatoribus pontifices erant. Vnde Cicero ad athicum: adhibebantur omnes pontifices: qui essent senatores. Augustus autem ut lecti i senatores religiosius & minore molestia senatorio munere fungerentur: sanxit: ut priusq̃ consideret quisq; thure ac mero supplicaret apud aram eius dei in cuius tẽplo coiretur. & ne plusq̃ in mense bis senatus legitimus cogeretur: Kalẽdis & idibus: neue Septẽbri & Octobri mẽse ullos adesse alios necesse esset q̃ sorte ductos: p quorũ numerũ decreta cõfici possent. duobus

Libertini in senatũ allecti p Commodum

Sẽatus mulierũ ab heliogabalo factus.

Alexander mãmeã instituit ut senatores nisi a summatibus crearentur.

Sẽatus auctoritas

Senatores currules curru i curiam uehebantur

Augusti statutum ne plusquã bis in mense senatus cogetur

autem in casibus senatores nullis pignoribus aut alia ui adhibita cogi oportuit:aut cum de triumpho alicui concedēdo:aut cum supplicatio decernenda esset:magnis enim uiris tunc mos gerendus erat:quod am bitiose senatores aut concedebant:aut summo conatu prohibere adni tebantur.Cicero philippicorum primo.de supplicationibus referebat' quo in genere senatores deesse non solent.Coguntur enim non pigno ribus:sed eorum quorum de honore agitur gratia:quod idem fit cū de triumpho refertur.Ita sine cura consules sunt:ut pene liberum sit sena tori non adesse.In necessitatibus autem ciuitatis adesse cogebantur.Li uius.xxxv.Adeoq; in apparatum eius belli ciuitas intenta erat. Vt.P. Cornelius consul ediceret qui senatores essent: quibusq; in senatu sen tentiam dicere liceret:quiq; in magistratu essent:ne quis eorum lōgius ab urbe Roma abiret:q̄ unde eo die redire posset.Et mores ciuitatis nō nullos senatores ob dignitatē non seruabant.Cicero oratione ad sena tum habita i suo reditu.Nostra memoria senatores ne in suis quidē pe riculis mutare uestem solebant: in meo periculo senatus mutata ueste fuit.Sed quod plurimi fuit aliqn̄ obseruatū ē i senatorem raro aiaduer ti.Helius spartianus Hadrianum dicit iurasse i senatu:se nunq̄ senato rem nisi ex senatus sententia puniturum:quibus tamen multum detu lerat Augustus:quem Suetonius scribit: Die senatus nunq̄ patres nisi i curia salutasse:& quidem sedētes ac nominatim singulos:nullo se mo uente:ēt discedens eo modo sedentibus uale dicebat. Claudius uero d̄ maiore negotio acturus:in curia medius iter consulum sellas tribunitio subsellio sedebat.Et.M.Antoninus philosophus semper cū potuit se natui iterfuit:etiam si nihil esset referēdum:si Romæ fuit.Si isq; aliqd referre uoluit:etiam de campania ipse uenit. Varia etiam de senatu di uersi auctores habent. Quorum nonnulla sic ut sunt dispersa collegi mus.Aulus gellius dicit præfectum urbi latinarum causa: senatum ha bere posse:licet per ætatem nōdum sit senator. Et Plinius senatum sub diuo fuisse habitum: cum esset nunciatum bouem loquutum fuisse: Valeriusq; senatum apud senaculum habitare cōsueuisse:ut cum a cu ria uocaret' præsto adesset.Cicero athico.Senatus & de prouiciis præ torum:& de legationibus:& de cæteris rebus decernebat:ut antequam rogatio lata esset:ne quid ageretur. & idem Lentulo: idibus Ianuariis in senatu nihil est factum: q; dies magna ex parte consumptus alterca tione consulis & caninii.Item consules neq; concedebat: neq; ualde re pugnabāt diem cōsumi uolebant.& ifra:Senatus haberi ante Kalēdas Februarias per legem papiam:id q; scis nō potest:neq; mēse Februario toto nisi pfectis aut reiectis legationibus. & Cicero Planco. Flagitare senatus institit cornutum: ut referret statim de tuis litteris. Ille se considerare uelle. Cum ei magnum conuicium a senatu cuncto fieret:

Duobus tā tū de causis senatores cogi opor tuisse

In senatores raro aiad uersum

Varia ēt de senatu

Senatū ha beri ante Kalēdas fe bruarius ne quiuisse

quinq; tribuni plæbis rettulerunt. De senatoribus i genere multa sunt dicta. Nunc de eorum officio scribere icipiamus. Primum duobus modis Senatores in re posita consulebant: quidam enim sententiam uerbo & oratione dicebant: quidam pedibus in sententiam ibant: & uarias de utroq; modo sententias esse uidemus. De illis enim qui sententiam oratione dicerent Vlpianus de senatoribus tractans sic habet. Senatores sic accipiendum est eos qui a patriciis & consularibus usq; ad omnes illustres uiros descenderunt. Quia & hi soli sententiam in senatu dicere possunt. Et Plutarchus i problematibus contraria penitus opinione dicit: senatores alios patres uocant: alios patres conscriptos: quia primi a Romulo: alii additi & conscripti: uel quia q sententiam dicunt conscripti: q non solum patres uocati De iis etiam q pedibus i sententiam irent uaria est opinio. Nam senatusconsulta quandoq; per discessionem fiebant sicut breui infra ostendemus: & qui locum deserentes i quo senatum igressi consederant: ad locaq; accedebant: i quibus erant illi quorum sententiæ adhærebant: pedibus i sententiam ire dicebantur quos ide pedarios senatores appellari non absurdum fuit. Sed Aulus gellius aliam habet opinionem: qui dicit senatores qui currulem magistratum gesserant curru honoris gratia i curiam uehebantur: i quo sedes erat: super qua considebant. Cæteri pedibus in curiam ueniebāt. Inde pedarii senatores dicti. Et infra idem: Functi currulibus magistratibus: qui nondum a censoribus i senatum erant lecti: senatores non erāt licet assiderent. Sed in sententias principum descendebant. Vnde Liuius de euntibus i sententiam libro quito sic habet. extemplo nouos tribunos militares creatos esse: qui Kalendis Octobris magistratum acciperent. In quam sentētiam cum pedibus iretur: & ifra: cum omnes laudibus modo prosequentes eorum i sententiam pedibus irent. Itē post prælium cannense: & iuramentum a Scipione extortum: nō relinquēdā esse Italiā sic ē i Liuio. Cū i hanc sententiam pedibus omnes issent. Et Liuius libro. xxiiii. consules edixerunt: quotiens inde senatū uocassent senatores: quibus i senatu dicere sententiam licet: Ad portam capenam conuenirent. Et Cicero ipse querimoniam iniuriæ sibi illatæ i oratione quam i senatu post suum reditum habuit sic exponit. Cum præclarum caput recitaretur: nequis ad uos referret: nequis decerneret: ne disputaret: ne loqueretur: ne pedibus i sententiam iret: ne scribendo adesset. Et idem Cicero ad athicum de rogatione ad populum in Clodium lata scribens. Et enim illud senatusconsultum summa pedariorum uolūtate: nullius munerum auctoritate factum: & infra: inde i sententiā pedarii cucurrerunt. Vnde adducor ut credam Auli gellii sententiam de pedariis non satis uerā esse. sed potius cū rogati sniam pauci grauiores dixissent: alios multitudinē maximā: quosdam unius: quosdā alterius

De senatorū officio

Pedarii senatores

Cōtra gelliū

ſententiam fuiſſe ſecutos:qui ab actu tranſeundi pedibus in aliena ſe-dilia pedarii ſunt appellati. Quam opinioné nobis confirmat Sueto-nius:qui de Tiberio iperatore ſic habet. Cũ ſenatuſcóſultũ per diſceſ-ſionem fieret tranſeunté eũ in alterã partẽ i qua pauciores erãt: ſequu tus eſt nemo. Et Flauius uopiſcus de Aureliano principe. Deinde aliis manum porrigentibus:aliis pedibus in ſententiam euntibus : plæriſq; uerbo conſentientibus conditum eſt ſenatuſconſultum. Sentẽtia nũc quo rogaretur modo dicendum eſt. Cicero legum ſecundo ſic habet. Grauis & ut arbitror præclara lex ſequitur:quæq; cum patribus agunt modica ſunto:ideſt modeſta atq; ſedata. Actor enim moderatur ea: Fin git non mentem ac uoluntates:ſed pene uultus eorum apud quos agit quod in ſenatu difficile non eſt. Eſt enim ſenator ipſe is cuius non ad actorem refertur animus:ſed quid per ſe ipſe expectari uelit. Hinc iuſſa ſunt tria ut adſit. Nam grauitatem res habet quando frequens ordo ẽ. Vt loco dicat ideſt rogatus:ut modo:ne ſit infinitus. Nam breuitas nõ modo ſenatoris:ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. Nec eſt unq̃ longa oratione utendum niſi ſpectante ſenatu:quod fit ambitione ſæpiſſime. In ea autem lege ſtatutum eſſe uidemus ut nemo niſi roga-tus diceret. Vnde Liuius.xxii. Senatus ſemotis arbitris conſuli cœptuſ ibi cum ſententiis uariaretur. T. Manlius torquatus interrogatus ſen-tentiam. De iis autem qui rogarentur Aulus gellius ſic habet: ante le-gem:quæ de ſenatu habendo poſtea fuit prius rogabatur :qui a cenſori bus princeps in ſenatu lectus fuerat:alias qui conſules deſignati erant: quidam a conſulibus extra ordinem rogabantur & ſenatoribus. C. Cæ-ſar in conſulatu ſuo cum Bibulo quatuor rogauit. M. Craſſum:& poſt Pompeiũ:& poſt Catoné:quem cum nimis dicẽdo terreret diem:quia res ſibi non placebat:Cæſar capi & in carcerem duci iuſſit. Sed cũ ſena tus eũ in carceré proſequeretur deſtitit Cæſar Suetonius in Cæſaris ui ta. Eratq; conſuetudo ut quem ordinem interrogandi ſententiã conſul Kalendis Ianuarii inſtituiſſet:eum toto anno cóſeruaret. Et Aſconius pedianus in oratione pro Milone. Cum aliquis in dicenda ſententia duas pluresue res complectitur:& ſi non omnes comprobantur:poſtu lat ut diuidant̃ :ideſt d̃ ſingulis rebus referat̃. Cui ſententiæ concordat Seneca epiſtola.xxi. Quod fieri in ſenatu ſolet:faciendum iu philoſo-phia quoq; exiſtimo. Cũ cẽſuit aliquis q mihi ex parte placuit : iubeo illũ diuidere ſententiã:& ſequor. Cicero Lentulo. Cum ſententia Bibu li pronunciata eſſet:ut tres legati regem reducerẽt:Hortenſii ut tu ſine exercitu reduceres:tertia Volcatii ut Pompeius reduceret:poſtulatum eſt:ut Bibuli ſententia diuideret̃. quod autem ſupra pro parte diximus & infra dicere polliciti ſumus:ſententiã per diſceſſioné dici:uel potius ab aliquo dictam approbari conſueuiſſe. Sic oſtẽdit Cicero in oratione

Quõ modõ ſnia roga-retur

Qui in ſena tu prius ſẽ tentiam ro garetur

Snia per di ſceſſionem.

Qui cum gratia effecisset ut sua sententia prima pronunciaretur: Freques eum senatus reliquit:& in alia oia discessit meæq; sententiæ:quæ secunda pronunciata erat:cum frequens assentiretur senatus.& Lentulo idem Cicero. Nemo est enim qui nesciat quo minus discessio fieret per aduersarios tuos esse factum. Legibus supradictis quas supra a Cicerone attulimus de frequentia & breuitate:aliam quoq; impositam habuerunt senatores omnium quæ excogitari potuerint:maiorem melioremq;: quã idem Cicero ad prædictarum expositionem infra supradictum locum posuit i hæc uerba. Causam populi teneto. Et senatori necessarium nosce rem.p.idq; late patet. Quid habeat militum:quid ualeat ærario:quos socios res.p.hẽat:quos amicos:quos stipẽdiarios:q̃ qsq; sit lege:conditione:fœdere:tenere consuetudinem decernendi:nosce exempla maiorum.

Princeps senatus

Principem in senatu qui scilicet primus a consule sententiam rogaretur censores creabant. De quo Liuius.xxxviii.censores. T. Quintius flaminius &. M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt:princeps in senatu tertium lectus. P. Scipio Aphricanus. Plinius una Fabiorum familia:in qua tres continui principes senatus fuere. M.Fabius ãbustus. Fabius Rutilianus filius. Q. Fabius Gurges nepos.& Flauius uopiscus in Aureliani gestis rebus. Tunc surrexit primæ sententiæ Vlpianus Syllanus.

Taciturnitas archanorum

Taciturnitatem archanorũ senatusconsultorũ fuisse custodem Valerius sic dicit. Arcana cõsilia patrum nemo enunciauit. Q. Fabius maximus de tertio bello punico indicendo:cũ. P. Crasso. senatori extra senatũ dixisset:a consule obiurgatus ẽ. Taciturnitas.n.optimũ uinculum administrandæ rei.p. Cũ Eumenes rex rei.p.nunciasset bellũ a Perse:illud prius profligatum est: q̃ inchoatum esse:in urbe est rescitum. Et Iulius capitolinus in trium Gordianorum gestis rebus. Exemplum senatusconsulti taciti nõ aliud est hodie: q̃ quod conuocatis maioribus:ea disponuntur:quæ nõ sunt omnibus publicanda.

Senatusconsulta cõclusa corã his q decreuerãt scribebãtur

T. littera

Consulta senatus de quibus tam multa diximus:cũ essent cõclusa corã ipsis qui decreuerãt scribebant᷑:& cũ sedẽs ad loci i quo senatus habebat᷑ fores tribunus plæbis: prout in illius partibus breui ĩfra dicemus. T. litterã subscripsisset:deferebant᷑ ad ærarium ubi i libris elephantinis ad id institutis scripta conseruabant᷑:de qua conseruatõe Cicero in epistola ad. Q. Metellũ celerẽ. Iam illud senatusconsultum quod eo die factũ est ea perscriptione est. Vt dum id extabit officium meum in te obscurum esse non possit. Ex quo Ciceronis textu intelligi potest in scribendis senatusconsultis apposita etiam fuisse eorum ex senatoribus:qui auctores fuerant noĩa. Et tertia in Catilinam oratione Cicero:dictæ sunt a principibus acerrimæ ac fortissimæ sentẽtiæ:quas senatus sine ulla mora est consequutus:& quoniã nondũ ẽ perscriptũ

Libri elephãtini.

senatuscõsultum. De libris aũt Flauius uopiscus syracusanus i Taciti

imperatoris uita:habet bibliotheca ulpia in armario sexto librum elephantinum:in quo hoc senatusconsultum scriptum est: cui Tacitus ipse manu sua subscripsit. Nam iam diu hæc senatusconsulta quæ ad prīcipes pertinebant in libris elephantinis scribebantur. Petiit aliquando a nobis uir summus & eiusmodi rerum Romanarum diligentissimus ĩquisitor Prosper columna cardinalis:qualem mercedē senatores ad uitæ sustentationem habuerint:cui quod respondimus & scribere non recusamus:uideri nobis primos illos integræ & nondum oppressæ rei.p. senatores patrimonio contentos gratuitam patriæ operam impendisse: cuius rei maximo nobis argumento est paupertas multorum ex eo collegio in morte ostensa:quos publico sumptu: uel collatis in capita nūmis efferri oportuisse infra ostendemus:erant tamen ex ipso senatu nōnulli oratores:qui non abunde diuites esse non poterāt. Et multi ex eo collegio imperia prouīciarumq; administrationes facilius cæteris obtinebant:quibus in muneribus opes augere facillimum fuit. A principibus uero multos ex senatu adiutos opibus & censu uidemus. Nā Suetonius de Augusto. Senatorum censum ampliauit ac pro octigentorū milium summa duodecies sextercium taxauit: suppleuitq; non habentibus. & de Vespasiano. Expleuit censum senatorum:cōsulares inopes qngenis sextercíis annuis sustentauit. Magna hactenus ostēdendæ reipublicæ administratōnis forma iecimus fundamenta: q magistratum urbis primariorum deligendi modum. Et senatusconsulti formam conficiendi ostendimus. Ad alia nunc ueniamus pariter magna magistratusq; alios & magnos:& minores tam ueteres q̄ nouissimos:etiā a principibus ĩstitutos edoceamus:ut alias partes rei.p.administratōnis: i qbus horum magistratuum sæpe incidit mentio:apertius declarare possimus. Triumuiri triplices fuere. Liuius.xi. Triumuiri capitales tunc tēporis creati:de quibus sic habet Pompeius de origine iuris. Triumuiri capitales constituti sunt:qui carceris custodiam haberēt: ut cum animaduerti oporteret interuentu eorum fieret. Alii fuere triumuiri de quibus i.xxiii. Liuius. Triumuiri mensarii creati sunt. Iiq; nummulariis & monetæ omnis generis & formæ cusoribus præerāt. tertii fuere triumuiri nocturni de qbus sic habet Cornelius Tacitus. M. miluius. Cn. Iulius: Iulius sextius triumuiri nocturni:quod ad icendium i sacra uia ortum tarde uenerant:a tribuno plæbis die dicta damnati sunt:& ĩfra Tacitus. P. biblius triumuir nocturnus a. P. aquilone prætore accusatus: populi iudicio concidit:quia uigilias negligentius obierat. Quadruplices autē fuere p̄fecti. Pomponius de origine iuris. Præfectus urbis uocatur is quotiens rei.p. magistratus proficiscuntur:& unus relinquitur qui ius dicat:qui præfectus olim constituebatur: postea uero latinarū feriarum causa ĩtroductus ē:& quotannis obseruatur. ideq; Pōponius

Censussenatorū p Augustu ampliatus

Triūuiri capitales

Triūuiri mēsarii

Triūuiri nocturni

Præfectus urbis

Praefectus annone — Praefectus uigilum — Triumuiri nocturni — Familie publicae & priuatae circa muros urbis disposi tae — Officiũ pfe cti uigilum — Praefectus praetorio. — Quinq; uiri Foeciales — Pater patratus

de secundis p̄fectis sic habet præfectus ãnonæ & uigilũ nõ sunt magistratus sed extra ordinẽ utilitatis causa cõstituti sunt. Et paulo post idẽ Põponius de tertio p̄fecto multa sic dicit: p̄fectus uigilũ cognoscit de icendiariis & de fractoribus: furibus: receptatoribus. apud uetustiores icendiis arcẽdis triũuiri præerant: q de eo quod excubias agebant nocturni sunt dicti. Interueniebant uero nonnũq̃ ædiles & tribuni plæbis Erant autem familiæ publi. circa portam & muros dispositæ: unde si opus esset euocabantur. Fuerunt & priuatæ familiæ quæ incendia uel mercede uel gratia extinguerent. deinde Diuus Augustus maluit per se huic rei consulere: pluribus incendiis uno die exortis. Nam salutem rei pub. tueri nulli magis credidit conuenire: neq; alium sufficere ei rei q̃ Cæsarem. Itaq; septem cohortes opportunis locis constituit: ut binas regiones urbis unaquæq; cohors tueretur: præpositis eis tribunis: & super omnes spectabili uiro præposito qui præfectus uigilum appellabatur. Sciendum est autem præfectum uigilum per totam noctem uigilare debere & currere calciatum cum armis & dolabris: ut curã adhibeant omnes inquilinos admonere: ne per negligentiam aliquam incendii casus oriatur. præterea ut aquam unusq; q; inq̃linus i cœnaculo suo haberet: iubetur. admonere. Quartũ præfectũ sic diffinit Modestinus de præfecti officio prætorio. cum apd̃ ueteres dictatoribus ad tempus summa potestas traderetur: & magistri equitum sibi adiungerentur: q associati pricipali curiæ militiæ gratia: secundam post eos potestatẽ gererent: regimẽtis rei. p. ad imperatores perpetuos trãslatis: ad similitudinem magistri equitum præfecti prætorio a pricipibus electi sunt: data eis pleniore licentia ad disciplinæ publicæ emendationem. His cunabulis p̄fectorum auctoritas initiata i tantum meruit augeri: ut appellari a præfectis prætorio nõ possit. Et Cornelius tacitus i Neronis rebus gestis. Nã Augustus permisit senatui: deinde habitu suffragiorũ suspecto: præfecti prætorio sorte ducebantur ex numero prætorũ. Aliũ magistratum. xxv. Liuius sic ostendit. Creati sunt qnq; uiri muris reficiẽdis. Et magistratum appellari posse dicemus. Feriales quos. M. Varro de ligua latina fœciales dictos uult q̄ fidei publicæ iter populos p̄erãt. Cicero autem legum primo fœderum pacis: belli idutiarũ oratorũ: fœciales iudices sunto. & Liuius i secũdo. Tullius hostilius rex: fœciales: pater patratus: iteruenerunt i fœdere trigeminorum: ut utri ex Romanis albanisq; uicissent: suũ populũ alteri dn̄m facerẽt: qbus i Liuii uerbis de alio magistratu fit mẽtio: patrepatrato scilicet: de qbus Plutarchus i problematibus. Fœcialibus sacerdotalibus q fœderibus faciẽdis præsunt: paterpatratus p̄est: ide dictus q̄ ipse pater patrem haberet: sicq; filiis prouideret. & patrem consuleret: cuius officii magistratus formam Liuius sic diffuse narrat. Creauit autem. M. Valerius primus fœcialis:

Spurium Fusium primũ patrempatratum:eo bello quod Tullius hostilius cum primis latinis gessit:uerbenis caput capillosq; cingẽs.alias præterea partes ablatas scilicet ab hostibus repetendi patripatrato dedit.Formulaq; hæc fuit:legatus itidemq; paterpatratus ubi ad fines hostium uenit:Vnde res repetuntur:capite uelato:(filo autem lanæ uelamẽ erat).Audi Iuppiter inqt:audite fines cuiuscunq; sint gentis:numina audiant fas.Ego sum publicus nuncius Romani Populi:iuste pieq; uenio legatus:meis uerbis fides sit:peragit deide postulata:ide Iouẽ testẽ facit.Si ergo iniuste impieq; illos homines illas res dedi Populo Ro.mihiq; exposco:tum tu patriæ me compotem nũq̃ sinas esse:hæc cum dixit fines supra scandit:hæc q̃cunq; ei primus uir obuius fuerit:hæc portam ingrediens:hæc forum ingressus.Si nõ deduntur quæ exposcit:diebus tribus & trigita:(tot eni solemnes sunt):peractis:bellũ ita idicit:Audi Iuppiter & tu Iuno:Quirine diiq; omnes cælestes:uosq; terrestres:uosq; infimi audite:ego uos testor populum illum:(q̃cunq; est nominat).iniustum esse:neq; ius persoluere. Sed de istis rebus ĩ patria maiores natu consulemus:quo pacto ius nostrum cõsequamur & adipiscamur.cum is nuncius Romam ad consulendum uenit:confesti rex dictator:consul siue quis alius senatum habuerit:ex his ferme uerbis senatum consulit.Quarum rerum:litium:causarum.cũ dixit paterpatratus Populi Ro.qritũ patripatrato Priscorũ latinorũ hoibusq; priscis uel latinis:quas res nec dederunt:nec fecerunt:nec soluerunt:quas res dari solui fieri oportuit:dic inqt ei q primam sententiam rogabatur qd censes?tum ille puro pioq; duello quærendas cẽseo. Itaq; cõsentio consistoq;.Inde cæteri ordine rogantur:quando pars maior eorũ q̃ aderant ĩ eandem sententiam ibant. Erat consensu fieri solitum ut fœcialis hastæ iactu ut dictum bellum idiceret. Sed ad fœcialem redeundum est.De quo Liuius.xxv.Consul deide.M. attillius ex senatusconsulto ad collegium fœcialem rettulit ipse ne utiq; regi idiceretur bellũ:an satis esset ad præsidium eius aliquid nunciare. Fœciales responderũt.Iam ante se se cum de populo consuleretur hoc respondisse:nihil iteresse ipsi coram:an præsidio nunciaretur. Decemuiratum ĩ hac magistratum parte tractanda:posituri nõ fuimus:nisi originem legũ decem tabularũ narrare libuisset:quarum legum mentionem crebram a nobis ĩfra fieri oportebit.Est autem apud Liuiũ libro tertio. Anno urbis conditæ.cccl.mutata urbis forma regiminis a consulibus ad decemuiros. Vnicus decẽ diebus summam habuit rerũ:alii nouem accensi:de quo uerbo priusq̃ ulterius ad decẽuiratũ progrediamur dicere uolumus:prout tñ ĩ partibus militiæ copiosius dicemus.Accensi fuerunt principaliter ad rem militarem animũ applicantes:qui cõscriptis legionibus cũ ĩ illis tribunatum:præfecturam:quæsturam aut alium officii locum

Fœcialis

A cõsulibus ad decẽuiros regimẽ urbis dlatũ

Accensi

obtinere nequiuissent a senatu & imperatore belli delecto & a censori bus impetrabant mitti cum eisdem legionibus: sine sacramento militiæ ac sine stipendii alicuius spe: qui etiam nulli in bello muneri alias q̃ uellent obligabantur: nec sine sacramento si uoluissent pugnare i hostem poterant: aut ipsi etiam uolebant: armis omnino carentes: sed cum castra milites metarẽtur: cum acies in prælium directa esset: cum res cõ munis armis gereretur: arma: instrumenta: commeatum: ad imperatoris nutum accensi subministrabant. uulneratos retrahebant curabantq́: quos imperator si officiosos & bene meritos iudicasset: in cadentiũ locum succedere iussos: arma mortui aut lœtaliter unlnerati induere: & sacramento adigi permittebat. quo exemplo dixit Liuius nouem decẽuiros decimo non collegas per dies decem: sed accẽsos idest obsequiosos fuisse. quod exemplum etiam in magistratibus seruatum fuisse uidemus: ut qui cum pro consule aut prætore ut mitterẽtur obtinere nequiuerant: ad magistratus demerendi spem pro accensis accederẽt. Vnde Cicero de administratõne Asiæ ad Quitum fratrẽ. Accensus sit eo numero quo eum maiores nostri esse uoluerunt: q hoc non beneficii loco: sed laboris ac muneris non temere nisi libertis suis deferebant: q illis quidem non multo secus ac seruis iperitabant. Sed ad decemuiros Plæbe Romana. Quandoq́ ob creandos de plæbe magistratus quandoq́ ob ferendã legẽ de soluẽdo nexos a fœneratoribus: quandoq́ de condubio patrũ: q̃nq́ ob legẽ agrariam: Oia tumultu inuoluente: leges extraneas cum domesticæ nõ satisfacerẽt: accersiri placuit. Iuerũtq́ tres athenas qui tertio redeuntes anno leges scriptas rettulerunt: comitiisq́ centuriatis decemuiri dictis promulgandis legibus creati sunt: a qbus nullam esse prouocationem temere concessum est. Qui cum abstinere a patribus cœpissent: libidine i minores debachati sunt: & tãdem primis decem tabulis comitiis cẽturiatis ꝓmulgatis & acceptis: alias decem retinẽdi decẽuiratũ auiditate ꝓmulgare parabant: effecissentq́: nisi nunciatũ a Sabinis Aequisue bellum iterpellasset. Nam delectu habito decẽuiri i bellũ prodierũt: quod dũ geritur. Appius Claudius decemuirũ unus: Virginiam Lucii uirginii filiam diuersis artibus stuprare aggressus est: eoq́ res processit: ut Appius tumultum i populo concitũ timens obuoluto capite effugerit: plæbsq́ i auentinũ secedens: tribunos plæbis de quibus supra est dictum creauit. Reditumq́ ẽ ad cõsules aliosq́ insuetos administrãde rei. p. magistratus. Alii quoq́ decẽuiri quietis Romæ rebus fuere litibus cognoscẽdis deputati. Nã cum bellorum munera cæteris magistratibus nõ sufficientibus: ad prætores deferrẽt quoq́ administratio iuris munus præcipuũ fuit: creati decẽuiri sunt: q ius i urbe dicerẽt: prætorũq́ partes eo tempore gererẽt: quos decemuiros litium adiudicandarum appellarunt. Ex quibus decẽuiris

Nouẽ decẽ uiri dcimo p dies. x. accẽsos fuisse nõ collegas

Decemuiri.

Decemuiri alii ad lites cognoscendas

fuisse credimus Ciceronem dum Bruto in hæc uerba scribit. Namq; idem Segulius ueteranus quod tu & Cæsar in decemuiris non essetis: (utinam ne ego quidem essem): per quod idem tempus quattuor uiri creati sunt qui uiarũ curam haberent: ac etiam tres uiri monetales auri argentiq; conflatores: ad quoꝝ quidem officium curare ptinuit numismata ꝓbo auro argẽtoq; & iusto põdere cudi. Quod aũt supra de accẽso est dictũ: de apparitore dicamus suadet: quẽ magistratibus comitẽ datũ fuisse cõstat: in eoq; solum inter se differebant: ꝙ accensus nullum: appitor aliquod (licet parũ) a re.p. salariũ pcipiebat. Cicero i Verrẽ actione quinta. Tuus apparitor parua mercede populi cõductus: Et ad Quintũ fratrẽ Asiæ propraetatorem scribens Cicero. Atq; iter hos eos quos tibi comites & adiutores negociorũ publicorum dedit res.p. dumtaxat finibus his præstabis: quos ante perscripsi: quos uero aut ex domesticis coniunctionibus aut ex necessariis apparitoribus tecũ esse uoluisti: q quasi ex cohorte prætoria appellari solent: horũ nõ mõ facta sed dicta præstanda sunt. qñ aũt his minutioribus manũ apposuimus multa quæ sub principibus addita & inouata sunt dicemus. Suetonius asserit Augustũ cæsarem noua officia excogitasse. Cura operum publicorũ uicoꝝ: aquarũ: aluei tyberis: frumenti populo diuidẽdi præfectura urbis: Triumuiratu: legendi senatũ & recognoscendi turmas eqtũ: officio nouis magistratibus demandato. Domitianus aũt magistratibus urbicis ꝓuinciarumq; præsidibus coercẽdis: tãtũ curæ adhibuit: ut neq; modestiores unq̃ neq; iustiores extiterint. Hadrianus aũt fisci aduocatũ primus instituit. Et Antoninus pius philosophus prætorẽ tutellarẽ primus fecit: cum ante tutores a consulibus poscerentur. Et ne Alexandri seueri uirtus i obscuro post prædictas principũ laudes lateat: unũ de eo præclaꝝ dicere libet: quod nostris temporibus seruari optãdũ esset. Helius enim spartianus ipsum inqt iudices cum promoueret: exemplo ueterum & argento & necessariis istruxisse: ita ut præsides prouinciarum acciperent argenti pondo uicena: sellas senas: mulas binas: uestes forẽses binas. Domesticas binas: balneares singulas: coquos singulos: aureos centenos. Et si uxores non haberent singulas cõcubinas: ꝙ sine his esse non possint: reddituri posita administrationes mulas equos & muliones & coquos: cætera sibi habituri: si bene gesserant in quadruplo reddituri si male: præter cõdemnationem aut peculatus aut repetundarũ. Et de imitatiõe ueterũ de qua superius dicitur sic habet Cicero quinta i Verrẽ actione. Neminẽ qui cũ potestate ex legatione i prouinciam esset profectus tam amentem fore putarũt: ut emeret argentum: dabatur enim de publico (ut noscis) præbebatur etiam legibus mancipiũ. Legũ originẽ præsertim. xii. tabularũ paulo supra dicere cœpimus: quæ materia omni ex parte cognitu dignissima: maxime illa

Quatuor uiri perãt uiis

Tres uiri monetales.

Apparitor

Aduocatus fisci

Prætor tutellaris.

Institutum Alexãdri Seueri

Argẽtum ex publico psi cisc̃ẽti in ꝓuinciam.

ratione hoc in opere diligentius tractanda est:ꝗ iudicia & publica: & priuata quo haberentur modo cum dicere istituerimus:leges:plæbisci ta:rogationes:& alia inde nascētia prius declarari oportere itelligimus: De ipsis autem legibus hoc in loco non est animus ita dicere tanquā si nunc ederentur:aut a legum latoribus quæ sunt scriptæ sumerentur: nam id esset infinitum. Sed ipsæ rerū summæ & de his rebus quæ ma iori ex parte iam pridem obsoluerunt a uetustissimis scriptoribus su- mentur.prima tamen nobis diligentia erit a quibus & quo tempore & quem in finem latæ fuerint iudicare:a Liuioq; incipiemus qui libro pri

De legibus.

mo. Romulus iura dedit quibus populi in unum corpus coalescerēt: & libro secundo de Valerio publicola: leges tulit de prouocatione ad populū aduersus magistratus:de sacrando cum bonis capite eius q re- gni occupandi consilia inisset:& infra. T. tremelio. C. ueturio consuli- bus missi legati Athena:iussiq; iclitas leges Solonis describere:& alia- rum græciæ ciuitatum istituta moresq; iuraq; noscere. Item infra centu riatis comitiis leges decem tabularum sunt latæ. Duæ tabulæ primis additæ. Lex centuriatis comitiis prima a populo lata est:ut quod tribu nus plæbis iussisset populus teneretur:aliam deinde de prouocatōne cō muniunt sanciendo:ne quis ullum magistratū sine prouocatione crea ret:quisqs creasset ius fasq; eū esset occidi.ne ue ea cædes capitalis no

Pœna nocē tium magi stratibus

xæ haberet: sacrosanctam tribuni fecerunt: sanciendo ut qui tribunis plæbis:ædilibus:iudicibus nocuisset:eius caput Ioui sacrum esset: fa- milia ad ædem Cæreris liberi liberæq; uenū irēt. Et de ambitu a. C. peti lio tribuno plæbis auctoribus patribus:tum primum ad populum latū est:eaq; rogatione nouorum hominum ambitionem qui nundinas: & conciliabula obire soliti erant:compressam credebant. P. philo dictator tres leges aduersas nobilitati:plæbi secūdissimas tulit: tulit ut plæbisci ta omnes quirites tenerent. Legum quæ comitiis centuriatis ferrentur ante initū suffragiū patres auctores fierent. Alter ex plæbe censor crea retur. Et Liuius decimo. Lex de prouocatione tertio facta. Porcia lex so la pro rege ciuium lata:quæ grauē pœnam si quis uerberasset necasset ue ciuē Romanū sanxit. Ad quid aūt leges prædictæ & aliæ de qbus qnq; dicendum erit fuerint conditæ:simul cum iuris & iusticiæ partiū declaratione dicendum est. Cicero legum secundo. Rei. p. leges: iusta imperia sunto. Hiq; ciues modeste & sine recusatione parento. Liuius nono: Vbi duæ leges sunt semper antiquæ abrogat noua. Et Cicero in legibus:omniū quæ in omnium doctorum disputationes uersantur:ni hil est profecto præstabilius q̄ plane intelligi nos ad iusticiam esse na- tos. Cui sententiæ alia eiusdem Ciceronis decimo philippicoꝝ concor dat. Est.n.lex nihil aliud nisi recta & a numine deorū tracta ratio iperās honesta:ꝓhibēs cōtraria.& magis magisq; cōgtuit:quod idē Cicero in

oratione pro Aulo cluento habita sic dicit: Vt corpora nostra sine mente: sic ciuitas: sine lege suis partibus & neruis ac sanguine & membris uti non potest. Legum ministri magistratus: legum interpretes iudices: legum deniq; idcirco oēs serui sumus: ut liberi esse possimus. Et quando a legibus ius ciuile ortum habet. Cicero pro Aulo cecinna. Qui ius ciuile contemnendum putat: is uincula refellit non modo iudicio℞ sed etiam utilitatis uitæq; communis. Est enim ius ciuile quod neq; inflecti gratia: neq; perfringi potentia: neq; adulterari pecunia possit: quod si non modo oppressum: sed ēt desertum aut negligentius asseruatū erit: nihil ē ꝙ qsq̄ sese habere certum aut a patre acceptū: aut relictură libetis arbitretur. Sed Vlpianus de iusticia & iure. Ius a iusticia appellatū est. Nam & eleganter Celsus diffinit. Ius est ars æqui & boni: cuius merito quis nos sacerdotes appellat. Iusticiam namq; colimus: & boni & æqui notitiā profitemur: æquū ab iniquo separātes: licitū ab illicito discernētes: bonos non solum metu pœnarum: uerum etiam præmiorū quoq; exhortatione efficere cupientes: ueram (nisi fallor) philosophiā non simulatā affectantes publicū ius in sacris & sacerdotibus & in magistratibus consistit. Primarium ius tripartitum est: collectū est. n. ex naturalibus ꝓceptis aut gentium: aut ciuilibus. Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non solum humani generis proprium est: sed oīum animaliū quæ in terra mariq; nascuntur: Auiū quoq; commune est. Ius gentium est quo gentes humanæ utuntur: qđ a naturali procedere facile itelligere licuit: quia illud omnibus aialibus hoc solis hoībus inter se conuenit: Velut erga deū religio: ut parētibus & patriæ pareamus: ut uim atq; iniuriā propulsemus: Nam iure hoc cōuenit: ut quod quisq; ob tutellam corporis sui fecerit: iure fecisse existimetur: & cum inter eos coniunctionem quandam natura constituerit: consequens est hominem homini insidiari nefas esse iure gētium. Hermogenius de iure item & iusticia. Iure gentium introducta sunt bella: discretæ gentes: regna cōdita: dominia disticta: agris termini positi: ædificia collata: comertia: emptiones: uenditiones: locationes: conductiōes obligationes istitutæ: exceptis qbusdā: quæ a iure ciuili itroducta sunt. Vlpianus: Ius ciuile est quod ex legibus: plæbiscitis: senatusconsultis: decretis principum. auctoritate prudentium uenit. Ius prætorium autē quod prætores introduxerunt: adiuuandi: uel supplendi: uel corrigendi iuris gratia propter utilitatem publicam: quod & honorarium dicitur ab honore prætoris sic nominatum. Nam & ipsum ius honoratū quasi uiua uox iuris ciuilis est. Ne autem omnia hic cumulemus: quæ iuris ciuilis codices habent. Hoc solū ex Pomponio addemus. Ius autem proprium est quod dicitur ciuile: aut sine scripto quod consistit in sola prudentium inteprætatione: ut sunt legis actiones quæ formam

Ius
Ius publicū
Ius primarium
Ius naturale
Ius gētium
Ius ciuile
Ius praetorium qđ & Honorariū
Ius propriū.

agendi continet:aut plæbiſcitũ quod ſine auctoritate patrum eſt conſti tutũ:aut magiſtratuũ edictũ : Vnde ius honorariũ naſcitur: aut ſena tuſconſulta: quod ſolum ſenatu conſentiente inducitur ſine lege : aut eſt principalis conſtitutio:ut quid ipſe princeps conſtituit pro lege: ſer uetur. Et Martianus legum lator elegantiſſimus hanc legum cõmẽda tionem a græcis affert:quæ plurimi facienda eſt. Lex ut Demoſthenes orator diffinit:eſt cui omnes homines decet obedire propter multa: & uaria:& maxime quia in omnes lex eſt:inuentio quidem ac donum:dei dogma autem omnium ſapientium:correctio omnium uoluntariorum & non uoluntariorũ peccatorum:ciuitatis compoſitio cõmunis:ſecun dum quã omnes decet uiuere qui i ciuitate ſunt. Et philoſophus ſum mæ ſtoicæ ſapiẽtiæ Criſippus ſic icipit librum ſuũ quẽ fecit. Lex eſt di uinarum & humanarum rerum noticia:oportet autem eam præeſſe & bonis & malis:& principem & ducem eſſe: & ſecundum hoc regula ẽ iuſtorũ & iniuſtorũ:& eorũ quæ natura licita ſunt : præceptorũ quidẽ faciendorũ & ꝓhibitorũ nõ faciẽdorũ. Sed iã plæbiſcita oſtendamus: rogationes & ſanctiones & quæ legũ ſpecies extiterunt. Aullus gellius Lex eſt generale iuſſum populi aut plæbis rogante magiſtratu. Plæbi ſcitũ lex quam plæbs non populus accipit:& dictæ ſunt rogatiões qa niſi populus aut plæbs rogetur:non fieret. Priuilegia priuatæ perſonæ conceſſa:Pomponius de origine iuris de plebiſcitis ſic habet. Cũ eſſet in ciuitate lex duodecim tabularũ:& ius ciuile eſſet:& leges & actões: euenit ut plæbs in diſcordiam cũ patribus perueniret & ſecederet:ſibi qꝫ iura conſtitueret quæ iura plæbiſcita uocantur. Mox cũ reuocata ẽ plæbs quia multæ diſcordiæ naſcebant̃ de his plæbiſcitis : placuit ea obſeruari lege Hortẽſia:& ita factũ eſt:ut inter plæbiſcita & legẽ ſpe cies conficiendi intereſſet:poteſtas autem eadẽ eſſet. Deinde qa diffici le plæbs conuenire cœpit:populus certe difficilius:præ tanta turba ho minũ neceſſitas ipſa curam rei.p.ad ſenatũ deduxit. Ita cœpit ſenatus ſe interponere :& quicquid conſtituiſſet obſeruabatur. Idqꝫ ius appel labatur ſenatuſconſultũ. Rogationem eſſe dicit Feſtus pompeius cũ populus conſulitur de uno pluribuſue hominibus :quod non ad om nes pertinet.& de una pluribuſue rebus : de quibus nõ đ omnibus ſan ctiatur. Nã qđ in oẽs homines reſue populus ſancit lex appellatur Li uius.vii.i ſequenti anno.C.Martio.C.Manlio cõſulibuſ deunciario fœ nore a.M.duellio.L.uetturio tribunis plæbis rogatio ẽ plata. & plæbs aliquanto eam cupidius ſciuit accepitqꝫ. Plutarchus in Pompeii uita: Catulo uiro clariſſimo Pompeii rogationi ne mari præficeretur aduer ſante:primum tacuit plæbs, ſed poſtea dicenti parcendum eſſe huic ui ro:Etſi eum amiſiſſent in quo ſpem repoſuiſſent ſuam:reſpondit:in te. Et poſt adeo idignatione commota clamauit plæbs Põpeium præfici

Lex

Lex. Plaebiſcitũ. Rogationes Priuilegia

Senatuſcon ſultum Rogatio

ut coruus superuolans ceciderit. Cicero Lentulo : cūq; Metellū unius tribuni plæbis rogatio me uniuersa res. p. duce senatu comitante Italia reuocasset. Et item Cicero ad Quintū fratrem. Sed magna manus piceno & gallia expectatur: ut etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo resistamus. Quo autem modo plæbiscita: & rogatōnes: & sanctiōes: de quibus breui post dicemus: in tanta populi multitudine suā haberent conficiendi formam: pulchrū atq; etiam necessarium ē nosce Nouissime enim credimus multos qui supra legerint: plæbem ita clamasse uno cōstantiq; tenore ut coruus superuolans ceciderit: licet uero id tūc & aliquādo alias ob nimiam populi affectionem acciderit: Tamen i cæteris ordo hic erat: qui populum rogaturi erant cōsules aut tribuni sedilia in locum ordine locanda afferri curabant: inter quorū ordines maiora quædam fuerunt tabulata: pontes appellata: per quæ uiatores & apparitores publice deputati euntes redeuntesq;: tabellas perferebant singulis dandas ex iis qui consederant. quas cum signatas recepissent ad tribunosq; in suggestum rettulissent: quid maior sciuisset ps attendebatur. Idq; Cicero ad Athicum scribens sic indicat. Tribunus plæbis Fusius in contionem produxit Pompeiū. Res agebatur in foro flaminio & erat in eo ipso loco illo die nundinarū celebritas. Piso autē consul lator rogationis idē erat dissuasor. Operæ Clodianæ pontes occuparant tabellæ ministrabantur: ita ut nulla daretur nisi spōdenti: hic tibi in rostra Cato aduolat: commultitium Pisoni consuli mirificum facit: (si idest commultitium): uox plena grauitatis: plena auctoritatis: plena deniq; salutis. Accedit eodem noster etiam Hortensius. Multi ꝑterea boni. Insignis uero opera Fauonii fuit. hoc concursu optimatū comitia dirimuntur: senatus uocatur cum decerneretur frequentissimo senatu contra pugnante Pisone: ad pedes omnium sigillatim accedente Clodio: ut consules populum adhortarentur ad rogationē accipiēdā. De sanctione sic habet Cicero i oratōe ꝓ Cornelio Balbo. primū sacro sanctū nihil esse potest: nisi ꝙ populus plæbsue sanxisset: deide sanctōnes sacrādæ sunt aut genere ipo. aut obtestatōe & cōsecratōe legis aut pœnæ: cū caput eius qui cōtra fecerit cōsecrat᷑. Et priuilegia priuatorū legis fuisse uidentur: quæ. xii. tabularum leges sustulisse. Sic Cicero legum secundo innuit. De promulgatione de singulis rebus agendis tū leges præclarissimæ. xii. tabularū duæ: quarū altera priuilegia tolli: altera de capite ciuis rogari cum maximo cōmodo uetat. In priuatos homines ferri leges uoluerunt. Idest enim priuilegiū: ferri. n. ac singulis cētu riatis comitiis noluerunt. Hinc tractū uidetur: ut pricipes postea concesserit. Dipplomata quæ singularium uirorum & uicorum priuilegia fuisse tenemus: Cicero dictaturæ Cæsaris perpetuæ tēporibus Cornelio Balbo Dipploma statim non est datum: qđ mirifica est improbitas

Quōmō rogatio fieret.

Pontes

Sanctiones. Priuilegia

Dipploma

in quibusdam qui tulissent acebrius: Pansa quidem mihi gratus homo & certus non solum confirmauit: Verum etiam recepit perceleriter se allaturum dipploma. & Cicero Athico. Et quia a pueris dipploma sum pseris. Suetonius de Augusto. in dipplomatibus libellisq; & epistolis signandis initio sphinge usus est. Mox imagine magni Alexandri. nouissime sua discoridis manu sculpta. q̃ signare cæteri pricipes cõsueuerunt. & de Othone imperatore. Dipplomatibus primisq; epistolis suis ad quosdam præsides Neronis cognomen adiecit. Cornelius tacitus in Vitellii rebus gestis. Causa fingendi fuit ut dipplomata Othonis quæ negligebantur lætiore nuncio reualescerent. Et Cicero item pro Cornelio Balbo. Mitto dipplomata tota i prouincia passim data. Asconius pedianus proxima prædicta uocabula duo sic diffinit actione secunda in Verrem. Inter syngraphas & alia chyrographa hoc interest: q; in cæteris tantum quæ gesta sunt scribi solẽt: in syngraphis etiam cõtra fidem ueritatis pactio uenit: & non numerata quoq; pecunia: aut non integre numerata: pro temporaria uoluntate hominum scribi solent. Et duo itẽ alia prædictis aliqua ex parte similia uocabula Liuius octauo exhibet exponenda fœdus scilicet & sponsionem: præsertim in populis Romano populo subigendis: non fœdere pax caudina: sed per sponsionem facta est. Supponderunt consules: legati: quæstores: tribuni militum ubi ex fœdere res acta esset præterq̃ duorum fœcialium nõ extarent: & ꝓpter necessariam fœderis dilationem: obsides etiam ac equites imperati qui capite luerent: si pacto nõ staretur. Fœdus itaq; erat quod Liuii pricipio descriptum porca cæsa per duos populi Romani fœciales alicui populo fiebat: Sponsio autem cum petenti accipientiq; aduersario aliquid solemniter est promissum: unde q; longe supra ostendimus: ciuitates fuerunt multæ Romanis fœderatæ & multæ per sponsionẽ i amicitiã acceptæ. Vnde Cicero ꝓ Cornelio Balbo. In fœdere gaditano nil erat: nisi ut pia & æterna pax sit. de legibus & eis similibus multa diximus: quas leges abrogari cõstat potuisse: nec ullum id fieri posset remedium adhiberi. Cicero Athico. Scis. n. Clodiũ sanxisse ut uix aut oino nõ possit: nec per senatum: nec per populum ifirmari sua lex: sed uides nunquã esse obseruatas sanctiones earũ legum quæ abrogarentur: nã si id esset nulla fere abrogari posset. neq;. n. ulla est quæ nõ ipsa se sepiat difficultatibus abrogationis. Sed cum lex abrogatur illud ipsum abrogatur. Legem agrariam ultimo seruauimus loco: quia de ea multi pleni sunt libri & icendium magis urbi Romæ q̃ lex fuisse uidetur: cuius originem q̃ remotissimam sic libro secundo Liuius ostendit: Spurio Cassio. Publio Virginio cõsulibus: agrum ernicis ademptũ: tum primũ lex agraria lata: & tamẽ libro duodesexagesimo Liuius Tiberii gracchi pniciẽ ob eam legem latam ostẽdit: cum. n. Tiberius Numãtiã accessurus

Sygraphæ. Chyrographa

Fœdus

Sponsio

Lex agraria.

per thusciā transiret solitudine liberorū & seruorū īductione uisa diuitibus factam eam ferre legem animū īduxit:cuius rei causa id dedecus Roma incidit:ut aphricanus Scipio æmilianus lumen decusq; gloria Romani nominis:quia plæbis rabiem minus fouere sit uisus:noctu in cubiculo credatur occisus: hanc uero agrariam fieri non oportuisset si primæ leges duæ.M. Curii prima:& Licinii secunda seruatæ fuissent. Curius enī post triumphos & terras īperio additas:cēsuit perniciosum intelligi ciuem cui septem iugera agri non essent: quæ mensura plæbi primum post reges exactos assignata fuit. Et Licinii Stolonis lex quingenta iugera excedi uetuit:qua ipse prior fuit reus: quia filio suborna-to plus habuit. Iudicia post leges a quibus oriuntur ordine poni debēt quæ quantum ad nostram attinet itentionem Vlpianus sic abunde nobis accumulat. Publica iudicia non omnia sunt:ī qbus crimen uertitur sed ea tantum quæ ex legibus publicorum iudiciorum ueniunt:ut Iulia maiestatis:Iulia de adulteriis:Cornelia de sicariis & ueneficiis. Pompeia de paricidiis. Cornelia de testamentis:Iulia de ui priuata. Iulia đ ui publica:Iulia ambitus:Iulia repetundarum:Iulia de annonæ:& Paulus item iurecōsultus. publicorum iudiciorum quædā capitalia sunt quædam non capitalia. capitalia sunt ex qbus pœna mortis aut exilium est: hoc est aqua & igni iterdictio. Per has enī pœnas eximitur caput de ciuitate. Nam cætera non exilia sed relegationes proprie dicuntur:tūc.n. ciuitas retinetur. Nō capitalia sunt ex qbus pecuniaria:aut ī corpus aliqua coerctio pœna est: Hæc autem iudicia maiori ex parte apud cētūuiros habita fuisse uidemus:de quo iudicio Festus Pōpeius sic habet: centumuiralia iudicia a centumuiris dicta sunt. Nam cum essent romæ trigintaquinque tribus quæ & curiæ dictæ sunt:terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum:qui centumuiri appellati sunt: licet quinq; pluresq;. c. essent: quo facilius nominaretur. Iudiciorum tamen summam Cicero pro domo sua ad pontifices breuiter sic exponit Hoc est deniq; proprium libere ciuitatis:ut nihil de capite ciuis aut de bonis sine iudicio senatus:aut populi:aut eorum q de quaq; re constituti iudices sint:detrahi possit:& infra. Moderata iudicia populi sunt a maioribus cōstituta: primū ut ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde ne indicta die quis accusetur:ut ter ante magistratus accuset intermissa die qua mulctam irrogat aut iudicet: quarta sit accusatio trinūdinum pro dicta die iudicium sit futurum. Et cum iudiciis litigium est coniunctum:de quo Cicero in Verrē actione quinta. Eiusmodi res publica debet esse & erit ueritate iudiciorū constituta:ut inimicus neq; nocēti deesse possit:neq; obesse inocenti. Q uarū litiū actiones fuisse constitutas cū alibi legū latores:tum Cicero habet oratōe ꝓ Roscio amerino in hæc uerba. Sunt iura:sunt formæ de oibus rebus

Lex Curii

Lex Licinii Stolonis

Iudicia publica.

Iudicia capitalia

Relegatiōes

Iudicia non capitalia.

Cētūuiralia iudicia

Actiōes litiū

cōstitutæ:ne quis aut in genere iniuriæ:aut rōne actionis errare possit. Expressæ sunt.n.ex uniuscuiusq; damno dolore incōmodo calamitate iniuria publica. Hæ a prætore formulæ ad quas priuata lis accomodat de qua actione idē Cicero oratione pro Aulo Cecinna. At.n.si prætor is qui iudicia dat nunq̄ petitori præscribit qua actione illum uti uelit. Vera autem fuit uirtus Romana in qua nullus a iudiciis eximi potuit. Liuius undequadragesimo. Duo perilii diē Scipiōi aphricano dixerūt. Duæ maxime orbis terrarum urbes ingratæ uno tpe inuētæ sunt. Romana ingratior:siquidem uicta Carthago: uictum Hannnibalem i exilium expulit:sed Roma uictrix uictorem aphricanū expulit. Alii dicebant ciues:minime unum tantum meruisse ciuem:ut debuerit legibus interrogari non posse. Nihil tam æquandæ libertati esse q̄ potētissimū quemq; posse dicere causam:& infra. Nō alius antea quisq̄ nec ille ipe Scipio consul censorue maiore omnis generis hominum frequentia q̄ reus illo die in forum est deductus. Plutarchusq; in Gracchorū uita: si quis capitali iudicio accersebatur & non ueniret ad se defendēdū: tum eum domi ante ianuam consistens preco tuba citabat. Tantaq; fuit romanæ ciuitatis grauitas:ut licet iudicio (sicut diximus) subiici possent omnes quantumuis maximi:nullus tamen a paucis iudicibus ēt cētūuiris ad exterminium nisi per uniuersam ciuitatem idest comitiis adduci poterat. Cicero pro. P. sextio:satis legibus & duodecim tabulis sancitum est:ut de capite nisi centuriatis comitiis rogari non possit:& infra:non posse quēq̄ de ciuitate tolli sine iudicio:de capite nō modo fieri sed ne iudicare quēq̄ posse nisi cēturiatis comitiis. Noniusq; Marcellus scribit. Capital dici iudicium periculumq; capitis. Et Cicero pro domo sua ad pontifices: Quid esset id capitis periculum sic edocet. Qui erant rerum capitalium condemnati:non prius hanc ciuitatem amittebant:q̄ erant in eam recepti:quo uertendi hoc est mutādi soli causa uenerant:id autem cum esset faciendum non ademptione ciuitatis: sed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant. quid uero fuerit hæc interdictio:de qua etiam supra legum latores dixerunt: Festus Pompeius p similitudinem uetusti moris nuptiarum de quo infra dicemus ostēdit. Nouæ enim nuptæ q̄primum mariti domum igrediebat aqua & ignis a sponso per manus tradebatur: significante omnem uitam de cætero utriq; futuram communem: quod duobus illis elementis maxime humana indigeat uita:pariter ei quem Romana ciuitate pellebāt aqua & igni interdicebant:eum communione omni ciuitatis priuatum significantes. Cicero philippicorū primo. Et qui de ui:item de maiestate dānatus sit a qua & igne interdicebatur. Plinius ad Corneliū minutianū scribens dicit eos quibus aqua & igni interdictum erat: caruisse omni togæ iure. Quid aūt inter p̄dictā aquæ & ignis interdictionē omniū

Nullū a paucis iudicibus potuisse cōdēnari de capitali pœna

Capital
Capitis periculū quid

Interdictio aquae & ignis

maximam omnium animaduersionē & exilium deportationē: & alias pœnas interesset aliqua ex parte dicēdū ē. Exules Nonius Marcellus sic diffinit. Exules dicunt extra solū. Sed Martianus exiliū triplex est: ut certoꝝ locorū īterdictio: aut lata fuga: ut oium locorū habitatio interdicat̃ p̄ter tertium locū: aut isulæ uinculū idest relegatio in insulam Et tñ aliquando cōiunctū fuisse uidet̃ exiliū aquæ & ignis īterdictioni. Liuius. xxv. plæbiscitum in posthumiū pergensem publicanum. M. Posthumius si ante Kalendas Iunias nō prodisset: citatusq; eo die non respōdisset: neq; excusatus esset: uideri eū in exilio esse: bonaq; eius uenire: ipsi aqua & igni interdici. fuit etiam quoddam quasi uoluntarium exilium legatio libera quæ non nisi iuriscōsultoribus atq; prætoriis cōcedebatur: ut scilicet ad aliquas euntes prouincias eis diffinitas: partem deferrent i signum quibus magistratus utebantur: sicq; cum proprias curarent res & interea ab æmulorum hostiumue in re. p. suorum cōspectu parūper se subtraherent: in honore apud prouinciales ac reuerentia erant. Cicero Quinto fratri Asiæ pro prætori. illud autē ꝗ cupit Claudius ē legatio aliqua: si minus ꝑ senatū ꝑ populū libera: aut belatiū: aut broicarū: aut utrūq;. Item Cicero Athico. Dedi litteras: legatōe mihi opus ē: honestior ē uotiua. & habēt liberæ legationes diffinitū tēpus lege Iulia: nec facile addi potest: Brutus Bruto suo & Cassio cū in his angustiis uersarer: placitum ē mihi ut postularē legationē liberam mihi reliquisq; nostris ut aliqua causa proficiscendi honesta quereret̃: tamen paulo post futurum puto: ut hostes iudicemur: aut aqua & igni interdicat̃. Cicero cornificio. C. Auitius negotiorum suorum causa legatus in aphrycā legatione libera. Tertium item genus exilii & quidē iustissimum fuit: de quo Suetonius in Tiberii uita sic habet. Fœminæ famosæ ut ad euitādas legum pœnas iure ac dignitate matronali exsoluerent̃: lenociniū profiteri cœperant. Et ex iuuentute utriusq; ordinis profligatissimus quisq;: quo minus in opera scænæ harenæq; edēda. S. C. teneretur: famosam iudicii notam sponte subibat. Eos easq; omnes ne quod refugium in tali fraude superesset exilio affecit. Pœnas pendere qui pecunias cōdemnati soluebant: Festus pompeius iquit: quia ob delictū pecuniam penso ære pēdebant. Sed ob capitalia facinora quæ essent punitiones Vlpianus de ædili edicto. Capitalem fraudem admittere est tale aliquid delinquere: propter quod capite puniendus sit. Veteres enim fraudem pro pœna ponere solebāt. Capitalem fraudem admisisse accepimus: dolo malo & per nequitiā: cæterū si qs errore: si qs casu fecerit cessabit delictum. Vnde Pōponius ait: neq; puerū: neq; formosum capitalē fraudē uideri admisisse. Et Calistratus de pœnis capitalium pœnarum fere isti gradus summum supplicium uidetur esse ad furcā damnatio. Viui crematio: item capitis amputatio: deide proxima

Exules

Exilium triplex

Legatio libera

Exilii genus

Pœnas pendere

Punitio capitalis

Fraus ꝑ Pœna

morti pœna:Metelli coerctio:post dein de in insulam deportatio:cæteræ pœnæ ad extimationem:ad capitis periculum pertinent : ueluti relegatio ad tempus:uel in perpetuum:uel in insulam: uel cum i opus qs publicum datur ad tempus:uel cum fustium cæsui subiicitur. Modestinus autem de uerborum significatione duo ex uerbis supradictis sic corrigit. Capitalis licet latinæ loquentibus omnis causa existimationis uideatur:tamen appellatio capitalis:mortis:uel amissionis ciuitatis itel ligenda est. Et deportatos idest quibus aqua & igni interdictum est si dei commissum relinquere non posse Vlpianus inquit. Et quod supra

Existimatio

dictū est. De existimatione sic Paulus exponit. existimatio est dignitatis læsæ status:legibus ac moribus comprobatus. Qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur:aut cōsumitur: circa statum dignitatis pœna plectitur. Sicuti cum relegatur quis:uel cum ordine mouetur:uel cū prohibet̃ honoribus publicis fungi:uel cū plæbeii fustibus

De pœnarū uarietate

cæditur. pœnæ tñ p̃ter supradictas a principibus uariatæ fuerunt. Galbam enim scribit Suetonius Nūmulario pecunias nō fide uersanti:manus amputauisse:mensæq; eius affixisse. Et tutorem :qui pupillum cui substitutus heres erat:uenenis necasset:cruce affecisse. Pœnas facinorosorum Cæsarem auxisse sic scribit Suetonius. Cuncta collegia præter antiquitus instituta distraxit. Pœnas facinorosorum auxit. & cū lo cupletes eo facilius scelere se obligarent:quia cum magnis patrimoniis exultarent:parricidas (ut Cicero ait) bōis oibus : reliquos dimidia parte mulctauit. Quia uero delatores pœnis infigendis causam sæpenumero fomentumq; addiderant eos Titus Vespasianus princeps optimus acerrime insecutus est. de quo sic scribit Suetonius. Inter aduersa temporum & delatores erant ex licentia ueteri : hos assidue i foro etiā flagellis ac fustibus cæsos:ac nouissime traductos per amphitheatri harenam:partim subigi ac uenire iussit:partim in asperrimas insulas aduehi. & post eū Domitianus frater Fiscales calumnias magna calumniātium pœna repressit. Ferebaturq; uox eius:princeps qui delatores non castigat irritat. Antoninus uero pius:Delatores si non probarent:capite affecit:si probarent delato pecuniæ præmio dimisit infames. Accusa

De accusationibus

tiones autem quæ iure recte & ordine in iudiciis fierent:Et si minorem defensione gratiam habuerunt:sua tamen laude non caruerunt: dummodo nimiis accusatoris uiribus non inniterentut. Cicero pro Murena. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui :hanc accusatoris eximiam uim & dignitatē plurimū Lucio coctæ ꝓfuisse. Noluerūt sapiētissimi homines qui tum rem illam iudicabant:ita quēq̃ cadere i iudicio: ut nimiis aduersarii uiribus uideret̃ abiectus. Semp i hac ciuitate nimis magnis accusatoꝝ opibus & populus uniuersus & sapiētes i posteꝝ ꝓspiciētes iudices restituerūt. De accusatōe igit̃ & defensiōe quæ i iudiciis

capitalibus fierēt dicturi:multa & uaria prius discurrere ꝑgemus: quæ in ipsis iudiciis frequētia:raro alibi q̄ in Ciceronis orationibus inueniū tur. Primumq; qualiter accusatores internoscātur Marcianus ad. S.C. Turpilianum sic docet:accusatorum temeritas tribus modis detegitur: & tribus pœnis subiicitur:aut enim calumniantur:aut ꝑuaricātur: aut tergiuersantur. Calumniari est falsa crimina intendere. Præuaricari ē uera crimina abscondere. Tergiuersari in uniuersum ab accusatione desistere. Qui accusati dicta die causam dicturi coram populo erant :accusatoribus responsuri in forum uenientes sub rostris rei stabant:nec erat tam bonus:tam integer:& magnæ famæ uir :quin sub ipsum causæ initiū:multitudinis ad audiendū cōueniētis præsertim adolescētū conuiciis laceraretur. Liuius undequadragesimo. Tribunus plæbis eo tempore. T. Sēpronius Gracchus erat:cui minime cū Scipiōe cōueniebat is cū uetuisset nomē suū decreto collegarū ascribi:tristioremq; omnes sententiam expectarent:ita decreuit. Cum .L. Scipio excuset morbum esse causæ fratri:satis id sibi uideri:se. P. Scipionem priusq̄ Romam uenisset accusari non passum:tum quoq; si se appellasset auxilio: ei & futurum ne causam dicat:ad id fastigium rebus gestis:honoribus populi Romani. P. Scipionem deorum hominumq; consensu peruenisse : ut sub rostris reū stare:& præbere aures adolescētiū cōuiciis populo Romano magis deforme q̄ sibi sit. Oberāt aūt multū itegritati iudiciorum corruptelæ contra legem de donis & muneribus nō accipiendis factæ. Vnde Plutarchus i Pōpeii uita:largitiones semper plurimū obfuerūt. Et Seneca epistola duodecentesima ironice. Credat aliquis pecuniam fuisse uersatam in eo iudicio in quo reus erat Clodius ob id adulteriū quod cū Cæsaris uxore cōmiserat : uiolatis religionibus eius sacrificii quod pro populo fieri dicitur:sic submotis extra cōspectum omnibus uiris:ut picturæ quoq; animalium masculorum contegantur. Cicero ꝓ Aulo cluentio. Staleius ille biennio anteq̄ causam bonorū Staphinei attollere recepisset:sexcentis milibus nummum se iudicium corrupturum esse dixerat:& infra in consilium erāt ituri iudices. xxxiii. sententiis decem & sex absolutio cōfici poterat. xl. nūmū i singulos iudices distributa sunt . In causis autem siue accusatio itentanda esset:siue defensio quærenda:patrono & aduocato opus fuit . Festus autem dicit patrocinia appellari cœpta sunt:cū plæbs distributa est iter patres:ut coꝝ opibus tuta esset. Et Pompeius de uerboꝝ significatione. Aduocatos accipere debemus omnes omnino q̄ causis agendis quoquo studio operā tur:nō tū qui pro tractu nō affuturi causis accipere quid solent:i aduocatorū numero erunt. Et Cicero pro Aulo cluentio. Erat enim Romæ summa copia patronorū:hominū eloquentissimorū atq; amplissimoꝝ: qui patroni:cum causas:agerent oratores sunt dicti. Festus enim inquit

De accusatoribus

Calumniari
Præuaricari
Tergiuersari

De accusatis

Corruptele in iudiciis.

Patroni & Aduocati

Orare
Oratores

Orare antiqui dixerunt agere. Vnde & oratores causarũ actores & oratores q nunc legati Populi Romani mandata peragerẽt: Vnamq; familiam Romæ dicit fuisse Plinius curionũ: qua tres continui fuere oratores. Vim aũt eloquentiæ oratorũ fuisse i ciuitate libera maximam: non est nostrũ nũc disserere: sed uidemus eam pricipũ temporibus dignitatem suam: parua ex parte retinuisse. Plinius enim orator historici nepos Romano scribẽs: distringor cẽtũuiralibus causis quæ me exercẽt magisq̃ delectant: sunt. n. plæræq; paruæ & exiles: raro icidit uel personæ claritate uel igenii magnitudine insignis: ad hoc perpauci cum quibus iuuet dicere: cæteri audaces atq; etiam magna ex parte adolescẽtuli obscuri ad declamandum huc transierunt: tam irreuerenter & temere: ut mihi Attilius noster expresse dixisse uideatur: sic i foro pueros a centũuiralibus causis auspicari: ut ab Homero i scholis. At me hercules ante memoriam meam ita maiores natu solebant dicere: ne nobilissimis q dem adolescentibus locus erat: nisi ab aliquo consulari producerentur tanta ueneratione pulcherrimum opus colebatur. Facit uero Plinius quem nunc i manibus habemus: ut unũ dicamus ad oratorũ orationũq; materiã plurimũ spectans. Orationes scilicet a Cicerõe & multo magis a cæteris oratoribus: aliter habitas dictasq; fuisse: q̃ nũc scriptas habeamus. Ipse enim Plinius Cornelio Tacito scribẽs oratori itẽ suæ ætatis præstantissimo sic dicit. Et Ciceronis orationes pro Murena pro Vareno. In quibus breuis & nuda quasi subscriptio quorundã criminum solis titulis idicatur. Ex his apparet: illũ multa dixisse: cum ederet omisisse. Idem pro Cluentio ait se totam causam ueteri instituto solum perorasse: pro Cornelio quatriduo egisse. Ne dubitare possimus: quæ p plures dies ut necesse erat latius dixerit: postea recisa & purgata i unũ librũ grãdẽ q̃dem. Vnum tamen coarctasse. Et idem Cicero sic Bruto suo accidisse commemorat: q contionem a se habitam non prius ediderit q̃ ab ipso Cicerone correcta fuerit. Dolobellæ enim sic scribit Brutus uero misit ad me orationem suam i contione capitolina habitã: petiuitq; a me ut eam corrigerem anteq̃ ederet. Est autem cum scripta elegãtissime: tum sententiis uerbisq; ut nihil melius potuerit. Et duo uerba Festus exponit aliquando nobis i hac causarũ materia usui futura. Cognitorem esse dicẽs: qui litẽ alterius coram eo cui datus est tractat: procuratorem autem absentis nomine actorem fieri. Nonius uero noxam esse leuem culpam: noxia nocentia. Et Cicero legum secundo. De capite: pecuniis: de ambitu legis: quæ non magis iudiciis q̃ uerbis sancieda sunt adiungitur noxæ pœna par esto: ut in suo uicio quisq; plectatur: capite auaricia: mulcta honoris: cupiditatis ignominia sanciatur: & mulctam Varro de agricultura ex uetere istituto bobus & ouibus fuisse dicit. cũ tñ Plinius dicat i decernenda mulcta bouẽ priusq̃ ouẽ fuisse acceptũ.

Oratões ab oratoribus aliter in iudiciis dictas q̃ nunc habeamus

Cognitor.
Procurator.

Noxa
Noxia

Mulcta.

Liuius in quito scribit. Consules. L. Papirium Cassium. L. Julium tulis se legem. De mulctarũ estimatione. Post prædicta carcer & alia punie̅dis facinorosis instituta loca sequuntur. De carcere Cicero oratione in Catilinã secunda. Sentiet esse carcerẽ quem uindicem nefariorũ ac manifestorũ scelerũ maiores nostri esse uoluerũt. Et latumias quæ carceris loco Romæ fuerũt. Asconius secunda actione i Verrem inquit. Carcerem siracusis fuisse: quod ligua siculorũ loca ex quibus lapides excauabantur sic dicunt. Ergastulum uero dicit Placidus grammaticus dici a græco ubi damnantur noxii ad aliquod opus faciendum: ut solent gladiatores & qui exules marmora secãt. Culleumq; dicit Placiades genere masculino dici saccum ex corio factum i quo paricidæ cum simia & gallo & serpente inclusi in mare proiiciũtur. Nonius autem Marcellus uerba hæc numerat. Facinorosis in potestate cum eorum icõmodo cõtinendis Numellas ligneas: compedes: pedicas: boias: neruos: catenas: Et Festus pompeius magisq; diffusse Aulus gellius: Brucianos dicunt olim fuisse qui seruilia omnia apd magistratus exercẽtes sontes uerberabant: quod .n Brucii & Romanis pro Hannibale rebellauerũt: & diutissime in rebellione perseuerauerunt: Romani eis in potestatẽ receptis hanc iusserũt notã: ut a nemine alio q̃ bruciano homine prædicta exerceri facerent magistratus. Sub corona dicit: Aullus gellius dici consueuisse uendi captiuos in seruitutem: quia consueuerint uenundari corõatim signum expositionis suæ in uenditionem. Plinius uero alium i prædicta re morem seruatum fuisse cõmemorat: Harenam inquit esse uillissimam & albam qua pedes transmare aduectorũ qui uenales exponerentur denotarent. Addit q; Publium Liciniũ Satyræ scriptorẽ: Consobriuum eius Manliũ astrologũ: & Antonium grãmaticũ Tiberiumq; oretem ea harena pedes habuisse notatos. Sed maiori nobis miraculo est: quod idẽ Plinius de aliis seruis dicit: qui nullo sicut prædicti igenio freti: sed quadam debacchantis fortuuæ iniuria: proscriptorũ pullorum patria ciuiũ Romanorum sanguine: & opibus ditissimi a magnatibus suis fuerunt effecti. Suntq; hi Chrisogonus Syllæ: qui Roscium amerinũ ipetiit: Amphion. Q. catuli: hilarus Antonii. Menas & menagritus sexti Pompeii: hi namq; quiritum proscriptorum sanguine ditati: Prætoria dignitate ornati fuerũt nisi: tantũ de laureatis fascibus fortuna p̃mi sit his qui cretatis pedibus aduenissent: Ad hanc fortunæ insolentiam allusit Iuuenalis: nuper in hanc urbem pedibus qui uenerat albis. Sed contra licet ispicere & mirari eos qui a nobilitate diuitiis doctrina & fastu ad calamitatem maximã deciderunt: Seneca epistola quarta: de Põpeii capite inquit Pupillus & spado tulere sententiam: de Crasso crudelis & insolens parthus. Cæsar iussit Lepidũ dextro tribuno præbere ceruicem: ipse coactus præstitit. Et Oppimius qui primus in consulatu

De carcere

Latumiæ

Ergastulum

Culleus

Bruciani

Sub corona serui uẽdebantur

Pedes transmare aduectorũ: creta notari solitos

Qui ex seruis ditissimi sint effecti.

Qui ex magnis: calamitosi effecti

dictatoris obtinuit missus ad Iugurtham pecunia corruptus & condē natus infamis consenuit. Q. Cepio prætor triumphalis pontifex maximus: senatus patronus appellatus in publicis uinculis obiit: cuius cadauer in scalis gemoniis diu iacuit populo inspiciēdum. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum peride ac ab eo pecuniam accepisset damnatus est. Sed iam nimis uariorum fortunæ morum mutatio ad impertinentia huic loco traxit: ad uerba redeamus licet sparsim corrigenda: quorum ignoratio causarū siue accusationis siue defensionis declarationem cui nos attigimus impedire posset. Seruos primum de quibus aliqua superius sunt inchoata & ab eis dependētia attingamus.

Seruus

Florianus iurecousultus seruos ex eo appellatos dicit: q̄ imperatores captiuos uēdere iubent: & per hoc seruare nec occidere solent: & uenale ius dixit: seruum tam ueteratorem q̄ nouitium dici posse: sed & ueteratorem non spacio seruiendi sed genere: & causa estimandum: nam quicunq; ex uenalitio nouitiorum emptus alicui ministerio præpositus sit: statim eum ueteratorum numero esse. Et Aulus gellius scribit. Pileati serui cum uenderentur dominum nihil præstare debere. Et seruorum diem festum fuisse Vult Festus Pompeius

Dies Festus seruorum

idibus Augusti: quia eo die rex Tullius filius ancillæ: ædem Dianæ dedicauit: De qua Plutarchus in problematibus sic habet. Idibus sextilibus diē festū agunt serui & seruæ: uxores autem capita purgare & lauare consueuerūt propter Seruium regem: quem eo die serua natum ferunt: capitis uero lauatio ab ancillis cœpta ad liberas quoq; peruenit:

De fide seruorū in dominos

Quorundam ex seruis magnam fuisse fidei constantiam traditum est: Antonium enim oratorem stupri accusatū: seruus acerrime tortus non prodidit: licet conscius. Antistius restio seruum uehementius punierat & tamen is a triumuiris proscriptus fugiens: a seruo liberatus est: qui sene forte quodam obuio interfecto in rogumq; posito & cremato: superuenientibus persecutoribus Restionem ibi crematum ostēdit. Fuere tamen ex seruis nōnulli magnæ periculosæq; dominis proteruiæ. L.

Qui ex seruis periculosi fuerint ī dños

Crassus tribunus plæbis. C. Carbonem accusauerat ad populum: seruus carbonis scrinium ad tribunum detulit: in quo multa inueniri poterant accusationem adiutura. Crassus seruum catenis ligatum cum scrinio intacto remisit. Cicero pro Deiotaro. C. Domitius Tribunus plæbis. M. Scaurum accusare istituerat: seruus Scauri ad illū accessit: multa accusationi subministraturus: quem ille ligatum ad Scaurum misit. Vnde prudenter egisse uidetur Augustus: quē Suetōius scribit: aduertisse ne unquam seruus uinctus tortusue ullo libertatis genere ciuitatē adipisceretur. animaduertendum aūt esse i seruos proteruos: Cicero

Animaduertendū in seruos ꝓteruos

pro Deiotaro orās sic dicit. Nā ista corruptela serui si nō mō impunita fuerit: sed e contra auctoritate approbata: nulli parietes nostrā salutem

nullæ leges: nulla iura custodient. Vbi enim illud quod intus est atq; nostrum impune euolare potest. contraq; nos pugnare: fit in dominatu seruitus: in seruitute dn̄atus. & puniēdorū seruorū modū Plutarchus in problematibus sic tradit. Cur in Furto aut alio flagitio deprehensos furciferos appellant? an maiorum diligentiæ hoc quoq; certissimum signum est? quia seruos in tali errato dep̄hensos lignū quod currui subest (furcam appellarunt) collo per uiciniā deferre curabāt: ut ab oibus euitaretur tāq̄ flagitiosus? fuerunt autē nō solū perniciosi priuatim sed & publice periculosi. Nā Liuius libro tertio tradit. Exules seruosq; ad quattuor milia & quingentos duce Appio Herdonio sabino nocte capitolium atq; arcem occupauisse: confestimq; factam in arce cædē eoꝝ & bella serui excitauere seruilia: de quibus dicendi aliud tempus erit. Et tamen humanitate in seruos utendum esse alii principes uoluerunt. Claudium enim refert Suetonius cum quidam ægra & affecta mancipia in insulam æsculapii tædio uidendi exponerēt: omnes qui exponerentur liberos esse sanxisse: nec redire in ditionem domini si conualuissent: & si quis necare mallet q̄ exponere cædis crimine teneri. Hadrianusq; seruos a dominis occidi uetuit: eosq; iussit damnari per iudices si digni essent. de his uero qui liberi fuerint multa sunt scripta: quoꝝ pauca colligemus. Nonius Marcellus scribit. Eos qui liberi fiebant caluos fuisse raso capite: Quorum liberationis modum Liuius in secundo sic docet. Præmium indici proditoris: pecunia ex ærario libertasque & ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus quidam: uindictæ que nomen tractum ab illo putant: uinditio ipsi nomen fuisse. post illum obseruatum ut qui ita liberarentur in ciuitatem accepti uiderentur. & libertos multos dominis fuisse charissimos uidemus: i quis semper primus est numerandus Tiro Tullius Ciceronis libertus uir elegantissime doctus: qui dignus ingenio Ciceronis minister adiutorque fuit: adeo ut multa eius auxilio uel aucta & correcta: uiuo Cicerone: uel eo defuncto collecta & ordinata sint habita: quæ periissent. Vnde ad Athicum Cicero ipse scribens: De Tirone uideo tibi curæ esse: quemquidem ego & si mirabiles utilitates mihi præbet cum ualet i omni genere uel negociorum uel studiorum meorum: tamē præter humanitatem & modestiam malo saluum q̄ propter usum meum. Et Plinius orator unū habuisse libertum quem dilexit Paulino scribens sic idicat Est mihi semper in animo hoc nomen patrisfamiliæ: quod si essem nūc asperior & durior frangeret me infirmitas liberti mei zosimi: est homo probus: & officiosus: litteratus: ars cuius: & quasi inscriptio comedus utit̃ cithara parua: ultra quā comedo necesse est. Et Vatiuius imperator Asiæ proconsul Ciceroni sic scribit. Dicitur mihi tuus seruus anagnostes fugitiuus cum nardacenis esse. De quo tu nihil mihi mandasti.

Furcifer

Seruos priuati & publice piculosos

Claudius Cæsar hūanus in seruos

Serui quo mō liberi fierent

Vindicta

Tiro Ciceronis libertus

Zosimus Plinii libertus

Ego tamen terra marique ut conquireretur permandaui. Et profecto tibi eum reperiam. Et ipse Cicero ad Quintum fratrem Asiæ propræ-torem. Esopi tragedi familiaris seruus tibi notus aufugit. Plato qui-dam sardianus hominem comprehendit: & in custodiam ephesi tradi-dit: sed in publicam custodiam an in pristinum non satis ex eius litteris intelligere potuimus. Meliore autem loco seruos aliquando fuisse ha bitos: Liuius in nono sic ostendit. Gracchus uolonis qui militauerant libertatem iis qui caput hostis rettulissent. suppliciũ seruile his qui lo-co cessissent promisit. Liberato postea beneuentum perduxit: ubi a ci uibus epulo per singulorum domos parato: epulati sunt. Voloni om-nes capite lana alba tecto: parti n accubãtes qui probe egerant: partim stantes qui per ignauiam secesserant: epulati sunt. Tradit Suetonius Tiberium Cæsarem Libertinos q se pro ciuibus Romanis agerent pu blicasse: Ingratos & de quibus patroni quærerentur reuocasse in serui-tutem: aduocatisque eo: um negauit se aduersus Libertos ipsorum ius dicturum. & Cornelius tacitus scribit Nerone imperante de manumis sis in seruitutem propter ingratitudinem reuocandis in senatu actum. & manumissionis formam Festus talem tradit. Manumitti seruus dice batur cum dominus eius aut caput eiusdem serui: aut aliud membrum tenens dicebat hunc hominem liberum esse uolo: & emittebat eum e manu: proximi uero abiectione & uilitate seruis ex his qui nascebantur liberi: abscissi: Lenõesque sunt habiti. Nam. M. æmilius Lepidus Genu tio matris magnæ deum Gallo hereditatem relictam abstulit: idignum ducens: ut qui sponte abscissus: neque uir esset: neque mulier: heredita tem subiret alienam. prohibitumque senatusconsulto: ne abscissi sua præsentia petendi iuris prætextu: tribunalia inquinarent. Q. que Me-tellus prætor urbanus Vetilium Lenonem in causa testamentaria suc cumbere fecit nulla ratione alia: q̃ quia eum pro uiro habendum nõ cẽ suit. Viliora quæque superius i omni ciuium corpore: seruos: libertos: abscissosque lenones attigimus: digniori conditioni & eius origini do ctrinarum & litterarum: quæ omnis uirtutis fomites semper fuerũt: cul toribus manum apponere libet. eritque a Cicerone principium: quem tanti litteræ ac doctrinæ esse fecerunt ut Plinius & eum imitatus Aure lius Augustinus affirment solum in rebus humanis fuisse cuius inge nium Romano imperio sua magnitudine & excellentia par sit habitũ. Is enim pro Aulo archia poeta orans sic habet. Ego multos homines excellenti animo ac uirtute sine doctrina naturæ ipsius habitu prope diuino per se ipsos & moderatos & graues extitisse fateor: etiam illud adiungo sæpius ad laudem atque uirtutem naturam sine doctrina: q̃ si ne natura ualuisse doctrinam. Atque idem ego cõtẽdo: cum ad naturã eximiam atq; illustrem accesserit ratio quædã confirmatioq; doctrinæ:

Mãumissio.

Cautũne ab scissi peten di iuris pte xtu: tribuna lia ascende rent

De litterarũ laudibus

tum illud nescio quid præclarum atq; singulare solere existere. Litteras autem posteritatis causa repertas fuisse: quæ subsidio obliuioni eẽ possint: idem Cicero pro Publio Sylla ad iudices dixit. Et in prædicta pro Archia oratione: pleni sunt libri: plæne sapientium uoces: plæna exemplorum uetustas: q̃ iacerent in tenebris omnia: nisi litterarum lumen accederet: hinc maximo semper in precio cum alia uatum scripta: tum in primis historia fuit: unde Plinius Capitoni. Diebus ac noctibus cogito si qua me quoque possim tollere humo: id enim uoto meo sufficit: illud supra uotum: uictorque uirum uolitare per ora. Sed satis est q; prope sola pollicetur historia: orationi enim & carmini parua gratia nisi eloquentia est summa. Historia quoquomodo scripta delectat. Sunt enim homines natura curiosi: & quamlibet nuda rerum cognitione capiuntur. Cicero autem ipse & si in libris de oratore: & de legibus historiam summis extollit laudibus: quãti ipsam fecerit ad Lucium Luceium scribens sic ostendit. Ardeo cupiditate incredibili: neque ut ego arbitror reprehendenda: nomen ut nostrum scriptis celebretur tuis: & īfra: neq; enī me solum commẽdatio posteritatis rapit: sed etiam illa cupiditas: ut uel auctoritate uel iudicio beniuolentiæ tuæ uel suauitate ingenii uiui perfruamur: & item infra. Vnus enim Xenophontis libellus in Agesilao rege laudando: facile omnes imagines hominum statuasq; superauit. Placet enim Hector ille mihi Neuianus: qui non tantum se laudari lætatur: sed addit etiam a laudato uiro. & Plinius orator Ciceronis imitator: ad Maximum. Quid enim publice lætius: q̃ clarissimos iuuenes nomen: & famam ex studiis petere? Et ad Cornelium tacitum. Equidem beatos puto quibus deorum munere datum est: aut facere scribenda: aut scribere legenda. Beatissimos quibus utrumq; horum. Et Caninio ruffo. Hoc quicquid est temporis futilis & caduci si non datur factis. Nam horum materiam aliena manu: certe studiis ꝓferamus. Et quatenus nobis denegatur diu uiuere: relinquamus aliq̃d quo nos uixisse testemur. Scribens uero Plinius ad Cornelium tacitũ de eius perpetuitate historiarum uaticinatus: id a Tacito ipso postulat: q̃d Cicero petiit a Luceio. Auguror: nec me fallit auguriũ: historias tuas immortales futuras: quo magis illis inseri cupio. Nam si esse nobis curæ solet: ut facies nostra ab optimo quoque artifice exprimatur: nonne debeamus optare: ut operibus tui similis scriptor prædicatorq; contingat? Sed quod ad Cornelium Priscum scribens inquit ipse Plinius: ita ab eo tempore fieri desiit: ut nullos a mille annis: aut paucos ætate nostra scriptores præsertim historiarum fuisse constet. Inquit enim: fuit moris antiquitus eos uel qui singulorũ laudes uel urbium scripserunt aut honoribus: aut pecunia ornare: tam & si quid haberi põt dariq; maius: q̃ gloria & laus & æternitas? Et certe licet pecunia raro donati sint

Historiæ quoquo mõ scriptae delectant.

scriptores:gloria tamen & laude nunq̃ caruerũt. De qua re aliqua hic colligemus:siue doctrinam:& litteras: siue ornatos ob illas uiros contingentia. Plutarchus in problematibus inquit herculi & musis communem statutum fuisse sacrorum cultum:quia Hercules Euandrũ litteras docuisse perhibetur:bono quidẽ exemplo ut hospites amicos doceant & propiquos. Per quæ autem tempora scriptores Romæ eẽ cœperit Aulus gellius sic edocet. Anno urbis conditæ quadringentesimo nonagesimo bellũ primum punicum idictum annis:ide uiginti pax facta:quo anno Liuius poeta fabulas primũ Romæ dedit. Et paulo post Ennius poeta fuit:qui ãno ætatis sexagesimoseptimo duodecimum annalem scripsit. Anno quigentesimo urbis. Neuius poeta fabulas apud populum dedit. qui stipendia fecit in primo bello punico. annis ide qndecim secũdum bellum punicum. paulo post. M. Cato orator & Plautus Floruerunt:Diogenesq; stoicus: Carneades & Critolaus Romam uenerunt. Vetustior tamen prædictis notitia litterarum fuisse uidetur i libris Hetruscorum:quos rituales appellatos:Festus continuisse dicit: quo ritu urbes condantur:aræ ædesq; sacrentur:curiæ:tribus: & centuriæ distribuantur. Fuerunt autem diu ante apud græcos litteræ scriptoresq; maximo i honore. Nam multi tradidere & Aulus gellius enucleate colligit: Homerum & Hesiodum annis. clx. ante urbem conditã fuisse Syluiis albæ regnantibus:anno post bellum Troianum. clx. Solon que leges scripsit Atheniensibus Tarqnio prisco regnante :anno regni xxxiii. Pythagoras samius in Italiam uenit Tarquinii prisci filio regnante Archilochus poeta fuit Tullio hostilio regnãte. Eschilus tragœdus insignis:quo tempore plæbs per secessionem tribunos sibi creauit. Empedocles agrigentinus quo tempore Fabii trecenti apud Cremerã iter fecti sunt. Tunc bellum fuit peloponesiacum quod Thucydides scripsit anno urbis cccxxiii. Interi Sophocles & Eurypides tragici: Democritus philosophus & paulo post Socrates:ãno urbis. cccc. Philippus Amitæ filius Alexãdri pater: Macedoniæ regnat. paucis post ãnis Plato ad Dionysium Siciliæ regem se confert. paulo post Demosthenes orator. tunc Alexander regnat. Aristoteles fuit. paulo post alter Alexander molosus qui & acarnanus i Italiam uenit contra romanos:anno deinde. cccclxx. Pyrrhus cum Romanis bellum gerit. Itaque prius i Italia floruerunt græca. Cum pars Italiæ Calabria:magna tunc græcia appellaretur. Vnde Cicero pro archia. Erat Italia plena græcaꝶ artium:ac disciplinarum:studiaq; hæc in latio uehementius tũc colebantur: quæ nunc isdem i oppidis & hic Romæ propter tranquillitatem rei.p. non negligebantur. Fabulæ autem quas supra est dictum dedisse Liuium a comœdis scriptæ & recitatæ sunt. Nam comedias Festus appellari dicit:ex eo ꝙ initio i uicis iuuenes cantare soliti essent crebro conuenien

Per quae tẽpora scriptores Romae esse cœperint

Libri rituales.

Comœdiae

tes: Vnde comœdia res priuatorum & humilium personarum comprehendit: non tam alto: ut tragœdia: sed mediocri & dulci stilo. Tragœdia enim est genus carminis: quo a poeta regum casus durissimi & scelera inaudita: uel deorum resolutio describũtur. Cothurniq; sunt tragica calciamenta quibus calciantur tragœdi qui in theatro dicturi sunt alta: & intonanti uoce. Est autem calciamenti genus: humile quidem: in modum crepidarum: sed tale est ut dextro & leuo pedi conueniat. Fuit tamen maior honor annalium q̃ comœdiarum: aut tragediarum scriptoribus: primum enim maximi annales gesta publica continentes non nisi a pontifice maximo scribebantur: qui & cognomen inde habuerunt. & Scipionem aphricanum superiorem: uidemus Ennium ãnalium scriptorem dilexisse: ut ipsum in contubernio habuerit: & postea mortuum sepulchro suo inferri ac eius statuam ipsi sepulchro cum suis poni uoluerit. Et Plinius scribit Scipioni æmiliano res in aphrica gerente: Polybius annalium conditor ab eo accepta classe scrutandi orbis Aphri gratia circumuectus multa ꝓdidit. Post hos maiori item in præcio fuerunt: hinc philosophiæ: inde liberalium artium studia: quæquidem liberalia studia Vlpianus legum lator diffinit appellata a græcis: qbus rhetores grammatici geometræ & arimetici operam darent: sed ad summã florẽte re. p. litteris omnibus honor maximus fuit. Asiniusq; Pollio primus bibliothecam certam dedicauit uatum libris conseruandis: quorũ librorum appellationem sic diffinit Vlpianus de legatis: ut omnia uolumina siue in charta: siue in mẽbrana: siue filica (ut ipse appellat) quæ est & biblus herba: aut alio in corio librorum appellatione contineant. Plinius tamen dicit palmarum foliis primo scriptitatum, inde quarũdam arborum libris. Postea publicata monumenta plumbeis monumẽtis. Mox priuata linteis confici cœpta aut cæris. Chartasq; pergamum dedisse & papirum a ciuitate eius nominis circa Babylonem habitum: librorum autem linteorum in qbus annalia essent notata Liuius sæpe mentionem habet: & de libris scripsit: quos. M. Terentius i ianiculo reperit repastinans agrum. fuerantq; defossi annis quindecim supra quingentos & durauerant. Qui arcula marmorea erant cæris delibuta itus: ut nec aer: nec humor penetraret. Romano autem crescẽte imperio honor linguæ latinæ est habitus: a quo orbis terrarum. Latinam locutionem perdiscere coactus est. Siquidem maiores nulli gentium nisi latine responderunt: nec eos dicentes aliter audierũt. Primusq; Mollo rhetor Ciceronis præceptor in senatu græcæ auditus est. Et Claudium imperatorem scribit Suetonius splendidum uirum: græcæq; prouiciæ pricipem: latini sermonis ignarum: non modo albo iudicum erasisse: sed in peregrinatum redegisse. Quãtã uero operam uiri præstãtiores Romæ litteris dederint: quanta eas delectatione didicerint: & coli curauerint

Tragœdia.
Cothurni.
Annales maximi.
Liberalia studia
Asinius Pollio primus bibliothecã dedicauit.
Libri lintei.
Mollo Cicerõis ꝓceptor

qui intelliget : & considerabit nihil maius in ea urbe nihil optabilius litteris & doctrina fuisse cognoscet. Cicero. M. Varroni scribit. Scito me posteaq̃ i urbem uenerim rediisse cum ueteribus amicis: idest cum libris nostris in gratiam : modo stet nobis illud una uiuere in studiis nostris: a quibus antea delectationem petebamus. & infra: tamen poterimus & scribere & legere policias: & si minus in curia atque in foro: at in litteris & libris ut doctissimi ueteres fecerunt. Quis enim hoc non dederit nobis: ut cũ opera nostra patria siue non possit uti: siue nolit: ad eam uitam reuertamur quam multi docti fortasse nõ recte: sed tamen multi etiam rei. pu. præponendam putauerunt? Et Cicero ipse de se ipso cum rusticaretur: sic Dolobellæ genero suo & tunc consuli scribit. Nihil est mihi crede uirtute formosius: nihil pulchrius: nihil amabilius: & infra: Vbi salutatio defluxit litteris me inuoluo: aut scribo : aut lego: Inde corpori omne tempus datur. Et Terentium Varronem satis constat annos sæculi supergressum scribendo iterisse. Cn. Pompeius & si non mulctum doctus fuit: Confecto mithridatico bello domũ Possidonii philosophi intraturus: fores percuti a lictore uetuit. Scipio superior (quod supra diximus) Ennii statuam sepulchro suo iponi iussit. & aphricæ titulus poetice est æquatus. M. Cato cẽsorius Anno etatis octogesimosexto causam pro se egit aduersus temerariam iuuentutem. Litteras græcas didicit. Defendit Galbam oratorem accusatũ. Ius ciuile senex didicit. Alterq; Cato uticensis libros Græcos in senatu lectitabat ne uacaret. L. Drusus senio confectus & cæcus ius ciuile docuit & dixit. Popilius senator & Lupus portius eques Romanus celebres oratores forum frequentabant Senio confecti & cæci. P. Crassus i Asiam ad Aristonicum regem debellandum missus: græcam linguam i quinq; diuisam idiomata omnem didicit. Decimus Brutus nocte quã dies secuta est: sibi omnium extrema at infœlicissima: & si hostibus circundatum se & quidem iam uictoribus cernebat: Libros de immortalitate animorum nunquam lectitare cesauit. C. Cæsar prædictos omnes non magis potentatu q̃ litterarum amore atque ingenti peritia : aut æquat: aut superat: qui præter multa quæ in hoc genere laudum dẽ eo scribi possent: primus omnium instituit: ut tam senatus q̃ populi diurna acta conficerentur & publicarentur. Omnes medicinam professos & liberalium artium ductores quo libentius & ipsi urbem frequentarent: & cæteri appeterent ciuitate donauit. Augustus unica in re pro cæteris quanti faceret litteras ostendit: cũ Vergilii poemata cremari prohibuit: quem Suetonius dicit tradidisse uiro consulari legato successorem ut rudi & idocto. i euoluendisq; linguæ utriusq; autoribus nihil æque secutum fuisse: q̃ pcepta & exẽpla publice & priuati salubria: ea que ad uerbum excerpta : aut ad domesticos: aut ad exercitum prouinciarũq;

Qui amore litterarũ flagrauerint.
Cicero
Terentius Varro
C. Põpeius.
M. Cato Cẽsorius
Cato Vticẽsis.
L. Drusus
Popilius
Portius
P. Crassus.
D. Brutus.
C. Caesar
Augustus.

rectores:aut ad urbis magistratus:plærumq; misisse:prout qq; monitio ne idigebant. Etiam senatui totos libros legisse & populo per edictum notos sæpe fecisse. Vespasianus imperator ingenia & artes maxime fouit: primusq; ex fisco latinis græcisq; rhetoribus annua centena consti tuit. præstantes poetas nec non & artifices ornauit: bibliothecas incen dio absumptas ipensissime reparauit. Helius spartianus scribit Hadria num Traiani familiaritate creuisse:causa præcipue orationum quas ꝓ iperio dictauerat. Nam duodecimum ānum igressus habitum philoso phiæ accepit:qui cum studeret:i pallio:& humi cubauit. peripateticæ studiosus:audiuit Iunium rusticum:quem & reueritus est & sectatus: q domi militiæq; pollebat. De Alexandro autem seuero mammeæ chri stianæ filio dicit. idem Spartianus. Quotiēs de magnis tractaret:solos doctos ac disertos adhibuit. Cum de re militari:ueteranos & omnes lit teratos præsertim historiarum peritos. Vitas pricipum bonorum uersi bus scripsit. Cum iter suos conuiuaretur:aut Vlpianum:aut doctos ui ros adhibebat: ut haberet fabulas litteratas quibus se recreari dicebat: & pasci:habebat cum priuatim conuiuaretur librum i mēsa & legebat. Rhetoribus:grammaticis:medicis:aruspicibus:mathematicis:mecha nicis:architectis salaria istituit:& auditores decreuit & discipulos cum annonis pauperum:filios tamen igenuos dari iussit. Et Gordianum se cundum scribit Iulius capitolinus: omnes libros Samonici Sereni scri ptoris sui:q censebantur. lxii. M. quæ ei reliquit habuisse. Vopiscus au tem Flauius de Aureliano pricipe scribit. Ephimeridas illius uiri scrip tas habemus. etiam bella caractere historico digesta: Quæ omnia ex li bris linteis:i quibus ipse quotidiana sua scribi præceperat:pro tua sedu litate edisces. Curabo autem ut ex bibliotheca ulpia libri litei proferā tur. Tu ueli Aurelianum i litteras mittas. & idem Flauius de Tacito im peratore Cornelium tacitum scriptorem historiæ Augustæ: q parētem suū eūdem diceret i omnibus bibliothecis locari iussit:ne neglectus in curia deperiret:librū per annos singulos decies scribi publicis i encosar chis iussit & i bibliothecis poni. Idē uero Flauius uopiscus gesta Pro bi Augusti & qdem bene merentis scripturus:fructū monumentorum quæ præbent a litteris:proprie sic expressit. Cn. Pompeiū tribus fulgē tem triūphis belli Piratici:belli Sertoriani:belli Mithridatici: multarū rerū maiestate sublimem quis tandem nosceret:nisi eum. M. Tullius & T. Liuius in litteras rettulissent? Paulum Scipionem aphricanum: Sci piones omnes seu Lucios seu Nasicas:non ne umbræ possiderēt ac te gerent:nisi commēdatores eorū historici nobiles atq; ignobiles exritis sent? Quid q. Flauius item Numerianum imperatorem dicit:maluisse sibi statuā senatuscōsulto i bibliotheca ulpia(quāq oratori):q̄ alibi q̄si Cæsari. fuitq; hæc statuæ inscriptio: Numeriano Cæsari oratori poten-

Vespasianus fouit igenia

Hadrianus.

Alexāder se uerus

Tacitus im perator

Fructus ex litteris

Numeriāus

tissimo. Laudes uero a litterarum monumentis proficiscentes beatus Aurelius Augustinus si ex christianæ religionis institutis non curauit commendare: uituperationes tamen euitãdas in dei ciuitate sic innuit: Cicero in libris de re. publ. Scipione disputante a censore inquit melius est q̃ a poeta notari: nostræ duodecim tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent: in his quoq; hanc sanciendam putauerunt: si quis occentauisset: siue carmen condidisset q̄ infamiam faceret flagitiumue alteri: præclare. Iudiciis enim magistratuum disceptationibus legittimis: ꝓpositam uitam non poetarum ingeniis habere debemus: nec probrum audire nisi ea lege: ut respondere liceat: & iudicio defendere. Sed præter supradictos litterarum fructus: qui maximi erant: nonnullas quoq; utilitates minores delectationesq; Romani a litteris & doctrinarum artibus accipiebant. Sulpicius Gallus quem in officiis Cicero nimis assiduam mathematicis operam dedisse carpit in. L. Pauli exercitu cõtra Persem ostendit lunæ defectum naturalem: & nihil posse prælio officere: pugnatum est. Et Paulus uicit: unde maximum duxit omniumque celeberrimum triumphum: pariterq; fecisse traditur Periclem atheniensibus. Et Plinius orator Valeriano scribens sic contra uoluptates illicitas grauiter est inuectus. Qui uoluptatibus dediti: quasi in diem uiuunt: uiuendi causas quottidie finiunt: qui uero posteritatẽ cogitant & memoriam sui: operibus extendunt: his nulla mors non repentina est. Et tamen ipse Aristoni scribens de suis uoluptatibus a litterarum adiumẽto honeste quæsitis sic dicit: facio nonnunq̃ uersiculos parum seueros: facio & comœdias: rideo: ludo: iocor: utq; omnia remissionis genera breuiter amplectar: homo sum: nec uero moleste fero hãc esse de moribus meis existimationem: ut qui nesciunt talia doctissimos grauissimos: sanctissimos homines scriptitasse: me scribere mirentur: ab illis autem quibus notum est: quos quantosq; auctores sequar facile impetrari posse confido: ut errare me sed cum illis sinant: quorum non seria modo: uerum lusus etiam exprimere laudabile est. An ego uerear neminẽ uiuentiũ: ne quam in speciem adulationis incidam nominabo: sed ego uerear ne me non satis deceat: quod satis decuit. M. Tullium. Cn. Caluum. Asinium Pollionem. M. Messallam & Hortensium. M. Brutum: Syllam. Q. Catulum. Q. Scæuolam. C. Sulpicium: Varronẽ torquatos. C. Neuium: Lentulum getulicum. Anneum Senecam: Et proxime diuum Augustum: Diuum neruam: Ti. Cæsarem: Virgilius Cornelius nepos: Ennios Actiusq;: nõ quidem hi senatores: sed sanctitatis nomẽ nõ distat ab ordinibus. Et idẽ Plinius Minutiano fundano: i laurentino meo aut lego aliquid aut scribo: aut etiam corpori uaco: cuius fulcturis animus sustinetᷣ: nihil audio quod audisse: nihil dico qđ dixisse pœniteat. Nemo apud me queq̃ sinistris sermonibus carpit: neminẽ

Melius esse a cẽsore q̃ a poeta notari

Sulpicius Gallus

Dictum Plinii contra uoluptates illicitas.

ipse reprehendo. Vnde non iniuria idem Sosio senectioni scribens sic exultat. Magnum prouentum poetarum annus hic attulit: toto mense Aprili nullus fere dies fuit quo non recitaret aliquis. Iuuat me q̄ uigēt studia: proferunt se ingenia hominum & ostentant. Claudium Cæsarē ferunt cum in palatio spaciaretur audissetq; clamorem: causam requisi uisse: cumque dictum esset: recitare Nonianum: subitum recitanti: ino pinatumque uenisse. Sed iam usque adeo nos traxit: & nuper cum Plinio: & supra cum aliis diuinis ueteribus litterarum commemoratio nis delectatio: ut uerba paulum perquirere omiserimus declarandis accusationibus & defensionibus necessaria. Varro de lingua latina: Nexi inquit sunt liberi: qui suas operas in seruitutem pro pecunia quam debebant dum soluerent locant. Et Modestinus iureconsultus ait acceptilationem esse liberationem per mutuam interrogationem: qua utrisque contingit ab eodem nexu absolutio. Tollēdi uero nexus causa fuit. T. Veturius qui nexus ob æs alienum datus: cum pati tur-pia nollet: uerberatus ab incestuoso quærelam patribus detulit: qui il-lum i carcerem duci iusserunt. Præcarium esse diffinit Vlpianus quod præcibus petenti utendum conceditur: tamdiu: quamdiu is qui con-cessit patitur. Et Martianus: pignus inter & ipothecam tantum nomi-nis sonus differt. Sed Vlpianus aliter sic dicit. Pignus proprie dicimus quod ad creditorem transit. Ipotheca cum non transit possessio ad cre-ditorem: & Caius dicit pignus proprie rei mobilis constituitur. Vlpia-nusque scribit. Redibere est facere ut rursus habeat uenditor quod ha buerat. Præs inquit Festus est qui populo se obligat: interrogaturque a magistratu si præs sit: ille respondit: præs. & Asconius secunda in Verrem actione. Prædes dicuntur satisdatores locupletes pro re de qua apud iudicem lis est: ne qui tenet diffidens: causæ possessionem deteriorem faciat: tecta dissipet: excidat arbores: & culta deserat. Et Placidus grammaticus. Vadem dicit sponsorem significare datum in re capitali. Cicero Vadimonium esse in iudiciis obligationem bono-rum cum promissione aliquid faciendi: quo non impleto bona hastæ exponi licebat. sic in oratione pro. P. Quinto ostendit. Ad Vadimoniū non uenit quis socius: etiam grauius aliquid propinquis: si res ista gra uissima. Et infra ad Vadimonium non uenit quis socius etiam graui-us aliquid ei debemus concedere: qui cum te aut uoluntas congregas set: aut fortuna coniunxisset: & infra: ad Vadimonium non uenit quis qui tibi præsto semper fuit. Non dubitaui inquit: cum Vadimonium desertum est: bona proscribere. Sententiæ in causis non solum uariæ sed uariis & quandoque inopinatis causis factæ sunt. Plutarchus in Ci ceronis uita. Licinius macer uir & potentia sua & fauoribus Crassi po tēs peculatus a Cicerōe postulatus: studiis magnitudis suæ fisus: & qa

Nexi. Acceptilatio T. Veturius. Praecarium Pignus Ipotheca Redibere Praes Vas Vadimoniū Snīe uariae in causis Licinius macer

iudices inter se dissentire compererat domum se recepit: & confestim mentem abradit: atque uelut superior in causa euasisset nitida stola amictus rediit in forum. Inter hæc apud prætorium occurrit ei Crassus ac nunciat ut ille sententiis omnium iudicum damnatus esset: quo dolore elanguit & diem obiit. E contra uero a. L. Piso a. L. Claudio pulchro accusatus: ꝙ graues & intolerabiles iniurias sociis intulisset iam pro condemnato habebatur: cum suborto nimbo ipse iudicum pedes exosculans os cœno impleuit: & misericordia liberatus est tamquam satis pœnarum læsis dedisset. Celii splendido terracinæ loco nati: cum pater in cubiculo inuentus esset occisus in quo filii ipsi altero cubauerant lecto: liberati sunt suspicione: quod hostium cubiculi inuétum est apertum: ipsis post patris mortem dormientibus. Q. Attilius Calatinus soranorum oppidi proditione reus: pro damnato habebatur in foro. Tum. Q. Maximus socer paucis uerbis dixit: si eum sontem comperisset: affinitatem direpturum: & sic Attilius euasit. C. costonium propter multa enormia Valerius Valentinus condemnari obtinuerat: cum in iudicio recitatum est ipsius Valerii carmen: quo per iocum poeticum affirmabat se puerum prætextatum & uirginem ingenuam corrupisse. Ea indignitate iudices Costonio absoluto Valerium flagitii ignominia notandum censuerunt. Q. Flaminius a. Q. Valerio ædili apud populum accusatus: a quatuordecim tribubus iam cōdemnatus erat: cum ipse alta inclamauit uoces: se insontem opprimi. Et Valerius insolenter respondit: Satis sibi esse si periret siue insons: siue nocens: qua uoce audita cæteræ tribus eum absoluerunt. Plinius orator in epistola ad Vrsum. Iulius Bassus homo laboriosus: & aduersis suis clarus accusatus est sub Vespasiano a priuatis duobus: ad senatum remissus diu pependit: tandem absolutus uindicatusque est: hoc illum onerabat ꝙ homo simplex & incautus quædam a prouincialibus: ut amicis acceperat. Nam fuerat in eadem prouincia quæstor. Hæc accusatores furta & rapinas: ipse munera uocabat. Appellationū quæ post sententias sequuntur naturam Vlpianus breuiter sic diffinit. Appellandi usus q̃ sit frequens quamq; necessarius: qui nesciat nemo est: quippe cum iniquitatem iudicantium uel imperitiam corrigat. Licet nonnunquam bene latas senteneias in peius reformet: neque enim utique melius pronunciat qui nouissimus sententiam laturus est. Tempus iam admonere uidetur ut de orationibus in accusatione: ac defensione habitis totiens promissa exsoluamus. Quo in loco de oratoria facultate multa & posse & fortassis aliquorum iudicio debuisse dici: non ignoramus sed pleni redundantesque de ea re. M. Ciceronis: Quintiliani: & Aristotelis extant libri. Et nos nec eam neque alias artes bonas

L. Piso

Celii

Q. Attilius Calatinus.

C. Costōius Valerius Valentinus.

Q. Flaminius

Iulius Bassus

Appellandi usus

docere aut laudibus longe repetitis ornare: hoc in opere intendimus: satisque & super fuerit de arte: id quod apud doctos scriptores aut nō extat: aut obscurum & inuolutum est: Modum & formam habendi orationes ita aperire: ac inspiciendam proponere: ut quo modo in suspicionem criminis adducti si sontes essent accusarentur: damnarenturque: aut perperam accusati defenderentur: maximum administranda uel potius conseruanda re publica: adiumentum docere possimus. Vnicaque oratoris laude a. M. Cicerone & ex oratione pro. L. Murena defendendo habita contenti erimus. Duæ enim inquit sunt artes quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis. Vna imperatoris altera oratoris: boni magnum namq; supra dixerat Cicero eē dicendi laborem: magnam rem: magnam dignitatem: summam autem gratiam. Vnde multos fuisse dixit: qui cum initio hoc maluissent: post id assequi non ualuissent: ad militiam delapsi fuerint. Accusationes duorum erant generum: aut enim ciuis magistratum gerere idoneus: sui similem accusabat ciuem: aut prouinciales ciuem Romanum repetundarum: de ui: aut aliter iniuriarum: accusari ab idoneis quæsiuerunt. quorum utrosque id a prætore oportuit impetrare: sed potuit ciui quod petitum erat ex officio prætor concedere: prouincialium uero quærelam à senatu primum audiri: & ad prætorem demādari oportuisse Asconius pedianus est auctor. Cuius rei formam primum ab ipso in Verris accusatione sumemus. Cum siculi expilationibus coacti Verris quem rapacissimum prætorem anno uno habuerant eum accusari repetundarum ab amicissimo eis. M. Cicerone magna quæsissent instantia: is ad senatum eos perduxit: & ipso suadente senatusconsultum facile impetratum est: quod prætor ad se delatum i albo suo ex forma & de consuetudine palam legendum proposuit: illicq; subiecit: decretam esse in. Cn. Verrem pro siculis accusationem. quod autem de albo dictum est: non solum apud prætorem: sed apud omnia collegia: apud omnes magistratus seruatum fuit: ut ad primos uestibuli parietes album esset spacium: in quo a collegio magistratuue publicanda scripto proponerentur: hinc superius aliquādo dictum uidemus quosdam de albo centuriæ abrasos fuisse. Accusatione igitur Verris in albo prætoris proposita: reus iam habebatur accusandus: quodquidem uerbum Asconius sic exponit. Reum fieri est apud prætorem legibus interrogari. Cumque in ius uentum esset dicebat accusator apud prætorem reo: aio te siculos spoliasse: si tacuisset: lis ei extimabatur ut uicto: si negasset petebat accusator a magistratu dies inquirendorum eius criminum: & instituebatur accusatio: tunc moris fuisse dicit Asconius ut accusator obsignaret domum & clausa omnia eius

Duae artes quibus magni possumus reddi

Accusatōnū duo genera

Album

Reum fieri.

quem accusaturus erat:ne furtorum indicia aut in uasis: aut in signis: aut litteris constituta ab eo remouerentur. Ciceronem que dicit Asconius accusatione a prætore ad se delata: tempus inquisitionis Siciliam dies.cx.sumpsisse colligendis litteris a populis: & denunciandis testimoniis. Cicerone & Quinto fratre qui secum iuerat ex Sicilia reuersis:petiit utraque pars a prætore patronos: Nam plures aliquando:& pauciores uariatibus legibus dati sunt:qđ Asconius pedianus orationem Ciceronis pro.M.Scauro exponens sic ostendit. Orationem Cicero habuit pro.M.Scauro. L.Domitio enobarbo: Appio Claudio pulchro consulibus. Defenderunt Scaurum sex patroni: cum ab id tẽporis raro quisquam pluribus quam quattuor uteretur: ac post bella ciuilia ante legem Iuliam ad duodenos patronos est peruentum. Et licet prætor maiorem aduocatorum partem ex animi sui sententia daret: petentibus tamen partibus quosdam denegare prætor nequibat. Et tamen quis eorum causam susciperet principaliter pertractandam quisue principalis esse deberet accusator:suo reseruare iudicio admittebatur. Hinc seruata fuit consuetudo ut ante ichoatam accusationem:accusatus ille quem primum fore cuperet peteretq; pars: orationem ad prætorem :ac iudices haberet : qua referendam sibi causæ dictionem: tenderet persuadere. Eaq; oratio appellata est diuinatio:de qua Asconius Ciceronis oratione in Verrem: prima diuinatio dicta. Cn. Pompeio &.M.Crasso consulibus. Diuinatio hæc dicta oratio:qa non de facto quæritur sed de futuro:uel quod iniurati iudices in hac causa sedeant:alii q; res agatur sine testibus & sine tabellis: & his remotis argumenta sola sequantur iudices:ut quasi diuinent:& ipse Cicero ad Quintum fratrem proprætorem Asiæ scribens de ipsa diuinatione: & numero aduocatorum sic habet. Apud Catonem prætorem erat diuinatio in Gabinium futura inter Menenium &.T.Neronem &.G.Antonium:sperabamus fore ut Menenio daretur. Ex eo autem numero aduocatorum:quos a prætore solitos dari diximus:post primum qui in dicta diuinatione dicenda obtinuisset:alii & diuersis appellabantur nominibus & diuersis fungebantur officiis. Nam obnubatores:præuaricatores:& subscriptores erant. Obnubatores Asconius prima in Verrem actione:fuisse dicit quosdam sordidos causidicos: qui adhibebantur ad moram faciendam:dum meliores aduocati citarẽtur:& se denuo compararent ad dicendum. Subscriptoresq; dictos fuisse causidicos qui adiuuare accusatorem solerent: quos oportebat summisse dicere: datosque etiam eosdem fuisse: ut actores difficilius corrumperentur. Præuaricatorem Martianus fuisse dicit:eum qui cõcluderet: cum reo & translaticio munere accusandi defungeretur:eo quod proprias quidẽ probationes dissimularet:falsas uero excusationes admitteret. unde

Dẽ patronis in cã habẽdis

Diuinatio

Obnubatores

Subscriptores

Praeuaricator

uidetur Festus proprie præuaricatorem diffinisse a prætergrediendo appellatum. Et Cicero philippicorum secundo. Iam uereor patres conscripti: ne quod turpissimum est: præuaricatorem mihi apposuisse uidear: qui me non solum meis laudibus ornaret: sed oneraret alienis. Et pro Aulo Cluentio: An ut præuaricaretur. Iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet. Et Asconius secunda in Verrem. Multi ita fuerunt subtiles præuaricatores: ut in tota actione fideles actores sint nisi: & in prima actione uult ostendere etiam præmia præuaricationis sibi ostendisse Verrem. Et Cicero item in diuinatione: Vide ne inimicum te fingas: ut præuaricari possis. Sed iam ad iudicii ordinem ueniendum est. Aduocatis: & prædictis administris: prætore dat s iudices a senatu petebantur: qui simul cum prætore auditis partibus iudicarent. Refert Asconius diuinationem Ciceronis in Verrem exponens: Tiberium gracchum legem tulisse: ut equites Romani iudicarent: & iudicasse per decem annos turpiter: & tunc Aurelium tulisse: ut senatores equites: & tribuni ærarii simul iudicarent. Et secunda in Verrem Cicero dicit. quinquaginta annis equester ordo iudicauit lege Sempronia sublata potestate populo: scilicet sublata prouocatione: idest tribunatu plæbis. Et Asconius item in Ciceronis orationem: pro Cornelio de maiestate: aurelia lege communicata sunt iudicia inter senatores: & equestrem ordinem: & tribunos ærarios. Et infra: memoria teneo cum primum senatores cum equitibus Romanis lege plocia iudicarēt. Et idem Asconius in orationem Ciceronis prædictam pro Cornelio de Maiestate. M. Plautius syllanus tribunus plæbis. C. Pompeio Strabone. L. Portio Catone consulibus secundo anno belli Italici: cum equester ordo in iudiciis dominaretur: legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex eam uim habuit: ut tribus singulæ quines denos suffragio crearent: qui eo anno iudicabant: qui numerus sexcentos quinque: & uiginti iudices conficiebat. Ex eoque factum est: ut senatores quoque in eo numero essent. Et quidam etiam ex ipsa plæbe: quos a dignitate tribunos ærarios uocauerunt: idemque Asconius refert i orationem Ciceronis in. L. Pisonem: Pompeium consulem legem tulisse: ut ex tribus ordinibus maximi census iudices legerentur. Hi autem omnes sexcenti uigintiquinque iudices cedulis inscripti erant singulis: quæ cædulæ cæreris inuolutæ pilis i urnam cōiiciebantur: & cum prætor iudices in destinata iam accusatione a senatu petiisset: sortitio ex urna petentibus patribus manu pueri fiebat unius: & octuaginta pilarū ea tamen (ut uidetur) adhibita diligentia: ut pari numero ex unoquoq; trium ordinum iudices haberentur. Sed priusq̄ apertis pilis causa agitaretur: testes utriusque partis a prætore per triduum audiebātur: dicta eorum iudices postea publicabant: quarta die adesse omnes in diem

De iudicibus

Iudicia cōīcata iter senatores eqtes. & tribunos ærarios

Sortitio iudicum.

m

posterum iubebantur: quo die cum prætor adstantibus utriusq; partis aduocatis: atque etiam ipsis partibus: si uolebant: pilis apertis una octogesima eductos iudices ad se conuenire iubebat: eo animo: & intentione: ut eadem hora considerent omnes: & cum accusator duas horas ad dicendum: reus tres haberet: illo die iudicaretur. Prius tamen q̄ seorsum iretur: ex iudicibus pila eductis cærea: quinos ex singulis ordinibus accusator: totidem reus reiiciebat: quos ducerent suspectiores: sicque unus & quinquaginta iudices remanebant: qui sententiam simul cum prætore ferrent. hæc omnia ab Asconio non magis ex Verrinarum quam Milonianæ orationis expositione sumpta diximus. & tamen ne dum eo die: quo actio inchoaretur sententia ferebatur. sed tredecim uidemus Verrinæ accusationis fuisse actiones: quæ propter dies feriatos: & propter comperendinationes: multis mensibus protractæ sunt: & tempus agendi in ipsis actionibus singulis supradicto amplius datum acceptumque fuisse ostendemus. primum tamen fatemur: de duabus horis accusatori: tribus reo datis: in Miloniana causa fuisse seruatum: quod Pompeius tunc sine collega consul: sic obseruari lege lata constituit. sed Plinium Urso uidemus scripsisse: egeram tribus horis: & dimidia: supererat sexquihora. Nam cum accusator ex lege sex horas: nouem reus accepisset. Et idem Valeriæ Paulinæ sola uelatus toga perstitit: & quidem horis septem: nam tam diu dixit: & Cicero ipse pro Plancio: Reciteturque oratio: quæ propter eius magnitudinem dicta descriptio est. Secunda tamen in Verrem actione causam prædictæ dubitationis nostræ Asconius sic tollere uidetur. Dicit enim Ciceronem non usum fuisse in ea actione perpetua oratione: sed breuiter crimina proponendo ad singula testes dedisse: infraque se ipsum sic exponit. Argumentari est argumentis uti ad rem probandam: Dicere amplificatione uti ad commouendum auditorem oratione perpetua. Itaque credimus agendi tempus fuisse: id quod prætor datique iudices liti expediendæ uoluerunt impendere: nisi senatus: consulesue aliquo respectu aliter iussissent: sicut Pompeium in Miloniana fecisse diximus. Comperendinationes quid fuerint Asconius secunda actione sic ostendit. Comperendinatio est: ab utrisque litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinum diem: Namque cum in rem aliquam agerent litigatores & pœna se sacramenti peterent: poscebant iudicem: qui dabatur post. xxx. dies: quo dato inter se perēdinum diem ut ad iudicium uenirent denunciabant. hoc idem uero Cicero ipse melius & diffusius tertia actione sic ostendit. Ut his ludorum diebus interpositis: nemo istum comperendinatum iudicaret. adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum bis ut causa dicatur. Verum: ut opinor: Glaucia primus tulit ut comperendinaretur

Accusator duas horas ad dicendū reus tres habebat

Reiectio iudicum.

Argumētari

Dicere

Comperēdinatio

reus. Antea uel iudicari primo poterant: uel amplius pronunciari. Reiectio iudicum de qua superius dictum est a uerbi significatione nota est: De qua Cicero pro Plantio. An uero nuper clarissimi ciues nomen editi iudices non tulerunt? Cum ex. Cxxv. iudicibus principibus equestris ordinis. V.z.L.xx. reus reiiceret quinquaginta referret. Omniaque potius permiscuerunt: q̃ ei legi conditionique parerent. Nos neque ex delectis iudicibus: sed ex omni populo editos ad reiciẽdũ: sed ab accusatore institutos iudices ita feremus: ut neminem reiiciamus. Cicero item Attico. Nam ut reiectio iudicum facta est: maximis clamoribus tum accusator: tamq̃ censor bonus: homines nequissimos reiiceret: reus tamq̃ demens lanista frugalissimum quemque secerneret. Non enĩ turpior unq̃ in ludo talario consessus fuit: Maculosi senatores: nudi equites: tribuni non tam ærarii q̃ ut appellantur ærati. Iudicum uero đlectus: & numerus præter prædictos stantis rei publi. temporibus factos sæpe numero uariauit. Suetonius enim de Cæsare scribit. Iudicia ad duo genera iudicum redegit: equestris ordinis: & senatorii. tribunos ærarios: quod erat tertium sustulit. Et de Augusto. Ad tres iudicum đcurias quartam addidit ex inferiore censu: quæ ducenariorum diceretur: iudicaretque de leuioribus summis: iudices: a trigesimo ætatis ãno collegit: idest quinquenio maturius: q̃ solebat: ac plærisque iudicandi munus detrectantibus uix cõcessit: ut singulis decuriis per uices ãnua uacatio esset. Et Galba iudicibus sextam decuriam adiici præcantibus non modo negauit: sed & concessum a Claudio beneficium ut hyeme initioque iam ad iudicandum euocarentur eripuit. Iudices autem: ut ꝓfertur deputatos maiores consiliũ appellauere. Cicero pro. P. Quinto. Quæso. C. Aquili uosque qui estis in consilio. Et pro Roscio. Qui ex ciuitate in senatum propter dignitatem: ex senatu in hoc consilium delecti estis propter securitatem. Et infra. Dii prohibeant iudices: ut hoc: quod maiores consilium publicum uocari uoluerunt: præsidium sectorum existimetur. Idque nos etiam uerbum per hanc occasionem exponemus. Asconius secunda in Verrem: Sectorem dicit estimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti: qui spem sectatus lucri sui: idest spem secutus existimationis suæ bona omnia in auctiõe uendit: & infert pecuniam in ærarium: & infra. Si conuictus sit reus atque damnatus: pecuniam reddit estimata lite: hoc est in præcium reductis omnibus furtis: quam summam pecuniæ proscriptis eius bonis sectores curabant. Litisque estimatio non solum fit ex titulo propositi criminis: sed etiam ex aliis probationibus: quæ ex anteactis rebus iudices constituerunt. Redeundum uero est ad ea: quæ de iudicandi ordine inchoata: ob uarias uerborum expositiones sæpe interrupimus. diximus supra ex Asconio: ex iudicibus uno octogesimo pila eductis: quinos ex

Reiectio Iudicum

Iudicum numerus uariatus

Sector.

singulis ordinibus accusatorum totidem reum reiecisse. Sed uidetur Cicero in oratione pro Aulo Cluentio habita: uoluisse in arbitrio partium fuisse unum:& quinquaginta iudices: qui ex reiectione manserunt:tamdiu mutatos fuisse quousque partes concordes remansissent suntque hæc uerba. Neminem uoluerunt maiores nostri non modo de estimatione cuiusquam:sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem:nisi qui inter aduersarios conuenisset: deinde prætores urbani: qui iurati debent:quemque optimum in selectos iudices referre. Iudicibus : ea de qua diximus diligentia præparatis : & testibus a prætore clam auditis:ad sedendum constituta die ibatur. Eratque utplurimum in foro sub rostris ipse consessus:suggesto ex tabulatis:tam longo:tamque eminente parato:ut recto ad lineam ordine sedentes:nõ solum causæ actoribus:sed populo frequenti conuẽturo conspicui essent. & subsellia dicturis aduocatis testibusque ac ipsis partibus eorumque actoribus data fuisse:tum indicat Asconius:tum apertius dicit Plinius ut inferius apparebit . Dumque diceret accusans orator : & pariter postea dũ respõderet defendẽs : testes(qđ supra diximus)a prætore prius examinati:suo loco singuli:a prætore interrogabantur:qui palam: & alta uoce ut a cunctis exaudirentur suum aperiebant confirmabantque testimonium. Nam refert Asconius in Milonianam Ciceronis orationem. Casmium stolam testem:qui erat cum. P. Clodio quando occisus fuit:& atrocitatem rei factæ:q̃ maxime potuit auxit:Cum interrogaretur a prætore tanto tumultu Milonianæ multitudinis circũstantis exterritum fuisse:ut uim ultimam timens in tribunali a Domitio prætore reciperetur. Pompeius igitur postera die cum præsidio uenit:quare territi Clodiani silentio uerba testiũ per biduum audiri passi sunt . Vnde accidit ut multi : ex partis utriusque testibus : cum citati ad dicendum palam ea quæ prætori deposuerant:ob metum: & timorem non auderent comparere:damnati fuerint: quorum tamen maiorem partem Clodianorum fuisse refert Asconius. Et testes dicit Asconius iuratos productosque solere:non solum ne falsa dicerent:uerum etiam ne quæ uera essent tacerent adigi : Vnde cicero ipse quarta in Verrem actione : Nunc quoque una sunt testes : cum interrogabuntur obligentur non solum de iurisiurandi atque existimationis periculo etiam de communi:sed inter se conscientia admonebuntur. postq̃ aduocati utrinque dixerant:testesque auditi erant:permittebatur accusato : & eius aduocatis:ut laudatores uiros urbis grauissimos præstãtissimosque prout poterant in suam commendatõnem producerent:quibus licebat:si coram ipsi dicere:& interesse nolebant:aut si absentes essent:per tabellas suffragari. Cicero tertia in Verrem actione: Vt in iudiciis : qui decem laudatores dare non potest:honestius est ei nullum dare:q̃ illum quasi le

Cõsessus iudicũ ubi

Testiũ mos

Casmius stola

Ne testes falsa dicerent aut uera tacerent adactos

Vt rei possẽt laudatores in sui cõmẽdationẽ p ducere

gitimum numerum consuetudinis non explere. Asconius i orationem pro.M.Scauro:Laudauerunt Scaurum consulares nouem:qui aberãt per tabellas: unus præterea adolescens laudauit:frater eius Cornelius Faustus.is in laudatione multa similiter & cum lachrymis locutus:nõ minus audientes permouit q̃ Scaurus ipse permouerat. Quem laudã di morem in abusum breui defluxisse Plinius in hunc modum deflet. Sequuntur auditores actoribus similes:conuenitur a cõductis: & redemptis in media basilica:tam palam sportulæ: q̃ in triclinio dantur:ex iudicio in iudicium pari mercede transitur. hisdem latinum nomen est: laodiceni heri duo nomenclatores mei habent sane ætatem eorum:qui nuper togas sumpserunt: ternis denariis ad laudandum trahebantur. Nec soli laudatores ad accusati defensionem coram prætore: & cõsilio ante sententiam:sed & supplicatores quoque propinqui & affines admittebantur. Asconius pedianus in orationem pro.M.Scauro:Ad genua iudicum cum sententiæ ferrentur ab uno latere Scaurus ipse: & M.Glabrio sororis filius:& Paulus &.P.Lentulus Lentuli nigri flaminis filii.Et.L.æmilius bucca filius.Et.C.Menia fausta natus supplicauerunt:& altera parte Sylla Faustus frater Scauri &.C. Antonius licinius:cui Fausta ante paucos menses nupserat:dimissa a Menio:& .P. Peduceius &.C.Cato &.M.Olena scortianus. Quod autem diximus prædictos ante sententiam:& Asconius scribit. cum sententiæ ferrentur supplicasse:pariter uerum fuit. Nam post auditos laudatores: aut eorum tabellis palam lectis:prætor per uiatorem cistam circumferri iussit tabellis plenam:noua: & pura cera delibutis: quo præeunte uiator subsecutus:e familia prætoris dignior qspiam a superiore consensu incipiens:singulis iudicibus tabellam ita dabat: ut ab uniuerso populo inspiceretur. Intereaque tenentem manu stilum supplices illi orabant: signabatque euistigio iudex cum prælo qd sui esset iudicii:quod quidem a nemine dum fieret:licet tabella prælumque uiderentur:intelligi poterat. Nam qui absoluebat.A.qui condemnabat.K.litteras scribebat unicas:reuersique illico prætoris nuncii:tabellas in candem recipiebãt cistam. Et omnes duas & quinquaginta ad prætoris pedes in suggesto effundebant:quibus separatis ab inuicem tabellis:facile erat discernere:condemnatus ne:an absolutus erat accusatus. Videmus tamen i duabus ab Asconio factis enumerationibus:aliquos ex iudicibus non absoluisse:neque condemnasse:quorum littera: quæ fuerit:traditum non inuenimus. In Miloniana enim sic tradit Asconius. Condemauerunt senatores decem:absoluerunt septem. Condemnauerunt equites Romani nouem:absoluerunt septem: sed ex tribunis ærariis absoluerunt decem. Sex damnauerunt:quo in computo tres iudicum tabellæ quid habuerint:non est traditum. De Scauri autem absolutione:sic tradit

Supplicatõres pro reo ante sñiam

Cista tabellis plena a uiatore circũferebatur

A K

Quosdã ex iudicibus nec absoluisse nec cõdemnasse.

Asconius: ut similis prædicto computus fieri nequeat: Nam dicit: sententias tulerunt senatores duo & uiginti: Equites tres & uiginti: tribuni ærarii sex. Ex quibus damnauerunt senatores quattuor: equites duo: tribuni duo. Ad extremum dicit Asconius moris ueterum fuisse: cũ satis uisum esset fluxisse uerborum: oratores hanc sibi necessitatem finiẽdæ orationis imponere: ut dicerent dixi: Et ab utraq; parte oratione cõsumpta: ut consilium dimitteretur: prætor soleret pronunciare: dixerunt De tabellis præter id quod longe supra diximus: Sic habet Cicero ad Quitum fratrem. Quid plura de iudicibus: duo prætorii sederũt Domitius & Caluinus. is apertę absoluit ut omnes uiderent: & Cato diruptis tabellis de circulo se subduxit: & Pompeio prius nunciauit. & p C. Rabirio posthumio. Vbi est igitur sapientia iudicis in hoc: ut non solum quid possit: sed etiam quid debeat ponderet? datur tibi tabella iudicii. De subsellis præter illa quæ diximus ab Asconio sumpta: sic iudicat Plinius orator in suis iudiciis: quæ tamen a superioribus stantis rei p. plurimum differunt: scribit enim epistolam Romano. atria uiriola fœmina: splendide nata: nupta prætorio uiro: exhereditata ab octogenario patente: intra undecim dies: q̃ illi nouercam amore captus induxerat: quadruplici iudicio bona paterna repetebat. Sedebant iudices. Clxxx. tot enim quattuor iudiciis conscribuntur: ingens utrinq; aduocatorũ numerus: & numerosa subsellia: præstantium corona latissimum iudicium publici circulo ambibat. Ad hoc stipatum tribunal: atq; etiam ex superiore basilicæ parte: qua fœminæ: & uiri: & quod difficile: & uisendi studio imminebant. His quæ supra: tam uarie sunt dicta expeditis: bona condemnati omnia in manus sectorum a prætore ponebantur. contractæq; inde pecuniæ partim læsis & damna passis: ex legis repetũdarum forma dabantur: partim in ærarium referebantur.

Dixi.

Dixerunt

Bona cõdẽnati in manu sectorũ a praetore ponebãtur

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER QVINTVS QVI ET ADMINISTRATIONIS. R. P. TERTIVS.

m

AGNAM Reipublicæ administratõnis partem superiores duo libri indicant potius q̃ ostendunt: cæteras partes pari inqusitionis labore: sed nescio an pari utilitate tertius hic absoluet: quamq̃ ipse omnes inter se administrationis partes pares non magis utilitatẽ q̃ necessitatem habere uidentur. Nam si pulchrum: & gloriosum fuit orbem Romanum tam late patẽtem in unam rem. p. conglutinare: si magistratibus deligendis: si postea iudiciis faciendis ea

adhibita est forma:ut tres ordines populum constituentes Romanum ex omni gentium nationumq; colluuione conflatum:suam publice: & priuatim retinerent dignitatem auctoritatemq;. & quod in re pu.pluri mi faciendum est:pro fortunarum:& uirtutum modo æqualitatem: si inq̃ prædicta magnæ:ut fuerunt re publ.administranda utilitatis fuisse quis iudicabit:idem intelligere poterit:uectigalia: publicanos:tributa: redemptores:portoria:sal:pecuaria:aquarum distributionem:mercatores:fœneratores:auctiones: hastas: annonam & huiusmodi multa: ex quibus pecunia reipublicæ neruus:& omnis uitæ adminicula publice & priuatim conficiuntur:non minora superius dictis:rei publ.commoda emolumentaq; attulisse. Vectigalia quæ sunt publica cum ostendere pergit Vlpianus in uerborum significationibus:uerbi etiam uim satis exprimere uidetur:hanc scilicet:q̃ præmium res publ.capit: ex his: quæ diuersis modis conuehi contingit publica inter habentur:non sacra:nec religiosa:nec quæ publicis usibus destinata sunt:sed si qua sunt ciuitatum ueluti bona:seu peculia seruorum ciuitatum:ꝑculdubio publica habentur.publica uectigalia itelligere debemus: ex quibus uectigalia fiscus accipit:quale est uectigal portus:uel uenalium rerum.Item salinarum: & metallorum:& piscariorum.Festus pompeius scribit. Lacus lucrinus i uectigalibus publicis primus locatur emendus:ominis boni gratia:ut in delectu censuue primi nominentur. Cicero in legem agrariam Rulli primam. Censoribus uectigalia locare nusq̃ licet nisi in conspectu populi Romani nõ licet.Et ifra. Vectigalia locare nusq̃ licet nisi i hac urbe.& Macrobius i saturnalibus dicit.Kl.Martii cõsueuisse uectigalia locari.Quãtũ uero uectigalia inter se differãt:Cicero isupiori oratione sic ostẽdit.An obliti estis italico bello amissis cæteris uectigalibus:quantus agri cãpani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis cætera illa magnifica populi Romãi uectigalia:perleui sæpe momẽto fortunæ iclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus: qd Syriæ rura:quid omnia transmarina uectigalia iuuabunt:tenuissima suspitione prædonum aut hostium iniecta? At uero hoc agri campani uectigal cum eiusmodi sit:ut cum domi sit: & omnibus præsidiis oppidorum regatur:cum neq; bellis infestum:nec fructibus uarium: nec cælo aut loco calamitosum esse solet:maiores nostri non solum id quod cãpanis ceperant non imminuerint.uerum etiam quod & tenebant a q̃bus adimi de iure non poterat coemerunt. De eodem uectigali Cicero ad Atticũ scribit portoriis italiæ sublatis:agro cãpano diuiso:q̃d uectigal superest domesticum:præter uicesimam quæ uidetur una contiũcula clamore pedissequorum nostrorum eẽ peritura: quod autem Cicero de uicesima timere est uisus:ne parua contiuncula eam tolleret: breui euenisse uidet̃:q̃d cũ paulo prius fuisset istituta: nunq̃ postea fuit cõti

Vectigalia

Kl. Martii uectigalia locari solita

Vicesima ex redditibus rei frumentariæ ro.po. dabatur

nuata: eratque id onus Italiæ additum: ut omnium rei frumentariæ redditūū: uicesima pars populo Romano accederet. Vectigalibus autem publicis pro posse defendendis ampliandisque Cicero magnum semper studium impendit. Vnde in Verris accusatione actione secunda: in hac causa frumentaria cognoscēda hoc uobis proponite iudices. Vos de rebus fortunisq; siculorum omnium: de ciuium Romanorum qui erant in Sicilia bonis: de uectigalibus a maioribus traditis: de uita: & actu que populi Romani cogniturros. Erat uero id uectigal dignum de quo Cicero diceret Victam uictumq; populi Romani pendere. Nā

Vectigal ex agris sicilie

subacta a. M. Marcello Sicilia: agros omnes: qui amplissimi in ea insula feracissimique sunt: sicut ab Hierone: & aliis regibus fieri consueuerat: pro rei pub. uectigalibus retinuerunt: quos postea moris fuit aratoribus locare: decimam inde reddentibus: idq; uectigal prætor cum locare consueuisset: & recuperatores idest fideiussores accipere: qui tamen curam inspiciendi quid arator ageret & simul decimandi haberent: Verres in facienda huiusmodi locatione: recuperatores ex suis ministris accepit homines furacissimos. Hinc est q; Cicero in prædicta actione sæpe sic replicat. Illi uiri optimi de cohorte istius recuperatores: Et infra. Si me hercules ex omni copia conuentus Syracusani splendidissimorum hominum honestissimorumque faceres potestatem oratori: non modo reiiciendi sed etiam sumendi recuperatores: tamen hoc nouum genus iniuriæ nemo ferre posset: & item infra. omnium controuersiarū quæ essent inter oratorem & decumanum edicit se recuperatorem daturum. Paulus iureconsultus. Vectigales alii dicuntur agri ciuitatum: alii non. Vectigales sunt qui in perpetuū locātur: idest hac lege ut quā

Vectigales ppetui

diu pro his uectigal pendatur: tam diu neque ipsis: qui conduxerunt: neque his qui in locum succedunt ipsorum: auferri eos liceat. quantum autem non magis rei pub. usui q̄ prouinciis utilitati cesserit Vectigalium institutio: Cicero ad Quitum fratrem Asiæ proprætorem sic ostēdit: Simul & illud Asia cogitet: nullam ab se neque belli externi: neq; discordiarum domesticarum calamitatem absuturam fuisse: si hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cum retineri sine uectigalibus nullo modo possit: æquo animo parte aliqua suorum fructuum pacē sibi sempiternam redimat. unde non iniuria de laudibus Pompeii disserens Cicero sic dicit. aguntur certissima & maxima populi Romani uectigalia: quibus amissis: & pacis ornamenta: & subsidia belli requiretis. Cæterum prouinciarum uectigalia tanta sunt: ut his ad ipsas prouincias tutandas uix contenti esse possimus. Asia uero tam opima est: & fertilis: ut & ubertate agrorum: & uarietate fructuum: & magnitudine pensionis: & multitudine earum rerum quæ expetuntur: facile omnibus terris antecellat. Et uectigalia sua non solum res publi. Romana:

ſed unumquodque habuit municipium : quæ aliquando extra ipſius oppidi ſolum remotiſſima erant. nam atellani: quod oppidum nunc eſt auerſa urbs prope Neapolim in Gallia Ciſalpina nunc longobardia: unius oppidi precio comparati uectigalia habuerũt: Cicero. Clunio locutus ſum de agro uectigali municipii: atellani q eſſet in gallia. & Cicero Bruto pro arpinatibus. Quorum quidem omnia commoda omneſq; facultates quibus: & ſacra conficere: & ſacra tecta ædium ſacrarũ locorumq; comunium tueri poſſint: conſiſtunt i his uectigalibus : quæ habent in prouincia gallia. Ad ea uiſenda pecuniaſq;: quæ a. colonis debentur exigendis equites Romanos miſimus. publicanos appellarunt maiores eos qui uectigalia: & alios populi Romani redditus exigẽdos certo conſtituto precio redimebant: quorum ordinem: & numero ampliſſimum: & perſonarum dignitate potentiſſimum fuiſſe conſtat. Nã & equites Romani pro maxima parte erant: qui conducebãt: & illis ſenatus cæteriq; rei. p. curam adminiſtrationis gerentes: libẽtius: q̃ aliis locabant: quod equites ipſi eo conſeruãdo proprii quæſtus: & emolumẽti commodo pacem potius uectigalium amiciſſimam: q̃ bellum optabant ſuadebantque: & prouincias in quibus militabant attentiori cura a motibus & hoſtium incurſionibus defenſabant. Hinc cum his ordo plurimum i comitiis iudiciiſq; ſicut oſtendimus ualeret: eorum amicitiam magnates qq; preſerti Cicero ipſe quærebat. Cicero i oratione pro Plancio. q publicanorum ordo: quanto adiumento ſit i honore qs neſcit? Flos. n. eqtum Romanorum ornamentum ciuitati firmamentum rei. p. publicanorũ ordine continetur. Cicero item Quito fratri Aſiæ ꝓ prætori. potes ẽt tu id facere: quod & feciſti egregie & facis: ut commemores quanta ſit i publicanis dignitas: quantum nos illi ordini debeamus. Vt remoto iperio ac ui poteſtatis : & faſciũ: publicanos tamẽ græcis gratia & auctoritate coiungas. Et Lentulo ſcribens Cicero hoi amiciſſimo: & quem i periculo conſtitutum conſilio adiuuabat. Noſti conſuetudinem publicanorum. ſcis: q̃ grauiter inimici ipſi illi quito Scæuolæ fuerunt: tibi tamen ſuadeo: ut ſi quibus rebus poſſis: eum tibi ordinem aut reconcilies: aut mitiges. Et Craſſipedi idem. Me uniuerſo ordini publicanorum ſemper libentiſſime tribuerim: Et de prouiciis conſularibus decernendis orans Cicero: i maximo Aſiæ prouinciæ periculo ut Pompeius illi præficeretur ſuadens. Iã uero publicanos miſeros me ẽt miſerum illorũ ita de me meritorũ miſeriis ac dolore. Et ꝓ domo ſua ad põtifices. Proximus eſt huic dignitati ordo equeſter: omnes oium publicanorum ſocietates de meo conſulatu : ac de rebus meis geſtis ampliſſima decreta fecerunt. Et Caium Rarbirium poſthumiũ ꝓ quo orabat Cicero laudas: huius pater Caius Curius priceps ordinis equeſtris fortiſſimus & maxius publicanus. Nec tñ exigẽdis uectigali

Vnũquodq; municipiũ uectigalia habuiſſe.

Publicani

Equites uectigalia conducebant.

bus aliisq; redditibus ipsi eqtes Romani militiæ addicti operā dabant sed alios habebant ministros ciues Romanos ad id idoneos:q mancipes appellati sunt.quos Asconius in diuinatione : prima i Verrē actione sic diffinit.

Mancipes.

Mancipes sunt publicanorum principes Romani homines:qui quæstus sui cā decimas redimunt.& Cicero ipse quinta i Verrem actione. Quid est Verres ne illa quidem tibi defensionem reliquā fecisti? Mancipes in istis rebus esse uersatos :mancipes frumentum improbasse:mācipes precio cum ciuitatibus decidisse.Et alios equitibus Romanis ad id fuisse ministros Cicero ad Atticum sic innuit. Tu autem litteras sæpe dare tabellariis publicanorum poteris per magistros scripturæ:& pōti:& nostrarum diocesum.

Tributū uñ.

Tributum Vnde sit dictum. Et quo modo originem habuit.M.Varro de lingua latina sic ostendit. Tributum dictum a tribubus q, ea pecūia quæ populo imperata erat: tributim a singulis exigebatur.

Tribuni.

Vnde per hanc occasionem tribuni uerbum sic idem Varro exponit. Vt militi redderent æs militare tribuni sunt dicti.quod autem tributum conferrent ciues: cuiuscunq; ordinis status:& gradus:pro modo facultatum: facta distributione per centenas partes:sicut ætate nostra ueneti obseruant: Cicero ad Brutum scribens:Cuius imperatoris exercitus apud Mutinam rei pecuniariæ indigentia laborabat sic inuit.Maximus autem(nisi forte me fallit)nodus est in re.p.inopia rei pecuniariæ:obdurescunt enim magis quotidie boni uiri ad uocem tributi:quod centesima collatum impudenti censu locupletum uiduarum legionum præmiis omne consumitur. Impendēt autem infiniti sumptus:cum in hos exercitus quibus nūc defendimur tum uero in tuum. Et tributi soluendi uetustissimum fuisse morem Liuius secundo sic ostendit. Tributum inde indictum: patres conferre ipsi primi:Et quia nondum argentum signatum erat:æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes speciosam etiam collationem faciebant:cum senatus summa fide ex censu contulisset : primores plæbis nobilium amici ex composito conferre incipiunt:quos cum a patribus collaudari:& a militari ætate tanq̄ bonos ciues cōspici uulgus hominum uidit : repente spreto tribunitio auxilio certamen conferendi est ortum.Et libro postea septimo Liuius:Leuatas fuisse dicit duas maximas res quia tributo : & delectu supersessum . Quo autem tempore tributa postmodum in stipendia militum fuerint collata: Liuius decimo ostendit.

Tributa ī stipendia militū collata.

Nam post triumphum a Papirio cursore de samnitibus ductum ipse nihil militi dederat:sed prædam omnem in ærarium cōtulerat. Tributum tunc in stipendium militum fuit collatum.Et libro primo trigesimo Liuius dicit.Cum carthaginenses argentum i stipendiū: impositum adduxissent:quia probum non esse quæstores renūciarūt experiētibusq; pars quarta decocta erat:pecūia mutua Romæ sumpta

detrimentum argenti expleuerunt. Et nc mirum cui sit: ꝙ de argento est dictum: Plinius affirmat populum Romanum uictis gentibus argentum imperasse nō aurum. Nec uero sola urbs Romana: sed & multæ prouinciæ & urbes quod supra ostendimus: tributa soluerunt: de Paulo enim Aemilio supra est dictum: ꝙ macedonia: & illirio receptis tributū imposuerit: mediū tamen illius: qđ regibus soluere consueuissent. Et Scipio numātia funditus excisa: multas hispaniæ urbes tributarias effecit. Pompeius bello piratico cōfecto ponti urbes: & circūstātes tributarias effecit. Berodē regē albanorū tributariū dimisit, ne autē prouinciales tributis indecenter grauarentur: nonnulli principes prouiderūt. Nam Suetonius de Tiberio scribit. præsidibus onerandas tributo prouincias suadentibus rescripsit. Boni pastoris esse tondere pecus non deglubere. Et Helius Spartianus de Hadriano dicit: cum tributa multis remisisse. Fuerunt prædictis similia emolumento rei. p. portoria: de quorū ministris sic habet Nonius Marcellus: Portitores thelonarii: qui portum obsidentes omnia sciscitantur: ut ex eo uectigal accipiant. Et Asconius secunda in Verrem actiōe: Portorii: qui portoria redimūt Liuius autem secundo dicit: portoriis quoqꝫ: & tributo plæbs liberata: ut diuites conferrent: qui oneri ferendo essent. Pauperes satis stipendii pendere si liberos educarent. Et diligentiā quæ exigēdis portoriis adhiberetur Cicero secunda in Verrem actione sic ostendit. Inuenio duos solos libellos a Luceio Canuleio missos sociis ex portu Syracusis: In q bus erat ratio scripta mensiū: complurimarū rerū exportatarum istius nomine sine portorio. Salis item aliud fuit Romanis maximū uectigal Liuius in quito. An cum Marcum regem primo istituisse salinas & populo salis modia sex in congiarium dedisse dicit: sed postea undetrigesimo Liuius scribit. Vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerūt Sextante sal & Romæ: & per totam Italiam erat. & sextantem docebimus sextam fuisse unciæ partem æris. s. ut si ad nostram referemus ætatē duobus quatrinis salis libra uēderetur: Romæ precio eodem: pluris ni foris & conciliabulis: & alio alibi precio prebendum locauerūt. Id uectigal commentum alterius ex censoribus satis credebāt populi: ꝙ iniquo iudicio damnatus esset. In precio salis maxime oneratis tribubus: quarū opera damnatus erat credebant: Inde salinator Liuio cognomen. Et non paruū ex pecuariis emolumentum publice simul: & priuati Romani pceperūt. pecuarios autē Asconius sup diuinationē uerrinarū exponit: esse qui pecora publica redimūt. Videmus uero tradi a uetustioribus Romanos: & urbis & imperii fundatores: nihil in bonis aliud præter pecudes habuisse. Vnde uult Festus uerbū peculatus pro furto publico poni, quia sic a principio dici cœperit: tunc cum Romani præter pecudes nihil habebant. Et Varro suis tēporibus seruatū

Portoria

Portitores thelonarii.

Salis uectigal

Liuius Salinator

Pecuarii.

Peculatus.

fuisse dicit:quod pariter:& nostra ætate seruatur:Vt greges ouium lon ge abigantur in Samnium ex Apulia æstiuatum.fuitq; semper maxima hominum multitudo:quæ gregibus custodiendis in Apulia est obuer sata. Vnde Cicero tertia in Catilinam.In.M.Cepariũ cui ad sollicitan dos pastores Apulia est attributa. & siluas lucosq; publicos Romani uectigales habuere: Vnde Lucar appellatum esse:quod ex lucis cape ret Festus scribit. Et Cicero pro Milone orans de Clodio. Seruos ag grestes :& barbaros: qbus siluas publicas depopulatus erat hetruriam q; uexauerat ex apẽnino. Vult autem.M.Varro omnis pecuniæ pecus fuisse fundamentũ.nec tamen qđ aliq crediderũt: uult Varro pecuniã prædicta ratione dictam esse a pecude.sed potius quia quod infra ostẽ demus antiquissimũ æs quod est conflatum pecore est notatũ. Celsus autem iureconsultus scribit:peculiũ appellatur:quod præsidii causa re poneretur:ut paulus ait quibusdam bellis ciuilibus factitatum: & au disse se senes rusticos ita dicentes:pecuniam sine peculio fragilem esse. Primogenius tamen in uerborum signignificationibus uult pecuniæ nomine non solum pecuniam:sed omnes res : tam solidas : q̃ mobiles: & tam corpora:q̃ iura contineri. Magnum quoq; uectigal dedisse reipu blicæ aquas per formas in urbem introductas Frontinus de aquæ du ctibus tractãs ostẽdit. Et nos castella lacusq; & cæteras aquæ ductuũ partes in Roma describentes instaurata particularia ĩdicauimus uecti galia. Mercatura:& si priuatorũ fuerit exercitiũ:ex quo uectigalia pluri mũ acciperent incrementi: Aliquid tamen cũ publica salute ex eo con iũctũ habuit:quod pecunia quæ diuersis modis trãs mare traiiciebat: eam quæ erat Romæ uel augebat prout successerat : uel imminuebat. De uerbi autẽ ui:sic habet Nonius:Merx species ipa. Mercatura actus Et traiectitiam pecuniam esse dicit Modestinus iurecõsultus:quæ trãs mare uehitur.cæterum si eodem loco consumitur :non erit traiectitia. Sed uidendum an merces ex ea pecunia comparatae in ea causa habeã tur. Et interest utrum ipsae periculo creditoris nauigent: tunc enim pe cunia traiectitia fit. Et de ipsarum utilitate uel damno : de laudibus Pompeii orans Cicero sic habet. Deĩde caeteris ex ordinibus homines gnaui & indrustrii:partim in Asia negotiantur:quibus uos absentibus consulere debetis:partim eorum in ea prouincia pecunias magnas col latas habent. Et infra:Nam cum in Asia res magnas permulti amiserãt scimus Romae solutione impedita fidem concidisse : haec fides atque ratio pecuniarum:quae Romae:quae in foro uersatur: implicita est cũ illis pecuniis asiaticis & cohæret. Vnde Cicero pro Plantio orans : eũ ex bono loco uisus est laudare:cum patrem eius equitem Romanũ di xit maximarum societatum auctorem:plurimarum fuisse magistrũ. Et ad Crassipedem scribens: idem de bithyniis mercatoribus sic habet.

Lucar

Pecus fũda mẽtũ pecu niæ.

Pecunia uñ

Peculium.

Aquarũ ue ctigal

Merx.

Mercatura.

Pecunia tra iectitia

Quamq̃ tibi præsens commendaui: ut potui diligentissime socios bi-thyniæ: quæ societas ordine ipso hominum genere pars ē maxima ciuitatis. Iuuerunt autem difficillimis temporibus rem pub. societates mercatorum. Liuius. xxiii. cum Scipiones in Hispania frumentum uestimẽtaque exercitui supplenda postulassent: nec unde darent senatus populusque haberent: Fuluius prætor in contione exhortatus est eos: qui redemptitiis auxissent patrimonia: ut rei publi. ex qua creuissent tempus commodarent. Tres societates. xix. hominum effecerunt pacti: ut quæ in naues imposuissent ab hostium tempestatisque ui publico periculo essent: exsoluitque postea senatus &. xxiiii. Cum censores ob inopiam ærarii se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum: ciuiliumque equorum præbendorum: ac similium his rerum: conueniũt ad eos frequentes: qui hastæ huius generis assueuerant: hortanturque censores: uti omnia perinde agerent: locarent: ac si pecunia in ærario esset: neminem nisi bello confecto: pecuniam ab ærario periturum esse. Fuerunt autem mercatoribus inferiores Mangones: Affranius iureconsultus non mercatores: sed uenalitiarios appellari ait. Et malis mercatoribus pœnam Vlpianus iureconsultus decernit. Stellionatum dicens maxime in his locum habere: si quis pro re forte alii obligata: dissimiliter obligatam per calliditatem alii distraxerit: uel permutauerit: uel insolutum dederit: & si quis merces supposuerit: uel obligatas auertit: uel corrupit: si quis imposturam fecerit: uel collusionem in mercem alterius. multa collegimus rei publ. neruo pecuniam facienta: quæ omnis pecunia cum in ærarium inferretur. q̃d eo altius multa repetere libet: quæ pro alteris Romæ: & rei publi. incunabulis haberi poterunt. ærarium fuisse dicit Plutarchus in Saturni æde: quia nullum eius dei tempore furtum fuerit commissum: uel quia Valerius publicola ibi constituerit: utputa in loco tuto: & munito natura: tabulasq; publicas in eo fuisse seruatas scribit: quamq̃ supra a nobis ostensum est: non modo tabulas: sed libros quoq; elephantinos ibi fuisse seruatos: in qbus. xxxv. essent cōscriptæ tribus: & pariter alios in quibus: & senatusconsulta conscriberentur. Nec dubitamus qui eo in loco omnes publicarum rationũ libri conseruarentur. Suetonius in Cæsaris rebus gestis. Tabulas ueteres ærarii debitorũ uel præcipuam calumniandi materiam exussit. Plutarchus prædictis addit. legatos undecũq; Romam uenientes ædẽ Saturni primo adiisse: deinde a præfectis ærarii ubi edidissent nomina fuisse descriptos: quia quæstores legatis munera mittebant: & ægrotos curabant: qui si morbo interissent: sumptu publico sepeliendos curabant. Et postea propter multitudinem legatorum sumptus fuisse sublatos: mansisseq; ut præfectos ærarii adirent: quibus nomina sua edant ac scribi faciant. inferebantur uero in ærarium non modo æra a quibus

Mercatorũ societates rei. p. usui fuisse

Mangones. Venalitiarii. Stellionatus

Aerarium i aede Saturni

Tabulae publicae

Elephãtini libri

Legatorum externorũ noĩa a pfectis ærarii notabãtur.

Non solũ pecuniam in ærario solitam seruari sed & alias res

dictũ ærarium asserit. M. Varro: sed res quoq; utilitatem rei. p. allaturæ: Liuius enim dicit. M. Pinnarium prætorem in acie ad duo milia Corsorum cecidisse: qua clade compulsi obsides dederunt: & ceræ centũ milia pondo. Q uamq̃ huiusmodi: aut præda : aut præmia a uictis habita imprimis ærarium locupletasse uidetur: ut supradicta a nobis diligenter enumerata: uectigalia: portoria: sal: stipendia : sicut ordine percipiebantur: sic ordinariis sumptibus satisfecisse uideantur. habita autem de hostibus uictis spolia ærarium melius compleuerunt : adeo ut Plinius Plutarchusque in Pauli æmilii uita: concordi referant sensu . Tantum auri: & argenti in ærarium rettulisse æmilium Paulum Perse deuicto: ut nullum postea tributũ a ciuibus persolui oportuerit: usque ad Hircii & Pansæ consulatum: qui circa primum Cæsaris Augusti: &. M. Antonii ciuile bellum consules fuerunt. De eoq; defectu pecuniæ : quem res. p. etiam prius per belli scilicet Cæsaris & Pōpeii ciuilis initia habere cœpit: Cicero Attico sic scribit. Sumus imparati a pecunia: quam quidem omnem non modo priuatam quæ in urbe est : sed etiam publicam quæ in ærario est illi relinquimus. Et uere scripsit tūc Cicero. Nam Cæsar repertam in ærario grandem uim pecuniæ abstulit: V nde ad ānum inde quintum eo mortuo prædictis Hircio & Pansa consulibus ciues grauari oportuit. In ærario autē principaliter æra. V nde locus ē dictus

Locus i ærario secretior

reponebantur. eratq; eius pars quædam secretior: i qua omnium rei publi. introituũ pars uicesima seruabatur: tam obstinate clausa : ut nisi difficillimis rebus premeretur res. publi. inde pecunia sumi non posset. Liuius. xxvii. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant consulibus aurum uicesimarum quod in sanctione ærario ad ultimos casus seruabatur. promi placuit: prompta ad quattuor milia pondo auri. Sed &

Fiscus

locum & actum ærarii conseruandi: fiscum maiores: sicut & nos nunc: appellauere: cuius uerbi originē & cām Asconius secūda i Verrē actōne sic exponit. Sportæ unde sportulæ nummorum sunt receptacula: ut sacci: saccelli: sacculi: crumenæ: uellæ: scorticæ: & manticæ: & marsupia Fisci uero fiscinæ: fiscellæ: spartea sunt utensilia ad maioris summæ pecunias. V nde quia maior summa est pecuniæ publicæ q̃ priuatæ: ærarium dicitur loculus: & arca thesauri pro sacello fiscus pecunia publica: a quo & confiscari solet dici: in publicum ius ærarii redigere. Q uando autem primum pecuniæ Romanis fuerit usus: a Plinio sic habetur

Qũ lō primũ Romanis pecũiae usus

Populus Romanus ante Pyrrhum regem deuictum ne quidem argento signato usus ē: libralis ante: unde & libella nūc dicitur : & dipōdius appendebatur assis: V nde & expensa in rationibus dicuntur. Q uin & militū stipēdiū: hoc ē stipes ponderata. argētum signatū est āno urbis d. lxxxv. Q . Fabio consule: anno quinto ante bellum primum punicū placuit denarius pro decem libris æris: quinarius pro quiq;: sextertium

pro dipondio ac semisse. Libræ. autem pondus æris imminutum bello primo punico cum impensis res publi. non sufficeret Hannibale urgẽte:&. Q. Fabio dictatore asses unciarii facti: placuitque denarium sexdecim assibus permutari: quirinarium octonis: sexterciũ quaternis. Ita res publi. dimidium lucrata. Lucius Brutus in tribunatu plæbis octauam partem æris argento miscuit: qui nunc uictoriatus appellatur (Est autem signatus uictoria). Vnde nomen. Hæc quæ supra ut apud Plinium Liuiumque sunt tradita posuimus: principia quidem habent: ad id quod quærimus. sed fusius apertiusque quoad poterimus declaranda sunt: Traditum est ex Liuio post cladem naualem primo bello punico a Fuluio Seruio consule in Aphrica acceptam Romæ statim ducẽtas naues refectas: quo tempore Nummi primi argentei fuerint cusi: & nummus decima pars denarii aurei fuerit: Et paulo infra in eodem bello scriptum est: petitã fuisse ab Aphris pacem & a Luctatio consule datam. dedisseq; aphros ex fœdere omnes Romanorum captiuos: & tributum spopondisse in uiginti annos tria milia talenta: talentumque id fuisse quinquaginta libras argenti singulum. sed alia quoque fuerunt diuersissimi ab hoc ponderis talenta: d quibus cum a nobis sit dicẽdũ: alia quoque monetarum numerorum & ponderũ uocabula afferemus. Quæ omnia qualia per singulas ætates fuerint: examussim ostendere non magis difficile: q̃ impossibile fuerit: nõ solum: quia obscuris: & nostra ætate ignotis uerbis sunt a maioribus tradita: sed quia omnis fere ætas suam habuit cudendi uarietatem & formam. Videmus enim multos ex consulibus priscis sui uultus cusisse: nummos semper mensura: & pondere uariatos: quod maiore postea studio singuli principes factitarunt. & tamen interea nunq̃ est cessatum: uictoriatos: bigatos: & quadrigatos cudi. Quæ igitur uerba exponere audeamus ea proponemus ratione: ut ab infinita aliorum turba supra uires exponẽda liberi maneamus: erunt enim pecunia: libra: pondo: asses: nummus: denarius: talẽtũ sextercium: & quæ his cõnexa obligataque aut ab eis dependentia incident. Prima signati æris: & argẽti nota fuit pecus. Vnde pecunia est dicta. pondo: & libram idem fuisse Festus pompeius innuit: cũ dicit duo asses singuli libram: & pondo efficiebant: quare autem unicæ rei duæ fuerint appellationes: quid dicamus nihil aliud est: q̃ nobis uideri librã ab unciarum diuersitate aliquando uariasse. pondo semper idem fuisse quo omnes usi fuerint: qui libræ nomẽ si posuissent dubium: quod põdere designabant fore credebant. Talentum uero pondus fuisse cõstat multipliciter uariatum: Nam præter supradictum ab Aphrica habitũ quod fuisse diximus librarum quinquaginta: fuit ægyptium: quod Plinius quindecim continuisse pondo dicit. Duo item alia fuere talenta: atticum: euboicũ: rursusq; atticũ fuit duplex: maius & minus. Liuiusq;

Prima signati æris nota pecus

Pondo

Libra.

Talẽtorum genera.

libro.xxxvi. scribit magnum talentum atticum. lxxx. libras & paulo plus habuisse: qui & paulo prius libro. xxxiiii. dixerat talentum illud magnum:lxxxiii. habere libras: & quattuor uncias. Priscianus uero grammaticus talenti eius attici maioris computum ad Romani usus consuetudinem hanc reducit: ut sex milia Romanorum denariorum impleat. Constat uero ad prædictorum intelligentiam:ut quotiẽs i prædictis fit ponderis mentio:argentum id pondus nõ æs aut aurum fuisse:nisi ea auri & æris uocabula sint adiuncta. Romanis enim prior: & crebrior argenti usus fuit:q̃ auri:& argentum ipsi non aurum uictis gẽtibus imperauere:sicq; ubi talentum octuaginta trium librarum:unciarum quattuor fuisse diximus:id ad argenti ualorem erit referendum. Quod autem dicit Priscianus sex milia denariorum Romanorum impleuisse talentum:ad aureos denarios non est referendum: qui aucta & florente re.publi.sunt sic appellati. Sed ad primos denarios:quos sexdecim assibus æris permutari placuisse Fabio dictatori supra est dictũ. Sed his omissis minora Romanorum pondera dicemus:ex quibus maiora illa quo modo conficerentur intelligi potest. Siliqua fuit primum minimumq;:quod esse constat granum tecæ inclusum fructus:arbusti inde siliqua pariter appella tur:quo abundat Apulia:uarioq; uocabulo apud italicos appellatur. Tecaque oblonga & plana saporis dulcedinem habet. Post siliquam erat scrypulus græce: & obolus Latine dictus:qui sex siliquis conficiebatur. Dragma deinde tribus constabat scrypulis decem & octo siliquas complexa. Nummus dehinc argenteus quattuor scrypulis:hoc est dragmam & tertiam continebat:Et uncia sequabatur ex octo dragmis confecta. Libram dehinc italicam duodecim unciæ conficiebant:dragmas in se nonaginta sex habentes. hæcq; libra as apud Romanos:apud græcos mina est dicta: quam postea minam dici consuetndo obtinuit. Vtrum uero libræ nostri temporis par ei & correspondens fuerit dediti arithmeticæ faciliter poterunt iudicare. Et libras uiginti quattuor sextertium atticum paruum habuisse Seneca ad Nouatum scribit. Vnde cum dicat. M. Varro uiginti quattuor sextertia libras sexaginta conficere: Apparet sextertium duabus libris & dimidia fuisse conflatum. Nam prosequitur idem Varro. Dipondius & semis antiquum est sextercium. fuit autem maioribus consuetudo ut æra in uocabuli compositione postponerent. Sicq; semisqntus:semisquartus:semistertius ꝓnunciabãt. Dixerunt ẽt dipondium a duobus ponderibus.& unũ pondus fuit assipondiũ:quasi libræ unius pondus. Reliqua deinceps a numero dicebantur usq; ad centussis. & a tribus assibus tressis:& pariter usq; ad decem computabatur. Abinde sumebatur a decem compositio. Decussisq; a decem assibus. & a duobus decussibus uicessis. deinde tricessis usq; ad cẽtussis. Sicq; Persius

Prior argẽti usus romanis q̃ auri

Siliqua

Scrypulus
Obolus
Dragma
Nummus
Vncia

Libra italica
As
Mina

Sextercium atticum

Dipondius.
Semis

Assipondiũ.

Tressis
Decussis
Vicessis
Tricessis.
Centussis

Et centum græcos uno centusse licetur: idest centum libris uendit per auctionem: quæ per incrementum precii sicut sub hasta fiebat. Fuerũt pariter diuersæ unciarum supputationes: diuersis appellatæ nominibus. Et cum libra uel as duodecim esset unciarũ: Deuus undecim unciarum dicebatur: ꝙ uncia una demeretur a libra. Dextans unciæ decẽ quasi dempto sextante ex asse. Dodrans unciæ nouem: quasi dempto quadrante ex asse. Bessis unciæ octo quasi binus triẽs. Septuns unciæ septem. Semis unciæ sex: quasi semis as uel libra media. Q uicuns unciæ quinqȝ. Triens unciæ quattuor: idest tertia pars assis. Q uadrãs unciæ tres quasi quarta pars assis. Sextans unciæ duæ: quasi sexta pars assis. deinde uncia ab uno dicta est. Semiuncia semis est unciæ: duæ sextulæ sunt tertia pars unciæ idest scrypuli octo. Sicilicus scrypuli sex. Sextula scrypuli quattuor. dimidia sextula: scrypuli duo. Ad eosque numeros cum hereditates diuiderentur sic habet in oratione pro Aulo Cecinna. M. Cicero. facit heredem ex deuncia: & semiuncia Cecinnam Ex duabus sextulis. M. Fulcinium libertum superioris uiri: Ebutio sextulam aspergit. Satis per numeros ponderaque balbutisse uidemur. Et tamen maximam eius rei partem: qui a nobis desiderent multos non dubitamus futuros. Sed ne res ipsa aliter aperiri: & absolute a nobis tractari potuerit multa obstant: quod per omnes (ut diximus) ætates ab urbe condita in dies nostros uariati nummi: mutata cum põderibus formisque nomina: adeo ut paucissima ac ferme nulla ueram a ui uerborum noticiam nunc habeant. Nec potuimus in hac: (sicut in multis fecisse uidemur) rei difficultatem ingenio: & industria superare: quod nulla extant priscorum uolumina in quibus aperta dictorum uerborum mentio fiat. Caracteribus enim: & signis ubique talẽta: sextertia: pondo: libra: nummus: denarius: scrypulus: & uetusta uerborum supra a nobis positorum turba sunt per libros notata. quæ signa nullus ætate nostra recognoscit. & quæ fortassis cognosci possent librariorum uicio deprauata sunt. sicque nulla potuit lectõnis diligentia quod non intelligebamus ut disceremus efficere. Itaqȝ ærarii partibus absolutis ad alias rei pub. administrationis partes redeamus. Eaque primum attingamus: quæ ex ipso ærario aut horreis a præfectis ærario primum institutis: ad populi Romani utilitatem bonamqȝ gubernationem deprompta fuere. Scribit Plinius populum Romanum cœpisse stipem spargere. Sp. Posthumio. Q. martio consulibus. tantamqȝ pecuniam in ærario fuisse: ut eam cõferrẽt. L. Scipioni: ex qua his ludos fecit. Anniũ quoqȝ martium idem dicit ædilem plæbis primum frumentum populo in modio assibus donasse. Heliumqȝ pariter in ædilitate frumẽtum populo assibus præstitisse: qua ex re statuæ illi in capitolio: & palatio positæ fuerunt: & supremo die humeris a populo i rogum delatus sit. sed

Deuns
Dextans
Dodrans
Bessis
Septuns
Semis
Quincuns.
Triens
Quadrans.
Sextans
Vncia
Semiuncia.
Sextula
Sicilicus
Dimidia
Sextula

Pecunia pu in ludos
Frumẽtum populo do natũ ab Annio Martio

Cæsaris munera ad populum

huiusmodi munera populus Romanus sub principibus ampliora:ac frequentiora accepit. De Cæsare enim Suetonius scribit populo præter frumenti duos modios:ac totidem olei libras:trecentos quoq; nummos quos pollicitus olim erat uiritim diuisit. Et munus populo epulumq; cum daret:q̃uis macellarii oblocata darent:etiam ipse domesticum apparauit. Item dedit epulum populo ac uiscerationem. Et post Hispaniensem uictoriam duo prandia. Nam cum prius parce neq; pro liberalitate sua præbitum iudicaret:quinto post die aliud largissimum præbuit. Dederunt uero principes Romani uariatis pro rerum opulẽtia modis quandoq; partem:sicut Cæsarem supra de duobus modis fecisse diximus:quandoq; totam summam familiis necessariam:prout infra docebimus. unde Augustum dicit Suetonius non solum summam toto suffecturam anno dedisse. sed cum singulis dari mensibus consueuisset:ter in anno distribui uoluisse. Suntq; hæc Suetonii uerba: ac ne plures frumentationis causa frequentius a negociis auocarentur: ter in annum quaternorum mensium tesseras dare constituit: sed desiderãti ueterem consuetudinem concessit rursus: ut sui quisq; mensis acciperet. Idemq; princeps:ut mercatoribus industria ualentibus: sed a rei tenuitate laborantibus opem ferret:quotiens ex damnatorum bonis pecunia superflueret usum eius gratuitum eis:qui cauere in duplum possent:ad certum tempus indulsit. Sequitur Suetonius Augustum frequenter dedisse congiarium: quod quidem uerbum sola consuetudine notum:& nullam habens priscæ latinitatis originem eam uim habuit: ut qñq; res q̃ñq; & sæpius pecuniam populo uiritim datã fuisse significet. Is itaq; congiarium populo frequenter dedit. sed diuersæ fuerunt summæ:modo quadraginta:modo triginta:nonnunquam quinquaginta:& ducentos nummos. At ne minores quidem pueros præteriit:quãuis non nisi ab undecimo ætatis anno accipere consueuissent. Idemq; frumentum in annonæ difficultatibus sæpe leuissimo:interdum nullo precio:uiritim admensus est. Et testamento quod ultimum fecit ingẽti usus est liberalitate:legauit populo Romano quadringenties:tribubus tricies quinquies sextercium. prætorianis militibus singula milia nummorum:cohortibus urbanis quingentos: Legionariis trecentos nummos:quam summam repræsentari iussit. (Nam confiscatam semper repositamq; habuerat). Tiberius uero princeps cõgiarum populo trecẽtos nummos uiritim dedit:& prandium mille mensis. Et Gallicula congiarum populo bis dedit tricenis sexterciis: totiensq; abundantissimũ epulum senatui equestriq; ordini etiam coniugibus:& liberis utriusq; sexus:posteriori epulo forensia insuper uiris fœminis ac pueris fassias purpuræ ac conchilii distribuit. Et ne sordidis fetidusq; imperator eam consuetudinis priscorum liberalitatis gloriam conseruaret: ineunte

Augusti munera

Congiariũ.

Tiberius

Gallicula

anno dixit se per Kl. Ianuarii strenas recepturum: stetitque in uestibulo ædium Kalendarum die: ad captãdas stipes: quas plenis ante eum manibus: ac sinu omnis turba ferebat. Claudius congiaria populo sæpissime dedit. Et annona deficiente negotiatoribus certa lucra proposuit: susscepto in se damno: si cui quid per tempestatem accidisset: & naues mercaturæ causa fabricantibus magna commoda constituit: pro conditione cuiusq; ciuis. Neronem dicit Suetonius deductum in forum populo congiarium: militi donatiuum proposuisse: diuisisseq; populo uiritim quadragenos nummos. Senatorumq; nobilissimo cuiq;: te dare familiari destituto annua salaria & qbusdã qngena constituisse. Deq; eodem Nerone Cornelius tacitus: plæbi cõgiariũ quadraginta nũmi uiritim dati: & sexterciũ æra io quadringenties illatum. Quin dissimulandis rerum externarum curis: Nero frumentum plæbis uetustate corruptum in tyberim iecit: quo securitatem annonæ sustentaret: cuius precio nihil additum est. quamuis ducentas ferme naues portu i ipso uiolentia tempestatis: & centum alias i tyberim subuectas fortuitus ignis absumpsisset. Et Domitianum scribit Suetonius Congiarium populo nummorum trecentorũ ter dedisse. Hadrianumq; pariter dicit Helius spartianus: Congiarium duplex præsentẽ populo dedisse ternis singulis aureis diuisis. Infinitãq; pecuniã quæ fisco debebatur priuatis debitoribus in urbe: ac in italis: in prouinciis etiã reliquis ingentes summas reliquisse syngraphis & chyrographis in foro diui Traiani: quo magis securitas omnibus roboraretur incensis. Traianũ principẽ optimũ gestorũ: cuius scripta idignissime perierunt: refert in panegyrico Plinius orator: inter cæteras liberalitate una usum fuisse summis laudibus extollenda: qui pueros quinq; milia ex omni iperio lcelectæ indolis: ita ali & a præceptoribus erudiri curauerit: ut ea in facultate eo in genere institutionis uitæ erudiri uoluerit: in quod natura procliuiores sunt uisi: quam liberalitatem imitatum fuisse Hadrianũ scribit Spartianus. & senatoribus: qui non uicio suo decoxerant patrimonium pro modo senatoriæ professionis expleuisse: & post cæteras immensas uoluptates in honorem socrus suæ aromata populo dedisse. in honoremq; etiam Traiani balsama & crocum per gradus theatri fluere iussisse. atq; i adoptione Elii Virceionii dedisse populo congiariũ: & militibus sexterciũ milies. Ab Antonino item pio imperatore optimo scribit Spartianus: Congiarium & populo & militibus de proprio datum: & itẽ alias eundem Antoninum dedisse populo congiarium: & militibus donatiuum addidisse. Vinique & olei tritici penuriam per ærarii sui damna gratis populo dando sedauisse: Marcum antoninum philosophum imperatorẽ pariter scribit Iulius capitolinus: filio ante tẽpus consule facto: dedisse populo congiarium: quod in iterato uxore eidẽ filio data & tertio

Claudius

Nero

Domitiãus.

Hadrianus.

Traianus

Antoninus pius

M. Ant. philosophus impera.

Cōmodus item post triumphum simul cum filio de Marcomannis actum dederit. Quin & Commodus imperator in prætexta puerili congiariū dedisse a Lampridio refertur: quod postea imperator denarios singulis septingenos uicenos fuerit impartitus. Scribit etiam Capitolinus Heliū pertinacem imperatorem congiarium dedisse populo centenos denarios: promisisseq; prætorianis duodena milium: sed dedisse sena. Seuerus autem apher princeps bonus: & si congiarium populo prius non dederit: q̄ ad bellum parthicum esset profecturus: rei frumentariæ curam habuit diligentissimam: ita: ut post datum abunde semper in uita frumtum: uita quoque excedēs canonem annorum septem reliquerit: adeo ut uiginti quinque modiorum milia singulis diebus expendi possent. Alexandrum etiam seuerum scribit Spartianus cum esset imperator optimus congiarium populo ter dedisse: donatiuum militibus ter: & super congiarii pecunias carnem populo distribuisse. qui & pauperes honoratos iuuit: quos pauperes uere non per luxuriam: aut simulationē uidit. Quanta autem fuerit per imperatorum liberalitatem populo romano rerum omnium abundantia: facile intelliget: & mirari poterit: qui Flauii Vopisci de Aureliano principe gesta leget: ex quibus hæc duximus excerpenda. Non prætereundum uidetur: quod memoria tenet & publica: & fides historica. Aurelianum eo tempore: quo proficiscebatur ad bellum orientale bilibres coronas populo promisisse: si uinceret: & cum aureas populus speraret: neque Aurelianus aut posset dare: aut uellet: coronas eum fecisse de panibus: qui nunc siliginei uocantur: & singulas quibuscunque donasse: ita ut siligineum suum quotidie toto æuo suo: & unusquisque reciperet: & posteris suis dimitteret. Nā idem Aurelianus etiam porcinam carnem populo Romano distribuit: quæ hodie quoque diuiditur. Qui panibus urbis Romæ unciā de ægyptio uectigali auxit: dicens neque enim populo Romano saturo: potest quicq̄ esse lætius. Statuerat uinū gratuitū populo Romano dare: ut quemadmodum oleum: & panis: & porcina gratuita præberentur: sic etiam uinum daretur: quod perpetuum hac dispositione conceperat. Hetruriæ per Aureliam usque ad alpes maritimas ingentes agri sunt: hique fertiles & siluosi: Statuerat igitur a dominis locorū incultorum: qui tamen uellent gratis dare: coemere atque illuc familias captiuas constituere: Vitibus montes conserere: atque exinde uinū dare: ut nihil reddituū fiscus acciperet. Hicq; imperator congiarium populo ter dedit. Et in sex īperii sui annis populo Romano tunicas albas manicatas ex uniuersis prouinciis: Et Lineas aphras: & ægyptias puras donauit. Tacitum uero scribit idem: Flauius possessiones quas in mauritania habuerit sarctis tectis capitolii deputasse: argētum uero mensale: quod habebat ministeriis conuiuiorū: quæ in templis fierent dedicasse.

Marginal notes: Cōmodus · Helius pertinax · Seuerus apher · Alexāder seuerus · Aurelianus. · Tacitus impera.

Quid autem sibi uelint sarcta tecta Festus sic docet: sarcte ponebant: pro integre: ob quam causam opera publica quæ locantur: ut integra præstentur: sarcta tecta locantur. & enim sarcire est integrum facere. Nec solum largitione: donatione: & uaria liberalitate populum Romanum consulares triumphalesque uiri: & postea principes: bene lætum opulentumque reddere sunt adnixi. Sed ab usuræ & fœnoris uoragine defenderunt. Idque: ut melius ostendamus uocabula ipsa primum diffiniemus. Fœnus inquit Nonius: a fœtura dictum: quod pariat aliã ex se pecuniam. Et infra Versuram facere mutuam pecuniam sumere: ex eo dictum est: ꝙ initio: qui mutuabãtur ab aliis non ut domum ferrẽt: sed ut aliis soluerent: uelut uerterent creditorem. Quanta autem fuerit cura patribus crescente re public. pauperes ab usuræ damnis tutari: Liuius multis ostendit in locis. Nam quinto. Gn. Licinius &. L. Sextius tribuni plæbis legem tulerunt de ære alieno: ut deducto eo de capite: quod usuris pernumeratum esset: id ꝙ superesset termino æquis portionibus solueretur: & in septimo. T. Manlio torquato bis. G. Plãcio consulibus semunciarum tantum ex unciario fœnus factum. & in pensiones æquas triennii: ita ut quarta pars esset solutio æris alieni. Infraque Iudicia populi eo anno in fœneratores fuere: quibus ab ædilibus dicta dies est: ligari nexi desierunt: ob unius fœneratoris libidinem consules tulerunt ad populum: ne quis: nisi: qui noxam meruisset: donec pœnam lueret in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ debitæ bona debitoris: non corpus: obnoxium esset: Ita soluti nerui cautumque in posterum ne necterentur. Et. xxiii. Marcus Porcius cato prætor Siciliam obtinebat sanctus & innocens. asperior tamen in fœnore coercendo habitus. Fugatique ex insula fœneratores. & sumptus quos in cultum prætorum socii facere soliti erant: circuncisi: aut sublati. & xxxiiii. ciuitas fœnore laborabat: & cum multis fœneralibus legibus constricta auaricia esset: uia fraudis inita erat: ut in socios: qui non tenerentur: his legibus nomina transcriberent: Tribuni plæbis ex auctoritate patrum plæbem rogarunt: quæ sciuit: ut cum sociis: & nomie latino credita pecuniæ. Ius idem quod cum ciuibus Romanis eẽt. Et Infra. Iudicia i fœneratore eo anno multa sunt facta: de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in capitolio: & in cella Iouis supra fastigium ædiculæ duodecim clipea inaurata. Sed. M. Cato de re rustica expressius innuit. Quanto Romani odio usuram persecuti sunt. Maiores nostri hoc habuerunt: & ita in legibus posuerunt: furem dupli condemnari: Fœneratorem quadrupli. Ciceroque quid in usuris ætas sua seruauerit sic ostendit ad Atticum scribens. Salamini cum usuram facere uellent: non poterant: quod lex gabinia uetabat: tum Bruti familiares: freti gratia Bruti: dare pollicentur: si sibi senatusconsulto

Tecta sarcta

Fœnus

Versurã facere:

Cautões quibus pauperes ab usuris tutabantur

caueretur. fit gratia Bruti senatusconsultum: ut neue salaminis: neue qui eis dedisset fraudi esset: pecuniam numerauerunt. Et infra: Nam aut bono nomine centesimis contentus erat: aut non bono quaternas centesimas sperabat: ut solueret centesimam sexennii cum renouatione singulorum annorum. At Scaptius quaternas postulabat. metui si impetrasset: ne tu ipse me amare desineres. Imperatorum uero primus Alexander seuerus Mammea gēitus christiana: & uir optimus usuras fœneratorum contraxit ad trientis pensionem: etiam pauperibus consulens. Senatores si fœnerarentur usuras accipere primo uetuit: ut nihil nisi muneris causa acciperent. Postea tamen iussit: ut semisses acciperent. Maior etiam prædicta fuit senatus in populum caritas atque liberalitas cum. P. Valerius publicola e patribus &. C. Martius rutilius e plæbe consules: quod Liuius in septimo tradit: solutionem alieni æris in publicam curam uerterunt. Quinque enim uiri creati: quos mensarios a dispensatione pecuniæ appellarunt rem difficillimam tractatu & plærumque parti utrique: semper certe alteri grauem: cum alia moderatione: cum ipendio magis publico: q̄ iactura sustinuerunt: Multa & magna superius a nobis scripta sunt administrationem rei. public. ostendentibus: Ex quibus Romana res a parua opibusque tenui iamplitudinem peruenerit admirandā: sed una nobis est reliqua ipsius administrationis pars: quam summos ac sapientissimos uiros existimasse uidemus: præ cæteris ipsam auxisse: & conseruasse rem publicam quæ quidem pars licet multiplex uocabulis: & partium distinctionibus uideatur: duorum ad summam triumue uerborum appellatione continetur: integritate scilicet: modestia: & frugalitate: quæ & his similia cum ostenderimus: facile apparebit: nec communicatam orbi terrarum ciuitatem: nec armorum uim maximam inde comparatam: nec alios administrandæ intus forisq; rei mores: sine prædictis tantum: aut constituere: aut conseruare imperium potuisse. Quin hanc assertionem nostram id certius argumentum probabit: quod simul cum ipsis sancte uiuendi artibus labi ac ruere: ac penitus inaniri Romana res cœpit. M. Cato apud Salustium crispum. Nolite inquit existimare maiores nostros armis rem publicam ex parua: magnā fecisse: si ita esset multo pulcherrimam nos haberemus: quippe sociorum: atq; ciuium præterea armorū & equorum maior copia nobis quam illis est: sed alia fuere: que illos uiros magnos fecerunt: quæ nobis nulla sunt: domi industria: foris iustū imperium: animus in consulendo liber: neq; libidini: neq; delicto obnoxius: pro his nos habemus luxuriam: atq; auariciam: publice egestatē: domi opulentiam: Laudamus diuitias: sequimur inertiam: inter bonos: & malos discrimen nullum: omnia uirtutis præmia ambitus possidet. Id autē: q̄ uere Cato uir doctissimus: & æque sanctus dixerit. Ex Liuio

Senatus caritas in populum.

Quinq; uiri

Romanos simul cū sancte uiuēdi artibus labi cœpisse

aliisq; magnæ auctoritatis uatibus libet particulariter ostendere. Publium Valerium refert in secundo Liuius post liberatam patriam: & consulatus quattuor morientem gloria igenti: copiis familiaribus adeo exiguis fuisse: ut funeri sumptus deesset: de publicoq; fuerit elatus: & pariter Menenium Agrippam plæbis cum patribus conciliatorem: quod sumptus funeri deesset: elatum a plæbe sextantibus in capita collatis: Et in tertio habet Liuius Valerium publicolam consulem in recuperatione capitolii occisum: in eiusque domum plæbem quadrantes: ut funere ampliore efferreretur iactasse: quo in libro Lucium Quintium cincinnatum quattuor iugera agri colentem contra noualia: quæ prata q̄n tia fuerunt: Dictatorem fuisse creatum refert: qui dictator. L. Tarquinium dixerit magistrum equitum: sti pendia pedibus propter paupertatem tunc facientem. Et. C. Fabritiũ refert Aulus gellius magnam uim pecuniæ offerentibus samnitibus respondisse: dum omnibus membris corpus consisteret atq; imperare posset: nunq̄ quicq̄ defuturum. propterea pecuniam non accipere: qua non indigeret. Vnde est q; Liuius in xiiii: scribit eundem Fabricium. Publium Cornelium Rufinum consularem senatu mouisse: q; is decem pondo argenti facti haberet. Quantæ etiam diuitiæ fuerint. M. Attilio uiro clarissimo imperium in Aphrica habenti Liuius. xvi. sic ostendit. Attilius regulus cõsul successorem sibi dari in Aphricam cum non obtineret inter causas scripsit: q; agellus suus a mercenariis relictus erat. Continentiæ uero Romanorum Prisci temporis: & auersionis ab auaricia animorum: nullum uidemus argumentum certius: q̄ q; ex secunda Liuii decade mutilatum habemus. Misisse Pyrrhum regem epirotarum Cineam oratorem petiturum ea conditiõe pacem: ut retineret: quæ de Italia occuparat. Cineamque admirandæ uirtutis: & memoriæ: qui nomina: & cognomina Romanorũ ciuium insuper uxorum: & filiorum sciret: postq̄ omnia pertentauerat nullam domum suis mũeribus patentem inuenisse. unde ad Pyrrhũ reuersus non improprie dicitur interroganti respondisse: urbem se regum uidisse: quodq; in legibus Cicero præscribit. Nihil præter laudem bonis: & innocentibus: neq; a sociis: neq; ex hostibus reportandum. Idem Cicero tertia in Verrem actione a multis præstantibus uiris factitatũ fuisse sic ostendit. M. Narcellus syracusas. L. Scipio Anthiocum i Asia Flaminius regem Philippum & macedoniam. L. Mumius corinthum plenissimam rerum oĩum: urbesq; achaiæ: & bocotiæ multas sub imperium Romanum ditionemq; redegit: quorum domus cum honore: & uirtute florerent: signis: & tabulis pictis erant uacuæ. At uero urbem totam templa deorum omnesq; italiæ partes illorum donis ac monumentis exornatas uidemus. C. Eliũ multi scripserũt cum legati getulorũ in consulatu prandentem i fictilibus adissent: uasa argẽtea obtulisse

P. Valerius & Menenius agrippa ob paupertẽ publice elatos.

Q. Cincinnatum

C. Fabritius

Attilius regulus

Continẽtia romanorũ priscorum.

C. Elius

quæ ille non acceperit. nec aliud habuisse argenti ad supremum uitæ diem q̄ pocula duo quæ. L. Paulus socer ei ob uirtutem deuicto Perse donauit. Aphricanusque posterior libras. xxxvi. argēti facti reliquit heredi: quem de pœnis triumphantem quattuor milia quadringentas libras argenti transtulisse constabat: idque argentum totum tunc habuisse aphricam constitit: quod postea aliquando Romæ in mensuram cōuiuii unius apparatu parum est uisum. Qui autem ea diuitiarum paucitate contentus fuerat idem Scipio modicis pariter apparatibus priuatim in omni uita est usus. Nam officio legationis fratris sui functus in Asia post Carthaginem Numātiamque deuictas: post duos isignes triumphos: septem tantummodo seruis sequentibus ad dictam legationem accessit: nec plures eo bello secum habuit: M. Curii notissima omnibus modestia & integritas a nobis quoq; supprimi non debet. Is oblatam sedenti ad focum in scanno rustico: & uescenti catino ligneo auri summam renuit: se dicens diuitibus imperare: non diuitem fieri cupere. Idemq; postea pulso a se Italia Pyrrho nihil præter decretorum publice septem iugerum munus accipere uoluit. Q. Tuburo getulicus consul oblata ab ætholis omnis usus argentea uasa remisit: & fictilibus suis uti maluit. Fabricius licinius oblatum a samnitibus auri: & argenti pondus spreuit. ostenditq; mors quantas suis sobrie: & integre uiuendi artibus diuitias cumulauerat: cum patellam deorum tantum argenteam iuris pontificii lege habuerit: sed quod licuit pede corneo sustētatam. idemq; ad Pyrrhum legatus cum audisset philosophum Thimeū thessalum uoluptatem omnibns bonis præferre: eam sapientiam Pyrrho & samnitibus imprecatus ē. Calphurnius piso consul uictis in Sicilia fugitiuis filium qui multotiens bene pugnauerat corona aurea trium librarum donare debebat: sed id permutauit i legatum quod testamentum sibi facere promisit. Publice etiam fuit aliquando quam in priuatis tantopere laudamus sobrietas & integritas. Marii enim: & Sylle bello ciuili proscriptorum ciuium: qui erant multi: bona populus oblata renuit. nec inuentus est: qui partem illorum minimam emeret. Et Asiam minorem bello captam populus Romanus Attalo regi possidendam donauit. Donauit etiam Lucius paulus si non regno Persem: cum illi uicto ad se perducto obuius procedēs: pro tribunaliq; sedens: illum apud se uoluit considere: & cœna dignatus est. maior tamen. Gn. Pompeii liberalitas fuit: qui cum Tygrannem armeniorum regem ponto pepulisset: uiribusq; protriuisset: diadema postmodum: quod ille abiecerat capiti eius imposuit: & tam afflictum i pristinæ fortunæ statum restituit. nec parua. P. Cornelii Scipionis primo bello punico benignitas fuit: q̄ cū Albiam oppidū cœpisset: pro quo defensando dux carthaginēsiū Hanno pugnans occubuerat: exeqas eius ducis funere publico: & sua

Aphricanus posterior

M. Curius

Q. tuberó

Fabricius licinius

Calphurnius Piso

Hic aliquid deest

G. Pōpeius

Cornelius Scipio.

præsentia honestauit. Transiuerunt autem paucæ ad imperatorum tempora priscæ illius continentiæ & humanitatis liberalitatisque reliquiæ: ut unicum supradictis castorum temporum uiris æquare libeat: Titũ Vespasianum delicias humani generis appellatum: cuius animi affectus: uel ex eo patere possunt: quod dicere solitus fuerit: non oportere quemquam a sermone principis tristem discedere. quem tradit Suetonius recordatum super cœnam: quod nihil cuiq̃ toto die præstitisset: memorabilem illam edidisse uocem. Amici diem perdidi. Scio fuisse nonnullos atque etiam plærosque nobiscum uiuere: qui solis philosophantes uerbis: cum re ipsa: longe a uera absint philosophia: eos de quibus dictum est Romanorum mores: strictis (ut aiunt) buccis laudant quasi uicio dantes: quod non magis ob ipsarum, quibus uterentur: uirtutum amorem: q̃ ob gloriam & famæ appetentiam eas secuti sint: idq; nos ingenue fatemur: addimusque eum semper stimulum ad uirtutes plurimum ualuisse: quo utinam nostri sæculi homines moueri uideamus. Nec hoc dicimus: quia non meminerimus animæ salutem iis qui sub gratia nati sunt: imprimis quærendam: aut quia ignoremus multos ex priscis uirtutem propter seipsam fuisse secutos: uerum gloriæ appetentia eas semper habuit uires: ut cum animæ salutem quærentibus: & cum uirtutem propter seipsam amantibus: societatem non aspernandam conseruauerit. Quamobrem ipso in loco ubi præstantissimorum ex priscis Romanorum laudis & gloriæ appetentiam: quæ uirtutibus operam dari faceret laudamus: gestam proximis temporibus rem libet narrare: quæ & nostris censoriæ grauitatis: & maiorum: qui gloriæ inseruierunt honori: poterit satisfacere: adeo ut nostro iudicio omnibus ad imitationem proponi possit. Isabelis burgũdiæ ducissa: quam summus uir Iacobus portugalensis regiæ stirpis cardinalis Germanus frater sororem. & Philippus burgundiæ dux maritus uxorem: sicut debent: plurimi faciunt: religioni christianæ impensissime fauet: adeo ut turchos Constantinopolis inuasores: omni conatu a christocolis p̄sequẽdos esse: & hortetur: & data enixe opera pro uiribus adiuuet: Quibus in adhortationibus: dum apud uirum paucis christianorum principibus potentatu secundum: apud alios principes: & potentes uiros agit: aliquando dixit: sese non paruo teneri desiderio: eam expeditionem cum uiro: & suis magnatibus: ac populis ineundi: munera ut dicebat multa pro posse non inutiliter obitura. Sed cum sola in cœtibus esse uideretur: quæ id ex animo loqueretur: nonnulli ut a proposito auerterent callide responderunt: gloriæ id sibi ab omnibus & laudis appetentiæ: parui christianis meriti: potius q̃ religiosæ intentioni attributum iri. quas per iocum: ut simulabant: prolatas uoces responsione compescuit: quæ præpositæ superiori loco priscorum purgationi

Titus Vespasianus.

Isabelis Ducissa
Philippus Dux burgundiae

accommodari poterit. Vt discant nostri posse christianum uirum cum animæ merito ac ingēti lucro ita gloriæ stimulum suis operibus admittere:ut uirtutis operibus insistat. Non dissimile enim inquit erit ea mulier sapientissima quod ego & appeto:& si dabitur agere intendo uiatoris quem peregrinum uocamus intentioni:cui facile posset accidere:ut beati apostoli Iacobi limina apud galliciam inuisurus currum mercede cōducat:quo cum ueste & leui supplectile itineraria perferatur. Is si gēmam necessitati forte ingruenti præsidio futuram deferret. & pluris in gallicia sic (ut aliquando contingit) uendat q̄ domi emerit: Lucellum quidem domum præter intentionem simul cum animæ lucro reportasse non iniuria gaudebit. Sed ipsos audiamus priscos de facti sui ratiōe copiosius disserentes. Ipsaq; sit prima gloriæ diffinitio: quam in oratione pro. M. Marcello sic affert. M. Cicero. gloria est illustris:ac peruagata magnorum uel in suos ciues uel in patriam uel in omne genus humanum fama meritorum. & pro Plancio. Est eni i uirtute multis ascensus. ut is gloria maxime excellat:qui uirtute plurimum præstat. Et isra: neq; quisquā nostrū in rei publi. periculis cū laude ac uirtute uersatur qui nō spe posteritatis:fructuq; ducatur. Itaq; cum multis aliis de causis uirorum bonorum mentes diuinæ mihi atque æternæ uidentur eē: tum maxime ꝙ optimi & sapientissimi cuiusque animus ita præsentit in posterum:ut nihil nisi sempiternum spectare uideatur. Et enim quirites exiguum nobis uitæ curriculum natura circumscripsit: immensum gloriæ. Et ꝓ Archia Cicero. trahimur omnes studio laudis: & optimus quisque maxime gloria ducitur. nullam enim aliam uirtus mercedem laborum periculorum desiderat:præter hanc laudis:& gloriæ: qua qui dē detracta iudices. Quid est ꝙ in hoc tam exiguo uitæ curriculo: & tam breui:tantis nos laboribus exerceamus? certe si nihil animus præsentiret in posterum:& si quibus regionibus uitæ spacium ciscumscriptum est:iisdem omnes cogitationes determinaret suas: nec tantis se laboribus frangeret:nec tot curis uigiliisq; angeretur:nec totiens de ipsa uita dimicaret. Nūc residet quædā i optimo quoq; uirtus: quæ noctes: ac dies:animum gloriæ studiis concitat atq; admonet:non cum uitæ tēpore esse dimittendam commemoratiōem nominis nostri: sed cum omni posteritate adæquandam. Ego uero omnia quæ gerebam: iam tum i gerendo spargere:me:ac disseminare arbitrabar:in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc uero. siue a meo sensu post mortem abfutura est:siue ut sapientissimi homines putauerunt ad aliquam animi mei partem pertinebit. nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector. Plinius etiam orator quid de hac re sentiat uideamus: is ad Paulinum. Ego beatissimum existimo eum qui bonæ & māsuræ famæ præsumptione perfruitur: certusq; posteritatis cum futura gloria uiuit. &

Gloria q̄d.

Cornelio tacito scribens:ut paucos in lucem fama prouexit:ita multos & tenebris : & silentio iuoluit. Item Rufoni. omnes ego : qui magnum aliquid memorandumque fecere:non modo uenia uerum etiam laude dignissimos iudico:si immortalitatem quam meruere sectantur:uictu-rique nominis famam supremis etiam titulis prorogare nituntur. Vnde de se ipso idem Plinius ad Maximnm sic scribit. Nunq̄ maiorem cœpi uoluptatem:q̄ nuper ex sermone Cornelii taciti. Narrabat sedisse Cir-censibus proximis equitem Romanum:hunc post uarios eruditosque sermones quæsisse:Italicus es an prouicialis? ad hoc illum Tacitus an Plinius? Ego celebritate nominis mei gaudere non debeo. Ego uero: & gaudeo:& gaudere me dico:neque enim uereor ne iactantior uidear cum de me aliorum iudicium non meum profero. ad Ciceronem redeū dum est. Is oratione habita pro Milone: addit hic quæ certe uera sunt fortes & sapientes uiros non tam præmia sequi solere recte factorum: q̄ ipsa recte facta. Sed ex omnibus præmiis uirtutis si esset habenda ra-tio præmiorum amplissimum esset præmium gloria. esse hanc unam quæ breuitatem uitæ:posteritatis memoria consoletur:quæ efficiat: ut absentes adessemus: mortui uiueremus:hāc deniq; eē:cuius gradibus etiam homines in cælum uideantur ascendere. Et pro Archia. Nam ni si multorum præceptis multisque litteris suasissem mihi nihil esse in ui ta magnopere expetendum nisi laudem atque honestatem: Et infra. Quare si res hæ quas gessimus orbis terræ regionibus diffiniuntur:cu pere debemus:quo minus manuum nostrarum tela peruenerunt: eo-dem gloriam famamq; penetrare. quod cum ipsis populis de quorum rebus scribitur hæc ampla sunt:tum his certe:qui de uita gloriæ causa dimicant:hoc maximum & periculorum incitamentum est: & laborū. Quibus etiam amplectendis uirtutibus gloriæ appetētia stimulus fue rit ostendent. Moderatio in omni uita:& cōtinentia :quibus siue ut bo ni essent:siue ut tamq̄ boni:& integri laude: & gloria digni essent habe renturq; prisci adnitebantur:confirmandamq; imprimis hanc sententiā duximus a beato Aurelio Augustino:cuius uitæ sanctitas doctrinæ ad dita ingenti:facit testimonium locupletius esse. Is dei ciuitatem ædifi-cans scribit:Romani laudis auidi:pecuniæ liberales erant :gloriam ma gnam:diuitias honestas uolebant:hanc ardentissime dilexerunt: ꝓpter hanc & mori non dubitarunt. Sed uideamus in publicis :qui crescere i re pub. & maiores magna spernendo fieri quærebant:qualibus quamq; bonis usi sint artibus. M. Fabium consulem scribit in secundo Liuius. oblatū deuictis Vehiis triumphū spreuisse ob fratris: & collegæ mor tem:respondens se consule altero: & fratre mortuo publico priuatoq; deformē luctu lauream nō accepturum. Et Liuius itē. xxvi. Cū de recu sato a. T. manlio cōsulatu & creatis consulibus nō petētibus. prærroga

Decōtinētia

tiuarum modestiam laudibus extollendam duceret:sic habet. Eludant nunc antiqua mirantes:non equidem si qua sit sapientium ciuitas quã docti fingunt magis q̃ norunt:aut grauiores temperatioresque a cupidine imperii: aut multitudinem melius moratam censeant fieri posse. Centuriam iuniorum seniores consulere uoluisse: quibus imperium suffragiis mandaret. A quibus autem causis factum sit ut ea moderatio & temperantia in Romanis postea cessauerit. Liuius.xxxiii.per. M. Porcii Catonis legem oppiam defendere conati uerba sic ostendit. In Matronas enim Cato inuehens dicit:ut auro purpuraque fulgeatis:ut carpentis festis profestisque diebus uelut triumphantes de lege uicta per urbem uectemini. & infra. Hinc ergo quo melior lætiorque i dies fortuna rei pub.est:imperiumque crescit: & iam in græciam asiamque transcendimus:omnibus libidinem illecebris repletis:& iam regias attrectatis gazas:eo plus horreo ne illæ magis res nos cœperint:q̃ nos illas. Infesta mihi credite signa a Syracusis illata sunt huic urbi. Iã nimis multos audio corinthi & athenarum ornamenta laudare:mirariq;. Alia etiam ratione in eãdem continentiæ sententiam Scipio Masinissæ dissuasurus Sophonisbæ nuptias apud Liuium libro.xxx.dicit. At qui nulla earum uirtus est propter quam tibi sim appetentior uisus: in qua ego ac temperantia: & continentia libidinum gloriatus fuerim: hanc te quoque ad cæteras eximias uirtutes tuas Masinissa adiũxisse uelim: Nam non est crede mihi tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculum:quantum a circumfusis undique uoluptatibus. Vnde Scipionis sententiæ Cicero legum secundo non parua ex parte (licet diuersa ratione) similem de moderatione: & temperantia principum uirorum a cupiditatibus sic habet. Vt enim cupiditatibus principum: & uiciis infici solet tota ciuitas: sic emendari: & corrigi continentia. Vir magnus:& nobis amicus.L.Lucullus:cum esset obiecta magnificentia uillæ tusculæ:duos se habere dixit uicinos: Superiorem equitem Romanum.inferiorem libertinum.quorum cum essent magnificæ uillæ cõcedi sibi oportere:quod iis tenuioris ordinis qui essent liceret. Non uides a te Luculle id ipsum natum: ut illi cuperent? quibus id si tu non faceres non liceret. Quis enim ferret istos? quis non uideret eorum uillas signis & tabulis refertas partim publicis partim & sacris & religiosis? quis non frangeret eorum libidines? Nec enim tanti mali est peccare pricipes:(quamq̃ est hoc magnum per se ipsum malum:) quantum illud:q; permulti imitatores prĩcipũ existũt. Ego nobilium uita uictuq; mutato mores mutari ciuitatum puto: plures exemplo: q̃ peccato nocent. Quamuis autem Cicero dictis in legibus moderationem in ciuibus:& laudet:& præcipere uelle uideat: habenas tamẽ eisdẽ laxare nitit: Luciũ Murenã elegantissimã oratione illa defendens. Sũtq; uerba

Viciis principũ ciuitatem infici continent a aũt corrigi

in Marcum Catonem dicta omnis seueritatis: & austeritatis uitæ potius: q̄ moderationis auctorem. Horribilis oratio tua Cato: sed eã usus uita: mores: ciuitas ipsa respuit. Neq; enim Lacedæmonii auctores istius uitæ atq; orationis: qui quottidianis epulis in robore accumbunt: neq; enim Cretes quorum nemo gustauit unq̄ cubans melius: q̄ Romani homines: qui tempora uoluptatis laborisq; dispertiunt: res publicas suas retinuerunt: quorum alteri uno aduentu nostri exercitus deleti sunt: alteri nostri ĩperii præsidio disciplinam suam legesq; cõseruant. Et post q̄ aliquantulum progressus est: Cicero stoicorum philosophorum austeritates damnans: sic prosequitur. Fuit eodem ex studio uir eruditus apud patres nostros: & honestus homo: & nobilis. Q. Tubero. Is cum epulum. Q. Maximus Aphricani patrui sui nomine populo Romano daret: rogatus est a Maximo ut triclinium sterneret: cum esset Tubero eiusdem Aphricani sororis filius. atq; ille homo eruditissimus: & stoicus strauit pelliculis edinis lectulos punicanos: & exposuit uasa samia (quasi uero esset Diogenes cynicus mortuus: & nõ diuini Aphricani mors honestaret): quem cũ supremo eius die maximus laudaret gratias egit diis ĩmortalibus: q; ille uir in hac re. p. potissimum natus esset. Necesse enim fuisse ibi esse terrarum imperium ubi ille esset. Et tamen Cicero paulo post probatissimam eius rei sententiam affert. Odit res pu. priuatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit. Si quis uero fuerit qui miretur in hac ultima partes administrationis rei. pu. moderationem: integritatem: continentiam tãtopere a nobis laudari: ut eas uirtutes par pondus habuisse credamus: cæteris primi: & secundi eiusdem administrationis librorum partibus: supra declaratis: nobiscum considerare debebit: quæ & qualia sunt argumẽta: q̄bus innititur ĩ libro nono Titus Liuius: cum disputat: quid futurum fuerit: Si Alexander macedo magnus ĩ Italiam traiecisset. Inter cætera enim argumenta quibus Alexandrum spe potiundi deiicit: illa sunt potissima: quæ a morum diuersitate sumuntur: quod cum uiris grauibus res fuisset: superbam uestis mutationem: & humi iacentium adulationes desideranti. fuissetq; pariter cum sobriis: & abstinentissimis uiro fœdis suorum suppliciis per ebrietatem solito debacchari. & sobrietatem in re militari Romanam commendatissimam fuisse: infra suo loco ostendemus: & non minus ea pudicitiam: cuius unicum hic a Cicerone afferemus exemplum. Is enim pro Milone orans inquit. Pudicitiam cum eriperet militi. Tribunus militaris in exercitu Caii Marii: propinquus eius imperatoris interfectus ab eo est: cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose: q̄ perpeti turpiter maluit. Hæc enim quas tam attente laudamus bene uiuendi artes: uix solis philosophis per ætatem nostrã relictæ: quid rei. publ. administrationi attulerint adiumenti: Cicero pro

Pudicitia priscorũ romanorum.

Lucio Flacco orans sic ostẽdit. Hæc enim ratio a magnitudie animorũ in maioribus nostris fuit:ut cum in priuatis rebus suisq; sumptibus minimo contenti:tenuissimo sumptu uiuerent:in imperio atq; in publica dignitate:omnia ad gloriam splendoremq; reuocarent. Hinc publice cautum fuit:ne per auariciam senatorii ordinis ciues a dignitate : ad rẽ importune quærendam diuitiasque cumulandas auersi :uel ipsi mercaturæ nimium se dederent. Liuius enim. xxii. Q. Claudius tribunus plæbis aduersus senatum atque uno patrum adiuuante. C. Flaminio tulerat:ne quis senator quiue senatoris pater fuisset : maritimam nauem : quæ plus trecentarum amphorarum esset haberet. Id satis habitum ad fructus ex agris uectandos:quæstus omnis patribus indecorus uisus. & cum tenuitati opum:siue publica : siue priuata uniuscuiusq; institutione studere decorum esset:dignitatem etiam cum elationis inspicione retinentes:laudibus digni ducebantur. hinc habet Liuius in nono. Caius Flauius scriba libertino patre ædilis currulis: cum ad uisitandũ collegam ægrum accessisset :nõ assurrexerunt nobiles. Is sellam afferri iussit:& assedit honoratior. Et. xxiiii. Liuius. consules in Lucanos Sempronius:Fabius in Apuliam : pater filio legatus ad Suessellam in castra uenit. cum obuiam filius progrederetur : lictoresque uerecundia maiestatis eius taciti annuerent ; præter undecim fasces æquo uectus: ut consul aduertere proximum lictorem iussit : & ut is descenderet ex equo inclamauit:tum demum desiliens experiri inquit uolui fili : satin scires te consulem esse. Faciebant uero eam in priuatis moderationem temperantiam : & animorum generositatem præbita publice exempla. Liuius. xxxv. a duobus regibus Philippo : & Ptolomeo ægypti rege legati Romam uenerunt: pollicentes ad bellum auxilia : & pecuniam: & frumentum:& a Ptolomæo mille pondo auri. xx. pondo argenti : nil acceptum:gratiæ actæ. Item a Carthaginensibus : & rege Masinissa legati uenerunt:Carthaginenses tritici modios mille: ordei quinquaginta milia: se & classem suorum sumptu comparaturos : & stipendium: quod pluribus pensionibus in multos annos deberetur :presens omne daturos. Masinissæ legati tritici trecenta milia : ducenta quinquaginta ordei:equites quingentos:elephantos uiginti:ad. M. Attilium consulẽ missurum. De frumento utrisq; responsum : ita usurum populum Romanum si precium acciperent : de classe Carthaginensibus remissum: de pecunia responsum:nullam ante diem accepturos. Ab eaq; animorum magnitudine publica:uiri prodierunt quales Liuius. xxxvi. sic describit. Philippus rex Aphricanum:& Luciũ fratrem cõsulẽ regio accepit apparatu. & prosecutus est rex:multa in eo dexteritas:& humanitas uisa:quæ commendabilia apud Aphricanum erant:uirum sicut ad cætera egregium:ita a comitate quæ sine luxuria esset non auersum. Nec

Lex ne senatores mercaturae essent nimiũ itẽti

De Retinentia dignitatis romanorum

tamen ausim diffinire: utrum publica uirtus priuatæ esset origini: an e contra publicam priuata gigneret. Hinc libet partim concordiam: & animorum coniunctionem: partim modestiam integritatemque insignes non priuatorum magis præstantissimorum uirorum: q̃ ipsius rei publi. ita proponere: ut quod nos declinamus alii iudicium elicere possint: quæ prædictarum partium alteri fomentum dedisse sit uisa. Seneca cordubensis epistola quintadecentesima scribit. Agrippa uir ingentis animi: qui solus ex iis: quos ciuilia bella claros potentesque fecerũt fœlix in publicum fuit: dicere solebat: multum se huic debere sententiæ. Nam concordia paruæ res crescunt: discordia maxime dilabuntur. De hacque omnium re pulcherrima: quæ dum affuit rem Romanã seruauit: adauxit: & qua sublata res ipsa corruit: ac penitus est extincta: diuini Ciceronis libri sex de re. publi. referti fuisse uidentur: quorum particulam ex secundo beatus Aurelius Augustinus sic excerpsit: in ciuitate dei nobis conseruatum. Eo quippe tempore disputatur: quomodo iam unus Gracchorum occisus sit: a quo scribit seditiones graues cœpisse Salustius. Cum autem Scipio in secundi libri fine dixisset ut in fidibus & tibiis atque cantu ipso: ac uocibus concentus est: quidam tenendus ex distinctis sonis: quem immutatum: & discrepantem aures eruditæ ferre non possunt. isque concentus: & dissimillimarum uocum moderatione concors cantum efficit: & congruens: sic ex summis & mediis: & infimis interiectis ordinibus: & sonis moderatam ratione ciuitatem consensu dissimillimorum concinere. Et quæ armonia a multis dicitur in cantu: eam esse in ciuitate concordiam arctissimum atque optimum omni in re. publi. uinculum incolumitatis. Eamque sine iusticia nullo pacto esse posse. Scipio tunc ad intermissa reuertitur: repetitque suam atque commendat breuem rei. pub. diffinitionem: qua dixerat: eam eẽ rem populi: populum autem non omnem cœtum multitudinis: sed cœtum iuris consensu: & utilitatis communiõe sociatum esse determinat. Ipse uero Tullius non Scipionis nec cuiusq̃ alterius: sed suo sermone in principio quinti libri commemorato Ennii uersu: Moribus antiquis res stat Romana uirisq;: Nostra dixit ætate cum res pub. sicut picturam accepisset egregiam: sed euanescentem uetustate: non modo coloribus iisdem quibus fuerat renouare neglexit. sed ne id quidem curauit: ut formam certius: & extrema tamq̃ lineamenta seruaret. Hinc laudat Cicero ipse de prouinciis consularibus orans Marcũ Lepidum bis consulem: & pontificem maximum: quod cum. M. Fuluio collega quo die censor est factus homine inimicissimo i campo statim rediit in gratiam: ut commune officium censuræ communi animo: & uolũtate defenderẽt: Nec minus laudata ẽ publica populi Romani modestia q̃ Liuius i secũdo sic refert. Apii claudii decemuiri i carcere

De romanorũ cõcordia

Modestia romanorum.

morbo mortui collaudationem cum tribuni plæbis impedire conarentur plæbs fraudari honore solenni supremum diem tanti uiri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit: q uiui accusationem audierat: & exequias frequens celebrauit. Laudanda etiam senatus modestia: & e contra est damnanda populi rapacitas: de qua sic Liuius in tertio scribit. Cum Aricini Ardeatesque de finibus contenderent. populumque Romanum iudicem fecissent. Scapsio suadente uiro de plæbeiis: uocatæ tribus censuerunt esse populi Romani: pridem habitum uictis Coriolanis: Senatu contra adnitente. & illa prætoris urbani laudatior æquitas: de qua undequadragesimo Liuius. L. Minutius uertillus & L. Martilius: q legatos Carthaginensium pulsasse dicebantur. M. Claudii prætoris urbani iussu: per fœcialem traditi sunt legatis: & Carthaginem aduecti. Sed omnium lauditissimã esse ducimus benignitatem de qua Cicero pro Murena sic habet. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus: & qui non aperte inimici sumus etiam alienissimis in capitis periculis amicissimorum officia: & studia præstamus. Ex eodemque fonte manauit: quod Plutarchus in Pompeii uita scribit. Crassum & Pompeium in gratiam a simultate rediisse: q admoniti essent a C. Aurelio: qui per quietem id a diis posci uiderat: tuncque Crassum dixisse ad populum: nihil o ciues turpe mihi puto: nihil me ipso indignum: quod priorem me Pompeio ingero: quem uixdum pubescentem uos magnum appellastis: cui nondum in senatum admisso binos decreuistis triumphos. Extollitque laudibus eodem in loco Plutarchus Pompeii modestiam: q rege hiberorum: spõdam mensam sedemque: quæ ex auro erant ad Pompeium mittente: ut usui suo sumeret: in ærarium eas deferri iussit. Sed & in problematibus idẽ Plutarchus modestissimum Romanæ gentis institutum commendat: dicens ex omnibus: quæ diis immortalibus offeruntur sola negligi spolia: nec uetustate consumpta resarciri neq; refici: quia cum inimicitiæ aduersus hostes tempore deliniendæ sint atque obscurandæ: earum signa renouari inuidiosum & acerbum censent. Cõtra quod institutum primos apud græcos male constat fecisse eos: qui æneum aut lapideum trophœum statuerunt. Sed nunquid non laudanda fuit C. Cæsaris in tanto uictoriæ appetitu modestia: cum capta apud pharsaliam Pompeii scrinia epistolarum: & apud tapsum Scipionis: non legit: sed cremari iussit. intendebat enim iuxta Plutarchi superiorem sententiam inimicitias cum hostibus processu temporis: quod & fecit delinire. Alterius generis: sed non absimilis moderatio fuit Catonis superioris: qui transmarinam petens prouinciam stragulis edinis tribus seruis comitatus: eodem usus est cibo: & uino quo & nautæ. Nec minore alterius item generis moderatõ e usus ẽ Fabius maximus: cũ prouisam pro redemptiõe captiuorũ

De bẽignitate.

De modestia

pecuniam senatus non mitteret:fundo ipse quem habebat unicum uē dito suppleuit. Quamuis uero modestia:continentia æquitate & aliis uirtutibus de quibus supra diximus Romani ueteres rei publ. & tanti imperii fundatores sponte sua:& ipsius amore uirtutis sunt usi: non paucos tamen ex ipsis credendum est honore & præmiis allectos fuisse:quæ probis: & honestis uiris bene merentibus publice & priuatim constituta erant. Vnde & sancta manabat: quam commendare pergimus rei pub.administratio:colligemusque ad hæc multa pariter. Sed diuersis aliquando rationibus facienda. Est in Liuii tertio: Iudicibus eorum qui urbem incendere uoluerant seruatis decem milia grauis æris: quæ tum diuitiæ habebantur:ex ærario numerata: præmiumq; libertatem fuisse. Et Liuii item quinto. cum legati pateram auream Apollini delphos ferrent naui longa exceptos:& a piratis lipparēsibus a Timoseo liberatos fuisse eorum principe:qui cum legatos Romam reduxisset hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaque publice data. Et Camillus pariter commune cum ceretibus hospitium publice fecit: quod sacra populi Romani ac sacerdotes seruassent. Nec uero uiris solum:sed & mulieribus bene merentibus grata fuit res pub. Matronis enim gratiæ a senatu actæ proprer aurum senatui datum gallis pendendum:concessumque ut earum sicut uirorum post mortem laudatio solennis esset. Magna enim principis uiri. M. Marcelli demonstratio fuit:quanti faceret uiri unius doctissimi uirtutem. Scribit enim.xxv. Liuius captis Syracusis cum multa iræ: multa auaritiæ fœda exempla ederentur: Archimeden memoriæ proditum esse: in tanto tumultu quantum captæ urbis in discursu diripientium militum ciere poterat: intentum formis quas in puluere descripserat:ab ignaro milite quis esset :interfectum.ægre id Marcellum tulisse:sepulturæque curam habitam:& propinquis etiam inquisitis honori præsidioque nomen memoriæ eius fuisse. Rarior uero & eo præstantior fuit. L. Scipionis cum generositas in tribuendo optime meriti unius uirtuti honore: ut uel hoc unico constet exemplo:quod inquit Marcus Cicero alienæ uirtuti non inuidere nisi qui suæ diffideret:quod enim Liuius in.xxvi. habet Scipio annos natus quattuor & uiginti in Hispaniam missus Martium qui fractas dissipatasque exercituum patris & patrui reliquias nulla fretus publica auctoritate collegerat:prouinciamq; rei pub .conseruauerat secum habebat cū tanto honore ut facile appareret:nihil minus q̄ uereri:ne quis obstaret gloriæ suæ. Idemq; Scipio breuipost Massiū puerum regii generis captiuum liberans:redituro ad parentes annullum aureum :tunicā laticlauiam cum hispano sagulo & aurea fibula:equum & ornatum donauit:iussisq; ꝓsequi quoad uellet eqtibus dimisit. Nec erat minor publica i ꝓmerēdo reges & pricipes liberalitas. Senatus.n. legatis Sipha

De liberalitate publica romanorum

cis ad regem reuersuris legatos cum donis addidit. Donaque fuerunt toga & tunica purpurea: sella eburnea: patera. xv pondo auri facta. Idẽ que oratores ad alios Aphricæ reges ire iussi dona portarunt dãda. Togæ: prætextæ: & pateræ aureæ: pondo ternæ. Alexandriam autem euntes ad Ptolemæum & Cleopatram: Regi togam & tunicam purpuream cũ sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Nec solum fuit i promerendis alliciendisq; nõdum bello lacessitis aut amicitia coniunctis principibus conspicua Romanorum liberalitas comitasq;: sed hostibus quoque apertis gratitudine sicut & armis superãdis enituit. Quod enim Liuius. xxxvii. ostendit. Antiochi castra circa thiatram erant: ubi cum audisset res publ. Scipionem ægrum helerã urbem delatum: legatos qui filium ad eum reducerent misit: non animo solum patrio gratum munus: sed corpori quoq; salubre gaudium fuit: senatusq; tandem complexu filii: renunciate inquit gratias regi me agere: referre nunc gratiam aliam non posse: q̃ ut suadeam: ante in aciem non descendat: q̃ ut in castra redisse me audierit. Quam Romanorum gratitudinem cum intelligeret Prusias rex Bithiniæ Nicomedem filiũ suum senatui populoque Romano commendauit: Qui plenus adulatione libertum se populi Romani dicebat. Et cum. L. Aemilius Paulus consul uicisset & occidisset uiginti milia uiros: captus est Perseus: quem procidentem ad pedes Aemilius subleuatum apud se tamq̃ socium sedere fecit. Hæc autem a Romanis publice & priuatim non nisi uirtutis instinctu & ad bonorum præmia spemque facta fuisse edocet: quod a Liuio ad quinquagesimum librum fuit scriptum: de Viriato hispano pastore qui cum per annos quatuordecim tres consules superasset: a suis per proditionem occisus est: suique milites qui eum interfecerant: præmium cædis a populo Romano petierunt: sed responsum est: Romanis nunq̃ placuisse ut milites suum imperatorem occiderẽt. Sed nunquid non pulcherrima & optima administrandæ rei. p. ars fuit Cum uiri illius primarii socios fœderatos & in amicitiam subiectionẽ ue receptos orbis terrarum uiros ita fouebant protegebantque: ut nihil in uita illi iucundius: dulcius: tutiusue q̃ Romano subesse imperio ducerent. Vnde Cicero prima actione in Verrem. clarissimi uiri nostræ ciuitatis temporibus optimis hoc sibi per amplissimũ pulcherrimumq; ducebant ab hospitibus clientibusque suis: ab exteris nationibus: quæ in amicitia populi Romani ditioneq; essent: Iniurias propulsare eorum fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem clarissimum & prudentissimum cum multis graues inimicitias gessisse accepimus: ꝑpter hispanorum apud quos consul fuerat iniurias. Nuper. C. Domitiũ scimus decimo Syllano diem dixisse: propter unius hominis paterni amici atq; hospitis iniurias: Vsq; autẽ adeo ostẽsa a magnis uiris i minores

De gratitudine

beniuolentia & comitas magni Romæ fiebat:ut uirorum illustrium cæteras uirtutes earum carentia obscuraret.hinc carpit sic notatq; superbiæ & ignauiæ.M.Catonem Cicero Luciū Murenā defendens.Quid q; habes nomenclatorem.In eo quidem fallis & decipis:nam si nomine appellari abste ciues tuos honestum est: turpe est eos notiores esse seruo tuo q̄ tibi: si etiam noris tamen per monitorem appellandi non sunt.Qua ratione Cicero item Rosium defendens non minus Metellos Seruilios & Scipiones q̄ ipsum Rosium Laudare est uisus:cum dicit:Nam cum Metellis Seruiliis & Scipionibus erat Rosio non modo hospitium uerum etiam domesticus usus & consuetudo:Ex hocq; fonte exortum est illud præclarum rei.p. administrationis fundamentum: a quo urbs Romana orbis terrarū res.p.& patria fuit:sicut Cicero Aulum defendens Cluentium.Nego usq̄ fructus unq̄ fuisse maiores:Vbi si quis ignobili loco natus ita uiuit:ut nobilitatis dignitatē uirtute tueri posse uideatur:usq; eo peruenit:quoad eum industria cum innocentia prosequuta est.Vnde itē Cicero petulantiæ respondens Salustii uerborum d̄ seipso uere prædicat.An ullum existimas posse fieri ciuē egregium:qui non his artibus & disciplinis sit eruditus. An ulla alia putas esse rudimenta & incunabula q̄ uirtutis:quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur.Fuit tamen uicissitudo adhibita guberaationem reddens solidiorem:quando maioribus minores grati officiosiq; fuerunt: sicut Cicero ꝓ.P.Sextio scribit.Omnes boni semper nobilitati fauemus & quia utile est rei.p.nobiles esse homines dignos maioribus suis: Et quia uiget apud nos clarorum hominum & suorum de re.p.meritorum memoria etiam mortuorum.nec magis apud Romanos ualuit nobilitatis q̄ ætatis superioritas:ad cultum fauores reuerentiamq; comparandam:Est namq; apud Aulum Gellium in noctibus atticis apud antiquos Romanorum neq; generi neq; pecuniæ maior q̄ ætati honor ē habitus.Maioresq; natu a minoribus colebantur:ad deum prope & parētum uicem: equidem in omni loco inq; omni specie honoris primores potioresq; habiti.A conuiuio maiores a minoribus deduci solitos:eumq; morem Romanos a Lacædemoniis accepisse:apud quos id fieret Licurgi legibus.Sed postq̄ proles ciuitati necessaria est uisa antelati qui uxorem quiq; liberos haberent senioribus non habentibus.Ita collegæ i magistratibus.Et quando id de ætatis officio attigimus:binas ordinis officiorum sententias utranq; grauem afferre libet: quaꝝ pria prædicti Auli Gellii fuit.primum scilicet iuxta parentes locum habere pupillos nostræ fidei & tutelæ commissos:post clientes:post hospites:post cognatos:post affines. Sed Massurius Sabinus primum locum tutelæ: Secūdū hospiti. Tertiū cliēti tribuit:post cognato:deide affini.Sed ut ad certius solidiusq; rei.p.administratōis fomētū redeamus: nonnllos

Nomenclator

Minores officiosi in senes

Qui uili loco nati: ob uirtutem iter primotes sint euecti.

ex prope ĩfinitis uiros afferemus: quos sub alio cælo & obscuro natos loco: Virtus inter primores Romanorum euexit. Vẽtidius bassus ascu lanus mulos fricare solitus de parthis triumphauit: Cum prius ipse a Syllano. C. Pompeii legato in triumphum ductus fuisset: (quãq̃ scri psꝫrunt aliqui bis eum in triumphum fuisse ductum). Cornelius Bal bus superior gadibus Haspaniarum oriundus: fuit consul. Liuius Ful uius tusculanus: quo ãno eiectus est e cõsulatu patriæ: fuit Romæ cõ sul: Et triumphauit ex iis qui eum eiecerant. Vnde non indigne Mar cus Cicero Appio pulchro ab ipso generis sui fastu tumido: solidã uir tutis laudem ante oculos in hæc uerba ponit. Vllam appietatem aut lẽ tulitatem ualere apud me plus q̃ ornamenta uirtutis existimas? Neq; tamen minorem uirtus extollẽdis ciuibus q̃ alienigenis: (qđ superius sæpe diximus) uim habuit: quæ sola per uiros quos instruxit optimam rei. p. administrationem dedisse uidetur. Vnde Cicero Marcũ celiũ de fendens. Ego si quis hoc robore animi atq; hac indole uirtutis & conti nentiæ sit: ut respuat omnes uoluptates: omnemq; suæ uitæ cursum in labore corporis atq; animi contentione conficeret: quem non quies: nõ remissio: non æqualium studia: non ludi: non conuiuia delectarent: ni hil in uita expetendum putaret: nisi quod esset cũ laude & honore con iunctum: hunc mea sententia diuinis quibusdam bonis ĩstitutum atq; ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos: Curios: Fa bricios: oẽsq; qui ex minimis hæc tanta fecerunt. Et profecto maximus uirtuti honos semper est habitus. Caium Marium patrẽ refert ĩ. lxxvii. Liuius cum in palude minturnensium lateret extractum fuisse ab op pidanis: & cum missus ad eũ occidendum seruus natione gallus maie state uirtutis tanti uiri perterritus recessisset: impositum publicæ naui delatum in Aphricam. Cicero autem de prouinciis consularibus decer nendis orãs. Tiberius gracchus tribunus plæbis solus ex toto collegio Lucio Scipioni auxilio fuit inimicissimus illius & fratris Aphricani: iurauit in concione se in gratiam non redisse: sed alienum sibi uideri di gnitate imperii quo duces essent hostium Scipione triumphãte ducti: eodem ipsum duci qui triumphasset. Sed omnium quas legendo unq̃ inciderimus uirtutis laudum: ampla fuit illa de qua Plinius in naturali historia habet. cum. Marcum dicit Ciceronem. M. Catoni suspirantem dixisse. o te beatum. M. Porci: a quo rem improbam petere nemo audet Non enim Huic uirtutis laudi. M. Catonis pares facimus alias ciuium Romanorum laudes: quæ ĩ potẽtatum & gloriã bello partã referunt: qualis illa fuit Metelli fœlicis de Scipione æmiliano: cum is quattuor dixit filiis: a quorum uno prætore tribus consularibus duobus trium phalibus: uno censorio postea in rogum illatus est: Ite filii celebrate exequias: nunq̃ ciuis maioris funus uidebitis. Neç adsimilis est Aemi

lii Pauli honos gloriæ habitus: cuius feretrum ad funus elati oratores macedonum succollarunt. Neq; Publii Rutilii in exilium publicanoꝝ persecutione acti: cui Asiæ populi obuiam prodierũt: Neq; Marci Marii: quem cum. L. Sylla uictor fugatum hostem patriæ iudicare curaret: solus. Q. Sceuola augur restitit: nec sententiam dicere uoluit: præfatus qui Italiam & urbem seruauerat: cũ se nolle patriæ hostem iudicare. Neq; itẽ prætereũdus est honos eidẽ. M. Catoni habitus: cũ ipsi ex cypro cũ pecunia regia uenienti. S. P. Q. R. ad ripam tyberis occurrit: non propter pecuniæ uim: sed quia tantus ciuis redierat saluus. Sicq; Catoni de quo anhelans Cicero suspiransq;: tantum tãq; gloriosum fecit uirtutis iudicium: licet i cyprum ad supradictam legationem sex comitatus seruis iuerit: non erit par in gloria Cornelia Gracchorum mater: ad quam post illorum mortem Miseni se continentem reges & omnes pricipes salutatum mittebant. Quamuis autem uirtus ipsa i urbe Roma bonam rei. p. administrationem multum iuuit: plurimum tamen conseruando augendoq; iperio extra a magistratibus custodita profuit. Vnde quæsiti delectiq; sunt stante re. p. uiri graues boni & itegri: a quibus iperia magistratusq; gererẽtur: quorum aliquos ad ipsorum & suarum ætatum laudem nostrorumq; imitationem afferemus. Gracchum refert Aulus Gellius cum ex Sardinia rediit i contione dixisse: Versatus sum i prouĩcia quomodo ex usu nostro existimabam esse: nõ quomodo ambitioni meæ cõducere arbitrabar: Nulla apud me fuit popina neq; pueri eximia facie stabãt i cõuiuio: sed liberi mei. Ita uersatus sum ut nemo posset dicere Assem aut eo plus i muneribus me accepisse: aut mea opera queq̃ sumptum fecisse. biennium fui in prouincia: si ulla meretrix in domum meam introiuit: aut cuiusq̃ seruulus: me omnium nationũ postremissimum iniqssimum habetote: zonas quas argento plenas extuli eas ex prouincia inanes rettuli. Alii uini amphoras quas plenas tulerunt: argenti plenas domum reportarunt. Et Plutarchus i Pauli Aemilii uita refert: eum multum auri: multumq; argenti ex regia gaza coactũ non aspicere qdem uoluisse: sed negotium quæstoribus dedisse: ut in publicum referrent: librosq; dũtaxat regios natis litterarum studiosis dirigi consensisse. Et Cicero quarta in Verrem actione scribit. cum ab Aphricano qdam uetus assentator ex numero amicorum non ĩpetraret ut se præfectum in Aphricam duceret & id ferret moleste: Noli inquit mirari si tu a me hoc nõ impetras. Ego iam pridem ab eo cui meam existimatõnem caram fore arbitror peto: ut mecum præfectus proficiscat̃ & adhuc impetrare non possum. Quapropter Ciceronem crediderim ad prædictorũ aliorũq; rei. p. fundatorũ imitatõnẽ instruxisse Quintũ fratrem Asiæ proprætorem ubi sic scribit. Quid est enim negocii continere eos quibus præsis: si te ipse contineas? Et infra, curandum tibi

erit nõ itineribus tuis pterreri hoies nõ sumptu exhauriri: nõ aduentu cõmoueri: esse quocũq; ueneris & publice & priuati maximã lætitiam cũ urbis custodẽ: nõ Tyrãnũ: domus hospitẽ: nõ expilatorẽ recepisse uideant. Quare sint hæc fundamẽta dignitatis tuæ: tua primũ integritas & cõtinẽtia: deinde oium q tecũ sunt pudor. Cõstantia est adhibenda & grauitas: quæ resistat nõ solũ gratiæ uerũ ẽt suspicioni. Adiungẽda ẽt est facilitas in audiendo: Lenitas in decernẽdo: In satisfaciendo ac disputãdo diligẽtia. Ac mihi qdem uident huc oia esse referẽda: iis qui præsunt aliis: ut ii q erũt in eo℞ impio sint q̃ beatissimi. Vnde nõ iniuria quæstus est idẽ Cicero de laudibus Pompeii orans. Difficile dictu quirites quanto in odio simus apud exteras nationes pp eorum: quos ad eos hoc anno cũ imperio misimus iniurias ac libidines. Profuisse ãt plurimũ uidetur ad seruandã uirtutẽ de quibus dictũ est normam pœnas quæ ad flagitia sequebant a magistratibus inflictas Sẽpronius .n. musca. C. Gallũ in adulterio in prouincia deprræhẽsum flagellis cecidit Marcusq; Marius imperator Clusiũ sororis suæ filiũ pronũciauit a tribuno militũ iure cæsum: qa illũ stupri appellauerat. C. Fescẽinus triumuir Corneliũ militẽ fortissimũ. q cũ ingenua stupri cõmercium habuisset in carcerẽ cõiecit: q in carcere mori coactus ẽ. Et quid aliud intonare ac fulminare uoluisse uidemus Ciceronem in pclarissimis Verrinarum actionibus: q̃ ut Verrẽ prouĩcialium siculo℞ prædatorẽ dãnari puniriq; faceret: quæ eadem fuit intentio: eorũ oium qui male functos magistratibus repetũda℞ postulabant. Sed iã satis multa dixisse uidemur de optima: prudentissima: sanctissima Romanorũ rei. p. administratiõe: per quam factum est: ut maxime præsertim pulcherrimæ orbis terrarũ parti diutissime imperauerint. Ad alia transeundnm est.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER SEXTVS INCIPIT FOELICISSIME

m ILITIAE ROMANAE. Instituta ad ostẽsã rei. p. administratõnẽ seq decet. nã sicut dubiũ nõ ẽ ichoatã auctãq; eẽ armis & militũ fortitudine ac industria rei. p. amplitudinẽ: ita cõstat inanes & supfluas fuisse legionũ cohortiũq; & turmarũ ac ĩpatorũ a quibus ducebãt uires: nisi q̃s adiissent: expugnassent: cœpissent ciuitates & puicias. S. P. Q. R. & sapiẽtissimi de quibus diximus uiri graues & i magistratibus ↄstituti iuste: prudẽter: & phumãe gubernãdo conseruassent ac in melius reformassent: quãq̃ iidẽ maiori ex pte fuerunt: qui rem. p. intus sine armis: & foris armati præsertim ordinibus

p̄fecti rē militarē administrarūt ut tribus libris supius tractata inermis hæc alia cui manum apponimus armata rei.p.administratio dici possit. Nec minoribus paucioribus laxioribus hæc q̄ illa legibus institutis: & bene uiuendi artibus acta est:adeo ut affirmare audeamus:seruandarū legum: custodiendæq; disciplinæ seueritatem bello magis extra:q̄ pace domi fuisse retentā. Si.n.domi & in urbe a paucis aliquando siue a pluribus i rē.p.est peccatū:aiaduersio sæpissime aut leuis aut nulla ē habita:sed raro consul:Imperator:& ipsæ legiones graue iciderunt erratum: qbus ab hoste pœna non sit:punitioq; isficta.nec tn̄ hoc ideo dicimus ut nostri patris rei militaris disciplinā tradere inani conatu intēdamus: Sed grauat nos exponendæ ostendendæq; rei militaris Romanorū disciplinæ pridē sciri desitæ:addita difficultas uerborū ætatis nostræ supioris militiæ uerbis nullatenus respondentiū :qbus aliqn̄ uelimus nolimus ad rei propositæ declarationē utendum erit. Sed iā rei nō minus uariæ & amplæ q̄ dignissimæ pro uiribus ostendendæ incūbamus:ab ipaq; uocabuli expositōe sumamus exordiū. Militia a milite dicta:isq; ut Festus pōpeius uult:ab eo dictus ē q nihil molle:sed potius asperū gerat:sicut ludū p antiphrasim dicimus:in quo minime ludi debet. Et Vlpianus iurecōsultus militē appellari uult:uel a militia idest duritia: quā p re.p.sustinet:aut a multitudine : aut a malo quod arcere milites solent:aut a numero mille hominū:a græco uerbo chilia. Sed meliorem expositionem cæteris esse tenemus. M. Varronis:q milites appellatos esse uult q trium milium prius legio fiebat :ac singulæ tribus quæ tres erant mille mittebāt. Militis uerbū generali platū appellatione oēs cōplectebat̄:q aliquādo adacti sacramento arma aut tractarent aut ēt dimissi & exauctorati tractassent : & multæ ac uariæ fuerūt eorū species quæ diligētiore indigēt expositōe. Equites nāq; erāt:& tituli:& dimissanei:& legionarii:& classici:& pletarii:beneficiarii:& limitanei:& cōducti quoq; stipēdio & mercede q̄diu ex cōdicto p militibus rei.p.habebant̄. De equestri ordine multa diffuse inferius narranda sunt. Tituli (quos & aliq dixere tutulos) iuxta Vlpianū de testamēto militari sunt appellati:q primā in qua pmanebāt tutarētur.sed eos uult Seneca ad Lucillum igominiæ causa sic dictos esse :q cū inuēti essent rei inutiles militari extra exercēdæ :in patria dimitterent̄. Vnde a pletariis pariter militibus in hoc differebāt:q hi nullo eorū habito uirtutis expimento ad id solū delecti sunt:ut retēto ad auctoritatem militari titulo cæteris eius nois & ordinis extra militātibus ipi:i patria ad plē pcreādā remanerent. Beneficiarios scribit eos Festus fuisse dictos q uacabant muneris beneficio. Dimissanei aūt fuerunt q post actam cū laude aliquādiu militiā a magistratu dimittebat̄. Ex qbus aliquādo in militiā reuocatis exercitus in necessitate reparatos fuisse ostendemus. Legionarii milites

Milia unde.
Miles.
Tituli
Proletarii
Beneficiarii
Dimissanei.
Legionarii.

appellati sunt:q̄ alicuius legionis pars cū essent:unq̄ aut pace aut bello ab ea discedebant.ui & finitione uerbi militis exposita :quanti habita fuerit militia paucis:primo & post diffusius summæ rei militaris partes:in quas distributa fuit dicemus. Et qa duplex fuit militia:terrestris: & naualis:de prima taliter dicemus:ut multa quoq; futura secundæ cōmunia tractemus. Nam delectus primo legionibus contrahendis adhibitus:deide tyronum alter delectus & eruditio : post legionis partium descriptio:& Italiæ copiarū i legiones Romanas cōscriptaꝝ quantitas dehinc legionis ipsius militū numerus & eqtatus ostēdet᷑. Verba post hæc uaria qbus in bello:& præliis utebant᷑ : necnō castrorū & structæ aciei:Armorum quoq;:signoꝝ & insigniū militariū:& disciplinam militarē:præliiq; gerendi formā:insuper honores:dignitatē:stipēdia: dona: ornamenta:auctoritatem & demū formā missionis militū docebimus.

Militiæ duplex

Militiæ laudes: &si multis ac prope infinitis ex locis sumere & afferre possumus a solo Cicerone dicemus qui.L.Murenā a.M.Catone.Seruio sulpicio &.Q .Hortensio summis eloquentissimis grauissimisq; uiris:ambitns & maiestatis accusatū defendens:sic in oratione habet . At nimirū(dicēdū ē.n.quod sentio):rei militaris uirtus præstat cæteris oibus:hæc populo Romāo:hæc huic urbi æternā.gloriā peperit. hæc orbem terraꝝ parere huic imperio coegit:oēs urbanæ res: oia nostra præclara studia:& hæc forensis laus & idustria latent in tutela ac præsidio bellicæ uirtutis:simul atq; increpuit suspicio tumultus artes ilico nostræ conticescunt. Et infra. Q uapropter nō solū illa gloria militaris uestris formulis atq; actōibus anteponēda ē : uerū ēt dicēdi cōsuetudini quæ longe & multum isti uestræ exercitationi ad honorem antecellit: Itaq; mihi uident᷑ plæriq; initio multo hoc maluisse. post cū id asseq; nō ualuissent:ad militiam potissimū sunt delapsi:quod si ita est cedat opinor Sulpici forū castris:otiū militiæ:stilus gladio:umbra soli. Vnde est q; Vegetium de re militari ttactaturū uidemus ex Salustio sumpsisse. Nulla re alia populū Romanū orbē subegisse nisi armoꝝ exercitatōe disciplina militari:usuq; militiæ. Ad tyrones nunc uenīēdum est :quos uidemus quosdā credere a uerbo græco dictos:tāq̄ domādos: cum nostra sit opinio: Tyrōis uerbū ab hetruscis sicut histriōis:aut a sabinis sicut Nerōis:ad latinā cōsuetudinē transiuisse. Eos aūt cōstat neq; a pricipio:neq; semper postea i instituendis legionibus fuisse delectos:cum Legiones ipsas raptim & tumultuarie a Romulo primū:post a qbusdā regibus:consulibus & principibus:quādoq; factas fuisse legamus. Romulum eum a quo urbis & militiæ simul origo fuit scribit primo Liuius libro Trecentos armatos ad custodiam corporis acceptos celeres appellasse:& non in bello solum sed i pace habuisse. & de Seruio rege Equitum decem turmas ex albanis legisse:legiones etiam ueteres codē

Laus militie

Tyrō

Celeres

supplemẽto expleuisse:& nouas scripsisse. Et libro secũdo Liuius: dictatore Valerio Valesii filio decẽ legiões scriptas: ternasq; cõsulibus: quattuor dictatori datas. & ĩfra quĩto sic habet. Tertius exercitus ex caulariis senioribusq; a. T. Quĩtio scribatur: q urbi mœnibusq; p̃sidio sit. Et septimo dicit. Camillũ quattuor legiões quaternũ milium scripsisse. Sed libro Liuii. xxiii. uidemus maiores copias sine delectu tyronum fuisse conscriptas. Cum deessent nautæ: consules ex senatusconsulto edixerunt ut q. L. Aemilio. C. Flaminio consulibus: milibus æris qnquagita ipse aut pater eius census fuisset usq; ad centum milia: aut cui potestas tantum esset facta: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. Qui supra centum milia usq; ad ducenta milia: tres nautas cum stipẽdio annuo: q supra. ccc. usq; ad decies cẽtum æris qnq; nautas: q supra decies octo nautas: cum annuo stipendio darẽt: Ex hoc edicto dati nautæ armati istructiq; ab dominis triginta dierum coctis cibariis naues cõscenderunt. Tum primum est factum ut classis Romana sociis naualibus priuata impensa paratis compleretur. Et. xxix. Liuius Scipio postq̃ in siciliam traiecit uoluntarios milites septuagita milia ordinauit centuriauitq;. Et libro. lxxiiii. uidemus bello sociali cum Pompeius Strabo picentes prælio superasset: Libertinos tunc primum militare cœpisse. Quem milites deligendi & exercitus comparandi modum ĩ necessitatibus imitatos fuisse pricipes cõstat. Suetõius enĩ de Augusto: libertino milite præterq̃ Romæ icendiorum causa: & si tumultus ĩ grauitate annonæ timeretur: bis usus est: semel ad præsidium coloniarum illyricum contigentium: iterũ ad tutelã ripæ rhodani: & itẽ uigĩti milia seruorũ manumisit: & ad remũ dedit bello siculo. Et Iulius capitolius de M. Antonino philosopho: seruos quẽadmodũ bello punico factũ fuerat ad militiã parauit: quos uolũtarios exemplo uolonũ appellauit. Et Cicero ad Atticũ. parti eufratẽ trãsiuerũt: duce Pacoro Horodis pthorũ regis filio cũctis referto copiis. nos ĩ cappadocia ad thaurum: delectus habebat᷑ ciuiũ Romanorũ. Et sicut supradictæ quasi oẽs copiæ ĩ sũmis difficultatibus sic alias sæpenumero pares: & maiores nulla cogẽte necessitate a cõsulibus ĩpatoribusq; nullo tironũ delectus seruato ordĩe sunt cõtractæ: Liuius. n. tertio. Cũ ad ea bella cõsules delectũ edixissent: fauore plæbis nõ iuniores mõ sed emeriti ẽt stipẽdiis: ps magna uolũtariorũ ad noĩa dãda præsto fuere: Eoq; nõ copia mõ: sed ẽt genere militũ ueteranis admixtis firmior exercitus fuit: & quarto. Dũ ĩ Lauicanos: & equos. Q. Seruilius tribunus plæbis cõsulũ potestate ducturus esset: delectũ haberi non ex toto populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt: ex his scriptos iuniores duo tribuni ad hostes duxerunt: & quinto. Dictator Camillus. M. Minutio. C. Seruilio halã iustitio indicto: delectum iuniorum habuit: ita ut seniores quoq; quibus aliquid

roboris supasset in sua uerba iuratos cēturiaret: Et septimo consulibus Appio Claudio Crasso: &.L. Furio Camillo bello gallico: græco: & latino ad albā orto: senatus nō urbana tm̄: sed etiā agresti iuuētute decē legiōes scripserit qnū miliū: & ducētoꝝ: eqtūq; trecentorū: Et octauo: Mamercus cōsul cui gallicū euenerat bellū scribere exercitū sine ulla uacationis uenia: quin opificum quoq; uulgus: & sellularii minima militiæ idoneum genus exciti dicuntur & decimo. Bello hetrusco nunciato senatus iusticium indici: delectū oīs generis hominum haberi iussit: nec ingenui modo: aut minores sacramento adacti sunt: sed senioꝝ etiā cohortes factæ: libertiniq; centuriati: ut affirmare audeamus multo sæpius sine tironū delectu: q̄ per illos legiones coactas instructasq; fuisse. Quin uidetur eum morē Tirones accipiendi instruendiq; qetis & florētibus Romanis rebus fuisse seruatū: ut adolescētes alioqn otio marcescentes disciplina imbuerentur militari: quibus postea res. p. uteretur. De qbus Liuius. xxii. Magister equitū delectu edicto minores ab ānis decem & septem: & quosdam prætextatos scribit: quattuor ex his legiones & mille equites confecti. Item. xxiiii. Et Statorius ex multa iuuentute pedites conscripsit: ordinatosq; proxime morem Romanū decurrendo signa sequi: & conseruare ordines docuit: & operi aliisq; institutis militaribus assuefecit. Nedum uero petitos a magistratu adolescentes consentire oportuit: sed aliquando si se militaturos non obtulerunt damnati sunt: Liuius. xxvii. Atq; ex iis qui principio eius belli decem: & septem annos nati fuerant: Neq; militauerant: omnes ærarios fecerunt. Et libro quadragesimo. Postq̄ comperta sunt bacchanalia in auentino occulta: in quibus per flagitia adolescentes corrupti erant: inquit ad senatum: & populum consul: hoc sacramento iniciatos iuuenes milites faciendos censetis qrites: his ex obscœno sacrario eductis arma cōmittenda? Vnde Cicero Difficillimis reipublicæ belli ciuilis pompeiani temporibus: Tirones parandos sic in Philippicorum decimo suadet. ego aūt nō tā ueteranos nutriēdos uobis arbitror: q̄ quid tirones milites flos Italiæ: quid nouæ legiones ad liberandam patriam paratissimæ quid cuncta Italia de uestra grauitate sentiat tentandū: nihil enim semper floret: ætas succedit ætati. Quibus uero modis: Tirones disciplinā edocerentur militarem: & si aliqua ex parte i supradictis apparet: tamē aliter ostēdemus: Nam quod supra Liuium octauo scripsisse uidemus sellularios. i. opifices sedendo opus faciētes: minime aptos militiæ fuisse. M. Cato de re rustica affirmat. ex agricolis dicens uiros fortissimos: & milites strenuissimos gigni. Et Seneca epistola duodeuigesima: Fortior miles ex fragoso uenit: segnis est urbanus uerna nullum laborem excusant manus: quæ ad arma ab aratro transferunt. Quin ēt non originis & exercitii magis q̄ integritatis corporis tironum habendam esse

Adolescētes q militiæ se nō obtulissent dānatos fuisse.

Sellularii

Ex agricolis tirōes digēdi

rõnem maiores uoluerũt. Vnde Martianus iurecõsultus de testamẽto militari. Militabit uero qui cum uno testiculo natus est: quiue amisit: secundum diui Traiani rescriptum: Nam & duces Sylla: & Cocta memorãt ea habitu fuisse naturæ. Suetonius de Cæsare dicit. Tirones neq̃ i ludo: neq; per lanistas: sed in domibus p equites Romanos: atq; ẽt per senatorios armorum peritos erudiebat. Et Plutarchus i uita Pauli æmilii scribit: eum consueuisse filios domi disciplina militari imbuere. Et Iulius capitolinus de Maximinis duobus. Tertia die cũ ꝓcessisset Seuerus ad cãpũ in turba exultantẽ more barbarico Maximinũ uidit Iussitq; statim tribuno militum ut coerceret ad Romanam disciplinam & imbueret. Nec tamen in necessitatibus aspernebãtur: qn charos Romani tirones habebant. Plancus Ciceroni. In castris nostris Legiones sunt ueteranæ tres: Tironũ uel luculentissima ex oibus una. In Castris Bruti una ueterana legio: altera bimãa: octo tironũ. Vegetius aũt & si ætatis suæ disciplinam militarẽ potius q̃ uetustã docuit multa habet a maioribus: præsertim a Salustio sumpta. Ex quibus est aptiorẽ rusticã esse plæbẽ: quæ diurno labore nutrit: solis patiẽs: umbræ negligẽs: balnearꝝ nescia: delitiarꝝ ignara: paruo cõtenta cibo: durata habens p oium laborum tolerãtiã membra. Si uero necessitas cogat urbanos ad arma compelli: primum laborare: decurrere: portare pondus: & solem & puluerẽ ferre discãt: paruo uictu utantur & rustico: iterdum sub diuo: iterdum sub papilionibus commorentur. Tirones uero icipiente puberta te deligendos: omnesq; gestus docendos: ne locum deserant: ne ordies turbent: fossam ducere gaudeant: Adolescẽtesq; martio deputãdos operi debere uigilantibus oculis: erecta ceruice: Lato pectore: humeris musculosis: ualentibus digitis: longioribus brachiis: uẽtre modico: exilioribus cruribus & pedibus: non superflua carne distinctos: sed neruorum duricia collectos. piscatores: aucupes: sellularios: alcones: & oẽs: q aliqd tractasse uident id generis longe a castris pellẽdos: Fabros: Macellarios: Ferrarios: & ceruorũ aprorũq; uẽatores militiæ ascribẽdos. idem scribit honestatem idoneũ militem reddere: & uerecundiã dũ prohibet fugere: uictorẽ facere a magnis peritissimisq; bellorũ uiris. delectũ tironũ esse habẽdũ. Ad Salustiũq; reuersus dicit Vegetius eum scribere Põpeium adolescentẽ assueuisse: cũ agilibus saltu: cũ uelocibus cursu cũ ualidis lucta certare. Nec aliter illi de Sertorio uictoriam contigere potuisse ab ipsoq; Salustio tradi: Romanos ueteres ad oẽm rei militaris eruditionẽ cãpũ martiũ tyberi uicinũ elegisse: in quo iuuẽtus post exercitiũ armorũ sudorẽ puluereq; diluerit. Iuuentutemq; ꝓ exercitio cõsueuisse crates rotundas ex iunco cõtexere: qbus in duplo põderantibus q̃ scutũ: & claua lignea ꝑgraui ad palũ sex: qui pedale i terrã fixũ se exercebãt: pũctimq; & cæsim ferire discebant. A Salustioq; itẽ tradit

Sylla & Cocta cũ uni co testiculo nati

Tirões charos romãis fuisse

Qui a militia arcendi & in militiã recipiendi.

Cãpus Martius ad tironũ exercitatõnẽ electus

Vegetius: Exerceri solitos hyeme sub tectis tirones: ut equos instratos ligneos armati saltu insilerent: quandoq; fasces: & pondera librarum sexaginta tulisse gradu militari: ut discerent arma & commeatum deferre cum necessitas cogeret. Vergilius. Non secus a patria sæuis Romanus in armis Iniusto sub fasce uiam cum carpit: & hostem. Ante expectatum positis stat in agmine castris. De eaq; tironum: & militum nouorũ etiam seruorũ ad militiã eruditione Flauius Iosephus de captiuitate iudaica sic habet. Quaquidem in re nimis admirandam quis existimauerit Romanorũ prudentiã: ita seruos instruentiũ: ut non solũ uitæ ministerio: sed etiã necessitatibus utiles sint: quod si qs eorũ aliã quoq; respexerit militiæ disciplinã: profecto cognoscet tãtũ eos imperiũ non fortunæ munere: sed propria uirtute quæsisse. Armis. n. uti non ex bello cœperunt: neq; solum si necesse sit manus mouẽt: sed ueluti armis naturam coercẽtes: nullas capiũt exercitatõis iducias: nec tempora præstolant. Meditationes aũt eorũ nihil a uera contentione discrepant. sed in dies singulos militũ qsq; oibus armis: tamq̃ in procinctu positus exercetur: quo etiam prælia facillime tolerãt. Nec enim uel ordo neglectus eos a consueta dispositiõe dispergit: neq; metus aut sumptus remouet aut lassitudo. Vnde sequitur: q̃ semper superent hostes: quos nõ itidẽ confirmatos inuenerunt: Nec errauerint si quis eorum meditatõnes cõflictus esse dixerit sine sanguine: contraq; prælia meditationes esse cum sanguine. Legio quibus ex partibus: quoue istrueretur parareturq; modo cũ dixerimus: Tirones etiam quomodo i ordinibus locarentur itelligitur. Igitur legio inde dicta ut inquit Varro q̃ leguntur milites i delectu: ex centuriis enim maxime conficiebatur. Centuriæ uero eam uim habuere: ut ab ipsis cæteri ordines nascerentur: De quibus dicturi eadẽ licet diuersa rõne repetere cogimur: quæ i comitiis supra sunt dicta. Liuius in regis Tullii Seruii rebus gestis scribit: censum ab eo istitutum fuisse rem saluberrimam tanto futuro imperio: quo pacis belliq; munera non uiritim: ut antea: sed pro habitu pecuniarum fierent. Tũ classes cẽturiasq;: huncq; ordinẽ ex cẽsu descripsit. Qui cẽtum miliũ æris aut maiorẽ cẽsum haberẽt octuaginta fecit cẽturias. xl. senũ. xl. iuuenum: seniores ad urbis custodiam: iuniores: ut foris bellum gererent. Arma his: galea: clipeus: ocreæ: lorica omnia ex ære: hastæ: & gladius. Additæ his duæ fabrum centuriæ sine armis: ut machinas in bello ferrent: Intra centum & septuaginta quinq; milia census secunda classis. Ex his uiginti centuriæ seniorũ: uiginti iuniorũ: arma ut in superiore præter loricam. Tertia classis a. lxxv. ad quinquaginta milia census. centuriæ uiginti senũ: uiginti iuuenũ: arma ut in superiore præter ocreas. In quarta classe a quinquaginta ad. xxv. miliũ census. Centuriæ. xx. seniorum. xx. iuniorũ: arma mutata: nihil præter hastã & uerutũ datũ. Quita classis

Legio unde
A centuriis cæteros ordies natos.

centurias triginta habuit:fundas lapidesq; missiles gerebant.In his ac-
censi cornicines:tibicines in tres centurias:ex undecim postea milibus
una centuria & fuit hæc imunis militia . Eqtũ ex primoribus ciuitatis
duodecim scripsit centurias:additis sex aliis:primis sex Romuli.Cũ ita
q̧ haberet̃ delectus ordo sumebat̃ ex supradictis cẽsibus:& ex eadẽ di
uisione qnq; censuũ fiebãt delectorũ militũ centuriæ: ut unaquæq; cẽ
turia suã cuiuslibet census ordinis & ætatis haberet partẽ . Q ua in re
prudenter institutũ fuit quod Vegetius a Salustio tradit:ut quasi i or-
bẽ quedã per diuersos ordines promouerent̃ milites:ut ab inferiore si
promereretur ad supremum qsq; ascẽderet : & ita ad primum sed i ma-
iori digniorîq; loco rediret.Ex hacq; formula copiæ urbis Romæ con-
trahebantur.Sed maiores multo copias Romani per omnia stãtis Ro
manæ dignitatis tpa a latino noie & italis acceperunt.Q uæ oẽs copiæ
simul mixtæ Romanos exercitus conficientes Romanũ nomen ubiq;
locoꝝ formidolosum gloriosumq; reddebant.Liuius.n. prælium apud
Trebiã libro.xxii.describens: Duodeuiginti milia Romanorũ erant:so
ciorum nois latini uiginti milia:auxilia prætcrea gallumbrorũ.xxv . Et
cõsules delectũ cũ ægre conficerent inopia iuniorũ: senatus triũuiros
binos creari iussit:alteros qui citra : alteros qui ultra qnquagesimum la
pidem in plateis forisq; & conciliabulis oẽm copiam igenuorũ inspice
rent:& si qui roboris satis ad ferẽda arma habere uiderentur: ẽt si nõdũ
militari ætate essent:milites facerent: Tribuni plæbis si eis uideretur ad
populum ferrent:ut qui minores se septem & decem annis sacramento
addixissent:his perinde stipendia procederent ac si decem ãnorum aut
maiores milites essent.Et.xxxv.Liuius decretum ut nouorum militum
tria milia duceret & trecentos equites:ita ut in his duæ partes socium
latini nominis:tertia ciuium Romanorum.Idem supplementi ad Caiũ
Flaminium:cui imperium contra Antiochum prorogabatur . Et.xxxv.
Liuius.L.Scipio consul:cui prouincia græcia decreta erat in supplemẽ
tum addita:proditum ciuium Romanorum tria milia:eqtum centũ: &
socium latini nominis qnq; milia:eqtes ducenti.Alteri consuli Lelio no
uus exercitus decretus:duæ legiones Romanæ:& sociũ latini nominis
qdecim milia pedites:equites ducenti:Cicero Appio pulchro: Sed uni
uerso senatu uenerat in mentem præsidio firmiori opus esse ad istam ꝓ
uinciam:censebant enim omnes fore:ut i Italia supplementum meis &
Bibuli legionibus scriberetur.Q uod aũt supra de auxiliis gallũbrorũ
ad trebiam missis est dictũ:alias copias ab italis quandoq; ab externis
acceptas fuisse:leuioris armaturæ:nulliusq; stipẽdii:sed breuiori tẽpore
i exercitu moraturas edocet Liuius.Q uamuis enim Romani ad exerci
tum cõtra Hãnibalẽ placẽtiã missum milites misissent ex Italia simul Gallumbri.
& Roma acceptos:tamẽ alias copias a gallũbris q nũc romãdioli sunt

in castra euocauerũt:quæ fuerũt auxilia leuiter armatorꝝ. hic scribit Liuius.xxii.de Hierone siculo rege cuius oratorũ hæc fuerũt uerba. Milite atq; equite scire nisi Romani latiniq; nois nõ uti populũ Romanũ: leuiũ armatorũ auxilia ẽt externa uidisse i castris Romanis. Itaq; misisse mille sagittariorũ ac funditorꝝ. Et.xxxiiii. Liuius si tumultus i Hispania esset:placere ut tumultuarii milites extra Italiã legerẽtur. L. Paulo i hispaniã. Et.xxxvi.i bello sociali. Auxilia inde latini nominis & exterarum gentium missa populo Romano. Plancus imperator consul designatus scribens consulibus:prætoribus:tribunis plæbis : senatui populoq; Romano. Legiones habeo quinq; sub signis : & sua fide uirtuteq; populo Romano coniunctissimas:& nostra liberalitate nobis obsequẽtes:prouinciam omnium ciuitatum consensu paratissimam: & summa contentione ad officium certantem. Equitem auxiliorũq; tãtas copias: quantas hæ gentes ad defendendum suam salutem libertatemq; cõferre possunt. Cicero Bruto : Romæ delectus habetur totaq; Italia : si hic delectus appellandus est:cum ultro se offerunt oẽs. Numerũ quem legio habuerit omnium militũ ostendit Liuius in septimo. Consulibus Appio Claudio Crasso &. L. Furio Camillo :bello gallico græco & latino ad albã orto:senatus non urbana tãtum sed ẽt agresti iuuentute decem legiones conscripsit:quinum milium & ducentorum militum:equitumq; trecentorum. Et.xxii. prælio cannensi. Numero quoq; peditum equitumq; legiones auctæ mille peditibus & centenis equitibus in singulis additis:ut quina milia peditum:trecenti equites essent. Et.xxix. Liuius. suppleuitq; ita eas legiones:ut singulæ sena milia & ducentos pedites:equites haberent.ccc. & Aulus Gellius scribit in legione sunt cẽturiæ sexaginta:manipuli triginta:cohortes decem. Quarum copiarũ ut distributio quæ fiebat notior habeatur:magistratuum & eorum:qui ducebant ordines:& singularum partium nomina exponemus. Nec repetere expedit quæ superius exposita ac prope omnibus nota sunt. Imperatoris:Consulis:Prætoris:a quibus ducebantur uocabula. Exercitusque expositio nominis primo ponatur loco : dehinc tribuni militares:ruffuli:centuriones:decuriones:equites:trossuli:cohortes:manipuli:turma:hastii. pilani. principes:triarii:subsidionarii: accensi : ferentani: uelati:auxilia:præsidia :obsidium quid fuerint doceamus : Exercitum tradit Vlpianus iureconsultus de militari testamento:traxisse nomẽ ab exercitatione. Idemq; uult exercitum non unam cohortem :neq; unam aliam dici:Sed numeros multos militum. Nam exercitui præesse dicitẽ ille qui legionem uel legiões cum suis auxiliis commissas administrat: de cuius officio sic scribit Marcellus de re militari. officium regentis exercitum non tantum in danda sed etiam in obseruanda disciplina consistit. Paternus quoq; scribit debere eum qui se meminerit armato

Legiõis numerus

Exercitus unde

De officio regẽtis exercitum

præesse parcissime commeatum dare:equum militarē extra prouiciam suam duci non permittere:ad opus priuatum:piscatum : uenatum militem non permittere.Nam in disciplina Augusti ita cauetur.& si scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienū:Vereor tamen si qcq̄ permisero ꝗ in usum meū aut tuum fiat:ne modus i ea re adhibeat' : q mihi sit tolerandus. Tribuni militares ad eorum exemplar facti sunt: q populo Romano præsunt:De quorum officio sic habet Cicero legum secundo. Milites quibus iussi erunt parēto:Eorumq; tribuni sunto: Et Marcellus de re militari. Tribuni officium est uel eorum qui exercitui præsunt:milites in castris continere:ad exercitatōnes producere:claues portarum suscipere.uigilias interdum circuire:frumentationibus commilitonum interesse:frumentum probare : mensuræ fraudem coercere: delicta secundum auctoritatem suam castigare:principiis frequenter interesse:querelas commilitonum audire:ualitudinarios inspicere. Tribunorūq; militarium Asconius pedianus secunda i Verrem duo fuisse genera scribit.primum eorum qui ruffuli dicuntur:hiq; in exercitu creari solent:alii sunt comitiati : qui comitiis designabantur. Et Festus Pompeius addit eos aliquādo dictos esse rutilos: quia rutilius ruffus legē primo de eorum iure ab exercitu creandorum tulerit. Centuriones & decuriones ab eorum numero quibus præsunt dictos Varro Festusq; tradūt.Habuit præterea legio præfectum fabrum:qui fabros lignarios: structores carpentarios:ferrarios ad fabricam:ad hibernorum ædificia: ad machinas:turres ligneas:ad arma:ad uehicula tormentaq; dirigeret. Equestris ordinis nomen sæpe mutatū fuisse Plinius in naturali historia tradit.Nam eos qui ad equitatum trahebantur celeres Romulus regesq; appellarunt deinde flexumines:postea trossulos.Cū oppidum in thuscis citra uolsinios eo nomine soli sine peditatu cœpissent : durauitq; id nomen ultra Gracchum.postea quirites appellati. Cohortis uocabulū Varro sic exponit:quod ut in uilla ex pluribus tectis coniungitur ac qddā fit unū:sic ex pluribus manipulis copulatur cohors:cohorsq; in uilla ꝗ circum eum locum pecus coerceretur.Fuit & ꝑterea cohors prætoria dicta ꝗ a prætore non discederet.Scipio enim aphricanus primus fortissimum quēq; delegit:qui ab eo in bello nō discedebat:& cætero munere militiæ carebant:& sexqplex stipendium accipiebant. ea uero cohorte primus Romanorum principum Tiberius Augustus est abusus:qui ædificato munitiore in uia appia loco prope nūc sanctum Sebastianum ubi caput bouis appellant :Baptistæ lenis Romani ciuis uillam:cohortem ibi suam tamq̄ in arce continuit:qui mos cōtinuatus effecit:ut post Tiberium rei.pub.& libertatis status a cupienti ciuitate resumi nequiuerit.Sicque Claudius:sic Galba:sic Otho : sic Pertinax. sic Didius Iulianus prætorianum militum uiolentia imperatores sunt

Tribuni militares

Tribunorū militarium duo genera

Rutili

Cēturiones.

Decuriōes.

Præfectus fabrorum.

Celeres

Flexumines

Trossuli.

Quirites

Cohors

Praetoria cohors

facti. Libetq; unicum Iulii capitolini testimonium afferre. Interea Romæ iterum seditiones inter populum & milites ortæ: ut nec tum maxime in edicto Balbinus cum præponeret audiretur. Veterani se in castra prætoria contulerunt: cum prætorianis ipsis: quos cœpit populus obsidere: nec unq̃ ad amicitiam essent reducti nisi fistulas aquarias populus incidisset. Manipulumq; Varro exercitus minimam manum eẽ uult: quæ unum sequitur signum: d̃ quo uerbo Ouidius. Illa quidẽ fœno (sed erat reuerentia fœno: Quantam nunc aquilas cernis habere tuas). Pertica suspensos portabat longa maniplos. Vnde maniplaris nomina miles habet. Turmam uult Varro dictam esse mutata: e: i: u: quasi ternam: ꝙ terdeni milites ex tribus tribubus lucerum: ramnium: & tatiensium fiebant. Itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti. hique decuriones primo administri turmæ: a turma adoptabantur: unde optiones dicti: quos postea tribuni ob ambitionem faciebant. Hastatos dicit Varro appellatos: ꝙ hastis pugnabãt: pilanos qui pilis: Principes qui a principio gladiis pugnabant. post mutata re militari magis illustres sunt pilani. Triarios quoque dictos ꝙ in acie tertio ordine extremis subsidio ponebantur: Et ꝙ hi subsideant subsidium dictũ: Plautus: subsidite hic: quasi solent triarii. Vnde cum ad extremam sit uentum necessitatem: in prouerbio est. Res rediit ad triarios. Rorarios dictos Varro scribit eos qui prius in prælium prodibant: sicut ros prius inchoat q̃ pluuia. Et accensos ministratores a Catone appellatos: de quibus superiore loco multa a nobis sunt dicta. Velatos scribit Festus appellatos esse uestitos & inermes: qui exercitum sequebantur: quiq; in mortuorum militum loco substituebantur: ipsosq; fuisse & ferentarios qui fundis & lapidibus pugnabant: quia tela feruntur non tenent̃. Catonemque eos ferentarios dixisse: qui tela ac potiones militibus præliantibus ministrabant. Auxilium dicit Varro ab auctu esse dictum cum accesserint hi qui adiumento essent alienigenæ: præsidium uero: ꝙ extra castra præsideant in loco aliquo: quo tutior regio esset. Obsidium ab obsidendo quominus hostis egredi posset. Ad hæc quæ exposita sunt uocabula sequitur aliorum militiæ uerborum: quibus in acie & bello usus fuit expositio. Velitatienem Nonius inquit dici leuem contentionem ex congressione militum. Cui cum prius inuenta fuisset Fuluius flaccus consul bello capuano addidit: ut milites leuis armaturæ pluribus armati iaculis: equitibus immixti militarent. Optiones in cohortibus dicti sunt tamq̃ optati qui in defectu militibus subrogant̃: ut plenæ sint legiones. secũdũq; has expositiones armorũ & bellicorũ instrumentorum quibus prisci utebantur uocabula & rem pro parte dicemus. Ad offensionẽ arma fuerunt a lõge ferientia: sagitta: tragulæ ꝙ mittantur dictæ. Ansatæ ꝙ ansis colligentur hastæ & manu mittantur:

Manipulus. Turma. Decuriones Optiones. Hastati. Pilani Principes Triarii Subsidium. Rorarii. Accensi Velati Ferentarii. Auxilium Praesidium. Obsidium. Velitatio Optiones.

quæ & iacula fundæ lorulis funiculisq; manu contortæ :manubalistæ: quas balistas minores aliquando scorpiones prisci dixere:quæ tela nō solum singulis ætatibus & sæculis:sed per unam quamque ætatem bis terq; nomina & formam mutauere: sicut & arma quibus corpora uestiunt. Instrumenta bellica oppugnationibus adhibenda hæc ferme erāt. Testudo de materia & tabulatis contexta : coriis cilicinis & aliis quæ difficulter comburi possent contecta. hæc intrinsecus habebat arietem trabem:quæ unico præfigebatur ferro & falx uocabatur:ab eo q; incuruata esset:& de muro extraheret lapides:uel dicta aries ad similitudinem animalis. Retro enim ducebatur trabs funiculis suspensa: ut reducta impetuosius feriret. Ideoq; & testudo dicta a simimilitudine reptilis q; caput nunc exerat nunc reducat. Vinea aliud instrumentum e lignis compacta:lata pedes octo:alta pedes septem : longa sexdecim : tectum duplici ligno cratibusque contexitur. Latera quoque contexuntur : ne saxorum telorumque impetu perfringantur. Extrinsecus ne crementur crudis & recentibus coriis integuntur. Cum plures fuerint iunguntur ordine:sub quibus oppugnantes tutius ad muros subruendos pugnāt Plutei dicebantur ad similitudinem loci studentium:minores testudine sed eadem facti defensique ratione:sed tribus ducti rotis ad quæcūq; expedit loca perducuntur. Agger ex terra lignisque extollitur contra murum:de quo tela iactantur. Musculos dixerunt minores machinas quibus protecti bellatores fossatum ciuitatis apportatis lapidibus:lignis: & terra non solum complent:sed etiam solidant: ut turres ambulatoriæ sine impedimento uehantur ad murū. sunt minores uineis subductioresque & maiores firmioresque pluteis. Turris aliquādo lata pedibus tricenis in quadro: quandoque quinquaginta:& proceritas: quæ muros urbis turresque superet:rotis agitur pluribus: & subtus arietem habet materia tabulatisque compacta:est coriis contra ignes & cētonibus cilicinisque aqua infusis contecta pontem habet : qui in mœnia dimittitur:& sagittarii pugnatoresque descendunt. Balistas maiores dixere prisci:trabem ualidam ita libratam:ut cum pars densior ponderibus attracta descenderet:eleuata proceritas sua funiculis quos haberet alligatos funda saxū maximi ponderis lōge emitteret. Eiq; maxime nūc machinæ brichollæ ē appellatio:(quamq̄ onagrum maiorem ipsam machinam dixere):quo nullum maius tormentum fuisse uult Vegetius: nec ē etiam apud nostros. Falaricam diffinit Vegetius: quæ ad modū hastæ ualido præfigitur ferro:Inter cuius tubam & hastile sulphur:resina:bitumen:stuppa conuoluūtur infusa oleo:quod incendiariū uocāt quæ falarica balistæ impetu destinata prærupto munimine ardens figitur ligno:turritamq; machinā freqūēter incēdit:Fuerunt & alia priscis ad offensionē defensionēq; istrumenta:quæ fere omnia desiere in pcio hēri:postq̄ bōbardæ usus fuit:machinæ oium ipetuosissimæ : quā āno

Testudo
Aries.
Vinea
Plutei.
Agger
Musculi.
Turris
Balista
Onager.
Falarica
Bombarda.

nondum centesimo inuentam fuisse docuimus: theonium munus Venetis delatum:quando Genuẽses in Clugia clausi a Venetis obsidebãtur. Metare iquit Nonius est ponere: Vnde metari castra & metatores & Festus metari castra dicũt ꝙ metis dirigãt: Castraq; ut plurimũ q̃tuor habuerunt portas: quarũ prætoria appellabat q̃ exercitus i prælium educebat:quia initio prætores erant:qui postea cõsules:& illi bella demõstrabant:quoq; tabernaculum quoq; dicebatur prætoriũ. Quitana porta appellata post prætorium:ubi rerum utensilium forum fiebat. Alia principalis dicta:ꝙ eo esset in loco ad quem principales ordines tendebant: Decumana quarta a decimis primo in castra illatis : per quam commeatus inferri & commeare animalia consueuerant. Castrorum uero formã & dispositionẽ Flauius Iosephus de bello iudaico elegantissime sic edocet. Romani quocunq; in hostilem terram irruperint ante castrorũ munitionem nunq̃ prælium sumunt:quæ quidem non leui opere neq; iniquo loco erigunt:nec omnes inordinate describunt : si quidem inæquale solum fuerit contemplãtur: Quattuor uero angulis dimensio eorum designatur. Nam & fabrorum multitudo:& ferramentorum copia:quæ usus extructionis poposcerit sequitur exercitum. Et interior quidem castrorum pars tabernaculis distribuitur. Ambitus autem eorum extrisecus muri faciem profert:ordinatis etiam turribus pari spacio dispositis:quarum interualla telis atq; balistis aliisq; machinis saxa intorquentibus omnibus instrumentis missilium complẽt.ut cũcta scilicet iaculorum genera i promptu sint. Ex omni autem muri parte quattuor portas ædificant tam iminente aditu faciles : q̃ ipsis si quid urgeat introcurrentibus latas. Intus autem castra uicorum spaciis interpositis dirimuntur. Mediaq; rectorum tabernacula collocant. Et inter hæc ducis maximi domum templo prorsus simillimam: ut quasi quædam ciuitas repentina existat. Forum quoq; & opificum stationes & sedes militum primatibus ordinumq; principibus:ubi si qua sit iter alios ambiguitas iudicẽt. Ipse uero ambitus & omnia quæ in eo sunt multitudine simul & scientia fabricãtiũ opinione cuius cõmunitur. Quasi uero res urgeat fossa extrisecus depressa:cubitis quattuor pariq; spacio lata cingitur. Armis autem septi per contubernia cum decore absq; otio in tentoriis degunt:omniaq; ab his ordinate etiam alia cauteq; per contubernia expediũtur: Veluti si ligno aquaue aut frumẽto opus sit. Nec enim cœna uel prandium in potestate est cuiuscunq; cum uoluerit. Simul autem omnibus somnus est. Excubias & euigilandi tempora buccinæ signant.neq; omnino quicq̃ ẽ ꝙ sine edicto geratur. Mane autem milites ad centuriones:Illi uero ad chiliarchum conueniunt salutatum: cum quibus ad summũ omnium ducem uniuersi ordinũ pricipes. Ille aũt his signũ aliaq; dat ex more proferenda præcepta subiectis.quæ q-

Metare.
Metari castra.
Porta prætoria.
Prætorium
Porta Quintana.
Porta principalis.
Porta Decumana.
Castrorũ forma & dispõ apud Romanos.

dem cum in acie ſunt agentes citius parent:ut ſi res exigat in curſibus eius itemque reuocationibus uniuerſi pariter obſecundent. Cum autē caſtris egrediendum eſt tuba indiciū facit:nemoque ocioſus eſt:ſed uel ſolo nutu moniti tabernacula colligunt:omniaque ad profectionem inſtruunt:deide iterum tuba ſignat ut ſint parati. Illi autem cum mulos & iumenta ſarcinis onerauerit:uelut ī ciuili certamine ſignum expectāt Caſtra uero intendunt:& ꝗ ſibi alia munire ſit facile: & ne quando hoſtibus eadem uſui ſint. Et cum tertio quoque tubæ indicant ut exeant. Vrgent aliqua ex cauſa morantes ne quis ordinem deſerat: dextraque duci preco adſtans:ſi ad bellum parati ſint uoce primum percunctat̄. Illique totiens alacri & magna uoce paratos ſe eſſe reſpondent:interrogantemque præueniunt. & martio quidem ſpiritu repleti cum clamore dextras erigunt. deinde ocioſe & cum omni decore uelut in bello progredientes ambulant:ſuum quiſque ordinem uelut in bello cuſtodiēs: pedites autem:thoracibus quidem & galeis ſepti:ex utroque latere ſicas ferentes:Leuus autem gladius eſt multo longior:cum dexter menſuram palmæ non excedat. Qui uero ducem ſtipant lecti pedites ſcuta & lanceas portant. Cætera manus haſtas & clipeos longos: triduiꝗ; uiaticum:ut parum interſit inter onuſta iumenta & pedites. Equitibus autem ad dexteram gladius eſt longior:& contus in manu:tranſuerſuſque ad equi latus clipeus:ternaꝗ; ſuper pharetrā:uel amp lius lata cuſpide dependent iacula:nihil ad haſtarum magnitudinē differentia. Caſſides uero & thoracas peditibus ſimiles habent:nulloque armorum genere a militum aliis diſcrepant lecti qui circa ducem morantur. Agmen autem ſemper cui ſorte id obtigerit antecedit. Talia quidem ſunt Romanorum itinera & manſiones itemꝗ; armorum uarietates. Nihil uero nec in præliis inconſultum aut ſubitum agunt:ſed omnia ſemp ſequūtur facta ſententia:opuſꝗ; non adhibetur niſi ante decretum. Vnde aut minime peccant aut ſi peccauerint facilis eſt peccati correctio:fortunæ autem ſucceſſibus meliores. Conſiliorum etiam ſi aliter ſucceſſerint arbitrantur euentus quaſi bonum quidem fortuitum: ut diuina prouidētia non eſſe credat̄. Quæ uero ante cogitata fuerint: etiam ſi aduerſus caſus exceperit bene iam meditantes ad cauendum exhibeant:ne idem rurſus eueniat. Et bonorum quidem fortuitorum non is auctor ſit cui contigerint:triſtium uero quæ in noxiis acciderint: ſaltem quæ rectum cōſilium cœperūt uideatur eſſe ſolatio. Armorum quidē exercitationē comparant. ut non modo corpora ſed animi quoꝗ; militum fortiores ſint. Maior autem illis eſt ex timore diligentia:Nāꝗ; leges apud eos non diſcretionis ſolū:uerum & crimine negligētiæ capitales ſunt. duceſꝗ; magis ꝗ̄ leges ipſæ terribiles. Nāꝗ; bonos honorādo redimūt:ſed in coercendis noxiis ſunt crudeles. Tāto autē obſeqo rectoribus parēt

ut & in pace ornamento sint : & in acie corpus unum : totus con
spiciatur exercitus. sic eorum copulati sunt ordines : ita circunduci
sunt mobiles : & acutis auribus ad præcepta : oculisque ad signa : &
ad opera manibus. Vnde facere quidem strenui sunt: pati uero tardis-
simi. Nec etiam ubi præliantes sunt: aut multitudinem hostium: aut cõ
silia spernere ducum: aut difficultatem regiõum. Quorum igitur actis
& cõsiliis incipiũt deliberantes adeo extremus patet exercitus. Quid
mirum si euphrates ab oriente: & oceanus ab occidente. Itemq; a meri
diano tractu libye fortissima regio : & a septentrione rhenus : & hister
sunt imperii limites: cum minorem esse possidentibus possessionem re
cte quis dixerit: Hæc ergo prosecutus sum: non tam proposito laudan
di Romanos : q̃ solatio deuictorum : utq; nouarũ rerum cupidos deti
nerem fortasse autem ad experientiam bonarum artium proderunt stu
Procubitores diosis Romanæ instituta militiæ nescientibus. Procubitores dicuntur:
qui noctu custodiæ cã ante castra excubant : cum in propinquo castra
Classis procincta hostium sunt. Procinctã classem dici mos fuit quando exercitus ad pu
gnam paratus erat. horumq; uerborum primo positorum loco: causam
hanc Festus ponit: q; pugnaturi ritu prius cingerẽtur gabino: & q; clas
sem uetustius fuerit hominum dici q̃ nauium multitudinem. paribus
Pares equi equis etiam aliquando scriptum esse inuenimus: quia duobus eqs ute
bantur in prælio Romani: ut altero suadente & fesso in secundum tran
Præliares dies sirent. Et præliares dies appellati sunt: quibus fas erat hostem lacessere:
Nefasti Erant enim & nefasti dies & feriæ quibus id facere non licerẽt. Scribit
Lacedaemonii Aulus Gellius: thucydidẽ dicere Lacædemonios bellatores nõ turbaꝝ
Cretenses. cornuũq; signis: sed tibiarum modulationibus in præliis usos : Creten
sesq; solitos inire prælia præcinente ac præmoderãte cithara gressus mi
litum: contra Romanos milites hostem clamoribus territauisse. Ad uer
Acus ba ueniamus structæ aciei. Acum inqt Festus dictam priorem aciei par
Verba structae aciei. tem: q; ea pars militum uehemẽtissima esset ad hostem telorum acumi
ne uulnerãdum. Et uerba structæ aciei hæc ponit Gellius: a rerum simi
litudine itroducta: frons: subsidia: cuneus: orbis: globus: forfices : serra:
Alae. turres: Alæ quas alas fuisse cõstat equitum ordines: circum legiones
Auspiciũ sinistrum dextra leuaq; tãq̃ alæ sunt in uolucrum corporibus. & Plutarchus i ꝓ
blematibus scribit: auspiciorum quod sinistrum dicit prosperũ ac secũ
dum fuisse. & sinistro cornu semper principatus attributos: quia orien
tem aspicientibus in sinistra parte boreas est : quam dexteram mundi
partem esse & superiorem faciunt. Sed & armorum uocabula sunt di-
Arma unde cenda. Arma Varro dicta inquit quod his arcemus hostem. Et Festus
arma proprie dicuntur ab armis idest humeris dependentia: ut scutum
gladius: pugio: sicca: & ea quibus procul præliemur tela. Et Vlpianus
iurcconsultus de ui armata. arma inquit sunt omnia tela hoc est: Fustes

& lapides :non solum gladii hastæ & frameæ : quod affirmat Caius de uerborum significatione. Armorum uocabula Aulus Gellius multa sine expositione sic ponit:hasta:pilum:phalarica:lingula: Et quando sagittarum usus erat cannas habuerunt: Vnde Plinius : Sagittæ e calamis quorum ferax fuit rhenus Bononiensis :utputa multum ramosus: & grauis uento resistens. Sed ad Varronis expositiones redeamus. Parma ꝙ e medio in omnis partes par. Conum ꝙ tegitur in cacumen . hasta ꝙ a stante solet ferri. Iaculum ut iaciatur fit . Tragula a traiciendo. Scutum a sectura ꝙ e minutis cõsectum sit tabulis. Vmbo a græco ꝙ ambonis Gladius a clade:ꝙ sit ad hostium cladem. pilum ab homine: qui hostem ferit:ꝙ per illum : lorica ꝙ e loris de corio crudo pectoralia fiebant:postea fecerunt ex annulis ferream tunicam . balteumque e corio cingulum erat bullatum. ocrea ꝙ opponuntur ob crus. Galea a galero!: quo multi usi sunt antiqui. Cornua ꝙ ea quæ nunc sunt ex ære tunc fiebant bubulo cornu. Nonius Cetra scutum rotundum : phalæ turres ligneæ. Et Festus:clipeum antiqui ob rotunditatem appellauerunt Liuius octauo. Latini clipeis antea Romanis usi sunt:deinde post q̃ stipendiarii facti sunt scuta pro clipeis accepere. Et libro.xxxvii. prælongas hastas macedones sarissas uocant. Et Festus Murmilionica scuta dicebant cum quibus de muro pugnabant:erant siquidem ad hoc solum idonea. Et Spara minimi generis iacula a spargẽdo dicta. Triphorumq; telum lõgitudine trium cubitorum:quod catapulta mittitur. Ennius. haud permaneret paries percussus triphoro . Pelta scuti genus in modũ lunæ semis uel ternæ: uel quartæ : quibus amazones sunt usæ Arma autem ciues Romanos priuatim non tenuisse: Sed in reditu legiõum exercituumq; in tarpeiam rupem:aut in armilustrium fuisse cõdita satis constat. Nam uidemus quotiens exercitus educi oportuit arma inde fuisse accepta. Vnde Cæsar in Lucano. Iam rupes tarpeia sonat. & Spartianus dicit. Vespasianum ex armilustrio arma legionibus permisisse. Et Plinius scribit in fœdere:ꝙ expulsis regibus populo Romano dedit Porsenna nominatim comprehensum:ne ferro nisi agricultura uterentur:& magni Pompeii tertii consulatus extare edictum i tumultu necis Clodianæ:prohibens ne telum esset in urbe. signa iam insignia indumenta:& ornamenta militaria dicamus:tam publica:!q̃ priuata. Signum militare primum Romanis si nimis uetera repetere uolumus fuere manipuli:quales ex fœno supra Ouidii carmina describunt Sed alia post parum fuerunt signa quæ i ærario pacis temporibus seruabãtur:de quibus Liuius septimo. signa eo die a quæstoribus ex ærario prompta:quæ autem fuerint ipsa Romanorum i bello signa:& quãdo primum haberi cœpta:Plinius in naturali historia sic ostendit. aquilam Romanis legionibus, G. Marius i secundo consulatu suo proprie

Sagittae e calamis
Parma
Conus
Hasta
Iaculum.
Tragula
Scutum.
Vmbo
Gladius
Pilum
Lorica
Balteus.
Ocrea
Galea
Cornua
Cetra
Phalae.
Clipeus
Sarissae
Murmilionica scuta
Spara
Triphorum
Pelta
Arma romanos priuati nõ tenuisse
Signa romanorum.

dicauit. Erat & antea prima cum quattuor aliis Lupis: minotauris: eqs: apris: quæ singulos ordines anteibant. paucis ante annis sola aquila in acie portari cœperat: reliqua in castris relinquebantur: Marius i totum ea abdicauit. Ex eo notatum non fere unq̃ apud legiones hibernatum esse in castris ubi aquilarum non sit signum. Aquilam autem fuisse argenteam: Cicero prima in Catilinam ostendit. Scio pactam & cōstitutā cum Manlio diem: atque etiam aquilam illam argenteam: quam tibi: ac tuis omnibus perniciosam fore confido: & funestam futuram scio esse permissam. Et item Plinius. Argentum militaribus signis: q̃ aurum familiarius: quo lōgius fulget. Minotuari effigiem inter signa militaria iō scribit fuisse Festus: ꝙ non minus occulta esse debeant consilia ducū q̃ fuerit domicilium Minotauri labyrinthus. Idemque asserit porci effigiem inter militaria signa quartum habuisse locum: quia confecto bello inter quos pax fieret: cæsa porca fœdus firmare solebat. Alia item signa militaria per diuersa tempora fuerunt. Nam erat labarum quod signum in historiis frequentatum: Romæ etiam nunc in monumentis principum marmore uidemus incisum. Labans quadratum uexillum cordula hastæ appensum. erant & draconum & aliæ uariorum animalium figuræ: prout unicuique principi & duci placuit. Insignia uero & ornamenta militum in bello militaria hæc fuerunt: paludamenta primo: de quibus Varro sic habet. Paludamenta insignia atque ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit imperator & lictores mutarūt uestem & litua incinuerunt: dicitur paludatus proficisci: quia tunc fiunt palam: ut conspiciantur. Et Festus Paludati: armati: ornati: omnia enim militaria ornamenta paludamenta dicebant. Liuius uigesimosecundo. Consul Fabius paludatus egrediens contra uehios cum omni gente sua sex & trecentos milites omnes patricii. Et trigesimoprimo. P. Sulpitius consul: secundum uota in capitolio nuncupata: paludatis lictoribus profectus ab urbe. Quamq̃ uero Liuius i nono expositis ornamētis Samnitium legionis subiungat. Romanos milites doctos fuisse: horridum militem esse debere: non celatum auro & argento: sed ferro & armis fretum. Tamen uigesimosecundo dicit Cannensi prælio captis minoribus castris: propter equos uirosque: & si quid argenti quod plurimum in phaleris equorum erat. Nam ad uescendum facto perexiguo milites utebantur omnes. Et Nonius ephippium tegmen equi ad mollem uecturam paratum. Festusque ephasilatum exercitum dicit ꝙ scilicet omnes exerto brachio sint: cum. M. Cicero in philippicorum decimo innuat Chirotecis ferreis siue ut appellabāt manicis milites uti cōsueuisse: cum dicit de. M. Antonio. Solet enim cito ipse accipere manicas: nec diutius obsidionis metum sustinere. Plutarchus in Bruti uita: Bruti exercitus in philippicis multo auro & argento splendebat: licet i

Minotauri effigies & apri: cur in signis

Labarum

Dracōes in uexillis.

Paludamēta

Ephippium

Ephasilatus exercitus.

exteris ex singulari quadam modestia ductoris sui exercitus parce: & modice assuetos continuisset. Censum uero circa manus: & reliquum corpus existimabat, in uiris honore cupidis quiddam dignitatis afferre. Pliniusque Structionum pennis galeas: & comas in bellicis adornabant. & infra Capuli ensium & in fastigio celantur auro. Vgainæ & baltheí laminis ornantur. Fabricium uero dicit ipse Plinius bellicum imperatorem plusq̃ pateram & salinum ex argento habere militem uetuisse Helius Spartianus de Hadriano uestem humillimam frequenter sine auro bullatam: sine gemmis fibulam strinxit: capulo uix eburneo spatam clausit. Fuerunt uero principum uariæ opiniones de militum ornamentis. Suetonius enim de Cæsare: post magnam pugnam atque uictoriam remisso officiorum munere: licentiam omnem passim lasciuiendi permittebat: Iactare solitus milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse: nec milites eos pro concione sed commilitones appellabat habebatque tam cultos: ut argento & auro politis armis ornaret: simul & ad speciem: & quo tenaciores eorum in prælio essent metu damni. Helius Spartianus de Pescenio nigro cõtrarium opinioni Cæsaris habet. Idem uetuit: ne zonam milites ad bellum: item aureos uel argenteos nummos portarent: ne ad hostem aliquid prædæ perueniret. sed liberis: & uxoribus seruaretur. Idemque Helius de Alexandro seuero: iniit parthicam expeditionem: quam tanta disciplina: tanta reuerentia sui egit: ut non milites: sed senatores transire dicerent: quocunque iter legiones facerent: Milites uestiti honeste: calciati ad decorem: armati nobiliter: equis etiam instructi: & ephippiis: & frenis decentibus: prorsus ut Romanam rem publicam intelligerent: quicũque Alexandri uiderunt exercitum. Capitolinusque de Maximino iuniore: Vsus est aurea lorica exemplo Ptolemeorum usus est: & argentea: & clipeo gemmato inaurato: & hasta inaurata: fecit & spatas argenteas: fecit etiam aureas: fecit galeas gemmatas & bucculas. Vltimaque militum ornamenta Plinius ponit clipeos: cum templis post finitam militiam affigerentur: primus Appius Claudius qui consul cum Seruilio fuit anno urbis conditæ. cclxx. posuit in Bellonæ æde scutum Virtutes suas placuit in excelso: spectari & titulos honorum legi. post eum Marcus Aemilius collega in cousulatu. Q. Luctatii non in basilica modo æmilia uerum: & domi suæ posuit. Id quoque antiquo exemplo: scutis enim qualiter apud Troiam pugnatum est continebantur imagines. Vnde & nom̃ habuere clipeoꝝ origo plenam uirtutis faciem reddi in scuto cuiusq; qui fuerit usus illo: Pœni ex auro factitauere & clipeos: & imagines: secumque in castris tulere: Certe captis eis: talem Asdrubalis inuenit. Q. Martius Scipionum in Hispania ultor. Isq; clipeus supra fores capitolinæ ædis usq; ad incendium primum fu

De ornamẽtis militum C. Cæsaris.

it. Quo exemplo baltheos suos galli in capitolio affigere cogitarunt. Qui impulsore Ariouisto bellum contra Romanos suscipientes iurarunt: sese baltheos nisi in capitolio nõ soluturos: & Ioui ac Marti eos oblaturos. Aemilius Marcellus consul contra illos missus superauit cepitque multos: quos Romam ductos in capitolium: ibi baltheos soluere fecit: baltheos ipse Ioui obtulit. In ea pugna Marcellus interclusus: & capi timens Viridomarum gallorum regulum occidit. inde Mediolanum expugnauit: & cum ingenti præda Romam ueniens baltheum collo detulit in uictoriæ signum. Ad hanc ornamentorum militarium partem addere non inconuenit. Sagum fuisse uestem qua in bello Romani cum armis uterentur. Vnde est apud Ciceronem in philippicis: & Liuium libro centesimo duouigesimo: Cum Marcus Antonius decimum Brutum Mutinæ obsedisset. & cum missi ad eum de pace legati parum profecissent: saga populum sumpsisse Romanum. Asconius uero pedianus secunda in Verrem Ciceronis actione alias enumerat uestes: coria: saccos: cilitia: pilis contexta: quibus milites in castris utebantur. Ad ea quæ superius de militia Romana: & legionibus sunt dicta: consequens esse uidetur de disciplina: legibus: & institutis militaribus scribere. Cuiusquidem disciplinæ lex & institutio prima fuit: sicut Plutarchus in problematibus habet. nequi sacramento militiæ non teneretur: in hostem pugnaret: Vnde Catonis affert epistolam: qua scribit filio militia exauctorato: & tamen in castris moram facturo: ne pugnet in hostem: & eius imperatori: ne illum pugnare permittat. Et Aulus Gellius: cum delectus fieret: & milites scriberentur: tribunus militaris adigebat in uerba: quorum summa erat. se non furaturos quicquam intra decem milia passuum ad castra. Item adigebantur sacramento: se affuturos ad diem nisi aliquid causæ funeris paterni: sacrificii gentilis: & feriarum: id præcise excipientium accideret: Si id non seruassent infrequentes habebantur: cuius delicti pœna apud maiores semper maxima fuit: cum tamen pariter emansores & desertores erronei punirentur. Emansoremque Modestinus de re militari esse dicit: qui uagatus ad castra regreditur. Desertorem uero: q̄ per longum tempus uagatus reduceretur. Erronemque Vlpianus de ædili edicto ita a Labeone diffiniri dicit: pusillum fugitiuum esse: ut ex diuerso fugituum magnum erronem esse ostendat. Sed proprie erronem sic diffinimus: qui non quidem fugit: sed frequenter sine causa uagatur: & temporibus in res nugatorias consumptis: serius ad dominum redit. Sed de disciplina militari apud senatum. Liuius octauo. L. Papirius dictator ad auspicium repetendum Romam profectus magistro equitum Fabio Maximo rutiliano denunciauit: ut se loco teneret: qui hostes bis ingenti prælio uicit: & spolia de hoste capta

Aemilius Marcellus missus contra gallos.

Sagum.

Coria sacci & cilitia inter uestes militares

De legibus & disciplia militum

Emansor Desertor Erro

cremauit: quem dum dictator punire niteretur: sic in senatu inquit. Soluta militari disciplina non miles centurionis: non centurio tribuni: non tribunus legati: non legatus consulis: non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum: nemo deorum uerecundiam habeat: non edicta imperatoris: non auspicia obseruentur. sine commeatu uagi milites in pacato in hostico errent, immemores sacramenti: licentia sola se ubi uolent exauctorent. Infrequentia deserantur signa: neque conueniatur ad edictum. non discernatur: interdiu: nocte: equo: iniquo loco: iussu: iniussune imperatoris pugnent. non signa non ordines seruentur. Latrocinii modo cæca & fortuita pro solenni: & sacrata militia sit. Et libro uigesimosecundo Liuius tum quod nunq̃ antea factum erat iureiurando a tribuno militari adacti milites iussu consulum conuenturos: neque iniussu abituros. Nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum: aut centuriatum conuenissent: sua uoluntate ipsi inter se equites decuriati centuriatique pedites coniurabant: sese fuga atque formidinis ergo non habituros: neque ex ordine recessuros nisi teli sumendi: & petẽdi: & aut hostis feriendi: aut ciuis seruandi causa. Id ex uoluntario inter ipsos fœdere a tribunis ad legitimam iurisiurandi actionem translatum. Et. xlii. Liuius. In Hispania ulteriore: quia diu æger esset prætor luxuriæ otio solutam disciplinam militarem esse: ob ea nouos exercitus conscribi placuit. Acerrimam uero militaris disciplinæ correctionem Liuius. lvii. sic ostendit. Scipio Aphricanus numantium obsedit: & corruptum licentia luxuriaque exercitum: ad seuerissimam militiæ disciplinam reuocauit: omnia deliciarum instrumẽta remouit: duo milia scortorum a castris eiecit: militem quotidie in opere habuit triginta dierum frumentum ac septenos uallos ferre cogebat: propter onus tarde icedenti dicebat: cum gladio te uallare scieris: uallum ferre desinito: alio scutum paruum habiliter ferenti amplius iusto scutum ferre iussit: neque id se facturum quando melius scuto: q̃ gladio uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit si Romanus esset uitibus: si extraneus uirgis cecidit. Iumenta omnia ne exonerarent militem uendidit. Ex omnibus uero disciplinæ militaris coerctionibus nulla æquior moderatiorque fuit ea. quam Cicero pro Aulo Cluentio orans sic edocet. Statuerunt enim ita maiores nostri: ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum: sortione in quosdam animaduerteretur: ut metus uidelicet ad omnes: pœna ad paucos perueniret. Martianus autem de re militari: Militum delicta siue admissa: aut propria sunt: aut cum cæteris communia: Vnde & persecutio: aut propria: aut communis est. proprium militiæ est: ꝙ quis uti miles admittit: & augetur ut in cæteris delictis dignitate: gradu: specie

Delictũ cõe militã — militiæ. Militis commune delictum est: quod aliter quam disciplina communis exigit committitur: ueluti segnitiæ crimen: uel contumaciæ: uel desidiæ. Qui manus intulit præposito: capite puniendus est. Augetur autem petulantiæ crimen dignitate præpositi. Contumacia omnis aduersus præsidem uel ducem militis capite punienda est. Qui in acie fugam fecit spectantibus militibus: propter exemplum capite puniendus est. Militum pœna eiusmodi est. castigatio: pecuniaria mulcta munerum interdictio: militiæ mutatio: gradus deiectio: ignominiosa missio. Nam in metallum: aut in opus metalli non dabuntur: nec torquebutur. Et quamuis leges puniendorum militarium delictorum hæ fuerint de quibus est dictum: uariantibus delictis uariasse pœnas: & prædictas quandoque alias: quandoque asperiores iuflictas fuisse libet ostendere. Liuius. xxxv. de. P. Cornelio nassica: post triumphum de bois actum: post hæc contione aduocata de rebus a se gestis: & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis ut suæ uictoriæ fructu se fraudaret cum disseruisset: milites exauctoratos dimisit. Cornelius Tacitus. Stationes uigiliæ: diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. Feruntque militem: quia uallum non accinctus: atqne alium quia pugione tantum accinctus foderet morte punitos. Bello Pyrrhi epirotæ captiui: quos ipse ad senatum remisit: equites pedibus: pedites in funditoribus: & auxiliis militauere: nec in castris: sed extra tendebant. quem locum uallo & fossa non communiebant: facta eis potestate restitutionis: si bina ex hostibus spolia referrent. existimauit enim senatus: eos ob non seruatam militarem disciplinam in manus hostium incidisse. Superior Aphricanns deuicta Carthagine omnes transfugas Romanos cruci affixit: Italicos capite honestiori supplicio puniuit. Et posterior Aphricanus captos transfugas bestiis obtulit. Et Paulus Aemilius Perse deuicto eosdem elephantis proterendos prostrauit. Cæsar Augustus decimam legionem contumacius parentem totam cum ignominia dimisit. Cohortes si quæ loco cessissent decimatas ordeo pauit. Centuriones statione deserta: itidem ut manipulares capitali animaduersione puniuit. pro certo delictorum genere uariis ignominiis affecit: ut stare per totam diem iuberet ante prætorium: iterdum tunicatos discinctosque: nonnunquam cespitem portantes. Idem Augustus impetratis a senatu decem adiutoribus: unumquemque equitem rationem uitæ reddere coegit: atque exprobratos alios pœna: alios ignominia notauit. Plures admonitiones fuerunt sed uariæ: Leuissimum genus admonitionis fuit: traditio coram pugillarium: quos taciti & ibidem statim legerent. Notauit & quosdã quod pecunias leuioribus usuris mutuati grauiore fœnore collocassent. Calligula & si per omnia flagitiosus fuit: quirites Romanos seriose curioseque nec sine moderatiõe

Marginal notes: Delictũ cõe militã | Pœna militis deliquẽtis | Castigatio militum | Pœne militũ uariate. | Admõitiões | Caligula

recognouit: palam adempto equo quibus aut probri aliquid aut ignominiæ inesset. Sed Claudius tanq̃ adulteros Messalinæ uxoris suæ crediderit defuturos: mollius in puniendis militum adulteriis se egit. Recognitione equitum: corruptelis adulteriisq; famosum nihil amplius monuit: q̃ ut aut parcius ætatulæ indulgeret: aut certe cautius. Galba seuerius. militi enim qui in expeditione arctissima: annona residua cibariorum tritici modium centum denariis uendidisse arguebatur: uetuit si mulac cibo indigere cœpisset: a quoq̃ opẽ ferri: & is fame extabuit. Auidius Cassius Multis desertoribus manus abscidit & pedes: dicens maius exemplum esse uiuentis miserabiliter criminosi q̃ otiosi. Et Pescenius niger ob unius gallinacei direptionem: decem commanipulares qui raptum ab uno comederant: securi percuti iussit. Alexander autem Seuerus mammea genitus christiana. Si quis de itinere in alienam uillam flexisset: pro qualitate loci aut fustibus subiiciebat: aut condemnabat: aut grauissimis afficiebat contumeliis: dicens uelles ne hoc in agro tuo fieri? Inclamabatque sæpius quod a quibusdam christianis audiuerat: & tenebat: Idque per præconem significabat: cum aliquem emendaret. Quod tibi fieri non uis alteri ne feceris. Quam sententiam adeo dilexit: ut in palatio & in publicis operibus perscribi iuberet. Vnicam uero Aureliani a Flauio Vopisco epistolam libet hic ponere: ad uicarium suum scriptam: quæ disciplinam militarem maiorem cumulatissime ante oculos ponet. Si uis tribunus esse: immo si uis uiuere: manus militum contine: nemo pullum alienum rapiat: ouem nemo contingat: uuam nullus auferat: segetem nemo atterat: oleum: salem: lignum: nemo exigat: annona sua contentus sit: de præda hostis non de lachrymis prouincialium habeat. Arma tersa sint: ferramenta feruminata: calciamenta fortia: uestis noua ueterem excludat: stipendium in baltheo non in pompa habeat: equum saginarium suum defricet: captum anima non uendat: mulum centuriatum communiter fricet: alter alteri quasi seruus obsequatur: a medicis gratis curentur. Aruspicibus nihil dent. In hospitiis caste se agant: qui litem fecerit uapulet. Plinius orator ad Cornelianum de centumcellensi uilla Hadriani scribẽs: Sequenti die audita est gallica adulterii rea: nupta hæc tribuno militum honores petituro: & suam & mariti dignitatem centurionis amore maculauerat. Maritus legato consulari: ille Cæsari scripserat. Cæsar excussit probatiões. Cẽturionẽ exauctorauit atq; etiam relegauit. Mulier damnata & iuliæ legis pœnis relicta. Asinius pollio Cicerõi: finibus meæ prouinciæ nusq̃ excessi militem non modo legionarium: sed ne auxiliarium quidem ullum quoq̃ misi: & siquos equites decedentes nactus sum supplicio affeci. tanto disciplinæ rigori quanto milites obstrictos fuisse diximus priuilegiorum: honorũ: auctoritatis: dignitatis:

De priuilegiis militaribus

donorum & utilitatis magnitudo respondebat: quæ & ipsos reddere lætos & alios ad militandum allicere posset: priuilegiaque honores: & dignitates militum simul ostendi possunt: quorum initium & fundamentum Liuius in secundo sic ponit. edictum nequis ciuem Romanum uinctum aut clausum teneret: quominus ei nomen edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis donec in castris esset bona possideret: uenderet: liberos aut nepotes moraretur: quamq̃ nihil maius aut dignius de milite dici potest q̃ ut supra in rei pub: administratione ostẽsum est. Militibus solis diu permissum fuisse: ut populum ipsi Romanum iudicarent: aut in ferendis suffragiis in comitio prærogatiua militum: & ipsi milites siue iuniores siue ueterani consules & alios magistratus maiores diligerent: aut tota comitia in suam ducerent uoluntatem. Et nihil unq̃ accuratius fecisse uidemus præstantiores illos ciues Romanos. Scipiones Maximos & Metellos: q̃ ut milites præmiis: & honoribus affectos bene contentos redderent: hinc scribit de Hadriano Helius Spartianus. Exemplo postea Scipionum & Metelli & actoris sui Traiani milites præmiis & honoribus donãs: ut ferre possent ea quæ aspera iubebat. Et Alexandrum seuerum scribit idem Spartianus solitum dicere Militem non timere imperatorem nisi uestitus: armatus calciatus. & satur & habens aliquid in zonula. Id circo q̃ mẽdicitas militaris: ad omnem desperationem uocaret exercitum. Sed unica in re potest militum dignitas inde intelligi: q̃ ex ipsis semper imperatores siue annuos stante re pub. siue perpetuos postea habuit res Romana: ut uerum esse constet quod Seneca. xliii. epistola scribit. Ex militibus reges sæpissime factos esse. Nec paruus fuit militiæ honor habitus: cum in spectaculis quattuordecim theatri gradus superiores digniores q; apud orchestram cõsulum imperatorumque locum: solis militibus attributi sunt. Ft ultimus militi honor fuit ampla & libera factio testamenti. de qua Vlpianus de testamento militari. Militibus liberam testamenti factionem primus quidem diuus Iulius Cæsar concessit. sed ea concessio temporalis erat: postea uero diuus Titus dedit: post Domitianus: postea diuus Verus plenissimam indulgentiam in milites: Eam inde Traianus secutus est. Et exinde mandatis inseri cœpit caput tale: Cum in noticiam meam perlatum sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri: quæ possunt in controuersiam duci si ad diligentiam legum reuocentur: & obseruantiam secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones: simplicitati eorum consulendum putaui: ut quoquo modo testati fuissent rata esset eorum uoluntas: faciant sibi testamentum quo modo uolent: faciant quo modo poterunt: sufficiatque ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda uoluntas testatoris. Stipendia uero minor pars fortunarum Roma-

Honos militũ in spectaculis

Libertas faciendi testamenta militibus

nis militibus fuere. primum enim uidemus Liuium in quarto affirmare populum Romanum supra ducentos annos propriis sumptibus sine ullo stipendio militasse Publio Cornelio Cosso: Caio Fabio Ambusto. L. Valerio poticio tribunis militum consulari potestate: Anxure. quæ postea fuit terracina capto & direpto: decreuisse patres ut stipendium miles acciperet: cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere fuisset. Nihilque acceptum unq̃ a plæbe tanto gaudio. & tributũ inde indictum. Stipendii uerbum unde habuerit originẽ Varro sic edocet. Stipendium a stipe q̃ æs quoque stipem dicebant: qui acceperant sua necessitate maiorem non in arca ponebant. Plinius militum stipendium dicit appellari quasi stipem ponderatam. Nam supra dixerat æs prius q̃ signatum esset consueuisse ponderari. Et stipem esse nummum Festus quoque affirmat his uerbis. Stipem esse nummum est testimonium q̃ datur stipendium militi. Et cum spõdetur pecunia stipulari dicitur. Et Vlpianus de uerborum significatione. Stipendium a stipe appellatum est: q̃ per stipes idest modica æra colligitur. Tribuebatur uero a tribunis militaribus. unde eos uult Varro appellatos esse. Et quãq̃ Romani stipendium id appellarint solum quod in pecunia numerabatur sicut in nostra ætate fieri uidemus: aliis tamẽ duobus modis militum illi necessitatibus subueniebant: ut minus sit mirum paucas eas pecunias in stipendium dedisse militibus. Frumentum enim & uestem ultra pecunias dabant. fueruntq; stipendia terna singulis annis data: q̃ datas tertiæ partis anni pecunias unum stipendium appellarunt. quod trium aureorum fuisse uidemus: ut nouem tantum aureos miles ĩ anno acciperet. Nam Suetonius de. C. Cæsare addidit: & quartum stipendiũ militi ternos aureos & nos satis supra ostẽdimus: aureos illius temporis ualorem nummorum: quibus nunc est communiter usus propemodum æquasse. maius tamen stipendium equiti dabatur propter equum quem ultra uestem & frumentum de publico accipiebat. Vnde quod habet Liuius ĩ qnto: post pacificatam militum seditionem: per Valeriũ coruinũ dictatorem impotens postulatũ militum fuit: ut de stipendio: (merebant enim triplex ea tempestate): æs demeretur: militi enim tunc duplex dabatur stipẽdium: Sed erat id militi equitiq; perpetuũ: ut quousq; exauctoraretur diminueretur ue: (d̃ quibus uerbis breui infra dicemus) id stipendium solide daretur. Vnde tractum uidemus: ut post secunda imperii adhuc stantis (licet cadere incipientis) tempora cœperit dici: sicut & nostra ætate fit: eum militem ad soldum conduci: cui promitteretur stipendium licet annuum. Cassiodorusq; Vegetius & Frontinus: solidatum fuisse in militia scribunt eum: cui stipendia ab imperatore promissa erant. De frumento autem militantibus dato: & si multis ac prope omnibus in historiis haberetur, Liuius ĩ octauo. Exẽplo exer

Romanos p̃priis sũptibus p̃ ducẽtos annos militasse

Stipẽdiũ unde

Stips.

Stipulari

Tribuni unde

Frumẽtũ & uestes militibus

Stipẽdiũ milius unius anni.

Equus de publico eqti.

Solidatus.

citus Romanus eductus: anno stipendio & trium mensium frumento accepto: & de frumento & ueste simul Liuius. xxxix. Hispaniæ populis pax: stipendium eius anni duplex: & frumentum sex mensium imperatum: sagaq; & togæ exercitui: & infra eodem Liuius. uestimenta exercitui deerāt. Id mandatum Octauio ut cum prætore ageret si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. Ab eo quoque haud segniter curata res est. Millæ ducentæ togæ breui spacio: & duodecim milia tunicarum missa consuetudinemque ueterem stipendii frumenti & uestis sub principibus mutatam uidemus. Suetonius enim de Cæsare legionibus stipendium in perpetuum duplicauit: Frumentum quotiens copia esset & sine modo mensuraque præbuit. Et Helius Spartianus de Alexandro mammae. Milites expeditionis tempore sic disposuit: ut in mansionibus annonas acciperent: nec portarent cibaria. xvii. dierum ut solent. unde licet intelligere: quod supra est & multum dubium fecisse uidemus de frumēto: non detulisse milites frumentum sed coctum panem: nomine bucellatum: cuius nunc in Italia alicubi est usus: retortū enim in coronulæ formam commode perfertur. Sequebanturq; ut plurimum pistores exercitum: quibus erat curæ ex frumento legionibus publice dato conficere singulis bucellatum. Pesceniumque imperatorem nigrum scribit Helius Spartianus prohibuisse pistores exercitum sequi: & iussisse milites omnes bucellato in locis pacatis accepto eē cōtentos. Ex quibus autem rei pub. prouentibus solutiones stipēdiorum militum fierent: satis supra de uectigalibus tractantes ostendimus: aliquando enim a stipendiariis ciuitatibus & oppidis: aliquādo ex ærario quandoq; ex tributo Romæ imposito pecuniæ dabantur. Liuius quinto. omnibus his uoluntariam professis operam æra procedunt. & equiti certus numerus æris assignatus. Falisci dedita patribus urbe stipendium eius anni militibus in pecunia soluerūt. Et quod a Liuio sumptū ē: Beatus Aurelius Augustinus de ciuitate dei sic refert. Tum etiam stipendiis sufficiendis cum defecisset ærarium: in usus publicos opes ueniunt priuatæ: adeo unoquoq; id quod habuit conferente: ut præter singulos aureos annulos: singulasque bullas quasi miserabilia dignitatis insignia: nihil sibi auri senatus ipse: quāto magis cæteri ordinesq; tribusq; relinquerent. Cicero attico: cōfectæ publicanorum pactiones: postremo seditio militum sedata ab Appio: stipendiumq; eius usq; ad idus qntiles persolutū. Et Asinius pollio Ciceroni. Balbus quæstor magna numerata pecunia: magno pondere auri: maiore argenti coacto de publicis exactionibus: ut stipēdio quidem militibus reddito. Cicero Cornificio: & optime meritis militibus promissa soluantur: quodquidem fieri sine tributo posse non arbitror. Post stipendia ad honores trāseundum est: qui post cōfecta prælia probis donabantur militibus. Idq; duplici

Bucellatum

Pistores in exercitu

Ex qbus prouētibus rei p. stipendia darētur militibus

ter tractabimũs:ut honores primo dicamus: qui ob rem particularitet bene gestam siue uni siue pluribus simul dabantur:deinde ut solidioris utilitatis simul & honoris datos agros:datas diuitias & ad inhabitãdũ urbs ostendamus. Ad honores enim solos spectasse uidetur cum ab imperatore cõsule & duce miles:corona:armillis:clipeo:statua donabatur quod certius proposita exempla ostendẽt :Itaq; dandæ coronæ consuetudinem ostendamus:de qua re Plinius:antiquitus nullæ nisi deo coronæ dabãtur. primus omnium Liber pater ex hedera habuit :postea sacrificantes cœpere etiam uictimas coronare. Et in sacris certaminibus coronæ dabantur tãq̃ patriæ. Et infra coronas dicit deorum fuisse honorem:& laurum publicorum priuatorumq; ac sepulchrorum & manium. Sed breui post mos inoleuit corõas uariis de causis hominibus dari:quæ & uariæ fuerũt materiei .Scribitq; Plinius primũ Aulũ Posthumiũ dictatorẽ apud lacum regillũ castris latinorum expugnatis:ei cuius opera capta essent coronam auream dedisse. Liuius tertio. exercitus liberatus & eius cõsul coronam auream Cincinnato dictatori dedit libræ pondo. & Septimo Liuius. Samnitibus supatis cõsul Aulus Cornelius cossus aduocata cõtione Publii decii tribuni militaris laudes pagit:præter militaria dona aurea corõa eũ donat. Et libro decimo Liuius Papirius cursor consul Papiriũ filiũ quattuor centuriones:manipulũq; hastatorũ armillis aureisq; coronis donauit. Et libro. xxx. Liuius Scipio contionẽ aduocari iussit. Ibi Masinissam regem primum appellatũ eximiisq; ornatũ laudibus aurea corona donat. Et libro undecentesimo uigesimo Liuius:primus. M. Agrippa. M. Lepido apud Siciliam superato corona nauali a Cæsare Octauio donatus est. Aliasq; multiplices fuisse coronas:Aulus Gellius sic ostendit. Triumphalis corona aurea imperatori ad honorem triumphi idest aurum coronariũ antiquitus laurea fuerat. Obsidionalis ex gramine:quã qui obsessi fuerãt liberatori dabant. Ciuica querna:quam is q liberatus fuerat hoste occiso & loco nõ relicto liberatori dabat. Fuit ex ilice simili arbore. Muralis aurea quæ illi dabatur qui prior murum conscendisset. Castrensis quæ ei dabatur q prius castra hostium intrasset:ex auro habebat insignia ualli. Naualis ex auro:qua donabatᷣ qui prius hostium naues igressus ẽ:rostra habet isigne. Ciuilis mirtea qua ouantes utebantur. Et mirtea corona Papirium fuisse usum scribit Plinius:q; Sardos in cãpis mirteis supasset. Et Aulus Gellius. Itemq; magis ample Plinius scribunt. L. Sicinium dentatũ centies uicies præliorum uictorem quadragintaquinq; cicatrices aduerso corpore:nullam in tergo habuisse:eundemq; spolia cœpisse triginta quattuor:donatum hastis puris. xviii. phaleris. xxv. Torquibus tribus & octuaginta:Armillis cẽtum sexaginta. Coronis. xxxvii. uidelicet ciuicis. xiiii. aureis octo:muralibus tribus:obsidionali una : a fisco: æris

De donis & honore exhibitis militibus ob bene rẽ gestã.

Triumphalis corona. Obsidionalis Ciuica Muralis. Castrensis. Naualis. Ciuilis.

Sicinius Dẽtatus

.xxx.a captiuis.xx.æris.Corona graminea Fabio imperatori ab exercitu liberato data:& senatus decreuit cura belli liberatus. Dataque est a senatu populoque Romano:qua claritate nihil in rebus humanis sublimis Fabio Maximo:qui cunctando restituit rem publicam:qui cum magistrum equitum seruasset:ab exercitu appellatus est pater:& pariter ab italicis Hannibale Italia pulso.eadēq; graminea data est.M. Flaminio tribuno militum in Sicilia:&.Gn. Treio attinati bello cimbrico. Is primipilum capessens dubitantem per castra hostium erumpere interfecit:legionemque eduxit: cui concessum præter coronam gramineam:ut prætextatus imolaret ad tibicinem foculo posito :qua coronarum dignitate concessa ne quis idigne abuteret͛ senatus prouidit. Scribit namque Plinius.L. Furium argentarium bello punico secundo cū corona rosacea interdiu pergula sua in forum perspexisse: qui autoritate senatus in carcerem ductus fuerit:nec ante finem belli emissum: Refert Plinius Syllam i uilla sua tusculana:quæ postea fuit.L. Syllæ scripsisse & pingi fecisse:se bello marsico donatum corona graminea apud nolam.Aemiliusque Scipio obsidionali donatus apud Aphricam a ciuibus seruatis.Cæsar in expugnatione mitilene corona ciuica donatus M.Cicerone filio consule idibus Septembris : Augustus obsidionali: & ciuica a senatu donatus. & Aurelianū Augustum apud bizantium a Valeriano scribit Flauius Vopiscus donatum fuisse coronis muralibus quattuor:coronis uallaribus quinque:coronis naualibus duabus: coronis ciuicis duabus. Alia insuper fuerunt ornamēta quibus milites singuli ob rem bene gestam ornabantur.Armillæ ab armo dictæ suprema brachii parte in humeros collumq; uergente:quam partem argenteis aureisue tegminibus fabrefactis milites ornabantur : quod in statuis nūc marmoreis & aliis ueterum sculpturis apparet.Liuius decimo. Papirius cursor consul Papirium filium :quattuor centuriones:manipulumq; hastatorem armillis aureisque coronis donauit Lucium Sicinium diximus supra armillis.clx.donatum fuisse. Sed maiora iam utilioraq; militum donaria simul ostēdamus.primum a Romanis uirtuti militari præmium Liuius in secundo datum ostēdit.Horatio cocliti quātum agri uno die circū arare potuit.Et Mutio Sceuolæ prata sunt dono data trans tyberim:quæ mutia sunt prata.L.Quintius cincinnatus dictator prædam suo militi dedit.Captis Veiis senatus decreuit ut agri ueientani septena iugera plæbi diuiderentur.nec patribus familiæ tantum:sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur:uellentq; in eam spem liberos tollere.Et octauo Liuius : Latinus capuaq; agro mulctati:latinus ager priuernati additus : & falernus : qui populi campani fuerat usque ad uulturnum amnem plæbi Romanæ diuidit͛: bina in latio iugera : terna in falerno militi data. Et Caruilius consul

Cautū ne qs coróa concessa idigne abuteretur.

Armillæ.

Agri dati militibus

est nomen: has sequebantur scutati omnes insignibus armis: hoc trigin ta manipulorum agmen antepilanos appellabant: quia sub signis aliis quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat. Earumq; unamquamq; primipilum uocabant: tribus ex uexil lis constabat: uexillum. Cxxxvi. homines erant. Primum uexillum tria rios ducebat: ueteranum militem spectatæ uirtutis. Secundum rorari os minus roboris ætate: factisq;. Tertium accensos minimæ fiduciæ ma num. Eo in postremum aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exerci tus instructus esset: hastati omnium primi pugnam inibant: si hastati p fligare hostem non possent: pede presso eos recedentes interualla ordi num principes recipiebant. tum principum pugna erat. hastati seque bantur. Triarii sub uexillis considebant sinistro crure porrecto: scuta in nixa humeris: hastas surrecta cuspide in terra fixas: haud secus: q̃ ual lo septæ inherent acies tenentes. Si apud principes quoque haud sa tis prospere esset pugnatum: a prima acie ad triarios sensim referre bantur: Vnde rem ad triarios rediisse cum laboraretur prouerbio in crebruit. Triarii consurgentes: ubi interualla ordinum suorum princi pes: & hastatos recepissent: extemplo compressis ordinibus claudebãt uiam. Vnoque continenti agmine iam nulla spe post relicta in hostem incidebant. Id erat formidolosissimum hosti: cum uelut uictos insecuti nouam repente aciem exurgentem auctam numero cernebant. Et hu iusmodi seruatum fuisse ordinem prælio cannensi Liuius. xxii. osten dit pariterque in trigesimo: ubi commissam Scipionis cum Hannibale pugnam accuratissime scripsit. Quibus i duobus præliis: quod hic de est equitatus alarumq; eius opera qualis erat ostenditur. & ipsis de re bus ĩfra iterũ dicturi sumus: Nec fuit minor Romanorũ exercitus mo uentis loco: incedentisq;: siue in hostem duceret: siue mutaret regiones continentie & militaris disciplinæ obseruantia. Satis notum ẽ ꝙ supra ostendimus de Scipione aphricano numantiam obsidente: qui præter aliam militum emendationem eos loco mouentes trigita dierum frum tum ac septenos uallos ferre cogebat: ægre propter onus incedenti dice bat: cum gladio te uallare scieris uallum ferre disinito: alio scutum par uum habiliter ferenti: amplius eum scutum iusto ferre iussit: neq; id se facturũ qñ melius gladio q̃ scuto uteret: quem militẽ extra ordinem dep̃hendit si Romanus esset: uitibus: si extraneus: uirgis cecidit. Iumẽ ta omnia ne exonerarent militem uendidit. Et paulo superiore loco dixi mus de Alexãdro mammea imperatore: qui si quis de itinere i alienam uillam flexisset pro qualitate loci aut fustibus subiiciebat: aut condẽna bat: aut grauissimis contumeliis afficiebat. Vnde Cicero Põpeium lau dãs sic eum commendat: cuius legiones sic i Asiã puenerunt: ut nõ mo do nouus exercitus sed ne: uestigium quidẽ eius cuiq̃ pacato nocuisse

uocãt. Græca res est nihil uelare: At e contra Romana ac militaris: thoracas addere. Cæsar quidem loricatam sibi in foro suo passus poni: Nã lupercorum habitu factæ tam nouitiæ sunt: q̃ quæ nuper ꝑdiere penulis indutæ. Mancinus eo habitu sibi statuit quo deditus ẽ. Accius poeta in camœnarum æde maxima forma statuam sibi posuit: cum breui ipse esset forma. Equestres uero statuæ modo Romanam celebrationẽ habent: orto a græcis exemplo. Sed illi cæletas tãtũ dicabãt in sacris uictores. Postea uero & qui bigis uel quadrigis uicissent: unde & nostri currus nati i iis qui triumphauissent. Serum hoc iis nõ nisi a diuo Augusto seiuges: sicut elephanti. Regum quoq; erant ĩ capitolio statuæ: ut inde uideantur inchoasse. Ex his Romuli est sine tunica: sicut & Camilli in rostris: & ante ædem castoris fuit. M. Tremellii equestris togata q samnites bis deuicerat: captaq; anagnia populũ stĩpẽdio liberauerat. Ante cautũ ut statuæ in foro tripedales statuerent. hæc mẽsura honorata tũc fuit. Colũnæ prius dicabant: statuis proximæ quarũ rõ: ut supra mortales tolli uiderent. Q đ & arcus significatũ ẽ nouitio inuento. Extant Catonis in censura uociferationes: mulieribus Romanis in prouinciis statuas poni: nec tñ potuit inhibere qn Romæ quoq; ponerent: sicut Corneliæ gracchoꝝ matri: quæ fuit Aphricani prioris filia sedens. passim postea omnibus positæ: adeo ut tres Hãnibalis statuæ in ea urbe uideant: quã ad portas usq; uexauerit. Fuisse i italia statuarios Herculis ab Euandro habitu triũphali statua i foro boario posita: ostẽdit: Et Ianus geminus a Numa rege dicatus. Mirũq; mihi uidet cũ statuaꝝ i Italia tã uetus origo sit deoꝝ simulachra fuisse lignea usq; ad deuictã Asiã in. M. Scauri ædilitate tria milia signoꝝ in scæna tñ fuere tẽporario theatro. Scipio superior in cella Iouis imaginem habet: quæ ad decora familiæ circũ fert. Superioris Catonis imago in curia a senatu imposita: ne eius cõspectu unq̃ carerẽt. refert Suetonius trãquillus. Augustũ Octauiũ proximũ diis imortalibus honorem memoriæ ducum præstitisse. q iperiũ Romanũ ex minimo maximum reddidissent: statuasq; omnium triumphali effigie in utraq; fori sui porticu dedicasse. Et Flauius Vopiscus scribit. Tacitum imperatorem decreuisse Aureliano statuas argenteas in capitolio: in curia: in templo solis: in foro traiani. Et cũ Tacito sexcuplex fuerit statua: frater eius qui duobus tantum modo mensibus imperauit quincuplices habuit. Togatam: clamydatam: paliatam: Armatam: uenatorii habitu: nec tamen satis scio quid sibi uoluerit: q; Marcus Cicero honoris cupientissimus: ad Atticum sic scribit. Nullos honores mihi nisi uerborum decerni sino: statuas prohibeo Fuit etiam alius honos ob rem bene gestam iis qui militauerant in tẽ-
Manubiæ · plis positus: quas appellauere manubias: cum tamen posita in templis potius ex manubiis cõparata dici consueuerit. Aulus Gellius i fastigiis

fori Traiani simulachra sunt sita: circum undique inaurata: equorum atque signorum militarium: subscriptumque est ex manu: manubiæq; sunt pecuniæ ex præda redactæ: Et præda sunt rerum ipsarum captarum corpora. Vnde Asconius secunda in Verrem actione. Manubias ueteres dicebant: & erat hæc imperatorum præda: ex qua quid uellent facerent. Vltimus uero honos militi: ultima & solidissima omnium gloria: & utilitas fuit: cum militia honeste dimissus: quietam cum dignitate senectutem agere potuit. e contraque nulla ferme asperior punitio fuit q̄ cum post uarios & quandoque diuturnos militiæ labores aliquo delicti admissi casu: cum ignominia dimissus aut pœna affectus fuit. Missionis itaque formulam ostendamus. Marcellus iureconsultus de re militari Missionum generales causæ sunt tres: honesta: causaria: ignominiosa: Hōesta est quæ tempore militiæ impleto datur: Causaria cum quis uicio animi uel corpore minus idoneus militiæ renunciatur: Ignominiosa causa est cum quis propter delictū sacramento soluitur. Et Vlpianus de his qui notantur infamia. Missionum multa genera sunt. Et honesta que emeritis stipendiis uel ante ab imperatore indulgetur. Est & causaria quæ propter ualitudinē laboribus militiæ soluit. Est & ignominiosa totiens quotiens is qui mittit addit nominatim ignominiæ causa se mittere: semper enim addere debet cur miles mittatur: sed si exauctorauit eum idest isignia militaria detraxit: inter infames effecit licet non adiecisset ignominiæ causa se eum exauctorasse. est & quartum genus missionis si quis euitandorum munerum causa militiā subisset: hæc autem missio existimationem non lædit ut est sæpissime rescriptum. Iam ipsum prælii gerendi modum ostendamus. Qua in re sicut & i pluribus Cæsar Augustus sapienter sensisse uidetur prælium quidem suscipiendum oīno esse negās: nisi cū maior emolumenti spes q̄ damni metus ostēderet. Nam licet q; Cicero pro. M. Marcello orans scribit. Certe i armis militum uirtus: locorum opportunitas: auxilia sociorum. classes commeatus multum iuuent: maximam tamen partē q̄si suo iure fortuna sibi uendicat. Ordinem uero prælii gerendi nullo i loco certius scire q̄ ex Liuii octauo licet: quiquidem ordo Licet a Liuio perspicue sit descriptus: nisi ab attento & cupientissimo facile intelligi nequit: Sicq; est. Et quod antea phalangis similis macedonicis hic postea manipulatim structa acies cœpit esse: postremo i plures ordines instruebantur. Ordo enim sexagenos milites: duos centuriones: uexillum unum habebat. prima acies hastati erant: manipuli quindecim distantes iter se modicum spacium. Manipulus leuis uicenos milites aliam turbam scutatorum habebat. Leuis autem q hastam tantum gessaq; gererent uocabatur. hæc prima frons i acie florem iuuenum pubescentium militū hēbat. Robustior ide ætas totidē manipulorū: qbus pricipibus

Missio

Missionū genera

Modus gerēdi plii.

collega Papirii militibus ex præda centenos binos asses: & alterum tã tum centurionibus & equitibus dedit. Cum de agris militum esset relatum qui ductu atq; auspicio proconsulis Scipionis in Aphrica bellũ perfecissent: decreuerunt patres: ut. M. L. Brutus prætor urbanus si ei uideretur decem uiros agro samniti qui populi Romani esset metiendo diuidendoq; crearent: quod autem in quinta Liuii decade scriptum erat. Cœpit Paulus Aemilius septuagita Epiri ciuitates quæ hosti cõsenserant. Et prædam inde factam militi concessit. maioraq; multo fuerunt dona: quibus Romani principes suos milites ditauerunt. scribit Spartianus de Alexandro seuero. Fuso fugatoq; Artaxerxe potentissimo rege: qui cum septingentis elephantis: falcatisq; curribus mille: & octingentis ad bellum uenerat: equitum multis milibus statim Antiochiã rediit & de præda quã Persis abstulit suum ditauit exercitũ: cũ & tribunos ea quæ per uicos diripuerant & duces & ipsos milites habere iussisset. tumq; primũ serui Persæ apud Romanos fuerũt: quos qdem quia indigne ferũt Persarũ reges queq̃ suorum alicubi seruire: acceptis preciis: reddidit preciũq; uel illis qui manu cœperant dedit: uel in ærarium contulit. Reliquum est ut ultimum militaribus uiris datum ornamentum statuas dicamus: quibus & alii ob uirtutum merita uariarum postea ornari consueuerunt. De quibus Cicero quarta i Verrem sic habet. Idcirco Scipio existimabat statuas non ad hominum luxuriem sed ad ornatum phanorum atq; oppidorum esse factas: ut posteris nostris monumenta religiosa esse uideantur. Et tamen idem Cicero philippicorum octauo sic dicit. His enim maiores nostri qui ob rem. p. obierant ꝓ breui uita diuturnam memoriam reddiderunt. Et infra: Vita mortuorũ in uiuorum memoria est posita: & ad conclusionem sic censet. Senatui placere Seruio Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris ex huius ordinis sententia statui: circumq; eam statuam locum gladiatoribus ludisq;: liberis posterisq; eius quaqua uersum pedes quinq;: posterior autem Cicerõe Plinius sic de statuis habet. Romæ simulachrũ ex ære factũ primũ ex peculio Spurii Cassii: quem regnum affectantẽ pater ipsius iteremerat: transiit a diis ad homines statuas fieri multis modis. Antiqui pingebant eas bitumine & inaurabant. Athenienses nescio an primi oium Harmodio & Aristogitõi tyrãnidis publice posuerint statuas. Hoc actũ ẽ eodẽ ãno quo reges Roma exacti sunt: excepta deide res est toto orbe terrarũ. humanissima ambitione: & iã oium municipiorũ & fori statuæ ornametũ esse cœperunt: prorogariq; memoria hoium & honores legi. & in basibus scribi: ne in sepulchris tantũ legerẽtur. Mox foꝝ i domibus priuatorũ factũ atq; in atriis. Honos clietũ instituit sic colere patronos. Togata effigie antiquitus dicabantur. placuere & nudæ tenentes hastam ab epheboꝝ gymnicis exẽplaribus: quas achilleas

Statuae et datae militibus.

dicatur. Et Aurelianum iussisse ostendimus ne quis militũ aut pullum aut ouem raperet alienam: ne & oleum lignumue quis peteret. Omnium tamen & a celeritate admiranda: & ab ordine laudanda fuit Claudii Neronis ad Salinatorem Liuium profectio: de qua .xxvii. Liuius. Claudius præmissis per agrum larinatem: marrutinum: frentanum: præcutianum: qua exercitum ducturus erat nunciis: ut omnes in agris urbibusque commeatus paratos militi ad uescendum in uiam deferrent: equos iumentaq; & alia producerent: ut uehiculorum fessis copia esset: ipse ex toto exercitu ciuium sociorumq; quod roboris erat delegit: sex milia pedites: mille equites. Et hercle per instructa omnia ordinibus uirorum mulierumque undique ex agris effusorum inter uota & preces: & laudes ibant. Modestia certare milites nequid nisi necessarium sumerent: nihil morari: nec a signis subsistere: cibum capientes: diem ac noctem ire: uix quod satis ad naturale desiderium corpori esset: quieti dare. Silentio castra Salinatoris ingressi a sui quisq; ordinis hominibus in tẽtoria adducti: cum summa omnium læticia hospitaliter excipiũtur. Nero post uictoriam sexto die ad statiua sua atq; ad hostem peruenit: & iam iplesse uidemur: quæ huius libri initio de militiæ terrestris partibus singulis dicere polliciti fuimus. De nauali bello aliq̃ dicere aggrediamur.

Nauium uocabula hæc põit Aulus Gellius. G. Auli Corbitæ: caudicariæ: lõgæ hippagies: cercuri: celoces: lẽbi: horiæ: lenõculi: actuariæ: ꝓsumiæ: geseoretæ: horiolæ: cattæ: scaphæ: põtões: uecturiæ: mediæ: phaselli parões: mioparões: lintres: caupulica: marplacidæ: cidaꝝ: ratariæ: catascopiũ. Et Nonius Marcellus ꝑtim eadẽ põit: ꝑtim alia: quoꝝ nõnulla exponit. Celox nauigiũ breue dictũ a celeritudine. corbita tardũ: & graue: circerus nauis asiana ꝑgrãdis. Lẽbus nauis breuis piscatoria. Mioparo nauicula pyrrataꝝ: fasellus nauigium cãpanũ. lenũculus nauigiũ piscatorium. Actuariæ nauiculæ celeres dictæ ꝙ cito agi possint. lintres naues fluuiatiles. Scaphæ nauiculæ quæ maiores naues ↄsequũť: caudicariæ quæ i fluminibus usui sunt: Piscis oblonga & stricta a forma piscis. Oneraria de oneribus tarda. Prosumia nauigii genus. Et casteriam locũ esse uult Nonius: ubi cũ nauigatio cõquiescit remi & gubernacula cõquiescũt. Vegetius autẽ liburnam esse dicit a patria andecrina appellatũ: quibus fretus Augustus supauit Antoniũ: & ipsis postea semp ipse & alii principes in bellis sunt usi: ut postea omnes bellicæ liburnæ sint dictæ. liburnasq; dicit: cypresso: pino siluestri: lauro: & abiete contexi consueuisse. & clauis configi æneis: ut puta perpetuis. cum ferreos rubigo consumat. cædiq; cõsueuisse eas arbores a. xv. ad. xxii. lunã post solstitium æstiuum & autumnalem usq; ad Kl. Ianuarii. Minimæ liburnæ remoꝝ habebãt singulos ordines: paulo maiores binos: idoneæ mẽsuræ ternos uľ quaternos iterdũ quos. additq; Vegetius i acciaco ꝑlio

Nauiũ uocabula

Casteria.

Liburnae

Scaphae

Augusti & Cleopatræ senorum Octeñorumq; remigii ordinum fuisse liburnicas. Scaphæ maioribus liburnis associantur: quæ uicenos remiges a singulis partibus habent: quas Britannici piraticas uocant. ꝑ has & suis afferri: & aduersariorum nauibus aliquando intercipi cōmeatus solent: quæ & speculandi quandoq; præstant officium. quarū ne cādeant uela colore maritimis fluctibus simillimo tinguntur: & funes cæra etiam qua inungi solent naues inficiuntur. nautæq; : & milites tinctam eo colore uestem induunt: ut non solum per noctem sed etiam per diē facilius lateant exploratores: Quantum uero naualibus bellis siue maritimis Romana res profecerit: pauca de multis allata ostendent gesta mari nauibusq;. Liuius ꝑnono. Duumuiri naualis classis ornandæ reficiēdæq; eo anno creati. Et. xxiii. quod supra quoq; est cum deessent nautæ consules ex senatusconsulto edixerūt. ut qui Lucio Aemilio. G. Flaminio censoribus milibus æris quinquaginta ipse aut pater eius census fuisset: usq; ad centum milia: nautam unum cū sex mēsiū stipendio daret. Qui supra centum milia: usq; ad trecentum milia: tres nautas cū stipendio annuo: qui supra trecentum usq; ad decies centum æris quinque nautas. Qui supra decies septies senatores: octo nautas: cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructique a dominis: triginta dierum coctis cibariis naues cōscenderunt. Tum primum est factum: ut classis Romana sociis naualibus priuata impensa paratis compleretur. Et libro trigesimo scribit Liuius centum sexagita nauibus lōgis res Romana eo anno gesta. Et trigesimosexto. L. Cornelius Scipio consul edixit: ut quinq; milia in Bruciis scripta Brundusium conuenirent: tres legatos nominauit: Sextum Digitium. L. Amphesium. G. Fabricium Luscinium: qui ex ora maritima undiq; naues Brūdusium contraherent. Et. xxvi. Liuius capta Carthaginæ noua ī Hispania ubi oppugnatio in aquis & mari fuit: Naues dicit onerarias sexagita tres in portu expugnatas captasq;: & quasdam cum suis oneribus frumēto: armis: ære: præterea ferro & lintheis & spartho: & nauali alia materie ad classem ædificandam. Cassius proconsul Ciceroni. Nos ex ora maritima a prouincia & ex insulis quas potuimus naues deduximus: delectum remigum magna contumacia ciuitatum: tamen satis celeriter habuimus. Et. G. Lentulus proquæstor consulibus: tribunis plæbis & senatui: populoq; Romano. Idcirco etiam naues onerarias: quarum minor nulla erat decem milium amphorarum contractas in licia: quo ī loco licet coniicere aut amphoras tūc fuisse minores ætatis nostræ amphoris: aut naues illorum nostris multo maiores. Nā miraculi loco habitæ sunt: quas Alphonsus Aragonum rex apud Neapolim: & Veneta res. p. Venetiis: quattuor miliū amphorarum proximis temporibus cōstruxerunt. & ex iis quæ agantur remis maiores omnium ætatis nostræ

Naues decē milium amphorarum.

licet triremes dictæ sint:duos tantummodo ordines remorũ singulis in lateribus habent.quas a Liburnis originem habuisse crediderim:uel eo maxime quia in liburnis & propinquo Venetiarum loco triremes omnium ætatis nostræ imprimis agiles & idoneæ fabricari dicuntur. Mutata itaque nauigia:mutata sunt uocabula :& quod magis est : mutata sunt classium loca.Duas.n.diuersis in locis classes maximas Octauius Cæsar Augustus instituit:i locis nunc penitus derelictis:Rauẽnæ unã ubi clausum in littore hostium canale habet prisci præsentisq; nominis candianum:alteram miseni contra Puteolanum oppidum:cuius classis loco in stagno semisiccato a mari omnino derelictum uidimus immutatum :quibus de classibus sic habet Vegetius. Apud Misenũ : & Rauennam singulæ legiones cum classibus stabãt:ne legiones a tutela urbis ascenderent.& cum ratio postulasset sine mora sine circuitu:ad omnes mundi partes nauigio peruenirent.Nam misenatium classis Galliam:Hispaniam:Mauritanias:Aphricam:Aegyptum : Sardiniam : atq; Siciliam habebat in promptu.Classis aũt Rauennatium:Epirum: Macedoniam:Achaiam:Propontidem:Pontum:Orientem:Cretam:Cyprũ pene direpta nauigatione petebat:quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse q̃ uirtus. Liburnis autem quæ in Campania stabant præfectus classis misenatiũ præerat.Eas uero quæ Ionio mari datæ fuerant:præfectus classis Rauennatium retinebat.sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti: singulæ autem liburnæ singulos nouarcos habebant.Sed iam satis multa sextus liber habet : cætera ad miliciam facientia in septimũ congeramus.

De præfectis nauium

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE LIBER SEPTIMVS INCIPIT FOELICISSIme.

m VLTA Superius uariaque diximus ad utriusque belli terra marique gerendi militiam facientia. Vnde cum ea ut plurimum a Tito Liuio patauino sumpserimus:operumque eius pars maxima temporũ malignitate perierit:non indecẽs hoc loco iudicamus:bellorum & aliorum terra mariq; a Romanis gestorũ: quæ secunda & alii decem Liuii ipsius supra quartam decades continebant summas:strictissima breuitate complecti. Quo in labore id consequi speramus : ut singulas bellorum militiæ & eius disciplinæ partes: de qbus supra tractauimus:lector attentus inspiciat. Quin etiam nõ solũ bella uidebit gesta:sed tumultus insuper:quos maiores a bellis plurimũ differre uoluerũt.nã Cicero in Philippicorũ septimo. Potest enim

Tumultus. bellum esse sine tumultu. tumultus sine bello esse non potest. itaque maiores nostri tumultum italicum: quod erat domesticum: tumultum gallicum: quod erat italiæ finitimum. Præter ea nullum tumultum nominabant. grauius autem tumultum esse q̃ bellum hinc intelligi licet ꝙ a bello gallico uacationes ualeant: tumultu non ualeant. a secunda que decade incipimus: quando prima: tertia: & quarta integræ nobis extant. Cum uiolassent Tarētini missos ad se oratores: bellum in eos Romani mouerunt: petitusque a tarentinis Pyrrhus rex Epirotharum præsidium eis attulit. Leuinus cōsul Romanus ei præfectus bello: missos exploratores interceptos per castra: ut inspicerent ex confidentia ductos remitti ad Pyrrhum curauit. Commissa est inter præstantissimos duces pugna: primusque Pyrrhus in fugam erat conuersus: cum obuius elephantis factus parumper constitit: & immissis in hostem elephantis prælium reassumpsit. Romanique ad primum beluæ nunquã alias uisæ conspectum territi: fœdam commiserunt fugam. In qua cædes Romanorum fuit magna: & mille octingenti uenere i hostium potestatem: quos Pyrrhus liberaliter dimisit: cæsosque curauit honestissime sepeliri. feruntque nonnulli Pyrrhum uisis Romanis uersa in suas facies acie iacentibus dixisse: si tales habuisset milites: totum se orbem facile subacturum: factumque est eius uictoriæ fama ut Samnites Brutii & Lucani Romano iam tum nomini inuidentes: sese Pyrrho tarentinisque cōiunxerint: cum quibus usque Preneste omnia urendo peruenit. Misit paulo post Pyrrhus Cineam oratorem Romam ea conditione pacem petiturum: ut capta de Italia retineret. Isque uir omnium de quibus scriptum sit memoriæ excellentioris: ciuium Romanorum & coniugum filiorumque nomina ac domos cum nosset: muneribus singulos pertentauit: neminemque qui acciperet inuenisse rettulit: qua in relatione percunctanti de Romanis rebus Pyrrho urbem plenam regibus uidisse respondit. De pace cum Romanis non conuenit. Appio cœco quod Cicero ab Ennio sumptum scribit his uerbis dissuadente. Quo uobis acies mentis: quæ stare solebat Antehac: dementi tendit se flectere paci. iterim redditi a Pyrrho captiui quod supra diximus tã diu iusto honore militiæ caruerūt: quousq; spolia de superato hoste in patriam rettulerūt. Deinde. P. Sulpitio & Decio mure consulibus pugna cum Pyrrho cōmissa: capti sunt elephãti quattuor: occisa uigiti hostiũ. & qnq; Romanorum milia: Pyrrhusq; tarentũ concessit. Fabricioq; dehic alteri cōsulum suffecto cũ medicus Pyrrhi mortẽ per uenenũ accepto precio polliceretur uinctum ille ꝑditorem regi remisit: armis dicẽs Romanos non fraude solitos cum hostibus depugnare. Pyrrhus paulo post oblata syracusarum proditione: in Siciliam traiecit: & re infecta in Italiam rediit. Commisitq; cũ. G. Curio consule nono ꝑlium in quo

Margin notes: Tumultus. — Bellũ Rōmanorũ cũ Tarentinis. — Cineas. — Pyrrhus uictus. P. Sulpitio & Decio consulibus. — Hic multa desunt.

Deinde ephesum ueniens per totam Asiam maiorem litteras misit: ut Romani ciues ubicunq; essent inuenti occiderētur: quod & factum ē. Quam cladem acceptam: & simul sociorū populoq; Romano amicorum regū eiectionem. M. Cicero Pompeium ad id bellum deligi imperatorem suadēs: luculēta oratione deplorat. Mothonē exinde achaiæ ciuitatē Ariston Atheniēsis Mithridati tradidit: per cuius occasionē ueniens Archelaus copiarū Mithridatis dux: achaiam & græciam totam occupauit. Quietioribus iam in urbe Roma rebus: Sylla in græciā duxit. Qui Archelao apud pyræū cōgressus: illū prælio superatum omniq; spoliatū exercitu reppulit: & græciā achaiamq; recepit. Qua in Romanorū uictoria uiginti milia hostium cæsa sunt: cū uix trecētos Sylla desiderauerit. Instauratus tamē Archelai exercitus: nouis septuaginta milium copiis a Mithridate missis. Congressiq; sunt duces prælio accuratissime gesto in quo Archelaus inferior filium Diogenē cum qndecim milibus cæsis amisit. Tentauit tamen iterum fortunam Archelaus: & secundo prælio maiore conatu cōmisso: omnibus copiis suis partim cæsis: partim captis fugiens tribus diebus in palude delituit. petiit tūc pacem Mithridates. quam Sylla nisi quas cœperat prouīciis & urbibus redditis dare recusauit. Quare Mithridates suis diffidens uiribus ad petitum impetratumq; Syllæ colloquium uenit: paxque constituta ē. per quam Sylla qcquid de Asia populus amisserat Romanus recepit. Et ad Dardanos Scordiscos & Dalmatas conuerso uictore exercitu rebelles subegit. Marius interim Cinna Cornelio sibi fœderato in urbem reuersus ē: a quibus multi consulares & senatorii ac equestris ordinis d̄ nobilitate Romana partium Syllanarū occisi: domus Syllæ euersa & uxor filiiq; fugati sunt. Maximaq; pars Senatus urbe: in græciam ꝓfuga ad Syllam confugit. Reuersus ē tunc in Italiam Sylla & apud Capuam Norbano & Cepioni ducibus marianis congressus: sex milia de eoꝝ exercitu occidit: totidem cœpit. Sed paulo post totus is marianaꝝ ꝑtium exercitus apud calenū: Cepionis perfidia Syllano pacatus ē immixtusq; exercitui. Consules inde creati sunt. Marius filius & Papirius carbo: contra quos duxit urbem uersus Sylla: cōgressisq; ad sacriportū Prenestinæ urbis suburbium utrorumq; copiis: cædes utrinq; magna: sed in marianis maior commissa. Ex consulum enim exercitu quindecim milia: ex Syllano uix dimida ps cecidere. De quo prælio Lucanus. Iam quot apud sacri cecidere cadauera portum. Contraxerat interim Sylla ex campanis samnitibusq; auxilia: quibus cū suis legionibus cōiunctis iuadēdi urbē & reliqua irrūpendi consilium iniit: obierat nāq; per id tēporis Marius pater: ad anienemq; extructo sepulchro humatus erat. uenit itaq; salaria uia od portam collinā Sylla: quo iubēte Marii sepulchro funditus diruto: eius ossa dissipata & in anienē proiecta

Mithridatis bellū cum Romanis.

Archelaus. Sylla.

Diogenes: Archelai filius

Marius. Cinna

Nobanus Cepio

Marius filius: Papirius carbo consules

Ossa Marii dispersa

Sylla primus crematus.

Romanorū cædes per Syllam

Marii filius preneste obsessus se interfici iubet

Sylle pfidia

G.Carbo occisus

Gn.Pōpeius magnus de aphrica triumphat

Sylla priuatus uitam i uilla agit.

Lepidus. Catulus.

Scipio lepidi filius occiditur.

sunt unde quod supra diximus factum est:ut Sylla ipse id in suo cadauere timens exemplum:primus de gente Cornelia moriens cremari uoluerit.prodierunt uero in aciem consules:& cūctis populi Romani copiis quæ ad urbem & longe in circuitu erāt prælio ingenti concursum est:in quo scripserūt nōnulli octuagita milia cecidisse. Vnde Lucanus Aut collina tulit stratas quot porta cateruas. Superior aūt Sylla urbē igressus tria milia ciuiū:qui in uillam ꝓpublicā campo iminentem martio inermes se receperāt iterfici iussit. Q .Catulo eius partium duce primario cōtra adnitente:& passim dū ea cōmitteret cædes clamante:frustra uicturū Syllam:si inermibus & quietis simul cum armatis & resistentibus iterfectis:nulli supsint quibus dominetur. Marius filius post eam acceptam cladem in urbem reuersus:ærario penitus exhausto:thesauros inde eduxit ingentes:quindecim milia pondo auri:argenti ad triginta:milia de quibus supra a nobis est dictum : & Preneste se cōtulit. qua in urbe obsessus:cum resistere nequiret:mutuis cum uno ex commilitonibus uulneribus concurrens:occubuit.urbem Prenestinam cū Sylla uiribus capi posse diffideret ad ingenium conuersus ciues fide euocauit:e quibus immanissime deceptis quinqꝫ milia occidi: lacerari: & per campos dispergi curauit.quattuor milia septingentos proscripsit eorumqꝫ mulieres maiori ex parte occidit:& demum urbem Prenestinā Syllanus deleuit exercitus. G.Carbo fugit Ariminū : ubi superatus occisusqꝫ est:Interea.Gn.Pompeius cui postea magno fuit cognomentū: Syllanis partibus quarum & ipse erat ubiqꝫ præualētibus:aduersæ partis duces in Aphrica superauit:& ea subiici paratissima: rei.p.nomine i Syllanam ditionem recepta:annum agens quartum & uigesimum:nec consul:nec proconsul:nec prætor:neqꝫ etiam ætatis legitimæ triumphauit.protracta sunt sociale & prædictum ciuile primum ifœlicissima rei publi.& urbi Romæ bella:annis ad sexdecim . In quibus cētū quiquaginta milia referuntur cæsa:inter quæ consulares tres & uiginti: prætorii septem:senatores ducenti:occubuisse dicuntur . Ad quorum finem Sylla in priuatam secedens uitam:quandoqꝫ paucis.quādoqꝫ nullis comitantibus seruis aut libertis:aliquot annis:(mirum dictu):post tātas ciuium cædes:in urbe uixit securus . cum tamen pediculis : quos sola caro humana gignit uermiculis uiuentem diu afflictum: & demum ab ipsis occisum fuisse nonnulli tradidere . Eius autem dimissæ dictaturæ factum damnans.C .Cæsar & ipse dictator perpetuus dicere solitus ē: Syllam litteras nesciuisse. Mortuo subide Sylla:Lepidus Marianarū : & Catulus Syllanarū partium duces:nouum ciuile bellum suscitarūt. bis confixerunt:in quibus præliis multi perierunt. Alba in quam Scipio Lepidi filius confugerat expugnata:qui fugiens apud Regiū supatus & occisus est. Quattuor eodē tēpore bella sunt orta. In Hispania i

pāmphilia & cilicia:in Macedonia:in Dalmatia.primū gessit Sertorius nursinus Marianarum partium:in Hispania:& Lusitania. cōtra quem Cecilius Metellus &.L.Domitius consules:paratissimū duxerūt exercitum.Sertorii duce Herculeo.L.Domitius pugna cōmissa occisus ē: Cecilius uero Metellus eius filius q Iugurtham uicerat:& ipse prælio decertans : hostem mora fatigabat : Donec Pompei castris consociatus est. Multa sunt eo Sertorii bello præclara gesta:quæ hac nostra ascriptione explicari nequeunt .namque annis duodeuigiti Sertorius in hispaniis fuit:quorum rebellionis octauo cum duces clarissimi.G.P.&.Q.Metellus adolescēs in eū duxissent:bellumq; acerrimū gereretur:Sertorio a suis occiso:res hispaniæ quietē sunt nactæ.Secundum in Macedonia bellū Appius Claudius breui pacauit: qui ea ꝓuincia recepta & rhodope ditiōi Romanæ addita obiit.Tertiū maioris negotii i Dalmatia fuit:ad quod.G.Scribonius cum duxisset:trium annorum bello ea oi recepta prouincia ad danubiū usq; uincendo peruenit. Suscitatū aūt in cilicia & pamphilia quartū bellum composuit.G.Seruilius uir nobilissimus:qui illis receptis prouinciis.liciā: olympū & coracū urbes addidit.Primusq; Romanorū ducū Isauriam attigit prouinciam qua populo subacta Romano dictus est Isauricus.Quæ dum a Seruilio geruntur missus est in illyricum.G.Cosconius:qui duorū annorum bello:cū regionibus illis pacatis Salonas iperio addidisset: Romam red it.Mithridates iterim pace rupta:quā a Sylla habuerat bithyniam & asiā capere est adnixus:contra quem.L.Licinius &.M. Aurelius consules duxerūt:eumq; reppulerunt.Qui tamen dū fugā simulat Cizicū Vrbē amplissimā obsedit.Creatus inde cōsul.L.Lucullus ad Cizicū peruenit eāq; belli rationem iniit:ut hic Mithridates a Romano exercitu inde a Cizicenis ifestaretur . Quæ dū protrahitur obsidio bellum seruille i Italia excitatum est.Sparthaco otixo & Oenomao ducibus.qui Capua prælio pertētata acerrimo:cum potiri nequissent : ad uesuuium delati:castra in eo monte communiunt.Duxit uero ad uesuuium Claudius prætor:& clausi obsidione serui erumpentes prætorem cū ignominia reppulerunt. Et ingenti præda potiri per lucanos ad consentiam peruenerūt:tanto progressi furore:tāta usi imanitate :ut omnē ferarum rabiem superarint.quacumq; enim duxerūt ferro omnia igniq; uastantes:cædem quoq; nullo ætatis habito discrimine commiserūt.& cum parum ducerent libidinem in matronis uirginibusq; explere:multas ludibrio habitas ut necem sibi in dignitate conscirent adegerunt.In quos.M.Lucius Crassus proconsul cum duxisset: eos in Apulia decernere prælio coactos supauit:ad iternitionēq; deleuit. Lucullus interim Mithridatē i Cizico cōclusum tam arcta presserat obsidione:ut fuga sibi cōsulere sit ꝯpulsus:persecutusq; eū Lucullus paphlagoniā de itine

Quot bella codē tp̄e orta
Sertorius
Cecilius metellus &.L. Domitius. cōsules contra Sertoriū
Appius Claudius:
G.Scribōius
G.Seruilius Isauricus.
G.Coscōius
L.Licinius: & M.Aurelius consules contra Mithridatem.
Bellū seruile
Claudius ꝑtor
Serui a.M. Crasso deleti:
Mithridates a Lucullo fugatus.

re bithyniaq; recepit. Gōstitit uero ad gazerā ꝗ̄ fuga Mithridates. Vbi cōuocatus undiq; suus ad diē conuenerat exercitus. Commissumq; ē sūmo utriusq; ducis iussu præliū. in quo Mithridates: cū triginta milia amisisset: i minorē Armeniā de fuga se cōtulit: qua prouicia Lucullus illo fugato potitus ē: confugit uero in superiorē Armeniā Mithridates a Tygrane eius prouinciæ dn̄o protectus. Et Lucullus utroq; rege ꝑ arma pulso maiorē cū minore Armenia Romano adiecit ipio. Repauit aūt breui Tygranes sagittarioꝝ decem: alioꝝ militū nonaginta milia i exercitū. Cui Lucullus cū tribus legionibus prælio ē congressus. Tygranesq; superatus magnam sui exercitus partem amisit. & fugit. contínuerat autem se in munitissima ditissimaq; superioris Armeniæ ciuitate Tygranis frater: quē simul cum ciuitate cū cœpisset Lucullus ingēti præda potitus est. Disposuerat interim Lucul. circa Asiæ littora classem: ne reuersus in eā prouiciam Mithridates bellū innouaret. sed milites classiarii militibus terrestris exercitus factā de qua ē dictum prædā inuidentes: neglecto Luculli iperio maris custodiā deseruerunt: Mithridatesq; minorē Asiā ingressus: maximos conciuit motus: quoꝝ occasione fretus. G. Pōpeius: quā pridē ambiebat Lucullo gloriam præripuit. Quod. n. oratio Ciceronis luculētissima de laudibus Pompeii & imperatore deligendo habita edocet: suffectus Lucullo Pompeius: ad paratam eius belli uictoriā se contulit. Alterq; Lucullus interea ad Macedoniam missus Romanoꝝ primus Bessos attigit & subegit. Et feras rhodopeiorū mōtiū gētes quas fama esset humanis carnibus uesci: ui decussas domuit attriuitq;. Cœpit destruxitq; Apolloniā: cœpit Galatiā & Parthenopolim. Qua itē tēpestate exortū ē bellū creticū. Ceciliusq; Metellus consul ea oi insula triēnio capta & pacata: post triumphū de ea Romæ actū: cretici cognomine ē honestatus. Longū esset. Gn. Pompeii horum temporum gesta fusius describere: namq; post res Mithridatis & Tygranis afflictas post Beronicē quæ & baruth: ptolomaidam quæ & accon: & cirenas i potestatē redactas: post bellū pyraticū breui cōfectū: ponti urbibus ac circunstantibus tributariis effectis: Herodem quoq; albanoꝝ regē superatū fecit tributariū: Hiberiam subdidit: Ituriam: Arabiā: & minorē Armeniā Deiotharo galathæ qui contra Tygranē sibi fauerat regi appellato dedit. Paphlagoniā reddidit Attalo. Obsides anthiocenis reddidit Hyerosolimam obsedit & cœpit: i cuius urbis obsidione tribus ꝓtracta mensibus: duodeci milia iudæorum pugnando sunt cæsa. Inde Hircanū in sacerdotiū restituit. Aristobolū captiuum Romam perduxit: Ad summamq; de triginta regibus triumphum egit: in quo Aristobolus & Tygranis Mithridatisq; filii anī curꝝ sunt ducti. Argētiq; uis ingēs i ærariū ē relata. pauloq; post. L. Sergius Catilina i patriā molitus ē. Et Ciceronis Cōsulis uirtute oppressus: ꝗ̄

Armēia utraq; adiecta i pio ro. p Lucullum

Tygranes superatur a Lucullo

Pōpeius Lucullo suffectus.

Bessi subacti a Lucullo.

Bellum creticum

Metellus creticus.

Pōpeii magni gesta.

L. Sergius Catilina

luculentissima Crispi historia extās edocet. Caius Iulius Cæsar ad gallias illyricūq; cōsul creatus cū decē legionibus accessit: cuius præstantissimi eloquentissimiq; principis gesta: suis cōmentariis elegantissime scriptis: & pene infinitorum historiis sunt notissima: nec satis scimus: neq; etiam nostri propositi est discernere: plus ne boni an mali rebus attulerit Romanis sua: (sicut Cicero inquit): q̄ sibi constituerit opinio principatus. Sed quod constat in eo bello ꝙ contra. G. Pompeium gessit ciuiliū maximo: cōsulares: triūphales: senatorii: ꝑtorii: equestris ordinis & plæbeii: tanta Romanorum cædes facta: ut infinitum recensere: horrendumq; sit: ne dū memorare: sed etiam cogitare. Nec minora fuerunt: melioraq; ab eius nepote Octauio Cæsare Augusto gesta. Nam (ne eius facinora altius repetamus): summū & impiissimū i Romano imperio cōmissum scelus fuit: triūuiratus Octauii ipsius Marci Antonii: & Marci Lepidi: circa Mutinensem urbem: in paruula quadā insula Labinii fluminis: & aperta: in qua duces ipsi orbem Romanum æquis portionibus partiti sunt. & ne ciues per eam ætatem: prudentia: ingenio: & animis ualentes: tantam impietatem prohibere possent: commissis illorum cædibus prouiderunt. Qua de re Liuius undeuigesimo libro centesimo sic habet. In triumuiratu proscriptio facta est. In qua plurimi æquites: senatores. cxxx. uicissim concessi. Lepidus enim. L. Paulū fratrem: Antonius. L. Cæsarem auunculum: Octauianus. M. Ciceronē: qui a Popilio legionario milite cum haberet annos. lxiiii. occisus: caputq; cum dextera manu in rostris posita: ubi multos defenderat. Gessit postmodum quinq; bella ciuilia idem Augustus: Mutinēse: Philippēse: Perusinum: Siculum: Acciacum. Quibus in bellis præter aliā multiplicem ciuium cædem: Augustus uiginti milia Romauorum militū exauctorauit: triginta milia seruorum qui militauerāt dominis restituit: sex milia quorum domini non extabant in crucem sustulit. Tandem cātabrico bello cōfecto: Cæsar Augustus ianum primo & secundo a condita urbe ante memoriam suam clausum: anno urbis primo quinquagesimo septingentesimo: orbe ubiq; pacato tertio clausit. per quæ pacis tēpora saluator noster Ihesus Christus nasci uoluit. paruā hactenus: sed uel ideo nō ingratam: (quia aliqua est) noticiam dedimus eorum: quæ duo & centum Titi Liuii patauini historiarum libri non extantes continebant. satisq; constat: gesta eum Octauii Augusti a quo in honore habitus & diuitiis auctus fuit: (non tamen ad usq; illius uitæ finem) scripsisse. Ea autem: quæ in ætatem nostram Romani imperatores gessere: uarios & quandoq; nullos scriptores habuerunt. De quibus quam poterimus breuiore sūma dicemus. Suetonius trāqllus. a. C. Iulio Cæsare icipiēs: duodeci pricipū cōfecit historiā toto orbe notissimā. eorūdēq; & ut coniicimus aliorꝫ uel ꝑpaucorꝫ gesta: elegātiore stilo complexus

C. Iulius cæsar

Caesar Augustus.

Triūuiratus

Bella qnque ciuilia per Augustum gesta.

fuerat: Cornelius Tacitus: quæ scripta maiori ex pte pierũt. Suntq; hi duodecim. C. Iulius Cæsar. Octauius eius nepos Cæsar Augustus. Tiberius. C. Gallicula: Claudius: Nero: Galba: Otho: Vitellius: Vespasianus: Titus Vespasianus: Domitiãus. Successerũt Domitiano: Nerua: & Traianus: quorũ gesta ordine scripta nõ extãt. Et Nerua qdẽ ãni unius quo Romanã tenuit monarchiã: id habuit decoris: q Traianũ recto igentis uirtutis iudicio ductus adoptauit. Qui hispanis maioribus Romæ natus optõis quosq; pricipes rerũ gestarũ magnificentia & oĩmoda uirtute: gloria & laude: uel supat uel æquat. Annorũ uero triũ & sexaginta qbus uixit duodeuigesimo & dimidio iperauit: cuius pbitatis morũq;: & si perierũt scripta in historiã digesta: nõ tamen adeo oblitterata est memoria: quin multa & alibi & in hoc opere a nobis fuerit celebrata. Hadrianus post eum & alii tres & uiginti secuti sunt pricipes Augusti: ac plurimi Cæsares & tyrãni: quorũ gesta a septẽ referuntur scriptoribus i unicum codicem (nescimus a quo) ordine digesta. suntq; hi scriptores. Helius Spartianus. Iulius capitolinus. Flauius eutropius Flauius uopiscus syracusanus: Trebelius pollio: Helius lãpridius & Vulcatius gallicanus. Imperatorũ uero præter tyranos qui iciderũt & a dictis septem scriptoribus celebrantur: hic est ordo Hadrianus maioribus: & ipse hispanis patre italico apud Hatriam samnitium urbem natus: uno & uiginti annis administrauit iperiũ. Successor eius & gener ac per adoptionem filius Antoninus Pius uir optimus: tribus & uiginti annis in imperio uixit. Antoninus uero cognomẽto philosophus pio gener & successor: nulla in re maius dedit philosophiæ experimentum: q̃ q Lutium fratrem bestium hominem collegam assumptum undecim annis: & Faustinam uxorẽ adulteriis infamem: patientissime tolerauit: Tertio quoq; Infœlix icommodo: q Commodum filium & successorem habuit: cuius uita annis duodeuiginti Romano iperio infœlicissima fuit. Antoninum antedictum cognomine Cõmodũ: quẽ omnibus icõmodũ uulgo appellarunt: cum annis tredecim sola uirtutis paternæ gratia tolerari fecisset: mors uiolenta sustulit. Pertinacẽ libertino patre satũ & præstãtẽ uirũ populus cum diligeret: milites ob auariciæ opinionẽ oderant quem secundo imperii mense non satis expleto interfecerunt. Iulianũ didium Mediolanensibus ortum maioribus: uera laborantem auariciæ & tenacitatis infamia: post quintã diẽ & secũdũ imperii mensem auctoritate senatus priuatũ: populus i palatio occidit. Seuerum inde Aphrica oriũdũ inter bonos principes numerãdum: annis duodeuigiti imperatorem frugi Romana res habuit. Bassianum: Seuerus filium: & successorẽ habuit: cui Antonino caracallæ fuit appellatio Isque genitori parum uirtute similis: sexto imperii anno nondum satis finito: apud carras mesopotamiæ: a militibus est occisus. Qui cædis

Marginal notes: Duodecim Caesares. — Nerua Traianus — Impatorum ordo post Traianum Hadrianus. — Antoninus pius — Antoninus philosophus — Cõmodus. — Pertinax. — Iuliauus Didius. — Seuerus. — Bassianus

suæ auctorem Macrinum habuit successorem: uirum non magis origi ne sordidissimũ: q̃ flagitiis omnibus inquinatissimũ. quem apud Antiochiã anno imperii nõ satis exacto: Heliogabalus interfici curauit. Et is uarius etiam appellatus: cum id dei unius Heliogabali cognomen acce pisset: uir omnium qui ante & post se fuerunt sordidissimus scelestissimusq: annis tribus Romani imperii titulum inquinauit. Tantas principum sordes: tantam Romani imperii calamitatem: successor restituit Alexander assiriis parentibus Romæ Mammea genitus christiana. Eũ tamen summæ & rarissimæ probitatis principem: tertio decimo imperii anno in galliis agentem scelestissimi milites Maximini thracis istigatione curaq; interfecerunt. Isq; Maximinus utroq; parente barbaro: apud barbaros natus & ad pubertatis annos nutritus: cum tribus annis una cum filio suo imperasset: apud aquileam simul cum eodem occisus ẽ. Tres eo deturbando imperii turbine imperatores senatus declarauerat quorũ Pupienus: & Albinus: post secũdũ principatus ãnũ a militibus interfecti sunt. Tertiusq; q cũ eis senatus auctoritate pariter fuerat imperator Gordianus adolescens Augustus sex omnino ãnis tenuit principatum. Philippus exinde arabs: cuius dolo Gordianus ille adolescẽs occubuerat imperiũ adeptus: Philippũ filiũ consortẽ principatus assumpsit: primus Romanoꝝ principũ christianus. Quẽ Decii panno nis pfidia conciti milites primo: & paulo post filiũ ad anni septimi coꝝ imperii finem occiderunt. Deciusq; cum filio Cæsare declarato ad tertii quo imperauerat anni finem: dum contra Aemilianum in mœsia rebellem parat exercitum: a barbaris ẽ occisus. Gallusq; Hostilianus successor ad imperium assumptus: Volusianũ filiũ consortem habuit. Qui anno imperii secundo peste suorum temporum aliarum omnium de q bus traditur maxima apud meuaniam: siue uicinam fori Flaminii urbẽ interierunt. Valerianus inde uir nobilitate: doctrina: & eloquentia clarus: summo senatus populiq; Romani consensu: primus (ut uidetur) principum Cæsar & Augustus fuit declaratus. cuius probe gesta cum tãtæ fortunæ uiderentur respondere: in maximũ omnium incidit infortuniũ: a Sapore enim Persarũ rege sexto imperii anno captus: & cathena tãquã canis: quacunq; barbarus rex iter facere ductus: illũ in equũ ascensurum humeris sustentauit. Galienus filius: qui annis undecim & uiuo & mortuo genitore Romanum fœdauit imperium: Gallicula: Cõmodo ac ipso pene Heliogabalo flagitiosior fuit. p cuius tẽpora orbis Romanus a triginta tyrãnis extitit preslus. post quem Claudius eius nominis secundus: tãquam contrarium antea suo oppositum cõtrario. non minus optimo cuiq; Traianus: Pius. Alexãder: quam ille pessimis fuit adsimilis q Gothis magna clade afflictus & ĩtra solum barbaricum redire compulsis: dum maiora meditatur & parat: anno imperii secũdo

Macrinus.
Heliogabalus:
Alexander.
Maximinus
Pupienus.
Albinus.
Gordianus.
Philippus arabs
Decius.
Gallus Hostilianus
Valerianus.
Sapor rex.
Galienus
Claudius.

Quintilius. Aurelianus.

nondum finito obiit. Quintiliusq; frater:& imperio successor sextodecimo imperii die interfectus est. Ad barbarum tunc Romana res rediit Aurelianus enim barbaro obscuri nominis parente apud barbaros genitus:Romanam in qua a puericia nutritus erat disciplinā adeo redoleuit:ut si sæuicia abfuisset:quæ sola eum barbarū prodebat:bonis probisq; imperatoribus æquari potuerit :plura in oriente q̄ alibi gessit. Romæ ambitū iusq; extra muros eius priscos diffiniuit. Vltimusq;(ut nobis hucusq; uidetur)Romanoꝝ pricipū duxit prisco more triumphū: Zenobia muliere orientis dominatrice:ante currum catenis aureis circundata potiusq̄ uincta:inter captiuos ducta:quem anno imperii sexto nondū finito:notarii sui perfidia milites interfecerunt. Tacitum deinde

Tacitus.

uirum consularem & senem:quia a Cornelio Tacito scriptore elegātissimo originem suam censeri gloriæ non immerito duxerit. S.P.Q.R. & milites summa delegerunt concordia & grauitate expectationiq; ut uidebatur satisfecisset:nisi mors eum importuna ad sextum imperii mēsem abstulisset. Florianumq; fratrem & successorem secundo principatus mense milites uulneribus confecerunt. Probum exinde pannonem Sirmio urbe oriundum:annis quinq; Romanum imperium uere ꝓbū habuit principem :cuius multa : dum aliis imperatoribus dux fuit : & quādiu ipse imperauit:præclare gesta a scriptoribus referuntur : cumq; molles & luxu perditi milites dura iubētem & difficilia interfecerunt. De eo grande quid scribit Flauius uopiscus:q; nos pridem i magnam adduxit expectationem:genitrici enim eius nobiliori q̄ esset genitor: sæpius attentiusq; petenti responderunt mathematici fore:ut a Probo lōga mille annorum successione progeniti: Romanū imperiū nō magis tenerent q̄ redderēt amplificatum. Dū itaq; Ioānes humad uayuoda transiluanus & ipse pannon cēsendus:uictorias super uictorias & quidem crebro in turchos cumulat:subiit animū nostrū cogitatio:millesimū Probi ipio annū agi:quod & ipsa suppotatio ostēdebat. sꝑauimusq; aliqn̄ fore:ut dicta de Probo uaticinia in Vayuoda nostro implerēt. cū subito clades illa igens qua Vayuoda ipse Ioānis capistrani oratiōibus a domino adiutus Ihesu Christo:Maumeth turchorū imperatorē apud Bellogradum afflixit.in certioris spei sententiam nos adduxit:sed tantum uirum optimis quibusq; imperatoribus priscis gloria parē:ipoptuna mos sustulit. Carum probo successorem milites creauerunt : qui duobus ānis:Romanum imperium haud improbe administrauit. Caris enim mesopothamiæ captis:progredi aggressum scribit Vopiscus fato prohibitū ictu fulminis interisse:q; Romanis ultra Cizicū progredi non liceret: Duorum eius filiorum Numerianus pœsim callens & oratoriam:cum imperare cœpisset:Apri soceri fraude a militibus est occisus. Alter Carinus nulla uirtutis umbra a uiciis quibus undiq; scatebat

Florianus. Probus.

Ioannes humad uayuoda

Carus

Numeriāus

Carinus.

redemptus:a Dioclitiano superatus interfectusq; est. Vltimus imperatorũ & princi pum Augustorum quos supradicti septem historici suis ornarunt monumẽtis:est hic Carinus. post eũ tredecim secuti sunt Augusti principes:quorum gesta q attigerũt scriptores ptim pauci:& quorũ dã oino nulli fuerũt: ptim q scripserunt trunci & mutilati ad nostram puenerũt ætatẽ. Dioclitianus enim nullum quod qdẽ sciamus gestorũ a se scriptorẽ habuit. Constantii comitis. & Constantini filii:ac Galerii: & Constantis:& Constancii:Iuliani:ac Iouiani gesta: Ammianus Marcellinus scriptor egregius duobus & triginta libris est cõplexus. Quorum tredecim anteriores nobis desunt. In quibus Constantii Galerii:& Cõstantini ut conicimus gesta erant. Dioclitianus itaq; Salone nunc spalatro in Dalmatia oriundus:& senatus:& populi:& militũ cõsensu: post Carinum imperator Augustus est declaratus: qui & prudens: & pbus impator:cũ multa bella pspere gessisset:multis quæ suborta sunt in imperio dissidiis territus:Maximianum Cæsarem primo post Augustum imperii consortem declarauit. aliosq; subinde adiutores comparaturus:Galerium & Constantium comitem: q Constantinum magnum genuit Csæares fecit. Et breui post Salonas dimisso imperio :i uitæ priuatæ qetem se recepit:quem Maximianus in priuatæ uitæ & qetis proposito:apud Mediolanum imitatus est. Dioclitianusq; postquam annis uiginti partim in principatu partim in uita fuerat priuata:ueneno interiit. Constantius comes Eutropio patre galliis oriũdo : & Galerius cæsares primo simul:& pariter post Augusti:imperium inter se partiti sũt Galliamque & Hispaniam Constantius perhumane cũ administraret: Constantinum ex Helena in Britania nunc Anglia filium suscepit:ubi anno principatus tertiodecimo obiit. post quem cum Galerius imperium solus annis duobus administrasset:ualitudinis in quam inciderat i patiens manum sibi consciuit. Constantinus ad hunc sequitur priceps insignis:qui post germaniæ motus uarios maximosq; diutino bello cõpositos:in Italiam descendens eporegiam primo post Veronam tyrannis hostibus suis consentientes afflixit. Maxentiũ tyrannum ad pontẽ supra tyberim materia & nauibus fabricatum superauit : ut in tyberim mersus obierit. christianis fauit:& multa fecit :quæ apud nostros celebrata:a stricto hoc in loco narrari nequeunt. Annos unum & triginta plenos in principatu egit. Trium Constantini filiorum:duo:Constans: & Constantius in Constantini fratris necem consenserunt. Constansq; natu maior post uictorias de parthis multiplices habitas a militibus eadem qua in omnes ipse debachabatur crudelitate:anno ĩperii duodeuigesimo laceratus est. Constantii uero fratris & in imperio successoris infœlicitas tulit:ut Iulianum sibi affinem Cæsarẽ declaratum in gallias cum exercitu miserit, Qui uir ingentis spiritus : doctrinæ: & uirtutis

Dioclitiãus:

Maximianus
Galerius
Cõstantius comes.

Cõstãtinus.

Maxentius.

Constans
Cõstantius.
Cõstantinus

Iulianus.

parata uirtutibus suis potiusq̃ copiarum apparatu & magnitudine ui-
ctoria.elatus in Italiam rediens tyrãnidem inuasit. Constantiusq; inte-
rim Persarum bello graui implicitus dum ad Italiam properat:anno im
perii sexto obiit.Iuliano apostate ideo cognomentum fuit:quia suscep
tam Christi fidem abnegans:librum eloquentia & pari impietate redũ
dantem:in Christi domini dogma euomuit. Is dum in Persis ingentia
tractat bella ãno imperii secundo nondum finito sagitta incertum mis
Iouianus sa sicut Ammianus refert brachium saucius interiit. Iouianum pan-
nonẽ uixdum adolescentiam supergressum uirtutibus ornatũ: Iuliani
exercitus imperatorem creauit:multa ut apparuit præclara gesturũ:nisi
Valẽtiniãus octauo imperii mense repentina morte subtractus fuisset. Valẽtinianũ
quoq; & ipsum pannonem milites(ut uidebatur)inuitum ĩperio præ-
Valens. Gratianus fecerunt. Qui princeps inter bonos numerandus:Valentem germanũ
fratrem:& Gratianum filium Cæsares primo:& mox creauit Augustos
obiit undecimo imperii anno. Eiusq; mors Romano imperio non im-
matura q̃ magis infausta Valentem eius fratrem ad imperium euehi
fecit. Cuius uiri auaricia:& simul imprudentia factum est:ut Gothis in
Romani imperii prouĩcias patuerit accessus:quos christianos fieri cu
pientes petentesq;:sua imprudentia effecit hereticos Arrianos. Is tamẽ
dei iudicio dũ pari imprudentia cũ Gothis pugnat:quarto imperii an-
no superatus:& cum casa in quam se de fuga receperat crematus est.
Valenti successit ĩperio nepos Gratianus uir cũ catholice christianus:
Theodosius tum alias probus. Qui Theodosiũ fratrem ea coditione ĩ collegam as-
Valẽtiniãus secundus. sumpsit:ut solo ĩ oriente princeps esset. Ipse post superatos pacatosq;
Alemanos & repressos scythas siue tartaros:ãno ĩperii sexto obiit. Va
lentinianusq; frater eius nominis secundus ĩperium occidentis accepit
Maximus. Theodosio ut cœperat orientis ĩperium administrante. Sed cũ Maxi-
mus qdam tyrãnus Valentinianũ galliis ui & armis expulisset: Theo
dosius suppetiis allatis & tyrãnũ apud aquileã uicit:ac capite puniuit:
& fratri ĩperium instaurauit. Sed cũ is qetus apud Vienã desidet:octa
uo imperii anno Arbogausti comitis sui fraude occubuit. Theodosius
itaq; utriq; fratrum post quartumdecimũ annum successor:uniuersum
orbis Romani imperium solus obtinuit. Princeps optimus præstãtissi
musq;:& Traiano a cuius consanguinitate originẽ duxisset adsimilis.q
Eugenius tyrannus. intra annos tres imperii quod solus administraret:Eugeniũ tyrãnũ gal
liarũ & partis germaniæ inuasorẽ superauit:cœpit:occidit:auxilio ma-
xime fretus domini Ihesu christi in quo fideret. quod eius historiæ cele
brator Claudianus poeta:& ipse Hispanus genere: apud Florentiã Ita
liæ habitator his uersibus ĩdicat. O nimiũ dilecte deo cui militat æther
Et coniurati ueniunt ad classica uenti. Hunc principem duo sancti
eloquentissimiq; ecclesiæ doctores: Ambrosius & Augustinus multis

magnisq; extollunt laudibus. Sed historico qui ad nostras peruenerit ma nus simul cũ aliis duodecim Augustis supradictis caret. Post Theodo sii ipsius apud Mediolanũ mortẽ orbi Romano inuisam simul & perni ciosissimam: duo eius filii Archadius & Honorius i iperio successerũt Quorũ tpibus uisi Gothi post multas clades Italiæ inflictas Romam obsederunt: cœperuntq;. Qua die Kalendarum Aprilis: anni ab incar natione saluatoris nostri duodecimi quadrigẽtesimi: Romanorũ impii inclinatio cœpit: in duorũ & triginta librorũ historia a nobis hactenus celebrata. ex qua facile fuerit ipatores: augustos: principes: & tyrannos uel potius gẽtiũ a quibus tantam rem: tantum imperiũ: tantam monar chiam euerti: deprimi: exinaniri contigit excerpere & intelligere: quãob rem ommissio iam in quo satis diu digressi sumus bellorum & gestorũ in Romano impio a qbus rei militaris Romanæ magnitudo: dignitas & simul uarietas intelligi possit: succincta astricta & breuiaria narratõe ad principis siue imperatoris unius qualis esse debeat descriptionem ueniendum est. Primum enim & maximum rei militaris disciplinæ: & belli gerendi fundamẽtũ est: optimi imperatoris delectus. De quo satis esse posset: si ea paucis diceremus quæ. M. Cicero. Gn. Pompeii laudes in oratione tractans sic habet. Ego enim sic existimo: in summo impe ratore quattuor has res inesse oportere. Scientiam rei militaris: uirtutẽ: auctoritatem: fœlicitatem. Sed cum proximis temporibus uir doctis simus eloquẽtissimusq; Nicolaus secundinus noster Onexãdri ad. Q. Verannium de optimo imperatore librum nobis e græcia transtulerit in latinum quem scriptorem per Augusti: aut proxima illis tempora floruisse coniicimus: libet eius præcepta carptim colligere: in quibus in primis iucundum utilissimumque erit inspicere: ea quæ præscribit facienda: duces Romanos imperii fundatores factitasse. Et nobis faci le fuerit nisi amplitudo operis nimia deterreret: quicquid Onexander singulis in partibus seruandum iubet: qui consules: prætores: duces: & imperatores seruarint ostendere. Sed iam Onexandri præcepta uidea mus quæ is tanti facit: ut se fœlicem uel ide futurum prædicet. Ea quæ Romani uirtute: prudentia: & industria: fortiter & præclare gesserunt: idoneus ipse existimetur qui oratione complectatur. Ad opusq; ingres surus de eius utilitate maxima attentos lectores reddit: qbus se ostẽsu rum pollicetur. Vnde orta sit gloria igens Romanorum: qui tale tantũ q̃ cõstituerunt imperiũ: ut nullus rex: nulla ciuitas: nulla gens nõ mo do maiorẽ iperii magnitudinem obtinere: sed ne parem qdem attingere potuerit affirmatq; subinde nõ casu id & fortuna: sed uirtutibus fa ctum esse. propitiam enim inquit cœptisque nostris fauentem adipisci fortunam optandum utiq; est: non ideo tamen existimandũ eam rebus præesse oibus atq; penitus dominari. Vt. n. inepti ac parum cõsiderati

Archadius. Honorius.

Fundamen tũ rei mili taris optius princeps.

Onexandri de optimo Impatore p̃ cepta:

sunt qui singulas calamitates fortunæ attribuũt:nõ ĩpatorũ desidiæ & errori : ita qui res recte & ordine gestas fortunæ non imperatorũ uirtuti impartire uident. Veniẽsq; paulo post ad rem:dicit Imperatorẽ deligi oportere nõ generis & maioꝝ:nec fortunarũ & opũ habita rõne:sed q tẽperãs sit:cõtinẽs:sobrius:frugi:ac tenuis uictus:laborũ patiẽs: acer ingenio:nõ auarus:nõ iuuenis:non senex. Si cõtingat quoq; q liberos habeat:qui ad dicendum idoneus sit:existimatiõisq; præditus:tẽperãs: ne uoluptate abductus:curam maximarum rerum abiiciat. Sobrius ut rebus maximis inuigilare possit. Victu frugi & tenui:quia deliciis deditũ:uiuendi cultus:& exq̃sita ciborũ cura fatigat:& mergit aĩum. laboris patiens:quia ultimum esse oportet imperatorem qui defatigetur atq; lassescat. Acer ingenio:ꝙ celerem:&(ut inquit Homerus) uolucrẽ eum esse oportet:qui pernix cogitatione omnia percurrat atque futura coniiciat animo longeq; prospiciat. Non sit auarus & lucri cupidus: plæriq; enim:& si fortitudine quadam:& robore aduersus arma:& hostium copias interriti perstare possunt:auro tamen illecti mollescunt. Id q; telum efficax est ad extorquẽdam uictoriam accomodatum. Nec iuuenem nimis:nec senem oportet esse imperatorem : ꝙ alter incredulus nimis & audax:imbecillus alter & timidus. Pater habens liberos admittendus:non autem qui liberis careat. alioquin fortis probusq; repudiandus:filii enim adhuc tenellæ ætatis animum parentis deuinctum patriæ tenent:tamq̃ obsides dati patriæ . ætate iam adulta grandiusculi armis:consilio:fide:opera :eum adiuuant:Eloquio præditus imperator militem oratione cohortando facile persuadebit pericula contemnere: claris inseruire facinoribus:& studio gloriæ ac uirtutis amore incendet Existimatione præditus si non erit imperator:uulgus egerrime feret: & sequetur : cum nemo nisi inuitus ducem sequatur : quẽ se deteriorem opinetur. Verum ut nemo propter solas opes imperator deligendus ẽ: ita & inops repudiandus nõ est : modo uir fortis & alioquin bonus sit. Non enim meliora efficatioraq; ad tuendum erunt arma argento celata atq; auro exornata:illis quæ ferro ac calybe fabrefacta ornatu extrinseco carebunt. Cauendus est uero rei nummariæ studiosius quæstui cõtinuo inhians. consueuerunt enim huiusmodi homines sordidi ac pusilli animi esse:qui nullius honestate rei:nullius clari facinoris studio possint allici. Maiorum & progenitorũ splendor si adsit amplectendus:sin absit haud magnopere desiderandus est. quẽadmodũ enim iumẽta nõ stratorũ:& sellarum ornamẽto sed ingenita:& suapte metimur fortitudine:ita maiorũ in imperatore uirtutes si propriis careat: frustra cõtemplabimur. Quinetiam res plærumq; segnius administrant :qui errata si qua admiserint maiorum gloria honestari cõtegiq; posse cõfidũt. qbus uero nulla parentum est gloria: ut maiorum obscuritati suum afferant

Qualis debeat eligi imperator:

uirtutis lumẽ:res cautius ardẽtiusq; gerunt.Optandus itaq; ẽ impator fortis:genere clarus:fortunatus:locuples:non tamen improbandus repudiandusue inops:modo uirtute polleat : quamuis parentibus haud illustribus sit natus.Is posteaquã delectus institutusq; est imperator facilis esto comis:& se uolentibus adire pateat:non tamen ea sit facilitate atq; comitate:ut contemptui fiat:nec tamen acerbus & durus ut odiũ in se concitet.Et ipse deligat decuriones centuriones reliquosq; copiarũ & ordinum duces:quorũ uirtus perspicua sit. Quo in delectu habendo:locupletioribus & nobilitate præstantioribus plærumq; tenuiores postponẽdi sunt:pecuniarũ.n .cõmoditas publica & priuata sæpe desideratur:cũ elargiri quippiã : & militibus gratiose impendere ẽ necesse. Sperat enim quisq; se maiora consecuturum si certauerit fortiter:ubi tenuiore uictoria:quæ proposita sit largitatem imperatoris suppleturam intelligit.Cooptet sibi præterea imperator collegas & socios quibuscũ de incumbentibus deliberet.cogitationes enim atq; cõsilia nostra qbus natura afficimur:nisi fidele foris per consultationem adhibitum sit auxilium:fallere nos facile possunt:& errorum plena sæpenumero cõperiri.e cõtra quæ alieno iudicio atq; sentẽtia cõprobant̃:securitatẽ cõpant animo & firmitatem in rebus tuentur . Et tamen nullus sibi tantopere debet diffidere : ut ancipiti sit semper ; & infirma sententia: nec usque adeo arrogare:ut arbitretur nihil suis consiliis melius alios posse excogitare . initia ipsa bellorum temperanter constituenda : & tamq̃ rerum fundamenta prudenter iacienda.Bellum enim quodcunq; iustum deos habet fautores:militesque alacriores iussa capessunt : & rei gerendæ se exhibent. Vnde priusq̃ educantur copiæ: omni publica & priuata labe expiabuntur expiationibus sacrisq;:quæ ius sacrum religione dictauerit.Ducatur deinceps exercitus instructus:ex ordine : etiam si cũ hostibus nondum esset congrediendum:& si per regiones longe multorũ dierũ itinere eundum:quamuis per agrum pacatum.Milites enim hoc pecto ordines seruare assuescent:& loco quisq; manere:& duces præfectosq; sequi discent . Quod multo acuratius seruandum erit si per agrum hostilem mouere necesse sit:ne per repẽtinos impetus paruo tẽporis momento miles passim tumultuari cogatur.Agmen uero per loca huiusmodi si ducatur:ita cohibendũ ne præ angustia & sui dilatãdi difficultate protendi in longitudinẽ nequeat.neq; nimis dissolutũ incedat. Sic enim facultas ad libitum incurrendi & per occasionẽ lædendi prestaretur . Itaq; contracto semper quadratoq; agmine mouere satius atq; melius est:q̃ protensiore atq; oblongo. Commeatum uero: impedimenta reliquumq; apparatum bellici instrumenti:in medio copiarũ locari oportet.præterq̃ si loca quæ post nos relinquuntur ita pacata sunt: ut cito pone duci conuehiq; possint. Præmitti quoque debent aliquot

Bellũ quod cũque iustũ deos habere fautores

Qualiter exercitus duci debeat.

equites qui diligenter scrutentur atq; explorent quacunq; transeundũ est: præsertim si per loca siluosa: saltuosaque: perque solitudinem ua-stam iter fuerit faciendum. Mouendum autem est interdiu quando ad iter non ad prælium copiæ sunt ducendæ: nisi forte quippiam urgeat: quam ob rem ut hostem præuenias tibi uideatur accelerãdum eẽ. Hac enim ratione etiam noctu mouere potes: modo id tuto fieri posse intel-ligas. Sane ubi eo uentum est: ut mox necesse sit cum hoste congredi: & prælio decernere: sensim non citatim ducantur copiæ: neq; magnum iter conficere cogantur. porro si per agrum socialem moturus sis edi-cas militibus nequid omnino attingant & uastent. Miles enim armis fretus: & quicquid libuerit faciendi licentiam nactus: nulli rei parcere sciet. Hostilem autem agrum: diripi: uastari: incendiue palam permittes frugum enim atq; alimẽtorum inopia: & nummariæ rei difficultate bel la extenuari solent atq; extingui. Verum priusq̃ agrum hostilem uasta ri permittas: hostibus nisi cesserint id te facturum prænunties. Ingruẽs enim calamitatis discrimen atq; expectatæ cladis timor: mortales sæpe concedere cogit: quod ante hac ut facerent nequaq̃ potuissent adduci. Vbi uero calamitatem acceperit: tamquam quos maiore damno affi ce re nequeas. cætera contemnunt & paruifaciunt. Sin uero tibi diutius ĩ agro hostili castrametandum esse intelliges: ea tantum diripi uastariq; permittes: quæ tibi non admodum usui futura conspexeris. Copiis tu-is completis expeditisq;: nec in tuo: nec in sociali agro diu moraberis: ne consumptione rerum: tuis magis: q̃ hostibus: detrimento fias. Curan-dum denique tibi diligentissime est: ut terra mariq; in exercitum com meatus facile comportentur. Positis autem in terra hostili castris fossa confestim ualloque opus est: tam&si eodem in loco tibi diu morandũ non constitueris: munitior enim: & proinde tutior eris: ad repentinos hostium impetus: & clandestinas: neque expectatas irruptiones. Deli-gas quoq; milites: quibus id negocii detur: ut per stationes atq; excu-bias castris præsidio sint: etiam si hostem proconsul inde abesse accepe ris. Verum si hostibus nihil urgentibus: diuturnior tamen tibi uidetur ibidẽ castrametatio futura: siue populandi hostilis agri causa: siue opor tunitatis commodius seruandæ: occasionisq; hostem offendendi captã dæ gratia: tum ea tibi delige loca ĩ quibus castra teneas: quæ neq; limo sa: nec alioquin insalubria sunt: eiusmodi enim locorum natura & situs exhalatione corruptione ac fetoris emissione uarios morbos ingenera-re: pestemq; iniicere solet. proinde salubre est atq; utile: castra non diu ĩ eodem tenere loco: præterq̃ si hyemandi causa duriciei: & rigoris cæli euitandi ibidem manere necesse sit. tum uero apprime curandum est: ut cõstructis ordine tabernaculis atq; tentoriis suis: locũ oppidi instar incolere uideri possis. Sed in hibernaculis ipsis exercendi sunt milites

Quae loca castris sint deligenda.

uariisq; periculis ad pugnam apti reddendi:ne locus usq̄ otio & inertiæ detur. Exerceatur autē miles in hūc modum:deligantur aliqui quibus idonea dentur arma:assuescantq; ordines seruare:nunq̄ deserere locum discant præterea contuitu mutuo:crebra appellatione:familiari consuetudine:inuicem iungi ac deuinciri. edoceatur præterea miles ex imperato agmen tum producere:tum cōtrahere & seu dextrorsum seu sinistrorsum inuertere. Postremo admonendus est: ut signa quæ interpugnandum imperatoris iussu darentur attente excipiat. ubi canatur receptui: sese in ordinem colligat:& sensim referat pedem. hoc pacto instructus: & ornatus exercitus diuidatur. deinde ad pugnam circa ferrum coeat: distributis leuibus pilis hastisq; fragilibus:& si forte arua prope sint: iactu glebarum res geratur. Sin uero colles & tumuli & alioquin accliuia aderunt loca:certi ad id deputati milites hæc loca cursu occupent:alii quoque constituantur quibus id demandetur negocii:ut illos deturbare contendant. æqua ratione instituendus est eques: decernantur spectante imperatore cursus certatim:insecutiones:fugæ:congressiones:iaculationesq; per loca præsertim campestria:seu sub ipsis montium radicibus:quo per aspera & salebras discas excurrere. Populationibus temperanter utendum est:nec militi permittendum: ad rapinas & prædam temere ferri:plærumq;.n.maxime acciderunt calamitates:quando dispalatos milites:hostis manu composita est agressus. Cum uero ad prædā populabundum militem emittere cōstitueris:strenuos ex tuis præsidio illis addes: qui reditum cum præda ratum præstent. Exploratores si quando cōphenduntur:non una in omnes sententia & animaduersione uti debes. Si enim tuas copias & apparatum inferiorem hostilibus copiis esse itelliges:raptim illos extingui iube. sin enim tuis confides rebus:exercitu ad ostentationem composito illis inspectandi facies potestatē:q comiter habiti emittantur:renunciatus.n.rerum tuarum apparatus hosti metum terroremq; iniiciet. Vigilias obeuntes tam multi sint ut somnolentis uigilatiores inuicem succedant:idq; munus stātes præstent:eorumq; pars extra uallum ignes excitet: ut aduenientes eminus ipsi aspiciant. Si contingat:ut imperatorem hostilis exercitus conuenire necesse sit:præstantiores ex tuo exercitu armisq; & omni apparatu ac corporis habitudine conspectiores tecum adduces: plærunq; enim fit ut ea ex parte:quam quis cōspexerit:de reliquo iudicet:magisq; iis q uæ uiderit q̄ auditis credat: transfugam multa (ut fit) pollicitum ita custodiri iubeto:ut pro eorum quæ fuerit pollicitus euentu atq; successu:præmium aut punitionem expectare cogatur. Castra hostium circularis figuræ pro apparentis ualli breuitate ne despexeris:circularis nāq; minor re ipsa apparet:cum econtra longior uisa præsertim in mōtibus sæpe fallit:q; salebrosis conuallibusq; abundat:in qbus nemo cōsistere

Exercendos esse milites in castris

Quali aīaduersione ī explorato res captos utendum.

De uigiliis.

De trāsfugis

potest. Tu itaq; castra in breui comprimas spacio: hostibusq; ad pugnã prouocantibus conglobatum tenebis militem: tãq̃ tuæ paucitati diffidens: fit enim ut hostis solutior negligentiorq;: aut inuadens: aut expectans: a te constipato exercitu perrumpẽte facilius opprimatur: quæ fallendi ratio: ne tale committas erratum te poterit admonere. Quæ alicuius momenti es intentaturus: nemini communicabis: prærerq̃ si quã do tuis primoribus aliqua secreto credi oportere existimabis. cauendũ enim est accuratissime: ne consiliis tuis hosti a perfuga: aut exploratore proditis: aut rei bene gerendæ occasionem amittas: aut clade aliqua afficiaris. Educere uero copias seu ad pugnam capessendam instruere neutique debes: nisi prius sacra de more feceris: quare aruspices atq; uates habere oportet: qui sequantur exercitum: quamq̃ præstiterit contẽplandi exta. & rite sacra faciendi rationem tenere. Verum si pulchre litaris: & sacra uotis tuis succedere ispexeris: optimatibus sacra ipsa ostẽdes remq; deinceps bono capessere animo perges. Copiarum enim duces: qui sacra protendant reliquos cõmonefaciunt: eosq; animis auctos in spem erigunt: milesq; qui deorum immortalium monitu ad pugnam se duci credit: audentius & tamq̃ ꝑsumpta uictoria pugnat. In educendis copiis illud maxime est obseruandum: ut qua ingrederis ea quoq; tibi reditus patere possit: quod quidem eo ualet non modo ut hostẽ cõsilio superes: uerũ etiam ne ab ipso incautius opprimare. Pulchrum enĩ est scire hostẽ decipere: necessariũ ne ipse decipiaris cauere. Conuenire te quemcũq; cupientem quocunq; loco: & tempore: admittere & audire debebis. Alioquin maximarum rerum bene gerendarum uel amittitẽ uel cũ damno differtur occasio. Si forte castra tua hostiũ castris ꝓprius conferre: aut aliter ad hostem accedere cogeris atque constitues: priusq̃ moueas: miles tuus cibum capiat: ne forte preuentus ieiunus: arma cogatur arripere & pugnam inire. Qua re neglecta male sæpius pugnatũ est: milite uiribus ob inediam destituto: præsertim ubi prælium non leui certamine: sed grauiter toto die peracto uenit ad exitum. Si quando trepidatione (ut fit) orta mœror aliquis militum animos occupasse uideatur: siue quia hostibus accesserunt auxilia: siue q, alia re potior illius conditio uideatur: tum maxime expedit imperatori hilaritatem atq; lætitiam præ se ferre. Vultus enim faciesq; imperatoris conformes sibi solet animos militum reddere: & similitudine sui eos afficere. præstatq; fronte & oris habitu q̃ oratione: & uerbis: solari: quia orationi: fides quandoq; minor habetur: utrunq; tamen pro uiribus faciẽdum erit: & sese uerbis ac uultu talem gerere: qualem tempora postulabunt. Et sicut æger animus mœrore deiectus obtentu spei bonæ excitãdus erigendusq; est: ita lasciuus & inertia intemperans conterrendus terrore castigandusq; est. Idcirco utriq; rei te debes apte accõmodare & rõnem

Quae alicuius momenti sint: nõ eẽ alicui ĩcommunicãda.

Vates habẽdos ĩ exercitu

De educendis copiis.

habere rerum ac tempotum:ut ubi opus sit timentem te & futuri pro- uidum:tum ratione : tum uultu ostendas aut ipauidum & fidẽtem uti profuturum intelliges:dum aciem strues equitatũ tuum non ut tu uo les:sed ut tempus & status rerum te coget dispões: equites enim tuos opposite ad equitatum hostilem statues. Verum quoad fieri potest eo modo locabis quo solent instrui in cornua acies:ut & ad frontem & ex lateribus spaciosioris loci cõmoditate freti expeditius possint prodire: equestriq; munere uti:nullis post se ordinatis :qui possint esse eis impe dimento. Velites autem iaculatores & ferentarios : sagittarios demum & funditores primos in acie locabis:nam si post sequũtur magis suos: q̃ hostes ledent. Sin medii inter ipsos statuentur:irritum erit eis pecu- liare pugnandi officium quippe qui nec pedem referre commode pos- sint ad iaculorũ pilorum sursum uersus porrectionẽ: nec de cursu ipso iaculari a præcedentibus præpediti:multoq; minus funditores poterũt in gi℞ torquere fundas:atq; tela amittere:circunquaq; militibus obsi- stentibus in quos circumlatio fundæ offendens: his magis q̃ hostibus dãno erit. Sagittarii quoq; præcedentes cæteros :i ipsa hostiũ corpa ue luti ad signũ recte imittent:sin postremi:aut intermedii : sursum uersus sagittare cogentur:& uis ipsa telorũ consumet́ in cassum: Si aũt cõtin get pugnam his in locis comitti:quorum pars humilis & plana sit : ps collibus tumulisq; isurgat:tum leuis armaturæ militem maxime i aspe- ris:ac durioribus locis statues:rursus si campestribus locis abste occu- patis hostis eminẽtiora obtineat:huc leuẽ armaturam adduces:quæ fa cilius & iaculatur & simul pedem refert. Fundarum autem uis perni- ciosissima omnium est:nam plumbi color aereo colori perq̃ similis est & dum per aera fertur latet:hostiumq; corpora incauta petit:illatiõisq; ui atq; agitatione prope ignitum uehementer ferit :penitusq; ingreditur nec concerni potest:q; labra uulneris euestigio clauduntur:& tamquã corruere uidentur. At si hoc genere teli & uelitum ope tu cares : hostis autem maxime præstat:primos aciei tuæ densos consertosq; prodire iu beas:gestantes clypeos magnos:quibus possint toto corpore contegi: reliq uero q hos sequuntur ordine ad ultimos usq;:sublatis supra capi ta clypeis:hoc pacto tantisper proficiscantur:dum intra iactum telorũ ueniant. Sin utriusque adest huiusmodi uelitum auxilium:tui primi ia culentur in hostes. Solertis erit imperatoris : ubi aduersus multitudi- nem hostium se cum paucioribus uiderit pugnaturum :eiusmodi ope ram sibi deligere:uel iuxta fluuii ripas:uel sub montes & supercilia ubi acies instruere possit : & ipsa loci natura hostes arcere. Cæterum non erit inutile:ut instructa prius tamquam ad pugnam acie :deinde quasi exterritus pedẽ referas:ordineq; seruato similẽ fugæ recessum simules: rursus ad insequentes conuersus manũ conseras, nonnunq̃ eni opinati

Qualiter aci es struẽdæ.

Fundarũ uis

hostes aduersariorum exercitum pauescentem fugere prægaudio isultant soluto ordine:& certatim incumbunt:ac alii alios præuenire cōtēdunt contra quos conuersum pugnare:citra periculū est:& ipsa sistēdi fiducia præter spem hostium eueniens :trepidātes hostes & dispalatos in fugam uertere poterit: tam&si pauloante insolenter insequebantur: Habeas item oportet selectos aliquos milites:qui extra acies instructi: tamq̄ triarii laborātibus opem atque subsidium præstent: & de quibus auxilium ubi usus sit depromere facile possis:magnopere enim prodesse possunt si fessis accedant integri.Illud quoq; non fuerit ab re: qn admodum utile : si quarto tibi uidebitur spacio : e copiis tuis elegeris aliquot:qui clam hostibus sese alicubi occultent:quibus præcipias ubi instructa acie prælium inieris:dato a speculatoribus signo excitati ꝓpere moueant.Quod tum maxime faciendum erit:cum auxilium expectatum uisum est in tempore non uenisse.Rati enim hostes eos esse milites:quos auxilio tibi futuros præstolabare : forte tuis adhuc mouentibus:& priusq̄ in reliquum exercitum se immisceant : ipsi uertentur in fugam.Repentina quoq; in hostes post terga irruptio: formidolosissima omnium ē.Quam ob rem si fieri potest:mittenda est noctu manus aliqua militum:qui transuerso itinere prætereant hostes: seq; per insidias post eos locent:collatisque iam signis & initio prælio ipsi citatim ex insidiis nouissimum agmen hostium adoriantur . Inualescente pugna: & cunctis utrinq; rem strenue gerentibus obequitando tuos hortere: simulq; inclames si forte in dextro cornu es:leuo cornu aciem uincere: hostemq; profligatum . sin in leuo es dexteram aciem tuorum uincere dices:siue res ita habeat siue non .& pariter de hostium imperatoris occubitu falsum ēt uociferare proderit:hæc ratio plærūq; profuit:idest ut tuos simul & hostes fallas. Sapientis quoq; imperatoris ē fratres cū fratribus:& cum amicis amicos ordine iuxta locare:fiet enim ut mutuo se inuicem amore animosius defendentes:reliquam quoq; aciei partem ꝓximam uel a fuga sistant:uel impellant in hostem . Iussa tesseræ atque signa præfectis copiarum principio dari debent:a qbus ad omnes quoq; milites manent. nec uoce edatur signum ne exaudiatur ad hostibus: sed uel gestu corporis:uel nutu capitis:uel manus motu:uel armorum collisione:uel hastæ uersione:uel ensis uibratione. Signum enim prætērq̄ q̄ hosti clam datur:etiam maxime conducit ad conditionem alienigenis:qui diuersa lingua nobiscum militant. Mandabis quoq; militi tuo:ut tum insecutiones:tum recessus ordine faciat.Nam siue superati repulsiue minus lædent(quippe quos hostis non fusos passim : neq; palātes singulos opprimere quibit):siue uictores hostem fusum fugatūq; insequūtur:pessime eū afficient:turmatim consertimq; insequēdo adde ēt tutius:plærūq;.n,ubi hostis fugiēs aduersarios post terga uidet

Fratres fratribus & amicos amicis iuxta eē locādos .quū. praeliū conseritur.

Tessera.

passim:& nullo ordine ferri:derepente redactus in aciem retroq; couer sus cladem acceptam reddit. Sit tibi curæ fulgentem atq; armis illustrē exercitum ducere:nitor enim ac fulgor armorum formidolosum reddit acierum aspectum:& ingentem terrorem ingerit hostibus:atq; animos eorum conturbat. Producas insuper agmen : tum uociferatione: tum clamore quandoque & cursu. Eiusmodi enim facies rerum:clamores militum strepitusq; armorum clangori tubarum immixtus: mirifice terrefacit hostium animos. Instructis apparatisq; undiq; ad pugnam copiis non statim mouere debes:studio scilicet præripiendæ pugnæ. Sæpe enim cogitur imperator conspecto hostium apparatu : ad armaturā eorum ad gētes ad mores hominum: suas quoq; parare & instruere copias: Si hostis equitatu præualet:& tibi commoditas forte datur:delige aspera loca angusta:summontana:& per quæ eques facile uadere nequeat. Et quotiēs ꝓgrederis dimittes intra munitiores:qui castris & impedimentis præsidio sint ne uisa solitudine hostis mittat:qui castra deserta occupent:& impedimenta diripiant. Illi maxime mihi uidentur errare:qui in hanc conditionem pugnare uolunt:ut si uicerint:parum hostibus ipsi noceant:sin superati ipsi uictiq; sint:magnam accipiant cladem. in rebus difficillimis conducet pro uiribus tuis persuadere: mortē atq; perniciem incertam his esse qui pugnando præstant:& se tuentur: eos uero qui fugiant ꝓcul dubio perituros:calamitatē quoq; hos consequi qui deserāt locum:non eos q seruēt ordinem. Excogitata uero In ipso discrimine pugnæ consilia: & repugnandi aduersariorum consiliis extempore adinuentæ rationes:ampliorem nimirum gloriam:maiorem q; admirationem imperatoribus:disciplinamq; rei militaris exactæ tenē tibus peperere:q̄ ea: quæ præsumptione & coniectura ante copiarum congressum exquisita esse uidentur. Imperatorē ipsum cōsulte magis: & caute q̄ audacter certare oportet : uel oino potius abstinere pugna. prudentia enim animi:q̄ uiribus & robore corporis præstare debet. Nā ꝙ qui adeo cupidus atq; insolēs ē:ut nihil dignū patrari a se putet:nisi manū ipse cū hostibus cōserat:is nō modo non fortis:uerū audax quoq; & temerarius est. Ad imperatorem id imprimis attinet:dum pugnatᷓ obequitare aciem:pugnantibus se ostendere : eos qui fortiter rē gerant lauadare:trepidantibus uero minari:cohortari cunctantes: laborātibus opem ferre:supplere defectus. Si qua usus est deducere copias :tēpora obseruare:occasiones præripere:futura coniicere: cani iubere receptui: reuocatis e pugna militibus : diis immortalibus sacra faciat. Supplicationes decernat:pompas agat. ut pro tempore uti licebit : pollicitus grato animo reddat:quæ rite post bellum cōfectum & partam uictoriā exsolui fas sit. deinde honoribus muneribusque eos donet : quos ꝓbe rē gessisse acceperit. Ignauos aūt & inertes pœna ignominiaq; afficiat.

Vt exercitus armis fulgē tibus sit

Cōsulte magis pugnā dum q̄ audacter.

honores uero huiusmodi sortibus habent:qui patriis moribus sunt p
Milites pro re gesta affi ciendos
bati. Praeterea quae in ipso debent proficisci imperatore haec sunt: ar-maturae:insignia:spolia:decuriae:praefecturae:ducatus alii quoq; eius-modi magistratus. Verum praestantioribus uiris & magistratus gerenti bus:ampliores haberi debent honores:priuatis autem decernant mino res:haec & si liberaliter & benigne pro meritis cuiusq; dari consueuerũt irritamenta praeterea ad uirtutem sunt caeteris:qui huiusmodi honoris sunt cupidi. Vbi uero bonis praemia pro meritis rependũtur: malo-rum autem supplicia nequaq̃ dissimulantur:uniuersum exercitũ opti-ma spe affici est necesse. Victoria uero potitus aliqua non modo singu lis militibus uiritim dare praemia rei bene gestae debebis: uerum etiam uniuerso exercitui laboꝝ suorũ fructũ aliquẽ ex hostibus elargiri. p mittes quoq; militi castroꝝ impedimẽtorũ:& oppidorũ:si qua iure bel li in tuam uenerint potestatem direptiones. Vrbium deniq;: praeterq̃ si forte de eis quicq̃ foret deliberandum:hoc enim rebus omnibus uehe menter cõducet: praesertim si bellum nondum confectum consumatũ q; est. eiusmodi namq; emolumẽtis allectus miles prõptiorẽ se anima-tioremq; caeteris praestabit:(nisi credamus uenaticas quidem canes san guine intestinisq; captae ferae illecebrari a uenatoribns utile esse:uictori autem militi uictorum bona in praedam dari non expedire). Diripiendi autem potestatẽ militi tuo nec semper aduersus omnes passim conce-das: corpora uero minime in direptionem uenire permittes quae abste uenundentur. Siqdẽ pecunia publice opus ẽ:& ingenti sumptu:qua i re quaecunq; uel agi uel ferri possunt:ad te conuehi palam edices. opti me enim tu censere potueris temporum atq; rerũ habita ratione: an cũ ctã praedam retinere:an partem:an deniq; nihil debeas. non enim in re ẽ in bello gerendo aerarium publice pecunia abundare & emolumẽtis iu dices obuenientibus militem fraudare:quando praesertim ob deuictoꝝ opes:& locorum foelicitatem:emolumenta militi largius: & benignius
Quid de ca ptiuis faciẽ dum
impartiri possint. Captiuos uero bello adhuc stante ne occidito: prae-sertim eos aduersus quos bellum primo susceptum est. minime aũt om nium hos interimere debes:qui auctoritate apud hostes praestent & il lustres insignesq; gloria sunt:recordatus incertae fortunae atq; uariae: & mutabilis sortis:quae plaerũq; amat rebus foeliciter gestis inuidere: hos enim cum aliis commutare poteris:aut aliquo potiri oppido. Exancla tis deinde periculis extruantur militibus tuis epulae:instituantur ludi: & laborum laxamenta atque remissiones permittantur. Prospiciendũ deiceps erit tibi ut desideratis exequiae magnifice exsoluantur:nec tem pus ullum aut horam:aut locum:aut periculum causaberis siue uiceris ipse:siue uictus superatusq; sis. Nam ut pium est mortuis iusta exequi & per religionem rite inferias agere; ita magnopere utile superstitibus

& omnino necessaria res est pietatem hanc erga defunctos tuam ad uiuos ostendere. quisq; enim maxime de se iudicat & uaticinatur atq; rē ægerrime fert tamq̄ sepultura cariturus si pugnando ceciderit: ubi animaduertat ante oculos iacere cadauera: & prope per contumeliam: & contemptum imperatoris busto & humatione priuari. Si inducias pactus es: caue interim in hostes irrumpas: nec propterea tu ipse incautus sis. latent enim incertæue sunt eorū quibuscum fœdus percusseris sententiæ. quam ob rem hinc honestum tibi erit iusiurādum quo adactus es seruare: & tutum hostibus non credere ob perfidiā. ciuitatibus: quæ sponte tibi concesserint: & facta deditione in potestatem uenerint clæmenter usus: allicies reliquas. quisque enim maxime ubi uictorem inexorabilem fore & iracundum i uictos exploratum compertumque habet: quæuis agere patiq; uult quam ultro se dedere. nihil enim tam animos generositatis implet: q̄ timor impēdentis mali. aduersus aūt desperantes periculosa atq; difficilis est omnis experiundi contentio. Vnde imperatoribus stultis & efferatis diuturnæ urbiū obsidiones efficiunt: nonnullæ etiam irritæ & infectæ. Iis qui tibi rem aliquam per proditionem nauassent: promissa & fidem seruare debes: non tam propter eos: q̄ pro his qui futuri sunt: & ut intelligant eis deberi gratiam: qui partes tuas amplecti maluerint. Ad irruptiones autem & proditionem: nocturnas hostium opprimendorum occasiones non omnino rudem & imperitum te esse oportet: ut ad constitutam horam locumq; designatū pue nias. Verum si interdiu urbem seu oppidum aliquod per proditionem capturus: moueas necesse sit: per ipsum tempus profectionis aliquot p̄mittes equites: qui quotquot offenderint in uia comprehendant: ne qs ex agro cursu urbem ueniens: copias tuas iamiam irrupturas enunciet. Tumq; repētinus incautis improuisisq; hostibus ipse structa acie appareas. Fit enim semper ut primi impetus & rei gerendæ initia formidolosiora uideantur: q̄ si tardiuscule & per moras progrediare. At in obsidē tis urbibus imperatoris maxime uirtus desideratur. Militaris quoque astus: machinamētoꝝ apparatus: prospicere autē tibi debes necubi incautiorē te ipsi quos obsides opprimant: qui.n. in periculo se putat constitutū esse: occasionem obseruat: quā nactus præuenire cōtēdit. Quā ob rem oportet obsessorē fossa & uallo: stationibus & præsidiis castra sua communire: propterea ꝙ quicquid ipse paret: quidue facturus sit: hostis e muris uidet. cōtrarii quos tu obsides muroꝝ obtectu tecti: ex iprouiso plærūq; effusi explicatiq; p portas: uel opera: uel machinamēta tua incēdūt: uel milites opprimūt tuos: uel aliquid magni afferūt incōmodi. Maxime autem tibi erit usui: si quæcunq; tentare uoles noctu aggrediare: attrocior eni suspitio est: maioremq; ingeret animis trepidationē insultus qui in umbra non cernitur. quicquid enim noctu agas:

tamẽ si parum sit horrendum his uideri potest quos obsides.nullus.n. dicit ꝙ uidet:sed quisq; maxime ꝙ timet:aut suspicatur uidisse affir⸗mat. Si opus aliquod manu perpropere expediri uis: primus omnium tu manum affer:uulgus autem non tam minis cõpellitur quoduis age re:q̃ uerecundia reuerentiaq; maiorum inducitur. Quoniam multa at q; uaria sunt tormenta bellica:& ad quatiendas euertendasq; urbes di⸗uersa machinamenta:tu nõ his omnibus:sed quibus tu commode pos sis uteris.non est in me nunc singula ꝑcipiendo referre:quibus sit usus Arietibus uidelicet:testudinibus:uineis:turribus:balistis:aliisq; id ge⸗nus operibus & machinamentis:sed quod ad imperatoris prudentiam attinet.Illud mihi uidetur esse:unam aliquam potissimam urbis partẽ deligere:cui opera & machinamenta admoueas: & impartitis multifari am & ordinis dispositis copiis:reliquas urbis partes oppugnare: & ad muros scalas afferri iubeas:fueritq; operæprecium plures partes urbis per se ferro aggredi uelle:ut diuerso apparatu uarioq; oppugnandi ge⸗nere uires ciuium atq; consilia distrahantur. Interea facilius imperator illac ubi summa ope nixus intentusq; erit:ciuitatem occupabit. Sin ma ture aliq̄d oppidum:urbem: aut castra expugnare contendes:tuosq; ui debis defatigari milites:partiaris oportet tuas copias in ordine sibi inui cem successuras:dumq; una pugnatur acie:quietem alii agãt: & corpo ra curent. Et quia ferreus imperator esse nõ potest:qui sine intermissio ne omnibus intersit:substitutis & ipse exercitus sui primoribus quietẽ agat interpolatam potiusq̃ diutissime continuatam. Si pars urbis: aut oppidi quod expugnare contendis: rupem:aut prærupti aliquid in cir⸗cuitu habebit:quod natura loci per se tutum nihil ut assolet munimen ti habeat:agiles audacissimosq; ex tuis:ut scalis:uel aliter scandãt.obre pantq; curabis:fueritq; plurimum in re si tubicinem illi secum funicu⸗lo attrahere potuerint:qui illico in superiora perductus canere occipiat & qui erunt ingressi milites portam interea propinquiorem: aut murũ alicubi aperiant. Audita enim hostilis de muro tuba: præsertim noctur no tempore ingentem ciuibus terrorem incutit:proinde trepidantes tã q̃ urbe iam capta deserent stationes:& facile erit:nemine repugnante ef fractis portis:murisue consensis loco potiri. Vrbem si cœperis aliquã: quæ & multitudine:& robore ciuium uigeat:ut tibi sit timẽdum ne ci uis conglobatus crebris conuersionibus tuis oppositis repugnet:siue i arcem se recipiens aut editiora urbis nouum redintegret bellum:edicto inermibus uel arma abiicientibus:salutem polliceberis. Nam celebrato passim edicto cuncti: aut pares maxima: in potestatem uenient tuam: qui enim hosti adeo sunt irati:ut armis omnia experiri contendant: il⸗lum in eam adducũt desperationem:ut ꝙ oblata salute ex animo factu ri nõ erãt:tñ malis:quæ timent efferati repugnẽt:& cædem: aut cladem

Qualiter expugnari debeat urbs.

referant.aut nouis laboribus te fatigent. Mors quæ militi certanti accidit nulla prorsus indiget consolatione aut misericordia:quippe quæ uirtutis studio:& uincendi amore obtigerit. At post partam uictoriam urbe iam expugnata uictos passim occidere:uictoribus ipsis miserrimum est:atq; stulticiæ atq; immanitatis stulticiam affert. Si urbem quā obsides posse ui:& armis capere desperabis: & proinde obsidio fuerit diutius protrahenda:quotquot per regionem & agrum strenuitate & corporis robore ualentes potes capere conserues:quibus ut tibi commodum erit:& rebus conducet tuis utare. Milites uero & pueros cæterosq;:qui uel cōfecti senecta sint:uel alioquin imbelles & imbecilli: in urbē intrare compelles:utpote qui eorum quæ pro orbe tuenda desiderātur:nihil omnino efficere possint: & ad consumendum citius alimenta reliquis ciuibus damnū afferant. Postea deniq; quā imperio tuo res fœliciter gesta consumataq; est:ita ut bello confecto rebus omnibus adhibere finē tibi liberū sit:noli te exhibere ꝓ fœlicitate durum atq; acerbū: quin potius clæmētem & mitem:proinde benignum & cunctis amabilem:illa enim inuidiam pariunt:hæc æmulationē & studiū prouocant. Siquidem inuidia est dolor ex aliorum bonis subortus: æmulatio uero studiū imitandi uicissim aliorum uirtutem:quæ tam inter se differūt:ut inuidentis quidem sit optare:ne cui bene quippiam ueniat : æmulantis autem cupere æque ea potiri posse:quæ alii honeste sibi comparauere. Vir ergo bonus ñ mō patriæ multitudinisq; armatæ: erit optimus dux uer͂ et perpetuandæ propagandæue suæ gloriæ citra periculū sapiens imperator atq; custos:& moderator diligentissimus.

Inuidia
Aemulatio.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHPANTIS LIBER OCTAVVS INCIPIT.

u NIVERSA Romanoꝶ publica regiminis forma. Tribus explicata:religiōis:rei.p.administratōis & militiæ ptibus:ea attigemus quæ ad singuloꝶ regimen institutionēq; uitæ spectauerūt. Essetq; ab ipsis īfantibus uētre exceptis materno īchoādū: nisi matrimonia primū solidūq; libertatis cuiuscūq; nascentis seminarium anteponenda censeremus:quamq̄ uirgines cū quibus matrimonia ut plurimū ineuntur:primum de quibus dicatur locū & ipsæ uidentur exposcere. Sed nō est nobis nūc mœra in manibus christianaꝶ tractatio institutionum:in quibus multæ & maximæ uirginitatis laudationes habent͂. Nā ut sanctos omittam alios Romanæ doctores ecclesiæ Beatus Hieronymus cōtra Iouinianū uirgines diuersaꝶ ætatum &

prouinciarum maximis extollit laudibus. Calidoniā Athalantam: quæ semper in siluis errauerit: Harpalicen i Thracia. Camillam uolscorum reginam in calcide Iphygeniam. Sibyllas decem & filiam Priami Casandram. Et demum ad Romanas conuersus: uirginibus dicit omnes publico decreto de uia cessisse. Claudiamq; ut uirginitatem assereret: magnam matrem deum manu traxisse: quam multa boum iuga trahere nequibant. Etsi uero uirginibus breui nupturis de uia cederent: & paucas uestales uirginitatem uel inuitas seruare uellent Romani: eam tamen in uiris perpetuam esse legibus prohibuerūt: quandoquidē Camillus ac Posthumius primo: post. M. Valerius maximus &. G. Iunius Brutus bubulcus cēsores: eos qui ad senectutē celibes peruenerāt mulctauerunt. Lucium etiam antonium Senatu mouerunt: quia quā uirginē duxerat sine amicorum consilio repudiasset. A matrimonio itaq; inchoandū: cuius uerbi uim sic exprimit Vlpianus de uerboꝝ significatione tractans: & in iuris naturalis ꝑtibus hinc descēdit maris & fœminæ coniugatio: quam nos matrimonium appellamus hinc liberorū ꝓcreatio: hinc educatio: uidemus enim cætera quoq; animalia: feras etiā istius iuris peritia censeri. Idemq; iuris consultus scribit. Sponsalia dicta sunt a spōdendo. Nā moris fuit ueterū stipulari & spondere sibi futuras uxores: unde & spōsi: & sponsæ appellatio nata est. De matrimonio cū oēs gentes bene: tum maxime Romani optime senserunt: qđ infra breui apparebit. Tamē Aulus Gellius Metelli censoris uerba oratiōis: quam ad senatum habuit hæc ponit. Si sine uxoribus esse possemus libenter omnes ea molestia careremus: sed quoniam a natura ita comparatum est: ut nec cum illis satis cōmode. nec sine illis ullo modo uiui possit: saluti perpetuæ potius q̄ uoluptati breui consulendum. Et Xantippem uxorem Socrates cum haberet: se mores eius duros ferre dicebat: ut assuesceret iurgia & petulantiam aliorū extrinsecorū ferre. Et Varro in menippeis uicium uxoris: aut tollendum: aut ferendum: qui tollit uicium uxorem commodiorem facit: qui patienter fert: se se meliorem reddit. Q ua de re multa hic afferre possemus a Beato Hieronymo sumēda: quæ & ipse ab Aurelii Theophrasti libro đ nuptiis sumpsisse dicit: ubi disputat an sapienti ducenda sit uxor: multaq; in alterutram disserit partem: quæ ideo omittenda duximus: quia fœlicissimū nobis in Paula uxore matrimoniū nos in desceptatione suspectū redderet. Talassii uocē nuptialē Liuius primo dicit. Q uia rapta sabina pulchrior eo noīe ferebatur ad Romulū. Et Plutarchus in uita. Gn. Pōpeii Talassum nuptiale uerbū a Talasse Romuli uxore. & itē Plutarchus in problematibus in nuptiis Talassii nomen crebro iactat: sicut græci Hymeneū: ita latini thalasum i bonū omen habent. Meliusq; christiani Sarthæ & Rebechæ fidem prudentiā ac sapientiā suis sponsis in uotis

Oēs uirginibus de uia cessisse

Lex qua uirginitas i uiris prohibebatur

Matrimōiū.

Sponsalia
Sponsus.
Sponsa.

An uxor ducenda.

Talassius

Hymenæus
Sarrha
Rebecha

optant. Sponsam uero domũ introducentes Romani iubebãt dicere. Vbi tu Caius ego Caia: quasi cũ uiro depacisceretur:ut omnia sibi cũ uiro essent cõmunia:& pariter imperarẽt:uel ꝓpter Caiã honestissimã mulierem ac bonã uni ex Tarquiniis collocatã:cuius in sancti templo statua ex ære posita fuit. Qua de re Festus sic habet. Caia cecilia appellata est:ut Romam uenit quæ antea Tanaquil uocitata est uxor Tarquinii prisci:quæ tantæ probitatis fuit:ut id nomen ominis boni causa frequẽtet̃ i nuptiis uocitaret̃:quã summã asserũt lanificã fuisse. Et nouã nuptã limen patris transcendere nõ permittebant: ꝙ sabinæ nuptæ in domum alienam transmigrauere.nõ ipse iuerunt:uel ꝙ uideri uolũt: mœstæ ingredi domum in qua pudicitiam amissuræ sunt. Nuptiarum initio inquit in agricultura Varro. Antiqui reges ac sublimes uiri in hetruria in coniuctione nuptiali noua nupta: & nouus maritus primum porcam imolant. Et Festus multas ponit consuetudines quas ordine subiciemus. Clauim consuetudo erat mulieribus donare ad significandũ partus facilitatẽ exhiberi. Hasta caput nubẽtis comebat̃ quæ i corpore gladiatoris stetisset abiecti occisiq;:ut quẽadmodum illa coniuncta fuerat cũ corpe gladiatoris:sic ipsa cum uiro suo:uel qa matronæ in Iunonis curitis tutela sunt:quæ ita appellabatur a ferenda hasta: quæ lingua sabinorum curis dicitur.uel ꝙ fortes uiros genituras ominentur uel ꝙ nuptiali iure imperio uiri subiicitur mulier:quia hasta summa armorum & imperium est.quam ob causam uiri fortes ea donantur:& captiui sub eadem ueniunt. Hũc autem uel proximum morem ætatis nostræ Romani seruant.qui non quidem hastam sed ensem sponsæ capiti priusq̃ domo egrediatur ad ipsum limen populo inspiciẽte superponũt Cingulo noua nupta præcingebatur: quod uir in lecto soluebat: factũ ex lana ouis.ut sicut illa in glomos sublata coniuncta inter se sit:sic uir suus secum cinctus uictusque esset. hoc herculaneo nodo uinctum uir soluit ominis gratia:ut sic ipse fœlix sit in suscipiendis liberis: ut fuit herculanius:qui septuagita liberos reliquit. Cixiæ Iunonis nomen sanctum habebatur in nuptiis:ꝙ initio coniugii: solutio erat cinguli quo noua nupta erat cincta. Cumerã uocabãt antiqui uas quoddam quod opertum in nuptiis ferebant in quo erant nubentis utensilia. Corolla diminutiuum est a corona: corollum noua nupta: de floribus uerbenis: hærbisq; selectis sub amiculo ferebat. Fescinini uersus qui canebantur in nuptiis ex urbe Fescenia dicuntur allati: siue ita dicti quia fascinum putabantur arcere. facẽ in nuptiis in honorẽ Cereris præferebant:aqua spargebatur noua nupta:siue ut casta puraq; ad uiꝝ uẽiret:siue ut ignẽ atq; aquam cum uiro comunicaret. Flammeo amicitur nubens ominis boni causa:quod eo assidue utebatur Flaminia id est flaminis uxor:cui non licebat facere diuortiũ. Genialis lectus qui in nuptiis sit in honore

Caius Caia.

Consuetudines i nuptiis

Curis

Cixia Iuno

Cumera Corolla.

Fescenini uersus.

Flammeum Genialis lectus.

Genius. genii. Genium appellabant deum qui uim obtinebat rerum omnium
gignendarum. Alii Genium eſſe putant uniuſcuiuſque loci deum: in
Pellis lanea pelle lanea noua nupta conſidere ſolet: uel propter morem uetuſtum:
qa antiqtus pellibus homines ita induti: uel ut teſtetur lanificium. pa-
trimi: & matrimi tres pueri i nuptiis adhibentur. unus q facem præfe-
rat ex ſpina alba: quia noctu nubebant: duo qui nubentem tenebāt. Ra
pi ſolet fax qua perlucente noua nupta deducta eſt ab utriuſqꝫ amicis:
ne aut uxor eam ſub lecto uiri ea nocte ponat: aut uir i ſepulchro cōbu
rendam curet: quo utroqꝫ mors propiqua alterius utriuſque captari pu
Talaſſio. tant. Talaſſionem i nuptiis Varro ait ſignum eſſe lanificii aptum. Plu-
tarchus i problematibus. Noua nupta cum in matrimonium dat᷑: ignē
& aquam tangere iubetur: ut ex calido & humido gignat᷑ fœtus. Qui
Quiqꝫ faces in nuptiis. qꝫ faces in nuptiis accēdūtur: nec pluref aut pauciores: quos cæreos ap
pellant: accenduntur qꝫ ab ædilibus: ꝙ mulier non plures poſſit parere
uno partu: uir ab uxore: uxor a marito qcquam dono accipere prohibe
tur: quorum ſcilicet omnia debēt eſſe communia: & donatio poteſt eē
ſuſpecta i hereditate ſucceſſuris. Plutarchus i problematibus. Maritus
primo ſponſæ non in luce ſed in tenebris iungitur: ut calumnia quædā
ſit ueneriſ illicitæ: quando cum licitis & honeſtis cōnubiis pudor adhi
betur & uerecundia. Veteri more uxores nec molere: nec quoquere ꝑ-
mittebantur: quia id in fœdere ſabinorum uetere actum eſt. Menſe ma-
io uxorem non ducunt: qa aut aprili id faciunt ueneri dicato: Aut iuniū
Mēſe maio uxorē non duci expectant iunonis mēſem. Et ꝙ mēſe maio homines prius: poſtea ima
gines de ponte ſublitio præcipitabantur. Vnde flaminicam Iunonis ſa
cerdotem eo tempore triſtem eſſe oportet: quæ nec eo menſe lauat: nec
ullo cultu utitur. uel quod plæriqꝫ latinorum eo menſe purgationibus
utentes mortuis parentabant. Eorum qui uxores ducūt comam haſtæ
cuſpidæ diſcernunt & diſcriminant: diuortium ea re ſignificantes: ꝙ ſo
lo ferro nuptiæ dirimendæ ſint: ideſt ui adhibita. Plinius dicit nubētes
uirgines comitari colum comptam: & fuſum cum ſtamie: & nouas nu
ptas Lupino adipe poſtes ungere conſueuiſſe: ne quid mali medicamē
ti inferretur. & poſt: diebus ſuis ſponſæ annullus ferreus mitti: iſqꝫ ſine
gemma cōſueuit. Macrobiuſqꝫ i ſaturnalibus ſic habet: feriis uim cui-
quam fieri piaculare eſt: ideo uirgines non ducuntur: ſed cum foſſas ue
teres liceat purgare. Viduæ ducuntur feriatis diebus. Et noua nupta
poſtridie nuptiarum libertatem in domo uiri accipit & rem diuinam fa
cit. Virgines autem quare feſtis diebus non locentur: & ecōtra uiduæ
Cur uirgies feſtis diebus nō locētur: quū ecōtrario uiduae deducantur: hanc Plutarchus affert cauſam: quia uirginibus decorum:
uiduis uero multis præſentibus nubere fœdū. ideo dies feſtus eligit᷑ in
quo oēs diſtrahuntur ad diuerſa: iſrequentiorqꝫ eſt deducentiū turba.
Et iſuper dicit Plutarchus propinqs & agnatis nō nubere mulieres: ut

affinitatibus augeantur:uel mulieris ratione:quæ si suis nupserit:& iniuriam patiatur neminem habitura est a quo iuuetur. Qui autem sint agnati Paulus iureconsultus docet. Agnati sunt q p uirilis sexus psonas cognatione cōiūcti sunt:quasi patre cōgeniti:uelut frater eodē patre natus:filius fratris:neposue:ex eo itē patruus & patrui filius nepos ue ex eo. Et Caius iurecōsultus:Gradus cognationis alii supiores ordines sunt:alii iferiores:alii ex trāsuerso siue a latere.supiores sunt parētes iferiores liberi:extrāsuerso fratres:& sorores liberiq; eo℞. Aliæ itē fuerūt cōnubio℞ ꝓhibitiones. Cicero pro Aulo Cluentio:Habito nubere genero socrus nullis auspiciis potest. Sed prohibita etiam aliquando plæbis cū patribus cōnubia Liuius tertio libro pmissa fuisse ostēdit. Qui &.xxxviii. scribit:Campani impetrarunt ut ciues Romanas uxores ducere liceret:& si q prius duxissent:ut haberent eas:& ante eam diem nati:ut iusti sibi liberi heredesq; essent. Quāta etiam publice:& priuatim in matrimoniis adhibita sit diligentia a maioribus: ostēdit undequadragesimo Liuius:Senatum eo die forte cœnantem i capitolio consurrexisse:& petiisse ut iter epulas Gracchio filiam Aphricanus desponderet: q bus ita i publicum sponsaliis rite factis cum se domum recepisset:Scipionem Aemiliæ uxori dixisse: filiam se minorem despondisse:cum illa muliebriter idignabunda:nihil de communi filia cōsultatum:adiecisset q; non si Tiberio Graccho daret expertem consilii debuisse matrem eē. Lætum Scipionem tam concordi iudicio:& ipsi desponsam respondisse. Dotes uiris datas esse a mulieribus uetustissimum est. Aulus Gellius:uxores diuites quandoq; dabant dotes:& retinebant sibi pecunias: quas marito cum mutassent:si repetere uolebant:id seruo cōmittebāt: quē ea causa propriū retinuerant:qa aliis mariti seruis id iperare nō poterant. Et secundo bello punico cum. Gn. Scipio ex Hispania senatui scripsisset petēs sibi successorem dari qa filiam uirginem adultæ iā ætatis haberet:neque ei sine se dos expediri posset:senatus ne res publ. duce careret:patris uicē gessit:dotemq; dedit:& consilio matris suorumq; maritauit. dos quattuor milia æris fuere:ducatos ætate mea quadrigentos facientia. quam dotem:& ea maiorem multis i italiæ locis:cerdones ex fatuo nostri tēporis more filiabus dare uidemus. Cesonis filia decē milia æris i dotem dedit. Mugilia qa qnquagita milibus nupsit dodata est appellata. Fuerunt & alii post nuptias mores:quorum nonnullos referemus. Repotia dicit Festus fuisse dicta: quando postridie nuptias apud nouum maritum cœnabatur:qa quasi reficeretur potatio. Et Plutarchus i problematibus:siue ex agro siue peregre domum redeant: q uxores domi habent:aduentus sui nuncios præmittunt:q; matres familias pluribus domi negotiis i administrāda re familiari habētibus uiris occupantᷓ:ut uirū paratiores lætioresq; excipiāt, matrem uero familias

Agnati.

Gradus cognationis.

Marrimōia plæbi cum patribus p missa.

De dotibus

De aliis moribus post nuptias.

Materfamilias.

Vlpianus accipi debere uult eam: quæ non inhoneste uixit. Matrē uero familias a cæteris fœminis mores discernunt atq; separant: proinde non intererit: nupta sit: an uidua: ingenua sit: an libertina: nam neq; nuptiæ: neq; natales faciunt matrem familias: sed boni mores: Vltimusq; honor mulieris pudicitiam commendabat: quando ea quæ uno contēta matrimonio moriebatur: cum corona pudicitiæ efferebatᷓ. Matrimonia tribus modis præter mortem ueteres finiebant: nam repudia fiebāt: diuortia & direptōes: repudiū Festus inqt: quod ob rē pudendā fieret. Et post annū urbis ut uult Aulus Gellius tertiū uigesimū qngentesimū. M. Attilio. P. Valerio cōsulibus fuit primū repudiū. Egnatius Metellus uxorē ꝙ uinū biberat fuste necauit. C. Sulpitius uxorē repudiauit: qa apto capite foris uersata erat. Q. Antistius uetus uxorē cū libertina loq uisam repudiauit: ut caueret stuprū priusꝗ uindicaret. P. Sempronius sophus uxorem repudiauit ausam ludos se inscio spectare. Pōpeius repudiata Antistia proba: quæ nuper ob ipsum Pompeium patre orbata fuerat: Aemiliam duxit Syllæ neptem & grauidam. Et. C. Cæsar Pompeiam uxorem ob Clodii suspicionem qui habitu muliebri in deæ bonæ sacro ab ipsa Cæsaris uxore celebrato inuētus fuerat repudiauit Post Cæsarem uero tradit Plutarchus tempora principum oium usq; ad Traianum præterꝗ Domitiam repudium nemini fuisse permisum. Quinimmo princeps oium præter paucos pessimus Tiberius unū e questura remouit: ꝙ uxorem ductū postridie repudiasset: Et Domitianus equitem Romanū ob reductā ī matrimoniū uxorem: cui dimissæ adulterii crimē intenderat: erasit iudicū albo. diuortiū inquit Caius iureconsultus uel a diuersitate mentium esse dictum. uel quia in diuersas partes erāt qui distrahūt matrimoniū. in repudiis idest in renūciatiōe: approbata fuisse hæc uerba tuas res tibi habeto: item hæc: tuas res tibi agito. In sponsalibus quoq; discutiendis placuisse renunciationē interuenire oportere: In qua re uerba comprobata sunt: cōditōe tua nō utar Et Paulus de matrimoniis. Diuortio: morte: captiuitate: uel alias contingente utriusq; eorum seruitute dirimitur matrimonium. prædictaq; duo uerba confundere uidetur Modestinus cum dicit diuortium inter uirum & uxorem fieri dicitur. Repudium uero sponsæ remitti uidetur quod & in uxoris ꝑsonā non absurde cadit. Direptio nō uniuscuiusq; arbitrio & uoluntate sicut antedictæ duæ finiendi matrimonii formæ: sed principis arbitrio fiebat. Cæsarem enim scribit Suetonius dirimisse nuptia prætorii: qui digressam a marito post biduum statim duxerat: quamuis sine probri suspitōne. Et Augustū scribit item Suetonius qđ supra a Plutarcho attulimus: diuortiis modū imposuisse. De matrimoniis iam satis multa diximus. Ad fœtum fructumque ipsorum liberos ueniendum est, Sitq; initium a puerperio: quod uerbum utriusq; sexus

Cōtēte uno matrimōio cū corōa ef ferebantur:

Repudium

De repudiis

Diuortium.

Diremptio.

editis primo infantibus aptati posse uult in saturnalibus Macrobius quia antiqui pueras sicut:& pueros dicebant. Idemq; auctor ē infantes primū tacta terra uocē emittere quæ fandi postea det initium unde rem diuinam Maio mensæ uult fatuæ deæ factā fuisse. prima nascētiū picu la sunt:cū e gemellis altero mortuo superest unus:quē ide Vopiscū dicūt. & cū genitrice ptus difficultate & doloribus mortua:uētre cedūt quos appellāt Cæsares:eoq; mō Scipionē aphricanū maiorē. Caiumq; Cæsarē:& Maniliū q primus Carthaginē cum exercitu intrauit natos asserit Plinius. Agrippæ autem dicti sunt qui nascendo pedibus primo ordine puerso sunt egressi uētre. Vnde Romæ peruersa & Prosa deæ fuerunt:quibus ob hoc supplicabatur. Contingit uero plærūq; ut non nulli ex infantibus adulterio incestuue conceptis necētur:aut exponātur. unde Vlpianus iureconsultus:necare uidetur nō tantū is qui ptū præfocat:sed is qui abiicit & qui alimonia denegat:& qui publicis locis misericordiæ causa exponit:quā ipse nō habet:primus morū q alendis infantibus publice adhiberetur. Lustria fuere in qbus noia accipiebant:eratq; puellarū octauus dies:puerorū nonus: q; fœminæ uiris citius crescant & perficiantur. Sed parua in Romanis propter multitudinem fuit nominis notitia. Vnde scribit Asconius secunda in Verrem actione. Moris fuisse cum aliquis Romanus ciuis ostendendus esset. significaretur: aut prænomine suo:aut nomine: aut cognomine: aut a cognatione:aut a tribu in qua censeretur:aut a curia:aut a censura: aut si erat senator uel eques. De quibus ultimis cum satis supra sit dictum de prænomine:nomine:cognomine:& agnomine dicamus. Primumq; agnomen ab agnatione in qua quisq; natus ē dictum constat. Prænomina uero pauca & uariæ significationis fuere. Lucius ut inquit Festus ꝑnomen ē eius q oriēte luce natus ē. Gneus a corporis effigie a generando dictū a græco. Prænominibus fœminas ēt esse appellatas testimonio sunt Cecilia & Terētia:quæ ambæ quintæ sint solitæ appellari. Pari mō Lutia & Titia: Cognomina uariā habuere originē. Liuius i secundo. Valerio mutatio ædificii a uelia infimū in forū & submissio fasciū & leges latæ:cognomen publicolæ dederunt. Et libro septimo: Titus Manlius Gallo ad Anienem occiso torquem a mortuo accepit: Vnde torquato illi cognomen fuit. M. Valerius miles a gallo prouocatus cū pugnaret a coruo adiutus supauit. Inde coruinus cognomine appellatus. Et libro nono: Papirio cursori pernicitas pedū dedit cognomē. cū Q. Fabius forensem turbam excretam i quattuor urbanas tribus cōiecisset:maximi cognomen accepit. Item. xxx. Aphricani cognomen militaris primo fauor an popularis aura celebrauerit icertum. Primus certe hic imperator nomine uictæ a se gentis est nobilitatus. Et. xxxvi. Lutius Scipio ad urbem uenit:qui ne cognomine fratri cederet asiaticum

Puerperiū.
Fatua Dea.
Vopiscus
Cæsares.
Agrippæ.
Peruersa.
Prosa.
Necare.
Lustria.
Agnomen.
Praenomen
Cognomē.

ſe appellari uoluit. Cornelius Lentulus ſurra cognomentum id nactus
quia cum ratioñe expoſceretur male adminiſtratæ quæſturæ: rationem
ſibi non eſſe reddendam: ſed tantum ſurram ſicut pueri i ſperæ ludo fa
ciunt: præbendam reſpondit. Et Scipiones nonnulli uolũt cognomine
dictos ꝙ Cornelius patrem pro baculo iuuit: Meſſala cognominatus
poſtq̃ Meſſanã uicit urbẽ. Et ab Aemilio dictus ẽ Aemilianus: a Serui
lio Seruilianus. Corneliorꝫ familiæ princeps cũ deſpõſa filia uades po
ſceret aſinã pecunia honuſtã duxit: unde & aſina cognomen habuit.
Tremelius ſcropha quia porca abſconſa ſub centonibus i qbus iaceret
uxor iurauit nullam aliam eſſe in domo porcam. Et Auguſtus i troiano
ludicro Noniũ aſpernãtẽ lapſu debilitatum aureo torque donauit: paſ
ſuſqꝫ ẽ ipſum & poſteros torquati ferre cognomẽ. Claudius ĩpator Ga
binio ſecũdo chaucis gente germanica ſuperatis: cognomen chaucius
uſurpare conceſſit. Idem tamen imperator peregrinæ conditionis homi
nes uetuit uſurpare Romana noĩa dumtaxat gentilia. Domitio rure re
uertenti Iuuenes gemini anguſtiore forma ex occurſu imperaſſe tradũ
tur: nunciaret Senatui ac populo Romano uictoriam de qua icertum
adhuc erat: atqꝫ in fidẽ maieſtatis adeo pmulſiſſe malas: ut ex nigro ru
tilum aeriqꝫ aſſimilẽ capillũ redderẽt. Et Antonius imperator caracalla
cognomen nactus eſt a ueſtimẽto: quod populo dederat demiſſo uſqꝫ
Cognoĩa a pecore ad talos: qđ ante nõ fuerat. & Varro đ agricultura ſcribit multa habuiſ
ſe Romanos cognomina a pecore maiore & miore porcios: ouinios: ca
prios. Sic a maiore eqtios: taurios cognoĩa: & ifra. Auus meus prĩo ap
pellatus ẽ ſcropha: q quæſtor cũ eſſet liciniæ i Macedonia ꝓuincia reli
ctus exercitus: dũ prætor rediret: hoſtes arbitrati occaſionẽ ſe hẽre ui
ctoriæ ipreſſionẽ fecere: cœperũt arma atqꝫ exierũt cõtra dixit celeriter
illos ſe ut ſcropha porcos diſiecturũ. id quod fuit. Nam noſtra ætas le
Cognoĩa đ arboribus porarios ac piſcinas protulit ad mare. Et i eas greges piſciũ & pelagus
reuocauit. Propterea appellati Sergius orata: & Licinius Murẽa. & Pli
nius habet Antiquis cognomina ab arboribus multis fuiſſe: fronditio il
li qui contra Hãnibalem tranato uulturno rem præclare geſſit: qa fron
datione arborũ delectatus. Stoloni dedit pampinatio inutilis. Pilumno
Seruorũ cognoĩa a dominis qui primus pilum inuenerit. Piſones a pinſendo. Fabii: Lentuli: Cicero
nes prout quiſqꝫ optime ſereret. Iuniorũ familiæ bubulcũ noĩauerũt q
bene bobus uteretur. Lactucini qui multa uſi lactuca. Seruis autem
multis nomen ſimul & cognomẽ dabat: dimidiatum patroni cum adie
ctione prænomen in hanc formam. Quintipor qnti ſeruus. Marcipor
marci ſeruus. eos uero ex liberis: q patre incerto: aut ex patre certo: ſed
Spurii nõ legitima uxore geniti erant: Spurios dixerũt maiores: quod ſabinos
aſſerit Plutarchus mulierꝫ pudenda ſporon appellaſſe: ideo q legitime
natus non ſit: ſed ex concubina: & ſcorto: contumeliæ cauſa ſpurius

appellatur. Sed ad pueros redeundum est. Eos monilibus quas uocabant bullas exornabant: propter Tarquinium priscum: qui primus filium ob superatum hostem hetruscum prætexta: bulla aurea: & annullo insigniuit: uel ut ē in Plutarchi problematibus: deferebant pueri ingenui super nudum pectus huiusmodi bullas: ut incestuosi: & in pueris debachantes id in seruis quod minoris erat notæ: non in liberis ab illa re cognitis committerent flagitium. Et Macrobius addit fuisse eā bullam ad cordis formam: ut ipsi etiam pueri intelligerent corde & uirtute uiuendum. Festusque item addit eā bullā a græco sermone Βουλη quod ē consilium dictam: quia eam partem corporis bulla contegeret id ē pectus in qua naturaliter ē. consilium. Vnde cum Aemilius Lepidus puer hostem congressus occidisset: & ciuem seruasset: statua ei i capitolio bullata & incincta ꝑtexta fuit posita. Et postq̄ ad præclara puerorum facinora ē uentum: Marci Catonis magnam indolem ornemus: qui cum in domo. M. Drusi auunculi educaretur & ad eum latinorum oratores pro ciuitate impetranda missi essent: nec precibus nec minis a Q. Popedio illatis adduci potuit: ut ꝓ illis oraret. idemq; ad Syllam a pedagogo ductus cū proscriptoꝝ tabulam uidisset: interrogauit cur nemo esset: qui tyrannum occideret: & se id factuꝝ si gladium haberet obtulit. Fuit uero maioribus magna i erudiendis pueris diligētia de qbus habet in octauo Liuius. Auctores habeo consueuisse tunc Romanos pueros sicut nūc græcis ita tūc hetruscis litteris erudiri. Græcis autem postea omnes passim fuisse imbutos: & ea ratione adolescentes Athenas mitti cōsueuisse magis constat q̄ ut testimoniis idigere credamus: tamen librorū Ciceronis de officiis initium legentes facile id poterunt nosse. Non tamen deerant ludi Romæ in quibus pueri & puellæ etiā erudiebant᷑. Liuius in tertio. Virgini uenienti in forum (ibi nāq; i tabernis litterarū ludi erant): minister decemuiri manum iniecit. nec maior fuit litteris moribus erudiendis pueris diligētia: quibus Festus scribit: nephas fuisse obscœno uti uerbo. Vnde prætextatus sermo sit dictus: q nihil obscœnitatis haberet. Et Plutarchus dicit: pueros cum iurarent Herculem: id sub tecto facere prohibitos: quod de industria sit institutum: ut dum pueri iurare Herculē uolētes domo exire iubent᷑: per eam morā deierare desuescāt. siue quia Hercules nūq̄ nisi semel iurasse ꝓhibet᷑: & pythius Apollo hominibus proposuit: melius esse si absq; iuramento affirmare discerēt. Vnde subiicit Plutarchus philosophorū græciæ grauissimus: Non aliud quicq̄ græcis seruitutem: & molliciē attulisse Romanos existimasse: q̄ gymnasia & palestrā: quibus relanguescerēt puerorū: & adolescentium animi: inde pueroꝝ amores gigni: inde somno & deābulationibus iuuenū corpora corrumpi: inde saltationibus: & motui cōposito initiū esse: cū cōtra dicat Aulus Gelius scholæ pueros

De puerorū indole

De diligētia romanorū i erudiēdis pueris.

Ludi litterarum

Praetextatus sermo.

Pueros per Herculem sub tecto iurare probibitos.

uacasse Romanos: quod uerbum græce a uagatione dictum significet: cæteris rebus omissis uacare liberalibus studiis pueros debere: quos idē affirmat: si plurimo cibo nimioq; somno utunt' fieri hebetioris inge nii. Et Plutarchus dicit. Nemo foris præter pueros liberos cœnabat: ut uerecūde & pudēter uoluptates accipere pueri assuescerent: maiores natu & magistros spectatores habentes. Et parentes in liberorū adole scentiū aspectū se exhibebant: quia sicut Plato scribit: ubi senes impu dentes sint: adolescentes fieri turpissimos necesse esse. Et Cornelius ta citus. Mos habebatur principum liberos: cū cæteris id ætatis pueris se dētes uesci i aspectu propinquorum: propria & parciore mēsa. Et Sue tonius in Claudio imperatore. Adhibebat omni cœnæ & libertos suos cū pueris & puellis nobilibus: qui more ueteri ad fulcra lectorū seden tes uescerentur: puerisq; quos parentes domi & in scholis seuere cōtine bant: duobus maxime tpibus i publicum ducebantur: uno cum ad æra rium anno ætatis decimo ibant professuri: & i libris elephantinis tribui suæ ascribendi: Idq; Iulius capitolinus Gordianū iperatorē fecisse scri bit: altero cum ad annum septimum decimū dimissa prætexta togam as sumebant uirilem. Vnde est q; Plutarchus i Bruti uita scribit. Cassium ad cædem Cæsaris euntem multi sunt prosecuti: q; filium tunc uirilē to gam assumentem primum duceret in forum. & de puerorū institutione pulchrum i Pauli æmilii uita Plutarchus præbet exemplū. Docuit aūt filios Romanā disciplinā quā ipse doctus erat: & græcas insuper artes. Non solum.n. grammatici: sophistæ: rhetores: uerū etiam fictores picto resq; & equorum canum uenationumq; magistri circa adolescētes uer sabantur. Ipse uero pater nisi qd publici muneris ipediret: eorū exercita tionibus studiisq; intererat. Quando autē sæpissime supra parētum fa cta est mentio Vlpianū audiamus iurecōsultū qui sint diffiniētem. pa rentes utriusq; sexus accipere debemus: sed in infinitum quæritur. & q dam parētes ad tritauū appellari aiunt: supiores maiores dici: hoc uete res existimasse Pōponius refert. Sed. C. Cassius oēs in infinitum parē tes dicit: quod & honestius est & merito obtinuit. Paulus uero gradus prædictorū aliorūq; propiquorꝝ sic ponit. Patruus patris frater. Auū culus frater matris. Amita patris soror. Matertera matris soror. Patruus magnus: frater aui. Auunculus magnus. auiæ frater. amita magna: aui soror. Matertera magna: auiæ soror. Patruus maior: paui frater. Et mul tos alios gradus ponit Pau. quos tamē obsoletos duximus omittēdos De infantibus puerisq; adusq; pretextā satis dixisse uidemur. Ad natu maiores ueniamus. Moresq; & cōsuetudinem omnis uitæ illorum pro parte aliqua ostendamus. Qua in re a generalibus inchoantes ad par ticularia descendemus. Veteres inquit in problematibus Plutarchus i diebus festis nihil omnino negocii gerebant: aut curabant: sed rebus

Pueros nimio cibo & somno fieri hebetioris ingenii

Nullū pter pueros foris cœnasse

Pueros duobus tpibus i publicum ductos

Parentes
Maiores

Patruus
Auūculus.
Amita
Matertera.
Patruus magnus
Auunculus magnus
Amita magna
Matertera magna.

diuinis prorsus dediti erãt. E. M. Cicero: quid de moribus singularium urbium & gentium sentiat in oratione legis agrariæ cõtra Rullum secunda sic ostendit. Non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis ac seminibus: q̃ ex his rebus quæ ab ipsa natura: aut a consuetudine suppeditantur quibus alimur & uiuimus. Carthaginenses fraudulenti: & mendaces non genere: sed natura loci: q; propter portus suos multis & uariis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus uocabantur. Ligures montani duri atque agrestes: docuit eos ager ipse nihil ferendo nisi e multa cultura ac multo labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum & fructuum magnitudine urbis salubritate pulchritudine. & quod Cicero ad suum non faciens propositum de Romanis omisit. M. Cato censorinus suppleuit in oratione: cuius hãc particulam Aulus Gellius habet. cogitate cum animis uestris si quid uos per laborem recte feceritis: labor ille a uobis cito recedet: benefactũ a uobis dum uiuetis non discedet: sed si qua per uoluptatem neqter feceritis: uoluptas cito abibit: nequiter factũ illud apd̃ uos semper manebit. Similes autem grauibus huiusmodi. M. Catonis sententiis Cicero ipse diuersis in locis habet. Ticio enim scribens inqt homines nos esse meminerimus ea lege natos: ut omnibus telis fortunæ proposita sit uita nostra: neq; esse recusandũ quo minus ea qua nati sumus conditione uiuamus: neq; tã grauiter eos casus feramus quos nullo modo uitare possimus. Et Aulo torquato Cicero: simus igitur ea mente quam ratio & ueritas præscribit: ut nihil i uita nobis præstandũ præter culpam putemus: eaq; cũ careamus oia hũana placate & moderate feramus: atq; hæc eo pertinet oratio: ut perditis rebus omnibus tamen ipsa uirtus sese sustentare posse uideat. Quam recte factorũ uiã imitata iuuentus Romana: id i primis boni moris seruauit: ut senectuti honorem haberet hinc singulos senes singuli iuuenes deducebant. In conuiuiis iuuenes & loco cedebant: & omni sermone præterq̃ uno casu: de quo Aulus gellius ex Tauri philosophi sententia dicit. patrem scilicet suo in magistratu publico cum priuate quid agitur præponi & cõtra in publicis. Vnde est etiam apud Romanos Fabii maximi factum: qui filio consuli apud ocriculum obuius cum equo non descenderet: a lictore iubente consule iussus descendit. Inquitque Fabius: experiri uolui fili: satin te consulem esse intelligeres. Grandesq; natu maiorum: & sua probe gesta tibiis & carmine celebrabant quo iuuentutem instruerent. Qua ex consuetudine fiebat: ut aut probi & pueri & adolescentes essent Romani: aut si qd in teneriore peccassent ætate: per maiorũ conuersationem emendarent. Notum est enim id i uiris plærisq; clarissimis contigisse. Manlius namq; torquatus ab hebeti adolesente ad impiosũ euasit. Scipio superior a luxuriosa iuuentute ad summam: perfectamq;

Aphri fraudolenti.

Ligures duri

Cãpani supbi

Aurea Catonis senioris sententia.

Sniae Ciceróis graues

Honores habiti senibus

Qui ex prauis: clari & bõi euaserũt

uirtutem. G. Valerius post luxuriosam adolescentiam flamen factus a P. Licinio pontifice maximo ad frugalitatis sanctitatisq; specimen mutatus est. Fabius maximus allobrogus a perdita adolescentia in uirum grauissimum: pariter. Q. Catulus. Sylla fœlix iuuentutem usq; ad ædilitatem egit flagitiosissimam: uino luxui: ludicræ arti indulgens: post uir fortissimus fuit. multa præclare gessit ante ciuile bellum breuiter superius narrata. Et solido erant urgentissimoq; iuuentuti ad imitationem exemplo uirtutes publico facto ostensæ. perpulchræ enim ad rem Cicero ad Lentulum inquit scripsisse Platonem: quales in re. publi. principes essent: tales reliquos solere ciues esse. Itaq; pauca de publica Romanorũ liberalitate cuius exemplo non liberalis crescere iuuentus nequiret dicenda sunt. Liuius in quinto. cum anxios patres teneret cura auri inueniendi quo donũ fieret Apollini pro exsoluendo Camilli uoto capiendis uehiis emisso: matronæ quicquid auri in ornamentis habuerunt contulere: unde cratera aureum Apollini mittẽdum est factũ. Et libro. xiiii. Liuius. conuenerunt domini eorum quos. T. Sempronius ad beneuentum manumiserat. acersitosq; se a triumuiris mensariis esse dixerunt: ut precia seruorum acciperent: cæterum non ante q̃ bello confecto non accepturos esse: cum hæc inclinatio auorũ plæbis ad sustinendum inopiam ærarii foret: pecuniæ pupillares primo: deinde uiduarum cœptæ conferri: nusq̃ eas tutius sanctiusq; deponere censentibus: qui deferebant: q̃ in publica fide. Inde si quid emptum paratumq; pupillis ac uiduis foret a quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam ut non eques: non centurio stipendiũ acciperet: mercenariumq; increpantes uocarent qui accepisset. Et. xxvi. Liuius. Leuinius consul in contione inquit. Magistratus senatui: & senatus populo sicut honore præstant: ita ad omnia quæ dura: & aspera essent subeunda ducem debere esse. Si quid iniungere inferiori uelis id si prius in te ac tuos ipse statueris: facilius omnes obedientes habeas. Aurum argentum signatum omnes senatores crastino die in publicum conferamus: ita ut ãnullos sibi quisq; & coniugi & liberis: filio bullam & quibus uxor filiæue sunt singulas uncias auri relinquant: cæterum omne aurum: & æs signatum ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: publica perdendo tua nequicq̃ serues. Quisq; aurum argentũ q; & æs in publicum conferũt: tanto certamine iniecto: ut prima singuli inter primos noĩa sua uellent in publicis tabellis esse: ut nec triũuiri capiendo: nec scribæ referendo sufficerent. Hunc senatus consensum: equester ordo est secutus: equestrem ordinem plæbs: ita nec remiges in supplementum: nec stipendio res. p. eguit. fuit etiam rei. p. in alienos sicut in se ipsam insignis liberalitas. Liuius. xxxi. Ptolomæi regis ægyptii q̃ Atheniensibus sociis Romanorũ præsidia obtulerat: oratoribus

Quales principes: tales & subditos esse

De publica romanorũ liberalitate

deinde legatis: in singulos quina milia quinquaginta æris senatus con sulto missa. Largitionem de qua supra libro tertio est dictum non libe ralitatem quis: sed corruptelam iure appellauerit: tamen unicam quia M. Catonis sententia fuit approbata pro liberalitate ponemus. de qua in uita Cæsaris sic habet Suetonius. Cæsar e duobus consulatus com petitoribus. L. Luceio. Marcoq; Bibulo: Luceium sibi adiunxit pactus ut is quoniam inferior gratia esset: pecuniaq; polleret: numos de suo co muni nomine per centurias pronunciaret: qua cognita re optimates: quos metus cœperat nihil non ausurum eum: auctores bibulo fuerunt tantũdem pollicendi: ac plæriq; pecunias contulerunt ne Catone qui dem abnuente eam largitionem quæ pro re. pub. fieret. Sed particularẽ ciuium Romanorum inter se: & cum alienigenis liberalitatem nõ qdẽ omnem quod esset infinitũ: sed aliqua ex parte dicamus. Liuius libro quinto. Camillus commune cum ceretibus hospitium publice fecit: quod sacrã populi Romani ac sacerdotes seruassent. fuit enim Romæ in campo martio domus ampla rei. pu. propria: quam uillam publicam appellarunt: in qua Syllam uictorem tria milia ciuium inermium iterfe cisse diximus. In hancq; domum qui cum re. pub. hospitium habebant Romam uenientes eos recipiebant. de publicoq; alebantur. Et. xxii. Li uius conuenerat inter duces Romanum pœnumq; in permutandis ca ptiuis: ut quæ pars plus reciperet q̃ daret: argenti pondo bina & semili bram in militia præstaret. ccxlvii. cum Romanus pluresq̃ pœnus rece pisset: argentumq; pro eis debitum sæpe iactatum i senatu: re quam tũc consuluissent patres tardius erogaretur: iuiolatum ab hoste agrum Fa bius misso Romam filio uendidit: fidemq; publicam impẽdio priuato exsoluit. sicq; Fabius pro captiuorum. ccxlvii. singulo ducatos nostræ ætatis ad uigint: quinque dissoluens: ad ducentos prope & sex milia ex agri uenditione ex proprio numerauit: (satis enim supra ostendisse ui demur pondo centum: quæ & libra æris: ducatis decem ualuisse). Et quod Liuius. xxvi. habet. nunquid non insignis fuit liberalitas Scipio nis qua usus ẽ noua Carthagine hispana potitus. Restituit enim capti uos. liberauit obsides. Mulieres enixe seruari intactas iussit: uirginem eximiæ formæ marito cum dote restituit: sponsusq; breui post liberali tate & benignitate Scipionis allectus ad eum uenit cum. m. cccc. equi tibus. Ne autem liberalitas in solis ducibus Romanis arma tractanti bus uim suam effudisse credatur: præstantissimum unius docti & ora toriæ dediti ciuis Romani factum afferemus: æternis laudibus prose quendum. Plinius orator historici nepos Quintilianum rhetorem non magis doctrinæ excellentia q̃ uitæ grauitate: Et (ut illi ætati mos dicere fuit) sanctitate conspicuum senem & pecunia carentem: dote & omni ipẽsa maritandæ filiæ necessaria dono & liberalitate iuuit. Quintiliano

Liberalitas priuata ciuium romanorum.

Villa publica.

Plinii oratoris liberalitas i Quintilianũ rhetorem.

enim scribens ipse Plinius sic dicit. Debet secundum conditiones mariti: ueste: comitatu: quibus non quidem agitur dignitas: ornatus tamē instrui: Et tamq̄ parens alter puellæ nunc confero quinquaginta milia nummum. Satis uero supra ostensum est: nummum decimam fuisse partem denarii aurei nunc ducati. Vnde constat quinq; milia ducatos dono ciuem doctum & diuitem: docto & paupi in filiæ dotem misisse.

Nūmus deci ma ps dena rii aurei.

Longum ac prope infinitum fuerit singulas priscorum uirtutes etiam percurrendo ostēdere: nec id etiam nostri est propositi: ne philosophari potius q̄ mores & instituta illorum qualia præstantis rei. pub. tempora fuerint quod intendimus: uelle ostendere uideamur: itaque minutiora & sparsam omnis uitæ & morum consuetudinem quo meliori dabitur ordine afferemus. Nullam iucūdiorem: utiliorem: meliorem priscorum uitæ & morum consuetudinem fuisse tenemus: q̄ q; bonis delectati artibus: litteris perdiscēdis ab ipsa puericia in decrepitam ætatem uel potius in ipsam mortis horam intentissimi erant: qua in re duo imprimis consideranda uidemus labore id maximo summaque simul industria factitatum esse. unum alterum. maiora q̄ quis in expertis iudicare possit quietis & roboris animi adiumenta inde comparata fuisse. De labore autem quo breuior eo succosior est Ciceronis ad Leptam sententia. uirtuti sudorem deos præposuisse. per multa namq; tempora pueri adolescentesq; Romani: aut in hetruriam (sicut supra ostendimus) mittebantur: aut Athenas: procul a parentum conspectu bonis artibus imbuēdi: (q̄q̄ Plinii oratoris temporibus: aut quia Athenæ bellis afflictæ Romanorum ciuibus gymnasia intermisissent: aut quia abūdaret iam præceptoribus urbs Romana: fuit ea consuetudo mutata): Cornelio enim Tacito scribens Plinius sic dicit. nam uehementer intererat uestra qui patres estis liberos uestros hic potissimum discere: ubi enim: aut iucundius morantur q̄ in patria: aut pudicius contineantur: q̄ sub oculis parentum: aut minore sumptu q̄ domi educentur hic qui nascūtur: statimq; ab infantia natale solum amare ac frequentare cōsuescāt.

Romanorū uigilātia in perdiscēdis litteris.

Quantum uero animi quietem præstent bonarum artium studia Cicero scribens Cornificio sic ostēdit: ut philosophiæ magnam habeam gratiam quæ me non modo ab solicitudine abducit: sed etiam contra omnes fortunæ impetus armat. Et Seruio Sulpitio Cicero. sed mihi ita psuasi te quoq; in iisdem uersari rebus: quæ etiam si minus prodessent: animum tamen ab sollicitudine abducerēt: nec solum litteris & bonaꝝ artium studiis: sed aliis quoq; delectati sunt Romani cognationē quandam cum litteris habētibus: signis scilicet: statuis: & ueterum operibus sculptilibus. plane enim ostendit Liuius Romanos milites monumentis capuæ pridē dirutæ altius perfodiendis libētius isudasse: q; aliquantū opis ueteꝝ perscrutātes inueniebant. Et Plinius orator Seuero. emi

De qete ai quā pstant studia:

Romanorū delectatio ex statuis & signis

proxime corinthium signum:modicum quidem:sed festiuum & expressum. Est enim nudum. effingit senem stantem:ossa:musculi: nerui:uene:ruge apparent:Nunc iube basim fieri ex quouis marmore. item Caninio ruffo:de Silio italico. Multum ubiq; librorum habebat: multum statuarum:multum imaginum:quas non habebat modo uerum etiam uenerabatur. Et Iulio seuero. Herenius seuerus uir doctissimus magni existimabat in bibliotheca sua ponere imagines municipum tuorum: Cornelii nepotis:& Titi accii. proxime ad litteras & doctrinam accessit priscorum delectatio agriculturæ: quam tamen primam posuit Varro tantum ei tribuendo:ut longitudinem uitæ hominum maiorem fuisse dicat:quo tempore ex solo agriculturæ fructu uiuebatur:ea quam posteræ habuerunt ætates deliciis usæ itaque & nos agriculturam (licet præpostere ad litteras) non laudabimus magis:q̃ aliqua ex parte describemus:quamq̃ & ipse Varro litteras primæ agricolarum institutioni necessarias fuisse dicit in uillico: qui rationes pecoris magistro in scriptis referret:intelligent uero qui attente legent sicut uirtutis:dignitatis: amplitudinis priscorum a litteris & doctrina fuit:ita diuitiarum sine quibus nec priuatæ res nec publicæ possunt subsistere: principium & quidem solidum laudatissimumque ab agricultura fuisse. Qui unum nos maximi facimus: Sicut originem diuitiis inculpabilem dedit agricultura:ita amplissimorum stantis rei. pub. uirorum & nonnullorum postea principum ingentes toto orbe diuitias possidentium:laudatissimam & simul iucundissimam fuisse opum partem illam: quæ ab agriculturæ partibus proueniret. Sit ergo nobis in hac pulcherrima nostri operis parte a Marci Varronis Marcique simul Catonis agricultura principium. Cum duæ uitæ inquit Varro traditæ sint hominum: Rustica:& urbana:dubium non est quin hæ non solum loco discretæ sint: Sed etiam tempore diuersam originem habeant. Antiquior enim multo rustica: nam fuit tempus cum rura colerent homines:neque urbes haberent:& infra. urbanis agricolæ præstant:nec mirũ:q; diuina natura dedit agros: Ars humana ædificauit urbes: cum artes omnes dicantur in græcia intra mille annos repertæ:agri nunq̃ non fuerunt in terris qui coli possint Neque solum antiquior cultura agri:sed etiam melior. itaque non sine causa maiores nostri ex urbe in agro redigebant ciues suos:quod & in pace a rusticis Romanis alebantur:& in bello ab his defendebãtur. Et Varro item. Notum est humanæ uitæ summam minorem gradatim descendisse ad hanc ætatem ut scribit Dicearchus: & summum gradum fuisse naturalem cum uiuerent homines ex his rebus quas uiolata ferret terra:ex hac uita in secundam ascendisse pastoriciam:cum efferis atq; agrestibus arboribus & uirgultis & decarpendo glandem:arbustũ:mora poma colligerent ad usum. Sic ex aialibus propter eandẽ utilitatẽ

Romanorũ priscorũ delectatio ex agricultura

Diuitiæ ex agricultura iucũdissimæ

Vita rustica urbana antiquior

quæ possent siluestria caperent:& concluderent:& mansuefacerent.in quas primas non sine causa putat oues assumptas propter utilitatem: & propter humilitatem:maxime enim a natura quietæ & aptissimæ ad uitam hominum.Ad cibum enim lac & caseum adhibent : ad corporis uestitum pelles attulerũt. Ad uetustatem hæc ab Varrone sumpta sint

Agriculture dignitas

Dignitatem nunc idem Varro edoceat. Origo agriculturæ quam dixi dignitas quã dicam de antiquis illustrissimus quisq; pastor erat:ut ostẽ dit & græca & latina historia:& ueteres poetæ:qui alios uocant poly- arnas: alios polymelas:alios polybutas:qui ipsas pecudes propter cari tatem aureas fuisse pelles tradiderunt . Quis nescit Faustulum fuisse pastorem nutricium qui Remum & Romulum educauit.nec minor ẽ dignitas agriculturæ quam Marcus Cato affert. Virum bonum quum laudabant:ita laudabant bonum agricolam:bonumque colonum:am- plissime laudari existimabatur:qui ita laudabatur:maxime q; plus quæ stus stabilissimusq; consequitur:minimeq; inuidiosus: minimeque ma læ cogitationes sunt:qui i eo studio occupati sunt.nec paruæ sunt lau des agriculturæ. A.M.Cicerone.is pro Roscio amerino orans. Qui ru ri semper habitarunt & in agro colendo uixerunt:quæ uita maxime dis iuncta a cupiditate:& cum officio cõiuncta.Et infra. At hercule maio res nostri longe aliter & de illo & de cæteris talibus uiris existimabant. itaq; ex minima tenuissimaq; re.publi.maximam & florentissimã reliq- runt nobis . Suos enim agros studiose colebant non alienos cupide ap petebãt.& item infra: Vita autem hæc nostra quam tu agrestem uocas parsimoniæ:diligentiæ iusticiæ magistra est. Columella quoq; in eisdẽ laudibus est profusus:cũ enim temporum suorum negligentiam cul- turæ agri damnasset sic addit.Sed nostro potius uicio qui rem rusticã pessimo cuiq; seruorum uelut carnifici noxæ dedimus:quam maiorum nostrorum optimus quisq; & optime tractauerit:idque spernitur ge- nus amplificandi relinquendiq; patrimonii quod omni crimine caret. Superest(ut dixi)unum genus liberale & ingenuũ rei familiaris augẽ dæ quod ex agricultura contingit.Et item inferius complurimis monu mentis scriptorum admoneor:apud antiquos nostros fuisse gloriæ cu ram rusticationis. Ex qua. Q.cincinnatus obsessi consulis & exercitus liberator ab aratro uocatus ad dictaturam uenit:ac rursus fascibus de- positis quos festinantius uictor reddiderat:q̃ sumpserat :ad eosdem iu uencos:& quattuor iugerum auitum prædiolum redierit.item.C.Fabri tius:& Curius dentatus:alter pyrrho finibus Italiæ pulso:domitis al- ter sabinis accepta quæ uiritim diuidebantur captiui agri septem iuge ra non minus industrie coluit : q̃ fortiter armis quæsierat . Et Plinius ipsorum tunc manibus triumphatorum colebantur agri: ut fas sit cre dere gaudentem tunc terram uomere laureato uberiorẽ dedisse fructũ

Illi enim eadem cura curabant semina qua tractabant bella. Sed iam culturæ agri uetustate & dignitate simul ostẽsis: eius istituta dicamus quæ tris in partes diuisa sunt. agri seminarii curæ. una. pecuariorum & pastionis secunda. & tertia. uillarum. agri seminarii pars ideo breui a nobis expedietur: quia partim de ea nuper aliqua diximus: partim multa in duabus aliis partibus dicentur ad eam spectantia. nam nihil æque agrum reddit feracem: q̃ aratoris diligentia & assiduitas. qualem Cincinnatum: Fabriciumque & Curium paucis arandis iugeribus adhibuisse diximus: cum econtra uincti pedes: damnatæ manus: inscriptique uultus: omnia i peius uertant. Stercorationem uero de qua Marci duo Varro & Cato multa dicunt: agris plurimum prodesse non negauerim Imprimis tamen agricolatoris diligentia plurimum ualere uidetur: ut non iniuria agrum male colere fuerit nota censoria. Et castigatio item censoria fuerit minus uertere q̃ arare. Et uera fuerint quæ templorum sacerdotes prudenter a se dicta oraculo Apollinis falso attribuerunt. Nequam agricolam esse quisquis emeret: quod præstare ei fundus posset malum patremfamilias quisquis interdiu faceret: quod noctu posset: nisi in tempestate cæli. peiorem qui profestis diebus ageret: quod feriatis liceret. pessimum qui sereno die sub tecto potius operaretur: q̃ in agro. Potuitque ad omnem huius agriculturæ partis institutionem satis esse: quod Plinius de. G. Furio Cresino habet. Cum enim in paruo admodum agello largiores multo fructus perciperet: q̃ ex amplissimis uicini: iuidia magna erat: ceu fruges alienas pelliceret ueneficiis. Quã ob rem a Spurio Albino curruli die dicta metuens damnationem: cum in suffragium tribus oporteret ire: instrumentum omne rusticum in forum attulit: & induxit filiam ualidam atque bene curatam: ac uestitam: ferramenta egregie facta: graues ligones: uomeres ponderosos: boues saturos: postea dixit ueneficia mea quirites hæc sunt: Nec possum uobis adducere in forum lucubrationes: uigilas: & sudores: itaque omnium sententiis absolutus est. Et quando nõ detur agriculturam propriis & filiorum manibus sicut Cresino exercere: proximum est quod prisci in prouerbiis habuerunt attendere: optimum omnium esse fimum: qui ex frequenti uestigio domini in agrum cadit: & ad similitudinem traducere: sicut equum ita agrum impinguare domini oculum. Ad alias agriculturæ partes duas pecuariæ pastionumq; simul: & post uillarum ueniamus: quarum inter se diuisarum: principes quoq;: qui eis præponuntur diuisos esse inqt Varro: q; unus uillicus: alter uocatur magister pecoris. isque ut habeat oportere scripta dicit Varro: q; sine litteris idoneus non esset: qui rationes dominicas pecuarias conficere posset. hãc uero pecuariæ & pastionum partem secundam cum uillarum adiacẽtiis simul tractare cogimur. quod licet Varro nomina principibus: ut

Tres agricul turæ partes

Quae psint agris

Gn. Furius Cresinus.

Oculus dñi ipinguat agrum

De magistro pecoris.

appellauit earum diuisa dederit: Vnam tamen & eandem simul curam eos habere oportuit: ut dum uillicus non solum ædificia uillæ sed con iuncta illis uiuaria: ornithones: leporaria: & ferarum claustra curat: ma gister uero pecoris non magis ouium & boum aliorumque animalium q̄ cicurum & clusorum siue animalium siue piscium pastionis: habet ra tionem: patrisfamilias res rustica bene succedat. Et quidem in pecua ria. postq̄ Varro laudes ouis supra dixerat: de bobus secundo loco scri bit: quorum auctoritatem in pecuaria maximam esse uult oportere præ sertim in Italia: quæ a bobus nomen habere existimatur. potuimus hoc in loco quæ supra in uectigalium partibus sunt a nobis dicta repetere: de ouium & pascuorum quæstu qui in Appulia & samnitium monti bus a Romanis fiebat: & de uacarum: equarum: caprarumque gregi bus alēdis: ex quibus magna uillæ & patrifamilias accedit utilitas. Sed hæc & similia prout a Varrone & Catone aliisq; uel præpostere haben

Pecuaria

tur referre oportet: primumque pecuaria appellasse maiores omnia ex quibus populus Romanus haberet redditus: quia diu hoc solum ue

Locupletes.

ctigal Romanis fuit: locupletesque loci idest agri plenos. A diuisione tamen rei rusticæ quam Varro posuit incipientes omnia præter q̄ uillæ ædificia in ipsas tres partes conferemus: etiā a cæteris scriptoribus ex cerpenda. Rusticæ disciplinæ inquit Varro genera sunt tria: Ornitho

Ornithões.

nes: leporaria: piscinæ: ornithones dico omnium alitum: quæ inter parie tes uillæ solent pasci. Ex qua quidem alitum pastione maiores aliquan do fructus captos esse affirmat Varro q̄ ex toto fundo capi consueue rint. Aliquando enim uidisse dicit greges magnos anserum: gallinarum columbarum: gruum: pauonum: nec non glirium: Ex quibus rebus scri ba librarius libertus eius in annos singulos plus quiquagint a milia ca pere dicebat. Et in eodem dialogo Accius affirmat. Certe nostri materte ræ meæ fundum in sabinis: qui est ad. xxiiii. lapidem uia salaria a Roma In hac uilla qui est Ornithon ex eo me quinq; milia scio uenisse turdo rum denariis ternis. Quid autem proprie sint & unde habuerint origi nem Ornithones sic habet Varro. primus ille gradus maiorum nostro rum erat in quo essent auiaria dumtaxat: in plano: cohors in qua pasce bātur gallinæ: & earum fructus erant oua & pulli. Alter sublimis ĩ quo

Colūbarū duo gnā.

erant columbæ in turribus: aut summa uilla. Columbarum duo genera. Vnum agreste: quod habetur in turribus ac culminibus uillæ a quo

Colūbae unī

appellatæ columbæ. Alterum genus columbarum est clæmentius: quod cibo domestico contentum intra limina ianuæ solet pasci. ex his duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fructus causa: atq; cōce dunt in locū unum quod alii uocant peristerona: alii peristerotrophion ĩ quo uno sæpe uel qnq; milia sunt inclusæ. Nihil celerius fœcundius.

Auiaria.

contra autem auiaria sunt nomine mutato: q; uocantur ornithones: in

qbus stabulantur turdi & pauones. Auiaria scribit Plinius primum instituisse inclusis omnium generum auibus. M. Lelium Strabonem brūdusii equestris ordinis: hæcq; eadem sūt auiaria quæ dicit Varro nomine mutato uocata esse ornithones in quibus stabulētur turdi & pauones. Et infra: de ornithone qui fructus causa fit non nisi pingues sumūtur turdi. igitur testudo: aut peristyllū tueri debet uirgultis aut rete ferreo: in qua milia aliquot turdorum aut merularum includi possint: præterea alias quoq; aues: quæ pingues ueneūt care: ut turtures aut coturnices. Refert autem Plinius Cornelium nepotē scripsisse turdos paulo ante Augusti ætatem impinguari cœpisse. Et ciconiam magis placuisse q̄ gruem: Et insuper addit ipse coturnicibus ueneni semen gratissimū esse cibum: quam ob causam eas damnauerint mensæ: simulq; comitialem propter morbum: quem solæ animalium sentiunt præter hominem Sequitur Varro in hoc tectum aquam uenire oportet per fistulam: & eā per cānales āgustos serpere: q facile abstergi possint. De pauonibus nostra memoria inquit greges haberi cœpti &ueniere magno. Ex his M. Aufidius ludio supra sexaginta milia numos in anno dicitur capere. Paulus iureconsultus de legatis. Auibus legatis: Anseres: phasiani: gallinæ & auiaria debentur. phasianarii autem & pastores anserum non continentur. Alexandrum seuerum imperatorem mammea genitum christiana laudibus a nobis sæpissime celebratum: hoc loco supra uires extollere gestimus. de quo habet Helius Spartianus. habuit sane in palatio unum genus uoluptatis quo maxime delectatus est: in quo sollicitudines publicas subleuauit. Nam auiaria istituerat pauonum: phasianorum: gallinarum: anatum: perdicum: maxime palūborum: quos habuisse ad uiginti milia perhibetur: & ne earum pastus grauaret annonam seruos habuit uectigales qui eos ex ouis & pulcenis & pipiōibus alerent. Et noster Cicero ad Papirium petum. Plures enim pauones confeci q̄ tu pullos columbinos. proxima fuit alitum pastioni alendarum apum industria de qua & si multa dici possent a Virgilio sumēda: satis erit pauca ab eodem Varrone uel trunca accipere. Vberrimos qui inde prouenerunt fructus quæstusq; ostendentia. Auctorem Varro inquit habeo nō solū q aluearia sua locata habet quottanis quinis milibus pōdo mellis: Sed fratres ex agro falisco locupletes: qbus cum a patre relicta esse parua uilla & agellus non sane maior iugero uno: hos circū uillam totam aluearia fecisse: qui nihilominus ut peræque dicerent: dena milia sextertia ex melle recipere se solitos. apes cū examē exiturū ē qđ fieri solet cum educatæ prospere sunt multæ: ac progenitas i coloniam mittere uolunt: ut olim crebre sabini factitarunt propter multitudinē liberorum. Sed iam ueniendum est ad secūdam proxime diuisionis nostræ partem leporaria: cuius uerbi uim sic ipse exponit Varro leporaria

M. Lelius Strabo auiariorū reptor

Quāob causa coturnices dānate

Auiaria Alexādri seueri

De apū pastione

Hic nōnulla desunt.

Leporaria.

te accipere uolo non ea : quæ tritaui nostri dicebant : ubi soli lepores sint. Sed omnia septa ac affixa uillæ:quæ sunt:& habent iclusa animalia:quæ pascuntur & infra:in leporario pater tuus Acci præterq̃ lepusculum nihil uidit. neque enim erat magnum id septum quod nunc:ut habent multos apros ac capreas:complura iugera maceriis concluduntur. Aulus Gellius uiuaria ueteres quandoque leporaria dixere : i quibus omnia clauderentur animalia:quandoque roboraria a modo claudendi roboribus : sicut præclarum uirum Cosmam medicem in triuio mugelli uilla habere uidemus. Et Plinius. uiuaria ferarum primus Romæ instituit Fuluius Lupinus. nec diu imitatores defuere. L. Lucullus & Quintus Hortensius. Varro autem sic habet. Quitus Fuluius Lupinus dicitur in tarqniensi habere septa iugera quadraginta:in quo sint clausa nõ solum ea quæ dixi sed etiã oues. ꝑterea i eodem cõsepto feræ habere solent:de animalibus codiceria ex arborum corticibus:atq; aluearia:atq; etiã dolia ubi habeant conclusos glires. Tertium est genus quod in Gallia & Hispania nascitur simile nostro lepori:quem cuniculum appellant. Apros postea habuere in leporario nec magno negotio ibi exceptiuos & cicures:namq; fundum emit in tusculano hic Varro a. M. Pippio pisone. Vidisti ad buccinam isflatam certo tempore apros & capreas conuenire ad pabulum:cũ e superiore loco e palæstra apris effunderetur glans:capreis uitia aut quid aliud. Ego uero iquit ille apđ . Q. Hortensium cum in agro laurenti essem ibi istuc magis magnificum uidi. Nam silua erat ut dicebat supra quinquaginta iugerum : maceria septa:quod non leporarium sed theritrophiõ appellabant. Ibi erat locus excelsus:ubi triclinio posito cœnabamus apud quod orphea uocari iussit:q̀ cũ eo uenisset cũ stola & cithara:& canere esset iussus : bucinã inflauit:ubi tãtum circumfluxerit mox ceruorum aprorum & cæterarũ quadrupedũ multitudo:ut nõ minus formosum mihi uisum sit spectaculũ q̃ i circo maximo ædiliũ:sine aphricanis bestiis cũ fiũt uenationes. Q̃ñ aũt cõtigisset cõmoditas uenationibus delectati sunt prisci : Plinius orator Cornelio Tacito. Apros tres equidẽ pulcherrimos cœpi:ipse inquis:ʼipse:nõ tamẽ ut oĩo ab inertia mea & quiete discederem. Ad retia sedebam. erant mihi proxima. non uenabulum:aut lancea sed stillus & pugillares:meditabar aliquid enotabamq;:ut si manus uacuas:plenas tamen ceras repotarem. Et Macrobius in saturnalibus scribit:uenatores aprorum si noctu captos deferebant acutum insigebant ahenum:ut a putredine seruaretur. Tertiæ tandem parti piscinis intendamus:de quibus Varro. Similiter piscinas dico eas quæ in aqua dulci aut salsa iclusos habẽt pisces ad uillam:ad quas tres partes commode & utiliter habendas:parari oportere uult Varro tria artificũ genera. aucupes scilicet:uenatores:& piscatores a q̃bus emãtur ea quæ seruoꝝ

Viuaria : ea dẽ quae leporaria & roboraria

Viuaria ferarum

Codiceria

Cuniculus.

Buccinae sonitu feras ad pabulũ cõuenisse.

Priscorũ dlectatio ex uenatione

De Piscinis.

diligentia tuearis. Isq; tribus generibus priscorũ frugalitatem bene: & posteriorum luxuriem male usam fuisse dicit. aquam enim nisi dulcem habuisse priscorũ piscinas scribit: in qua dumtaxat scaros & mugiles pisces alerent. sed breui post. L. Philippus & Hortensius tam refertas piscibus habuerunt piscinas: ut Cicero eos piscinarios appellauerit. M. Cato uticensis heres a Licinio relictus: pisces qui in eius piscina erant xl. milibus uendidit: sed sua ætate luxuriem propagasse: leporarios & piscinas proferendo ad mare: & in eas pelagios greges pisciũ reuocasse: propter quas appellati sint Sergius orata: & Licinius Murena. Nam uiuaria coclearũ scribit Plinius a Fuluio Hirpino instituta fuisse in tarquiniensi: paulo ante bellum Cæsaris & Pompeii: distinctis generibus: ut separatim essent albæ quæ in reatino agro nascũtur. Separatim illiricæ: qbus magnitudo præcipua: aphricanæ qbus fœcũditas. Solitanæ qbus nobilitas. Quin & saginã earũ cõmentus ẽ sapa & farre. C. quoq; Hirrus uno tẽpore Cæsari sex milia murenarũ mutua dedit i pondus: & propter pisciũ multitudinẽ quadragies sextertio uilla eius ueniit. Et pollio eques Romanus ex amicis Augusti uiuariis murenarũ imisit dãnata mancipia. Antonia uero Drusi uxor murenæ quã diligebat inaures addidit: cuius fama multi baulos uidere cupiuerunt: in baiano sinu centũ ab urbe milibus semotos. Murenas uero a freto siculo scribunt Gellius & Macrobius flutas fuisse habitas: Sic dictas q fluitarẽt pinguedine: & a sole torrefactæ. Fuerũt autẽ apud maiores i precio & deliciis pisces aliq: quorũ aut imutata sunt nomina: aut periit species. Scribit nãq; Plinius nullũ suis temporibus fuisse i honore: quorũ unus septem milibus fuerit emptus: cũ tamen nullus unq̃ inuentus sit q excederet pondo: Et Seneca quarta de centesima epistola: Mullum igentis formæ Tiberius Cæsar missum sibi: cũ i macellum deferri & uenire iussisset: amici iquit. Omina me fallunt: nisi illum mullũ aut Apicius emerit aut. P. Octauius: qnq; sexterciis Apicius emit piscem quẽ Cæsar uẽdiderat. Et accipenser q squamma esset inuersa i magna pariter existimatione erat: de quo Macrobius. Scipio aphricanus cum accipẽser piscis & rarus & precio carus sibi esset allatus: unum & post alium ad cœnã: (ut refert Cicero) inuitabat: Pontius quidam inquit uide quid agas: accipenser iste paucorum hominum est. Lupum piscem Plinius multi factum esse dicit: præsertim si inter duos pontes esset captus ubi stercora lamberet: Vnde non magis proprie tunc Caius Ticius: q̃ nos nunc ganeões & aleatores lupos iter duos pontes appellare possumus. Sed ætatis nostræ docti: lectione Plinii delectati: cum accipenseris & mulli nullam adinuenire possint inter nostri temporis pisces similitudinem: lupum esse contendunt quem uulgo sturionem appellant: qui in tyberim & ad pontes nunc extãtes optimus capitur. Quod autẽ ex Plinio

Sergius orata.
Licinius murena
Flutae
Mullus
Accipenser.
Lupus

supra diximus Ciceronem Philippum & Hortensium piscinarios appellasse sumptum ē a Plinio ex epistola Ciceronis ad Atticum: ubi sic est. Mihi uero ut inuideant piscinari nostri. Tribus rusticæ disciplinæ generibus explicatis alia ad agriculturam ad ipsaque eius disciplinæ genera uariis facientia modis dicemus. Eritque a re diuina initium. Agrum si lustraueris inquit Cato: cures lustrare ianum Iunonemq; uino: præfaturus sic dicito. Mars pater te precor quæsoque: ut sciens uolens propicius mihi sis: domui familiæque nostræ: Boues feriis coniungere licet. hæc licet facere: aduehant ligna: fabalia: frumentum: quod nō daturus erit mulis: equis: asinis feriæ: nullæ nisi in familia sint. partem uero hanc in pecuaria esse inquit Varro: quæ non paratur ut ex his capiatur fructus. sed propterea ut fructus ex ea sint. muli scilicet: canes: & pastores. uotum pro bobus ut ualeant: Cato sic docuit facere. marti siluano in silua interdiu in capita boum singula uotum facito: farris pōdo tria: laridi pondo quattuor & dimidium: & pulpæ idem in unum licet coniicere Eam rem diuinam seruus uel liber facito: mulier ne adsit. post rem diuinam: rusticam disciplinam sic edocet Cato. Ager quando instruitur. cccl. iugerum: uillicum uillicam: operarios: bubulcos tres asinarium: bubulcum: opilionem tredecim boues: trinos asinos clitellarios. molas asinarias unas: trusatiles unas: hispanienses unas: abacum unum: lectum in cubiculo unum: lectos loris subtentos quattuor. Et si erit centum iugerum ager: Asinarios plostorarios duos: Asinum molarium unum: Abacum unum: arcam uestiariam unam: armarium promptuarium unum: Ornamenta bobus: & asinis instrata tria. Loram bibat familia menses tres: mense quarto: quinto: sexto: septimo: octauo in dies sextarium idest in menses congios quinq;. Vestimenta familiæ tunicā pedes tres & semis. Saga alternis annis: quotiens cuique tunicam: aut sagum dabis prius ueterem accipito: unde centones fiant familiæ. cibaria: qui opus faciunt: per hyemem tritici modios quattuor. per æstatem modios quattuor & dimidium. compeditis per hyemem panis pōdo quattuor. Vbi uineam fodere cœperint panis pondo quinq;: usque adeo dum ficus esse cœperint: deinde ad pondo quattuor redito. Villici officium: quæ emi pararique oportet: quæ cibaria: quæ uestimenta: familiæ dari oportet: eadem uti curet: faciatque moneo: dumq; dicto audiens sit hoc amplius: uti ante aduentum domini quæ opus sint parentur: curenturque diligenter. Villicæ quæ sunt officia: Si eam tibi dominus dederit uxorem ea esto contentus: ea te metuat facito: ne nimium **luxuriosa fiet.** Vicinas aliasque mulieres q̄ minimum utatur: ne ue domum ad se recipiat. Ad aram nequo eat: ne ue ambulatrix sit. Rem diuinam ne faciat iniussu domini: aut dominæ. Scito dominum facere rem diuinam pro tota familia. munda sit: uillam conuerse mūdeque habeat

Lustratio agrorum.

Votum pro bobus.

Disciplina rustica.

Villici officium

Villicae officia

hanc uillicæ disciplinam nostri temporis nulli per Italiã proponi oportet:quia non seruos sicut maiores nostri:sed rusticos habemus semipatronos:uxores suas frugi mulieres & sibi ipsis utilissimas habentes. pars tamen unica fortassis fuerit memoranda agricolatoribus Romam incolentibus:quarum uxores perpetuæ sunt ambulatrices: ad arasque urbis singulas:pene singulis ambulant diebus. Sequiturque in uillicæ disciplina Cato Kalendis Maiis festus dies: cum erit coronam in focum ardeat:per eos denique dies lari familiari pro copia supplicet. Cibum tibi & familiæ curet:uti coctum habeat. pira arida:sorba:ficos: uuas passas seruet in sapa:& pira & nuces in doliis & mala. Vuas in unceis: & myrteis in terra obrutas: & nuces prænestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala stantiniana in doliis. Hæc omnia quotannis diligenter ita condita habeat. Farinam bonam & furfur subtile sciat facere. Vnum autem hac in re. M. Cato ut in cæteris sapientissime scripsit. humanissimum:& utilissimum fore:ut diligant uicini nec familiæ tuæ sint male. Traditque Plinius in duodecimo tabulis nusquam dici uillam: sed ortum. Qui primum Athenis ab Epicuro fuerit institutus. usque enim ad Epicurum ortos non fuerat moris haberi in oppidis:additque Plinius Romæ quidem per se ortum pauperis agrum fuisse: qui & subiungit:per ætatem suam ortorum nomine ingentia in urbe Roma fuisse palatia. Sed quantum spectat ad ortos qui secus uillas i re rustica habentur:commendat Plinius hærbas nonnullas his uerbis. Fertur in tẽplo Apollinis delphici adeo cæteris hærbis prælatus Raphanus: ut ex auro dicaretur:beta ex argento:rapum ex plumbo. Sic. M. Curius rapum torrens in foco aurum a samnitibus oblatum repudiauit. Et aliũ accepas inter deos:& iusiurandum habet ægyptus. Brassica in medicinam populus Romanus sexcentis annis est usus. Refertque Plinius. Marcum Catonem illum superiorem omnium bonarum artium magistrum: diu dumtaxat paucarum hærbarũ noticiam attigisse. unde libet aliqua hærbarum & seminum uocabula afferre a Nonio Marcello sũpta. asparagus nunc etiam notissimus. Tisatiaque & lepatia. Nasturtiũ & sinapi. portulaca & ocimum semen uiciæ simillimum. Sed & uocabula eodem loco Nonius exponit quorundam ex agri fructibus:quos supra Marcum Catonem a uillica parari debere ostendimus uoluisse. Lora est potio confecta ex ordeo. Sapa cuius & uerbum & usum retinemus:si obdurior defrutum:si liquida est miriola: de qua Festus mirrina genus potionis hanc mulieres miriolam uocant:a genere uuæ dictã quidem putant:& Plinius apud priscos uina erant miro odore condita:qui & alibi addit quosdam uinis unguenta addidisse. Plautus iperta & calamum uino addi iubet:idque uinum mirina appellatur. quo item suocabulo dulcia melle cõdita dicta sunt. Vlpianus iurecõsultus uinũ

Quãdo primũ orti instituti.

Raphanus. Beta. & rapũ dicabantur apollini delphico

Tisatia
Nasturtium

Lora
Sapa
Defrutum.
Miriola.

Mirrina.

siquis legauerit omne continetur quod ex uinea natum est uinumque
permansit:sed si mulsum factum sit uini appellatione non continebi-
tur:nisi forte paterfamilias etiam de hoc sentit. Certe Zicum quod in
Zicum. quibusdam prouinciis ex tritico: & ordeo uel ex pane conficitur non
Canium cõtinebitur:simili mõ:nec canium: nec ceruisia continebitur: nec hy-
Ceruisia dromelli quidem conditum. Nec hoc pacto(nisi alia mẽs testatoris fu-
erit). Oenomeli(plane idest dulcissimum uinum):& passum:& defru
Turunda. tum non continebitur. quod potius conditurae loco fuit Accinaticum
Puls primus in lacio cibus. cum plane uino continetur. Passum uua decocta & sole sicata. Turun
da genus panis ex farre cum dulcibus. Plinius scribit primum in lacio
Pulmẽtaria. cibum pultem fuisse non panem argumentoque ad id esse quod pul-
mentaria pro cibis sua etiam ætate dicerẽtur. & panem lautissimum fie
ri e siligine. inde subdit pistores Romæ non fuisse ante Persicum bel-
lum annis urbe condita super quingentos octoginta. ipsos quirites pa
Pistores. nem fecisse:& id opus mulierum fuisse. pistores uero uult tantum di-
ctos illos qui far pinsebant. Exinde ĩ pisturam delapsus modum narrat
quem in pinsendo hetrusci tenuerunt. male nunc intelligibilem:tamen
affirmat maiorem Italiæ partẽ nudo usam pilo:& quosdam rotis quas
Molendina aqua uersaret:sicut & omnes pridem in toto orbe fecerunt: quæ ædifi-
cia cum instrumento appellant molẽdina. priscos autem sicut ipse uult
Plinius:pilo uidemus usos:& singulos patres familias:singulas domos
frumentum sibi in farinam attriuisse:quod officium supra Plinius uilli
cæ attribuit:& molæ asinariæ scilicet ad pistrinum cuius passim in ur
be & uillis fuit usus. Et quando uocabula attingimus rei rusticæ: fini-
Finitores tores esse uoluerunt:quos & agrimensores appellant: decempedamque
Decẽpeda. uirgultum uel hastam quæ metiendis agris adhibetur:& iugerum ter-
Iugerum
Hara. ræ quantum duo iuncti boues uno die arant: haram porcorum stabu
Buris. lum:burim aratri extremam partem. Stiuam uero manubria quibus su
Stiua
Lex laurẽtũ stentatur: a bubulco aratrum. demum & legem dicemus laurentum:
Lex pagana qua sancitum est:ne pomum ex alieno legatur in armum: idest quod
Platani ĩ dlicciis humeri onus sit. & alia per latium lex pagana fuit:ne mulieres per itine
ra ambulantes torquerent fusum:aut omnino detectum ferrent:quoni
am aduersetur omni frugum spei. Arborem platanum habuerunt in uil
latum delitiis maiores quas uino irrigasse Hortensium scribit Macro
bius:nostra non habet ætas præsertim eo recognitas uocabulo: sed fre
quentes alicubi habet Italia cedros: quibus eam caruisse scribit idem
Macrobius. Fenestella tradit nõ fuisse oleã ĩ Hispania Italia & Aphri
Cerasa ca Tarquinio prisco regnante:anno urbis tertio octogesimo centesimo
Nuces cerasa Lucullus in Italiam primum anno urbis sexagesimo octogesimo
Iuglans. e ponto tulit. nuces dictæ:quod foris duræ:sicut iuglans nunc solo nucis
Auellana quae & Corilus. uocabulo appellata. Auellana quæ & corilus:castanea:amygdala:piea:ma

la uero dicta sunt q mollia. Florentinus iureconsultus inquit: frugem pro redditu appellari: non solum quod frumentis aut leguminibus: uerum etiam quod ex uino uel siluis ceduis: e fodinisq; lapidicinis capit. Calpar uult Festus Pompeius uinum esse nouum quod ex dolio demitur sacrificii causa anteq̃ gustetur: Ioui enim sua uina libabant: quæ appellabāt festa uinalia. Mos fuit latinis quo die quis primo gustaret mustum: dicere: ominis gratia. Vetus nouum uinū bibo: ueteri nouo morbo medeor. A quibus uerbis meditricæ deæ nomen conceptum: cuius sacra retro meditrinalia appellata sunt. Habet autem Plinius de uino multa quæ diligenter duximus afferenda: primum prorsus dici posse inquit neq; uiribus corporis utilius aliud: neq; aliud uoluptatibus perniciosius si modus absit. Vini uero usum Romæ & per italiam per regū & crescentis rei.p. tempora fuisse rarum multis in locis inuenio. L. Papirius imperator aduersus samnites dimicaturus uotum fecit: si uicisset Ioui poculum uini. Et inter dona sextarios lactis datos nunq̃ uini Plinius asserit. Et prolibare diis uero nefastum fuisse: præter imputatæ uitis: fulmine tactæ: quamq; iuxta homo pependisset laqueo: aut quæ uulneratis pedibus calcata esset. Et Romulus lacte non uino libauit. Vnde legem tulit Numa: uino rogum ne quis spargeret: quod sane fecisse illum uini inopia constat. Eademq; lege ex amputata uite libari uina nephas indictum. Varroq; est auctor Mezentiū hetruriæ regem auxilium rutulis contra latinos tulisse: uini mercede: quod iam in latino agro haberi cœpisset. Vnde iocus ille prodiit uiri excellentissimi Cineæ regis Pyrrhi oratores: cuius a Romana legione ad regem suum redeuntis serui & familiares cum apud Ariciam urbem nunc funditus dirutam: uino immoderatius hausto ut solēt ebrii capitis dolorem & nauseam ab aeris grauitate causarentur: quin inquit ille: uini hoc effecit austeri inhumanique malignitas: unde iter agens inspectas altissimis in ulmis: (quod etiam nunc fert regionis natura) uites illis ostendit: matremque dixit uinorum a quibus tantum acceperant incommodum: iam alta cruce merito pendere. Non licebat etiam Romæ fœminis uinum bibere: quod quidem multis postea sæculis seruatum fuisse uidemus. Nam dotale nos instrumentū legimus: ante ānos paulo plus minus trecentos ad stipulatum: quo genitori sponsæ maritus promittit: quotiens peperisset uinum illi octo primis diebus quantum deceret bibendū dare: & pariter de consilio medici quamdiu ægrotasset: insuper festo quoquo solemni die potu illam unico oblectare. Sed ad priscos: Cato censor constituit: ut propinq fœminæ osculū darent: quo scirent illi an temetum oleret. Exemplo enim id factū uidet Egnatii Metētini quem constabat uxorem q uinum e dolio bibisset fuste occidisse: & fuisse a Romulo absolutū. Gneusq; Domitius iudex post Catōis legē

Mala unde. Frux. Calpar. Vinalia. Mos latinorum. Meditrialia. Vini usus romæ. Lex Numæ. Iocus Cineæ. Nefas fœminis ro. uinū bibere. Vt propinq fœminae osculum darent.

pronunciauit mulierem uideri plus uini bibisse uiro inscio q̃ ualitudini expediret: & dote mulctauit. anno autem urbis conditæ tertio trigesimo sexcentesimo uina cœperunt in apothecis diu seruari. Vnde a consulum nominibus censebantur: & tunc transmarina & phalerna nosci cœpere. P. Licinius Crassus & L. Cæsar censores ãno urbis. ccccccl xv. statuerunt nequis uinum græcum plus octenis æris singula quadrãtalia uenderet. Tanto autem uino græco gratia erat: ut singulæ potiones in una cœna darentur. L. Lucullus puer apud patrem nunq̃ lautum cõuiuium uidit: in quo plus semel uinum græcum daretur. ipse cum rediit ex Asia congiarium diuisit amplius centum milia cadorum. Cæsar dictator in triumphi sui cœna uini phalerni amphoras centum: chii cados centum in conuiuia distribuit. Idem Hispaniensi triumpho chium & phalernum dedit. Epulum uero in tertio consultau phalernum habuit: chium: lesbium: cyprium: quo primum tempore genera quattuor uini cœpta apponi postea omnia in nobilitatem uenere. Hæc anno urbis septingentesimo. Tiberio postea principe institutum ut ieiuni biberent. potusq; uini antecederet cibos. Externis id artibus & medicorum placitis se se nouitate aliqua commendantium. pudet pigetq; referre quod Plinius post supra dicta habet. M. Cicerõem filium: ebrietati deditum: binos congios simul haurire solitũ. Sed quod dicit Plinius hãc gloriam nimirum auferte uoluit interfectori patris sui. M. Antonio. Is enim ante eum auidissime apprehenderat hanc ebrietatis palmam: edito etiam uolumine de sua ebrietate: quo patrocinari sibi est ausus. Exiguo tempore ante bellum acciacum id uolumen euomuit: quo facile intelligatur ebrium iam sanguinem ciuium sitiuisse. Nam & hæc necessitas uicium comitatur: ut bibendo consuetudo augeat auiditatem. Et Macrobius in ebrietatem procliues fuerunt multi imitatione Platonis ut dicebant inuitati: a quo ferebatur dictum esse: fontem & incitabulũ ingenii esse uirtutisq; si mens & corpus hominis uino flagrarent. Idem q; ẽ auctor. Mulieres raro inebriari: crebro senes: Vnde Augustus octauius prudenter respondit: Qui quærentem de inopia uini populum Romanum suauissima coercuit uoce: satis dicens prouisum a genero suo Agrippa: perductis in urbem plurimis aquis ne populus sitiret. & de Pescenio nigro imperatore scribit Helius Spartianus. hic erga milites tanta fuit censura: ut cum apud ægyptum limitanei uinum peterẽt responderit. Nilum habetis & uinum petitis: si quidem tanta est aquæ illius dulcedo: ut accolæ uinum non quærant. Item tumultuãtibus iis q a sarracẽis uicti fuerãt: & dicẽtibus uinũ ñ accepimus: & iõ pugnare nõ possimus: erubescite iqt. illi q uos uicerũt aq̃ utũť: & iussit uinũ in expeditione neminẽ bibere. Agrorum cultura cum iis quæ uitæ hominum sustentationi atque etiam delectationi siue gignuntur in illis siue

Vini graeci gratia

Institutũ ut ieiuni biberent

Ciceroĩs filius ebrietati deditus.

Liber. M. antonii ď sua ebrietate.

Pescenii Imperatoris censura in milites.

Nili aqua dulcis.

industria a patrefamilias diligentiore comparantur ostensis: traxit nos quorundam ex priscis ipsarum rerum præsertim uini abusus ad ebrietatis eorum descriptionem: unde non indecens esse ducimus: conuiuiorum & cœnarum: quæ caste & sobrie fierent: & earum quæ opipare ac laute pararentur: exinde maiorum antedictis ebrietatum & habitarum effusius commessationum immoderatas consuetudines ostendere. Et sicut ebrietati damnandæ initium Cicero filius dedit: ita honestioris in cœnando uerbi rationem a genitore sumemus: qui Papirio peto scribens inquit: Sapientius nostri: q̃ græci: illi simposia idest compotationes: nos conuiuia: q̄ tum maxime simul uiuitur appellamus: uides ut te philosophando reuocare coner ad cœnas: Non multi cibi hospitem accipies: multi ioci. Certumque est q̄ tunc per iocum scripsit Cicero uerum fuisse: eum in cibo potuq; tẽperatissimũ fuisse: Trebatio enim scribens inquit. Cum non probarem me non ualere quia febrem non haberem fugi in tusculanum: cum quidem biduo ita ieiunus fuissem: ut ne aquam quidem gustarem. itaque ego qui ostreis & murenis facile abstinebam a bete etiam & uulua deceptus sum: & Papirio peto: Hircium ego: & Dolobellam habeo dicendi discipulos: cœnandi magistros: Nec tamen eas cœnas quæro: ut magnæ reliquiæ fiant: quod erit magnum: sit & lautum. & infra: Solebam enim antea delectari locis & lactucis tuis. Ego tibi unum sumptum afferam. q̄ balneum calefacias oportebit: proinde para: cum homine edace tibi res ẽ: sed uide audaciam: etiam Hircio cœnam dedi sine pauone. Nonius Marcellus accubationem dicit epularem amicorum quia uitæ coniunctionem habeat conuiuium nominari & Aulus Gellius conuiuarum numerum incipere a gratiarum numero scilicet trium & consistere in nouem musarum numero. Cõstare etiam ex quinq; bellis hominibus: lecto loco: tempore: apparatu nõ neglecto: neq; loquacibus: neq; mutis conuiuis: sermones habendos iucũdos: & bellaria pro secundis mensis. De quibus Macrobius in saturnalibus sic habet. Bellaria & secũdæ mensæ idem: mellita placenta: & similia. Cœnam Festus uult ab antiquis appellatam quod postea fuit prandium. Vespernam quæ nunc cœna appellatur. Et infra: prãdium ex græco est dictum. nam meridianum cibum cœnam uocabãt. Et inferius Vesperna apud Plautũ cœna appellatur. & Nonius dapalem cœnã esse uult diuersis amplis dapibus plenã: sobrior autem & cœna & omnis uictus inueniri nequiuerit ea: quã gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus contra Iouinianum his uerbis describit. Dicearchus in libro antiquitatum & græciæ descriptione refert: sub Saturno idest in aureo sæculo cum omnia humus funderet: nullum comedisse carnes: sed uniuersos uixisse frugibus & pomis: quæ terra sponte gignebat: sed quando talia melius dici & laudari possunt: q̃ seruari Antonini pii imperatoris cœnas

De cõuiuiis

Simposia
Cõuiuia.

Cicero in cibo & potu temperatissimus

Conuiuiũ.
Nũerus conuiuarum.

Bellaria.
Cœna
Vesperna
Prandium.

Imitari laudabile fuerit: ꝗ quo scribit Helius Spartianus: Victum eius talem fuisse ut & esset opulẽtia sine reprehensione: ꝑsimonia sine sordibus. & mensa eius per proprios seruos aucupes piscatores ac uenatores institueretur. Et Seuerum pertinacem scribit Capitolinus nouem libras carnis per tres missos posuisse. Nec minus sobriã cœnam Plinius orator Septio claro parauerat: cui in hæc uerba scripsit. Heus tu: ꝓmittis ad cœnã nec uenis: dicitur ius ad assem: īpendiũ reddes nec imo dicũ. paratæ erant lactucæ singulæ: coclea ternæ: oua bina: balnea cum mulso & niue. Hanc uero & strictiorem in cœnis & uictu disciplinam prisci legibus seruare iusserunt. Nam scribit Gellius parsimonia nõ do

Leges de cõuiuiis

mestica solum disciplina sed legibus quoq; custodita est. Gn. Fãnio & M. Valerio messala consulibus hæc fuit sanctio: pricipes qui ludis megalensibus matris deum mutua inter se conuiuia agitarent cẽtenos uicenosq; æris in cœnam excepto oleo farre & uino quod patrium esset: & argenti ne plus pondo lex fãnia: ludis Romanis: plæbeis & circensibus: & saturnalibus centenos æris in singulos dies: cæteris diebus denos: lex licinia: ut in prædictis & nuptiis ducentenos: & cæteris triginta Lucilius legem tulit: Kalendis: idibus nonis diebus ludorũ: & feriis quibusdã in cœnã sextercios tricenis: Cæteros diebus nõ amplius. xxx. asses. Aemilia lex ciborum modum in uarietate correxit: Antia nequis magistratus ad cœnã alicuius propinquoꝝ iret. Lex iulia & Cæsaris augusti diebus profestis & feriatis trecentos. nuptiis sextercium milies. Tiberius Neruaq; a trecentis sexterciis usque duo milia in cœnas. Plinius uero scribit priscos non habuisse coquos in seruitiis: eosq; ex macello conduxisse. Et lege. Gn. Fannii consulis decimo ante bellum tertium punicum: ne quid uolucrum proponeretur præter gallinam unã: inuentumque diuerticulum in lege: quod in fraudem earum gallinaceus quoq; pasceretur lacte. Idem quoque scribit. Extant censoriæ leges gallinaria in cœnis gliresq; & alia delicatiora apponi uetantes: aliæque

Orchia lex

subinde repetuntur leges. Orchia quam tulit orchius tribunus plæbis de senatus sententia tertio: quo anno Catto censor fuerat: iusseratque apertis tricliniis & domo patente cœnari: ꝑscripsit lex numerum quoq; conuiuarũ. Fannia deinde post annos uiginti duos ãno urbis. cccclxxxviii. pleriq; enim uino madidi in senatum & comitium ueniebant: quæ fecit modum sumptibus denariorum centum. Lex didia post. xix. annis secuta: quæ italicos eadem pœna cũ Romanis urbanis astrinxit: & pœnas addidit & prandia cœnis coniunxit. Licinia lex a licinio consule lata quæ superiores innouauit affirmauit addiditque: non licere nisi nouis nundinis Romanis cuique in dies. xxx. dumtaxat asses consumere. Cæteris diebus carnis aridæ pondo tria: salsamentorum põdo: & ex terra: uite: arbore nata. Lucius Sylla legem tulit: non quia modum

sumptibus daret:sed precia minueret. Vt pluribus luxuriose uiuendi fa
cultas esset. Sylla mortuo Lepidus consul legem tulit cibariam priori-
bus similem. Et in eadem re principes postea laborauere. Caius eni Cæ
sar legem præcipue sumptuariam exercuit:dispositis circa macellū cu-
stodibus:qui obsonia ementium retinerent:deportarentq; ad se summis
sis aliquando lictoribus atq; militibus:qui si qui custodes fefellissent iā
apposita a triclinio auferrent. Modestia uero Hadriani ciuibus pro le- Hadriāi mo
ge fuit:conuiuiis namq; amicorum interfuit. Ad conuiuium suum ue- destia i con
nientes senatores stans excepit:semperq; aut palio tectus discubuit:aut uiuiis
toga summissa. in conuiuioq; semper tragœdias. comoedias : atellanas:
sambucas:lictores:poetas pro re semper exhibuit. Ad quam bonorum
principum imitationem:ciues quoq; modestia i coenis postea sunt usi.
Plinius de Caluisio spurino. Apponitur coena non minus nitida q̄ fru
gi: in argento puro & antiquo:sunt in usu & corinthia quibus delecta
tur:coena distinguit ut uoluptates quoq; studiis condiantur. Inde ille
post septimum & septuagesimum annum aurium oculorumq; uigor:
inde agile & uiuidum coprus. Et Macrobius in saturnalibus. Saturna
lium diebus Romanæ nobilitatis proceres cōgregantur: & tempus so
lemniter celebratum deputant colloquio liberali:melioremq; diei partē
seriis disputationibus occupantes:coenæ tempus sermonibus cōuiuia
libus agitant. Et de auūculo Plinius orator. studebat in coenæ tempus
super hanc legebat:adnotabatur & qdem cursim. coena hyeme iter pri
mam noctis. Et Catulo seuero scribēs ipse Plinius. Veniam ad coenam
sed iam paciscor sit expedita:sit parca. socraticis tantū sermonibus abū
det:in his quoq; teneat modum. qua in epistola:Catonis nota in coenis
scripta est. Caium enim Cæsarem ita Catonem dicit reprehēdisse in an
ticatonibus ut laudarit. Eos. n. qbus obuius fuerit cum caput ebrii rete
xissent:erubuisse dicit:deinde adiicit:non ab illis Catonem: sed illos a
Catone reprehensos. Tamen scripserit quicquid uoluerit Cæsar: Cato
nem alii scripserunt cum i Hispaniam nauigaret: unde cum triumpho
rediit: non aliud uinum bibisse q̄ remiges : (nisi forte hoc de superiore
Catone sctiptum sit). Et ut aliquid publicæ moderatiōis dicamus scri
bit in problematibus Plutarchus. Mensam uacuam tolli non sinebant Mēsa nō tol
prisci:sed cum aliquid superesset. Interpretantes aliquid semper in futu lebatur ua-
rum seruandum:& propter seruos:& elegans putantes abstinere a ci- cua.
bis:nec omnes omnino consumere : parum uero ualuisse uidentur tot
leges:quot supra latas fuisse diximus : cohibenda multorum a coenis
ebrietatibusq; intemperantia:quorum notas a Seneca cordubēsi sumē
di faciemus initium:qui epistola tertia octuagesima sic habet. Marcum De. M. An-
Antoniū magnū uiṛ & igenii nobilis quē alia res pdidit: & i externos tonio
mores ac uicia nō Romana trāsiecit q̄ ebrietas:nec minor uino Cleopa

træ amor.hæc illum res hostem rei pu.hæc hostibus suis imparem reddidit hæc crudelem fecit: cum capita principum ciuitatis cœnanti referrentur:cum inter apparatissimas epulas luxusque regales:ora ac manus proscriptorum recognosceret:cum uino grauis sitiret sanguinẽ:intolerabile erat quod faciebat ebrius :quanto intolerabilius : quod hoc in ipsa ebrietate faciebat:fere semper uinolentiam crudelitas sequitur uiciatur exasperaturque sanitas mentis. Difficiles oculos faciunt diuturni morbi:& ad minimam radiorum offensionem hebetes :ita ebrietates continuæ efferant animos:nam cum sæpe apud se non sunt: consuetudo insaniæ durata uicia uino concepta:& iam sine illo ualent. idemque Marcus Antonius quem Asconius pedianus secunda actione in Verrem ex Salustii sententia perdendæ pecuniæ genitum:& Macrobius in saturnalibus omni luxu perditissimum fuisse dicit:edictum proposuit de sumptibus:qui cum Cleopatram sumptu & apparatu cœnæ adnisus fuisset superare:unionis illa omnium : qui unq̃ uisi fuerint maximi preciosissimique partem mediam aceto liquefactam dedit in cibum: alteram partem consumptura : nisi Numatius Plancus sequester reginã superasse pronuncians eam seruasset unionis partem :ueneri postmodum in pantheo dicatam. fuisse autem uerum:quod supra ab Asconio diximus de Antonio Plutarchus in eius uita sic ostendit. amico Antonius cum sextercium decies dari iussisset:& dispensator proterue Antonio respõdisset:pecuniæ paruitate spreta duplum dari iussit. refert quoque Macrobius . Quintum Hortensium pauones primum augurali cœnæ posuisse:quem cito secuti sunt multi:extuleruntprecia : ut eorũ oua denariis uenierint quinis:& pauones facile quinquagenis. Et qua die Lentulus martialis flamẽ inauguratus est cœnam fuisse referctiorem:q̃ ut ab eo describi potuerit:cum nomina piscium:altiliumq; & cibariorum non recognita:sed per multos missus uariata fuerint: quo tẽpore porcus troianus cœnis inferri tunc primum cœperit:ut pote altilibus plenus:sicut ille hominibus. Caium Galliculam Suetonius scribit totum Tibeiri Cæsaris uicies ac septies milies sextercium nõ toto uertente anno asumpsisse: cum maximam partem cœnis commessationibus simul cum scortis & lenõibus deuorauerit . Et singularem Vitellii uituperationem dicit:quem affirmet in ientacula:prandia:cœnas: & commessationes facile omnibus suffecisse:uomitandi consuetudine. nec inferiorem:illo uiciis Lucium Antõinum uerum facit Iulius capitolinus De quo sic scribit. donauit calices singulis per singulas potiones mirrhinos: & cristallinos:& alexandrinos quotiens libitum est. Dedit argenteas:& aureas coronas conuiuis : interpositis alieni temporis floribus: dedit:& uasa aurea & unguenta cum alabastris:dedit & uehicula cum mulionibus & mulabus cũ iũcturis argenteis:ut ita a cõuiuio rediret a

Quis primũ pauones cõuiuis appo suerit

Porcus troianus

Gallicula & Vitellius guloli

Antõninus uerus

omne aũtem conuiuium extimatum dicitur sexagies sexcentum mili-bus sexterciorum.hunc tamen perditissimum imperatorem ab Helio gabalo fuisse superatum sic ostendit Helius lampridius .conuiuis be-ne bibentibus dedit quadrigas:equos stratos:mulos:basternas:rhedas dedit & aureos millenos:& centena pondo argenti.Sortes conuiuales scriptas in coclearibus habuit tales. Vt alius haberet decem Camelos: alius decem struthiones:alius decem muscas : alius decem libras auri: alius decem plumbi:alius decem oua gallinacea:item ursos decem:gli res decem:decem lactucas.decem auri libras in sorte habuit.Sed ad sor tem scænicos uocauit:cũ & canes mortuos:& librã bubalæ carnis ha-beret in sorte : & item centũ aureos & tot argenteos: & centum folles æris:& alia talia:quæ populus libenter accepit:ut eum postea impera-re gratularentur.Fertur in euripis currentibus scilicet canalibus uino plenis nauales pugnas exhibuisse.Idem nunq̃ minus cẽtum sexterciis cœnauit hoc est argenti libris triginta.aliquando autem tribus milibus sexterciis omnibus computatis.Omnes de theatro.de stadio:de circo: de omnibus locis & balneis meretrices collegit in publicas ædes : & apud eas contionabatur:appellans eas comilitones.adhibuit postea in continenti lenones exoletos undiq; collectos: dedit in donatiuum tres aureos singulis:de croco triclinia strauit: cũ summos uiros rogauit ad prandium . Sed ut minus sit principes orbis terrarum dominos : tanta debachatos eẽ luxuria Plinium audiamus:qui refert Clodium Esopũ tragicum histrionem patina sexcentis sexterciis cœnam dedisse : in qua posuit aues cantu aliquo:aut humano sermone uocales : numis sex sin gulas coemptas:nulla alia iductus suauitate:q̃ ut eas imitatrices homi num comederet:dignus filio a quo margaritæ maioris multo precii de uoratæ fuerunt:ut etiam minus sit mirum histriõis patrem & filium eo insaniæ impensarum fuisse adductos . Plinius etiam hyronice locutus sic ostendit.Nostri sapientiores anserum iecoris bonitatem agnouere: fictilibus in magnam quãtitatem lacte & mulso plenis:quibus anseres depastæ iecur amplum dulciusq; efficerent.Nec sine causa ĩ quæstio-ne est.quis primus tantum bonum inuenerit . Scipio an Metellus uir cõsularis an.M.Sextius eques Romãus . Messalinus uero cotta.Mes salæ oratoris filius palmas pedum ex anseribus terrere atq; patinis cũ gallinaceorum cristis comedere incœpit . Aliam quoq; non in cibis sed in supellectile impendit insaniam sic Plinius refert.Linum est inuentũ iam quod ignibus nõ absumeretur:ardentesq; in focis conuiuarum ex eo uidimus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis q̃ pos sent aquis.Nascitur ĩ desertis adustisq; sole indiæ:ubi non cadunt im-bres assuescuntq; uiuere ardendo.Rarum inuentu:difficile textu:pro-pter breuitatem:æquat precia ingẽtium margaritarũ.Solẽnibus cœnis

Cõuiuia Heliogabali.

Clodius Aesopus histrionis cœna

Iecur anseris

Palmæ pedũ ex anseribus in cõuiuiis

adhibetur ad rosalia:ubi mero coronato rosis uel ab India petitis & folíis maxime e nardi folio : ac ueste serica uersicolori unguentis madida cœnatur:hunc habet exitum maxime luxuria fœminarum. Aliud quoq; fuit priscis insaniæ genus a cœnis comessationibusque:& supellectilis caritudine semotum:quod sic a Macrobio ē relatum: Inter duo bella punica filii senatorum in ludum saltatorium conueniebant : & crotala gestantes saltare discebant:Matronæ saltationem nō inhonestam ducebant. Scipio aphricanus in oratione queritur docentur præstigias inhonestas:cum cinedulis & sambuca:& psalteriis eunt in ludum histrionum:discunt cantare:quæ maiores nostri ingenuis probro datum uoluerunt:eunt inq̄ inter cinedos in ludum saltatorium uirgines puerique ingenui:hæc mihi uix credibilia uiderentur: ni ludum saltatorium ingressus plus mediusfidius uidi quinquaginta : Subinfertque Plinius ætate Ciceronis tres magni uiri de saltatione exquisite notati sunt. Gabinius quem Cicero insectatus est. M.Celius quem Cicero defendit. Licinius Crassus illius filius qui a parthis occisus est. Cicero autem ipse in oratione pro Murena. Nemo enim fere saltat sobrius:nisi idem insaniat:neque in solitudine neque in conuiuio moderato atque honesto. Intempestiui conuiuii:amœni loci:multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Catonem etiam scribit Plinius dixisse:non esse hominis serii cantare. leuitatem unam publice permissam: & ebrietatem : alteram ab utili fine laudabilem ad extremum dicere libet. G. Duellio qui primo nauali triumpho de pœnis insignitus fuit:permissum est: ut a cœna redeunti ad funale tubicines & fidicines præcinerent. Et bonosum imperatorem scribit Flauius Vopiscus. Bibisse quantum alius nemo : Et si quando legati barbarorum undecunque gentium uenissent ipsis propinasse:ut eos inebriaret:atque ab iis per uinum omnia cognouisse satis multa de cœnis:comessationibus:ebrietatibus : & aliis nonnullorum uitæ turpissimis moribus:dicta sunt:quos omnes & his similes admonitos uelim scripsisse:i hæc uerba Plinium:ætate Pompeii: Asclepiades omnia medicamenta abdicauit:quinq; docens uitæ hominis utilissima. Abstinentiam a cibo & potu. fricatiōem corporis:ambulationem: gestationesq; & balneas homines suasit. damnauit uomitiones:tunc frequentes & medicamentorum potus stomacho inimicos. Ad quam monitionem accomodatior alia est sententia:quam gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus contra Iouinianum in hæc uerba scripsit:Galienus uel doctissimus Hippocratis interpres Athletas quorum uita & ars sagina ē:dicit i exhortatione medicinæ nec posse uiuere diu:nec sanos eē: Animasq; eorum ita nimio sanguine & adipibus quasi luto inuolutas: nihil tenue:nihil cæleste:semperq; đ carnibus & ructu & uētris igluuie cogitare. Consuetudinum iam & morum ordo cui intēdimus ad uillaꝝ

De ludis saltatoriis

Qui Notati de saltatiōe

Nemo saltat sobrius

Catōis dictū

Bonosus imperator bibacissimus

Quinq; hoīs uitae utilissima

Athletas nō posse diu uiuere

ædificiorumq; cæterorum descriptionem nos trahit. quam in nonū sequentem librum destinauimus.

BLONDI ELAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE LIBER NONVS INCIPIT FOELICISSIME.

ENTVM est Beatissime pater ad eam opis nostri uillaꝝ ædificiorūq; priscæ urbis Romæ ptem: quam diu i manibus habere desideraui. hæc una enim me plus cæteris fatigare cōsueuit: dū uiris nostri sæculi doctioribus resisto cōtendentibus eas quæ alicubi i urbe præsertim i montibus cernūtur ruinas ædiū fuisse: quas prisci stantis rei. pu. & fœlicitatis Romanæ uiri omnium præstantissimi inhabitauere. Ostendunt enim singuli passim nullas in eis fuisse partes: aut ordine distinctas: aut ornatu aliquo expetendas: Vnde summorum excellentiumq; & tantæ maiestatis uirorum habitandi imperitiam socordiamq; uolunt arguere. Quin icidi in nonnullos qui ea fuerunt audacia: & temeritate: ut nostram huius temporis habitandi in urbibus Italiæ ditioribus lautitiam & ut dicunt magnificentiam priscæ Romanorum consuetudini anteponant: Nec satis hactenus aliæ profuerunt quas ad defensionem attuli ratiōes: nec illa ipsa notior. Eas quæ nunc. cernuntur murorum pinnas & diruptas in montibus domos fuisse ducentorum & trecentorum ab hinc annorum habitationes: quas mutata summorū pontificum a lateranensi palatio in uaticanum sedes deseri fecerit. fuerat aliquando Romæ orator Franciscus barbarus tibi quod scio amicitia coniunctissimus: uir non eloquentia magis: q̄ moribus humanitate & grauitate conspicuus. is cum quo annis triginta solidam: & ueram animorum coniunctionem habuisse gaudeo agentem uenetiis me cum de cœteris Romanis priscæ fœlicitatis rebus: tū etiam de hac una ædificioꝝ pte uariis per dies quæstiunculis agitabat: Nec esse poterat non in eam procliuis opinionem quam perambulando (ut fit) presentem Romam ab huiusmodi rerum iperitis alioquin doctissimis uiris imbiberat: quem cum exquisitis tunc rationibus: & argumentis in sententiam ducere nequirem: precibus tacitum reddidi: ut tamq̄ per constitutas inter nos indutias tamdiu quiesceret: quoad destinatum eius consilio: & suasione hoc opus absoluissem: & ne ambiguum esse posset: quid nobis in contētionem uenisset: ad hanc respōsionis formulam me obligaui. Nec præsentis tēporis Romam: nec Venetias: Genuam: Florentiam: Mediolanum

Franciscus Barbarus

Neapolim:Senas:Bononiam:ditiores:nostri sæculi Italiæ urbes ciuem quempiam habere:cuius ædium supellectilis familiæ & apparatus omnis lautitia splendor mundicia:& quando dicendum sit luxuries & magnificentia æquiparari possit uiginti milium prisci temporis Romanorum ciuium apparatui:tot enim Romæ atq; etiam plures & fuisse:selecto a se nostri temporis ciue ditiores:lautius splendidiusq; habitasse cõfidebã me spondebamq; ostensurum. præcessit breui post noster barbarus sedem in cælis meliorem habiturus:cuius famæ per ora uirum uolitantis amicos tot numero quot eloquentia studia delectant: hac me a diuersione a proposito uelim admonitos esse responsionis quam hoc i nono uolumine sum facturus. Tu quoq; piissime pontifex non magis omnium pater & dominus q̃ eloquentiæ nostri sæculi princeps & patronus arbiter eris:nunquid cõmuni amico & cæteris in eo propositæ quæstioni satis potuerim facere:Sed ad prisca præsertim uillarum quæ in manibus erant ædificia reuertamur.

EDIFICANDI Priscã Romanorũ cõsuetudinẽ dictur ũ diuersam ædiũ urbanarũ & uillarum ratiõem habere oportet:Sed cum multa in ornamento utrisq; fuerint communia:& alia uillæ habuerit plurima utilitatem delectationemq; simul afferentia:uillas ita describemus ut pars quæq; nota fiat: quæ particulari narratione ædibus attribui possit. ipsaruuq; uillarum prius situm & dispositionem deinde copiam rerum lautitiamq; & luxuriem ostendemus:quia descripta rerum opulentia facilius ante oculos ponere poterimus ædes ipsas & uillas in quibus priscos multa & admiranda habuisse constabit. Varro de agricultura per dialogi uicissitudinem scribens infrascripta habet:in quibus etiam tamq̃ per alium de se ipso dicit : per magni interest:ut bene sint positæ uillæ:quantæ sint : quo spectent:porticibus:hostiis ac fenestris. An non ille Hippocrates medicus i magna pestilentia:non modo agrum sed multa oppida sciẽtia seruauit? Et Varro noster cum corcyræ esset exercitus ac classis & omnes domus repletæ essent ægrotis ac funeribus:admisso fenestris nouis aquilone & obseratis pestilentibus:ianuaq; permutata:cæteraq; eius generis diligentia:suos comites ac familiam icolumes reduxit. & infra functuosior est certe fundus propter ædificia:si potius ad antiquorum diligentiam : q̃ ad horum luxuriem dirigas ædificationem. illi enim faciebant ad fructuum rationem. hi faciunt ad libidines indomitas. Et item infra: Cum enim uillam homines opere tectorio : & intestino : ac pauimentis no

Vt uillæ sint bene locatæ

bilibus lithostrotis inspectandam parum putassent esse:ni intus quoq; litteris exornati parietes essent. Cato autem de re rustica:uillam urbanam pro quopiam ædificato i bono prædio. Si bene ædificaueris: bene posueris:si recte habitaueris:libentius:& sæpius uenies: fundo melius erit:minus peccabitur:fructi plus capies:frons occipitio prior : uicinus bonus esto:familiam ne siueris peccare : si te libenter uicinitas uidebit facilius tua uendes:operas facilius locabis. Si ædificabis operis iumentis materie adiuuabunt. Villam uero quod Cato dixit urbanam idem est q; urbi propinquam:ut pote in propinquis urbi italiæ locis sitã nõ ultra mare:& alpes prout multi tunc possidebant remotam. Vlpianus enim in uerborum significatione sic habet. urbana prædia omnia aedificia accipimus non solum ea quae sunt in oppidis : sed etiam si forte stabula sunt uel alia meritoria in uillis & in uicis : & si praeter ea uoluptati tantum deseruientia. Et item Varro in ratione capiendi fructus si est ager secũdum uiam opportunus aedificanda est taberna diuersoria. uenationes etiam in aliquibus agris & piscationes eẽ possunt: praeter delectationem afferentes utilitatem:quod Vlpianus de fundo istructo innuit:si in agro uenationes sunt:puto uenatores quoque : & uestigatores canes:& caetera quae ad uenationem sunt necessaria instrumẽto contineri:maxime si ager ex hoc reditum habuerit : & si ab aucupio reditus fuit:aucupes & plagae & huiusmodi gratia instrumentum:instrumento continebũt:nec mirum cum & apes exemplo auium contineri Sabinus & Cassius putauerint. Et Martianus instrumento piscatorio contineri nauicellas quae piscium causa capiendorũ paratae sunt sed & piscatores contineri uerius est. Et Paulus in uerborum significationibus:fundo legato uti optimus maximusque est retia & caetera uenationis instrumenta continebuntur. Fuerunt item uaria in fundo uocabula locorum & instrumentorum quae duximus exponenda. Varro de lingua latina:panarium ubi panem seruabãt. Granarium ubi granũ. In quo aliqua conduntur horreum:far q; in pistrino fiat. pilum quo far pisunt:ubi id fit pistrinum. Cella a Cellando quod conditum esse uolebant. Et Aulus Gellius penus appellatum quod esculentum aut poculentum ẽ:quod ipsius patrisfamilias aut liberorum & familiae quae circa eum aut liberos est:& quae longe usionis sunt recondita:dictumq; ex eo q; non impromptu est:sed intus & penitus habeantur. Paulusq; scribit penu non contineri instrumentum pistrini : item uniuersa uasa coquinaria. Et Vlpianus penori acetum quoq; accedere nemo dubitabit:nisi extinguendi ignis causa fuerit paratum contineatur quæritur. idem & caeteros in domesticum usum paratos contineri legato scribit: & unguẽtum & chartas epistolares:& chartas ratiũculas. Multa item & uaria sunt in fundo uocabula quae legum latores fundi istructi uim

Praedia urbana

Venationes & piscatões in uillis

Panarium
Granarium
Horreum
For
Pilum
Pistrinum
Cella
Penus

Instrumēta fundi legati declarantes sic ostendunt. Vlpianus instrumenta fundi homines qui agrum colunt:& qui eum exercent:præpositique sunt iis: ut uillici monitores:boues domiti:pecora stercorandi causa: uasa quæ utilia culturæ sunt:aratra:ligones : sarcula: falces putatoriæ : bidentes & similia congii:torcularia:corbes:falcesq; messoriæ. falces fœnariæ : quali uidemiatorii exceptoriique in quibus uuæ comportantur. Conseruandi causa dolia licet defossa non sint & cupæ quibusdam in regionibus accedunt instrumento si uilla cultior est atrienses serui:scoparii:sed etiam si uiridaria sunt topiarii:si fundus saltus pastionesq; habet greges porcorum pastores saltuarii:instrumenta fructus conseruandi cā:ueluti granaria:quia in his fructus conseruatur:urceos capsellas in quibus fructus componūtur.& quādo de fructuum cōseruatione incidit mētio:sumēdum est a Plinio. Cados in quibus oleum sit ponēdum amurca deliniri iussisse Catōem ne ligna oleū ebibāt:item areas terendis messibus subigi ne formicæ rimæq; obsint.item parietes : & tectoria & pauimēta horreorum frumenti:uestiariū quoq; cōtra teredines & noxia animalia amurca aspergi:lora & calciamenta omnia atq; ornamēta cōtra eruginé & totam supellectilem ligneam ac uasa fictilia. Sequitur i legibus. Sed & ea quæ exportandorum fructuum causa parantur instrumenti esse constat:ueluti iumenta:& uehicula:& naues:& cuppæ cōstatque eos

Saltuarius seruos qui agri causa ibi sunt instrumento contineri. Saltuarium etiam Labeo contineri putat:qui fructuum seruandorum gratia paratus sit:ñ etiam qui finium custodiendorum causa : Trebatius amplius etiam pistorem & tōsorem:qui familiæ rusticæ causa parati sunt. Item fabrum: qui uillæ cōficiendæ causa paratus sit:& mulieres quæ panem coquūt quæque uillam seruant. Item molitores:si qui ad usum rusticum parati sunt:foratiam & uillicam:si modo aliquo officio uirum adiuuant. Item lanifices qui familiam rusticam uestiunt: & mulieres quæ pulmentaria

Cellarius rusticis coquunt. Cellarium quoque idest qui ideo propositus est:ut rationes saluæ sint. Item hostiarium mulionemque instrumenti esse constat:& molas & machinas:fœnum stipulas : asinum machinariū : machinam frumentariam:uas æneum in quo sapa coquitur. ut defrutum fiat:& aqua quæ ad bibendum lauandumq; familiam paratur: & cribra & plaustra quibus stercus euehatur. Vlpianus item si fundus sit instructus legatus & supellex continebitur quæ illic fuit usus ipsius gratia:& uestis non solum stragula sed qua ibi uti solebant. Mensæ quoque eboreæ:uel si quæ aliæ:item mirrhina:& aurum & argentum :uitra quoque si qua ibi fuerint. item Celsus ait:& supellecticarios & cæteros hoc genus seruos contineri : idest ministetia quibus erat instructus in eo fundo:extra eos qui libertatem acceperant & rure morari solebant. si istrumēta fundi legasset:tapœdagogia:quæ ibi habebat cū ibi uenisset

præſto eſſent in triclinio:legato continentur: Contubernales quoq; ſeruorum ideſt uxores & gnatos:& bibliothecam & libros qui illic erant: ut quotiens ueniſſet uteret̃.Sed ſi quaſi apotheca librorum utebat̃ cõtra erit dicendum.imagines quoq; ſolæ legatæ uidentur:quæ in aliquo ornatu uillæ fuerunt. Et paulus eodem titulo inſtrumento cauponiæ tabernæ legato etiam inſtitores continentur:tabernæ inſtrumenta: doliaria uaſa:calices & trullæ:quæ circa cœnam ſolent traiici. Item urnæ aeneæ:& congiaria:ſextaria & ſimilia.Alfeniuſq; eodem titulo.iſtrumẽtum uineæ palos:perticas:raſtros:ligones. & Martianus. inſtrumento pictoris legato:cæræ:colores:ſimilia.Item penniculi & cauteriæ & conchæ.Et Iabolenus molas manuarias:quidem ſupelectilis:ſed potius inſtrumenti putant eſſe:quod uerum puto. Sed ad Vlpianum eſt redeundum.inſtrumentum inquit domus ſi ſit legatum id erit quod tempeſtatis arcendæ:aut incendii cauſa paratur:non quod uoluptatis gratia.itaque nec ſpecularia:neque uela frigoris cauſa uel umbræ in domo ſunt.deberi Caſſius dicebat. inter inſtrumentum: & ornamentum multum intereſt.inſtrumenti enim ea eſſe:quæ ad tutelam domus pertinẽt. Ornamenti quæ ad uoluptatem ſicuti tabulas pictas. Vela autem: & cilicia inſtrumenti eſſe Caſſius ait:quæ ideo parantur ne ædificia uento uel puluere laborent. Acetum quoque quod extinguendi incendii cã paratur.Item centones:funes:perticas quoq;:ſcalas:harpagones: & ſpongias:hamos:& ſcopas:plerique & pegaſos aiunt. De uelis quæ in hipetris extenduntur:item de iis quæ ſunt circa columnas: Cannales autem & harpagonas & hamos inſtrumento contineri conſtat. Itẽ perticæ quibus araneæ deterguntur.Item ſpongiæ quibus columnæ:pauimenta:podia exterguntur: ſcalæ quæ ad luminaria admoueantur quia mundiorem domum reddũt:ſigilla & ſtatuæ affixæ inſtrumẽto domuſ non continentur:ſed ſupellectili excepto horologio aereo:quod non ẽ affixum.Fiſtulæ aũt & crateres & cannales:& ſi qua ſunt alia ad aquaſ ſalientes.Item ſeræ & claues magis domus portio q̃ inſtrumentũ ſunt Specularia quoque affixa magis puto domus eſſe partem & i emptione domus & ſpecularia & pegmata cedere:cancelloſ quoque inſtrumẽto contineri puto.Deſtinatam hoc libro uillarum & aliorum ædificiorum deſcriptionem aliquando ſupra inchoare adniſſi ab oſtendenda prius rerum quæ in ipſis uillis erant copia tardati ſumus. Et multa ob id a iureconſultorum titulis fundi inſtructi: & penoris legati ſumpta attulimus non quidem iuris oſtendendi:quod longe nimis a noſtro ab eſt propoſito intentione:ſed ut uere ſolidoque conſtet argumento:ea in uillis & domibus priſcorum fuiſſe:de quibus iureconſulti in uim legũ diſſeruerit.Sed prius itẽ q̃ ædificia attingamus: oportere exiſtimamus uocabula antedictorum iureconſultorum exponi:quibus:nunc partim

Inſtrumẽtũ.
Ornamẽtũ.

omnino exoletis:partim multis nostrorum hominum minus cognitis: leges supradictæ abundant. Aues exemplo auium de quibus supra in aucupum instrumento dicit Vlpianus:auium cadauera sunt:quibus euisceratis stuppaque:aut palea infarcinatis in area utuntur aucupes:ut uiuæ ad eas aduolantes auiculæ retibus inuoluantur. Quali quos uindemiatoribus exceptorios Vlpianus facit:paucis in italia locis id aut proximum retinent uocabulum:sed uasa sunt uiminibus can nisue contexta:quibus ut plurimum cistis cistellisue est appellatio. In seruis uero enumerandis: qui uillæ præerant topiarios: si uiridaria ibi erunt cum dicit:eos significat:qui pedamentis palis perticisque seruandis:quibus arbores uitesque sustententur deputati sunt. Plurimis enim in Italiæ locis toppas appellant eiusmodi arborum fuclimēta. Et saltuarii suum per romandiolam seruant nomen:quod agris ne inferantur dāna publice præponuntur. In mulieribus uillæ iureconsultus foratiam simul cum uillica posuit. Ea enim mulier res fructuum uillæ uenales: poma:nuces:agnum:hedum:pullastros:pipiones.defert in forum: Vnde & foratia appellatur. Idq; per hetruriam seruat nomē. Cellarium ex eo q cellæ & simul uillæ reditibus sit præpositus ipse Vlpianus iurisconsultus infra exponit. De ueste stragula inferius dicemus & de mirrhinis. Tapedagogia omnium tapetum supellectile n intelligi debere existimo. Trullæ in uasis uinariis siue aquariis magnitudine alia superant:sicut in ædificiis quæ cætera superant trullæ dicuntur. Cauteria in pictorum instrumento sunt quibus bitumationes: & fortiores quæque conglutinationes conquoquuntur. Specularia in domus ornamento fuerunt:quæ nunc per urbis ecclesias præsertim ad umbonē siue pulpitum lectionariis paratum uidemus:marmora diuersi coloris ita expedita:ut speculi uices reddant:quibus:priscorum domus & ipsi in fornicibus & porticibus ornabantur. Hamos dixere maiores siue ex ære fuerint:siue ex ligno instrumenta in cubiculis:aulis & repositoriis quibus capitis tegmina:& uariæ res aliæ melius appensæ: q̄ iacentes seruarentur: uerbo a piscatorii hami similitudine translato. Pegasus diuersa ab hamis forma: & prope a simili ratione: & causa in domibus erat:super quo tamq̄ iumento uestes: & similia tenerentur suspensa:a pegaso poetico equo traductione nominis excogitata: de qua duriore forsam translatione minus mirabitur: qui infra uidebit. Euripos: nilos a similitudine dicta fuisse parua in domibus aquarum cannalia: uela quæ in hipetris iureconsultus adh beri solita dicit ea fuerunt quæ soli in aperto apponebantur:nec satis scimus utrum a sole id uerbum habeat translationem: differebant enim a uelis: quæ inter columnas aut ad fenestras:& hostia soli uentoque apponebantur: quæ quidem hippetrum uela si fuerint consueta papilionis nomen obtinebunt.

Marginal notes: Quali · Topiarii serui · Saltuarii · Foratia · Cellarius · Tapedagogia · Trulla · Cauteria · Specularia · Hami · Pegasus · Euripi. Nili

Cannales noti sunt per quos aqua deriuatur a fontibus aquisue sali entibus cadens siue æneí sint siue marmorei. Et harpagones nota sunt retinacula semper ferrea diuersis usibus: diuersisque in locis in ædibus frequentia. Horologium: quod iurecõsultus aereum dicit: nequaq̃ no stris simile fuit ætatis nostræ: quo prisci caruere: sed hemicyclea erat concha lineis debita proportione distincta: cui perlongus ex ære: aut ligno baculus soli oppositus supereminebat & eius umbra in lineas in cidens horas ostendebat: quamq̃ & alia habuerunt prisci horologia: ua sa scilicet ænea aquis plena: quantumque in aliud uas cecidisset aqua- rum: cum distincta inspexissent signa: quid temporis elapsum esset itel ligebant: easque a perforati uasis similitudine clepsydras appellarunt: ut Plinium oratorem & Cornelium Tacitum sæpe uideamus scribere tribus aut quattuor clepsydris dicendi tempus præfixum oratoribus fuisse. hæcque duo horologiorum genera Cicero de natura deorum se cundo sic indicat: Aut cum solarium uel descriptum: aut ex aqua con- templare intelligere declarari horas arte non casu. Aquæ salientes quan doque ex uiuo fonte: quandoque ex uasis superne pendentibus fistu- lis deductæ: quo magis coarctantur eo feruentius prouolant i sublime. Pegmata Festus esse uult aut ex ære aut marmore ornamenta: quæ ut plurimum in atriis: quandoque in porticibus aliisque affiguntur ma iorum aliorumque fortium uirorum gesta certius q̃ pictura: certe solidi us ostendentia: & tamen alterius generis pegmata inferius i triumphis ostendemus. Cancelli apud priscos fere semper fuerunt ærei: quorum multi extant: i urbe per basilicas distributi: ad lignorum similitudinem fabrefacti: quorum lineolæ altrinsecus in quincuncem superpositæ fo- ramina linquunt: quibus cum aer aspectusque admittatur in locum ꝓ hibetur accessus. Quando autem ornamenta uillarum attingere cœpi mus: supellectilem quoque ostendamus: cuius solidum maximumque fundamentum: sicut in superioribus a iureconsultis sumemus. Celsus sic habet iureconsultus. Supellectilis originem fuisse Labeo ait: ꝙ olim iis qui in legationem proficiscerentur: ligari pellibus solerent: quæ su- pellectilis usui forent. Tubero hic demonstrare supellectilẽ tentat quo dam instrumento patrisfamilias rerum ad quotidianum usum paratarꝫ quod in aliam speciem non caderet: uerbi gratia: pecuniam: argentum: uestem: ornamentum instrumentum agri: aut domus. nec mirum est: cũ moribus ciuitatis ex usu rerum appellationem eius mutatam esse: Nã fictili: aut lignea: aut uitrea: aut ærea denique supellectili utuntur. Et Papinianus. Supellectilis mensas esse cuiuscunque materia scilicet uel argenteas: uel argento inclusas placet. Nam & argenteos lectos: item argentea candelabra supellectili cedere posterior ætas recepit: cum & Vlyxem ex auro & argento lectum inuentis arborũ truncis ædificatũ

Harpagões · Horologiũ. · Clepsydra · Pegmata · Cancelli · Supellex

ornasse.quem Penelope recognoscendi uiri signum accepit: ut uoluit Homerus.Et Pomponius eodem titulo:Supellectili legata hæc continentur:mensæ:trappæ:amphora:delphica:subsellia:scamna:lecti:etiam margaritæ:culcitra:& oralia:Imperialia uasa:pelues:aquiminaria: candelabra:lucernæ:& trulla:Item uasa ænea uulgaria:idest:quæ non proprio essent loco attributa:præterea capsæ: armaria. Sed sunt qui recte putant capsas & armaria si librorum:aut uestium: aut armorum gratia parata sunt:non esse in suppellectili:quia ne quidem ipsæ res quibus attributæ essent supellectilis instrumento cederent:uitrea: escaria: & potoria:in supellectili sunt:sicut fictilia:nec solum quæ in precio magno sunt. Nam & pelues argenteas & mensas & lectos inargentatos: uel inauratos atque gemmatos in supellectili esse non dubitatur usque adeo idem iuris sit & si tota argentea uel aurea sint. De mirrhinis & cristallinis dubitari potest an debeant adnumerari supellectili:propter eximium usum & precium.sed craterem argenteum hodie propter usum non esse in supellectili:nec ullum uas argenteum secundum sæculi seueritatem nondum admittentis supellectilem argēteam: hodie propter usum imperatorum si in argento relatum sit candelabrum argenteum argenti esse uidetur:& error ius facit. Rhedæ ac sellularia supellectili adnumerari solent:de tapetis quæri potest. Subsellia & cathedralia quibus insterni solent utrum in ueste sint stragula an in supellectili sint: sicut oralia quæ proprie singulorum non sunt. De tapetis autem: & linteis: quibus insternuntur uehicula dubitari potest:an sint in supellectili:sed dicendum est potius instrumenti uiatorii ea esse: sicut pelles quibus inuoluuntur uestimenta.Lora quoque quibus hæ pelles cōstringi solent. Et Iabolenus supellectilis non esse uasa ænea salientis aquæ posita:Item si quid aliud magis.delitiarum: q̄ usus causa paratū esset Labeo Trebatiusque putant mirrhina autem uasa & uitrea: quæ ad usum edendi & bibendi causa parata.Ad ea quæ superius iureconsultis sumpsimus:uillarum aliorumque ædificiorum ornamenta:supellectilemque ostendentia: addemus multa non magis a iurisconsultis:q̄ ab aliis sumpta:quibus ostensis & postea ubi expedire iudicemus declaratis consuetudo apparebit magnificentiæ Romanorum qua uillas & urbanas domos ditissima splendidissimaque rerum omnium copia refertas habuerunt.Pomponius iureconsultus Argento escario legato id solum debebitur:quod ad epulandum in ministerio habuit: idest ad esum & potum. Vnde de aquiminario dubitatum est:& puto contineri:nam & hoc propter escam paratur. Certe si cacabos argenteos habebat uel miliarium argenteum:uel sartaginem:uel aliud uas ad coquēdum:dubitari potest:an escario contineat̄:& hæ magis coquinatorii instrumenti sunt.Et paulus auro facto adnumerāt̄ gemmæ anulis iclusæ

quippe annulorum hæc sunt cimbra argentea crustis aureis illigata. Margaritæ quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt: ut in his aspectus auri potentior sit.auro facto annumerantur aurea emblemata quæ in lapidibus:assidibus argenteis essent:& replumbari possent:deberi Gallus ait.idem iureconsultus in uerborum significatione. Cacabos inter & aenum: quod supra focum pendet nō multum interest hic aqua ad potandum calefit.in illis pulmētarium coquitur: & Vlpianus cantaros esse dicit per quos aquæ saliunt:& Nonius cantarum uas eē dicit manu gestabile:quo uinum fertur aut aqua.Sed obscuriora iam e supradictis declaremus a mirrhinisque incipientes quod supra polliciti sumus exsoluamus. Plinius sic habet.Oriens mirrhiam mittit: inuenitur ibi in pluribus locis partici regni:humorem sub terra putant calore densari:amplitudine nunq̄.paruos extendunt abacos. In precio est uarietas colorum:subinde circumagentibus se maculis in purpurā candoremque & tertium ex utroque ignescente:ueluti per transitum coloris purpuræ:aut rubescente lacteo: qualis in celesti arcu. Oraria sunt quæ ori & genis & capiti supponunt dormituri. Stragula uestis quæ i sternitur. Aquiminaria uasa sunt omnia aquis deferendis deputata. Et abaco qui paulo supra a Plinio est triplex:significatum fuisse uidemus quandoqꝫ enim totam significat uasorum in apparatu cœnæ collectionem cui a nostris credentiæ est appellatio. Sicqꝫ eo usus fuisse uidetur poeta de codro dicens Vrceoli tres:Ornamentum abaci:quandoqꝫ uas unicum est cæteris in apparatu maius.quandoqꝫ item alia est uasorum mensalium collectio in uase portatili aliquo facta:quibus in domo cardinalium gabassis est appellatio:huncqꝫ tenemus fuisse eum:cui supra Plinius mirrhie magnitudinem comparauit: dixitqꝫ paruos ad maiorū cœnæ apparatuum credentiarum scilicet differentiam. Candelabra ex corinthiis fuisse dicit Plinius.deorum templis primo:post inducta tricliniis. Sed nullum maius preciosiusqꝫ habuit Roma candelabrum: eo quod Cicero sexta Verrinarum dicit actiōe: Verrem Antioco regi Romam ituro in Sicilia per iniuriam ab stulisse his uerbis Candelabrum & gemmis clarissimis & opere mirabili perfectum: Cādelabrum factū ex gemmis quod in capitolium missurus erat. Habetque item Plinius: placuisse & lycnos pensiles arborum modo poma ferentium lucentes. Sensim uero iam ab ædificiorum ornamentis:ab ipsaque penoris:& supellectilis copia & magnificentia ad luxuriam rerum omnium ostendēdam uenire cœpimus. Quare libet dicere a Liuio tempora quibus Romam non opulentia magis & abundantia earum rerum q̄ luxuries immigrauit.primumqꝫ est a Liuio.xxv.li.Marcellus captis siracusis:cū cætera in Sicilia tanta fide atqꝫ integritate composuisset:ut non modo suam gloriam sed etiam maiestatem populi Romani auxisset:ornamenta:

Cacabus.
Aenum
Cantarus
Mirrhia.
Oraria.
Stragula.
Aquiminaria.
Abacus.

ſigna urbis tabulaſque quibus abũdant ſiracuſæ Romam deuexit:ho ſtium quidem illa ſpolia & parta belli iure: Cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium opera: licentiaque ſacra prophana quoq; omnia uulgo ſpoliandi facta eſt. Et Liuius item libro. xl. Luxuriæ. n. peregrinæ origo ab exercitu aſiatico i urbem inuecta eſt. Inde primum lectos æratos: ueſtem ſtragulam precioſam. plagulas & alia textilia: & quæ tũ magnificæ ſupellectilis habebatur. Monopedia & abacos Romam adduxerunt: tum pſaltriæ ſambuciſtræq; & conuiualia ludorum ornamenta addita epulis: Epulæ quoque ipſæ & cura & ſumptu maiore apparari cœptæ: tum coquus uiliſſimum mancipium eſt antiquis eſtimatione & uſu in precio eſſe: & quod miniſterium fuerat ars haberi cœpta: uix tamen illa quæ tum conſpiciebantur ſemina: erant futuræ luxuriæ. Ex Liuii etiam decade tertiadecima eſt. Metellum ſuorũ temporum principem uirum in Hiſpania aduentus ſuos thure & aris excipi: parietes contegi ueſtirique auleis & attalicis epulas immanes i quis lupi interponerentur: palmata ueſte cõuiuia celebraſſe: coronasque aureas laquearibus dimitti. & erat hoſtis ſertorius: fuerat Metelli adoleſcentiæ temporibus frugalitas: ipſe ſenex inchoauit: & uidit luxuriem. Macrobius autem in ſaturnalibus: de eodem Metello hæc ex Saluſtio ſumpta ſcribit: uiri triumphales qui orbem uicerunt a luxu ſunt uicti. Metello in ulteriori Hiſpania quæſtor. Gn. Vrbitius cognita eius uoluntate illum ad cœnam inuitans exornauit ædes ꝑ aulea & inſignia ſeruis ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis: ſicut croco ſparſa humus: & alia in modum templi celeberrimi: cum ſederet in traſenna edi iuſſum uictoriæ ſimulachrum cum machinato ſtrepitu coronam ei imponebat: tum uenienti quaſi deo thure ſupplicabatur: toga picta plærũque amiculo erat accumbenti: ſed præter Liuium & Saluſtium: Plinius de luxuria hæc addit. Aſia primo deuicta luxuriam miſit in Italiam: Si quidem. L. Scipio tranſtulit argenti cælati pondo prope infinita. pariter & luxuria nata eſt: & Carthago ſubacta congruentibus fatis ut liberet amplecti uicia: hinc aliqui modum exceſſere. Et primus. C. Marius poſt uictoriam cimbricam cantaris potauit liberi patris exemplo ille arator arpinas: & manipularis imperator: poſt hæc luxuriæ in urbem inuectæ tempora quo ſit modo in ea progreſſum: nulla a nobis certior noticia afferri poteſt: q̃ ſi uillarum urbanarumq; ædium apparatus ingentes lautiſſimoſq; qui ad illa erant: cum cætera uiuendi conſuetduine ut cœpimus dicere pergimus: Plinius ſcribit antiquis thorum de ſtramine fuiſſe: qualem in caſtris poſtea habuerunt. Et teſtudinum marinaꝶ putamina ſecari in laminas: lectoſq; & repoſitorium his ueſtire. Camulium polionem inſtituiſſe prodigi & ſagacis ingenii luxuriæ inſtrumenta deinde uaſa ex argento uariaſſe inconſtantiam humanam. unde uaſa

Luxurie origo

coquinaria ex argento fieri caluus orator sit quæstus. Et lectos totos operiri argento. triclinia quoque quibus argentum addiderit Caruilius equæstris ordinis: Corneliumque nepotem tradere: ante Syllæ uictoriam duo tantum triclinia Romæ argentea fuisse: quæ postea fuerũt frequentissima. Et repositoriis argentum fuisse additum suis temporibus tradidisse fenestellam: qui obiit Tiberii tempore nouissimo: Lucium quoque Crassum oratorem habuisse duos sciphos manu mentoris artificis cælatos centũ pondo: ut minus postea mirãdum fuerit: Poppeã Neronis principis uxorem delicatioribus iumentis suis soleas ex auro induisse: quam & notum est: quingentas quoque asinas quocunq; iret secum duxisse: quarum lacte in balneo lauaretur. Et reuersus ad Crassum oratorem. Plinius: eum dicit multa triclinia uendidisse: ære facta cum cortinis tripodum nomine: certiora uero luxuriæ signa fuisse uidẽtur ea quæ Cicero coram prætore & iudicibus causam agens populo ĩspectante: ita in Verrem dicit: ut uana: & conficta esse nequiuerint: cũ pœna mendacem calumniatoremque maneret: Quinta enim actione sic habet: Ostendam in ædibus priuatis uerrem longa difficilique uectura columnas singulas ad impluuium nummis quadragenis milibus non minus magnas habuisse locatas. Et sexta actione. De hoc uerum dicitur. habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quædã quæ eraclea nominantur: mentoris manu summo artificio facta. Duo pocula non magna uerumtamen cum emblematis. hic quasi festiuum acroma. Ne sine corolario de conuiuio discederet: ibidem conuiuis inspectantibus emblemata auellenda curauit. eademq; actione ad summum Cicero tantum auri & argenti contrectasse Verrem ostendit: tãtum abstulisse emblematum: ut tribus sæculi nostri regibus satis superq; in apparatu facturum credamus: emblematis namq; ex omni Sicilia uasis ablatis: Verres artifices omnes cælatores & uascularios conuocari iubet: & ipse suos complures habebat. Eo conducũt magnam hominũ multitudinem menses octo continuos opus his non defuit: cũ uas nullũ fuerit nisi aureũ. Tũ illa ex patellis thuribulis quæ uellerat: ita scite in aurei poculis illigabat: ita apte in sciphis aureis includebat: ut ea ad illam rem nata esse diceres: iste cum aliquot abacorum faceret uasa nõ laborauit. Nam ut singula conclauia quæ iste non modo Romæ: sed omnibus in uillis habet: triginta lectos optime stratos cum cæteris ornamentis conuiuii quæreret: nimia multa comparare uideret: nulla domus in Sicilia locuples fuit: ubi iste nõ textrinũ instituerit. Iam uero lectos æratos & candelabra aenea num præter istũ siracusis per trienniũ facta existimatis. Vtq; Verrem Cicero præter auri argenti iaspidum: & supellectilis exuberãtiam: in caetera uita luxuriosum ostenderet sic habet ĩ septima actiõe. nã ut mos fuit bithyniae regibus: lectica apta foto

ferebatur. In qua puluinus erat perlucidus: miletensi rosa farctus: ipse autem coronam unam habebat in capite: alteram in collo: reticulumq; ad nares sibi oponebat tenuissimo lino: minutis maculis: plenum rosæ: ut minus fuisse luxuriosum uideatur: quod idẽ Cicero philippicorum secundo de. M. Antonio sic scribit. Vehebatur in essendo tribunus plæbis: lictores laureati antecedebãt: inter quos aperta lectica mima portabatur: Sequebatur rheda cum lenonibus. Maior tamen prædictis luxuria fuit. L. Catilinæ: quam item Cicero secunda in illum inuectiua sic scribit. Quod proprium est Catilinæ de eius delectu: immo uero de amplexu eius ac sinu: quos pexo capillo nitidos: aut imberbes aut non bene barbatos uidetis: manicatis & talaribus & tritis tunicis: Velis amictos non togis: quorum omnis industria uitæ & uigilandi labor in antelucanis cœnis exprimitur. In his gregibus omnes aleatores omnes adulteri: omnes impuri impudiciq; uersantur cinœdi. Saltatores: & panthomimi. Ne autem aliqua urbis pars uacaret luxuria innuit Seneca epistola prima & quinquagesima Romanos in tyberi cymbis usos fuisse ornatissimis: de quibus nauigantes proci in porticibus hincinde latissimis: concupitas inspicerent mulieres: cum tamen interim cymba per tyberim rosis densatum lentior laberetur. Sic enim habet Seneca habitaturum tu unquam putas fuisse in ima ciuitate Catonem: ut prænauigantes adulteros dinumeraret: & tot genera cymbarũ tot uariis coloribus picta: & fluitantem toto lacu rosam: ut audiret canentium nocturna uicia. Suetonius autem est auctor Galliculam principem fabricasse de cedris liburnicas gemmatis puppibus uersicoloribus. Et Cornelius Tacitus dicit Neroni in achaiam nauigaturo ut fidicinam artem ostentaret: naues auro & ebore distinctas fuisse. Aliaq; itẽ plurima luxuriam notãtia Romanam Seneca habet: quæ duximus adnotanda. Cum enim uillam laudasset Scipionis Aphricani superioris: non magis quia pulchre q̃ quia modestissime ædificata erat: aliarum econtra delitias sic damnat: sub hoc ille tecto tam sordido stetit: hoc illũ pauimentum tam uile sustinuit. At nunc si quis est qui sic lauari sustineat pauper sibi uideretur: ac sordidus: nisi parietes magnis: & preciosis orbibus refulserint: nisi alexandrina marmora numidicis crustis distincta sint: nisi illis undique operosa & in modum picturæ uariata circum lutio prætexitur: nisi uitro ascenditur camera: nisi tophus lapis quondam rarus in aliquo spectaculi templo piscinas nostras circundedit: in quas multa sudatione corpora exinanita dimittimus: nisi aquã argentea epithonia fuerint: & adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenero: quantum statuarum: columnarum est nihil sustinẽtium: sed in ornamentum positarum impensæ causa: quantum aquarum per gradus cum fragore labentium. Eo delitiarũ

peruenimus:ut nihil nisi gemmas calcare nolimus. Et alio loco Seneca non immerito dixit:contra naturam uiuere qui hyeme concupiscũt rosam fomentoq; aquarum calẽtium & calorum aperta mutatione brumaliũ: florem uernũ exprimunt:& pariter cõtra naturam agere.qui pomaria in summis turribus serunt:quorum siluæ in tectis.Subinde diuitis uicini ineptias stomachatus Seneca eum nomine pedonem albinouanum fabulatorem elegantissimum sic deridet. Quæro circa octauã noctis quid sit ille sonus rotarum:uelle gestari dicitur: circa lucem discurritur:pueri inuocantur celerarii:coquiq; tulmutuãtur: quæro quid: quid dicitur? mulsum & alia poposcisse:a balneo exisse: nihil consumebat nisi noctem. Sed effrenem Marci Antonii libidinẽ a Plutarcho ex eius uita audiamus. Peragrabat inquit italiam in lectica delatus:aureas pateras uelut in pompa circũferens:ducebãtur & leones ad rhedam ligati:& quod maxime homines turbabat:honestissimæ domus scortis: & mimis ꝓ diuersoriis dabantur.per lucos atq; amnium ripas prandia sæpissime parabãtur.de qua itẽ re sic habet Plinius: leones iugatos primũ Romæ ad currũ iunxit.M.Antonius ciuili bello post pugnã pharsalicã:ab illis uectus est cũ mima cithareda:quo aũt tẽpore luxuria cœpit in urbe Roma crescere:remedia etiam adhiberi cœptum est. Anno enim urbis sexto sexagesimo qngentesimo:uicto Anthioco Asiaq;.Licinius Crassus.Iulius lutius Cæsar cẽsores:edixerũt ne qs uẽderet ũguẽta exotica idest aliũde apportata. Vnde cum.L.Plotius planci bis consulis censorisq; frater proscriptus a triumuiris in salernitana latebra unguenti odore prodigo frueret':eo dedecore factũ est: ut prius damnata in populo ea proscriptio.inde absolueret'.Sed mirũ publice futurũ nisi ex usu priuatim ꝓbaret'.Scribit Plinius podagræ usum consueuisse rariorem esse nõ modo patrũ auorumq; suoꝝ memoria:uerũ etiam sua:q quidem morbus uideret' esse peregrinus:qa si in italia fuisset antiqtus: latinum quo caret haberet nomen:quã ob rem facta morbi externi mẽtione Plinius medicinæ etiam ut uidetur externæ quam externi primũ inuexerint medici:sic facit mẽtionem. Nonnullas gẽtium sine medicis uiuere:nec tñ sine medicina: sicut populus ro. usq; ad sexcentesimum annum. Cassiusq; emina ex antiquis auctor est. Primũ e medicis uenisse Romã peloponesso Archagatũ lysaniæ filiũ.L.æmilio.M. Liuio cõsulibus anno quingentesimo quinquagesimoquinto: eiq; ius quiritum datũ & tabernam in compito acilio emptam:mox a seuitia secãdi urendiq; trãsisse nomẽ i carnificem:& in tædiũ artis omnes medicos. Vnde est illud Catonis ad filium. Dicam de his medicis suo loco.M.fili quid Athenis habeam exquisitũ:ut quid bonum sit eoꝝ habeas ĩspicere nõ perdiscere. Item addit. Quandocunq; ista gens suas litteras dabit oĩa corrumperet:tum etiam magis si medicos suos hic mittet. Iurarũt inter

De medicinis externis

se barbaros necare omnes medicina:sed hoc ipsum mercede faciunt:ut fides eis sit:& facile deperdant.Interdixit ibi medicis Cato atq; id anno urbis quinto sexcentesimo:suæ ætatis quinto octuagesimo: ideo templum Aesculapii etiam cum reciperent deos:extra urbem & in insula fecerunt. Post tam multa de luxu & perditorũ ciuiũ Romanorum moribus a nobis dicta:non sunt oculo transeunda conuiuẽte: aliqua ex infinitis quæ flagitiosissimi ex principibus in usu & consuetudine habuerunt.

Nerõis flagitia infanda

Eritq; a Nerone principiũ: cuius minimã flagitioꝝ pticulã afferemus:& unum imprimis qđ uix referre audemus. Genitricis suæ Agrippinæ quæ eius concupiuerat quæsiuerat quæ aliquãdo cõcubitũ:neci cõsensisse & spoꝝ pueꝝ exsectis testiculis ẽt in muliebrẽ naturã trãsfigurare conatum: ut minus malum fuerit. Cœnationes eum laqueatis habuisse tabulis eburneis uersatilibus ac fistulatis:ut flores & unguenta desuper spargerẽtur:& cœnationum fuisse præcipuum rotũdã quæ ppetuo diebus ac noctibus uice mundi circumageretur.

Agrippinae libido.

Agrippinæ uero genitricis id factũ usq; adeo damnamus:ut Messalinæ Claudii item imperatoris libidinẽ minus uituperandã ducamus:quæ ancillã meretricem in pugna concubitus superauit.xxv.uicibus.

Cõmodus

Cõmodus uero Antoninus cum trecentis concubinis quas ex matronaꝝ meretricũq; delectu ad formæ speciem constituerat:ac trecentis aliis puberibus exoletis quos æque ex plæbe ac nobilitate collegerat in palatio: per cõuiuia & balnea bacchabat᷑.

Heliogabalus.

Heliogabalusq;:strauit triclinia de rosis & lectos & porticus & sic per ea deambulabat. Oppressitq; aliquado in triclinis uersatilibus parasitos suos uiolis & floribus sic ut animam aliqui efflauerint:cum emergere ad summum non possent. Qui nõ nisi unguẽto nobili aut croco:piscinis infectis natauit. Nec cubuit in accubitis facile nisi i his qui pilum leporinum habuerint:aut plummas perdicum subalares:sæpe culcitras mutans.

De edificiis

Sed iam satis describendo hæc stomachati sumus ad ædificia tãdẽ ueniamus. De qua re dicturi a ui uerboꝝ de nostro more ichoabimus.ædificiorũ appellatione Iulianus iureconsultus aut supficiẽ significari inquit aut solũ quoq; : cui ædificium est superimpositum eaq; ædificii appellatione est uerborũ latinorũ a faciẽda æde cõpositio.

Fundus

Florentinus uero fundi appellatõne omne ædificium & omnis ager continetur:sed in usu urbana ædificia ædes rustica: uillæ dicunt᷑:locus uero sine ædificio in urbe area:rure autẽ ager appellatur. ideq; ager cũ ædificio fundus dicit᷑.

Area
Ager

Et Paulus fundus oẽ est quicquid solo tenetur:ager est species fundi ad usum hominis cõparatus: possessio ab agro iuris ꝓprietate distat:possessio enim usus:ager proprietas loci.

Domus.
Aedes

Et Varro de lingua latina:domus iquit græcũ:ædes ab aditu:qđ plano pede adibant. In hac uero ædificiorum descriptiõe ratio temporis & locoꝝ habenda est. Aliter eni primis conditæ urbis & nascentis rei. pu.

temporibus:aliter nata & aucta rerum opulentia ædificatum ast : aliter rure & aliter domi ædes fuisse extructas nullus addubitabit. Quantũ autem ad temporis uarietatem attinet. Romuli casam: capitolii humillima tecta: æternos uestæ focos: fictilibus contentos fuisse multi scripserunt: ædesque propter quas Valerius a summa uelia in ifimum forum translatas publicolæ cognomen sit nactus : permodicas & tenuissimæ stricturæ cõstat fuisse. Quin scribit Suetonius. Octauium Augustũ senẽ & morti appropinquantem solitum gloriari: urbem se quam inuenisset lateritiam relicturum esse marmoream. De qua insigni mutatiõe quo cœperit perseraueritq; modo dicendum est: præsertim cum ea futura sit ædificiorum quæ describemus pro maiori parte materia. L. Crassum oratorem scribit Plinius primum Romanoꝝ columnas habuisse in atrio marmoreas hymerias peregrini marmoris: unde Brutus in iurgio uenerem palatinam eum appellauerit. Syllamq; ex Iouis templo Athenis columnas iuexisse ædibus capitolinis. primũ ẽt Romæ crustauisse marmoribus: totius domus parietes i cælio monte Mamuram phormiis natũ: eqtẽ Romanũ: præfectũ fabroꝝ. G. Cæsaris i galliis. Cõtraria uero sibi ipsi uidet̃ scribere Plinius: q eadem pene i operis parte: dicit priscos limina & ualuas ex ære factitasse: & Camillũ ærata hostia habuisse in domo. a consulatuq; Octauii q de perseo naualẽ duxit triũphũ: factã esse porticum duplicem ad circũ flaminium ex ære : quæ corinthia sit appellata a capitibus aereis columnarũ : deinde inferius scribit. M. Lepidus Catuli i cõsulatu collega: primus omniũ limina ex numidico marmore posuit magna reprehensione: anno urbis quinto sexagesimo sexcentesimo. quam enim reprehensionem meritus fuisse dicat̃ Lepidus si limina ex numidico marmore posuit: quando Camillũ prioris castiorisq; sæculi conciuem uideret: aerata hostia: & alios limina & ualuas ex ære habuisse: q nomẽ lucullelo marmori ꝺ̃derit quod uiride & luxuriãti per maium mensem prato simillimũ est: nuncq; plurimis in locis Romæ conspicitur: Fuit item post Augustũ tiberiacum marmor ex ægypto Augusti & Tiberii diligentia aduectum: nunc ignotum. Ex ophite dicit Plinius columnas esse paruas : quod marmor sit nigricans uariũ: dicaturq; capitis dolores sedare alligatum: & serpentium ictus: & quosdam freneticis letargicis alligari iussisse. Sunt uero nũc eiusmodi columnæ q̃plures Romæ ad beati Petri cõfessionem : ad sancti Gregorii: ad sanctæ Crucis altaria: & lateranẽsi i ecclesia: ubi uetus est ornatissimumq; balneum. Rubere item dicit Plinius porphyreticum ex ægypto interuenientibus candidis punctis: nunc ubiq; notissimum : & priscum retinens nomen. Vnde Seneca epistola. cxvi. Delectant nos ingẽtiũ maculæ columnarũ: siue ex aphricæ solitudinibus aduectæ: porticũ aliquam uel capacẽ populi cœnationẽ ferunt: miramur parietes tenero

Crassus primũ habuit columnas marmoreas in domo

Limia & ualuæ ex aere

Marmor luculleum

Marmor tiberiacum

Ophites.

Porphyreticũ marmor

Onyces marmore indutos. ægyptum quoq; misisse ferrei coloris atq; duriciei marmor quod ēt est notissimū. Subinfert Plinius onyces i Arabiæ mō tibus & i germania: ex quo potoria uasa primū facta: post pedes lectorum sellarūq; columnas quattuor in theatro suo Cornelius Balbus posuit. Nos ampliora uidimus in cœnatione Calisti liberti Claudii Neronis. Et alio in loco Plinius. Marci Scauri ædilitate. cccclx. columnæ fuerunt i temporario theatro uix mense mansuro: Vnde & Hieronymus ad Demetriaden. Alii ædificent ecclesias: uestiant parietes marmorum crustis: columnarum moles aduehant: earumq; deaurent: capita

Anthae columnae præcioso ornatu: consentienti ebore: argentoq; ualuas: & gemmis aurata distinguant altaria. præter rotundas uero aliæ fuerūt columnæ quæ dictæ sunt anthæ: quod anthes quadraturam significare Nonius affir-

Alabastrus. mat Fuerūtq; pariter alia siue marmora: siue quid aliud appellāda sint: ornamentis Romanorum adhibita. Alabastrus quem seruādis unguētis maxime idoneū nasci dicit Plinius circa thebas ægyptias & dama-

Cristallum. scū syriæ: quo prisci Romani sicut aliqui magnates nunc Romæ: præstando p fenestras lumine utebantur. Et cristallū e gelu concreto cuius trullam unam. cl. milibus matronam unā emisse Plinius refert. Erat &

Succinum Mœnia. succinum folia: paleas & uestiū fimbrias raptans. Vnde uerticellos fœminæ faciebant. Sed & ædificia mœnia idē uult Nonius porrecta exterius esse dicta: q primo a Menio fuerunt approbata. Is. n. primus fuit q

Tigna ultra colūnas extēdit tigna quo ampliarēt supiora. Tignaq; Vlpianus a tegēdo dicta scribit: hoc āplius & calcē & harenā tignorum appellatio necōtineri. Sed & i uin eis uult idē tigni appellatōe oia cōtineri uineis necessaria. Materiāq; esse: quæ ad ædificādū fulciēdūq; necessaria ē. Li-

Lignum. Fabri tignarii gnū uero quicqd comburendi cā paratum est. Insuper fabros tignarios dici nō eos dūtaxat q tigna dolarēt: sed & oēs q ædificarent. ædificiorum

Atrium Vestibulum partes iam aggrediamur. Atriū ab atriatibus hetruscis dictū uult Varro: illinc enim primum exemplū fuisse sumptum dicit. Atriumq; uideri posse dictū q sit anterius: idemq; & uestibulum: de quo Aulus Gellius. Qui domos amplas faciebant locum ante ianuam relinquebant: q iter fores domus & uiam relictus esset. In eo loco qui dominū eius domus salutatum uenerant priusq̄ admitterentur consistebant: & neq; in uia stabant: neq; itra ædes: idq; uestibulū appellabāt. Vñ Virgilius uestibulū ante ipm primisq; in faucibus orci. De qua ædiū parte Plinius. Apud maiores in atriis erant imagines non signa quæ spectātur externorum artificum: nec æra aut marmora. Expressi cæra uultus singulis disponebātur armariis: ut essent imagines quæ comitarētur gētilitia funera: sempq; defuncto aliquo: totus aderat familia eius qui unq̄ fuerat populus Stēmata uero lineis discurrebāt ad imagines: pietas. Tabulina codicibus iplebant & monumētis rerum in magistratu gestarū. aliæ fo

tis & circa limina animorum ingentiũ imagines erãt:affixis hostiũ spoliis:quæ nec ẽptori refigere liceret:quæ ẽt dñis mutatis domus ornamẽta erãt. Eratq; hæc stimulatio sũma & ingẽs exprobrãtibus tectis quotidie imbellẽ dñm intrare in alienũ triumphũ. Pauimẽta secundo uidẽt loco ostẽdẽda:quorum aliquot nomina ponit Plinius Scalpturatũ post tertiũ bellũ punicũ primo ẽ factũ:Ante pauimẽta atq; emblemata uermicula. Subdialia a græcis primo habita quibus contegerentur domus ex tunsa testa & pedali crassitudine fistucata. Lithostrota cœptauere iã sub Sylla puulis certe crustis. Et primæ qdẽ speciei tessellis minutis diuersicoloribus in quãcunq; picturã:multa nũc Romæ & ubiq; ubi romanorum extãt ædificiorum ruinæ cernunt. Secũdæq; pariter:adeo ut eius nũc quoq; passim terratii appellatõe sit usus. tertiæ pauciora Romæ uidemus. Laterculi.n.sunt digyti breuitate altrisecus tenui calce cõpacti. ad triũ post hostii æneũ aut marmoreũ limẽ habẽtis ingressũ : unaquaq; in domo bñ disposita seqt porticus quadrata:colũnatis marmoribus superiorẽ sustẽtantibus porticũ mũita:cuius qdẽ porticus infra supraq; & in circuitu magna & uaria fuerunt ornamẽta. Pauimẽtũ nãq; inerat unũ ex tribus supradictis:sed maiori ex pte scalpturatũ tessellis ex marmore uarii coloris aliquã in picturã uariatũ:qđ quidẽ nũc dirutatũ Romæ & extra ædiũ ac uillarũ fundamenta per uineas & agros ab effodientibus reperta ostẽdunt. Parietesq; uariis undiq; marmorei crustamentis uestiti erant:& ipsas inter colũnas uela semp erãt uẽto:frigori:soli:pulueribusq; arcẽdis apposita:quæ uarii coloris & precii p dierum & solẽnitatũ uarietate haud secus q̃ uestimenta a dñis mutabantur. fornices uero porticibus supinducti & ipsi rotũdis marmoribus in specula leuigatis uisebantur:ea specularia nũc p ecclesias præsentis tpis Romæ:aut in pauimentis:aut ad umbones uidemus adhibita. In ipsa autẽ quæ inter quadraturã porticus relinquebat area:fuerunt uaria p ingeniorum diuersitate oblectamẽta:quosdã.n. legimus prati riditate consitis arboribus plena fuisse cõtentos:quosdam ibi fontẽ saliẽtium:in sublime aquarum cuniculis aliunde deductarum habuisse: cum riuulos aquarum inde per pratum defluentes si paulo murmurationes essent euripos:& alios maiusculos i ppria nimis similitudine nilos appellarent. Vnde Cicero legũ primo. Magnificasq; uillas & pauimẽta marmorea & laqueata tecta cõtẽno. Ductus uero aquarũ quos isti nilos euriposq; uocãt:qs cũ uiderit nõ irriserit? Supior uero porticus ad quã oblongo molli & accliui sæpius q̃ gradibus ascẽsus erat:eadẽ in pauimẽto parietibus & colũnato habuit ornamẽta:sed laqueato đsup id tectũ sæpius q̃ camera itegebat:quæ qdem laquearia auro argẽto & ebore distincta fuisse supius uidimus:cũ in aliqbus cõstet particulas fuisse ita libratas suspẽsasq; ut serui ipulsu i hospites deciderẽt:đ qbus sic habet Plinius

De pauimẽtis.

Porticus quadrato

laquearia quæ nunc etiam in priuatis domibus auro tegũtur: post Carthaginem euersam primo inaurata sunt. In capitolio censura. L. Mummii: inde transiere in cameras: parietes quoq; iam & ipsi tamq̃ uasa inaurantur: cum sua ætas uarie de Catulo existimauerit: q; tegulas æreas capitolii inaurasset primus. Quæ autem partes aliæ: & domus officinæ ad inferiorem superioremue porticum essent: nõ satis affirmari potest. Sub ipsa namq; porticu prima: fornices erant amplissimi: ædium quas sustentabant magnitudini respondentes: in quibus partim molæ tenebãtur & asinariæ & manuales: & ei pistrino serui perpetuo dedicati: partim ipsi & alii comedebant & dormiebant serui: partim diuersarum rerũ apotecæ: & uinaria: olearia: & rerum aliarum cellæ erant. Quin etiam ipsorum fornicum subterraneorum pars una zetis ĩseruiebat parti ædium nunc ignotæ: & cuius apud priscos mentio sæpe habetur: oblõgus enim is fornix aqua feruente a seruis in id opus addictis implebat: nullũq; aquæ uaporarium aliud erat q̃ quod in id ædificantes de industria & accuratissime: i hãc maxime formam reliquissent triginta ut apparet pluribusue in circuitum locis fistulæ cannales qua fornix parieti hæret linquebatur: triplices quadruplicesue simul iunctæ: quarũ ex lateritio unaquæq; summissi pugni longitudine & duorum dygitorum crassitudinis latitudine erat: quæ forma efficit: ut ternæ quaternæ aut plures simul paruum occupent locum. perducebanturq; in primam secundã & tertiã si domui aderat contignationẽ: & in quacũq; aula: cubiculo: porticu: & alia domus particula binæ ex ipsis quaternæ aut plures amoto quod proprium semper adhibebatur obturaculo uaporem exhalantes: ab imis feruentibus aquis prouenientem dabant calorem: pulchrumq; est uiris ingenio præditis uidere: multis in Romæ ruinis fornicũ murorũq; moles crassissimas: eas habere cunicullares textulas cannales itrãsuersum deductas: nulla eñi erat pars ædiũ a primis in sublime pductis cannalibus tam remota: quin ædificantes per ingentes murorum crassitudines earũ aliquã perduxissent. Cernereq; hoc est nũc ĩprimis ĩ ædibus quas Philippus marerius apud sanctũ Stephanum pineæ siue (ut aiunt) caci: ad meridionale ipsius ecclesiæ atriũ possidet: quẽ ad locum subterraneũ accẽso p diẽ mediã lumine parua scala descenditur. Ecclesia uero sanctæ Crucis nunc ĩsignis: doctos qui hæc legerint circumspicientes: q; hi fuerint ex lateritio cuniculi facile edocebit. Cum enim in palatio sosorii ciuis amplissimi ea fuerit ecclesiæ ædificatio: habuit ad calefactionem partium ædis singularum id palatium hoc de quo diximus adiumentum: usq; ad primam contignationem a tribus ecclesiæ lateribus extans. Scribitq; Placidus grãmaticus in zetæ uerbi expositõe: aquam frigidam per æstatem ex formis in eum dimissam subterraneum siue fundamentalem fornicẽ: omnes ædiũ particulas per emissam lenis

De fornicibus

Zeta

ſpiritus uaporatõnem pari forma & ratione refrigeraſſe:ſupra ipſos ita q; primos fundamentales(ut ita appellem)fornices:erãt partes domuſ ad primã porticum ſoli paritate reſpondentes:ſed pro dominorum inge nii uarietate ſingulis in ædibus diuerſæ: & pariter ad ſuperiorem porti cum erat Cubicula enim utrobiq;:aulas:cœnationes & alia loca prout libuerat ſinguli ædificabant. Videmus uero quibuſdam in urbe ſũmo-rũ uirorũ ædibus:& plurimis ĩ mediocriũ ẽt libertini generis hominũ uillis:porticus ſuperioris formæ ĩferiores binas ternaſq; fuiſſe: ad quas ſuperiores aliæ totidem porticus reſpondent: quod quidem minori no bis eſt miraculo: qui Bernabouis uicecomitis ædem trinam habentem quadratam inferiorem porticum:columnis marmoreis & quidem ſubli mibus ſuperiorẽ ſuſtẽtãtibus porticũ:munitam Mediolani uidimus: ĩ qua ſi pauimenta cruſtamentaq; marmorea & laquearia deerant aurea: & argentea:& eburnea: elegans ſumotuoſiq; operis pictura nequaq̃ in auratõibus carens & parietes & laquearia exornabat:Pariſq; pene ope ris & dignitatis ædes aliquando fuere:quas magna ex p̃te extantes: ſca ligeri Veronæ:Carrarieſes Paduæ ædificarunt:& ſancti Benedicti ordi nis monaſteria præſertim uetuſtiora:quorũ p̃tẽ principio in Romano-rũ priſci tp̃is ciuiũ ædibus ædificata fuiſſe ſcimus: eã de qua diximus formam retinẽt.Sed alias quoq; partes antedictis maiores nonnullæ ur bis ædes:& pene omnes uillae habẽt:dedicatas ſcilicet ſingulis diis par tes:in quibus & ſi res diuina debito tẽpore:cœnationes tamen aliquan do etiam fiebant. Vnde eſt illud Luculli quem cum.M. Craſſus Pom peius & Cicero improuiſum ad cœnam adoriri cuperent conſtituto il le pridem cum diſpenſatore remedio obuiauit:ĩ Apolline enim cœnan dũ eſſe admonens:abunde ſignificauit parandam eſſe cœnam: quæ ſũ mis tribus hoſpitibus ſatiſſaceret:ſimiles.n.q̃ plures habuit in æde cœ nationes quæ pluriũ pauciorũq; conuiuarũ dignitatẽ:ac cõmodũ habi turæ eſſent q̃ totius apparatũ. Et præter hæc cũ urbanis ædibus cõia uillæ alta habent magnitudinis eximiæ loca:idq; facile intelliget qui bi nas Plinii oratoris epiſtolas leget: in quibus laurentinam hetruſcamq; uillas ſuas accuratiſſime deſcribit:& quidem in laurẽtina has deſcribit p̃tes a nobis ſuperius dictas. In prima parte atrium frugi. nec tamẽ ſor didũ. Deinde porticus in o littere ſimilitudinem:quibus paruula ſed ſe ſtiua harena concluditur. Poſtea Hippodromos ponit partẽ ad equorũ Hippodrõmos. curſus agitationemq; factã:quæ breuior ſtadio uno eſſe non potuit. pa riſq; longitudinis fuiſſe oportuit geſtationes in quibus deambulando Geſtatõnes. deſatigati:aut curru uecti ad ſanitatem exercerentur: & orti inereant ui neæq; ingentes: prata quoq; ſiue ut appellant uiridaria buxo lauroq; plurimo frequẽtata:quorũ p̃ſertim buxi in oẽm formã ductilis: leonũ: urſorum & aliorũ animaliũ formæ ac litteræ:domini & opificis nomen

exprimentes inerant. Et zetas in utraq; uilla binas ternasue fuisse uide
Xystus
mus: ædificio in id separato: quod cubicula: cœnationes & aulas habu
erit gyemales. xysti etiam inerant in hemiciclum curui: & aliæ diuerso
rum uocabulorum partes: græcæ ut credimus appellationis quas: tam
huius temporis græci ignorant. Sed & nos per uiam appiam uillarũ ui
dimus ruinas: in quis theatra extant: tres mille homines inspectaculum
Absidæ
admissura. extãt ferarum septa & piscinarum muri. In baianoq; pariter
& lucrino præter eadem adhuc apparentia: absidæ extant celsi superbi
q; operis: quarum partẽ balnea partem sacella: partem cubicula. Et uil-
larum aulas: cœnationesq; fuisse non dubito: in quarum aliquibus fer-
ramenta semicorrosa superne adhuc pendent: specularibus quæ su-
stentabant spoliata. Hic mihi ad tantas ædium uillarumq; magnificen
tias nonnulli priscorum ineptias falso arguentes insultant: nec singulis
ut nunc cubiculis caminos nec latrinas fuisse: sed de caminis & neces-
sario p hyemẽ calore satis supraq; in zetis factum existimo. Siq; erũt q
contendant nõ potuisse tenuioris census homines eas habere zetas: so
cũ respondebo eos media habuisse aula ad quem tota familia conside
ret: sicut plurimis nunc circa urbem & partem italiæ regnum appellatã
in urbibus & oppidis seruari uidemus: quamq̃ Cicero ad Quintũ fra
trem Asiæ tũc proprætorẽ de uilla quam sibi i arcano ædificabat sic ha
bet. Vaporariũ exquo ignis erumpit. Et Trebatio idem Cicero. Valde
timeo ne frigeas in hibernis quamobrẽ camino luculento utẽdũ cẽseo
latrinarũ uero ininstiorem q̃ caminorum calumniam fuisse ostendam.
Multis unamquamq; etiam mediocris cẽsus ciuiũ ædem & uillam ser
uis libertis ancillisq; abundasse constat: q excepta in uasis dominorum
uentris pondera deportantes in aquarũ decursibus abiicientes: ualcu-
lum illico emũdabãt nõ solũ enim i ædibus sed uicis uiis: uiculisq; &
andronis ferme in singulis aquæ publico istituto i id ad salubritatẽ ci-
uitatis adiumẽti decurrebãt: libetq; magnã i pudẽda re priscoꝝ prudẽ
tiã liberius calamo q̃ uerbo & famine fortassis ausuri fuimus: exprime
re: ne tanta seruoru puerorũq; urbem incolentiũ turba: quãtã fuisse cre
dendum est: ne peregrina multitudo quã refertur hospitio carentẽ per
uias quãdoq; noctes egisse: oia quod necessariũ fuisset sordibus & fe-
Latrinae publicae
tore cõpleret: latrinæ primum in ipsis urbis mœnibus aliquot milia: &
aliæ pariter certis in locis publicæ institutæ sunt: qđ quidẽ Sexti Ruf
fi uiri cõsularis breue compendiũ ostendit: & cũ id parum prodesse sit
uisum: aquarum decursus tota urbe: (quod Frontinus indicat): post
angulos ita deriuati sunt: ut etiã interdiu sine pudore exonerandi i ipis
uentrẽ præbita sit facultas: quibus in locis publica impẽsa spõgiæ fusti
culis ibi catenæ firmatis alligate erãt: qbus obscœna nõ solũ abstergere
sed sumpta bis terue aqua lauare liceret. testis ad id mihi nũc unus: sed

locupletissimus sit ãneus Seneca: qui ductum ut feris in amphitheatro pugnaturus obiiceret: captiuæ sortis hominẽ: simulata exonerãdi uentris necessitate: cum a perducente lictore permissus esset paulisper secedere: ligno cui erat in id alligata spongia in os suffarcinato enectus: ferarum seuitiæ se subtraxit. Fenestras uero quas trãsennas Festus uult appellatas fuisse: prisci amplissimas ẽt ut uidetur extra ꝓportõnẽ fecerũt ea(ut uult Plinius)ratiõe: ꝙ agitatum uento aut tenui aura aerẽ seruari in ædibus salubriorem existiment. Fuit ẽt unaquaqꝫ in æde aut uilla impluuium: quẽ Asconius secunda actione in Verrem locum fuisse dicit sine tecto qua impluere imber in domum posset. Vnde Cicero tertia in Verrem: ostendam in ædibus priuatis longa difficiliqꝫ uectura colũnas singulas ad impluuiũ sextercíis quadragenis milibus. Et textrinũ unaquaqꝫ ẽt splendidi uiri domus in atrio habuit locatũ. Asconius in Milonianam Cicerõis orationem. Clodiani ad milonis domum delati telas quæ ex ueteri more ĩ atrio texebantur diruerunt. Et Cicero ipse tertia in Verrem. Nulla domus in sicilia locuples fuit: ubi iste non textrinum instituerit. Possemus ex his quæ supra collegimus: lecticas in cubiculis aureas argenteas & eburneas: lectorum fulcra ex bisso purpura lineisqꝫ auro intertextis: strata in cubiculis: tapeta & uestitos aulæis muros. Possemus abacos cum suppositis ad aquas excipiendas immundas conchis aureis & argenteis. cum uasis uinariis aquariisqꝫ item aureis & argenteis: cum mirrhimis: trullis & cantaris. Possemus bibliothecas in uillis singulis integras repetere. Possemus pauonũ turdorũqꝫ auiaria: gallinaꝝ columbarũqꝫ milia: ostrearia: piscinas dicere. Sed cũ ea unusquisqꝫ ex superioribus sumpta facile possit ædium & uillarũ partibus applicare desinemus: propositoqꝫ nihilominus uillarum magnificẽtiæ & priscoꝝ magnitudinis opum intendentes: mirum dicimus: omnium fuisse in ea re maximũ: ciues Romanos etiam mediocris census nõ ternas modo aut quaternas huiusmodi uillas sed multo plures habuisse. Verrẽ enim satis innuit Cicero triginta habuisse uillas: in quas lectos: fulcra: supllectilem: & ornamenta Siciliæ furtis & rapinis aduecta: ꝑduxerit. Nec uero emisse eas post contractas tanta rapina diuitias Verrem satis cõstare credimus: qñ eaꝝ coemptionẽ uillaꝝ a Cicerone obiici non uidemus. M. Cæliũ cuius causam. M. Cicero perorauit: paucarũ diuitiarũ fuisse qui eam perlegit orationem intelliget: & tamen Cicero in confutatione sic habet. Sumptus unius generis obiectus ẽ: habitationibus triginta milium dixistis habitare. Et ipsum Ciceronem: q̃ nunq̃ diues inter Romanos ciues sit habitus(licet ꝑ calũniam Salustius id obiiciat)duodeuiginti habuisse uillas: uos cu ris aliquãdo liberiores: ĩ epl'is ad atticũ collegisse meminimus: sed eas q̃ nũc memoriæ occurrerit referemus. Tusculanã: in qua nũc decimo ab urbe miliario griptæ

Trãsenna

Impluuium

Textrinũ in quaqꝫ domo

De uillis

Villae Ciceronis

ferratæ græcũ extat monasteriũ. Lanuinam cuius oppidi nũc sũmi uiri Prosperi cardinalis columnæ: & si publicum erat Romani populi municipium: agros murenarũ familia inde oriunda: maiori ex parte possidebat. Habuit adasturam nunc Antonii columnæ urbis præfecti arcẽ: uillam asturicensem. Habuit ad idem inferi maris littus phormianam: cuius uestigia apud molas amœnissimum gaietæ uicum inspexisse lætamur. Habuit puteolanam: in qua Hadrianus imperator obiit. Habuit alsiensem nobis incognitam. Fuitq; illi omniũ gratissima arpinas paterna: cuius in legum dialogo meminit. Fuit & arcanũ nunc arce oppidum cassinati ꝓpinquũ: i quo Q uito fratri cõe uiridaria idest colles arduos oino steriles & sola gratos uiriditate: fratri emisse alicubi in epistolis scribit. Fuit & Pompeianum: ubi nunc paulo plus minus duodecimo a Neapoli miliario sanctæ Mariæ annunciatæ uico est appellatio. ad ipsasq; uillas cũ sæpe numero Ciceronẽ iuisse legamus: nunq̃ aliqd detulit supellectilis: aut librorum: ut quod supra iurecõsulti idicat: oẽs pariter bene istructas tenuisse uideatur: & nunq̃ pauciores triginta libertos seruosq; Cicero iter faciens duxit: cũ aliq̃n uxorem & liberos trahens plurimos ipse: & leuis superbaq; uxor Terentia ancillarũ cohortẽ habuerit: quæ illi in patriam reuocato: cum curribus sexdecim brundusium usq; obuia fuit. In oratione etiã miloniana Cicero: quẽ mediocris census ciues comitatum i uillã ituri ducerent: satis sic ostendit: Milo q nũq̃ tum casu pueros simphoniacos uxoris duxerat: & ancillarum greges illi qui semper secum scorta: semper exoletos: semper lupas duceret tum neminem. Asconius uero pedianus in eadem orationem: comitum quos ciues Romani in uillas ducerent numerum sic idicat. Milo rheda uehebatur cum uxore fausta. L. Syllæ dictatoris filia: & M. Fusio familiare suo. Sequebatur eos magnũ seruorum agmen: inter quos gladiatores quoq; erant: ex quibus duo uoti. Vnde Cicero ipse eodem loco. Cũ hic Milo cum uxore ueheretur in rheda penulatus: magno cum impedimento ac mnliebri: & delicato ancillarũ puerorũq; comitatu. Et Q uitus Cicero frater Marco fratre opibus tenuior: qualẽ uillam sibi parari fecerit in arcano nunc arce oppidulo cassinati propinquo: ostẽdit ipius Marci Ciceronis epistola cuius particulas hic excerpam. In arcano ad Q uitũ idus sept. aquã quã ibi ducebant nõ longe a uilla bellesane fluentem uidi: nihil ei restabat præter balnearia & ambulationem & auiarium. Summam dignitatem pauimenta porticus habẽt: quod mihi denique apparuit: postq̃ & ipa tota patent & columnæ politæ sunt. cameras qasdam non probaui: mutarique iussi: quo loco te in porticu scribere aiunt ut atriolum fiat. Equidem hoc quod melius itelligo affirmo mirifica suauitate te uillã habituꝝ: piscina & salientibus aqs additis palestra: & silua uiridicata. Q uãq̃ ea uilla q̃ nũc ẽ tãq̃ philosophia uidetur

esse:quæ obiurget cæterarum uillarũ ĩsaniam. Habes de rebus rusticis urbanam expolitionem. Expolitiones utriusq; nostrum sunt in manibus:sed tua ad perfectum. Plinius autẽ orator homo:ex como: uir Romæ alienigena:quid uillarum habuerit ab ipso audiamus. Cũ enim uillam quæ sibi erat ĩ thuscis descripsisset Apollinari suo:sic ad finẽ epistolæ habet. Habes causas cur ego thuscos meos tusculanis:prenestinis:tiburnis præponam meis:& in alia epistola Romano. Ego ad lariũ lacũ huius in littore plures uillæ meæ:sed duæ ut maxime delectant:ita exercent:altera imposita saxis more baiano lacum prospicit:altera neq; more baiano lacũ tangit. Sed erunt qui Milonẽ Clodium Ciceronem ac Quintum fratrem:Plinium & Verrem inter opulentissimos: nõ inter mediocris census ciues Romanos adnumerari uelint:iisq; respõdemus M. Crassum dicere solitum fuisse. non esse diuitem qui exercitum ex ꝓprio alere non posset:sicut ipsum potuisse constabat: ut pariter diuites esse dicamus Dolobellam ĩ cuius epistola ad Senatũ. P. Q. R. scripta uidemus eum dicere exercitum liberalitate sua sustentatum bene habere:sicut & Brutos & Cassios aliquamdiu sustentasse constat:diuites ẽt illi erant per quorum agros anneus Seneca bina aut terna flumina a sũmo apenino in mare scribit discurisse. Diuites & illi erant:quos Tyberius gracchus in hispaniam iturus:cũ per italiam iter faceret uidisse deplorat:sena:septena & plura seruorum milia in agris habere:quamobrẽ sui exterminii legem agrariam ferre constituit. Iam. L. Lucullum & . G. Pompeium ditissimos fuisse nullus addubitauerit. qui legerit Lucullũ a Pompeio & Cicerone xerxem togatum fuisse appellatum: qui minimam ob delectatiunculam montes in putelano ad nuncagnanum perfoderet:& Demetrium Pompeii libertum in Asiã ad uillas agros & cæteras diuitiarum suarum partes inspiciendas euntem:tantum in comitatu habuisse apparatũ:ut regibus nostri tẽporis æquipari potuit. Cui omnes Asiæ populi potiusq̃ Catoni longo itinere obuii procedebãt. Iã tandẽ priscam ædificiorum urbis Romæ magnificentiam: splendorem ornatum:quoad in re exinanita fieri potuit:iam ciuiũ illa inhabitantiũ diuitias:lautitiam:ingentes exq̃sitissimosq; apparatus: nõ parua ex parte credimus ostẽdisse:uelim itaq; nũc mecũ sint qui fornices & cameras:qui antra:qui fundamenta:sub uineis sub ipsis ecclesiis: & ciuium nostri temporis domibus ac casis intra urbis mœnia:& ubiq; in circuitu extantia inspiciant & contemplẽtur. Velim esse qui ad omnes uias consulares. Aureliam in hetruriæ maritimis pisas uersus: tassiam ad saturium Vetrallã: Viterbiumq; & uulsinenses. Flaminiam per Narniam meuaniam:fulgineum:nuceriam:callium:fanum fortunæ: pisaurum & ariminum: Per latinam ac lauicanũ nunc ualmontonũ:& nunc campaniam usq; ĩ casinatẽ sancti Germani saltum: ꝑ appiam an albæ ariciæq;

M. Crassi dictum

Qui diuites fuerint ĩ urbe roma

L. Lucullus ditissimus

Demetrius Põpeii libertus

ru inas:& muros pontinæ olim plaudis pontes a nimphis ad terraci-
nam inde per fundos itrum:molas:suessam:& medium stellatem cam
pum usque brundusium:inde transuerso itinere per atellam nūc aduer
sam puteolis:& circum baianum olim sinum nunc tripergule balneas
usque cumas. Velim itaque esse qui ædificia alicubi ad dictas uias se-
miintegra:aut quod certius est ingentes stupendasque eorū ruinas me
cum inuisat.pauimenta inspiciat:lithostrota uermiculata & scalptura-
ta piscinas alicubi:ostrearia:feratum auiumque:aut leporaria:aut clau-
stra:ita inter rubos uepres & spinas apparentia:ut facile sit futurum ea
paruo negorio:paruaque impensa usui prisco reddi.Isque diligens no-
stræ huiusmodi indagationis socius cum nostra etiā hæc quæ hoc col
legimus libro legerit:negare audeat:illius ea populi fuisse Romani in
quo omnes auro & argēto ac totius orbis præda quæsitis opibus abū
dauerint:adeo ut non solum patricii & equestris ordinis uiri:nō solum
plæbeii in tribubus centuriis censuque ascripti domum in urbe & uil-
las denas pluresue habuerint ornatissimas:ac sumptuosissime paratas:
sed liberti:& libertini generis infiniti:similibus in urbe in suburbanisq;
& per Italiam omnem extraque eam ædibus ornati fuerit. Scribit Sue
tonius tranquillns Cæsarem perpetuum dictatorem ut gratiam multis
aliis largitinnibus lenociniisque quæsitam:nouo item modo aucupare
tur:Viginti milibus Romanis ciuibus:quibus terni: aut plures essent
nati:campum stellatem campani agri maximam melioremque partem:
æquis portionibus diuisisse:donum certe eximium:in quo plurima &
opuleutissima sint etiam nunc castella:ceanum:talenum: & alia pro-
ut in Italia ostendimus illustrata:feceruntque tanti id munus:qui acce
perāt Romani ciues:ut tamq̄ una sodalitas inde effecti: pro communi
omnibus elogio ac titulo in monumentis se singuli stellates inscripse-
rint. Vidimusque nostro indicante Octauiano ubaldino nō minus op
timo q̄ nobilitate insigni:quem præclarus princeps Federicus Ferariē
sis unicum habet germanū fratrem:ad quattuor pyramides sepulchro
rum urbini esse marmoreas : in quibus singulis diuersi ciues Romani
suis functorum militiæ munerum titulis : stellatem litteris maiusculis
elegantibus quisque addiderat.Ex eo itaque ingēti ciuium numero un
de uiginti milia stellates ternis aut pluribus aucti filiis se legi potuerūt
totidem aut plura milia tribus pauciores aut nullos habentium uatos
sumi potuissent:& hæc uiginti milia exciuiū corpore urbi incluso sum
pta fuisse non dubitamus.Satisque superius in rei publicæ administra
tionis partibus ostendisse meminimus:plures italiam:plurimos cæte-
ras ipii ꝓuincias ipsa urbe cuius Romanos & milites habuisse. Digres
si nup fuimus a ꝓposito. Vt qđ libri huius initio ꝓposuimus & Frāci
sco nostro barbaro ostēdendū nos diximus fuisse pollicitos.tū fœnore

Cāpus stellatesdiuisus a Cæsare ciuibus

exsoluamus. Non solum uiginti sed multo plura ciuium milia fuisse priscis temporibus Romæ. qui ædium supellectilis familiæ & apparatus omnis splendore lautitia atque luxuria nostros omnes huius temporis urbium & oppidorum ciues longe superauerint. sed iam unde ab instituto abiuimus reuertamur. multa superius uirorum cuiuslibet ætatis consuetudines moresque. Multa ædium: & uillarum opulentiam: magnificentiam: & splendorem ostendentia diximus: quæ mulieribus quoque potuerunt esse communia. Nunc aliqua eis accomodata solis cum attigerimus: alia etiam per eam occasionem scribemus: quæ uiris quoq; fuere communia. Nihil uero magis proprium: nihil mulieri magis aut decentius q̃ pudicitia: de qua quid senserint curauerintque prisci primum a Liuio audiamus: is libro decimo sic habet. Certamen i sacello pudicitiæ patritiæ quæ in foro boario est inter matronas ortum. Virginiam auli filiam: patre plæbeio: nuptam. L. Volumnio consuli matronæ sacris arcuerunt: in uico longo ubi habitabat ex parte ædium: quod satis eēt loci modico sacello extruxit aramq; ibi posuit pudicitiæ plæbeiæ. Et Plinius. pudicissima fœmina matronarum sententia Sulpicia paterculi filia: uxor Fuluii flacci: electa senatuscō sulto: quæ sacrum ueneris ex sibyllinis libris dedicaret. & ad pudicitiam per moderationē uitæ conseruandam scribit Plutarchus in problematibus: quod supra sumptū a. M. Catone rettulimus: mulieres cognatos ore osculatas fuisse: cum iis uini usus esset interdictus: idcirco ne bibentes laterent: sed domesticorum congressu redarguerentur. Et Aulus Gellius mulieres Romæ & in latio abstemiæ uixerunt institutumq; ut cognatis osculū ferrēt reprehēdēdi causa: ut odor inditium faceret si bibissent. honorq; semper mulieribus pro uirtute est habitus: qui tamen maximus inchoauit in Veturia matre & Volumia uxore Coriolani: a quo cum impetrassent ut rediret in uolscos Senatuscō sulto honores decreti mulieribus ut cederent eis semita uiri: auroque ille uterentur & purpura: nec paruus est honor quem mulieribus tributum tradit Vlpianus de senatoribus: clarissimarum enim inquit personarum appellatione continentur fœminæ nuptæ clarissimis personis: clarissimarū quoque fœminarum nomine senatorum filiæ nisi quæ uiros clarissimos sortitæ sunt: non habentur: Fœminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: tamdiu igitur clarissima fœmina erit: quamdiu senatori nupta ē: uel clarissimo: uel separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit: Sed nuptæ prius consulari uiro impetrare solēt a principe (q̃uis p raro) ut nuptæ minoris dignitatis uiro: nihilominus in consulari maneant dignitatæ: ut scio Antoninum magnum Augustum iuliæ magnæ consobrinæ suæ indulsisse. Possem hoc loco: & multi fortasse faciendum mihi fuisse existimabāt: multarū mulieꝝ laudes attingere: sed paucis breuitati consulturus

Nihil mulieri decētius pudicitia.

De pudicitia.

Honores mulieribus p uirtute

Portia Bruti
Zenobia

ero contentus. Portia Bruti uxor: Catonis filia: cultro coxam uulnerauit: ut constantiam fortitudinemque experiretur. Zenobiã scribit Trebellius Pollio: Odenati palmirenorum principis uxorem: multorum sententiis forti marito fortiorem fuisse: mulierem omnium nobilissimam & speciosissimam. Victorinamque dicam castrorum matrem: ubi filium & nepotem uidit occisos: Posthumium lollianum: & maritum hortatam fuisse: & iuuisse ad imperium: quod & ipsa in germanis gessit. Nec fuit minor aliquando priscis: mulierum uersaniæ atq; impudicitiæ punitionis: q̃ honoris uirtutibus habẽdi diligentia: Fabium Gurgitem scribit ĩ decimo Liuius: aliquod matronas a populo stupro damnatas pecunia mulctasse: ex quo mulctatitio ære ueneris ædem quæ ꝓpe circum est faciendam curauit. Claudia cum eius carpentum frequẽti populo uia progredi nequiret: ut frater reuiuisceret optauit: & uerbo postulauit: qui classe apud Siciliam perdita: populum rarefecit: damnataque graui mulcta est: Tiberius princeps matronas prostratæ pudicitiæ quibus accusator publicus deesset: ut propinqui maiorum more de communi sententia coercerent auctor fuit. Et Domitianus imperator probrosis fœminis lecticæ usum ademit. iusque capiendi legata hereditatesque. & Alexander seuerus imperator mulieres ĩfames quarum numerum magnum repperit puniri iussit. alia nunc in moribus & consuetudinibus: reliqua ẽ pars uestium: cuius uerbi multiplex significatum esse uidemus: Festus enim sic habet. Vestis generaliter dicitur stragula: forensis: muliebris. Vestimentum pars aliqua: ut palium: tunica penula: Sed Vlpianus de legatis tractans latius exponit. Vestimentorum sunt omnia lanea: lineaque: uel serica: uel bombicina: quæ iduendi: ꝑcingendi: amiciendi: insternendi: accubandiq; causa parata sunt: & quæ his accessionis iure cedũt: quæ sunt institæ picturæ: clauique qui uestibus insuuntur. Vestimenta omnia: aut uirilia sunt: aut puerilia: aut muliebria: aut communia: aut familiaria: uirilia sunt quæ ipsis patrisfamilias causa parata sunt: ueluti togæ & tunicæ. de quibus sic habet. Asconius in oratione pio. M. Scauro: Cato prætor iudicium: quia ætate grauabatur sine tunica exercuit campestre: sub toga cinctus in forum quoq; descendebat: iusq; dicebat: idq; reppererat uetere cõsuetudine: quia statuæ Romuli in foro: & in rostris Camilli fuerunt togatæ: sine tunicis: palliola: uestimenta stragula: amphicipe & saga & reliqua similia puerilia sunt: quæ ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem ueluti togæ: ꝑtextæ: aliculæ: clamydes: palia: quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt quæ matrisfamilias causa comparata sunt: quibus uir non facile uti potest: sine uituperatione: ueluti stolæ: palia: capitia: zonæ: mitra quæ magis tegendi capitis q̃ ornandi causa est comparata: plagulæ: penulæ: paliũ: uestes & reliqua huiusmodi: quibus sine reprẽhẽsione

Victorina

De punitõe ĩ mulieres. Vesanas habita

De uestibus
Vestis.
Vestimentũ

Vestimenta uirilia.

Vestimenta puerilia.
Vestimenta muliebria.

uel uir uel uxor utatur: Et de toga & stola sic habet in phillipicorum secundo Cicero in Antonium dicens: sumpsisti uirilem togam: quam statim muliebrem stolam reddidisti familiaria sunt: sicut saga: tunicæ: penulæ: lintea: uestimenta stragula: & cætera similia: uestis etiam ex pellibus cōstabit: item pelles caprinæ & agninæ uestis erunt: cum & tunicas & stragulas pelliceas nonnulli habeāt: Argumento sunt etiam nationes quædam ueluti sarmatharum quæ pellibus teguntur. Aristo etiam coactilia: uesti cedere ait & tegumenta subselliorum uice margaritarū. Tapeta uesti cedūt: quæ aut sterni aut inniti solent: sed stragulas & babionica que equis insterni sollent non puto uestis esse: fasciæ cinctiles: pedulesq; & impilea uestis loco sunt. quia partem corporis uestiunt. alia causa odonum: quia usum calciamentorum præstāt. Ceruicalia quoque uestis nomine continentur: & culcitræ etiam uestis erunt. Et Calistus scribit uestis appellatione tam uirilis q̄ muliebris: & scænica etiam si tragica uestis aut citharedica sit continetur: Vestium uero uocabula particulariter exponi ideo superfluum & simul impossibile dicimus: qa eorum quibus nostra ætate unaquaeque utitur ciuitas uocabula satis sciri nequeunt. Nam singulo ferme decennio singulis i ciuitatibus mutatas fuisse cum nominibus formas uidimus. Tamen ut priscorum induendi morem qui apud scriptores inuenitur nostri intelligant: aliqua afferemus. M. Varro tunica a tuendo corpora: toga a tegendo: Cinctus uirorum: cingulum mulierum. Asconius pedianus secunda actione in Verrem. Toga communis habitus fuit & marium & fœminarum: sed prætexta honestorum: toga uiliorum: quod etiam in mulieribus seruatur. Nonius. Tunica uestimentum sine manicis: ideo Virgilius exprobrans. Et tunicæ manicas. Et infra toga non solum uiri sed & mulieres utebantur quamq̄ uirorum etiam publicæ necessitatis indumentum fuit. Suetonius de Augusto. habitnm uestitumq; pristinum reducere studuit ac uisa quondam pro contione bullatorum turba indignabundus & clamitans. En ait Romanos rerum dominos gētemq; togatam. Negotium aedilibus dedit ne quem post hac paterētur in foro circoq; nec nisi positis laciniis togatum consistere. Et Hadrianus senatores & equites Romanos semper in publico togatos esse iussit: nisi a cœna reuerterentur. Ipse cum in italia esset semper togatus incessit. M. q; Antoninus philosophus ingressus per brundusium italiam: togam sumpsit: & milites sumere iussit. nec nunq̄ milites in italia sub eo non togati fuere. Seuerum aphrum refert Capitolinus: cum rogatus ad cœnam imperatoriam paliatus uenisset: qui togatus uenire debuisset: togam praesidiariam ipsius imperatoris accepisse. apud eundem Capitolinum ē epistola. imperator Commodus Clodio Albino salutem & caetera: ut ibi insigne aliqđ iperatoriae maiestatis accedat: habebis utendi coccinei palii

Vestimenta familiaria.

Tunica
Toga
Cinctus.
Cingulum.

facultatem: sed pūrpuram sine auro. & Plinius orator præsenti. Quo-
usq; calcei nusq̄ toga feriata. Calceiq; uerbi expositionem alio tactam
tangendamq; loco libet repetere: quia hic a Plinio melius a suo contra
Calceus. rio apparet. Sicut enim toga omnium fuit uestium longissima: ita cal-
ceus erat breuissimus: unde milites in prælium ituri cum saga & breuia
Penula. sumpserant indumenta calceati dicebantur. penula uestis quam supra
Stola tūicam accipimus. Stola quæ omne corpus tegeret: palla honestæ mu
Palla lieris uestimentum hoc est tunicæ palium. paludamentum uestis quæ
Paludamentum. postea dicta est clamys. prætexta insigne Romanum quod supra tuni-
Prætexta cas honorari quiq; sumūt. Calāticæ tegmen capitis muliebre. Aulea ge
Calantica nus uestis peregrinum. plagæ grāde linteum. Tegmen quod postea di
Aulea ctum est fascia breuis: uirginalem horrorem cohibēs papillarum. Abol
Plagæ. la uestis militaris. Sagum militare uestimētum. Regilia diminutiua ue
Ralla stis. Ralla dicta a uarietate. Rica quæ & sudarium. Cæsitium linteolū
Tegmen purum & candidum. indusium: quod corpori magis aleret uestimētū:
Ricca Patagium aureus ornatus uesti additus. Supparum linteum femorale
Abolla. usq; ad talos pendens. Exoticum peregrinum. Mollicina uestis a mol-
Cesitium litie dicta. Ansitapæ uestes uillos utrinque habentes. Lena uestimen-
Sagum. tum militare quod super omnia uestimenta sumitur. Carbasus palium
Indusium. quod amiciuntur: aut sericeum: aut lino tenui. Lembus muliebre uesti
Regilla mentum: quod purpuram in imo habet. Flammeum tegmen quo capi
Patagium ta matronæ tegunt. Recinium paliolum fœmineum breue: quo mulie
Mollicia res in aduersis: ac luctibus utuntur. Nam cum omnem uestitum deli-
Supparum. catiorem & luxuriosum ponunt: recinia sumūt. Tapete & culcitra sūt
Lena notissima. Subucula uestis intermedia: Capitia capitis tegmen. Encimi
Antisapae bomata & parnacides genera uestium puellariū. Barnacidæ quas nunc
Carbasus guarnacias dicunt. Diuersitas uero colorum in uestibus fuit diuersis ra
Lembus tionibus & temporibus. Cicero in Vatinium testem. Togam pullam
Flammeum fuisse atram & nigram: & qua in funeribus esset usus sic ostendit. Atq;
Recinium etiam illud a te scire cupio: quo consilio: aut qua mente feceris: ut i epu
Subucula. lo. Q. Arii familiaris mei cum toga pulla accumberes? quem unq̄ ui-
Encimibomata deris? quem audieris? quo exemplo: quo more feceris? Quis unq̄ cœ-
Parnacides. nauit atratus? ita enim illud epulum fuisse funebre: ut munus sit fune
Toga pulla ris: epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed ōmitto epulū. p. r. festū diē argē
to & ueste omni apparatu ornatuq; uisendo: Quis unq̄ in luctu dome
stico: quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? Cui de balneis
exeunti præter te toga pulla data ē? cum tot hominum milia accumbe
rent: cum ipse epuli dominus. Q. Arius albatus esset. Quales uero alii
fuerint uestium colores dicere ex ipsis ueteribus possem. sed nostri tem
Cymatilis. poris uocabulis: singula eorum reddere non confiderem. cymatilē eni
marinum ceruleumq; dixere: quod nos uiride. Et Placidus sic habet.

Glaucus color interdum pro uiridi ponitur:est qui admixtum habet ui rori alborem. Virgilius glaucas salices & oliuas dixit. Item in hominibus & equis glauci oculi:pro splendidis ponuntur. legimus nonnunq & maris colorem glaucum. sed tunc quando canescit fluctibus. Vnde Glaucus deus maris senior fingintur. Impluuiatus color quasi fumato stillicidio. Caltula crocotuli a croco:nunc giallo:Cærinum a cæræ colore Ferrugine a ferri colore. Ostrineum subrubeum. Murex fuit purpureus:rubens:scarlatum. Croceata crocei coloris uestis. uiolatia ut nunc Antracinus niger:a carbone græcum: Varro de uita patrum. Propinquæ adolescentulæ & iam atracinis proximo amiculo nigello: capillo dimisso sequuntur luctū. Plinius Colores in ueste tres a floribus. A cocco qui rosis micat: nihil aspectu gratius. Amethyston ut uiola prope purpureum. Tertius uiolæ serotinæ. honor in nuptialibus flammeo fœminis concesso a græcis italia illorum nomen usurpante. Iam purpurā preciosissimum fuisse eleganter rubentem constat. Eius originem sic edocet Placidus grammaticus: Murex coclea maris ex qua purpura magistratuum color. de qua Liuius. xxx. per. M. Catonis uerba contra tribunum plæbeis legem oppiā abrogare conatum: purpura uiri utemur prætextati in magistratibus & sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis utentur. magistratibus in coloniis i municipiis togæ prætextæ habendæ ius est. nec id ut uiui solum habeant tantum insigne: sed etiā ut cum eis crementur mortui: & cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti: matremfamilias tuam purpureum amictum habere non sines: Et equus tuus speciosius instratus erit qua uxor ueste. sed Vlpianus de legatis: purpuræ appellatione omnis generis purpuram contineri puto: sed coccum non continebitur: succinum & accinum cōtinebūtur. purpuræ etiam appellatione subtegmen factum contineri nemo dubitat. de ueste autem stragula quod habet supra Liuius aliunde etiam petendum ē: quod id uerbum male nunc a nostris intelligi uidemus. De tuberonis enim facto: qui in funeralibus Scipiōis strauerit pellicu lis hædinis lecticulos punicos sæpe alibi legimus. Et Seneca epistola q̄rtadecentesima sic habet. Tuberōis hædinos lectos cū i publicū sternerentur: hædinusq; p stragul s pelles: & licet aliqua superius ad id faciendia dicta sunt: unico i loco abūde facit i eius uerbi significatōne Vlpianus: Neq; enim dubiū ē: qn stragula uestis sit omne pelliū peristermatin uictum ergo uestem accipimus non stragulam: in stratū omnem stragulam uestem. At redeundū ē ad mulieres a q̄bus de ueste tractaturi incipimus. Liuius ī superiori oratione Catonis pro lege oppia conseruāda. Mūditiæ ornatus & cultus hæc fœminarū insignia sunt: his gaudent & gloriantur hūc mūdū muliebrem appellarūt maiores nostri: & Varro mūdus muliebris dictus a mūditia. Vlpianus de auro & argēto

Glaucus color | Impluuiatus color | Caltula | Caerinus. | Ferrugo. | Croceatus. | Ostrineus. | Antracinus | Murex. | Purpura. | Stragula uestis. | De mulierū ornatu. | Mundus

mundus muliebris est quo mulier munditior sit: continetur eo speculū Metellæ: unguenta: uasa unguentaria: Paulus uult etiam argentū balneare mundo contineri. Et Pomponius ornamenta muliebria sunt quibus mulier ornatur: ueluti inaures: armillæ: & uictolæ: annuli præter signatorios: aurū: gemmæ: lapilli: uitæ: mitræ: semimitræ: clamiticæ: acus cum margarita: reticula: chrochisuntia. Multa & admiranda Plinius de mulierum & simul uirorum ornamentis ponit: quorum partem dicemus. Vniones digitis suspendere & binos ac ternos auribus fœminarum gloria est. Crotalia appellāt ceu sono quoq; gaudeāt & collisione ipsa margaritarū. Affectantq; iā & pauperes fœminæ licitatorē i publico unionē esse dictitantes. Quin & pedibus nec crepidarꝝ tantum obstragulis: sed totis socculis addunt: neq;.n. gestare iam margaritas nisi calcent ac per uniones ambulent: satis est. Et longe infra: Brutus in philippis conquestus est fibulas tribunis fuisse aureas: & tñ eodē tpe mulieres aurum pedibus deferebant: & uiri brachiis quod ab usu troianorum est dictū dardaniū: hēant fœminæ i armillis digitisq; totis: collo: auribus: per has discurrant catenæ circū latera: & in secreto margaritarū pōdera collo dñarꝝ aureo pēdeant: ut sono quoq; unionū cōsciētia adsit: Etiā ne pedibus induit: ex eodemq; est Plinio & india & seres margaritas mittunt. precii millies centena sextertia annis singulis. Tanto nobis matronarū deliciæ constant. Lolliam paulinā quæ fuit. C. pricipis ne serio quidem aut solēni cerimoniarū aliquo apparatu: sed mediocriū etiam sponsaliū cœna: uidi smaragdis margaritisq; opertam: alterno textu fulgentibus toto capite crinibus: spiris auribus: collo monilibus digytisq;: quæ summa quadringenties sextertium colligebat: nec dona prodigi principis fuerunt: sed auitæ opes prouinciarum spoliis partæ. Margaritæ circa syllana tempora cœperunt Romæ esse minutæ & uiles. post Alexandria uicta fuere in frequētem ac promiscuū usum hæc tamē ad heredem transeunt: sed purpura & conchylia atteruntur: nisi uero purpurarum insania toleranda sit: quia fascibus Romanis & deum religioni accōmodantur: & in triumphali miscentur auro. Nos uidimus Messalinam Claudii principis sedēte eo ad naualis prælii spectaculum assidentem: indutam paludamento aureo textili sine alia materia. Arsineum dicit Festus esse ornamentum capitis mulieris. & clauata dici aut uestimenta clauis intexta: aut calc amenta clauis confixa. monile qnq; mulierum ornamentū: quandoq; equorū præpendens. Et spinterem armillæ genus quo mulieres utebantur brachio summo. solisq; fœminis decoram fuisse uestem longe lateq; diffusam ad ulnas cruraq; ab oculis defendendas. mulieres aūt candida ueste & auratis soccis usas fuisse Beatus Hieronymus ad Siluinā scribēs sic idicat. Quæ pullā tunicā nigrosq; calceolos: cādidæ uestis & aurati socci depositōe

Crotalia

Dardaniū.

Arsineum.
Clauata.
Spinter.

Vestis cādida

sumsipsti. Idemq; i canticis canticorum scribit. Ornamentnm quod so let uirginum pendere collo nuncupari ormuscum: a quo item doctore ad Rusticum monachū scribente est: In india nasci carbunculū & sma ragdum & margarita candentia: unionesq; quibus nobilium fœmina: ū ardet ambitio. Alia nunc sparsim collecta afferemus: aliquid commune cum uestibus habētia: siquidem caput & pedes sicut & reliquum cor pus pariter uestiri proprie dicitur. Fimbria est omnis uestium extremi- tas. Exomides erāt comicorum uestitus exertis humeris. Lena uestimē ti genus habitus duplicis. Lacerna uestis pars infra capitium: lacinia pś uestimenti inferior. Lanerum uestimenti genus ex lana succida confe- ctum. Mullei fuerunt calcei albanorum regum: & post patriciorum: a mullando idest suendo dicti. Mustricula est machinula ex regulis in qua calceus nouus suitur. Ocrem montem confragosum dicebant an- tiqui. hinc ocreæ dictæ inæqualiter tuberatæ. patagium est quod ad summam tunicam ad sui solet. Ricinum omne uestimentum quadra- tum unde riciniati mimi. Ricæ & Riculæ uocātur parua ricinia: ut pa- liola ad usum capitis facta. Supparus uestimētum puellare lineū quod & subucula idest camisia dicitur. Stalagmium genus inaurium. Ecro- colum palium tenue meretricum dictum a croceo colore. Glomerum pastorale palium. Puluinus & puluini generis masculi i neutro pului- naria: puluinus priuati hominis ceruical uel culcitral. puluinar uero & puluinaria principum uel regum: idest lectisternia. Bissinus mulierum deliciis auri pondere uēdebatur. inter hæc uestium totius corporis: & ab ipsis depēdentium uocabula: alias quoq; cōsuetudines earum rerū usus & inuentionum simul dicere cōstitui. Demosthenem inqt Aulus Gellius a uestitu cæteroq; cultu corporis nitido uenustoq; nimisq; ac- curato fuisse: & Hortēsiū oratorū præter Ciceronem clarissimū: quem æmuli dionysiā saltatricē appellarūt præsertim Torquatus. & uiros di cit Gellius Romanos prio tūicis toga sola amictos fuisse: postea sub- strictas & breues tunicas circa humeros desinentes habuisse. Certissi- mūq; uidemus pellium suffultura nullos unq̄ usos fuisse Romanos. Augustum. n. scribit Suetōius: ueste nō temere alia q̄ domestica usum esse a sorore uxore filia: & neptibus cōfecta: togis neq; restrictis: neq; su sis. clauo nec lato nec angusto: calciamētis altiusculis: ut procerior: q̄ erat uideret. hyeme quaternis cum pingui toga tūicis & subucula: tho race laneo & fœmoralibus & tibialibus mūiebatur. Gallicula uero om nium profusissimus pelle nunq̄ & ipse usus uidetur: de quo sic habet etiam Suetōius. Sæpe gēmatas depictasq; penulas manuleatus & ar- millatus i publicū pcessit. Aliqn̄ sericatus. & cycladatus. ac modo i cre pidis & cothurnis: modo in speculatoria caliga. nōnūq̄ socco muliebri plerūq; uero aurea barba: fulmē tenēs aut fuscinā: aut caduceū deorū

Ormuscum
Fimbria
Exomides
Lena
Lacerna
Lacinia
Lanerum.
Calcei mullei
Mustricula.
Patagium.
Ricinum
Ricae
Supparus
Stalagmiū.
Ecrocolum
Glomerum
Puluinus
Puluinar
Romāis ue stes pellibus fultas non fuisse

insignia atq; etiam ueneris cultu usus est. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem Asiæ gestauit. Binas nostri temporis consuetudines uarie intelligi ex priscis uideo: salutationem quam digniori-

Salutatio capite apto.

ribus capite detecto facimus unam. mulierum gestaminis obtecti capitis alteram: de quarum utraque quid Plutarchus in problematibus senserit simul audiemus. Deos salutantes caput operiunt: uiris autem dignitate præditis & honore dignis si quo casu obuiant: caput aperiunt. In occursu hostium caput uelamur: uel ad offensionem. amicis & honestis uiris obuiam facti: & caput & nos ipsos aperimus. Quod ad deos pertinet ut deos adorando humiliores reddamur: aut mente ne quid ominosum aut triste interpretandum alicunde auribus acciderit: idcirco uestem ad aurem usq; attollebant. Saturno capite aperto immola-

Cur Saturno capite aperto imolaretur

batur tamq̃ ueritatis deo: ꝙ ueritas occultari obscurariq; nõ potest: Saturnusq; ideo ueritatis parens dictus est: ꝙ tempus sit a quo ueritas noscitur. Honori quoq; rem diuinam capite aperto faciunt: quia splendidum quiddam & apertum est gloria: filii tecto capite parentes efferunt filiæ aperto: passis crinibus: ꝙ filii patres tamq̃ deos colunt: filiæ luctu prosequuntur. Mulieribus ne aperto quidem capite omnino esse lice-

Ne mulieres apto essent capite.

bat. Est enim proditum memoriæ Spurium corbilium primum Romanorum sterilitatis causa uxorem repudiasse: hũc secutus Sulpitius gallus idcirco uxori nuncium remisit: ꝙ eam in caput uestem deducere animaduertisset. Idem fecit. P. Sempronius ꝙ eius uxor ludos funebres aperto capite spectasset. Quem capitis aperiẽdi morem Romanas mulieres ante centesimum annum seruasse satis constat. Quod enim multis ostendisse memini: Omnes mulierum picturæ ueteres quas in ciuiũ ædibus: aut per ecclesias siue ex nusiuo siue penicillo & coloribus factas uidemus: capite aperto sunt. Is uero albis ex lineis amictus quo caput nunc ceruicem & totum contegunt corpus ad funeralia olim institutus fuit: quod supra in principum deificatione ostendimus. Usum & consuetudinem uestium satis dixisse uidemur: aliquarum nunc origi-

Toga rasa & Phrygiana

nem dicemus. Togas rasas: phrygianasq; diui Augusti nouissimis tẽporibus cœpisse scribit ex Fenestella Plinius: suntq; quarum nunc etiam ẽ usus rasæ uocabulum retinentes: & phrygiæ a penis phrygibus sum-

Pretextæ & trabeae origo.

ptæ: quibus in solo sacerdotali indumento utuntur. Prætextæ apud hetruscos teste Liuio originem habuere: & pariter trabeæ regiũ indumen-

Vestes picte

tum. pictas uestes apud Homerum fuisse dicit Plinius: a quibus triũphales sint natæ: neç dubitamus eas picturas acu fuisse factas: acuque facere phrygii etiam inuenerunt: quæ phrygianæ appellantur superius

Attalicae uestes. Babylõicae.

dictæ. Aurum intexere primus in Asia inuenit Attalus rex: unde nomẽ fuit attalicis: nũc brochatis. colores diuersos picturæ intexere: babylon maxime celebrauit: & nomen imposuit babylonicũ: quod ab attrebato

galliarum ciuitatē aratium uulgare nomen nunc obtinet. plurimis uero litiis interxere: quæ polymita appellant Alexandria instituit: seruatque nunc nomen etiam: & si multis in italia ciuitatibus intexuntur. Aratiorum uero siue babyloniorum mirabilem impensam dicit Plinius quum sic ait. Metellus Scipioni triclinaria babylonica sestertium octingentis milibus uenisse: iam tunc posuit in capitalibus criminibus quæ Neroni principi quadringētis milibus sestertium nuper stetere. Et ut mores circa cultū prosequamur Plutarhus scribit: eos qui nobilitate uidebant̃ præstare: lunulas in calceis tulisse: signū esse dicentes eius quæ in luna esse dicit̃ habitationis: & quod post mortem animi rursus lunam sub pedibus habebūt: uel superbos homines admonentes rerū humanarū instabilitatis: cuius rei luna exemplo sit: quæ ab obscuro: in lumen: inde in obscurū redit. & ad cultū est barbam radere: de quo usu sic habet Plinius. Tonsoribus Romæ tardior fuit usus. In italiam ex Sicilia uenere post Romam conditam anno. cccc. Liiii. adducente. P. Ticinio Mena teste Varrone. primus omniū radi quotidie istituit Aphricanus: secū dus Augustus. Et Aulus Gellius barbam & genas rasitare usos fuisse Romanos ante quingentesimū annū tradit. P. Scipio Pauli filius cū dies sibi dicta esset a Claudio Aselli tribuno plæbis cui censorem equū aderat: barbam more solito rasit: & ueste nitida est usus. inter mores consuetudinesq; priscas fuisse uult Plinius aurū sinistra manu bellice uirtutis insigne delatū: q & dicit longo tempore senatū nō hūisse annulū: sed iis tantū q ad exteras ibant fuisse datū: nec aliis postea licuisse: nisi iis q ea cā hūissent. Et suis temporibus fuisse moris. annulos ferreos sponsæ mitti sine gemma. Annulos uero postea promiscui usus fuisse indicat cannensis clades triū modiorū. Macrobius i saturnalibus scribit. Veteres non ornatus sed signandi causa Annulū tulisse: nec plures q̃ unū habere licuisse: nec nisi libero: inquinorūq; familiam aureū nec fœminas qdē habere moris fuisse. Annulus autem aliquandiu plæbem a senatu diuisit ut medii equites eo uterentur. & tunica senatum ab equitibus diuidebat. Cur autem in digyto feratur: qui minimo est proximus: uoluisse dicit primos ægyptios: quia uena a corde in eū continuata sit digytū. Et Atteius capito existimauit: quia manus illa & digytus sint minus officiosi. Iulius capitolinus est auctor Maximinū imperatorem uastæ magnitudinis & feritatis hominē uxoris dextrocherio usum fuisse pro ānulo. Erat enim dextrocherium muliebre brachiorum ornamentum: quod ex auro in ānuli lati formā gemmis preciosissimis integebatur. Vestium quoq; & totius corporis ornamentorū pa tem claudat mutatio uestis: quam difficillimis: siue publicis siue priuatis rebus fieri mos fuit: Liuius quarto septuagesimo. Gn. Pōpeius Strabo bello sociali picētes fudit: & Asculū obsedit: pp quā

Polymita

Lunae i calceis

Tōsores q̄n primū Romae

Annulorū usus

Anulus spōsae ferreus & sine gemma

Detrocherium.

Mutatio uestium

uictoriam Romæ prætexta & alia magistratuum ornamenta prius mutata sunt resumpta. Et Cicero oratione in Pisonem. Cum senatus frequens luctum & dolorem suum uestis mutatione declarandum censuisset. Item Cicero in oratione pro. P. Sextio: senatus frequens uestem pro mea salute mutandam censuit. Reliquum est nobis in consuetudinem morumq; prisci stantis imperii Romanorum obseruantia incedédi: pſertim petito aliunde auxilio per urbes & itinera formam ostendere: quam uidemus nedum a nostra præsentis sæculi: sed præteritorum longe sæculorum consuetudine diuersissimam fuisse: temporum tamẽ imprimis habenda ẽ ratio: Aliter enim parua & exili: aliter aucta & opulenta: aliter libera & simul casta: aliter pricipum fastu & simul luxu dissoluta re factitatum est. Mulieres enim infra uidebimus. Vehiculis florente Romana re usas fuisse: etiam magis q̃ homines: quæ ut prohiberentur ipsa uectatione aliquando in senatu actum ẽ. Vnde notum est

Fœmīæ brutorū domū obsederunt

Lex oppia

fœminas quasq; urbis pſtantiores Brutorum domum obsidere ausas: qui abrogationi legis Oppiæ intercedere nolebãt: quæ lex prohibebat ne mulieres uestem uarii coloris: ne plus semiunciam auri haberẽt: ne iuncto uehiculo propius urbem mille passus præterq̃ sacrificii cã uterentur. Obtinuerũtq; mulieres abrogari legẽ pernicioso certe exemplo:

Carmẽti aedes a matronis extructa.

quia in peius omnia sunt delapsa. Scribitq; Plutarchus in problematibus. Carmentis ædem mulieres ædificasse & maxime coluisse: quia mulieres uehiculis senatus consulto prohibitæ: cum postea essent restitutæ id ædificauerunt: quæ Euandri mater fuit: Nicostrata prius appellata: & quia ederet oracula carminibus inde carmenta est dicta: ob quam

Carmīa uñ.

& carmina dicta. Q uãq̃ Marcũ Catonẽ censorẽ scribit in. xl. Liuius non nihil tanto malo remedii adhibuisse. Ornamenta enim & uestem muliebrem & uehicula quæ plurisq̃ quindecim milibus æris essent in censum: referri in rationes iussit. Sed ad rem præter equos quorum sub regibus: post libera ciuitate: demum principibus præsertim florentissi-

Equorum usus

mis semper ratus: quandoq; nullus in urbibus & itinere fuit usus: sexdecim uectationis modo fuisse inuenimus: forma inter se plurimũ differentes. De equorum tamen usu dicturi: memoramus nõ esse nobis seruatum in bellis consuetudinem sexto dictam libro repetendam: cum ẽt negaturi non simus multos præsertim nobiles: in itinere equis quandoq; usos fuisse. uidemus enim ex Liuio Fabium maximum qui filio consuli ad ocriculum obuius fuit in equo sedisse: quousq; eum descendere filius per lictorẽ iusserit. Et de. M. Catone supiore scribit Seneca epistola tertia de nonagesima. O quantum erat sæculi decus imperatoriũ triumphalem: censoriumq; super omnia hoc est Catonem: uno caballo eẽ contentum: & ne toto quidem: partem enim sarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant. & de altero Catone scribit Plutarchus: Cũ pe

des per Asiam obiret legationem: Demetrio Pompeii liberto obuiasse equitum turma sociato. Ciceroq; in libris de senectute scribit Masinissam cum equo descendisset: ut iterum ascenderet adduci non potuisse. Quem etiam Ciceronem Tironi suo scribere uidemus: Equum & mulum brundusii tibi reliqui. Et in miloniana eiusdem oratione est. Obuiã fit ei Clodius expeditus in equo. Et tamen addit nulla rheda: nullis impedimentis: nullis græcis comitibus ut solebat. Sed fuerit hic licet rarus equorum usus usq; ad primorum ex principibus tempora. Claudium imperatorem scribit Suetõius uiatores ne per italiæ oppida nisi pedibus: aut sella: aut lectica transirent monuisse edicto. Et Iulius capitolinus scribit. M. Antoninum pium in ciuitatibus sederi in equis: aut uehiculis prohibuisse edicto. Qua autem ratione uehiculorum cõsuetudo: aut per se ipsam inoleuerit: aut de industria sit introducta: Seneca epistola quintadecima sic ostendit. Gestatio & corpus cõcutit: & studio non officit: possis legere: possis dictare: possis loqui: possis audire: quorum nihil ne ambules uetat. Unde Cicero ad Atticum: Hãc epistolam dictaui sedens i rheda. & infra. Capuam proficiscebar hæc scribẽs. & alia epistola ad eundem. hoc litterarum exaraui egrediẽs e uilla ante lucem. Et plinius orator Mario de auunculo suo. In itinere quasi solutus curis cæteris huic uno uacabat. Ad latus notarius cum libro & pugillaribus: cuius manus hyeme manicis muniebantur: ut ne cæli quidem asperitas ullum studii tempus eriperet. Sed iam uideamus ipsa quindecim uehiculorum uocabula. Arceraq; sit primum: de quo uehiculo Asconius. Arcera plaustrum rusticum tectum undiq; quasi arca: quo senes & ægroti uectari solent. Cisium uehiculi biroti genus: Unde Ulpianus locati & cõducti: Cisiarius idest carrucarius. Arcirinam Festus inquit esse plaustri modici genus: quo homo gestari possit. Benna lingua gallica genus uehiculi appellatur. Unde combennones in eadem benna sedentes. canterium aliud fuisse uehiculum Seneca epistola tertia de nonagesima sic ostẽdit. M. Cato cẽsorinus: quẽ e re publica tam fuit nasci q̃ Scipionẽ: alter enim cum hostibus nostris bellũ: alter cum moribus gessit: canterio uehebatur æthiopico. octophorũ fuit octo rotarum uehiculum: quo solus ẽ usus Gallicula: de quo Suetonius. interdũ adeo segniter & delicate icessit: ut octophoro ueheretur: atq; appropinquanti in urbẽ uerri sibi uias: & conspergi propter puluerem exigeret. currum passim p latinos auctores inuenimus: quo in rusticis & aliis necessitatibus atq; alicubi in bello quandoq; fuit usus. Tamen. L. Metellus qui palladium incẽdio eripiẽs excœcatus ẽ: id a senatu in honorẽ habuit: ut curru in senatum portaretur. Et Plutarchus de Cæsare cũ per italiam Cæsar curru ueheretᷣ semper Antoniũ una secũ habuit. cuius similitudinẽ ornatiores habuere carrucæ. Nã Helius Spartiãus de

De uehiculorum usus

Arcera.
Cisium.
Cisiarius
Arcirina
Benna
Cõbẽnones
Canterium.

Octophorũ

Carrucae

Alexādro seuero. Carrucas Romæ & rhedas senatoribus omnibus ut argenteas haberent permisit: interesse Romanæ dignitatis putans: ut his tantæ urbis senatores uectarentur. sed rheda quid fuerit infra dicemus. pilentum inquit Festus uehiculi genus esse quo matronæ uehuntur. sed idem uidetur esse quod petoritum: quod uehiculi uerbum quattuor rotarum ab hispanis introductum Varro de lingua latina in consuetudinem: sua & Cicerōis ætate primum uenisse dicit: estq; eius formæ qua nostri temporis principum italiæ mulieres uectantur: ita librarum: ut considentes in puluinis in aere suspendi agitatæ uideantur: de utroq; Festus: pilentum uehiculi genus quo matronæ uehuntur. petoritum uehiculum gallicum. Alii osce putant dictum: quod impetora quattuor appellant: quattuor enim habet rotas. hisq; duobus parū differentem formam fuisse tenemus Carpentum: de quo Cornelius Tacitus. Suum quoq; fastigium Agrippina altius extollere. carpento capitolium ingredi: qui mos sacerdotibus & sacris antiquis concessus: uenerationem augebat fœminæ: quam imperatore genitam: sororem eius qui rerum potitus sit: & coniugem & matrem fuisse unicum adhunc diem exemplum est. Morem uero hunc quem Tacitus sacris & sacerdotibus concessum fuisse dicit: Ammianus marcellinus nostros seruasse christianos sacerdotes: ut multi q̄ ornatissimi unico ueherentur carpento: scribit: & tamen carpento uehebatur. Claudia: cum turbæ eam progredi ipedienti: ut frater reuiuisceret optauit: (quamq̄ causa eē potuit de qua in quinto Liuius sic habet). Cū matronæ aurum dedissent pro corona aurea Apollini mittenda quam uouerat Camillus: senatus gratitudine usus matronis concessit: ut pilento ad sacra & carpentis ad ludos festo & profesto die uterentur. Sella magistratuum ædilis & prætoris sedes qua per urbem ius dicentes comportabantur: quemadmodum aliquot ex nostri temporis summis pontificibus podagra impeditis: humeris hominum ea uidimus deferri. Tamen Suetonius Augustum nouam cœpisse consuetudinem dicit: in consulatu pedibus fere extra sæpe adoperta sella per publicum incessit. Burdones item aliud fuerunt uehiculi genus unico homini ferendo idoneum. Et essedū breue uehiculum rheda minus birotū: uno homine celeriter aduehendo fuit accomodatum. Cicero Trebatio in britania agēti. Essedū aliquod rapias suadeo. & ad nos q̄primum recurras: quamq̄ & id etiam sicut alia uehicula luxuries Romana postmodū habuit ornatissimū. Nam Suetonius de Claudio imperatore. Essedum argenteum sumptuose fabricatum: ac uenale ad sigillaria redimi concidique coram imperauit Lectica frequentissimum apud priscos uehiculi genus nobilium uirorum simul & fœminarum fuit: cuius forma marmore incisa Romæ in hanc maxime formam extat. Primū haud multum dissimile est feretro

Pilentum
Petoritum.
Carpētum.
Burdones.
Essedum
Lecticae forma.

huius temporis quo a decem duodecimue hominibus mortuorũ corpora in sepulturam deferuntur. Sed pedes habuit tres ita subtus affixos: ut in itinere occulti suspenderentur: & in lecticæ fundnm resupinati dimissi eam a terra altiusculam sustentarent: intectãq; fuisse apparet uelis: ab oculis: puluere: & sole: ac uento semper defendentibus: quorũ aliqua densiora frigoribus & pluuia arcendis: idonea fuisse non dubitamus. & partem qui ferebatur: aut totam aperire cum libuisset: facile poterat: erat uero duorum capax: qua tamen unici ut plurimum utebãtur Suetonius de Nerone. matris sæpe lectica per publicum simul uectus est. Ei succolabant deni duodeniq; serui: quibus longo in itinere uicarium in laborem alii succedebant: conficiebanturq; eo uectationis modo & longa simul & inquieta: & cum libuisset accelerata itinera. sed illis per urbem agros & oppida frequentior usus fuit. supra eos autem qui succolabant lecticam fuisse delatam. Seneca epistola octuagesima sic indicat. Idem quoque de istis licet omnibus dicas: quos supra capita hominum: supra quamque turbam delicatos lectica suspendit. Et idẽ epistola prima trigesima. Non faciet te beatum turba seruorum lecticam tuam per itinera urbana: aut peregrina portantium. Et item Seneca. Quotiens occurrit domus splendida: cohors culta seruorum: lectica formosis imposita calonibus: contemno. Vlpianus de legatis tertio: lecticarii qui solum matrem familias portabant: continentur legato rerũ uxoris causa paratarum. Item iumenta uel lectica uel sella uel burdões Domitianus imperator probrosis fœminil lecticæ usum ademit. Exteros quoque uiros alicuius dignitatis lectica sicut & Romanos fuisse usos Cicero ad Atticum sic indicat. hic Vedius uenit mihi obuiam cũ duobus essedis & rheda equis iuncta: & lectica. sed iam de rheda uideamus: quod communius cæteris uehiculum fuit: erat uero duarum semper rotarum: sed multiplicium qundoq; iugorum: qua omnibus etiam abiectissimis uti licuit: ut solus ornatus quales ea uectarentur ostenderet: & multi simul ea commode uehebãtur: dummodo mulaꝝ & equorum iuga adhiberentur oneri suffectura. Cicero pro Milone. Cum hic Milo cum uxore ueheretur in rheda penulatus: magno & impedimento ac muliebri: & delicato ancillarum puerorumq; comitatu. Mulis uero usos fuisse ad uehicula priscos & non equis ubiq; inuenio: quod ex parte sic indicat Seneca tertia de nonagesima epistola. Vehiculum in quo positus sum rusticum est mulæ se uiuere ambulando testant᷑: mulio excalciatus non propter æstatem. Quid mulæ omnes saginatæ: omnes unius coloris. Et Helius Lampridius de Cõmodo imperatore. Dedit & uasa aurea & cum unguentis alabastra: dedit & uehicula cũ mulabus: & muliõibus & iũcturis argẽteis: ut ita a cõuiuio redirẽt. sed alia q̃ mulos & equos animalia Heliogabalũ rhedis & uehiculis iũxisse: sic

Rheda.

Mulis usos ãtiquos ad uehicula ñ equis

Lampridius habet. Canes ingentes quaternos iunxit ad currum: & sic uectatus est. quattuor ceruis iunctis ingentibus: processit in publicum iunxit & leones: matrem se magnam appellans. iunxit & tygres liberū se uocans: habuit gemmata uehicula & aurata. Iunxit & quaternas mulieres & binas uel ternas ad pimpillum quod est temonis caput: & sic uectatus est & nudis nudus trahentibus. fecit idem đ pueris: cum tūc ut ante Philippum liceret. Rhedas autem imprimis sed & alia uehicula: publice institutum fuisse in urbe Roma ad portas teneri parata: quæ indigentes dato precio publice etiam declarato: in promptu haberent: constat Suetonius de Callicula. In gallia quoq; cum damnatarum sororum ornamenta & supellectilem & seruos atq; etiam liberos immensis preciis uendidisset: inuitatus lucro. quicquid instrumenti ueteris aulæ erat ab urbe repetiit. comprehensis ad portandum meritoriis quoq; uehiculis & pistrinensibus iumentis: adeo ut panis Romæ sæpe deficeret: & litigatorum plæriq; quod occurrere absentes ad uadimonium non possent: causa caderent. Et erant rhedæ: ac uehicula non iu urbe solum ut supra apparet meritoria omnium necessitatibus suffectura: sed per uias consulares ab urbe Roma undiq; in quascunq; orbis Romani prouincias ducentes: precio singulis præfixo: ultra quod nihil ꝓ uectura accipere possent. Capitolinus de. M. Antonino philosopho: dedit præterea curatoribus regionum ac uiarum potestatem: ut uel punirent: uel puniendo ad præfectum urbis remitterent eos: qui ultra uehicula quicq; ab aliquo exegissent. Quam quidem uehiculorum undiq; constitutorum consuetudinem ex parte nos edocet Iohānis chrisostomi ad Stargirium monachum opus. Chrisostomus namq; uir sanctissimus eloquentissimusq; Stargirium monachum post actam in monasterio multis annis laudabilem uitam: a demone correptum ut consolaretur: multis nitit᷑ rationibus exemplisq; uirorum item sanctorum: qui multis in hac uice laboribus difficultatibusq; agitati sunt. Inter quæ ē de Abraam tā multarū gentiū patre: quem multi existimarunt ætatem omnem prospere & trāqlle uixisse. Et Chrisostomus præter alia incommoda peregrinationē eius narrat difficillimam: in qua quidem facile apparet quāta fuerit differentia regiminis & cōditionis prouinciarū Palestinæ: caldeorum & persarū regni: quæ temporibus Abraæ fuit: & earundem prouinciarum administrationis: quæ per Alexandri mammeæ & Iuliani appostatæ imperatorum tempora erat: quando ipe Chrisostomus hæc scribebat. quo ex Chrisostomi testimonio: non magis uehiculorum de qbus nūc agitur per Romani imperii uias dispositio cernitur q̄ ipsarū prouinciarū fœlix de quo longe supra diximus regimen intelligitur. Sed iam ipsum audiamus Chrisostomum: q omissis laboribus: & difficultatibus maximis: qbus Abraā i perside agitatus est: sic habet.

Pimpillum.

Vehicula meritoria

Verũ ista quoq; modo omittamus:atq; a peregrinatione sua ordiamur Illud primum inquirentes diligentius:quanto itineris spacio caldeorũ prouincia a palestina separata est: aut quænam uiæ illius conditio fu erit:quo modo sibi tunc misceri illi homines potuerint. Qui fuerit ui uendi atque conuersandi modus non enim:quia facile tune iustus ille obediuit: res etiam continuo facilis existimetur. Nec quoniam cito ac breuiter Moises rei gestæ digessit ordinẽ: opus ipsum breuitatem pu tes imitatum. Ista enim dicere & enarrare facillimum est:agere autem la boris difficultatisque plenissimum est. Viæ igitur istius longitudinem locornmque intercapedinem:diligentius enarrare possent: qui inde ad nos progressi essent. Nos hactenus illorum quidem nemini congressi fuimus. Vnum uero ex iis qui ex citeriore prouincia adueniunt nacti: cum tempus ab illo inquireremus: quo iter agere coactus esset:trigita & qninque dierum numerum audiuimus. Et Babylonem quidem ille se non uidisse ait:audisse tamen ab his qui ibi fuerant:tantundem itine ris restare conficiendum:ut eo perueniretur:atq; huiusmodi distãtia lo corum & tunc erat:& modo est. porro itineris conditio non ea nunc ẽ: quæ tunc fuisse creditur. Nunc enim & mansionibus perpetuis distin ctum est:& urbibus ac uillis frequentibus ornatum: uiatoresq; pluri mos offendit:qui illuc proficiscuntur: quod non minus ad securitatis rationem ualet q̃ mansiones:urbes atq; uillæ. præterea & ex prouincia ciuitatũ principes uiros & corporis magnitudine & roboris: cunctos excellentes:Iaculoq; & funda tantũ ualentes:quantum uel sagittarii sa gittis:uel armati pilis: statutis ducibus quibus illi obtemperent consti tuentes:hoc eis unicum iniungunt munus: solamq; itineris tuendi cu ram custodiamq; permittunt. Ad hæc aliam longe his omnibus diligẽ tiorem curam excogitauere. habitacula enim mille passibus ab inuicem distincta itinere toto fabricantes:nocturnos illic statuere custodes. per illorum labores & uigilias maximum contra latronum impetus muni men uiatoribus constituentes. Tunc uero nihil horum erat: non uillæ perpetuæ:non urbes:non discretæ dierum singulorum mansiones:non crebra diuersoria:non commeantium uestigia:nõ aliquid deniq; huius modi. licet nunc omittere semitæ asperitatẽ: aerisq; inequalitatem:quæ & si desinit:alia per se uiatoribus sunt molestissima. Testes mihi sunt q̃ cum uehiculis iumentisq; inuehantur: ne sic quidem consueta itinera audent incedere:nisi ea prius strata lapide uiderint:foueasq; impleuerit atque cuncta complanauerint. Cæterum tunc in habitabili nunc regio ne erat uia illa desertior:ipsisque montibus & collibus asperior: præ ruptisque omnibus & præcipitiis periculosior. Nondum id quod esse omnium grauissimum duxi:quo pacto barbaris ferisq; nationibus no uus semper hospes iũgebatur intelligo. Hoc enim maiora ille ac diffici

liora in dies negotia præbebat:cum omnes tunc per gentes : Immo ut uerius loquar per ciuitates diuisi essent:atq; separati . neq; enim sicuti nunc in maxima orbis parte fieri cernas : uni imperio uniusq; ditioni mortales omnes seruiebant:eisdem gubernabantur legibus : sed ueluti corpus uuum in multa membra concisum:ita hominum genus dispersum erat atq; dissipatum.hostesq; ex hostibus iustus ille Abraam mutare in dies cogebatur : & antq̃ priores fugeret rursus in alios incideret: cum alibi quidem confuse plurimi dominarentur:alibi nullus dominatotionis ordo seruaretur. sed iam satis multa de moribus priscorum & cõsuetudinibus seu publicis seu priuatis:satis multa ita superius dicta sunt de religione:& de rei publicæ administratione : atq; etiam de militia.Ad decimam ultimamq; partem triumphos nostri operis titulũ decusq; ueniendum est.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE LIBER DECIMVS INCIPIT FOELICISSIME.

RIVMPHOS Romanorum describere ac unum in locum congerere aggressus:duo eorum tamq̃ præludia minoris scilicet dignitatis & gloriæ : alios honores uictoribus datos prius referã . Ouationem & tropheum.Ouatioq; ordine prima uerbi uim ab ohe gaudentium interiectione & originem habet:ut dicta sit quasi ohatio:Iuuenalis de Horatio . Satur est cum dicit Horatius ohe.Et Festus Pompeius ouantes dicit lætantes: ab eo clamore dictos : quem faciunt redeuntes : ex pugna geinatma o o littera . Et Aulus Gellius sic habet. ouandi ratio : & causa cum bella non rite neque cum iusto hoste gesta sunt:aut hostium nomẽ humile & non idoneum:ut seruorum:pyratatum.aut deditio solito citius facta:aut incrementa uictoria.ingrediebantur urbem pedibus:sequentibus eos:non militibus sed uniuerso senatu . & oualem coronam supra ostendimus fuisse myrtheam :quam habebant qui ouantes introibant cum bella non erant indicta:aut sine sanguine.Liuius.xxvi. Trib.plæbis ex auctoritate senatus ad populum tulerunt. Vt.M . Marcello qua die urbem ouans iniret imperium esset.pridie q̃ urbem iniret in monte albano triumphauit:inde ouans multam præ se prædam in urbẽ intulit:cũ simulachro captarũ syracusarũ:catapultæ: balistæq; & alia omnia instrumenta belli lata:& pacis diuturnæ regiæq; opulẽtiæ ornamenta argenti ærisq; fabrefacta uasa:alia suppellex preciosaq; uestis:& multa nobilia signa: qbus iter prias græciæ urbes syracusiæ ornatæ fuerãt

Ouatio uis.

Corõa oualis myrthea

M.Marcelli ouatio

punicæ quoque uictoriæ signum octo ducti elephanti. & non minimum fuere spectaculum cum coronis præcedentes Sosis syracusanus & mericus hispanus: quorum alter introitum in syracusas: alter in arcē dederat. Et Suetonius de Augusto bis ouans igressus est urbem: post philippense: & rursus post sicullum bellum. Et de Tiberio idem: ob res bene gestas in gallhis ouans urbem curru ingressus est: primus ut ferūt triumphalibus ornamentis honoratus: nouo nec cuipiam alteri tributo genere honoris Liuius in quarto. Quinto Capitolino filio capitolini: equis fusis triumphus negatus: ouans urbem ingressus est. & infra: Publius Valerius consul. arce carmentana recuperata urbem ouās introiit. & infra Valerius potitius consul. deuictis in algido equis triumphauit: & libro quinto Manlius capitolinus consul ouans ingressus est. & libro septimo Fabius repulsis a porta collina gallis & tiburtibus uastatis: ouans urbem ingressus ē. Tertio item & trigesimo libro. Aelius ob rem faciliter in hispania gestam: ouans in urbem ingressus est. & quinto trigesimo. M. Fuluius nobilior qui biennio ante prætor in Hispania profectus est ouans urbem ingressus ē. Tropheum græcam habet originem a strophos quod cōuersionem latine significat. primi enim græci eo uocabulo usi: suos qui hostem nulla aut parua commissa cæde cōuertissent in fugam: in hunc maxime modum honorarūt. Arboris quæ in loco esset ramis paululum supra stipitem succisis: scuta: galeas: toraces: loricas: & alia quæ fugiens reliquisset hostis arma appendebant: eratq; id paucorum dierum uicti dedecoris & uictoris gloriæ monumētum: quod pace breui composita sublatum: nullam notæ uicinis in ea uictoria iniustæ relinqueret memoriam. Vnde Plutarchum supra ostēdimus merito questum: esse imprudenter simul: & aspere nimis egisse primos ex græcis: qui trophea aut marmore incisa: aut ære sculpta faciētes: odium simul & bellum a conseruata uicti ignominia perpetuū reddidissent. Romanos itaq; ultimo græcorum exemplo trophea marmorea aut ærea: præsertim monetarum dorso insculpta posuisse uidemus: quorum multa etiam nunc passim per urbem extare uidemus. sed illa sunt omnium maxima Caii Marrii de cimbris habita: quæ a Sylla disiecta Caium Cæsarem reposuisse Suetonius scribit. Nunc ad sanctorū Iuliani & Eusebii ecclesias qua uia ab arcu sancti Viti: ad celebrem sanctæ Crucis basilicam itur semiintegra de eoq; uerbo habet sic Nonius. Spolia hostiū affixa stipitibus uocantur trophea: sed de triūphis uideamus. Triūphare inquit Varro appellatum: q cum imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in capitolium eunti. io triumphe: a triamue græco liberi cognomento. & Plinius liber pater primus triūphū inuenit. Cicero ad equites prius q̄ iret in exilium. maiores nostri eos imperatores: qui militum uirtute hostium fregerant furorem iucūdissimo

Tropheum.

Triūphare

Lex de triũphantibus. fructu libertatis reconciliato: non solum statuis dignos putarunt: sed etiam æterna triumphi laude. lege autem fuit cautum: ne quis triũphare qui minus q̃ quinq; milia una acie superasset. M. Cato & Martius tribuni plæbis altera lege pœnam statuerunt his qui mẽtiti erant. Qua

Triũphaturi de ueritate scripta iurant. re ingressi urbem triumphaturi: apud quæstores urbanos de ueritate scripta iurant. Et legibus item ac pro consuetudine obseruatum ut pro aucto tantum imperio non pro instaurato triumpharetur. Itaq; nec. P. Scipioni recuperatis hispaniis: nec. M. Marcello captis syracusis triumphus concessus. Primus apud Romanos in triumpho liberum pa-

T. Tatius primus romanorũ triumphauit trem imitatus est Titus Tatius: qui triumphans de Sabinis primus omnium ouans urbem ingressus est. quoniam rem leuiter absq; cruore gesserat: myrthoq; ueneris uictricis coronatus incessit: quæ postea fuit ut diximus: ouantium corona. Sed de triumphis multa sunt dicenda prius q̃ ad particularem eorum descriptionem ueniamus: primum apd̃

Quibus triũphare licet. maiores nulli licuit triumphare: qui nec dictator: nec consul: neq; prætor res gessisset: quod cum. L. Lentulo obiectum esset qui proconsul in Hispania rem bene gesserat: ouans sicut supra ostendimus in urbem ĩgressus est: Et duo de trigesimo de Scipione: Ob res gestas magis tentata est triumphi spes q̃ petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse qui sine magistratu res gessisset constabat. In septimoq; Liuius. G. Mãlius de plæbe primus dictator: d̃ hetruscis populi iussu sine auctoritate patrum triumphauit. solusque Gneus Pompeius quod multi scripsere eques Romanus: & prius q̃ per ætatem cõsul fieri posset bis triumphauit: quod in delubro Mineruæ in titulis Pompeii appa

Lex altera triũphantiũ ruisse Plinius affirmauit. Lex alia siue consuetudo triumphaturis fuit: ut prius reportarent exercitum: prouinciamq; in qua res gesser ant successoribus redderent quietam. Liuius. xl. Lutius Manlius consul ex hispania redierat: cui postulanti a senatu in æde Bellonæ triumphum: rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat: exemplum obstabat. quod ita comparatum more maiorum erat: ne quis qui exercitum non deportasset triumpharet: nisi pacatam perdomitamq; successori prouinciam tradidisset. curru autem semper peruectos fuisse qui triumpharent constat: duarum tamen rotarum: quales Romæ in Titi Vespasia

Triũphãtiũ currus qualis. ni arcu ad sanctam Mariam nouam: & in sanctæ Martinellæ sacello. L. Veri Antonini marmore incisos ad iustam prope mensuram extare uidemus: duciturq; uterq; dictorum imperatorũ currus equis quattuor: prout Liuius libro quarto Camilli deuictis uehiis triumphus modum excessit: Curru equis albis iuncto inuectus clarior q̃ gratior fuit. Et tamen Liuium duodeuigesimo sic habere uidemus. De. C. Claudii Neronis &. M. Liuii salinatoris triũpho post iflictã Hasdrubali cladẽ ducto. C. Claudius equo sine militibus. M. Liuius quadrigis urbem ineuntẽ

milites sequerentur. itaque iret alter consul sublimis curru multiiugis si placeret equis. uno equo per urbem curru triumphum sequi Neronem. Et præter equos taurosq; utrosq; albos elephantis postea ducendo currui nonnulli ex principibus sunt usi: Nam Pompeii triumpho aphrico elephanti currum traxere. Quem in hoc sicut & in prælio Cæsar superauit: de quo Suetonius. gallici triumphi die ascendit capitolium ad lumina. Elephantis quadraginta: dextra leuaq; lycnos gestantibus. Et Capitolinus de Gordiano iuniore. Quadrigæ elephantorum Gordiano decretæ sunt: ut pote qui persas uicisset: triumpho persico triumpharet. Et Flauius Vopiscus de Aureliano. Fuit alius currus quattuor ceruis iunctus: qui fuisse dicitur regis gothorum: quo ut multi memoriæ tradũt: capitolium Aurelianus inuectus est: ut illic cæderet ceruos: quos cum eodem curru captos uouisse Ioui optimo maximo ferebatur. Et si triumphus ob rerum transuehendarum multitudinem una die perfici non poterat: alii dies perficiendo adhibebantur. Titum enim Quintum Flaminium de macedonibus & græcis triduo triumphasse infra ostendemus. Suetonius de Cæsare. eodem mense quater sub diuersis ducibus triumphauit. & de Augusto curules triumphos tres egit. Dalmaticum: Acciacum: Alexandrinum continuo triduo. In ipso q; triumphantum curru filios sedere solitos fuisse: Cicero pro Murena sic asserit. Cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant. Aemiliũ Paulũ speciosissimo in triumpho filiũ duxisse legimus: quem triduo post amiserit. Sed gratius egisse uidetur Hadrianus: cũ enim triumphum ei senatus qui Traiano debitus erat detulisset recusauit ipse: atq; imaginem Traiani curru triumphali uexit ut optimus imperator ne post mortem quidem triumphi amitteret dignitatem & Marcus Antoninus philosophus petiit. l. fratri. Vt. M. secum triũpharet: petiit præterea ut filii Marci Cæsares appellarentur. Triumphauit simul de parthis. In triumpho autem liberos Marci utriusq; sexus secũ uexit ita tamen ut & puellas uirgines ueheret. cum filio suo de Marcomanis triumphauit. e cõtra uero impurus ille & bestius homo Commodus Antoninorum & imperatorii nominum inquinator: uenia legis annariæ impetrata cõsul est factus: & cũ patre de germanis triũphauit: Romamq; ut rediit subactore suo Antero post se in curru collocato ita triũphauit: ut eũ Anterus ceruice reflexa pu. oscularetur: etiam i orchestra. & Seuerus apher parthicum deferentibus patribus triumphũ idcirco recusauit: quod consistere in curru affectus articulari morbo non posset: filiisq; concessit ut triumpharent. Descriptioni item triumphorum præmittenda sunt alia: & imprimis nonnulla quæ Cicero Verrinarum septimo sic habet. ipse triumphus quam ob rem gratissimus populo Romano fuit atq; iucundissimus: quia nihil est uictoria dulcius:

Elephãti ad currus triũphantium.

Aurelia͂i currus a ceruis uectus

Triũphãtiũ filios curru eodẽ solitos duci

Imago Traiani triumphauit

Triumphus cur gratus populo ro.

uictoriæ autem testimonium dulcius : si quos sæpe metueris : eosdem uinctos ad supplicium duci iubeas. At enim qui triumphant eo diutius uiuos hostium duces seruant:ut his per triumphum ductis pulcherrimum spectaculum fructumq; uictoriæ populus Romanus percipere possit:tamen cum de foro in capitolium currum flectere incipiunt:illos duci in carcerem iubent. Idemq; dies & uictoribus imperii & uictis uitæ finem facit. Et idem Cicero in Pisonem. disserens de triumpho:quid tandem habet iste currus? qd uincti ante currum duces? qd simulachra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equ's & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Et uarii item mores adnotandi sunt. Festus Pompeius laureati milites sequebantur triumphantes:ut quasi purgati a cæde humana intrarēt urbem. Ita q3 eandem laurum omnibus sufficionibus adhiberi solitum erat:q3 omni tempore uiret:ut similiter res.pu.floreat:de qua item lauro Plinius. laurus triumphis proprie dicatur: Cæsarum pontificumq; sola domos exornat:& ante limina excubat:sterilis earum maxime triumphalis qua triumphantes utuntur. Et infra Plinius morem dicit triumphantiū notabilem:olim triumphasse duces cū corona hetrusca ex auro:quæ a tergo sustineretur a seruo:triumphantemq; tunc annulum in digyto ferreum habuisse. ut æqua esset fortuna triumphantis : & serui coronam sustinentis:Sicq; triumphasse de Iugurtha Caium Marium: qui tertio consulatu aureū sumpserit annulū:sed in his quæ nūc extant marmoreis triūphantium figuris:fortuna alata non seruus coronam sustentat: quam quidem fortunam inaurato corio: aut aliter depicto fuisse crediderim:colorem enim suū nūc habet marmor:& de re ipsa nihil scriptū inuenio. Tunica autem aurea triumphasse Tarquiniū priscum Plinius in Verrio flacco sumptū tradit:Morisq; item fuit: non legis imperatores belli ciuilis uictoria quantumuis magna non triūphare: quia ciues non hostes occiderint. Sic nec Nasica Tiberio graccho cum suis perempto:nec Metellus Caio opimio : neq; Caius Antronius Catilina superatis triumpharent. Lucius uero Sylla cum de græcis urbibus captis. & simul de ciuibus Marianis superatis triumpharet: sola urbiū captarum spolia in triumphum prætulit. Morisq; pariter fuit ut sequentes triūphalem currum milites lædoria in imperatorem suum dicerent. Sicq; gallico triumpho Cæsaris milites inter cætera carmina iocularia ēt illud uulgatissimum pronunciarunt. gallias subegit Cæsar: Nicomedes Cæsarem. & Ventidium bassum parthici triumphi die secuti milites decantarunt. Qui mulos fricabat factus est consul. lege autem cautū erat:quod Plutarchus in Pauli Aemilii uita tradit:neminem ducem ante triumphi initium urbem ingredi. Sed in uaticano apud territorium triumphale:necessarios triumpho apparatus facturi expectabāt: quod

Milites laureati sequebantur triūphantes

Laurus triūphis dicata

Triūphātis corona & annulus

Fortuna alata.

Militum carmen laedoriū i triumphantem.

Triūphaturi i uaticano expectabāt

in Vespasiani triumpho & filiorum infra diffusius ostẽdemus. Triumphos omnes Romæ & nunq̃ alibi præter duos fuisse ductos atq; celebratos constat: mirumq; in tanta rerum imperii euersione: in tanta principum & tyrannorum insolentia: in tanta sedium & locorum mutatione: quantam pene singuli fecerunt imperii moderatores: neminem fuisse eorum: qui aut Mediolani: aut Aquilegiæ: aut Constantinopoli uoluerit triumphare. Lucium autem Pisonem tradit Plinius scripsisse. Papirium cursorem primum in monte albano triumphasse de corsis. Et Papiri um masonem: cum triumphum Romæ non impetrasset: in albano monte triumphasse. Triumphosq; ipsos omnes uiginti & trecentos fuisse Paulus Orosius omnium: qui stantis adhuc Romani imperii gesta scripserunt ultimus est auctor: quem gloriosis ecclesiæ doctoribus Hieronymo & Augustino familiaritate coniunctum: de ea re cum ipo Augustino uidendi triumphi (sicut initio diximus) auido: contulisse crediderim. Desierant enim pridem antea triumphare Romani. cum satis constet Probũ imperatorem fuisse qui triũphauerit ultimũ. Et Probũ: iter: & ultima beati Augustini tempora: anni paulo plus minus ducentis adnumerantur. Primum apud Romanos Titum Tacitum regẽ Dionysii bacchi imitatione triumphum duxisse diximus: & aliũ e regibus Tarquinium priscum pariter triumphasse Plinium scribere supra item ostendimus: sed quales hi fuerint triumphi a nemine tradi uidimus. Publius autẽ Valerius consul primus pulso Tarquinio: & uchiis tarquiniensibusq; post Bruti mortẽ superatis: reges pulsos in hoc sicut & in plærisq; imitatus: triumphauit. Et si uero nonnullos ex triumphis qui uisi fuerint ampliores pro tempore atq; speciosiores scribere intendimus quo gloriam populi Romani eius temporis: tãq̃ & nos ipsi cũ Augustino adsimus: celebriorem lætioremq; ostendamus: maiorem tamen eorum partem summatim colligendo pergemus. Seruabimus aũt temporum ordinem: ut crescentem populi Romani potẽtiam triũphorum quoq; amplitudinem imitatam fuisse appareat: utq; omnibus constare possit: quo tempore Romana potentia se ipsam sub Pompeio: & Cæsaribus ferre non potuit: triũphos fuisse ductos: qui deorũ potius q̃ hominum opera: opulentiã fastũq; imitati sint: eritq; a Camilli triumpho initium: de quo sic habet in quinto Liuius. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis celebratior: q̃ ullus unq̃ antea fuit triumphus: omnem consuetum honorandi diei illius modũ aliquã tũ excessit: maxime conspectus ipse: curru equis albis iuncto urbem inuectus est: parumq; id non ciuile modo: sed humanũ etiam uisum. Iouis solisq; equis æquiparatũ: dictatorẽ etiã in religionẽ trahebant. Triũphusq; eã ob unã maxime rẽ clarior q̃ gratior fuit. Hunc triũphum & si Liuius magnis effert laudibus a nulla tamen alia q̃ equorũ alborum

Triumphi cccxx.

Triumphus Camilli

parte laudare potuit:quod præda(ut assolebat)transferenda populo: erat distributa: Et nulli erant digni magnates:quos ante currum captiuos ducere potuerit. Alius autē triũphus post multos ãnos a Papirio cursore dictatore de samnitibus ductus:& si aliquid decoris:nullam tamen habuit prædam cum captiuis ordine traducendam: sic enim scribit in nono Liuius. Dictator ex senatus consulto de samnitibus triumphauit:cuius triũpho longe maximam speciem captiua arma prebuere.tantũ magnificentiæ uisum in iis:ut aurata scuta dominis argẽtariorum ad forum ornandum diuiderentur.inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus cum tensæ ducerentur. Nec maioris fuit apparatus triumphus:de quo sic habet in decimo Liuius. Q. Fabius deciano exercitu relicto in hetruria:suis legionibus deductis ad urbẽ:de gallis hetruscisq; ac samnitibus triumphauit.milites triumphantem secuti sunt. Celebrata in conditis militaribus non magis uictoria. Q. Fabii q̃ mors. P. Decii est exercitataque: quæ memoria parentis æquata euentu publico priuatoque filii laudibus:data ex præda militibus æris octogeni bini:sagaq; & tunica præmia illa tempestate militiæ haud q̃q̃ spernenda.primus post hos triumphus fuit Papirii cursoris tunc cõsulis:de quo Liuius libro item decimo. Consul exercitum de samnitibus deduxit:uenienti Romam triumphus omnium consensu est delatus. Triumphauit in maiestate insigni ut illorum temporum habitus erat. Triumpho equites peditesque insignes donis transiere: ac transuectis multæ ciuicæ coronæ uallaresque ac murales conspectæ:inspectata spolia samnitium decore:ac pulchritudine paternis spoliis:quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum comparabantur: ducti nobiles aliquot captiui clari suis patrumque factis. æris grauis transuecta uicies centum milia:& auri triginta tria milia: Omne æs argentumque in ærarium conditum:Militibus datum nihil ex præda maioris lætitiæ & gloriæ prædictis.triumphum duo coss. simul Claudius Nero & Liuius Salinator deuicto occisoq; Hasdrubale duxerunt: quem Liuius extollere est adnissus. Nec tamen huic etiam triumpho plura affuerũt magnifacienda iis:quæ superiores habuisse docuimus. Sic enim in.xxviii. Liuius.ita consociatus triumphus:cum utriq; tum ei magis: qui quantum merito anteibat tantum honori collegæ cedens gloriam auxit. illum equidem aiebat sex dierum spacio transcurrisse longitudinem italiæ: & eo die cum Hasdrubale in gallia signis collatis pugnasse: quo eum castra aduersus sese in Appulia posita habere Hannibal credidisset: ita unum consulem pro utraq; parte italiæ aduersus duos duces:duos imperatores:hinc consilium suum:hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Hannibalem: Hasdrubalem uero qua alia re q̃ aduentu eius obrutũ:atq; extinctum esse:itaq; iret alter

Triumphus papirii cursoris

Triumphus .Q. Fabii.

Triumphus alius Papirii cursoris.

Triumphus Claudii neronis & Liuii Salinatoris

cos.sublimis curru multiiugis.si uellet equis:unō equo per urbē uelut in triumphum uehi Neronem etiam si pedes incedat uel partā eo bello uel spretā triumphi gloriam memorabilem fore.hi sermones spectantiū Neronē usq; in capitoliū prosecuti sunt. Pecuniā in ærariū tulerūt sexterciū milies octoginta milia æris.Libet multos ex triūphis transire minoribus:ut ad maiores citius ueniam. Scipionisq; triumphū.xxxii.libro a Liuio descriptum primo afferimus.pace terra mariq; parta exercitu in naues imposito in Siciliam ad lylibeum traiecit:inde magna parte militum in nauibus missa:ipse per lætam pace non minus q̄ uictoria italiam effusis non urbibus modo ad exibendos honores: sed agrestiū etiam turba obsidente uias Romam peruenit:triumphoq; omnium clarissimo in urbē est inuectus: Argenti tulit in ærariū pondo centum milia.xxiii.militibus ex præda quadragenos æris diuisit.morte subtractus spectaculo magis hominum q̄ triumphantis gloriæ.siphax est. Eundē uero triūphū ab Appiano diligentius descriptū repetere libet. Scipio post hæc ex libia in italiam profectus:uniuersas copias classe traduxit: Romamq; ad triumphū reuersus est:quod omnium ante se splendidissimū dicitur ægisse. Eius forma ut nunc fit ab illo seruata est: fuit autē huiusmodi : sertis redimiti omnes præcinentibus tubis currus spoliis refectos deducebant:ferebantur & ligneæ turres: captarum urbium simulachra:aurum deinceps & argentum partim rudibus massis:partim signatū:Coronæ præterea quas uirtutis gratia urbes dedissent: Candidi subinde boues & elephanti illos sequebātur. Post hoc Carthaginēsiū ac numidarū principes bello capti : Imperatorem lictores præibant purpureis amicti uestibus:tum citharedorꝫ ac tibiarum turba ad hetruscæ similitudinē pōpæ.hi succicti coronisq; aureis redimiti : suo quisq; ordine canentes psallentesq; prodibant:hos lydios appellant:ut facile crediderim hetruscos a lydiis sumpsisse originē.horū in medio quispiā talari ueste fimbriis ac armillis auro splendentibus amictus: gestus uarios edebat.hostibusq; deuictis insultans risus undiq; ciebat. Post thuris & odorum copia imperatorem circumsteterant: quem curru deaurato multifariāq; refulgenti candidi uehebant equi:aureā capiti gestantes coronam lapillis ornatam: gemmisq;:is uestem succinctus purpuream patrio more aureis intextam sideribus: altera manu eburneum sceptrū altera laurum præferebat:quæ Romani uictoriæ insignia profitentur. Vehebantur & cūeo pueri uirginesq;: & ad habenas hinc inde cognati iuuenes : demū qui exercitū secuti erant scriptores ministri scutiferi ue. Postremo exercitus in turmas aciesque diuisus currum sequebatur Milites quoq; lauro redimiti laurum manu ferentes:quibus meritorū insignia adiuncta . Aderantq; qui hos quidē laudibus ferrent:hos salibus insectarentur:nonnullos infamia notarent . Siplex deniq; triūphi

Triumphus Scipiōis superioris.

forma:& quã unusquisq; sermone facile explicare queat:cũ in capito/
liũ uentũ esset:Scipio deposito apparatu:epulũ (ut amicis mos erat)
in tẽplo præbuit. Post hunc tamen haud diu. M. Portius Cato trium/
phum ex hispania duxit superioribus primis crescentis rei. p. parem:de
quo Liuius. xxxiiii. M. Portius Cato ex Hispania triumphauit: tulit in
eo triũpho argenti uigintiquinq; milia pondo: auri mille quadringẽtos
Militibus diuisit singulis ducenos septuagenos æris. triplex equiti:per
quod tẽpus. L. Quintius triumphum triduo duxit continuo: his quæ
postea sub principibus ducta sunt simillimum:de quo sic habet Liui/
us. xxxiiii. Postq̃ Romã uentũ est: senatus extra urbẽ Quintio ad res
gestas edisserendas datus est. Triũphus initus die primo:arma:tela: si/
gnaq; ærea:& marmorea trãstulit:plura Philippo adẽpta:q̃ quæ ex ci/
uitatibus cœperat. Secunda die argẽtũ aurũq; factũ:infectũq; & signa
tũ. Infecti argenti fuit. xviii. milia pondo:& ducentũ septuaginta facti
uasa multa omnis generis:cælata plæraq;:quædã eximiæ artis:& ex ære
multa fabrefacta:adhuc clypei argentei decem:signati argenti octuagi
ta quattuor milia fuere atticorum. trachia uocant:trium fere denario/
rum in singulis argenti est pondus:auri pondo fuerunt tria milia sep/
tuaginta:decem quattuor. & clypeus unus auri totus: & philippei au/
rei quattuordecim milia quinq; centum quattuordecim. Tertio die co
ronæ aureæ dona ciuitatũ translata centũ & quattuordecim: & hostiæ
ductæ:& ante currũ multi nobiles captiui obsidesq;. Inter quos Deme
trius regis Pphilippi frater:& Armenes Nabidis tyrãni filius lacedemo
nius. Ipse deinde Quintius in urbem est inuectus:secuti currũ milites
frequentes in exercitu omni ex prouincia deportato:iis duceni quiqua
geni æris ĩ pedites diuisi:duplex centurioni:triplex eqti:præbuerũt spe
ciem triũpho capitibus rasis secuti qui seruitute exempti fuerant. Et su
um diu post triũphum. P. Cornelius Nasica de bois duxit in mediocri
bus numerãdũ quem sic Liuius describit. In eo triũpho gallicis carpẽ
tis arma signa & spolia omnis generis transuexit: & uasa ænea gallica:
& cũ captiuis nobilibus equorũ quoq; captorum gregem: traduxit au
reos torques:transtulit æris mille quattuorcentum septuaginta:adhuc
auri ducenta quadraginta sex:argenti infecti quod in gallicis uasis non
infabre suo more factum. ccclx. pondo bigatorũ numerum. Cxxxiiii. mi
litibus qui currum secuti sunt centenos uicenos quinos asses diuisit:
duplex centurioni:triplex equiti. Nec omittẽdum duximus. M. Fuluii
triumphũ:de quo Liuius in. xxxviii. sic habet. Triũphare mense Ianua
rio statuerat:sed cum audisset consulem Aemiliũ litteris. M. Burii tribu
ni plæbis acceptis de remissa intercessione ipsum ad impediendum tri
umphum Romã uenientem ægrum ĩ uia substitisse: ne plus ĩ triũpho
certaminum q̃ in bello haberet:prætulit triumphi diem. Triumphauit

Triumphus. M. porcii Catonis

Triumphus. L. quintii d philippo

Triumphus Scipiõis na sicae.

Triumphus. M. fuluii

ad Kalendas Ianuarias de etholis:& de cephallenia:aureæ coronæ centum decem pondo:duæ ante currum latæ sunt argenti pondo octuaginta tria:auri pondo.ccxliii.tetragina attica.cxviii. philippei nummi decē milia.ccccxxxii.signa ænea.ccccccclxxxv.signa marmorea.ccxxx.arma tela:cætera spolia hostium magnus numerus:Ad hoc catapultæ : balistæ:tormenta omnis generis:duces aut etholi & cephallenes: aut regii ab anthiocho ibi relicti:ad septem & uiginti. Multos eo die priusq̄ in urbem inueheretur in circo flaminio tribunos:præfectos:equites: centuriones Romanos sociosq; donis militaribus donauit. Militibus ex præda quinos uicenos denarios diuisit:duplex centurioni : triplex equiti.Et paulopost alius post Liuium ponitur triumphus: quem nos ultimū afferre decreuimus Extremo anni magistratibus creatis iam ad tertium nonas martias.G.Manlius Volso de gallis q Asiā icolūt triūphauit:serius ei causa triumphandi fuit:ne.Q. Terentio Culeone prætore causam lege petilia diceret.& icendio alieni iudicii:quo.L. Scipio dānatus fuerat conflagraret.Eo infensioribus i se q̄ in illū iudicibus: quo disciplinam militarem seuere ab eo cōseruatam successor ipse omni genere licentiæ corruperat:neq; ea sola infamiæ erant quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur:sed ea etiā quæ in militibus eius quotidie conspiciebantur.Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu asiatico inuecta in urbem erat.Imprimis lectos æratos : uestem stragulā tam preciosam:plagulas & alia textilia:quæ tum magnifice supellectilis habebantur:monopodia & abacos Romā aduexerunt. tunc psaltriæ sambucistriæq; & conuiualia ludorum oblectamenta addita epulis.Epulæ quoq; ipsæ cum cura & sumptu maiore apparari cœptae:tum coquus uilissimū antiquis mancipium extimatione & usu in precio esse:& q̄d ministerium fuerat ars haberi cœpta. Vix tamen ea quae tum conspiciebantur semina erant futurae luxuriae.In triumpho tulit.G.Manlius coronas aureas ducentas duodecim.Argenti.ccxx.milia centum tres.Tetragistinum atticorum.ccvii.milia.xx.ostefori philippi. Aureorū nummorū i.m.xvi.ccc:xx.Arma spoliaq; multa gallica carpentis tracta. Duces hostium duo & quinquagita ducti ante currū. militibus quadrigenos binos denarios diuisit:duplex cēturioni stipēdiū: duplex i pedites dedit:triplex i equites : Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt. Carmina a militibus ea in imperatorem dicta: ut facile appareat in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici:triumphumq; esse militari magis fauore q̄ populari celebrem. At iā maiores attingamus triumphos auctæ Romanarum rerum amplitudini respōsuros:Nec ab alio dignius id ichoari potest:q̄ a.P.Aemilio: cui cōtigit ut frugi ipse i temporibus rei pu.adhuc frugalitati inseruientibus uixerit: & tamen triumpho a maximis procedente uictoriis luxuriem pri

Triumphus .G. Manlii uolsonis

Triumphus .P.Aemilii.

mus in urbem inuexerit. Hic enim. P. ille Aemilius fuit: qui quattuor filiorum duos priores clarissimis domibus per adoptionem inseruit: cũ maiorem Fabio maximo quinquies consuli: minorem Scipioni aphricano: i filios dedit. Hic fuit Aemilius ille q frugalitatis & modestiæ amator: filiarum maiorem. M. Catõis filio uxorem dedit: minorem Aelio Tuberoni: q qdem Tubero uir optimus maximæ i re. pub. auctoritatis ita tenui erat patrimonio: ut sexdecim uiri ex Tuberonum familia omnes simul i eisdem ædibus: & quidem modicis: cum coniugibus: & liberis habitarent. Itaq; in illis ædibus Pauli Aemilii bis cõsulis: & bis triumphalis filia deducta est: i eisq; habitauit: nec puduit eam pauperis uiri: sed uirtutem admirata est per quam pauper erat. Tantis tamen assuetus modestiæ & frugalitatis artibus continere non potuit Aemilius qn tempori adauctæ rerum opulentiæ inseruiens triumphum i hãc maxime formam duxerit: populus Romanus nitidis uestibus ornatus in locis & urbis partibus per quas transiturus erat: sese ad spectãdum triumphum parauerat: omnia urbis templa erant aperta: & sertis uaporibusq; repleta suauibus. Multitudo ministrorum baculos manibus gestãtium ex medio dimouebat turbas: & uias puras apertasq; præstabat Transmissio i tres dies diuisa est. Prima eni dies uix signis tabulis & statutis transmittendis suffecit: quæ uehiculis comportabantur. Secũda die pulcherrima: & ornatissima macedonũ arma multis curribus delata fuerunt splendentia ære & ferro absterso: atq; ita disposita ut cãu maxime cecidisse uiderentur: galeæ: scuta: thoraces: ocreæ: & cretenses peltæ: & thraicia gerra: pharetræ & equorũ frena: acenses nudi per hæc iacentes: & sarissæ ifixæ ita: ut nec uictorum quidem absque metu esset aspectus. Post hos armorum currus tria uirorum milia sequebantur: q numismata ferebant argentea uasis trecentis quinquaginta. Vas erat quodlibet trium talentorum: quattuor uiri singula uasa portabant. Alii crateras argenteas & phialas calicesq; ornatissimos: & igentes certo ordine deferebant. Tertia die prima luce tubicines non mite neq; suaue sed bellicum sonantes primi ibant. Post eos. cxx. boues albæ cornibus auratis ducebantur: uittis ornatæ & sertis: ducebant eas adolescentes succincti ad imolandum: & pueri aureas & argenteas patinas sacrificii gratia deferebant: de hisq; bobus albis dicere uoluit Virgilius de tauris tractans: q in meuaniæ campis ad clitumnum amnem albi nascunt̃ sic. Hic albi clitumne greges: & maxima tauri. Victima sæpe tuo perfusi flumine sacro Romanos ad templa deum duxere triumphos. post eos sequebantur qui aurea numismata gerebant in uasis trium talentorum: ut supra de argenteis numismatibus dictũ est: numerus uasorum fuit triadeoctuaginta. His succedebant q auream phialam decem talẽtorum quam Aemilius ex lapillis effecerat: item antigõea & seleucea &

Tuberonũ familia pauperima

thericlia & Persei uasa aurea portabant. Post hæc Persei currus & ar-ma & diadema super armis positum. deinde post modico interualo na ti regii ducebantur. & cum ipsis alumnorum & magistrorum & pæda gogorum lachrymans turba: qui & ipsi manus tendebant ad ciues: & pueros eadem facere & precari docebant. Erãt masculi duo: & una fœ mina: non satis infortunium suum per ætatem intelligẽtes: quæ res ma gis homines ad misericordiam cõmouebat: multiq; lachrymas ciues ad illũ aspectũ demiserunt: fuitq; læticiæ & doloris plenum spectaculum: donec infantes transierunt. Ipse autem Perseus post filios & ministros ibat: fusca ueste & trepidans: amictus more patrio habẽs: ꝓpter magni tudinẽ malorũ ad omnia trepidus ac mente turbatus. post eũ ibat ami corũ & familiariũ mæsta turba miserabiliter ipsum intuẽtes lachrymã tesq;: ut etiam plæriq; ex Romanis lachrymare ob misericordiam com pellerentur. Post eum deferebantur aureæ coronæ: quibus Aemi lium uirtutis gratia græcæ donauerant ciuitates: Erat numerus coronarũ quater centum. deinde Aemilius ipse sequebatur ornatissimo curru in-uectus: uir & citra eiusmodi honorem spectaculo dignus: purpurã au ro cõtextã indutus: & ramũ lauri dextera gerens. ferebant & laurũ. mi lites currũ Aemilii sequebant̃ legiones cohortesq; & manipuli: partim carmina patria salibus ꝑmixta & risu ꝑtim laudes Aemilii cãtãtes: quæ intuebant̃ & admirabant̃ omnes: nec qcq̃ ex iis quæ sibi optanda fo-rẽt deesse arbitrabant̃. Ob eas res in macedonico gestas bello summa populi Romani gratia Aemilio accessit. Tantum enim auri argẽtiq; in ærariũ Aemilius rettulit. ut nullum tributũ ꝑsolui a ciuibus opus fue rit: usq; Hircii & Pansæ consulatũ: q circa primũ Cæsaris & Antonii bellũ cõsules fuerũt magnus amplissimusq; fuit: quẽ d̃scripsimus Pau li Aemilii: maiores amplioresq; & propterea deo ut uidetur inuisi: quos Põpeius duxit triũphi fuere. Eos tamẽ nullo in loco ordine scriptos in uenimus: qa summatim etiam attingere nimium omnibus est uisum. a Plinio igitur sparsa ut sunt scripta nonnulla sumemus: q triumphasse eum dicit nondum per ætatẽ senatorem de Mithridate: Curru quattu or elephantis ducto. & post triumphum ponti in duos dies partitũ: ap paratus pro alio triumpho fuisse relictos: & addit Plinius magni Pom-peii triumpho translata statua argentea Pharnacis: q primus regnauit in ponto: itẽ Mithridatis eius patris: & currus argẽteiq;. Item Pompe-ius in triumpho tulit alueũ cum thesseris lusorium e gemmis duabus: latum pedes tres: longum pedes quattuor: fuit in triumpho luna aurea pondo. xxx. lecti triclinares aurei tres. Vasa ex auro & gemmis abaco-rum nouem: signa aurea tria: mirrhina tria: coronæ ex margaritis. xxxiii. Mõs aureus quadratus cũ ceruis & leonibus & pomis omnis generis. musæ ex margaritis inerant: & in eius fastigio horologium. & Pompeii

Triũphi Põpeii

imago ex margaritis:eadem Pompeii uictoria mirrhina in urbem inue-xit:primusq; Pompeius lapides & pocula ex eo triumpho capitolio de dicauit:quæ protinus ad usum hominum trāsiere:abacis etiam escari-isq; uasis expetitis. Aliqualem uero triūphi ordinē Plutarchus i Pompeii uita sic ponit. Erant regiones de quibus triumphabat sic litteris an notatæ:pontus:armenia:cappadocia:paphlagonia:media:cholchis:hi-beria:albania:syria:cilicia:mesopotamia. præterea hi qui circa phœnicē & palestinam incolunt:Iudæi & arabes:piratarum etiam quotquot ge nera terra mariq; debellata erant. Inter hæc notabant castella haud pau ciora q̄ mille capta:ciuitates ferme nonigentæ: piraticæ naues octingē tæ:urbes præsidiis Romanis firmatas esse undequadrigentas. his quo q; addebat uniuersa urbis Romæ tributa ante id bellū quinquagies de cies cētena milia fuisse: cum his uero quæ ipse quæsiuit octuagies: & quinquagies decies centena milia. In ærariū præterea uasa:aurū:argen tūq; signatum ad uiginti milia talentorum. præter quæ militibus diuisa sunt:quorū qui minus accepit mille & quīngētos æreos tulit. Captiui post principes piratarum in triumpho ducti. Tigranis armeniæ regis fi lius cum uxore filiaq; ipsius Tigranis Zosime coniunx. rex iudeorum Aristobolus. Mithridatis soror cum liberis quinq;: Scitharum quoq; q̄ multæ mulieres:Albanorum & hiberorum:ac regis comagenorū obsi-des ducti. Trophea quoq; notata omnia quæ præliorum numero æqua aut se duce aut per legatos partus est. Maximum uero ac splendidissi-mum fuit:& quod Romanorū nemini hactenus cōtingit: quod tertiū e tertia orbis parte triumphum duxit. Creuit tāq̄ per gradus triumphi gloria:apparatusq; in Cæsare & successoribus suis pricipibus quos im peratotes appellauere. Tam notus autem erat triumphorū apparatus: ut Suetonius Cæsaris & Augusti omniū maximos paucissimis attigis se contentus fuerit:nam de Cæsare sic habet. Confectis bellis quiquies triumphauit. post deuictum Scipionem quater eodem mēse: sed interie ctis diebus:& rursum semel post superatos Pompeii liberos. Primū & excellentissimum triumphum egit gallicum. sequentem alexandrinum deinde ponticum:huic proximum aphricanum:nouissimū hispanien-sem:diuerso quēq; apparatu & instrumento. Gallici triumphi die uela brū præter uehens pene curru excussus est axe diffracto: ascenditq; ca pitolium ad lumina:quadraginta elephātis dextra:leuaq; lycnos gestā tibus. pōtico triumpho inter pompæ fercula:trium uerborum prætulit titulū. Veni: Vidi: Vici. Non acta belli significātē sicut cæteris. sed ce leriter confecti notam. Veteranis legionibus prædæ nomine i pedites singulos super bina sextertia quæ initio ciuilis tumultus numerauerat: uicena quaterna milia nūmū dedit:assignauit & agros: sed n̄ cōtinuos ne quis possessorū expelleret:populo præter frumenti denos modios:

Triūphi Cæsaris. v.

ac totidem olei libras: Vicenos quoq; nũmos quos pollicitus olim fuerat uiritim diuisit: & hoc amplius centenos pro mora. Cætera extra triũphi apparatum scribit Suetonius. Sed iam ad alios descendam triumphos maiori diligentia a scriptoribus traditos: quo formã tantæ rei melius noscere possimus. Flauius Iosephus gente iudæus captiuitatem hierosolymæ urbis a Vespasiano patre & Tito filio principibus Romanis factã describens: ipsorũ imperatorũ triumphũ sic refert. Cõmunem triumphum ob res gestas agere statuerũt: quamuis utrisq; senatus proprĩu decreuisset. prædicto autem die quo futura erat pompa uictoriæ: nemo ex tam infinita ciuitatis multitudine domi remansit. Omnes autem cũ prodissent loca ubi tantum stare possent præuenerunt quanta spectaturis sufficerent: imperatoribus relicto necessario transitu. Cuncta uero pars militaris ante lucem per turmas atq; ordines progressa ẽ cum rectoribus suis: & circa hostia constituta nõ palatii superioris: sed prope Isidis templum. ibi enim principes nocte illa requiescebant. pria iam aurora incipiente procedunt Vespasianus & Titus lauro coronati: amicti uero prima ueste purpurea: & ad octauias ambulationes transeunt. Ibi enim senatus & ducum proceres & honorati equites eorum præstolabantur aduentum. Tribunal autẽ ante porticus factũ erat: sellæq; in eo eburneæ præparatæ: quo cum ascendissent: consederunt. statimq; partis eos militaris fauor excepit. multis uirtutũ testimoniis prædicatis: illi aũt inermes erant in ueste serica: lauris coronati. perceptis autem laudibus eorum Vespasianus cum dicere adhuc uellent: silẽtii signum dedit: magnaq; omnium quiete facta surrexit. & amictu magnã partem capitis adopertus: solẽnia uota celebrauit: Idemq; Titus fecit. perfectis autem uotis Vespasianus in commune omnes breuiter allocutus milites quidem ad prandium quod iis ex more ab imperatore parari solet dimittit: ipse uero ad portam recedit: quæ ab eo q; per illã semper triumphorum pompa ducitur nomẽ accepit: Vbi & cibũ prius capiebant & triumphalibus uestibus amicti diis ad portam collatis: cæsa hostia: iter spectacula transeuntes triumphum ducebant: ut multitudini facilior præberetur aspectus. pro merito autẽ narrari multitudo illorũ spectaculorũ & magnificẽtia non potest. In omnibus quæ quisq; excogitauerit: uel artium factis: uel diuitiarum operibus: uel naturæ nouitate. Nam pene quæcunq; hominibus qui unq̃ sunt fortunati paulatim quæsita sunt aliis alia mirabilia atq; magnifica haec uniuersa alia die Romani iperii magnitudinem probauerunt. Et enim argenti aurique necnon & eboris & i omni genere specierum siue opum multitudinem non uti pompã ferri cerneres: sed si quis dixerit omnia fluere: & alias qdem uestes ex rarissimi generis purpura portari: alias diligẽtissima purpura uariatas arte babylonica: gemmae autem clarissimae & tã multae

Triumphus Vespasiani & Titi.

aliæ coronis aureis:aliæ speciebus:aliæ formatæ inclusæ traductæ sunt
ut appareret frustra nos earum usq; rerum esse aliquid suspicari . fere-
bantur:aut simulachrorum singula:quæ illi deos habebant: & magni-
tudine mirabili:& arte non defunctorie facta. horumq; nihil non præ-
ciosa materia.Quin & animalium diuersa genera producebantur pro-
priis ornamentis induta.Erat autem etiam : quæ singula portaret ma-
gna hominum multitudo:purpureis uestibus atq; inauratis ornata. Ipsi
etiam qui ad pompam fuerant ab illa turba discreti præcipua & mira-
bili ornamentorum magnificentia culti erant. Insuper his ne captiuoꝝ
quidem uulgus inornatum uideres:sed uarietas & pulcritudo uestium
natam ex fatigatione corporum deformitatem oculis subtrahebat: Ma
xime autem stupor erat machinarum quæ portabantur: siue pegma-
tum fabricatio: pro quorum magnitudine timendum uiribus portan-
tium occurrentes putabant. Multa enim in tertium nidum undequaq;
surgebant & magnificentia fabricæ cum admiratione delectabat:mul-
tis aurata ueste circundatis:cum aurum præterea factum & non factũ
esset affixum . Multis autem imitationibus bellum aliter in alias diui-
sum machinas:certam sui faciem ostendebat.erat enim cernere: uastari
quandã fortissimam terram.totas uero interfici acies hostiũ:& alios fu
gere:alios captiuos duci: murosq; excellenti magnitudine machinis di
rui:& castellorum conscendi munimina:& populos ante mœnia ciui-
tatum disturbari:exercitumq; intra muros diffundi:cædisq; omnia loca
plena:& eorum qui resistere non poterant preces: ignemq; templis im
missum:incendiumq; super domos.& post multam euastationem:euer
sionesq; atq; amnem tristitia defluentem:non in arua culta neq; in ho-
minum uel pecorum potum:sed per terram ex omni parte flagrantem.
hæc enim iudæos esse passos ipsi experti sunt.Ars autem & confecto-
rũ operũ magnitudo: nescientibus adhuc fieri præsentibus ostendeba
tur. Erat autem per singula pegmata captæ ciuitatis dux ita ut captus
fuerat ordinatus:multæ autem naues sequebantur: spolia uero alia pas
sim ferebantur. Eminebant autem eorum quæ apud Hierosolymam in
tẽplo reperta sunt:mensa aurea ponderis talenti magni : & candelabrũ
similiter auro factum:sed opere cõmutato ab usus nostri cõsuetudine.
Nam media quidem columna basi hærebat:tenues autem a cacumine
producebantur formatæ ad similitudinem fuscinulæ:& summum quo
q; in lycni specie fabricatum. Erant autem numero septẽ : septimi diei
qui apud iudæos est festus indicantes honorem . post hæc portabatur
lex iudæorum nobilissimum spoliorum. inde transibant plurima uicto
riæ simulacra portantes omnia ex auro & ebore facta. post quæ Vespa
sianus prior ibat:& Titus deinde sequebatur. Domitianus autẽ adequi
tabat ipse quoq; adornatus pulcherrime dignusq; spectari. põpæ ãt finis

fuit ad capitolini Iouis templum . quo postq̃ uentum est constiterunt:
Erat enim uetus mos patrius operiri:donec ducis hostium morté quis-
piam nunciaret. Postq̃ igitur eum finem uitæ habere nũciatum est: om
niumq; fauor secutus est:tũc hostias immolarunt:hisq; omnibus secũ
do per uota solẽnia celebratis in palatium recesserunt . Multis deinde
post annis Aurelianus princeps non ignobilis triumphum duxit : quẽ Aureliãi triumphus.
sic Flauius Vopiscus syracusius describit.currus regii tres fuerunt : in
his unus Odenati argento auro & gemmis operosus atq; distinctus:al
ter quẽ rex persarum Aureliano dono dedit:ipse quoq; pari opere fabri
catus. Tertius quem sibi Zenobia composuerat:sperãs se urbem Ro
mam cum eo uisuram q; illam non fefellit. Nam cum eo urbem ingres
sa est uincta ac triũphata.fuit alius currus quattuor ceruis iũctus : qui
fuisse dicitur regis gothorum:quo ut multi memoriæ tradũt capitoliũ
Aurelianus inuectus est:ut illic cæderet ceruos: quos cum eodem cur
ru captos uouisse ioui optimo maximo ferebatur. præcesserunt elephã
ti uiginti feræ mansuetæ libycæ:palestinæ diuersæ ducentæ:quas Aure
lianus priuatis donauit:ne fiscum annonis grauaret.tygrides quattuor
camelupardali alces.cætera talia per ordinem ducta.gladiatorum paria
trecenta.præter captiuos gentium barbararũ.blẽnos.exiomitas.arabes:
erãt quoq; bactriani:hiberi:saraceni:persæ:cũ suis quiq; muneribus: go
thi:alani:roxolani:sarmathæ:franci:sueui:uandali:germani : religati ma
nibus captiui præcesserunt:inter hos etiam palmyreni:qui superfuerãt
principes ciuitatis:& ægyptii ob rebellionem.ductæ sunt & decem mu
lieres:quas uirili habitu pugnantes inter gethas cœperãt: quas de ama
zonibus ortas titulus indicabat.prælati sunt tituli gentium nomina cõ
tinentes . Inter hæc fuit tetricus chlamyde coccinea : tunica galbina:
bracis gallicis ornatus: adiuncto sibi filio quem imperatorem in gallia
nuncupauerat.Incedebat etiam Zenobia ornata gemmis: cathenis au
reis quas sibi fecerat uincta.præferebantur coronæ ciuitatũ aureæ titu
lis eminentibus proditæ:Iam populus ipse Romanus: iã uexilla colle
giorum atq; castrorum:& catafractarii milites:& omnis exercitus & senatus
(& si aliquantulũ tristior:q; senatores triumphari uidebant)multũ põ
pæ addiderunt.Deniq; in capitoliũ uix nona hora peruenit:sero autem
ad palatium.Sequentibus diebus datæ sunt populo uoluptates ludo
rũ scænicorũ:ludorum circensium:uenationum:gladiatorum : nauma
chiæ.Vltimus mihi restat Romanorum principum quos legerim triũ
phasse Probus.uellemq; Flauium Vopiscum qua diligentia superiorẽ
Aureliani : eadem & hunc Probi e pannonia ĩperatoris uere probi præ Probi triumphus
stantissimique triumphum scripsisse . Sed uidetur dei iudicio factum
esse:ut qui ultimus omnium in tanto imperio triumphus esse debebat
mucidus truncusq; describeretur. Sũt itaq; Flauii Vopisci hæc uerba.

Triumphauit de germanis & blemiis omnium gentium ferocissimis: ad quingentos homines ante triũphũ duxit. Venationem in circo am plissimam dedit: ita ut populus cuncta diriperet. Genus autem specta culi fuit tale. Arbores ualidæ per milites radicibus auulsæ: late longeq; trabibus affixæ sunt terra deinde superiecta: totusq; circus ad siluæ spe ciem consitus gratiam uiroris præbuit. Immissi deinde per omnes adi tus structiones: Mille cerui: Mille apri: Mille dãmæ: & cætera animalia quãta ali adinueniriq; potuerunt. Immissi deinde populares: rapuit qs q; quod uoluit. Triũphos iam tandem absoluimus: quos e tanta trecẽ torum & uiginti multitudine duximus seligendos: ut formam triũphi ostendemus: quam inspexisse Aurelium Augustinũ optasse refertur: (quamq̃ Augustinum non magis id tenuit desiderium: q̃ e nostris plu rimos habere uidemus. Qua ratione unicum nunc ex nobis conflare libet: & ordinem fortunamq; uariis supra locis & modis descriptam ita repetere: ut in præsentis temporis Roma duci uideatur. Venientes Ro mam ad triũphos duces Romanos itali: quacũq; uiderent suo: & ipsi triumpho excipiebant: quod de Scipione Liuium supra scripsisse ostẽ dimus. Expectabant uero foris: quia lege cautum fuisse docuimus: nul lum ducem ante triũphi initium urbem ingredi. Eos qui triumphũ du cturi erant satis supra ostendit Iosephus semper ad portam consedisse: quam ipse dicit nomen inde nactam fuisse: q; triũphi per eam duceren

Triũphale territorium

tur: nosq; in Roma instaurata priscorum testimonio & auctoritate do- cuimus territorium triumphale: ad eum fuisse locum ubi apud basili- cam principis apostolorũ Petri: sancti Andreæ ecclesia & cœnotaphiũ extant: quo in celeberrimo priscis etiam temporibus loco: apud id tũc Apollinis templũ nũc sanctæ Petronillæ: & sanctæ Mariæ febricosorũ ecclesiam: obeliscus est ille sublimis: quem Caiũ principem in Nerõis circo erexisse Plinius est auctor. In eo itaq; territorio triũphali parata triumphi pompa per uiam procedebat triũphalẽ: cuius stratæ silicibus

Triũphalis uia

particula adhuc cernitur sub sancti Spiritus in saxia hospitali: ut per nũc dirutum pontem tyberis triumphalem ibi proximum: & portam pariter dirutam eius pontis triumphalem: cuius ampla cernere est fun damenta: in urbem & ad capitolium duceretur. Continuabatur autem ea triumphalis uia ad posteriorem nunc porticum ecclesiæ sancti Celsi ad quam arcus marmorei ipsam amplexi uiam: altera extat coxa corro- sam e marmore statuam retinens collosseam. Reflexa inde uia sancti Laurentii in damaso ecclesiam: & post floræ campum petebat: idq; hic maxime proximis temporibus cernere fuit: quod i continuatis super eã domibus fundamenta iacere aut puteos effodere molientes: siliceam ueterem offenderunt spaciosissimam: a campo floræ ad nunc plateam iudæorum inde Iunonis templum: nunc sancti Angeli in foro piscium

ecclesiam:post ad sanctum Georgium in uelabro procedēs uia sub nouis ædibus ruinisq; ab effodientibus inuenit᷑:quousq; iani templo uelabroq; proxima in cliuum desitura capitolinum detecta cernitur:A uelabro autem cliuum inchoasse capitolinū : per quem ad Iouis optimi maximi templum erat ascensus:satis in Roma ostendimus instaurata. Notissimumq; est ex Suetonio illud quod breui supra diximus:Cæsarem gallici triūphi die:prætereuchentem uelabrū curru pene excussum fuisse axe diffracto.hæc itaq; fuit triūphantium uia ab obelisco territorio portaq; triūphali ad Iouis templum: cuius magna & dissipata nūc fundamentorum ubi de facinorosis in capitolino colle supplicium sumitur:uestigia extare uidemus: uiaq; tota quam descripsimus non modo in.P.Aemilii(sicut dictum est):sed in cæteris quoq; triumphis : undiq; auleis lauroq; ornabatur.& foro sediliaq; ex materia tabulataq; ad utrāq; partem uiæ:Fenestrasq; & per tecta pari disponebantur ornatu: populū commode exceptura:qui nitidis uestibus ita totus conueniebat:ut quod hebreus noster scribit : nemo ex tanta multitudine ea die remaneret in domibus. Templaq; ipsi imminentia uiæ.quorum præter sancti Angeli ecclesiam nulla extant:aperta & sertis uaporibusq; suauibus repleta erāt.Multitudo ministrorum baculos manibus gestantium inauratos:turbas ex medio dimouebat:ut uia aperta & pura redderet᷑. Prius uero q̄ ordinem describamus quem progressurus cum pompa ī urbem imperator seruabat:Aliqua exponere libet a Iosepho scripta : & tamen aliorum quoq; triumphorum descriptioni admodum profutura:quæ legentibus sicut hactenus nobis fuerunt dubia esse uidemus. Dicit Iosephus cuncta pars militaris ante lucem per turmas atq; ordines progressa est cum rectoribus suis:& circa hostia constituta non palatii superioris:sed prope Isidis templum.Ibi enim principes nocte illa reqescebant.Nosq; ignotū alias Isidis templi locū nuper edocti sumus Honofrius tricariensis episcopus:Andreasq; eius frater germanus consistorialis aduocatus:ciues ex crucea gente Romani.ædes habent eorum uirtuti opibusq; respondentes : uiæ quā descripsimus triūphali superimpositas:campum inter floræ & plateam iudeorum:quas alioquin amplas uetustorum prisci operis marmorum frustis:tabulis:strumentisq; plurimum exornare nituntur. datum itaq; nuper ab Andreæ clientulo uinitore marmor pergrande luculleum uel(ut appellant)serpentinum litteras inscriptū maiusculas elegantes: ad domus eminentem angulū affixerunt. Estque incisarum hic tenor superiori in margine primum: SAECVLO. FELICI. Deinde ad quadri medium sequitur sesquilina. PHISIAS SACERDOS ISIDI. Salutaris consecratio. tres deinceps sunt lineolæ. Pontificis uotis ānuant dii Romanæ rei.p.arcanaque morbis præsidia annuant:quorū nutu Romano imperio regna

Cliuus capitolinus

Ornatus uiae triumphalis.

Triūphatuti p unā nocte ad Isidis tēplum qescebant.

cessere. Ipsum lapidem cum satis coniicere liceret in templo Isidis repertum fuisse: itum est in uineam: oculisq; inspectus multis obsitus sentibus unde saxum erat auulsum: Facileque fuit intelligere: extantes corrosos semique ruptos fornices: & uix solo superemmentes murorum pinnas: templum fuisse: quod Isidi sacerdotis phisias consecrasset. Id nunc est qua in parte monasterium inter sancti Sisti & ingentes spectādasque thermarum antoninam ruinas uiam fuisse nouā: qua nihil Roma habuit pulchrius in Roma docuimus instaurata. eratq; id templū ad ipsius uiæ nouæ supremum caput in palatium maius circumue maximum spectans: ut iam liceat intelligere: milites qui ante lucem p turmas atq; ordines progressi erant cum rectoribus suis: circa hostia fuisse ædium uiæ nouæ non palatii superioris ibi proximi. nec moueat pricipes triumphaturos ad Isidis templum in ciuitatis medio quieuisse: & nō extra urbem legi obtemperaturos expectasse. Lex enim ipsa & multæ aliæ stante sub consulibus re p. caste seruari solitæ sub principibus exoluerant. Vespasianus tamē & Titus legi ex parte aliqua pariturí ad territorium portamq; triumphalem lauro coronati: & uestem iduti purpuream sunt progressi. Vbi panegyricis laudum suarum redundantibus de more auditis. rem diuinam capite operto fecerunt. Milites uero Iosephus scribit inermes in ueste sericea fuisse: quod illorum opinioni aduersatur: qui ueteres Romanos rerū dominos parū splendido atq; ēt inepto amictu usos fuisse calumniantur. Qualia uero fuerin spectacula: qualis pompa: quantæ qualesq; diuitiæ in triumpho ostensæ: & Iosephus & Appianus & supradicti a quibus sumpsimus scriptores diffuse dicunt. Aliqua tamen repetere libet: nostro huius temporis triūpho: quem hic uerbis & scripto ducimus coaptanda. Sitq; prima pars uestium quas ex rarissimi generis purpura: & diligentissima pictura uariatas arte babylonica hebreus dicit: & rarissimi generis purpuram fuisse constat: quā nostri tū cremissinā: tū uiolaceā appellant. Artis uero babylonicæ a priscis Romanis dicta sunt omnia quæcunq; uariatis coloribus uariatoue serico: aut auro & mixtim ex utroq; contexūt: quorū per italiam nimius nūc improbandus: perniciosusq; cernitur abusus. De gemmis quas dicit partim in coronis: partim aliter fuisse delatas notoriū ē: ut cū sola ardenti ambitione pars illis nostri sint: a multitudine tamen eorum incomparabili superentur. Iam uero quæ dicit Iosephus pro merito laudare non posse: multitudinem illorū spectaculorū & magnificētiam in omnibus quæ quisq; excogitauerit: uel artium factis: uel diuitiarum operibus: uel naturæ nouitate: omnibus persuasum esse non dubitamus: quæ ne dū nūc referri aut excogitari possent: sed ita in singulis mutabant triumphis: ut nihil magis quisq; curaret q̄ ne ea adduceret: spectaculorū machinarūq; genera: quæ prioribus pompis uisa erāt.

Ars babylonica.

& diuersa multi animalium genera ducebant propriis induta ornamē tis:ut color habitusq; ornamentorum ursis adhibitorum : leones aliter uestitos secerneret:pariter lynces: & pardos:diuersusq; damas interno sci & pantheras faceret ornatus. Nec paruæ erat pulchritudinis dele- ctationisq; uidere eos homines qui singula præferrent spectanda : aut singula ducerent animalia.purpureis atq; inauratis esse uestitos:cum ta men & captiui ordine in spectaculum ducti ornatus sui splendorē ha berent.Inter hæc stuporis fuisse dicit Iosephus machinarum quæ por tabātur & pegmatum fabricationem: quarum rerum similitudinem cū a nobis uisam dixerimus: facile erit intelligere qualia fuerint maxima: cum parua nos inspecta cum stupore non potuerimus non mirari. Est celeberrimus quot annis in urbe florentia Iohannis Baptistæ festus di es:in quo diuersi generis machinæ : diuersa transferuntur spectacula in genii subtilitate ueteribus illis nullatenus postponenda. Adhibenturq; imprimis spectandæ pulchritudinis pegmata.ex illis etiam quæ in ter- tium nidum undequaq; surrexisse hebreus noster tantopere admirat᷑. quin si ueniam dabūt nobis doctiores: imperitos hoc loco quid ea fue rint pegmata docebimus. Decempedalis erat quaquauersum latitudi- nis solidum tabulatum : e cuius basis centro lignea surgebat columna uiginti pedum proceritate sublimis:ad quam trina distinctione ꝓpor- cionaliter facta terni ramorum ordines ferreorum erant:quibus in ra- mis inauratis fronde multa aurea argenteaue densatis: tamq̄ auicularū nidi ex corio lorulisue uersicoloribus:puerorum bimulorum ad sum- mum uetrimulorum sedes & tamq̄ cubilia disponebantur. Eorumque puerorum capite solum exerto:pars toto eminens corpusculo iucūdū ridiculumue aliquid:prout occultus i fronde præceptor suggereret bal butiebat:hancq; molem robusta seruorum multitudo non centonibus ut florentiæ nunc:sed purpureis aureisue indutorum perferebat. Mul taq; cum & uaria i triumpho essent pegmata:nequaq̄ cōtinuata ferebā tur.sed aliæ interponebantur machinæ simili in tabulato similiq; seruo rum ornatu delatæ:in quibus præliorum simulachra edebantur:ut uin centes Romanos cadentes cæsosq; hostes una:fugientes alia hostes : i sequutosq; quirites:oppugnari urbem defendiq; alia:alia capi:uriq; ex- cidiq; appareret : singulisq; in machinis & rebus quæ gererētur prima- rii hostium duces simulati eodem erant uestiū habitu: in quo post par- ueri ante currum uicti inspiciebantur. Aliaq; sequebantur fercula sin- gulis in triumphis uaria suam præbebant delectationem . Sed in Titi Vespasiani triumpho inde gratiosiora sunt quæ a Iosepho scribuntur: ꝗ ea in marmoreo triumphali arcu suo Romæ ad sanctam Mariam no uam uidemus extare:quæ apud hierosolymā in tēplo reperta sunt. Mē sa aurea:& candelabrum auro factum:cuius formā melius lapis q̄ Iose

Pegma.

Simulacra ꝑliorum.

&

phi descriptio nobis ostendit. postea portabatur lex iudæorum marmorea item extans. In aliis uero triumphis qui singulos repetere uolet plurima inueniet admiranda quæ præcedebant dictas machinas & pegmata aut sequebantur: Nostrum uero nos triumphum tandem aggrediamur. Qui bello confecto ad urbem cum reducto exercitu redierat imperator: in uaticani territorio triumphali tunc sine ædificiis puro a marmoris nunc basilicæ sancti Petri principis apostolorum scalis ad obeliscum expectabat. Ad quem locum āte lucem sese omnis ciuitas effundebat. Et quia lentissimo propter impedimenta tardantesque machinas gradu incedendum erat: præcessuri pontifices sacerdotesq; & religioni addicta colluuio: suam pompam prius ducere inchoabant: quem inter conatum imperator capite operto rem diuinam faciebat: In qua sic orasse eum accepimus. Dii nutu & imperio quorum nata & aucta est res Romana: eandem placati propitiatiq; seruate. Miratiq; aliquando sumus quo sit factum modo: ut sicut triumphalis pompa priscis omnium celeberrima e uaticano & ab Apollinis templo in urbem ducebatur: ita & christianis temporibus ecclesiasticorum ordinum processiones quæcunq; solēnes e uaticano pariter & a beati Petri basilica: quæ in illius templi parte constructa est inerant. Et sua illi in suis pompis quæ tantus populus pars præiret pars sequeretur sacra habebant: tēsas scilicet argenteum birotem currum ancilia palladiumq; & sacra alia præferentem. Curruiq; summus & sumptuosissimus adhibebatur ornatus. Et tensas proximiores nullo intermedio sacerdotes salii præcedebāt uiri semper omnium grauissimi totiusq; ciuitatis amplissimi: quādo Fabium maximum. Et. L. Scipionem diutissime inter salios uixisse ac obiisse: Et Titum Vespasianum saliis a quibus erat in collegium cooptatus gratias ægisse ingentes supra docuimus. Vestes uero quibus salii i pōpa utebantur subtili simpliciq; serico ceruleo fuere colore cādidioribus uirgulis itertextis: quibus constātinopolitanū patriarchā uti uidemus. & caudā nullo sustentante trahebāt salii nostrorū cardinaliū more qui illos imitati uidentur cauda longiore: Ancileq; unū ex iis quæ cælo decidisse dicebant brachio tāq̄ in prælio aptatum deferebant. Eratq; i religione legitimum salios in pompa ternos: ad summum quaternos & saltare simul & canere: quæ quidem carmina omnis pompa cantu uel icōdito referebat: fuerūtq; ex iis quorum nōnulla ad singulos deos Horatius in odis & ad extremum sæculare posuit. Et ne addubitet quispiam grauissimos amplissimosq; feliciū stantis rei. p. sæculorum uiros adduci potuisse ut in foro aut uia triumphali saltarent: gloriari solitū fuisse traditur Maximum: se qui quartum octogesimum ageret annum iuniores multo collegas saltu superasse. Ad tensas dehinc quo sequerentur ordine operosissimum fuerit scribere: sed cum omnia templa omnium

Triūphi descriptio.

Triūphātis uerba rē diuinā faciētis

Salii

Vestes saliorum

deorum dearumque sacella:omnes ædes suos & multiplices habuerint sacerdotes:cum sodales illis & more nostro societates ac confraternitates tanto nostris plures quanto maior tunc erat populus fuisse docuerimus:pompam quæ aut præcederet: aut sequeretur ad tensas igẽtem esse oportuit:quam quidem turbam per superius descriptam triũphalem uiam & portam:uaria oblatrantem in deos carmina: nos nunc uidere & audire uidemur. Siguli uero ordines sacerdotum: singulæ sodalitates: singula pegmatum & machinarum agmina suos habuere ludos:& simphoniacos:singulos pantomimos: per quos a præcedẽtibus collegiis diuiderentur. petreiæ enim alicubi fuerunt mulierculæ ebrias se gesticulationibus simulantes:quæ dum obtorto uacillantiq; gressu i casum & ruinam pendent:seseq; uix tandem sustentantes totam paucis sed amplis passibus uiam complectuntur: turbas in risum prouocant. Et manducos aliqui digniores ditioresq; sacerdotes a quibus sua gratior fieret põpa:præmittebãt. Erãtq; hi laruato capite humano maiori:maxillas uasta magnitudine pariter uastis armatas dẽtibus habentes:qui suo tãti oris hiatu dentiumq; crepitu:sese in utrãq; partem uiæ dũ flecterent:ridentem turbam uertebãt in fugam:& quicquid ĩ esum oris applicaretur:tãq̃ deglutientes in sinum demittebant. Vtq; maiorẽ uarietas delectationem faceret: Ciceriæ aliis interiectæ ordinibus suos: & ipsæ risus etiam uiris grauibus exciuere. Viri erant hi ueste & laruato oris habitu muliebri:quibus ceruicis proceritas iusta oblongior appareret:uocis tamen usus ad labia & inter dẽtes ita respõdebat:ut uerborum proprietas nullatenus desideraretur: Qui media incedẽtes uia spectatores ad utrãq̃ partem mira liguæ uolubilitate: pro uniuscuiusq; conditione iocis aut ridiculis:lædoriis laudibus:uituperationibus : aut seriis appetebant. Suisq; pariter pompæ iocis interiecti erant lydii : ingẽs citharedorum tibicinumq; turba sericeis aureisq; induta:& coronis pariter aureis redimita:cum quibus nonnulli psallentes canentesq; prodibant. Eorumq; in medio ludius quispiam talari ueste fimbriis armillisq; aureis splendentibus amictus:uarios edebat gestus:Subinde uestalibus psaltriæ & phanaticæ mulierculæ præluserũt:quarum gesticulationes marmoribus insculptas quotiens per urbem offendo : quin subsistens inspiciam nequeo continere : pariter & debacchantes : quæ suis bacchi sacerdotibus bachidibusq;:haud secus q̃ in orgiis capillo per humeros sparso:nudæ potius uolare q̃ saltare uidentur. Suum quoq; iter alios pompæ sacerdotum sodalium & epulonum ordines munus: mimi histriones:pantomimi:& cætera ludionum turba præstiterũt: ut dũ ea subit menti & memoriæ recordatio:hos ego strepitus: has saltantiũ insanias calamo nunc cupiam declinare. Postq̃ põtem & portã triũphalẽ omnis superstitiosa priscorum pompa trãsgressa erat:auri:& argenti

Petreiæ mulieres.

Mãduci laruati

Ciceriae.

Lydii

Psaltreie & phanaticae muliercu-lae in pompa ducebãtur.

armorum bellicarumq; machinarũ: & ditissimæ lautissimæ suppelecti lis:quantum singuli triumphatores in ærarium inferebant:supra in descriptis multorum triumphis audiuimus: Vnde hãc solam partem qa nostrorum sæculi nostri præsertim ecclesiasticæ rei Romanæ principũ neminem imitaturum esse credimus:in nostro hoc triumpho effingere desinemus:& pariter nulla pegmata præter supradicta: nullas machias adhibebimus. Imperator igitur:ad cuius exemplum utinam aliquãdo

Birotis

unus uel plures christiani succedant:currum insidens birotem:auro:argento:gemmisq; splendentem ingrediebatur. Sed ubi in curru illo circumcirca picti erant.hinc Iuppiter sceptrum:inde Neptunus tridentẽ: Iuno hastam quirini:manu gestantes:deinde Mercurius caput pedesq; alatus:i nostro curru:Petrus claues:ensem Paulus manu gerens:Michael Georgiusq; dracones perimant:Et Bartholomæus suam humero pellem portet.Aureaq; noster imperator palla induatur: stellis ex auro splendentibus uariata:sceptrum manu dextera eburneum:sinistra lauri ramum gestans. Nec auream prisco de more hetrusco coronam : sed lauream habeat.Sicq; non ut olim seruus qui iuxta Plinium ponderis eximii auream post humeros stãs sustentet adhiberi oportebit . Nec cogetur impator noster ferreũ manu annullũ manu habere : Vt seruo in tanta gloria se æquari recognoscat:ad quam Plinii sententiam Iuuenalis sic allusit. Magnæq; coronæ. Tantũ orbem quantum ceruix non sufficit ulla.Quippe tenet sudans hanc publicus:& sibi consul Ne placeat:curru seruus portatur eodem. Optimum itaq; potius imperatorẽ Titum Vespasianum noster imitabitur imperator: qui non seruum in curru post humeros:sed fortunã ex auro habuit alatam: quæ si nostro adhibebitur:demissus cælo angelus esse uidebitur. Assideat tamẽ nostro si erit filius puer:& Scipiõis optimi ciuis exemplo nepotes hac ex cognatione ephœbi candidorum equorum currum trahentium frena regant:aut si deerunt nepotes & cognati discat a Iuuenale adhibere Niueos ad frena qrites:Defossa i loculis quos sportula fecit amicos. Post currũ segregati a mulitudie legati & digniores quiq; ac uirtutibus præstantiores equo uehãtur. Hostium uero duces & captiui nobiliores ante currum uincti ducãtur:ut ipsorum aspectu pulcherrimum spectaculum:fructumq; uictoriæ ingentem populus Romanus excipere possit: qui illos in carcerem duci uideat. Clament interim obstrepãtq; ante & retro milites laureati:carmina in ducem suum laudibus plena : & cũ libuit ridicula & opprobria lædoriaq; licentissime proferẽt. Magnaq; cũ sit ac prope infinita earũ quæ in triumphum ducuntur rez & captiuorũ multitudo: & cũ pompæ & populi innumera sit turba : a territorio triũphali in forum usq; magnum Romanũ nouẽ horis(sicut in Aureliani triũpho cõtigit)ægre perueniatur: & tamen cũ ad eius fori partẽ

Fortuna alata

quæ iuxta Ouidii uerba de boue nomen habet:erit peruentum:currus ipse subsistat. Nec prius equos flectant:qui eorum frena agēt adolescētes: q̄ & ipse consul uexilla aliaq; magistratus insignia in ipso foro de more deposuerit: Et ducem hostium in carcerem perductum occisum q; aliquis denunciauerit:ut quem populus Romanus:quē milites Romani aliquando metuerunt:supplicio affectum esse gaudeant. Tuncq; ascendens in capitolium consul rem diuinam in Iouis optimi maximi templo faciat:cuius ad deos oratio hæc fuisse refertur: Gratias tibi Iupiter optime maxime:tibiq; Iuno regina:& cæteri huius custodes habitatoresq; arcis dii:libens lætusq; ago: re Romana in hanc diem & horā per manus quod uoluisti meas seruata bene:gestaq;:eandem & seruate ut facitis:fouete:protegite ꝓpitiati:supplex oro. Eūdēq; diē:& uictori & uicto finē uitæ fecisse lætus exultabat atq; iubilabat populus. Deducatur deinde in palatium imperator noster ad cœnam mille mensis in foro paratam descensurus:ad quam inuitatus:qui tunc erit consul non accedat:ne qui triumphauerit aliquem se in ea digniorem: accubituq; priorem habeat: Et si exemplo Scipionis optimi modestissimiq; ciuis: noster triumphator maluerit minore multo apparatu in capitolio cœnam paret. Triumphos uiam & Romam absol. imus triumphantem: si unum operi claudendo addetur:non modo scilicet scriptura sicut nuper fecimus depictos:sed ueros & priscis digniores triumphos Romæ ducendos esse sperari posse:si eos qui ad clauū sedent rei publicæ christianæ principes se ipsos nosce:& quam susceperint curam mēte & animo considerare:meliori solito dei munere contingeret:neq; enim forma & institutione:utinam ne magis potentatu & magnitudine multū abest ab ea quam i hoc opere per singulas partes descripsimus Romana & publica:hæc in qua uiuimus ecclesiastica res Romana. Sæpe ex Liuio & Cicerone supradiximus: Dum nullū fastiditur genus in quo uirtus enitesceret:creuisse Romanū imperiū:& uiros ex omni parte orbis ostendimus Romæ uisos esse: non ciues modo militesq; & senatores: sed consules:qua urbis & rerum cōmunione factū sit:ut ne dū Romæ geniti & cohabitantes infinita & tamē diuersi generis hominum multitudo:nedum italici generis præstantes uiri: sed hinc ad caucasum montem:inde ad tanaim aut ad gangem geniti: Romanam pari affectu rem pub. amarent:defensarent:tuerentur:augerent. Similem itaq; præsentis rei statum esse hinc dicimus:quia pontificem Romanum cōsulis. Cardinales:senatorum:reges:pricipes:duces:marchiones:comites:& alios christiani orbis nobiles:legatorum:quæstorum:tributorum:militū:præfectorum præsidiis:centurionum:& decurionū:officio fungi & respondere uidet̄. Episcoporū uero & aliorū ecclesiasticorū multitudo romanam frequētans curiā.magistratuū obtinet locum:per quos aut rei.p.

Oratio triūphantis ad deos perfecto triūpho

officia: aut singulæ prouinciarum dioceses administrantur. Et pontifi ces Romani olim originem asiaticam habuere: Petrus apostolorum princeps: Anicetusque. Iohannes quintus: Sergius: Sisinius: Constantinus: Gregorius tertius: Græcia pariter suos habuit: Anacletum: Thelosphorum: Higinium: Eleuterium: Ancheronem. Sixtū: Eusebium: Zosimum: Theodorum: Iohannem sextum: & septimum: Zachariam: & nostris diebus ex creta quintum Alexandrum. Nec suis caruit aphrica pontificibus: ex qua uictorem. Melchiadem: & Gelasium habuimus. Caium Dalmatia: & Iohānem quartum habuit. Damasium Hispania: & Iohannem primum uigesimum: nuperque Calistum tertium: sardiq; fuerunt Hilarius & Symmachus. Agatho autem Leo secundus: & Stephanus tertius fuere Siculi. maiorem in numerum gallia nobis dedit Martinum primum: Romanum quoq;: & Siluestrum secundū: Stephanum nonum: & Vrbanum secundum: Calistum secundum: Vrbanum quartum: Clæmentem quartum: Iohannem secundum uigesimū: Benedictum duodecimum: Clæmētem sextum. & quartus Gregorius: secundusq; Clæmens fuere saxones. Damasus uero secūdus: Victorq; ex norico geniti sunt: nunc baueria. & Leonem qnintum: Gregoriumq; sextum. alemania dedit. Hadrianum quartum anglia. quitum Innocentium. burgondia. Vt trina propemodum diuisione paulo plures prædictis Roma: totidem italia. Turbā uero cardinalium episcoporumq; & aliorum in re pub. ecclesiastica præstantissimorum: quam asia aphrica: & pars europæ a barbaris nunc oppressa habuit: infinitum fuerit recensere: Satis tamen pulchrumque erit nunc superstites numerare: præter Calistum tertium pontificem: ex Hispania citeriori Valentinum: q proximo obiit anno: quinque cardinales utraque habet Hispania: Iohannem de turre cremata sancti Sixti: Iohannem de caruaial: qui legationem actu ipso apud pannonas in turchos exercet: Iohannem zamorensem titulo sanctæ Priscæ. Vlterior: & Rodericum uicecācellarium sancti Nicolai in carcere tulliano. Ludouicumq; sanctorum quattuor coronatorum Calisti nepotes citerior habet Hispania. & suū alia Bessarionem ex pontica trapezunda græcum episcopum tusculanum: & alterum item habet græcia Isidorum ex constantinopoli episcopum sabinensem. Tres etiam nunc habet gallia cardinales. Gulielmum rothomagensem titulo sancti Martini in montibus: Alanum auinionēsem titulo sanctæ Prasedis: & eduensem. Germania autem unicū Nicolaum de cusa titulo sancti Petri aduincula. Nō itaq; iniuria dixisse uidemur. Romanæ olim rei. p. similem esse ecclesiasticam rem Romanā. quæ haud secus q̄ illa ex uiris conficiatur: quos omnes orbis terrarū prouinci as mittere contigerit digniores. & sub hac re nostra omnes nomē ꝓfes sos christianū uelint nolint regi & gubernari oportet. Neq; enim regia

Pōtificorū romanorū origo & series

Cardinales romani.

aut alia potestate:neq; magistratibus:neq; dignitate fungi: neq; etiã uir haberi potest:qui nostri consulis & senatus cõuẽtusq; publici legibus consultis institutisq; aduersatur. huius enim rei publicæ scita perpetuã animarum salutem & gloriam spondentia multo pluris facienda sunt: q̃ gloria quam suis ciuibus rem publicam conseruantibus spondebat Romana res.p. Vt uero & proprio nomine desertores appellandi sint: qui castra hæc deserunt in urbe Roma a rei.p.christianæ fundatoribus apostolis Petro & Paulo instituta:quorum Petri ipsius basilica est prætorum:Consul est pontifex:Magister militum ẽ Cæsaris imperatorisq; nomen retinens:Legati:quæstores:tribuni:& centuriones sunt quos diximus:reges:principes: & duces: Vt affirmare ausim si ad hæc castra quoad debẽt ductores ordinũ frequentes affuerint facile futurum: orbis olim Romani prouincias rei publicæ Romanæ non rebelles: imperio restituere ac subiicere. Quid autem per immortalem deũ sibi uult sacrosanctum nomen christianum quempiam profiteri:se christianum ecclesiæ membrũ dicere. barbaras nationes:turchos: saracenos & cæteros infideles uerbo aspernari:insectari:& eo amentiæ progredi: ut eum christiani exercitus castra signa & munitiones per ignauiam deserat & ꝓdat:fructu imp imis speratæ salutis eternæ careat: & quod græcis hactenus contigit:sensim ueniat in hostium potestatem.

FINIS

Impressum Brixiæ per Angelum Britãnicũ Anno domini.M.DIII. die ultimo Mensis Iullii.